

**EBU'T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM'İN
TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN ADLI ESERİNDE
ZARFLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-
METİN-SÖZLÜK) (1B-22A SAYFALARI ARASI)**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

H. Gaye BOSTANCI

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ**

**EBU'T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM'İN TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN
ADLI ESERİNDE ZARFLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-
SÖZLÜK) (1B-22A SAYFALARI ARASI)**

H. Gaye BOSTANCI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	10
DOĞRULUK BEYANI	11
ÖN SÖZ	12
ÖZ.....	14
ABSTRACT.....	15
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	17
ARCHIVE RECORD INFORMATION	18
KISALTMALAR	19
ARAŞTIRMANIN KONUSU	22
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	22
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	22
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	22
GİRİŞ.....	23
BİRİNCİ BÖLÜM	28
ESERİMİZE KAYNAK TEŞKİL EDEN ESER DEĞERLENDİRMESİ	28
1.1. Begavî'nin Hayatı ve Eserleri	28
1.1.1. Hayatı	28
1.1.2. Eserleri	29
1.2. Hâzin El-Bağdâdî'nin Hayatı ve Eserleri	30
1.2.1. Hayatı	30
1.2.2. Eserleri	31
1.3. Hâzin Tefsîri'nin Türkçe Tercümeleri.....	32
1.3.1. Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî'nin <i>Tercüme-i Tefsîr-i'l-Lübâb</i> Adlı Eseri.....	32
1.3.2. Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in <i>Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin</i> Adlı Eseri.....	33

1.4. Ebu't-Tevfîk Eş-Şeyh İbrâhim'in Hayatı ve Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin Adlı Eseri.....	36
1.4.1. Hayatı	36
1.4.2. Eseri	39
1.4.2.1. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin.....	39
1.4.2.1.a. Konu, Şekil, Hacim	39
1.4.2.1.b. Eserin Yazılış Tarihi.....	41
1.4.2.1.c. Eserin İçeriği.....	41
1.4.2.1.d. Eserin Yazılış Sebebi	43
1.4.2.1.e. Eserin Tercüme Yöntemi.....	44
1.4.2.1.f. Eserin Dil Özellikleri	46
1.4.2.1.g. Eserin Bölümleri	51
1.4.2.1.h. İmlâ ve Cümle Kurgusu Dikkate Alınarak Eserin Günümüz Alfabetine Aktarılmasında Takip Edilen Esaslar	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	55
ESERİN DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ.....	55
2.1. Dil Özellikleri.....	55
2.1.1. Yazılış Özellikleri	55
2.1.1.1. Ünlülerin Yazılışı	55
2.1.1.1.a. a ünlüsünün yazılışı.....	55
2.1.1.1.b. e ünlüsünün yazılışı.....	57
2.1.1.1.c. ı, i ünlülerinin yazılışı.....	58
2.1.1.1.d. o, ö ünlülerinin yazılışı	60
2.1.1.1.e. u, ü ünlülerinin yazılışı	61
2.1.1.2. Ünsüz Harflerin Yazılışı.....	63
2.1.1.2.a. ç ünsüzünün yazılışı	63
2.1.1.2.b. p ünsüzünün yazılışı	63
2.1.1.2.c. g ünsüzünün yazılışı	65
2.1.1.2.d. ñ ünsüzünün yazılışı	65
2.1.1.2.e. t, d ünsüzlerinin yazılışı	65
2.1.1.2.f. s ünsüzünün yazılışı	66
2.1.1.3. Bazı Şekillerin Yazılışı.....	67
2.1.2. Ses Bilgisi.....	69

2.1.2.1. Ünlü Harfler	69
2.1.2.1.a. Ünlü Değişmeleri.....	70
2.1.2.1.b. Ünlü Uyumu	73
2.1.2.1.c. Ünlü Türemesi	76
2.1.2.1.d. Ünlü Düşmesi	76
2.1.2.1.e. Birleşme.....	76
2.1.2.2. Ünsüz Harfler	76
2.1.2.2.a. Ünsüz Değişmeleri.....	76
2.1.2.2.b. Ünsüz Düşmesi	77
2.1.2.2.c. Ünsüz Türemesi	77
2.1.2.2.d. Ünsüz Benzeşmesi	78
2.1.2.2.e. Göçüşme	78
2.1.2.2.f. Hece Düşmesi (Haplologie)	79
2.2. Eşdizimlilik	79
2.3. Zarflar	84
2.3.1. Zarf Kavramı.....	84
2.3.1.1. Zaman Zarfları	89
2.3.1.2. Yer-Yön Zarfları.....	90
2.3.1.3. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	90
2.3.1.4. Durum (Hâl) Zarfları	91
2.3.2. Zarf-fiiller.....	96
2.3.3. Zarfların Genel Özellikleri	97
2.4. Metinde Geçen Zarfların İncelenmesi.....	99
2.4.1. Zaman Zarfları	99
2.4.1.1. Hemîşe.....	99
2.4.1.2. Dem-be-dem	100
2.4.1.3. gice - karanlık gicede.....	100
2.4.1.4. rûz u şeb.....	100
2.4.1.5. rûz-ı kıyâmet	101
2.4.1.6. bugün	101
2.4.1.7. bir gün.....	101
2.4.1.8. yarın	101
2.4.1.9. imdi	102

2.4.1.10. müdâm	104
2.4.1.11. hemân.....	104
2.4.1.12. henüz	106
2.4.1.13. gâh, gâh ... gâhî	106
2.4.1.14. andan.....	106
2.4.1.15. evvel, evveliden, +dAn evvel, -mAdAn evvel, -mAzdAn evvel....	110
2.4.1.16. sonra, +dAn sonra	112
2.4.1.17. andan sonra	113
2.4.1.18. ardınca/anuñ ardınca	114
2.4.1.19. -dİkdAn/-dUkdAn sonra	114
2.4.1.20. ne zaman.....	115
2.4.1.21. neden sonra	115
2.4.1.22. dâ'im - dâ'imā	115
2.4.1.23. kaçan - kaçan ki - kaçan kim.....	116
2.4.1.24. tâ	119
2.4.1.25. evvelî-evvelā	120
2.4.1.26. evvelî	121
2.4.1.27. ibtidā	121
2.4.1.28. ilā yevm-i 'asır.....	121
2.4.1.29. Hâzret-i 'Osmân'ın (raḍiya'l-lāhu) hılâfetinde	122
2.4.1.30. Hâzret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin zamân-ı sa'âdetlerinde.....	122
2.4.1.31. Hâzret-i Resûl (risâlet-penâh) eyyâmında (eyyâm-ı mübârekelerinde)	122
2.4.1.32. ol iki kerre 'arz idüp Cebrâil 'aleyhi's-selâmâ okuduğunuñ âhirindeki 'arz itmesinde.....	122
2.4.1.33. Hâzret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin risâleti müddetinde	123
2.4.1.34. Hâzret-i Resûl'ün hayâtında.....	123
2.4.1.35. Hâzret-i Resûl Medîne'yi Münevvere'ye teşriflerinde.....	123
2.4.1.36. hiccetü'l-vedā' da.....	123
2.4.1.37. Kurbân Bayramı günü	123
2.4.1.38. ol günde.....	123
2.4.1.39. cezâ olacak günde	124

2.4.1.40. ol dem/demde	124
2.4.1.41. bu an.....	124
2.4.1.42. bu dem/demde	125
2.4.1.43. -dİgİ demde	125
2.4.1.44. -dİklArİ dem.....	125
2.4.1.45. namāzda.....	125
2.4.1.46. kıyâmetde	125
2.4.1.47. kıyâmet günü/gününde.....	126
2.4.1.48. Ramazân ayında	126
2.4.1.49. Şıffın cenginde.....	126
2.4.1.50. soñraki okumasında	127
2.4.1.51. dördünci senede	127
2.4.1.52. Ramazân-ı Şerif’de	127
2.4.1.53. her sene Ramazân-ı Şerif’de.....	127
2.4.1.54. namāzıñ erkânların ve vâcibâtların öğrettiği zamanda	127
2.4.1.55. intikâl itdiği sene	127
2.4.1.56. iken / -ken zarf-fiil eki ile.....	128
2.4.1.57. -mAdAn zarf-fiil eki ile	130
2.4.1.58. -mAdAn evvel	131
2.4.1.59. -Up zarf-fiil eki ile	131
2.4.1.60. -IncA zarf-fiil eki ile.....	132
2.4.1.61. -IncA/-UncA kadar	134
2.4.1.62. -dİkcA/-dUkcA zarf-fiil eki ile	134
2.4.1.63. -dİkdA / -dUkdA zarf-fiil eki ile.....	136
2.4.1.64. -dİklArIndA / -dUklArIndA	139
2.4.1.65. -dİğIndA, -dİgImdA zarf-fiil eki ile.....	140
2.4.1.66. ol zamân.....	141
2.4.1.67. ‘arşa çıkınca	142
2.4.1.68. ezeli.....	142
2.4.1.69. şabâh	142
2.4.1.70. aḥşam	142
2.4.1.71. ‘akâbince.....	142
2.4.1.72. soñunda.....	142

2.4.1.73. her dem	143
2.4.1.74. her çağ.....	143
2.4.1.75. ezelden.....	143
2.4.1.76. karanlıktada	143
2.4.2. Durum (Hâl) Zarfları.....	143
2.4.2.1. serâser (ser-â-ser)	143
2.4.2.2. ser-te-ser	144
2.4.2.3. elbet-elbette	144
2.4.2.4. kâmil	144
2.4.2.5. ancak.....	145
2.4.2.6. aslâ.....	147
2.4.2.7. belki.....	148
2.4.2.8. şanki	148
2.4.2.9. meşelâ.....	149
2.4.2.10. tahkikân.....	149
2.4.2.11. yine	149
2.4.2.12. deyü - diye.....	150
2.4.2.13. üzre - üzere - üzerine	153
2.4.2.14. eger/eger kim.....	155
2.4.2.15. -sA şart eki ile	158
2.4.2.16. -A istek kipi ile.....	161
2.4.2.17. yüzünden.....	161
2.4.2.18. nice/niçe	162
2.4.2.19. eyü	163
2.4.2.20. berâber - ile berâber	163
2.4.2.21. yesir	164
2.4.2.22. andan.....	164
2.4.2.23. evvelinden	165
2.4.2.24. tiz	166
2.4.2.25. hemân.....	166
2.4.2.26. âyet-be-âyet	166
2.4.2.27. süre-be-süre	167
2.4.2.28. tekrâr be tekrâr	167

2.4.2.29. yarı yarıya	167
2.4.2.30. dağınık	167
2.4.2.31. açık	167
2.4.2.32. Fātiḥa'sız	167
2.4.2.33. ansız.....	168
2.4.2.34. cümlesin birden.....	168
2.4.2.35. +dAn ötürü.....	168
2.4.2.36. -A zarf-fiil eki	168
2.4.2.37. -Up zarf-fiil eki ile	168
2.4.2.38. -Up zarf-fiil eki	174
2.4.2.39. ile edatıyla.....	177
2.4.2.40. -mAk ile	182
2.4.2.41. -ArAk zarf-fiil eki ile	182
2.4.2.42. -mAdAn zarf-fiil eki ile	183
2.4.2.43. -dİğIndAn/-dUğUndAn zarf-fiil eki ile	183
2.4.2.44. -dİklArIndAn/-dUklArIndAn zarf-fiil eki ile	184
2.4.2.45. göre.....	184
2.4.2.46. ile edatıyla.....	184
2.4.2.47. uşul ile	186
2.4.2.48. için edatıyla	187
2.4.2.49. anuñ içün	189
2.4.2.50. gibi edatıyla	190
2.4.2.51. anuñ gibi	192
2.4.2.52. yalan / yalandan	192
2.4.2.53. elsiz.....	192
2.4.2.54. yalnız	192
2.4.2.55. maḥşūş	193
2.4.2.56. cehren.....	193
2.4.2.57. ḥuṣūṣā / ḥuṣūṣan	193
2.4.2.58. āṣikāre.....	194
2.4.2.59. gizli	194
2.4.2.60. birden.....	194
2.4.2.61. yavaş.....	194

2.4.2.62. birer birer	195
2.4.2.63. hāzin hāzin.....	195
2.4.2.64. maḥzūn maḥzūn.....	195
2.4.2.65. kıṛā' at kıṛā' at.....	195
2.4.2.66. +cA eşitlik eki ile	195
2.4.2.67. niçün.....	196
2.4.2.68. hem.....	196
2.4.2.69. böyle	196
2.4.2.70. öyle	197
2.4.2.71. şöyle.....	199
2.4.2.72. hele	199
2.4.2.73. az	200
2.4.2.74. hiç	200
2.4.2.75. 'umūmen.....	200
2.4.2.76. bir an.....	200
2.4.2.77. ekşer	200
2.4.2.78. işte	201
2.4.2.79. uğrına	201
2.4.2.80. kavî.....	201
2.4.2.81. yakın.....	201
2.4.2.82. bir dahı.....	201
2.4.2.83. ğayr(ı).....	201
2.4.2.84. ḥaḳıḳatde	202
2.4.2.85. bu hâlde	202
2.4.2.86. +A hâl eki ile.....	202
2.4.2.87. +dAn hâl eki ile.....	202
2.4.2.88. kendileri.....	203
2.4.2.89. hep.....	203
2.4.3. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfı	203
2.4.3.1. az	203
2.4.3.2. biraz	203
2.4.3.3. çok	204
2.4.3.4. ğāyet-ġāyet ile-ġāyete	204

2.4.3.5. bol.....	205
2.4.3.6. bütün.....	205
2.4.3.7. tamāmıyle	206
2.4.3.8. kadar, -AcAk kadar, -dIgI/-dUğI kadar.....	206
2.4.3.9. ol / şol kadar	206
2.4.3.10. bir kerre.....	207
2.4.3.11. iki kerre	207
2.4.3.12. ikinci kerre	208
2.4.3.13. üç kerre	208
2.4.3.14. ziyāde	208
2.4.3.15. +dAn ziyāde	209
2.4.3.16. hesâba gelmez eyyâm.....	209
2.4.3.17. her bār	209
2.4.3.18. pek.....	210
2.4.3.19. nice-niçe	210
2.4.4. Yer-Yön Zarfları:	210
2.4.4.1. ilerü	210
2.4.4.2. girü	211
2.4.4.3. içre.....	211
2.4.4.4. taşra.....	211
2.4.4.5. aşağı.....	211
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	212
METİN.....	212
SONUÇ	459
KAYNAKÇA.....	464
ÖZGEÇMİŞ	474
EK-1	475
TIPKIBASIM	475

TEZ ONAY SAYFASI

H. Gaye BOSTANCI tarafından hazırlanan “EBU’T-TEVFİK EŞ-ŞEYH İBRAHİM’İN TERCÜME-İ TEFSİR-İ HÂZİN ADLI ESERİNDE ZARFLARIN İNCELENMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK) (1B-22A SAYFALARI ARASI)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi 07.07.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK (İÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: H. Gaye BOSTANCI

İmza :

ÖN SÖZ

İncelediğimiz eser XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olan bir el yazmasıdır. Osmanlı Türkçesi döneminin klâsik devresine aittir ve bu devrenin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtır. Eserin adı Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'dir. Eserin ilk iki cildi Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 3163 ile 3164 numara ile kayıtlıdır. Çalışmamız eserin birinci cildinin 1b-22a sayfalarını kapsamaktadır. Eserin müellifi Nakşibendi şeyhlerinden Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'dir. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin, Hâzin el-Bağdâdî'nin Arapça olarak yazdığı Lûbâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl isimli Kur'ân tefsirinin Türkçeye tercümesidir. Eserin pek çok yerinde geçen *Hâzin*, *Hâzin dir ki* ifadelerinden de bu eserin Hâzin Tefsîri'nin tercümesi olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin eserini oluştururken baştaki kısımlarda Hâzin Tefsîri'ndeki sırayı aynen takip ettiği görülür. Müellif tercümesinde ulemaların kendisine sordukları sorulara ve bu sorulara kendi görüşüne göre verdiği cevaplara da yer vermiştir. Âyetlerin açıklanırken bölümlere ayrılmış olması, kelime anlamlarının çeşitli örneklerle izah edilmeye çalışılması yönüyle Hâzin Tefsîri'nden ayrılır.

Hâzin Tefsîri olarak bilinen Lûbâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl adlı eser XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Hâzin el-Bağdâdî tarafından kaleme alınmıştır. Eser ilk olarak XV. yüzyılda Tercüme-i Tefsîrü'l-Lûbâb adıyla Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. İznîkî'ye ait eserin birinci cildine ulaşılammıştır. İncelediğimiz eser Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî'nin Tercüme-i Tefsîrü'l-Lûbâb adlı eserinin birinci cildi zannedilmiş ve onun adına kaydedilmiştir. İsmail Taş incelemeleri sonucunda bu eserin İznîkî'ye ait olmadığını, Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim adında bir başka müellife ait olduğunu belirlemiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde incelediğimiz esere kaynak teşkil eden eserler ile müellifleri Begavî ve Hâzin el-Bağdâdî hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde incelediğimiz eser Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin ile müellifi olan Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim tanıtılmıştır. İkinci bölümde eserin dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Eserin yazım ve ses özellikleri incelenmiş, eşdizim ve zarflar

hakkında bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde metinde geçen belli başlı zarflar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, incelediğimiz metnin 1b-22a sayfaları arası imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır. Mümkün olduğunca noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Metinde geçen âyetlerin dahil oldukları sureler, âyetlerin meâlleri, hadislerin ulaşabildiğimiz kaynakları, kelimelerin anlamları, müellifin satır aralarına yaptığı eklemeler ve düzeltmeler dipnotlarda verilmiştir. Kelimelerin anlamları verilirken aynı kelimenin metin içinde farklı anlamlarda kullanıldığı göz önüne alınarak tüm anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Metin okunurken asıl metne bağlı kalınmış, müellifin sonradan yaptığı eklemeler ve düzeltmeler konu bütünlüğünün sağlanması açısından metin içinde uygun yerlere yay ayraç içinde eklenmiştir. Ayrıca âyetler, Arapça yazılan hadisler ve bazı Arapça kelimeler metinde Arap alfabesiyle gösterildikten sonra yay ayraç ve tırnak işareti içinde günümüz alfabesine de aktarılmıştır. İncelememiz sonuç, kaynakça ve tıpkıbasım bölümleriyle son bulmaktadır.

İncelediğimiz metin iyi bir eğitim almış olan Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'e ait bir tercümedir. Metinde sade kısımların yanında süslü anlatımlar da yer almaktadır. Eser XIX. yüzyılda kullanılan dil özelliklerini iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Çalışmamızın özellikle XIX. yüzyıl dil özellikleriyle ilgili yapılacak çalışmalara bir örnek teşkil edebileceği kanaatindeyiz.

Yaptığımız çalışmada bizim göremediğimiz eksikliklerin ve hataların olabileceğini belirtmek isteriz. Bu eksiklikler ve hatalar tarafımıza yapılacak olan olumlu yönlendirmelerle giderilmeye çalışılacaktır.

Tezimi hazırlama aşamasında yardımlarını esirgemeyen, birçok kaynağa ulaşmamı sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Kıymetli jüri üyesi hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK ve Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ'ye katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Büyük bir sabırla hep yanımda olan beni her daim destekleyen oğlum Metehan ve kızım Hale Nur BOSTANCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Osmanlı Türkçesi, Türkçenin XV-XX. yüzyıllar arasındaki tarihi dönemlerinden biridir. Bu dönem de kendi içinde başlangıç devri (XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıl başları arası), klâsik devir (XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortaları) ve yenileşme devri (XIX. yüzyıl ortasından XX. yüzyıl başları) olmak üzere üç devre ayrılır. Osmanlı Türkçesinin klâsik devrinde nazımda ve nesirde dil oldukça ağırdır. Halk için yazılan dini eserlerin dili sanatçıların sanat güçlerini göstermek için yazdıkları eserlerin diline göre daha sadedir.

İncelediğimiz eser Osmanlı Türkçesinin klâsik devrinde Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim tarafından tercüme edilmiş bir eserdir. Bu eser Hâzin el-Bağdâdî'nin Arapça olarak yazdığı Lübbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl isimli Kur'ân tefsirinin Türkçeye tercümesidir. Eserin dili dönemine göre sadedir. Eseri yazıya geçiren kişi Yusuf el-Mısıri'dir. Eserin 2b-6b sayfaları arasında müellifin düzeltme ve eklemeler yaptığı görülmektedir. Yapılan ekleme ve düzeltmelerde dil daha ağır ve süslüdür. Bu sayfalarda bir kelimenin hem Arapça hem Türkçe karşılığını, gramer özelliklerini bir arada görmek mümkündür. İncelediğimiz metin bu yönüyle XIX. yüzyılda Türkçenin kelime hazinesi hakkında bize bilgiler sunmaktadır.

Tezimizin konusunu oluşturan eser Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'dir. XIX. yüzyıl başlarında Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim tarafından tercüme edilen bu eser önce imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır, daha sonra metnin ses özellikleri ve metinde geçen zarflar incelenmiştir. Metinde geçen kelimelerin anlamları, âyetlerin açıklamaları, hadislerin kaynakları dipnot bölümünde verilmiştir. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerini ve kelime hazinesini iyi bir şekilde yansıtmaları bakımından dil araştırmacıları için önemli bir kaynak teşkil edeceği kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin; Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim; XIX. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi; Zarflar; Sözlük

ABSTRACT

Ottoman Turkish, XV-XX. It is one of the historical periods between the centuries. This period is also divided into three periods: the beginning period (between the second half of the 15th century and the beginning of the 16th century), the classical period (from the 16th century to the middle of the 19th century) and the renewal period (mid-19th century to the beginning of the XX century). In the classical period of Ottoman Turkish, the language is quite heavy in verse and prose. The language of religious works written for the public is simpler than the language of works written by artists to show their artistic power.

The work we are examining is a work translated by Ebu't-Tevfik al-Sheikh İbrahim in the classical period of Ottoman Turkish. This work is the translation into Turkish of Hâzin al-Bağdâdî's Qur'an commentary named *Lübâbü't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl* written in Arabic. The language of the work is simple for its period. The person who wrote the work is Yusuf al-Misrî. It is seen that the author made corrections and additions between pages 2b-6b of the work. The language is heavier and more ornate in additions and corrections. On these pages, it is possible to see both the Arabic and Turkish equivalents of a word and its grammatical features together. In this respect, the text we examined was XIX. century provides us with information about the vocabulary of Turkish.

The work that constitutes the subject of our thesis is *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin*. XIX. This work, which was translated by Ebu't-Tevfik al-Sheikh İbrahim at the beginning of the century, was first transferred to today's alphabet by taking into account the spelling and sentence construction, then the phonetic features of the text and the adverbs in the text were examined. The meanings of the words in the text, the explanations of the verses, the sources of the hadiths are given in the footnote section. We believe that *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* will be an important resource for language researchers in terms of reflecting the language characteristics and vocabulary of the period in which it was written.

Keywords: Tercüme-i Tefsîr-i Hazin; Ebu't-Tevfik al-Sheikh İbrahim; XIX. Century Ottoman Turkish; Adverbs; Dictionary

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin Adlı Eserinde Zarfların İncelenmesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) (1b-22a Sayfaları Arası)
Tezin Yazarı	Hanım Gaye BOSTANCI
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	07 Temmuz 2022
Tezin Alanı	Yeni Türk Dili
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	496
Anahtar Kelimeler	Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin; Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim; XIX. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi; Zarflar; Sözlük

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Examining Adverbs in Ebu't-Tevfik al-Sheikh İbrâhim's Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin (Introduction-Examination-Text-Dictionary) (Volume 1) (Between pages 1b-22a)
Author of the Thesis	Hanım Gaye BOSTANCI
Advisor of the Thesis	Dr. Instructor Member İsmail TAŞ
Status of the Thesis	Master's
Date of the Thesis	07 July 2022
Field of the Thesis	New Turkish Language
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	496
Keywords	Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin; Ebu't-Tevfik al-Sheikh İbrahim; XIX. Century Ottoman Turkish; Adverbs, Dictionary

KISALTMALAR

a.	: Arapça
(a.e.)	: Arapça edat
a.g.e.	: Adı geçen eser
(a.b.s.)	: Arapça birleşik sıfat
(a.h.i.)	: Arapça has isim
(a.i.c.)	: Arapça isim cemi
(a.sıf.c.)	: Arapça sıfat cemi
bağl.	: Bağlaç
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
C.C.	: Celle celaluhu
edeb.	: Edebiyat
E.T. Türk.	: Eski Türkiye Türkçesi
f.	: Farsça
(f.birl.sıf.)	: Farsça birleşik sıfat
(f.i.)	: Farsça isim
gr.	: Gramer
i.	: İsim
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Lat.	: Latince
mec.	: Mecaz
nr.	: Numara
nşr.	: Neşir
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sıf.	: Sıfat
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu
vr. : Varak
yay.haz. : Yayına hazırlayan
zf. : Zarf

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا : a, e

آ : a, ā

ب : b

پ : p, p'

ت : t

ث : š, ʃ (font altı çizili s harfi yerine š)

ج : c

چ : ç

ح : ħ

خ : ħ

د : d

ذ : z

ر : r

ز : z

ژ : j

س : s

ش : š

ص : š

ض : ž, ɖ

ط : t

ظ : ʒ

ع : ʿ

غ : ğ

ف : f

ق : k

ك : k, g, ŋ

ل : l

م : m

ن : n

و : v, u, ū, o, ö

ه : h, a, e

ي : y, i, ī, ī, ì

ی : y

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu XIX. yüzyıl başlarında Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim tarafından yazılan Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eserde geçen zarfların incelenmesidir. Çalışmamızda zarfların bazı dil bilimciler tarafından nasıl tanımlandığına ve gruplandırıldığına yer verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezin amacı Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı tercümesinde geçen zarfları işlevleri bakımından incelemektir. Araştırmanın önemi XIX. yüzyılın başında yazılan bu Kur'ân tercümesinden yola çıkarak dönemin kelime hazinesini ve zarf türlerini belirleyerek Türk diline katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın ana kaynağını Mustafa Özkan'ın "Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi" adlı kitabı oluşturmaktadır. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı tercümede geçen zarflar, bahsedilen eserin içinde yer alan başlıklara ve alt başlıklara göre tespit edilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim tarafından tercüme edilen Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı yazma eser önce imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır, daha sonra metnin ses özellikleri ve metinde geçen zarflar incelenmiştir. İnceleme, metnin 1b-22a sayfaları arasını kapsamaktadır. Yazma eserde bazı kelimelerin çok silik olması ve bazı yerlerinde kurt yeniğinin olması okunmasını güçleştirmiştir.

GİRİŞ

Bir dilin kelime hazinesinin ve değerinin ortaya çıkarılmasında o dile ait sözlü ve yazılı ürünler önemli bir yere sahiptir. Bu ürünlerden özellikle çeviri eserler Türkçenin değişim ve gelişim evrelerini görmemiz açısından birer hazine değerindedir. Başka bir dile ait bir eser dilimize tercüme edilirken yeni kavramlara karşılık yeni kelimeler türetilmiş, böylece Türkçe bünyesine eklenen yeni kelimelerle daha zengin bir dil haline gelmiştir.

Türkler, tarih boyunca mensup oldukları dinleri daha iyi anlayabilmek ve dinin gereklerini yerine getirebilmek için bu dinlere ait kutsal kitapları kendi dillerine çevirmişlerdir.¹ Bu çevirilerin ilk örneklerine VI. yüzyılda Göktürkler döneminde rastlanmaktadır. Türkçeye tercüme edilen Nirvânsûtra adlı eser Budizm inancını anlatan bir eserdir. Metin günümüze ulaşamamıştır. VI. yüzyıldan sonra Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık dinlerinin kutsal kitapları Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır.² Kutsal kitapların tercümesinde kullanılan Türkçe dini terimler, İslami eserler çevrilirken de kullanılmıştır.³ Bu tercümelerle Türkçe pek çok yeni kavram kazanmış ve söz dağarcığını genişletmiştir.

Türkler, İslâmiyetle tanıştıkları XI. yüzyıldan sonra ise Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etmeye başlamışlardır. Müslümanlığın Türkler arasında hızla yayılmasıyla Kur'ân'ın yanında pek çok dini içerikli eser de bu tercüme faaliyetlerine dahil olmuştur. Bu ilk tercümelerin yapıldığı dönemde Kur'ân'ın kısa sûre tefsirlerinin Türkçeye tercüme edildiği düşünülmüş ama bunu ispatlayan bir kanıta ulaşamamıştır.⁴

Kur'ân'ın tamamının tercüme edilmesi X. yy'da olmuştur. Emir Mansur bin Nuh (m. 961-976) zamanında Mâverâünnehirli ve Horasanlı âlimlerden oluşan bir heyet

¹ Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 5.

² Abid Nazar Mahdum, *Ravzatü's-Şühedâ ile Hadikatü's-Sü'edâ Mukayyesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, s. 26, 27.

Ayrıca bkz.: Semih Tezcan, *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, TTK Yayınları, Ankara 1978, s. 305, 306.

³ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 7.

⁴ İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 5.

Ayrıca bkz.: Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 2001, s.11.

Taberî Tefsîri'ni Farsçaya çevirmiştir. Bu âlimlerden oluşan heyetin içinde Türkler de vardır. Genel kanaat bu Türk âlimlerin Kur'ân'ın Türkçeye ilk tercümesini de yaptıkları yönündedir. Kelime kelime yapılan bu çeviri günümüze kadar ulaşamamıştır. Fakat bu ilk Türkçe Kur'ân tercümesinden istinsah edilen nüshalar günümüze ulaşmıştır. En eski Kur'ân nüshası Oğuz Türkçesi ile 1333 yılında Şirazlı Muhammed b. el-Hac Devletşah'ın istinsah ettiği nüshadır. Doğu Türkçesine yapılan Kur'ân tercümelerinin bu nüshadan istinsah edildiği düşünülmektedir.⁵

Anadolu Beylikleri Dönemi'nde tercüme faaliyetlerine devam edilmiştir. Dini eserlerin yanında tıp, edebiyat alanlarında ve farklı alanlarda yazılan eserlerin Türkçeye tercümesi teşvik edilmiştir. Telif ve tercüme eserlerin sayısı artmıştır. Bu dönemde yetişen ve eser veren sanatçılarla Türkçe gelişimini ve olgunlaşmasını sürdürmüştür. Daha sonra saray etrafında gelişme gösteren çeviri faaliyetlerinin giderek arttığı görülür. Önceleri tefsir, kelam, hadis gibi dini ilimlerden yapılan çevirilere tarih ve astronomi gibi pozitif ilimlerden yapılan çeviriler eklenir. II. Murat, döneminde yapılan tercümelerin diline ve niteliğine önem vermiştir. Çevirilerin anlaşılabilir bir Türkçe ile yapılmasını istemiştir.⁶

Anadolu'da Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeye tercümeleri beylikler döneminde başlamıştır. Bunlar genellikle kısa sûre tercümeleri ve tefsirleridir. Kur'ân'ın bir bütün olarak tercüme ve tefsiri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra başlar.⁷ Kütüphanelerimizde kısa sûre tefsirlerinin birçok nüshası bulunmaktadır.⁸ Kısa sûre

⁵ Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kur'an Tercümeleri Üzerine-I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXIX, Sayı 39, İstanbul 2008, s.115-159, Erişim: 12.01.2022.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17071/178441> Erişim: 12.01.2022, Saat: 18:00.

Bkz. İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait "Enfesi'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 6-28.

Bkz. Z. Velidi Togan, "Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt III, Sayı 0, İstanbul 1958, s. 132-160.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1190/13991> Erişim: 02.01.2022, Saat: 19:50.

Bkz. Ahmet Topaloğlu, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 2.

⁶ Kemal Yavuz, "XIII. XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, İstanbul 1983, s. 1-34. Erişim Tarihi: 02.01.2022.

<https://www.altayli.net/xiii-xvi-asir-dil-yadigarlarinin-anadolu-sahasinda-turkce-yazilis-sebepleri-ve-bu-devir-muelliflerinin-turkce-hakkındaki-gorusleri.html> Erişim: 02.01.2022, Saat: 19:50.

⁷ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 14,15.

⁸ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 17.

tefsirlerinde müellif bilgisi yoktur. Aynı sûre tefsirlerinin farklı zamanlarda farklı kişilere sunulması her tefsirin müfessirinin farklı kişiler olduğu kanısına varılmasına sebep olmuştur. Ali Öztürk, kısa sûre tefsirlerinin hepsinin müfessirinin aynı kişi olduğunu belirtir.⁹ Yani bu tefsirlerin tamamının müfessiri Muslihuddin Mustafa b. Muhammed'dir.¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'in Anadolu Türkçesine çevrilmesinde ilk zamanlarda tefsirli tercüme ve satır altı tercüme yöntemleri kullanılmıştır. Tefsirli tercümelerde âyetlerin manaları bir bütün olarak ifade edilmektedir. Satır altı tercümelerde bütün Arapça kelimelerin anlamları Türkçe olarak kelimelerin altına ya da üstüne yazılır. Farklı dönemlerde yapılan satır altı tercümeler kelimelerdeki anlam değişmelerinin takip edilebilmesi açısından önemli kaynaklardır.¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'in bilinen en eski satır arası tercümesi Hasan Bin Alî el-Bestâmî tarafından 1401 yılında yapılan tercümedir. Her sayfasında 7 satır bulunan bu tercüme 652 varaktan oluşmaktadır. Satır arası tercüme olan bu eser Kur'ân'da yer alan kelimelerin altına Türkçe karşılığı olan kelime ve kelime gruplarının yazılmasıyla oluşturulmuştur.¹²

XV. yüzyılda yazıldığı tespit edilen Cevâhirü'l-Asdaf adlı eserin müellifi belli değildir. Bu eserde âyetlerin bazıları tefsirli tercüme gibi uzunca açıklanırken bazı âyetler ise satır arası tercümeler gibi kelime kelime anlam verilerek açıklanmıştır.¹³

⁹ Ali Öztürk, *Hızır Bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Sûresi Tefsiri*, Ankara Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1996, s. 11,12.

¹⁰ Ali Öztürk, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir*, 1. Eğirdir Sempozyumu 31 Ağustos-1Eylül 2001, Eğirdir-Isparta, s. 729-740.

¹¹ İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 29, 30.

Bkz. Ahmet Topaloğlu, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 17.

¹² Murat Küçük, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait (M.1401) Satır Arası İlk Kur'an Tercümesinde İmlâ ve Ses Bilgisi", *Türkoloji Dergisi*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları: 4, C. XVI, S. 1, Ankara 2003, s. 39-72, (Alıntı yapılan s. 44, 45).

Bkz. Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 2001, s.18.

¹³ İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 78, 79, 80, 84.

Eserin müellifi eserini oluştururken her iki tercüme yöntemini de kullanmıştır. Bu esere ait çeşitli nüshalar tespit edilmiştir.

Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Tefsir-i Ebu'l-Leys* adlı eseri ile Hâzin el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* adlı eseri Anadolu sahasındaki tefsirli tercümelerin iki ana kaynağını oluşturur. Her iki eserin dili de Arapçadır. *Tefsir-i Ebu'l-Leys* adlı eser *Enfesü'l-Cevâhir* adıyla da bilinir. İsmail Taş, *Enfesü'l-Cevâhir* adlı eserin XV. yüzyılda Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî (ö. 838/1434-35) tarafından *Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys* adıyla Türkçeye tercüme edildiğini tespit etmiştir.¹⁴ Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, Hâzin el-Bağdâdî'ye ait *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* adlı eseri de *Tercüme-i Tefsîrü'l-Lübâb* adıyla tercüme etmiştir.¹⁵

Hâzin tefsiri olarak bilinen *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* adlı eser XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Hâzin el-Bağdâdî tarafından kaleme alınmıştır. Eser ilk olarak XV. yüzyılda *Tercüme-i Tefsîrü'l-Lübâb* adıyla Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. İznîkî'ye ait eserin birinci cildine ulaşamamıştır. İncelediğimiz eser Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî'nin *Tercüme-i Tefsîrü'l-Lübâb* adlı eserinin birinci cildi zannedilmiş ve onun adına kaydedilmiştir. İsmail Taş incelemeleri sonucunda bu eserin İznîkî'ye ait olmadığını, Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim adında bir başka müellife ait olduğunu belirlemiştir.¹⁶

İncelediğimiz metin Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* isimli eserinin birinci cildir. Eser XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmıştır. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 3163 numara ile kayıtlıdır. Eserin ikinci cildi yine aynı yerde 3164 numara ile kayıtlıdır.¹⁷

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

¹⁵ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2016. s. 10.

¹⁶ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016. s. 244, 245.

¹⁷ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016. s. 244.

Çalışmamızın asıl konusunu Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eseri teşkil etmektedir. Eser önce imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır. Bilinmeyen kelimelerinin anlamları dipnotta verilmiştir. Müellifi hakkında kısaca bilgi verilmiş, metnin yazım ve ses özellikleri incelenmiştir. Daha sonra metinde geçen zarflar örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamıza konu olan eser, klasik edebî dilin kurulmasını sağladığı gibi, Türkçenin daha olgun bir duruma gelmesine de hizmet etmiştir. Bu bakımdan metnin söz varlığını gün yüzüne çıkarmanın yanında eşdizim sözlüğünün hazırlanması da oldukça önemlidir. Çalışmamızda eşdizim sözlük değerlendirmesini, tezin zamanını ve sınırlarını göz önüne alarak, metne bağlı ve metin kurgusu içerisinde dipnot şeklinde vermeyi tercih ettik. Böylece hem eşdizim değerlendirmesi gerçekleştirirken tezin sayfa sayısını sınırlanmış olduk. Metin içerisinde geçen kelimeler seçilerek dipnotta kelimenin sözlük anlamını, metne bağlı anlamını ve kelimeye benzer kelimeleri örneklendirme yöntemi kullanıldı. Kelimenin ilk akla gelen anlamı ifade edilirken köken bilgisine sınırlı ölçüde yer verildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİMİZE KAYNAK TEŞKİL EDEN ESER

DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Begavî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

Asıl adı Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî el-Ferrâ'dır.¹⁸ 433 (1041) yılında Horasan'ın Merverrûz ile Herât arasında yer alan Bağşûr veya Bağ adı verilen küçük bir kasabasında doğmuştur.¹⁹ Doğduğu Bağşûr kasabasına nisbetle Begavî adını, babasının kürk alıp satması sebebiyle de Ferrâ (Kürkçü) lâkabını almıştır.²⁰ Bunların dışında Muhyi's-Sünne, Muhyi'd-Dîn, Rûknü'd-Dîn, Nâsiru'l-Hadîs, Şeyhü'l-İslâm, Zâhiru'd-Dîn lâkaplarıyla anılmıştır.²¹

Kaynaklarda çocukluk ve gençlik yıllarına ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1067 yılında eğitim almak için Merverrûz'a gitmiş, Şâfiî fakihi Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'den hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Horasan'daki tanınmış hocalardan çeşitli dersler almış kendisini iyi yetiştirmiştir. Daha sonra Merverrûz'a yerleşmiş, pek çok öğrenci yetiştirmiş ve eserlerini yazmıştır.²²

Begavî hadis, tefsir, fıkıh ve kırâat alanlarında otorite sahibi bir şahsiyettir. Özellikle hadis alanında söz sahibi olması sebebiyle Muhyi's-Sünne lâkabını almıştır.²³ Eserleri günümüzde de pek çok araştırmacıya kaynaklık etmektedir. Eserlerinde Arapça ve Farsçayı kullanmıştır.

¹⁸ Saffet Sancaklı, "Begavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları", *Diyanet İlmî Dergi*, 1998, C: 34, Sayı: 3, s. 79-94.

Bkz. İbn Hallikân, Vefayât, II, 136; Safedî, el-Vâfi, XIII, 63; Suyûtî, Tabakâtü'l-Huffâz, 457; Dâvudî, Tabakât, 1,161.

¹⁹ Saffet Sancaklı, a.g.e., s. 80.

Bkz. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, Beyrut: Dâru Sadr, 1955, I: 467-468.

²⁰ Saffet Sancaklı, a.g.e., s. 80.

Bkz. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, 1, 468; İbn Hallikân, Vefayât, II, 137.; Zehebî, Târîhu'l-İslâm, XIII, vr. 117 a-b; İbn Tağriberdî, en-Nücûm, V, 224; İbnü'l-İmâd, Şezerât, IV, 49.

²¹ Saffet Sancaklı, a.g.e., s. 81.

²² Mevlüt Güngör, "Begavî, Ferrâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. V, İstanbul 1992, s. 340-341.

²³ Adem Çalar, "Beğâvî'nin Esbâb-ı Nüzûl'e Yaklaşımı (Meâlimü'l-Tenzil Örneği)", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 2020, C: 0, Sayı: 11, s. 451-487.

Bkz. Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân 1: 468; İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-A'yân, 1: 402.

516 (1122) yılının Şevval (Aralık) ayında Merverrûz'da vefat eden Begavî, hocası Kâdî Hüseyin'in yanına Tâlekân Kabristanı'na defnedilmiştir.²⁴

1.1.2. Eserleri

- **Meâlimü't-Tenzîl:** Arapça yazılmış bir Kur'ân tefsîridir. Pek çok yazma nüshası vardır. Rivâyet tefsiri geleneğine bağlı kalınarak yazılmıştır. Kendi tabiriyle²⁵ orta hacimli bir eserdir. Hâzin el-Bağdâdî, Lûbâbü't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl adlı eserinde telif tercümesini yaptığı bu eserden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.²⁶ Begavî tefsîrini Mushaf düzenine göre yapmıştır. Fâtîha Sûresi'nden başlayarak Nâs Sûresi'ne kadar Kur'ân'ı âyet âyet tefsîr etmiştir. Eserinin başında yer alan mukaddime bölümünde bu tefsîri telif sebebini, uyguladığı yöntemi, faydalandığı kaynakları belirtmiştir. Âyetleri tefsîr ederken hadislerden, âyetlerden, sahabe, tâbiûn ve müctehid imamların görüşlerinden yararlanmıştır.²⁷
- **el-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyyî'l-Muhtâr**
- **el-Kifâye fî'l-Kırâa**
- **el-Erbaîne Hadîsen**
- **el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn**
- **Şerhu Câmiî't-Tirmizî**
- **Mesâbîhu's-Sünne**
- **Şerhu's-Sünne:** Begavî'nin Muhyî's-Sünne lâkabı ile tanınmasına sebep olan eseridir. Begavî bu eserini yazarken kendisinden önceki muhaddislerin metodunu kullanmıştır. Hadisleri konularına göre bir araya getirmiştir.²⁸
- **Şerhu Muhtasarı'l-Meznî**

²⁴ Saffet Sancaklı, a.g.e., s. 83.

Bkz. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, I, 468; Ebu'l Fidâ, Muhtasar, II, 240; İsnevî, Tabakât, I, 206; Zehebî, Târihu'l-İslâm- XIII, vr. 117-b; Siyer, XIX, 442; Subkî, Tabakâtu's-Suğrâ, vr. 57a-b; İbn Bedrân, Abdulkadir, Tehzîbu Târihi İbn Asâkir, IV, 348.

²⁵ Beğavî, Meâlim, (Mukaddime), 1: 28.

²⁶ Adem Çalar, a.g.e., s. 457.

Bkz. Alâüddîn Ali b. Muhammed Hâzin, Lûbâbü't-Tevîl fî Me'ânî't-Tenzîl, (1317), 1: 3.

²⁷ Adem Çalar, a.g.e., s. 458-459.

²⁸ Ali Eroğlu, *Müfessir Bağavi, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Doktora Tezi), Erzurum 1987, s. 63.

- el-Kiyâfe fi'l-Fıkh
- Tercemetü'l-Ahkâm
- et-Tehzîb fi'l-Furû'
- Fetâvâ-i Begavî
- Tâcu'l-Arûs
- Fedâilu's-Sahabe²⁹
- el-Fetâvâ
- Mu'cemu's-Şuyûh³⁰

1.2. Hâzin El-Bağdâdî'nin Hayatı ve Eserleri

1.2.1. Hayatı

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, 678 (1279) yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Daha çok Hâzin el-Bağdâdî olarak bilinir. Öğrenim hayatına Bağdat'ta başlamış ilk öğreniminden sonra Müstansırıyye Medresesi'nin şeyhlerinden İbnü'd-Devâlîbî'den hadis dersleri almıştır. Daha sonra Dimaşk'a gitmiş öğrenim hayatına Bahâeddin Kâsım b. Muzaffer İbn Asâkir ve Vezîre bint Ömer b. Es'ad'dan aldığı hadis dersleriyle devam etmiştir. Öğrenim hayatını tamamladıktan sonra Dimaşk'ta bulunan ve zengin kaynaklara sahip olan Sümeysâtiyye Kütüphanesi'nin uzun yıllar yöneticiliğini yapmıştır. İçinde bulunduğu kütüphanenin zenginliği çalışmalarına büyük oranda katkı sağlamıştır. Bu kütüphanenin yöneticiliğini yaptığı için kendisine Hâzin lakabı verilmiştir. Bir süre de Sümeysâtiyye Hankah'ında şeylik vazifesinde bulunmuştur. İleri yaşlarında Halep'in Şîha köyüne yerleştiği için Şîhî olarak da anılmıştır. Hadis, tefsir ve fıkıh âlimi olarak ün kazanmış, tarih alanında da kendini yetiştirmiştir. Bu büyük hadis âlimi 741 yılının Recep ayında, 19 Ocak 1341 tarihinde Halep'te vefât etmiş ve Sûfiler Mezarlığı'na defnedilmiştir.³¹

²⁹ Adem Çalar, a.g.e., s. 455.

Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed İbrahim Şerif, el-Begavî el-Ferrâ' ve tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerim, (Kahire: 1986), 98-174; Afâf Abdulgafûr Hamîd, el-Begavî ve menhecühûfi't-tefsir, (Ürdün: Dâru'l-Furkan, 1982), 43-53; Eroğlu, el-Kifâye, 44-59.

³⁰ Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, Fırat Üniversitesi SBE, (Doktora Tezi), Elâzığ 2015, s. 31.

Bkz. Saffet Sancaklı, Me'âlimu't-Tenzîl, 57.

³¹ Ali Eroğlu, "HÂZİN, Ali b. Muhammed", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C. XVII, s. 125,126.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 21:00.

1.2.2. Eserleri

- **Maḳbûlû'l-menḳûl:** İbnü'l-Esîr Câmî'ü'l-uşûl adlı eserinde Kütüb-i Sitte'deki hadisleri bir araya getirmiştir. Hâzin, Câmî'ü'l-uşûl adlı esere İbn Mâce ve Dârekutnî'nin es-Sünen'leriyle İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'lerindeki hadisleri ilâve edip fıkıh bablarına göre düzenlemiştir. Eser on ciltten oluşmaktadır. Bir nüshasının VII. cildi Kahire'dedir.³²
- **er-Ravz ve'l-hadâ'ik fî sîreti hayri'l-halâ'ik:** Beş citten oluşan Hz. Muhammed'in hayatını anlatan bir eserdir. Bu eser İbn İshak ve İbn Hişâm'ın Hz. Muhammed'e dair kitaplarının esas alınıp bu kitaplara İbnü'l-Esîr, İbn Abdülber, İbnü'l-Cevzî'nin siyer ve hadisle ilgili yazdıkları eserlerinden alınan rivayetlerin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Hâzin, eserindeki rivâyet ve hadisleri cerh ve ta'dîle tabî tutmuş, garib olan kelimeleri şerh etmiştir. Eser 174 babdan oluşmakta ve iki ayrı nüsha halinde Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.³³
- **'Uddetü'l-efhâm fî şerhi 'Umdeti'l-ahkâm:** Kâtib Çelebi Keşfü'z-zunûn adlı eserinde herhangi bir nüshasına rastlanmayan bu eseri, Ebû Bekir eş-Şâfi'nin el-'Umde fî furû'î's-Şâfi'iyye'sinin şerhi olarak zikretmiştir.³⁴ Gerçekte Hâfız Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî'nin ahkâm hadislerine dair 'Umdetü'l-ahkâm adlı eserinin şerhi olduğu belirtilmektedir.³⁵
- **Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl:** Hâzin el-Bağdâdî'nin en tanınmış eseridir. Begavî'nin Me'âlimü't-tenzîl isimli tefsîrini te'vîl yoluyla kaleme almıştır. Eserin dili Arapçadır. Daha çok "Tefsîrû'l-Hâzin" adıyla

³² <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 16:20.
Ali Hilmi Dağistânî, Fihristü'l-kütübî'l-'Arabîyyeti'l-maḥfûza bi'l-Kütübḥâneti'l-Ḥidîviyye, Kahire 1308-10, I, 428.

³³ Ali Eroğlu, a.g.e., s. 126.

³⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 16:40.
Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1169-1170. (nşr. Kilisli Muallim Rifat - Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.

³⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 17:05.
Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 422-423. (nşr. Ali M. Ömer), I-II, Kahire 1392/1972.
Ahmet Çelik, *Hâzin Tefsirinde İsrâiliyyat*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 1989, s. 3.

bilinen bir Kur'ân tefsiridir.³⁶ Dâvûdî ve Askalânî bu eser için “et-Te’vîl li-me’âlimi’t-tenzîl” adını kullanmışlardır. Hâzin, eserin mukaddimesinde eserini Begavî’nin Me’âlimü’t-tenzîl isimli eserinden özetlediğini bunun yanında Envârü’t-tenzîl, Keşşâf ve Mefâtîhu’l-gayb gibi seçkin tefsir kitaplarından aldığı bilgileri de ekleyerek oluşturduğunu belirtmiştir. Başlangıç tarihi belirtilmeyen eser 10 Ramazan 725 (20 Ağustos 1325) tarihinde tamamlanmıştır.³⁷ Lûbâbü’t-te’vîl üç ciltten oluşur. Hâzin bu tefsir kitabını yazarken yararlandığı kaynakları, izlediği yöntemleri açık bir şekilde belirtmiştir.

1.3. Hâzin Tefsîri’nin Türkçe Tercümeleri

1.3.1. Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî’nin *Tercüme-i Tefsîrü’l-Lübâb* Adlı Eseri

Hâzin Tefsîri (Lûbâbü’t-te’vîl), 15. yy’ın ilk yarısında (25 Rebiyülahir 838, Pazar / 28 Kasım 1434 Pazar) Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî tarafından Tercüme-i Tefsîrü’l-Lübâb adıyla Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. İznîkî, eseri aynen tercüme etmemiş kendisi de eklemeler yapmıştır. Eser bu yönüyle telif tercüme özelliği taşımaktadır. Tercüme-i Tefsîrü’l-Lübâb’ın ikinci cildi BEYEK, Ulu Cami 435 numarada; üçüncü cildi Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar 561 numarada kayıtlıdır. Bu iki cildin de tek nüshaları tespit edilebilmiştir. İsmail Taş, Tercüme-i Tefsîrü’l-Lübâb’ın ikinci cildi olan yazma eser üzerine doktora tezi hazırlamıştır. Taş, çalışmasında bu iki yazma eserin birbirinden farklı eserler zannedildiği için farklı isimlerle kayıt altına alındığını tespit etmiştir. BEYEK Ulu Cami’de bulunan yazma eser Enfesü’l Cevâhir adıyla, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar’da bulunan yazma eser ise Tefsîr-i Ebu’l-Leys adıyla kaydedilmiştir. Taş, yaptığı araştırmalar sonucunda bu eserlerin birbirinden farklı iki eser olmadığını, Hâzin el-Bağdâdî’nin Lûbâbü’t-te’vîl fî me’âni’t-tenzîl isimli eserinin

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Çelik, *Hâzin el-Bağdâdî ve Tefsirdeki Metodu*, Harran Üniversitesi SBE, Temel İslami Bilimler Anabilimdalı, Tefsir Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), Şanlıurfa 1996.

³⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 22:45.

Eroğlu, a.g.e., s. 125.

Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II,1540. (nşr. Kilisli Muallim Rifat - Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.

İznikî tarafından Türkçeye yapılan telif tercümesinin ikinci ve üçüncü ciltleri olduğunu belirlemiştir. Taş İznikî'ye ait olan bu eserin adının Tercüme-i Tefsîrû'l-Lübâb olduğunu belirtmiştir. Eserin birinci ve dördüncü cildinin varlığı bilinmekle birlikte henüz bu ciltlere ulaşılammıştır. İsmail Taş doktora tezinde³⁸ ve 2016 yılında yazdığı makalede³⁹ Meâlimü't-Tenzîl (Begavî Tefsiri) adlı eserin yazarını belirtirken Begavî yerine Beydâvî yazmıştır. Kendisiyle yaptığımız görüşmelerde bunun sehven yapıldığını belirtmiştir.

Tercüme-i Tefsîrû'l-Lübâb'ın tespit edilen her iki cildi 271x180 mm en ve 194x117 boy ölçülerine sahiptir. Metinler harekeli nesih ile yazılmış olup metinlerin her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Eserin metin kısmında siyah, sûre başlıklarında ve âyetlerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde 382, üçüncü cildinde 305 varak mevcuttur. Eser, 15. yy'da Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış bu dönemin dil özellikleri en güzel şekilde yansıtan bir tercümedir.⁴⁰

1.3.2. Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* Adlı Eseri

Hâzin Tefsiri'nin (Lübâbü't-te'vîl'in) 19. yy. başlarında Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim tarafından da tercüme edildiği İsmail Taş tarafından tespit edilmiştir. Bu eser önce İznikî'nin zannedilmiş, onun adına kaydedilmiştir. İsmail Taş, hazırladığı doktora çalışmasıyla bu eserin İznikî'ye değil Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim adında bir başka müellife ait olduğunu belirlemiştir. Taş, daha sonra yazdığı makalede İznikî'ye ait olan *Tercüme-i Tefsîrû'l-Lübâb* ile Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'e ait olan *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* adlı eseri ortak olan sûrelerin tercüme yöntemine bakarak karşılaştırmış, bu eserlerin birbirinden farklı yazmalar olduğunu ortaya koymuştur. İznikî eserini telif

³⁸ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrû'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016, s. 4497-4503.

³⁹ İsmail Taş, "Tercüme-i Tefsîrû'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 91-110.

⁴⁰ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsîrû'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016, s. 70-77.

tercüme, Şeyh İbrâhim ise tercüme yöntemiyle oluşturmuştur.⁴¹ Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'e ait olan Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı bu eserin ilk iki cildi Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde yer almaktadır. Birinci cildi 3163 numarada ve ikinci cildi 3164 numarada kayıtlıdır. Eserin ikinci cildinin sonunda üçüncü cildinin de var olduğu, üçüncü cildin Nahl sûresiyle başladığı belirtilmiştir. Fakat üçüncü cilde rastlanılamamıştır.⁴²

İncelediğimiz eserin 1a sayfasında eserle ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre 3163 numarada kayıtlı yazma eser, eserin birinci cildir. Kitabın başında esere Bakara sûresinin tercümesi ile başladığı söylenmişse de Bakara sûresi ile değil Besmele ve Fatiha sûresinin tefsiriyle başlanmıştır. 1a sayfasının birinci satırında eserin Hâzin Tefsiri'nin tercümesi olduğu, ikinci satırında eserin müterciminin Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim olduğu belirtilmiştir. Eserin başındaki bilgilerden yine dönemin şeyhülislamının Samânîzâde olarak bilinen Ömer Hulûsi Efendi olduğunu ve eserin tercümesini onayladığını anlıyoruz. Eserin müstensihinin Şeyh Yusuf el-Mısırî adında bir kişi olduğu da bu bölümde yer almaktadır.

Eserin 1a sayfasının 1. satırında “tercüme-i min tefsîr-i Hâzin” ifadesi yer almaktadır. Bu, eserin Hâzin Tefsiri'nin tercümesi olduğunu gösteren bir delildir. İncelediğimiz metin bu sebeple Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin olarak adlandırılmıştır. Şeyh İbrâhim Hâzin el-Bağdâdî'nin *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* isimli eserinden, tercümesinin her iki cildinde de *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâlimü't-Tenzîl* (2b/9) olarak bahsetmiştir.⁴³

Metnimizde 1a sayfasında müellif, döneminde yazılan diğer eserlerden de bahsetmiştir. Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûsü'l-Muhît* (1410) adlı Arapça eseri Seyyid Muhammed Murtaza (Zebîdî) tarafından Arapça şerh edilmiştir. Zebîdî'nin yardımı ve izniyle Yusuf el-Hafnavî el-Halvetî *Kâmûsü'l-Muhît* adlı eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eser dönemin padişahının emriyle Mütercim Âsım Efendi tarafından da

⁴¹ İsmail Taş, “Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 91-110.

⁴² İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi” Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016, s. 244, 4499, 4500.

⁴³ ESKİ, Zeynep, *Hâzin Tefsiri'nin Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatiha Suresi-Bakara Suresi 1-141)*, İstanbul Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 34.

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET003131.pdf> Erişim Tarihi: 25.12.2021, Saat: 07:40.

Türkçeye tercüme edilmiştir. Şeyh İbrâhim'in bu eseri yazması için maddi ve manevi olarak destek verenler ile dua eden ve ricada bulunan kişilerin isimleri de 1a sayfasında verilmiştir. Bunlar: I. Abdülhamid Han, Seyyid Muhammed Murtaza (Zebîdî), Ümmî Sinân Hazretleri, Begavî, Hâzin el-Bağdâdî, Yusuf Ziya Paşa, Çorûmî Sârim Ebü'l-Berekât es-Seyyid Muhammed Efendi, Yegen Paşa. Aynı sayfada eserin on iki adet yazılıp çoğaltılarak dağıtılmak istendiği bunun on iki imam hürmetine yapılacağı belirtilmiştir. Bu durum eserin baş sayfalarında yapılan düzeltmeleri de açıklar niteliktedir. Yusuf el-Mısırî'nin yazıya geçirdiği eser dersler esnasında yazıya geçirilen ilk metin olsa gerektir. Müellif eseri incelemiş yanlışlıkları düzeltmiş eksiklikleri gidermiştir. Bu düzeltmelerin eserin daha sonra yazılacak olan diğer on iki nüshaya örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Metnin 1a sayfası dua bölümüyle bitirilmiştir. Burada peygambere, dört halifeye, Şeyh Murad Buhârî'ye dualar edilmiştir. Şeyh Murad Buhârî Nakşibendî şeyhidir.⁴⁴

1a sayfasında eserin yazılmaya başlandığı yıl 1216 olarak verilmiştir.

1a sayfasının alt kısmında eserin yer aldığı kütüphanenin kaşesi bulunmaktadır. Kaşede yer alan bilgiler “Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım: Yazma Bağışlar, Yeni kayıt no: 3163” şeklinde günümüz alfabesiyle yazılmıştır.

Eserin 1b sayfasının baş kısmında Şeyhülislam Samânîzâde Ömer Hulûsi Efendi⁴⁵ tarafından yazıldığı düşünülen 7-8 satırlık bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde eserin çok güzel bir tefsir olduğu, Hâzin Tefsiri'nin tercümesi olduğu, nasıl oluşturulduğu, kullanılan dilin güzel, anlaşılır ve eksiksiz olduğu anlatılmıştır. Bu tefsirin okutulmasında Ümmî Sinân koluna mensup Şeyh Yusuf el-Hafnavî el-Halvetî'nin etkisi olduğu belirtilmiştir. Eserin müellifi Şeyh İbrâhim'in kendi maiyetinde olduğunu belirten Samânîzâde, onun salih evlatlarından biri olduğunu söylemiştir. Bu bölüm eserin yazılma amacının açıklanması ve dua bölümüyle son bulur. Burada kullanılan dil metne göre ağırdır.⁴⁶

Eserle ilgili daha ayrıntılı bilgilere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

⁴⁴ Zeynep Eski, a.g.e., s. 30, 31.

⁴⁵ *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 139, ISBN 978-975-19-6471-7, Seçil Ofset, İstanbul 2015, s. 145-161.

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/Osmanli_arsivinde_seyhulislam_fetvalari.pdf Erişim Tarihi: 04.06.2022, Saat:13.30.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Eski, a.g.e., s. 31, 37, 68.

1.4. Ebu't-Tevfik Eş-Şeyh İbrâhim'in Hayatı ve Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin Adlı Eseri

1.4.1. Hayatı

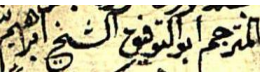
Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'le ilgili yapılan araştırmalar sonucunda kaynaklardaki bilgilerin az sayıda ve sınırlı olduğu görülmüştür. İncelediğimiz bu metinden ve birkaç kaynaktan müellif hakkında bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. Müellifin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserinde müellifle ilgili şu bilgiye yer verilmiştir: “İbrâhim Efendi (seyyid) (Samânîzâde) şeyhlerden olup 1251'de (1835/6) vefat eyledi.”⁴⁷ Böylece doğum tarihi tam olarak bilinmeyen müellifin ölüm tarihi 1835 olarak belirlenmiştir. Yine Sicill-i Osmanî'ye ve metnin 1a sayfasına bakıldığında Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in Samânîzâde tekkesinin şeyhlerinden biri olduğu açıkça görülmektedir.⁴⁸

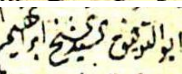
İncelediğimiz eserin özellikle 1. ve 2. varaklarında müellifle ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. Eserin 1a sayfasında müellifin adı “el-Mütercim Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim⁴⁹, “Ebu't-Tevfik es-Seyyid eş-Şeyh İbrâhim⁵⁰ ve “Ebu't-Tevfik eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhim Sırrî⁵¹ olarak üç kere geçmektedir. 1b sayfasının 6. satırında da “Ebu't-Tevfik es-Seyyid eş-Şeyh İbrâhim” olarak geçmektedir.⁵² Müellif adını 2a sayfasının 17. satırının sonunda eş-Şeyh Ebu't-Tevfik İbrâhim Nakşibendî olarak belirtmiştir. Bu

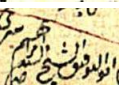
⁴⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay.haz. Nuri Akbayar, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. III, s. 784.

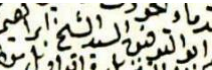
⁴⁸

“... el-Mütercim Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim bi-şeyhi'l-ma'rûf Samânîzâde Şeyhü'l-İslâm...”; metnin 1a sayfasında kırmızı üçgen içinde “... Ebu't-Tevfik eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhim Sırrî şeyh-i zâviye-i Şeyhü'l-İslâm Samânî 'Ömer Hulusî der-kurbü'l vefâ ...”

⁴⁹

⁵⁰

⁵¹

⁵²

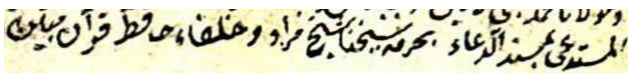
bilgilerden de anlaşıldığına göre incelediğimiz eser Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in müellifi Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'dir.

Müellif 1a sayfasının sonunda, ettiği duanın şeyh Murad hürmetine kabul edilmesini istemektedir.⁵³ Burada bahsi geçen kişi Şeyh Murad Buhârî⁵⁴, Nakşibendî şeyhlerinden biridir. Metnin 2a sayfasının 17. satırında da müellif adının sonunda Nakşibendî kelimesini kullanmıştır. Bu örnekler Ebu't-Tevfik İbrâhim'in Nakşibendî tarikatına mensup olduğunun göstergesidir.

İncelediğimiz metnin 1a sayfasında kırmızı kalemle çizilmiş üçgen içinde yer alan ifade şöyledir:

“Ehlü'l-verā ahkârü'l-ibād Ebu't-Tevfîk eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhim Sırrî şeyh-i zâviye-i Şeyhü'l-İslâm Samânî 'Ömer Hulusî der-kurbü'l-vefâ' ve'l-fer' Sulţân Muhammed hân el-gâzî el-ma'rûf bi-Otlukcu Yokuşu. Ğafera 'anhüm ve ğafera lehüm ve fi'l-yevmi's-şühedâ ğayrihim ve ināvehüm. Temmet. Sene 1216.”⁵⁵

Yukarıda yer alan bilgiye bakıldığında müellifin tam adını görmek mümkündür. Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in İstanbul'un Fatih ilçesindeki Otlukçu Yokuşu'nda⁵⁶ bulunan Samânîzâde Tekkesi'nde şeyhlik yaptığını yine buradan öğrenmekteyiz. Bu bölümün sonunda eserin yazılmaya başlandığı tarih 1216 olarak kaydedilmiştir.

⁵³ “Āmīn āmīn āmīn el-müsted'ā bi-mesnedi'd-du'ā-yı bi-hürmeti şeyhunā şeyh Murād ve hulefā-yı hāfız-ı Qur'ân-ı mübîn.”
Bkz. Zeynep Eski, a.g.e., s. 67.

⁵⁴ Murad Buhârî (ö. 1132/1720) Nakşibendî- Müceddidî şeyhi.

Halil İbrahim Şimşek, “Murad Buhârî”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 31, Ankara 2020, s. 185-187.

⁵⁵ Zeynep Eski, a.g.e., s. 23.

⁵⁶ **Otlukçu Yokuşu**; İstanbul'un Fatih ilçesinde, Fatih Külliyesi'nin bulunduğu yerden Fener'e inen Darüşşafaka Caddesi ile Ayakapı tarafına inen Haliç Caddesi'nin, yamacın üst bölümlerinde yaptıkları makas içinde kalan mevki. Darüşşafaka Lisesi burada yer almaktadır. Otlukçu Yokuşu adı günümüzde Darüşşafaka Lisesinin güneyindeki bir sokakta yaşatılmaktadır.

<https://muham.org/a-kadir-1917-istanbul--1985-istanbul-sair-yazar-kara-harp-okul.html?page=104>

Erişim Tarihi: 01.02.2022, Saat: 18:36.

Şeyhülislam Samânîzâde Ömer Hulûsi Efendi (ö. 1812)⁵⁷ Samânîzâde Tekkesi⁵⁸’nin kurucusudur. Burası Nakşibendî tarikatine mensup olan Özbek dervişlere tahsis edilmiştir. Masrafları için de çeşitli akarla birlikte para vakfetmiştir.⁵⁹ Kayıtlarda Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim’in bu tekkenin şeyhlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Samânîzâde Tekkesi, döneminde bir medrese vazifesi görmüştür. Burada öğrencilere çeşitli dersler verilmiştir. Bu derslerin içinde hadis ve tefsir dersleri de yer almaktadır.⁶⁰ Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim, Hâzin el-Bağdâdî’nin Tefsîrû’l-Hâzin adlı eserini dersler halinde Türkçeye tercüme etmiş ve öğrencilere anlatmıştır. Bu derslerde hazır bulunan Yusuf el-Mısrî de Şeyh İbrâhim yaptığı tefsiri yazıya geçirmiştir. Şeyh İbrâhim yazıya geçirilen metni incelemiş bazı kelime ve cümlelerin üstünü çizmiş yaptığı düzeltmeleri de çoğunlukla altlarına yazmıştır. Bazı kelime ve cümlelerin de üstünü çizmeden altına genellikle Arapça karşılıklarını yazmıştır. Bazı sayfaların kenarlarında, üstünde ve altında da eklemeler bulunmaktadır. Metindeki eklemeler ve düzeltmeler kırmızı ve siyah mürekkeple yapılmıştır. Yapılan düzeltmelerde dilin daha ağır olduğu

⁵⁷ **Ömer Hulûsi Efendi (Samânîzâde)** (1727, İstanbul - 1812, İstanbul) Şeyhülislam. Babası ulemadan Hüseyin Efendi’dir. İyi bir eğitim aldıktan sonra 1800-1803 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır. Kabakçı Mustafa Ayaklanması’nda Topal Ataullah Efendi görevden alınınca yerine ikinci kez şeyhülislam olarak atanmıştır (1807). Ancak bir gün sonra görevinden alınarak Ataullah Efendi görevine iade edilmiştir. 1810-1812 yılları arasında şeyhülislamlık makamına üçüncü kez getirilmiştir. Fatih semtinde kendi adıyla anılan bir darülhadis bir de tekke yaptırmıştır.

Ömer Hulûsi Efendi Darülhadisi İstanbul’un Fatih semtinde, Darüşşafaka Caddesi üzerindedir. Başhoca ve Musannif sokaklarının arasında yer alır. Kurucusu üç kez şeyhülislamlık makamında bulunmuş ve *Samânîzâde* lakabıyla tanınmış Ömer Hulûsi Efendi’dir (ö. 1812). Bina bu nedenle *Samânîzâde Darülhadisi* diye bilinir. 1918’de çıkan Fatih yangını sırasında tamamen yanmıştır. Bugün bu yapının yerinde bir öğrenci yurdu bulunmaktadır.

Ömer Hulûsi Efendi Tekkesi Fatih İlçesi’nin, Şeyh Resmi Mahallesi’nde yer alan Otlukçu Yokuşu’nda bulunmaktaydı. 19. yy’ın ilk yıllarında, Şeyhülislamlık yapmış Samânîzâde Ömer Hulûsi Efendi (ö. 1812) tarafından tesis edilmiştir. Bu Nakşibendî tekkesinin ilk şeyhi Silistrelî Şeyh Seyyid Mustafa Efendi 1236/1820-1821 yıllarında şeyhliği terk etmiştir. Daha sonra bu tekkenin şeyhliğine Nakşibendî ve Kadiri tarikatlarından icazeti bulunan Ebu’t-Tevfik Seyyid İbrahim Sırrî Efendi (ö. 1836) geçmiştir. Bu tekke ile Ömer Hulûsi Efendi tarafından aynı yerde kurulan darülhadis’in bir bütünlük içinde olduğu tahmin edilebilir. Ayin günü perşembe olan ve "Samanîzade Tekkesi" olarak da bilinen bu tekke bugün ortadan kalkmıştır.

<https://muhaz.org/a-kadir-1917-istanbul--1985-istanbul-sair-yazar-kara-harp-okul.html?page=104>

Erişim Tarihi: 01.02.2022, Saat: 18:36.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, “Ömer Hulûsi Efendi, Samânîzâde”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, Cilt: 34, s. 72-73.

Ayrıca bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%A2m%C3%A2nizade_%C3%96mer_Hulusi_Efendi

Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 22:15.
⁵⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, “Dârü’l-Hilâfeti’l-‘Aliyye Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreseleri”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, ed. Salih Tuğ, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, C. VII: cüz.1-2, s. 1-22.

⁵⁹ Tahsin Özcan, “Ömer Hulûsi Efendi, Samânîzâde”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, Cilt: 34, s. 72-73.

⁶⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “1869’da Faal İstanbul Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977, S.7-8, s. 277-392.

görülmektedir. 2b-6a sayfaları arasında bu düzeltme ve eklemeler yoğun şekilde yapılmıştır. Çoğunlukla üstü çizilerek yapılan bu düzeltme ve eklemelerin on iki adet yazılıp dağıtılması düşünülen eserin sonraki yazmalarına örnek teşkil etmek için yapıldığı düşünülebilir. Tercümenin ders anlatımları esnasında yazıya geçirildiği düşünüldüğünde Yusuf el-Mısırî'nin Şeyh İbrâhim'den duyduklarını neden aynen yazıya aktarmadığı ve eserin 2b-6a varaklarında yapılan düzeltmelere ileriki sayfalarda neden dikkat etmediği dikkat çeken konulardır. Zeynep Eski'nin bu konudaki görüşü, hocasından dersi dinleyip yazıya geçiren bir öğrencinin duyduklarını aynen yazıya geçirmeyip anladıklarını sadeleştirerek kaleme aldığıdır.⁶¹

Müellifin eğitim durumuyla ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Arapça yazılmış olan Tefsîrû'l-Hâzin adlı eseri Türkçeye tercüme etmesinden iyi derecede Arapça bildiği çıkarılabilir. Ayrıca yaptığı düzeltme ve eklemelerde süslü bir kullanması edebi dile de uzak olmadığını göstermektedir.

1.4.2. Eseri

1.4.2.1. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin

1.4.2.1.a. Konu, Şekil, Hacim

İncelediğimiz eser Ebu't-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrâhim'in Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adını verdiği eserin birinci cildidir. Bu eser Hâzin el-Bağdâdî'nin Arapça olarak yazdığı Lûbâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl isimli Kur'ân tefsirinin Türkçeye tercümesidir. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmıştır. Çoğu harekesiz nesih hat ile yazılmıştır. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 3163 numara ile kayıtlıdır. Eserin ikinci cildi yine aynı yerde 3164 numara ile kayıtlıdır. Eserin birinci cildi 266 varak olup 325x225 mm. iç ölçü, 240x165 mm. dış ölçüye sahiptir. Her sayfa 35 satırdan oluşmaktadır. 34, 36, 38 satırdan oluşan sayfaları da mevcuttur.

Eserin birinci cildi besmelenin faziletiyle başlamış Fatiha, Bakara sureleriyle devam etmiştir. Birinci cildin 262/b sayfasının sonunda Nisa suresinin 6. ayeti açıklanmaya başlanmış 263/a sayfasının birinci satırında bitirilmiştir. Bu sayfanın geri

⁶¹ Zeynep Eski, a.g.e., s. 36.

kalan kısmı boş bırakılmıştır. 263/b sayfasının baş kısmı boş bırakılmış, 7 ve 8. âyetler atlanmış, 9. ayetten açıklanmaya devam edilmiştir. Bu sayfada 19 satır bulunmaktadır. Aynı surenin 11. âyeti tamamlanmadan 265/a sayfasının 8. satırından itibaren ferâyiz konusuna geçilmiştir. Ferâyiz konusuyla ilgili şu üç başlık açılmıştır:

1. *Faşl-ı ‘ilm-i ferâyizi öğrenmege vârid olan emirlerin beyân ider.*
2. *Faşl-ı ‘ilm-i ferâyiziñ hikmetlerini beyân ider.*
3. *Faşl-ı mîrâsa girmeye olan sebepleri beyân ider.*

Birinci cildin son sayfası olan 266. varakta (265/b sayfasında) ferâyiz konusuna devam edilmiş, Nisa suresi tamamlanmadan birinci cilt sona ermiştir.

Eserin ikinci cildi Araf sûresiyle başlar, İsra sûresinin sonuna kadar devam eder.⁶² 353 varaktan oluşur. İkinci cildin bitiminde bu cildin tamamlandığı ifade edilip üçüncü cildin Nahl sûresiyle başladığı bilgisi yer alır. Eserin üçüncü cildine henüz ulaşılammıştır.⁶³

Metnin yazımında genel olarak siyah mürekkep kullanılmıştır. Bazı düzeltme ve eklemeler de siyah mürekkeple yapılmıştır. Metinde âyetler, bölüm başlıkları, konu başlıkları, vurgulanmak istenen bazı kelimeler, bazı düzeltmeler ve eklemeler, 1b ve 2a varaklarında secili anlatımı belirtmek için kullanılan nokta işareti kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkep bazı âyetlerin, hadislerin ve kelimelerin altlarını çizmek için de kullanılmıştır. Bu kelime, kelime grupları ve cümleler çalışmamızda koyu renkte yazılarak gösterilmiştir. Bu ifadelerden bazıları şunlardır:

Evvelki faşl: Kûr’ân’ıñ ve okumasınıñ ve öğrenmesiniñ fażlların beyân eyler. Çünkü, imdi, ve ammâ Medîme-i, evvelki mes’ele, cevâb, ikinci mes’ele, üçüncü mes’ele, evvelki ismi, ikinci ismi, üçüncü ismi, dördüncü ismi, beşinci ismi, altıncı ismi, Allâh, şî’r, neşir, evvelki, ve ammâ, ammâ kaldı ki, mısra’, neşr, ve kavlühû, eger, kavlühû, ve eger, faşl, ikinci, kavlühû Te’âlî, aña cevâb, beyt, bil ki, ve kavlühû Te’âlâ, mes’ele, ve andan, ve dağı, rubâ’î, şâhib-i.

⁶² İsmail Taş, “Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 91-110.

⁶³ Zeynep Eski, a.g.e., s. 33.

Esere sayfa numaraları elli sayfada bir verilmiştir. Daha sonradan yapılan numaralandırma ise her on sayfada bir şeklindedir.

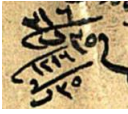
1.4.2.1.b. Eserin Yazılış Tarihi

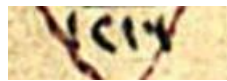
Eserin 1a sayfasında Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin'in yazılmaya başlandığı tarih 29 Ocak 1802 (25 Ramazan Cuma 1216)⁶⁴, tamamlandığı tarih 28 Eylül 1806 (15 Recep 1221)⁶⁵ olarak kaydedilmiştir.

Eserin 2a sayfasının 30. satırında geçen “Dördüncü senede tekmîli müyesser oldu münîr.” ifadesinden eserin dört yılda tamamlandığı anlaşılmaktadır.

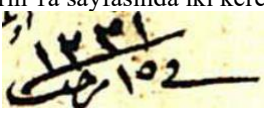
1.4.2.1.c. Eserin İçeriği

İncelediğimiz eserde, birinci cildin 1a sayfasından 1b sayfasının 8. satırındaki besmeleye kadar olan bölümünde eserin nasıl oluşturulduğu ve müellifi hakkında bilgi verilmektedir. Eser 1b sayfasının 8. satırında besmele ile başlamıştır. Bütün hamd ü senaların Allah'a olduğu söylenmiş, peygamberin gönderiliş amacı ve Kur'an'ın sırrına nasıl erileceği anlatılmıştır. Müellif Kur'an'ın tasnif ve tefsirini yapan ulemaya dua etmiş, onlar için Allah'tan rahmet dilemiştir. Daha sonra 2a sayfasının 16. satırından itibaren üzerinde çalıştığı eserlerden ve bu tercümeyi yapmaya nasıl karar verdiğinden bahsetmiştir. Mısır'dan Mustafa Bey diye bahsettiği bir yöneticiden gördüğü yardımı anlatmış o kişiye dua etmiştir. Eserin dört yılda tamamlandığı yine burada anlatılmıştır. Yazdığı eserin günahlarına kefarete olarak Allah tarafından kabul edilmesini istemiştir. Eserinin insanlara faydalı olmasını, ilmin değerinden anlamayan cahil kişilerin eline düşmemesini ve eseri okuyan alimlerin gördükleri yanlışları düzeltmelerini dilemiştir. Şeyh İbrâhim daha sonra Hâzin el-Bağdâdî'nin eserini nasıl oluşturduğunu anlatmıştır. Buna göre Hâzin önce Begavî'nin tefsirini şerh etmiş sonra tefsirdeki hadislerin ve

 (25 Ramazan Cuma 1216),
tarih 1a sayfasında iki kere yazılmıştır.

(1216). Eserin yazılmaya başlandığı

 (Fî 15 Recep 1221)

anlamı bilinmeyen kelimelerin anlamlarını açıklayarak okuyanlara kolaylık olmasını istemiştir. Müellif, Begavî'nin de eserini kolay anlaşılabilmesi için âyetlerin tefsirine uygun olan hadis ve peygamberle ilgili hikayelerle donattığını belirtmiştir. Ayrıca Begavî'nin, tefsirine başlamadan önce üç fasıl Kur'ân'ın faziletlerinden bahsettiğini ifade etmiştir. İncelediğimiz eser 2b sayfasının 12. satırında Kur'ân okumanın ve öğrenmenin faziletlerini beyan eden bölümle devam etmiştir.

Eserin müstensihi metin okumalarından anladığımıza göre, Şeyh Yusuf el-Mısırî'dir. Ferağ kaydından Yusuf el-Mısırî'nin Ümmî Sinan koluna müntesip ve Nakşibendî tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Eserin içeriğine, kullandığı kelimelere ve yazı tekniğine bakıldığında Yusuf el-Mısırî'nin ilmî yönden üst seviyede iyi eğitilmiş bir kişi olduğu görülmektedir. Eserin 1a sayfasında Şeyh İbrâhim onun için “azîzim Seyyid Yusuf el-Hafnavî el-Halvetî” ifadesini kullanmıştır. Müellif eserde bu zâtın yaptığı çevirilerden de bahsetmiştir.

Müellif eserin başında dönemin devlet adamlarından, ulemeden ve birçok kişiden övgüyle söz etmiş ve bu kişilere dua etmiştir. Bu kişiler arasında zikrettiği kişilerden biri de sadrazamlık yapmış olan Yusuf Ziya Paşa'dır. Müellif Yusuf Ziya Paşa'nın yardımlarını görmüştür.

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin üzerine yüksek lisans tezi bulunan Zeynep Eski, Devlet Arşivleri Başkanlığında müellif Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in imzasını taşıyan bir belge tespit ettiklerini belirtmiştir. Bu belge, Yusuf Ziya Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Bu belgenin gönderildiği yıl 1805'tir yani Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim eserini tamamlamadan bir buçuk yıl öncedir. Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim Yusuf Ziya Paşa'dan Samânîzâde Dergâhı'nın ihya edilmesini ve bu dergahtaki şeyhler için ihsanda bulunulmasını istemiştir.⁶⁶ Bu belgeye ve incelediğimiz metnin başındaki ifadeye göre Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in Yusuf Ziya Paşa'yı tanıdığı ve Yusuf Ziya Paşa'nın müellife ve Samânîzâde Dergâhı'na yardımlarda bulunduğu söylenebilir.

Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim'in birinci ve ikinci cildi bulunan Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin eserinden başka telif bir eserine rastlanmamıştır. Eserde verilen bilgilere göre müellif, Fîrûzâbâdî'nin (metinde Mecdüddîn olarak geçmiştir) Arapça kaleme aldığı Kâmus-ı Muhîr-i Okyanus adlı kitabının Yusuf el-Halvetî tarafından Türkçeye

⁶⁶ Bkz. Zeynep Eski, a.g.e., s. 25.

tercüme edildiğini kendisinin de bu tercümeyle yazıya geçirdiğini belirtmiştir. Bahsi geçen bu esere ulaşamamıştır. Yine Yusuf el-Halvetî'nin, Harîrî'nin Arapça yazdığı Makâmât adlı eserini Türkçeye çevirdiğini söylemiş kendisinin de bu kitabı ders olarak okuttuğunu dile getirmiştir. Bu eser Mısır Milli Kütüphane Kataloğu'nda kayıtlıdır.⁶⁷

Yukarıda bahsedilen iki eserden sonra gönlünün Hâzin el-Bağdâdî'nin Tefsîri'ni Türkçeye çevirmeye meylettiğini fakat dünya işlerinden eseri tercüme etmeye cesaret edemediğini, tercüme işini ertelediğini söylemiştir. Daha sonra Mısır beylerinden Mustafa Bey'in yardımlarıyla Hâzin Tefsiri'ni tercüme etmeye başladığını ve eserini dört yılda tamamladığını anlatmıştır. Bu ifadelerden eserin müterciminin Şeyh İbrâhim olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

1.4.2.1.d. Eserin Yazılış Sebebi

Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim eserini yazma sebebini, eserin dört yılda tamamlandığını 2a sayfasının 16. satırından 30. satırına kadar anlatmıştır. Bu bölümde “Kur'ân'ın sırlarını açan” ifadesiyle övdüğü Hâzin'in Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âlimü't (Me'âni't) -Tenzîl isimli eserini Türkçeye çevirmeye karar verdiğini açıkça belirtmiştir. 2a sayfasının 30. satırından itibaren Allah'tan kendisini doğru yoldan ayırmayıp rahmet etmesini, peygamberin şefaatinde mahrum etmemesini, dilini hatalardan korumasını, sehven yaptığı hataları kabul etmesini dilemiştir. Eserinin insanlara faydalı olmasını, meşhur olup çok okunmasını ve günahlarına kefarete olmasını istemiştir. Yazdığı eserin ilmin değerinden anlamayan kişilerin eline geçmemesi, insanlar faydalanmadan ortadan kaldırılmaması için dua etmiştir. Eserini okuyup, okutup, yazdırıp halkın faydalanmasını sağlayan kişilere de ayrıca dua etmiştir. Şeyh İbrahim bu çalışmasının karşılığı olarak dünyada iyilikle anılmayı, çok sevap kazanarak ahirette de mutlu olmayı dilemiştir. Müellif, eserini okuyan alimlerden eserinde gördükleri hataları düzeltmeleri, doğru gördükleri hakkında da hemen düşüncelerini beyan etmeleri konusunda ricacı olmuştur. İnsan hata yapmaya ve unutmaya yatkındır. Müellif habersiz olduğu, bilmediği konuları da ulemalardan sorup öğrenip tamamlamayı istemektedir. Bu bölüm 2b sayfasının 7.

⁶⁷ Zeynep Eski, a.g.e., s.28.

Bkz. Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, (1870-1890), Dâru'l-Kütüb el-Kavmiye Kısım'ul-Feharis el-Şarkiye, The General Egypt Book Organization, 1987, C.II, s. 262, nr.1000.

satırında Enfâl sûresinin 40. âyetine⁶⁸ benzer bir ifade olan “Başarı Allah’tandır, o ne güzel mevlâ ve ne güzel yoldaştır.” sözleriyle tamamlanmış, Hâzin Tefsîri’nin kısaca özelliklerinden bahsedilerek tercümeyle başlanmıştır.

Yazdıkları eserler ve tefsirler sebebiyle pek çok âlimin hayırla yad edildiğini ve arkalarından dua okunduğunu görmüş; kendisi de Allah’ın rızasını kazanmak, eserini okuyanların hidayete ulaşmalarını sağlamak ve dualarını almak için bu eseri yazdığını belirtmiştir.

1.4.2.1.e. Eserin Tercüme Yöntemi

Eserin 2b sayfasının 7. satırında az da olsa Hâzin Tefsîri’nin tercüme yöntemine değinilmiştir. Müellif eserini oluştururken Hâzin’in tefsîrindeki yöntemi kullanmıştır. Eser birkaç ekleme, çıkarma ve değişiklik dışında Hâzin Tefsîri’nin Türkçeye aynen tercümesidir.

Şeyh İbrâhim her müellifin eserinde bulunması gereken beş özelliği eserinin 10a sayfasının 30. satırından 10b sayfasına kadar anlatmıştır:

“... Zîrâ her mü’ellife lâ’ik sezâ olan oldur ki sâbıkân mü’ellifleriñ fenni üzre te’lîf ide ki kitâbı beş fâ’ideden hâlî olmaya. Evvelâ çetin ve kavî olan elfâzlarıñ seçüp, işüp çıkara; âşikâre ide. Eger dağınık ise devşürüp cem’ eyleye. Eger derin ise ma’nâsı anı şerh idüp bildire ve te’lîfde düzmesin güzel yakîn bellü ide ki aradıkda bulması bilmesi âsân ola. Ve içinde ziyâde lâzım olmayanı koymaya ve uzun, muṭavvel itmeden şakına. Hemân muhtaşar müfîd olan elfâzlar ile donadup müzeyyen eyleye. İmdi dergâh-ı zü’l-celâlden niyâzım oldur ki bu tefsîrimi ol zıkr itdigim beş hişâlden hâlî itmeye...”

Şeyh İbrâhim, Hâzin Tefsiri’nden farklı olarak âyetleri bütün olarak değil parçalara ayırarak tercüme etmiş, kelimelerin anlamlarını örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır.⁶⁹ Bazı anlaşılması zor kelimelerin anlamlarını ve Türkçe karşılıklarını vermiştir (13b/13). Bazı âyetlerin nüzul sebepleri açıklanmıştır. Bazı âyetler âyetle ve hadislerle açıklanmıştır. Bazı âyet ve hadislerin Arapça yazılışlarına yer verilmeden

⁶⁸Kur’ân, (Enfâl) 8/40: “Eğer yüz çevirirlerse bilin ki Allah sizin dostunuzdur. O, ne güzel dosttur; O, ne güzel yardımcıdır!”

⁶⁹İsmail Taş, “Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin el-İzniki ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 91-110.

doğrudan Türkçeleri verilmiştir. Bâzı âyetler açıklanırken Arapça şiirlerden yararlanılmıştır (14a/23). Şeyh İbrâhim eserinde âlimlerin kendisine yönelttikleri sorulara ve bu sorulara verdiği yanıtlara yer vermiştir.

Müellif, Hâzin el-Bağdâdî'nin görüşlerine yer vermeden önce “Hâzin, Hâzin dir ki, Sâhib-i Hâzin dir ki” ifadelerini kullanmıştır. Eserde Hâzin'in görüşlerine sıkça yer verilmiştir. (2a/21), (2b/7), (13a/11), (13b/10), (13b/26), (14a/8), (15a/4), (16a/11), (16a/32), (18a/34), (18b/3), (18b/34), (19a/35), (19a/35), (19b/16), (19b/28).

“Ve Şāhib-i Hāzin dir ki: Eḥādîs bâbında bunuñ içün delîller ve îrâdlar ve cevâblar çokdur. Cehr ile ihfâ içün anları yâd itsek maḳşûd uzanur. Bu kadar kifâyet ider.” (13a/11)

“Şāhib-i Hāzin dir ki: Çünki ‘ināyet rahmet ile her umûrda gayrıdan çokdur. Ve umûra i‘ānet dilemek anuñla gayrısından ziyāde mühim ve lâzımdır. Anuñ içün Hâḳ Te‘ālî’niñ rahmeti tekrâr be tekrâr zıkr itmek. Zîrâ ol kamu ḥalkına rahmeti ile tecellî eyler. Andan buyurdi ki: “Rahmeti sebḳat ḡazabi”. Hışımı rahmetim başdırdı.” (13b/10)

“Şāhib-i Hāzin dir ki: Anı birkaç vech üzre zıkr itdiler. Birisi, bunda tākāt ile itā‘at dilemek fi‘lden evvel lâzım gerek idi. Biz Hâḳ Te‘ālî’ye ḥamd ideriz ki bize tevḫîḳ eyledi. Ve fi‘l ile itā‘ate tākāt virdi. Öyle olduğda yardım dilemede taḳdîm ve te‘ḥîr itmede fark yokdur.” (14a/8)

Eser yazılırken bazı âyetler eksik yazılmış (1b/19), bazı âyetlerde bir kelimenin yerine başka bir kelime yazılmıştır (7b/7-18b/8). Bazı âyetlerin harekeleri yanlış konulmuştur (11a/14). Bir âyet de başka bir sûrenin âyetiyle karıştırılmıştır (14a/30). 1b sayfasının 19. satırında yer alan İsrâ sûresinin 88. âyetinin başında yer alan “kul” kelimesi metne alınmamıştır. 18b sayfasının 8. satırında yer alan Bakara sûresinin 9. âyetinde geçen “yeḥde‘üne” kelimesi yerine müellif tarafından “yuḥâdî‘üne” kelimesi yazılmıştır. 18b sayfasının 20. satırında yer alan Bakara sûresinin 10. âyetinde geçen “yekzibûn” kelimesi yerine müellif tarafından “yükezzibûn” kelimesi yazılmıştır. Nisâ 4/69: “İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklerle, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler.” Âyet yazılırken *ülâ'ike* ile *ellezzîne* kelimeleri arasındaki *me‘a* kelimesi, *ülâ'ike* kelimesinin başındaki “fe” kelimesi alınmamıştır. “Ülâ'ike ellezzîne en‘ame'l-lâhu ‘aleyhim mine'n-nebiyyîne” Meryem sûresinin 58.

âyetinde de geçmektedir. İki âyetin kelimeleri bir araya getirilmiş bu esnada *me'a* kelimesi atlanmış olabilir. Âyet ilk yarısına kadar Meryem sûresinin 58. âyetinin diğer yarısında ise Nisa sûresinin 69. âyetinin kelimelerini bir araya getirmektedir. İkinci olasılık: Müellif eserini yazarken *me'a* ve *fe* kelimelerini yanlışlıkla atlamış olabilir. A'râf sûresinin 127. âyeti müellif tarafından farklı şekilde harekelendirilmiş (ve yüzreke ve âliheteñ), tarafımızca aslına uygun okunmuştur (ve yezereke ve âlihetekte) (11a/14).

1.4.2.1.f. Eserin Dil Özellikleri

Eser XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmıştır. Bu dönemde halk için yazılan eserlerin dili daha yalındır. İncelediğimiz eserin dili 1a sayfasında ve 1b sayfasının başında bulunan 7 satırlık bölümde ağırdır. 8. satırda besmele ile başlayan bölümden sonra dilin yalınlaştığı görülür. 2b-6a sayfaları arasında müellif tarafından eklemeler ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu düzeltmeler yapılırken çoğu Türkçe olan kelime ve cümlelerin yerine Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve cümleler yazılmıştır. Bu duruma *eşitmek* yerine *istimâ etmek*, *yazmak* yerine *tahrîr etmek*, *arasında* yerine *beyninde*, *kalkup* yerine *kıyam buyurup*, *kohu* yerine *bûy ve râyiha*, *tatlu* yerine *şîrîn*, *acı* yerine *telh*, *korhu* yerine *havf* kelimeleri ile “Yâ Resûlu'l-lâh (Hâzret-i server-i serîre-dân-ı 'âlem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem.) 'amellerden (a'mâlden) kâğı 'amel Hâk celle ve 'alâ kâtında sevgülüdür?” (Cenâb-ı vâhibü'l-'atâyânîñ 'indi ma'nevîsinde eḥabdır.) cümlesi örnek verilebilir. Bu ekleme ve düzeltmelerde de dil ağırdır. Eser yazıldığı dönemin dil özelliklerini, kelime hazinesini iyi bir şekilde yansıtmıştır.

Eserde 1b sayfasının 9. satırından 2a sayfasının 30. satırının ortasına kadar secili bir anlatım kullanılmıştır. Secili anlatım cümlelerinin sonuna kırmızı mürekkeple nokta konulmuştur. Seci, “r, t, n, m, l, k, f” sesleri ile yapılmıştır.

“Ve añã 'ilm-i tevḥîdini hidāyet idüp şeref-i faẓîletin artırdı ekser. Ve anuñ dilini ḥamdına ve şükrine ve tevḥîdine cārî idüp kıyām u ku'ūdunda dimege Allāhu Ekber. Ve ḥabîbi Muḥammed şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme kâffeten enāma gönderüp resûl peygamber. Ve añã kitāb Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı indirdi mu'teber. Ve anda ḥikmetin ve ḥükmün ve emr-i nehyin beyān eyledi yer yer. Ve anı okuyanlara ilhāmını iḥsān itdi ki āsān ola itmege ezber.” (1b/11)

“Ve anuñ ile itdi mekârim-i ahlâkı tamâm. Ve fazlını kamu âfâka yayup bildirdi müdâm. Ve aña nûr-ı Qur’ân-ı ‘azîmü’s-şânı indirdi nihâyet. Ve anı itdi dalâleti gidermege hidâyet. Ve ‘ilm-i Qur’ân ile zâ’il oldu cehâlet. Ve Qur’ân’a tâbi ‘olana hükm itdi fevz ü felâh ile kemâlet.” (1b/33)

“Ve bilmek gerekdir andaki helâl ile harâmın. Ve hem bile her âyetiñ inmesine olan sebebleriñ aksâmin. Ve nesh iden âyetler ile mensûh olanın bilmekdir ‘ayân. Maḥşûş mıdır ve ‘umûm mıdır anuñ ile itmege beyân. Bunlar durur Qur’ân’ıñ ‘ilmine irmege temel. Bâķîfûrû’ât-ı ‘ulûma irilür bunlarla idince ‘amel. Netîceleri sırrına bunlardur açan yol. İrene nûrları ola gâyet bol.” (2a/8)

2b/6a sayfaları arasında yapılan ekleme ve düzeltmelerde peygamberden bahsederken onu yücelten övgü dolu ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadelerde kullanılan dil ağırdır:

Fahrü’l-mürselîn (2b/17) (6a/8),

Hazret-i Seyyidü’s-şekaleyn (3a/11),

Hazret-i hâce-i ‘âlem-tâb şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3a/25),

Hazret-i hâce-i ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3a/31),

Ol naḥl-i tırâz bâğ-ı belâğ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3b/2),

Risâlet-i hazret-penâh şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3b/8),

Hazret-i server-i serîre-dân-ı ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3b/13),

Hazreti tercümân-ı lisâni’l-kıdem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3b/18),

Hazret-i hādî’s-sübül şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (3b/23),

hâce-i serîre-dân-ı ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (4a/1),

hurşîd-i süreyyâ-yı ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hazretleri (4a/6),

Ol âfitâb-ı cihân-tâb-ı nübüvvet şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hazretleri (4a/13),

Hazret-i hâce-i ‘âlem-tâb şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (4a/21),

hâce-i müşkil-güşâyı ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hazretleri (4b/3),

sultân-ı serâperde-i dîm şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hazretleri (4b/7),

pādiṣāh-ı ‘aẓīm el-ceberūt (4b/10),
ol şeh-süvārül imkān-peymā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri (4b/11),
ḥāce-i ḳadir-şinās-ı ‘ālem şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (4b/17),
ol ḳurretü’l-‘ayn el-enbiyā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (4b/26),
ol ḥūrşīd-i cihāngīr risālet gīrā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri (4b/30),
seyyid-i veşīḳu’l-‘ahd meh-pāre-i müddeti el-mihr şalla’l-lāhu Te‘ālī ‘aleyhi
vesellem (4b/35),

ḥazret-i fermān-fermāy-ı şakāleyn şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (5a/3),
ol ḡonce-i faşīḥü’l-lehce-i bāḡ-ı belāḡ şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem
ḥazretlerinden (5a/13),

ḥazret-i pādiṣāh-ı enbiyā maḥbūb-ı dergāh-ı Hudā şalla’l-lāhu ‘aleyhi
vesellemden (5b/19),

Seyyidü’ş-şakāleyn (5b/35),
ol nāzenīn çār-bāliş-i mihteri ve dest-perverde-i dāye-i sa‘ādet serveri şalla’l-
lāhu ‘aleyhi vesellemin ḡül-berg-i ḡonce-i dehānlarından (6a/2),

Ḥazret-i Ebū Bekir için de bu övgü dolu ifadelere yer verilmiştir:

ḫalīfe-i evvel şeyḥ-i a‘zam misk-i ezfer şiddīḳ-i ekber raḍiya’l-lāhu ‘anh
ḥazretlerinden (4a/25),

ol yār-ı ḡār sultān-ı dīn Şiddīḳ-i Ekber raḥ-nümā (5b/34),

El-ümmī en-nebiyyü’l-emīn Resūl-ü rabbi’l-‘ālemīn şalla’l-lāhu ‘aleyhi
vesellemin ḫalīfeleri ve yār-ı ḡārları, misk-i ezfer Şiddīḳ-i Ekber raḍiya’l-lāhu ‘anh
ḥazretlerini ḥuzūr-ı hümayūnlarında (6a kenar notu).

İncelediğimiz metinde devrik cümlelere çokça yer verilmiştir. Metinde yapılan ekleme ve düzeltmelerde ise daha çok kurallı cümleler kullanılmıştır. Müellif, bazı cümle kuruluşlarında ve tamlamalarda müstensihinin yazmayı unuttuğu kelimeleri ve ekleri de metne eklemiştir. Bu eklemeler metinde yay ayraç içinde gösterilmiştir:

Her kim tekebbürliginden (ve) cebbârlığından anı terk idüp anuñ ile ‘amel itmezse Hâk (sübhâne ve) Te ‘ālî anı kesüp gökden helâk eyler. (3a/15),

“Siziñ hayr(lu)ñuz Kûr’ân’ı öğrenüp (Kûr’ân’ı ta‘allüm idüp halka ta‘lîm idendir) andan dönüp gayrılara öğredendir.” (3a/27),

İmdi (imām) Buḥārî ḥazretinde(n) Zeyd bin Sâbit raḍiya ‘l-lâhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olunan ḥadîsiñ (şerîfiñ) tefsîri(nde buyurdılar ki) Ḥazret-i Zeyd buyurdu(lar) ki ... (5a/16-17)

... Huḫeyfetu ‘l-Yemânî raḍiya ‘l-lâhu ‘anh halkıñ Kûr’ân’ı okumada ihtilâfların görüp kend(ülerinde) bir gayret-i dîniye ḥâşıl olup (zuhûra gelüp) gelüp Ḥazret-i ‘Osmân (câmi ‘u ‘l-Kûr’ân) (ibn ‘Affân) raḍiya ‘l-lâhu ‘anh ḥazret(ler)ine ... (5b/7-8),

Anuñ birisi (anlar) ibn Mes‘ûd ve Übey bin Kâ‘b ve Mu‘âz bin Cebel ve Ebî Huḫeyfe’niñ kulu Sâlim Rıdvānu ‘l-lâhi ‘aleyhim ecma‘îm(lerdir). (6a/9-10),

Ve (ne) aña cümlesi bir tertîb kodılar ki anı Ḥazret-i Resûl şalla ‘l-lâhu ‘aleyhi vesellemden almamış (olanlar) andan aldıkları tertîb üzre itdiler. (6a/25-26).

Müellif; Müslim, Buḥârî ve Tirmizî’nin adlarının önüne imām kelimesini eklemiştir:

Ve dahı (imām) Müslim ḥazreti (ḥazretleri) ile (imām) Buḥārî ḥazretiniñ (ḥazretleriñ) ittifâkında ... (3a/28),

Bunu (imām) Tirmizî ḥazret(leri)i zikr itdi.(3b/10).

Müellifin buyurdu ki, didi ki, eyitdi ki, hazreti gibi bazı kelimelere söz söyleyen kişilere saygıdan dolayı +lAr çokluk ekini eklediği görülmektedir. Müstensihin 2b-6a sayfaları arasında yapılan bu düzeltmeleri dikkate almadan yazmaya devam ettiği görülmektedir:

Ḥazret-i Resûl buyurdu(lar); Kûr’ân’ı ḥıfz itmede kâmil ü mâhir olup güzel okuyan ol ketebe melekleriyle berâberdir. (3a/30),

(Ya ‘nî), Ebî Hureyre raḍiya ‘l-lâhu ‘anh ḥazret(ler)inden rivāyet olup didi ki (buyurdılar ki) ... (3b/23),

Hazret-i 'Alī ibn (Ebī) Tālib keremu'l-lāhu vechehu hazret(ler)inden rivāyet olup eyitdi ki (buyurdılar ki) ... (4a/1)

Eserde müstensih'in bazı ekleri yazmayı unuttuğu görülmektedir. Bunlardan bazıları belirtme hali eki +I, yönelme hali eki +A'dır:

Bismi'llāh cehren okur idi, Fātiḥa'dan evvel ve soñra. (13a/6),

Ve ba'zılar "el-'ālem" melā'ikeden ve cinden ve insāndan 'akıl şāhibi olanlar ismdir, didiler. (13a/32-33)

Müstensih'in eserde tamlamaları Türkçeye göre oluşturduğu müellifin ise yaptığı düzeltmelerde Arapça ve Farsçaya göre bazen de karışık olarak oluşturduğu görülmektedir:

ḳıyāmet gūni - rūz-i ḳıyāmetde, ḥarfleriniñ iḥrācların - maḥāric-i ḥurūfi, Ḳur'ān'ın tefsīriniñ çoğı - tefsīr-i Ḳur'ān'ın ekseri.

Metinde 1b sayfasından 10b sayfasının sonuna kadar müstensih'in yazdığı yerlerde -Up zarf-fiili p'li şekliyle hocasının yaptığı düzeltmelerde b'li şekliyle yazılmıştır. 11a sayfasından itibaren müellif de bu zarf-fiili b'li şekliyle yazmıştır. Metinde bu harf "p" harfiyle gösterilmiştir.

Müstensih kelimelerin çoğulunu +lAr çokluk eki ile yapmış hocası ise aynı kelimelerin Arapça çoğul şekillerini kullanmıştır:

'amel - a'māl (3b/13), askerler - 'asākir (5b/7), taşlar - aḥcār (5b/17), ḳalblerde - ḳulūbda (6a/14), āyetler - āyāt (6a/24), cüz' - eczā', kāḡad - evrāk (6a/11-12).

Müellif üstünü çizdiği bazı kelimelerin yerine yine aynısını yazmıştır: *itmediler* (6a/17).

Tāḡūt kelimesinin sonunda 7b/7'de ت harfi, 7b/8'de ه harfi bulunmaktadır.

Eser genel olarak harekesiz nesih hatla yazılmıştır. Bazı kelimelerin, âyetlerin, hadislerin, şiirlerin az da olsa harekendirildiği görülmektedir.

Metinde devrik cümlelerin, ki'li birleşik cümlelerin, tekrarların çokluğu; sonradan metin üzerinde yapılan ekleme ve düzeltmeler dikkat çekmektedir. Bu durum incelediğimiz metnin derslerde tercüme esnasında anlatılanların yazıya aktarılması sonucu oluşturulduğunu ispatlar niteliktedir.

Metinde atasözleri ve deyimlere de yer verilmiştir.

Atasözleri: “Demir demir ile kesülüp yarılr.” (17b/22) Bu atasözü günümüzde “Çivi çiviği söker.” şeklinde kullanılmaktadır.

“Ya ‘nī, itdiğñ gibi cezāñı bulursuñ. Hayr ise hayr şer ise şer.” (13b 21-22) Bu atasözü günümüzde “Ne ekersen onu biçersin.” şeklinde kullanılmaktadır.

Bazı âyetlerin tefsiri yapılırken açıklamalar atasözleriyle desteklenmiştir.

Âyet: Yusuf (12/76) “Her ‘ilm şāhibiniñ üzerine kendiden a ‘lā bir ‘ālim vardır.” (8a/18)

“El elden üstündür.” (8a/18)

Deyimler: “kan tere batdım” (8a/1) Bu deyimın günümüzdeki kullanımı “kan ter içinde kalmak” şeklindedir.

“kulak virmek” (4a/7), “yüzlerine urdı” (18b/8-21a/14), günümüzdeki kullanımı “yüzüne vurmak” şeklindedir.

Metinde halk ağzında kullanılan sözcüklere de yer verilmiştir:

aldamak (18b/3), karındaş (17b/8), uşak (10b/17).

1.4.2.1.g. Eserin Bölümleri

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eserde bölüm ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılarak daha belirgin bir hale getirilmiştir. İncelemesini yaptığımız 1b-22a sayfaları arasındaki bölümler şöyledir:

1. Evvelki faşl: Qur’ân’ıñ ve okumasınıñ ve öğrenmesiniñ fażlların beyân eyler. (2b/12)

2. İkinci faşl: Qur’ân’ı ‘ilmsiz kendi rāyı ile tefsîr idene ve okuyup unudana va’d olunan ‘azābı beyân ider. (4a/15)

3. Üçüncü faşl: Qur’ân’ıñ cem’ olmasın ve inmesi tertîbin ve yedi harf üzre indigin beyân ider. (5a/15)

4. Faşl: Qur’ân yeddi harf indigin ve anuñ içün vârid olan qavilleri beyân ider. (7a/10)

5. Faşl: Tefsîr ile te'vîl ma'nâların beyân ider. (8a/19)
6. Faşl: "E'ûzu bi'l-lâh" dimegi beyân ider. (8a/27)
7. Tefsîr-i Sûret-i Fâtihatü'l-Kitâb, Ümmü'l-Ûr'ân (Fâtîha sûresinin âyet, kelime ve harf sayısı; nerede indiği; diğer isimleri hakkında bilgi verilmiştir.) (9a/11)
8. Faşl: Sûre-i Fâtihatü'l-Kitâb'ın fazlını beyân ider. (9a/24)
9. Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm ve bihi este'îne. (10b/1) (Besmelede yer alan kelimelerin açıklanması.)
10. Faşl: Besmele-i şerîfiñ hükmünde iki mes'ele vardır. (11b/9) (Bu bölüm evvelki ve ikinci mes'ele olarak iki başlık altında açıklanmıştır.)
11. Fâtîha sûresinin tefsiri. (13a/13)
12. Faşl: Âmîn ile Fâtîha'nın hükmündedir. (14b/12) (Bu bölüm evvelki ve ikinci mes'ele olarak iki başlık altında açıklanmıştır.)
13. Tefsîr-i Sûretü'l-Bakara. (15a/11) (Bakara sûresinin indiği yer; âyet, kelime ve harf sayısı belirtilmiştir.)
14. Faşl: Anuñ (Bakara sûresinin) fazîletini beyân ider. (15a/14)
15. Bakara sûresinin tefsirine başlanması. (15a/33) (Çalışmamız Bakara sûresinin 26. âyetine kadar olan kısmını içermektedir.)

1.4.2.1.h. İmlâ ve Cümle Kurgusu Dikkate Alınarak Eserin Günümüz Alfabetine Aktarılmasında Takip Edilen Esaslar

Çalışmamız, Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eserin 1b-22a sayfalarını kapsamaktadır. Eserin transkripsiyonu yapılırken sayfa numaraları köşeli parantezle [15a] şeklinde, satır numaraları yay ayraç içinde (1) şeklinde gösterilmiştir.

Metinde geçen sûrelerin Kur'ân'daki sıraları, âyetlerin numaraları ve meâlleri, hadislerin yer aldığı kaynaklar, kelimelerin anlamları, müellif tarafından yapılan düzeltmelerin yerleri dipnotta verilmiştir. Âyetlerin meâlleri için Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın internet sitesinde yer alan Kur'ân'ı-ı Kerim Tefsiri esas alınmıştır.⁷⁰ Âyetlerin transkripsiyonları yapılarak metinde yay ayrıç içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen bazı özel isimler ve yer adlarıyla ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler dipnotta yer almıştır. Bu kısa bilgiler için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ana kaynak olarak alınmıştır.

Müstensihin yazıya geçirdiği kısım asıl metin olarak alınmış, müellif tarafından yapılan ekleme ve düzeltmeler metin içinde uygun yerlere yay ayrıç içinde yazılmıştır. Metinde kırmızı mürekkeple yazılan kelimeler, kelime grupları, cümleler ve âyetler koyu renkte gösterilmiştir.

Metinde okunamayan yerler (...) şeklinde gösterilmiştir. Esere yapılan müdahaleler metin içinde yay ayrıç içine alınmış ve dipnotta gösterilmiştir.

Esere tarafımızca yapılan metnin akışına uygun eklemeler köşeli parantez [] içinde gösterilmiştir: [ve] (3b/33), [Âdem] (5a/24), [bin] (6a/6), kal[k]dıkda (8b/19), [idüp] (8b/22), iki[ye] (10a/5), Muhammed[e] (15b/28), gözler[ine] (18a/14), getürenler[e] (21b/23).

Eserde bazı âyetlerin yazımında hatalar yapılmıştır. Bu âyetler çalışmamızda asıllarına uygun olarak yazılmıştır.

5a sayfasının altında yer alan eklemelerde *buraya* kelimesi *bu araya* şeklinde yazılmıştır.

Aslında *p* harfiyle yazılan ama metinde *b* harfiyle gösterilen *-Up* zarf-fiil eki *p* sesi ile gösterilmiştir: bilüp (15b/4), bildirüp (18b/11).

Şeyh İbrâhim'in metne en çok eklediği ek saygı belirtmek amacıyla kullandığı *+lAr* eki olmuştur: hâzret(ler)inden (4a/1), buyurdı(lar) (4a/1), buyurdı(lar ki) (4a/13), hâzret(ler)inden (5a/6). Bunun dışında müellif *hayr(lu)ñuz* (3a/27) kelimesinde görüldüğü gibi eksik gördüğü ekleri de metne eklemiştir. Kırı (3a/12) kelimesinin üstünü çizmiş, yerine kelime eklememiştir.

Kelimeler yazıldığı şekilde okunmuştur. Hemzeli olduğu halde hemzesiz yazılan kelimeler hemzesiz okunmuştur. Aslında şeddeli olan ama şeddesiz yazılan kelimeler şeddesiz yazılmıştır. zâ'il (14b/16), ibtidâ (9a/15-15a/12), şey' (15a/19), şey (16b/2), şek

⁷⁰ <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/> Erişim Tarihi: 14.12.2021, Saat:10:48.

(16a/9), ŧekk (16b/19), lā'ik (4a/32-14a/27), lāyık (4a/33), re'yi (4a/31), rāyı (4a/19), cāiz (7b/13-15a/25), cā'iz (7b/16), dā'im (19b/35), dāim (21a/7). Metinde ayrı yazılması gerektiği halde ayrı yazılmayan kelimeler bitişik olarak yazılmıştır: hakkıçün (4b/7), anun için (16b/28), anunçün (16b/29).

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ

2.1. Dil Özellikleri

2.1.1. Yazılış Özellikleri

İncelediğimiz metin 19. yüzyılın başlarında (1802-1806) yazılmıştır. Çoğu harekesiz nesih hat ile yazıya geçirilmiştir. Osmanlı Türkçesi dönemine aittir. Metin Türk yazı dili ile Arap-Fars yazı dilinin özelliklerini barındırmaktadır. Metin içerisinde kısa cümlelere rastlanıldığı gibi bağlaçlarla uzatılmış oldukça uzun cümlelere de rastlanılmaktadır. Ayrıca devrik (kuralsız) cümle yapısı ile oluşturulan cümle sayısı da oldukça fazladır.

Metin, çoğu harekesiz yazılmış kelimelerden oluşmaktadır. Harekeler çoğunlukla Arapça yazılan âyet ve hadislerde kullanılmıştır. Türkçe kelimelerdeki ünlü harfler bazen hareke işaretleri ile bazen de okutucu ünlülerle karşılanmıştır. Okutucu ünlüler yâni imlâ harfleri elif (ا), vav (و) ve ye (ي) harfleridir. Bu harfler kullanılırken de belirli bir kurala uyulmamıştır.⁷¹ Metinde aynı kelimenin farklı yazılışlarına da rastlanmaktadır. Bir kelime önce okutucu ünlüyle yazılmış daha sonra aynı sayfada harekesiz ve okutucu ünlü olmadan yazılmıştır (hice 15b/2, hece 15b/33). Metinde aynı kelimenin farklı ünsüz harflerle yazıldığı da görülür (Hâzin, Hâzin gibi). Bu bölümde metnin yazım ve ses özellikleri örnekler gösterilerek incelenmiştir.

2.1.1.1. Ünlülerin Yazılışı

2.1.1.1.a. a ünlüsünün yazılışı

İncelediğimiz metinde *a* ünlüsü elif (ا), üstünlü elif (آ), medli elif (اِ), he (ه) harfi ile ve üstün işareti (َ) ile gösterilmiştir. Bazen de *a* harfi metinde harf ve hareke olarak yer almadan işaretsiz okunmuştur.

Başta *a* ünlüsünün;

⁷¹ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 91.

elif (ʾ) ile yazılışı: اٰنَا aña (1b/10), اٰنٰن anuñ (7a/33), اٰحْكَامِلْrahkāmilar (7b/12), اٰنَلْره anlarla (7b/13), اٰسَلْ aslā (8a/4), اٰغْزْدَنْ agızdan (8a/14), اٰنَحْجْ ancak (14a/3), اٰرْشُون arşun (22a/29),

üstünlü elif (ʾ) ile yazılışı: اٰمْرْ emr (2a/2), اٰخِرْتْ ahiretde (2b/1), اٰسَانْلِقْ āsānlıq (7a/33), اٰيْرُو ayru (7b/12), اٰنْدَنْ Andan (8a/16), اٰشَاغْ aşğa (20a/12),

medli elif (ʾ) ile yazılışı: اٰنْدَنْ andan (14a/4) (17a/1), اٰيْتْ āyet (21b/6), اٰنَلْرَكْ ānalarñ (21b/6), اٰسَانْلِقْ āsānlıq (7a/32), اٰچُوپْ açup (8a/20), اٰنِ anı (14a/8), اٰدِيْدْ adıdır (20a/19),

Kelime içinde a ünlüsü elif (ʾ), üstünlü elif (ʾ), medli elif (ʾ) harfî ile ve üstün işareti (ˊ) ile yazılmıştır. İşaretsiz olarak da kullanılmıştır.

elif (ʾ) ile yazılışı: اٰهْدِيْتْ hidāyet (1b/12) (14a/4), اٰهْمَالْتْ cehālet (1b/16), اٰسَانْ āsān (7a/28), اٰمُرَادْ murādı (7a/29), اٰقَنْ qan (8a/1), اٰرْ var (8a/13) (14a/4), اٰبَارْدَنْ ʿibāretdir (14a/1), اٰطَرَاقْ Tarakları (22a/27),

üstün (ˊ) ile yazılışı: اٰوْلَمْهْ olmadı (2a/5), اٰدَحْ dahı (7b/33), اٰمَرَضْنَهْ marazına (8a/22), اٰسَنْكْ hasteniñ (8a/23), اٰمَاعُولْدْ şağırlardır (20a/3),

üstünlü elif (ʾ) ile yazılışı: اٰهْدِيْتْ hidāyet (1b/34), اٰنَاطِقْ nāṭıq (2a/13), اٰوْلُونَانْ olunan (8b/35), اٰاَرْدِيْمْ yardım (14a/6),

medli elif (ʾ) ile yazılışı: اٰيَانْ beyān (1b/14), اٰسَانْ āsān (2a/2), اٰاَدْ yād (2b/1), اٰمَرَامْ merām (2b/4), اٰمُرَادْ murād (7a/33), اٰHARAMْ ḥarām (7a/35), اٰBATDIM batdım (8a/1), اٰا_D var (8a/11), اٰا_RAR ikrār (18a/23),

hem üstün hem elif ile yazılışı: اٰرْسَالْ irsāl (8a/1), اٰاَوْدْ Dāvud (8b/30), اٰa_BADET ʿibādet (14a/2),

işaretsiz kullanılışı: **مَحْفُوظٌ** maḥfūz (1b/17), **نَظَرٌ** naẓar (2b/2), **حَيَاتُهُ** ḥayātında (7a/20), **تَعْزِيرٌ** ta‘zīr (7a/30), **بَا** baña (8a/1), **قَدَرٌ** qadar (8a/5), **سَا** saña (14a/6), **قَدَرٌ** qadar (22a/19),

Sonda a ünlüsü elif (ا), he (ه), bir yerde de ye (ي) ile yazılmıştır.

elif (ا) ile yazılışı: **زِيرٌ** zīrā (7b/13) (14a/2), **خَطَادٌ** ḥaṭādır (7b/15), **بَا** baña (8a/1), **مَعْنَسِي** ma‘nāsini (8a/16), **اَمَّا** ammā (8a/19), **التَّجَا** ilticā (8a/30), **سِزَا** sezā (14a/5), **وَيَا** veyā (18a/1),

he (ه) ile yazılışı: **هَامْدِي** ḥamdına (1b/12), **مَعْنَادٌ** ma‘nāda (2b/3), **اُوزَرُ** üzre (7a/32), **اُولُنْقَدَرُ** olunduḡda (8a/1), **صُكْرُ** şoñra (8b/34), **نَمَازَدَه** namazda 9a/28, **جُولُ** kula (14a/5), **هَيُودَه** hūyda (22a/28),

ye (ي) ile yazılışı: **مُصْطَفَى** Muştafā (2a/27),

hem üstün hem he ile yazılışı: **قِصَّةٌ** kışşa (7a/35), **مَرَضِنَه** marazına (8a/22), **اَيَرَمَه** ayırma (14a/17),

2.1.1.1.b. e ünlüsünün yazılışı

İncelediğimiz metinde *e* ünlüsü elif (ا), üstünlü elif (اِ), he (ه) harfi ile ve üstün işareti (َ) ile gösterilmiştir. Bazen de *e* harfi metinde harf ve hareke olarak yer almadan işaretsiz okunmuştur.

Başta e ünlüsü elifle yazılmıştır.

elif ile yazılışı: **اَشِيدُوبٌ** eşidüp (1b/11), **اَشْرَفٌ** eşref (1b/11), **اَفْدَلِيرِمِنْدَه** efendilerimden (2b/3), **اَمْرٌ** emr (8a/2), **اَيْلِيُوبٌ** eyleyüp (14a/4), **اَكْرَا** eger (18a/3),

Kelime içinde e ünlüsü elif, üstün ve he ile yazılmıştır. İşaretsiz olarak da kullanılmıştır.

elif ile yazılışı: **سَكْسَا** seksen (15a/13), **رَالِي** re'yi (4a/26) (4a/31)

üstün ile yazılışı: رَهْبَر rehber (1b/18), شَهْر şehir (1b/28), هَمَان hemān (2a/5),
سُورَسِ sūresi (7a/1), مَثَل meşel (7b/14), مُفَسِّرْلَرِكْ müfessirleriñ (7b/15), وَسْوَسْ
vesvese (7b/36), دَيُّو deyü (8a/1), دُونَر döner (14a/24), وَيَا veyā (18a/2),

he ile yazılışı: اِيْدَل ideler (2a/3), سُوْرَهْكَ سūreleriñ (7a/1), سُوْرَهْده sūrede
(21a/22),

hem üstün hem he ile yazılışı: دَوَهْ لَرِكْ develeriñ (4b/8)

işaretsiz kullanılışı: شَوْفَا şeref (1b/12), هَمَان hemān (2a/6), غَيْرَتِه gayretine
(7a/29), رَسُوْل resül (7a/30), عِلْمَالَر ulemālar (7a/32), بَدَل bedel (7b/15), عِبَارَتْدَر
'ibāretdir (14a/1), سِنْدِ senden (14a/1), جَوَاهِر cevāhir (22a/27),

Sonda e ünlüsü he ile yazılmıştır.

he ile yazılışı: شُكْرِه şükline (1b/12), جُمْلَه cümle (2a/7), اَوْزَه üzre (2a/12), بَرَكْه
kerre (7b/35), تَره tere (8a/1), اَوِيْلَه öyle (14a/5), زِيَادَه ziyāde (14a/20) (19a/30), بَرُوْجِه
yüce (21a/22), hem üstün hem de he ile yazılışı: نِيْجَه nice (5a/22), اَوْزَرِيْمَه üzerime
(5a/23), اِيْسَه ise (7a/31), مَسْجِدَه mescidde (7b/29), جَنَنْلَرْدَه cennetlerde (22a/15),

2.1.1.1.c. ı, i ünlülerinin yazılışı

İncelediğimiz metinde ı, i ünlüleri elif (ا), esreli elif (ا), ye (ي), elif ye (اى),
(اى), esreli elif ye (اى), he (ه), esre (ه) ile yazılmıştır. Bazen de işaretsiz okunmuştur.

Başta ı, i ünlüleri elif (ا), esreli elif (ا), elif ye (اى) ile yazılmıştır.

elif ile yazılışı: اِمَان ihşān (1b/10), اِعْتَاْدَرْدَنْ i'tibārından (7a/29), اِخْتِلَاف
ihtilāf (7a/33), اِتْتِفَاقْدَه ittifāqında (7b/16), اِنْكَار inkār (7b/30), اِرْسَال irsāl (8a/1),
اِلْتِجَا ilticā (8a/30), اِستَرز isteriz (14a/6), اِقرَر ikrār (21a/32),

esreli elif ile yazılışı: isimdir (8a/32), ışmarladıkda (10a/24).

elif ye ile yazılışı: **ايريشوب** irişüp (2a/26), **ايراع** ırağ (2a/32), **ايند** indi (7a/28), **ايري** idi (7a/29), **ايكى** iki (8a/2), **ايچون** içün (8a/3), **ايرمدن** irmeden (14a/1), **ايچند** içinde (21a/6),

Kelime içinde *t*, *i* ünlüleri esre (ة), ye (ع), esreli ye (ے) ile yazılmıştır. İşaretsiz kullanımı da vardır.

esre ile yazılışı: **دِلْشَاد** dilşād (2b/2), **دَوْلَدِم** doladım (7a/22), **مَسْجِدَه** mescidde (7b/29), **وَجْهَلَرِی** vecihleri (8a/26), **صِغْنُوب** şıgınıp (14a/6), **هَاصِل** hāşıl (14a/15), **جَوَاهِر** cevāhir (22a/27),

ye ile yazılışı: **توھید** tevḥīdini (1b/12), **تعزیر** ta‘zīr (7a/30), **دیلر** diler (7a/30),
تاغیر tağyīr (7b/16), **بئوردیکه** buyurdı ki (8a/1), **ایدیکیدر** idicidir (14a/4), **یلدیزلر**
yıldızlar (21a/5), **نیجه** nice (21a/6),

hem esre hem ye ile yazılışı: kendiden (21a/18),

esreli ye ile yazılışı: idi (21a/18),

işaretsiz okunuşu: **حَكْمَتِن** hikmetin (1b/14), **مُؤْمِنَر** mü'minlere (1b/31), **لَكِن** lākin, (7a/10), **حِفْظ** hıfz (7a/29), **قِصَّة** kışşa (7a/35), **نَازِلَا** nāzil (8a/13), **ذَلِكَ** zilletiñ (14a/2), **دِلْبَرَلَكْرَنَدِن** dilberliklerinden (22a/31),

Sonda ı, i ünlüleri esre, ye (ى, ې), esreli ye (ے), hemze (ء), he (ه) ile yazılmıştır.

esre ile yazılışı: maqṣūdı (2a/24), ṣay'ı (4a/25),

ye ile yazılışı: **انی** anı (1b/10), **اینی** anı (7a/24), **توھیدینی** tevhiidini (1b/12), **ایکی** iki (8a/2) (22a/31), **دخی** dahı (8a/8), **ایدینی** ideni 8a/22, **کنزی** kendi (14a/4), **ویردی** virdi (14a/10),

esreli ye ile yazılışı: **قوتی** kuvveti (8a/32),

hemze ile yazılışı: **شی** şey'i (20b/22),

he (ه) ile yazılışı: **چونکه** çünkü (1b/28) (14a/11), **بیوردیکه** buyurdi ki (8a/1), **شانکه** Şanki (14a/12),

2.1.1.1.d. o, ö ünlülerinin yazılışı

İncelediğimiz metinde o ve ö ünlüleri vav (و), elif vav (او), elif ötreli vav (اؤ), ötre (اُ), ötreli vav (اُو) ile yazılmıştır. Metinde bu ünlüleri kalınlık ve incelik bakımından ayırıcı işaretler kullanılmamıştır.

Başta o ve ö ünlüleri elif vav, elif ötreli vav ile yazılmıştır.

elif vav ile yazılışı: **اوتودمجه** okudukça (1b/15), **اوتوز** otuz (7a/9), **اولوب** olup (7b/36), **اويله** öyle (14a/5), **اون** on (22a/25), **اولنلرک** olanların (22a/31),

elif ötreli vav ile yazılışı: **اولمعا** olmadı (2a/5), **اولدز** oldur (2a/31), **اولسمز** olması (7a/29), **اولسون** olsun (8a/2), **اويله** öyle (8a/3) (8a/18), **اولدک** oldu (14a/5), **اودونی** odunı (21b/17), **اولور** olur (22a/19),

Kelime içinde o, ö ünlüleri vav, ötre, ötreli vav ile yazılmıştır.

vav ile yazılışı: **گوندروپ** gönderüp (1b/13), **قوتلی** kolay (7a/28), **هوعارنیه** boğazına (7a/29), **بويله** böyle (7a/30), **گؤگسومه** göğsüme (7b/35), **یوقدن** yokdan (14a/4), **بوایلری** boyları (22a/28),

ötreli vav ile yazılışı: بُولُوق bolluq (7a/33), كُورَا görür (7b/36), دُونُوب dönüp (8a/25), دُونُوب dönür (14a/24), سُونْدُرْمَك söndürmek (21b/12),

işaretsiz okunuşu: صُكْرَه sonra (8b/34) (5a/7), كُوتُوسِي kothusi (22a/27), طُلُوأ tolu (2a/17).

Sonda kullanımına metinde örnek yoktur.

2.1.1.1.e. u, ü ünlülerinin yazılışı

Metinde *u*, *ü* ünlülerinin kullanımı *o* ve *ö* seslerinin kullanımına benzer. *O* ve *ö* sesleri metinde harf ya da işaret olarak gösterilirken *u* ve *ü* sesleri bazen harfsiz ve işaretsiz olarak da okunabilmektedir. İncelediğimiz metinde *u* ve *ü* ünlüleri vav (و), elif vav (و), elif ötreli vav (و), ötre (و), ötreli vav (و), elif (و), ötreli elif (و) ile yazılmıştır. Bazen de işaretsiz okunmuştur. Metinde bu ünlüleri kalınlık ve incelik bakımından ayırıcı işaretler kullanılmamıştır.

Başta *u* ve *ü* ünlüleri elif vav, elif ötreli vav, elif, ötreli elif (و) ile yazılmıştır.

elif vav ile yazılışı: اَوْدُرْمِيK üzerime (5a/23), اَوْدُرْمِيK üzerine (7a/28), اَوْدُرْمِيK urduklarında (7b/36), اَوْدُرْمِيK üstündür (8a/18), اَوْلَا ulu (14a/4), اَوْسُلُوْبَرِي üslubları (21a/31),

elif ötreli vav ile yazılışı: اَوْج üç (8a/3)

elif (و) ile yazılışı: اَمَلَرَك ümmetleriñ (2a/4), اَمْرَه ümerā' (2a/26), اَبِي Ubey (8a/6),

ötreli elif (و) ile yazılışı: اَمُورِيK umūrın (1b/25), اَبِي Ubeyy (8a/1), اَمْمَه ümmetime (8a/2), اَمُورِيK umūrımıza (14a/6),

Kelime içinde *u*, *ü* ünlüleri vav, ötre, ötreli vav ile yazılmıştır. İşaretsiz okunduğu yerler de vardır.

vav ile yazılışı: **حُرُوفْلَرِ** Hurūfların (2a/5), **اَوْتُز** otuz (7a/9), **دُشْدُكُنْد** düşdüginden (7a/29), **مَعْلُومِي** ma‘lūmı (7a/30), **بُيُوك** büyük (7b/15), **اَلتُونَد** altundan (22a/27), **اَرشُون** arşun (22a/29),

ötre ile yazılışı: **بُرْهَان** bürhān (1b/16), **حُرُوفْلَر** hurūflarla (7a/20), **بُيُورْد** buyurdi (7a/31), **بُيُوك** büyük (7b/13), **مُفَسِّرَلَرَك** müfessirleriñ (7b/15), **مُؤَلَك** kuluñ (14a/1), **دُعَادَر** du‘adır (14a/20),

ötreli vav ile yazılışı: **سُورْمَك** sürmege (2a/5), **اُولُوب** olup (2a/24), **حُرُوفْلَر** hurūflarla (7a/20), **يُورِدِم** yüridim (7a/24), **بُيُورْد** buyurdi (7a/31), **دَرُونِم** derūnuma (7b/34), **مُؤَل** kulu (14a/4), **اُودُون** odunı (21b/17), **يُيُودِه** hūyda (22a/28),

işaretsiz okunuşu: **سُور** münevver (1b/11), **يُكُن** hüküm (1b/14), **اَنَك** anuñ (7a/30), **مُحْكَم** muhkem (7a/34), **نُطْق** nutq (7a/35), **لُغَاتْلَر** luğatları (7b/2), **جُمْلَه** cümle (14a/11), **دُنْيَادَه** dünyāda (22a/3)

hem ötre hem vav ile yazılışı: **رَسُولَك** Resūl’uñ (7a/30), **صُورَتِيدِر** şüretidir (7a/35), **اُولْسُون** olsun (8a/2), **مُؤَلَك** kuluñ (14a/1),

Sonda u, ü ünlüleri vav, ötreli vav ile yazılmıştır.

vav ile yazılışı: **مُت** kamu (1b/9), **اَبُو** bu (6a/27), **اَيَرُو** ayru (7b/12), **مُتُورْخُو** korğu (7a/29), **قَبُو** kapu (9b/19), **اُولُو** ulu (14a/4), **اَيُولَكْ** eyülikde (22a/8),

ötreli vav ile yazılışı: **دَرُؤَا** deyü (6a/28) (8a/1) (5a/22), **اَيَلَرُؤَا** ilerü (8a/16), **اَيَكِيرُؤَا** girü (8a/16), **اَبُو** Ebū (8b/30),

Ünlü harfleri ince veya kalın okutacak işaret ayrımı yoktur. Ünlülerin ince veya kalın okunmasında önlerinde bulunan ünsüz harfler önem arz eder. Ünlülerin kalınlık ve incelik ayrımı bazen de cümle içinde kelimenin anlamından hareketle

belirlenebilmektedir (oldı, öldi gibi). Okutucu ünlüler yani imlâ harfleri ünlü harfleri karşıladığı gibi bazen de bu harflerin uzunluklarını gösterirler.⁷²

2.1.1.2. Ünsüz Harflerin Yazılışı

Metnimizde ünsüz harflerin yazımında Arap-Fars imla özellikleri de görülmektedir. Türkçede bulunan *p*, *ç*, *g* ve *ñ* seslerinin karşılığı Arap alfabesinde yoktur. Bu yüzden *p* sesi (ب) ve (پ), *ç* sesi (چ) ve (چ), *ñ* ve *g* sesleri kef harfiyle (گ, گ) gösterilmiştir.

2.1.1.2.a. ç ünsüzünün yazılışı

Metinde ç ünsüzü yer aldığı kelimelerin başında, ortasında ve sonunda ya (چ) ya da (ج) harfiyle yazılmıştır:

نیچه (1b/19) (8a/18), آچوب (2a/7), هیچ (5a/25), گوجنوب (5a/25), چوق (7a/20), نیچون (7a/30), دیکچ (7b/20), اوچ (8a/3), محتاجدر (8a/27), چون (10a/10), برقاچ (14a/8), شفاعتی (15a/16), آچلقد (18a/18), قزانچدر (19b/4), آچاچلارند (22a/2).

2.1.1.2.b. p ünsüzünün yazılışı

Metnimizde başta *p* ünsüzüne (پ) sıkça rastlanmaktadır:

پهڭبر (1b/13), پادشاه (2a/31), پاکلیوب (9a/6), پای (9b/10), پرد (18a/14), پرمقارلی (20a/21), پوتلارد (21b/19), پاک (22a/18), پارلاک (22a/25), پک (22a/26).

⁷² Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s.93.

Metnimizde -Up zarf-fiil ekinin yazımında ikili bir kullanım karşımıza çıkmaktadır. Metinde -Up zarf-fiil ekinin yazımında bazen *p* bazen *b* ünsüzü kullanılmıştır. Metinde 1b sayfasından 10b sayfasının sonuna kadar müellifin yazdığı yerlerde -Up zarf-fiili çoğunlukla *p*'li ve birkaç kelimedede *b*'li şekilleriyle, hocasının yaptığı düzeltmelerde *b*'li şekilleriyle yazılmıştır. 11a sayfasından itibaren müellif de bu zarf-fiili *b*'li şekliyle yazmıştır. Metinde *p*'li yazılması gerekirken *b*'li yazılan bu harf “p” harfiyle gösterilmiştir:

ايدوب idüp (1b/9), ايدوب idüp (1b/10), اولوب olup (1b/16), اولوب olup (7b/36),
كلوب gelüp (9a/29), چكوب çeküp (10a/23), طاپوب tapup (10b/31), ايدوب idüp
(13a/1), قلقوب kalqup (17a/1), كوستروب gösterüp (18a/32), قاشدروب kamaşdırup
(20b/2), بصدريسيوب başdırmayup (22a/32).

Sonunda *b* sesi bulunan yabancı kökenli kelimelerin Türkçeye aktarımında *b > p* değişimine rastlanırken metnimizde bu değişim görülmemektedir. Metindeki yabancı kökenli kelimeler asıllarında olduğu gibi *b*'li şekilleriyle yazılmıştır. Ek aldıklarında da bu durum değişmemektedir:

صواب şavāb (1b/16), قلب kalb (2a/24), ثواب şevāb (3b/10), مكتوب mektüb
(5a/2), ترتيب tertib (6a/25) (7a/9), سبب sebab (6b/4), عذاب ‘azāb (8a/12), ‘Arab
(8a/24), جواب cevāb (9a/29) (9a/30), كتابدكي kitābdaki (9b/6), واجب vācib (11a/2)
(21b/15), خطابدر hitābdır (20b/25), واجبد vācibdir (20b/33), عيبلارينان ‘ayıblarından
(22a/18).

Günümüz Türkçesinde *b*'li yazılan *berk* kelimesi metinde bir yerde *p*'li olarak *perk* şeklinde yazılmıştır: پرك perk “sağlam, kuvvetli” (21a/2), برق berq “şimşek”
(20b/1) (20b/10).

2.1.1.2.c. g ünsüzünün yazılışı

Sadalı *g* ünsüzü ile sadasız *k* ünsüzü kef harfiyle yazılmaktadır. Bu iki ses arasında bir işaret ayrımı yoktur. Bununla birlikte incelediğimiz metinde *g* ünsüzünü göstermek için kef (ك) bazen de üç noktalı kef (ڭ) kullanılmıştır. Üç noktalı kef harfi *ñ* harfini göstermek için de kullanılmıştır.

گۆڭل گۆñül (1b/24), گەيدیدی geydirdi (1b/27), گەبیر kebîr (2a/28), گەڭاه dergāh (2a/30), گەڭشیرا kişiler (2a/34), گەڭمەڭه anlamaga (3b/6), گەڭدی kendi (3b/9), گۆچمەك göçmek (3b/14), گۆڭی günü (3b/24), گەڭمەڭه gitmeyiñ (5a/1), گەڭه ceng (6a/20), گۆڭرەڭرەڭ ögredir (6a/29), گۆڭنە gögüne (6b/6), گەڭ gāh (7b/12), گۆڭرەڭرەڭ gözleriniñ (14b/2), گەڭاهلار günāhları (14b/26), گەڭمەڭه dinilmege (18a/26), گۆڭرەڭرەڭ güyegüsi (19a/20), گۆڭلەڭ gölgelik (20a/12), گۆڭلەڭ gök (20a/20), گەڭمەڭ gegirmek (22a/14).

2.1.1.2.d. ñ ünsüzünün yazılışı

ñ ünsüzü kelime başında bulunmaz, sadece kelime içinde ve kelime sonunda bulunur. Genellikle kef (ك) ile bazen de üç noktalı kef ile (ڭ) yazılmıştır. *ñ* ünsüzü, nun kef “ng” (ڭ) ile de gösterilmektedir. Fakat incelediğimiz metinde bunun örneği yoktur: گەڭ anuñ (1b/12), گەڭ aña (1b/10), گەڭ aña (1b/31) (5a/23), گەڭرە beñzer (3b/4), گەڭ baña (5a/31), گەڭ yañlış (7a/31), گەڭ anlamaga (8a/14), گەڭ kەڭدە kەڭdine (10a/4), گەڭ sūreniñ (12a/24), گەڭ dirseñ (16a/32), گەڭ añlayup (18a/11), گەڭ şoñra (18b/19), گەڭ qarañlıq (20a/1), گەڭ dilediñiz (21a/1).

2.1.1.2.e. t, d ünsüzlerinin yazılışı

Metnimizde *t* ünsüzü, te (ت) ve tı (ط) harfleri ile gösterilmiştir:

صراط şırāt (2a/31), تفسیر tefsīr (4a/28), شيطانك Şeytān'ın (7b/36), طوب طوب (14a/24), طلولقه tatluluqda (22a/4) (21a/34).

Kalın sıradan kelimelerin başında tı harfi (ط :rıdatkamlızay eli) طغلردن tağlardan (5a/28), طاشلردر taşlardır (5a/34), طاقت tākat (14a/8), طوغرى toğrı (14a/17), طراقلرى Taraqları (22a/27).

Kalın ünlülerle yazıldıkları halde başta te (ت :rıdrav ed relemilek nalızay eli) تاجى tācı (3b/24), تابوت tābūt (5b/29), تىكرى Tañrı (17b/29).

Metnimizde aynı kelimenin t'li ve d'li olarak yazılmış şekilleri yoktur.

Kelimelerin içinde ve sonunda bulunan kalın sıradan t'ler çoğunlukla te (ت) harfi ile gösterilmektedir: فرصت fırsat (8a/7), اونوز otuz (7a/9), حياتىnda hayātında (7a/20), at (18a/15).

Günümüz Türkçesinde “d” ile yazılan bazı kelimeler metinde “t” ile yazılmıştır:

طولى tolu (2a/17), طويمز toymaz (3a/18), طوغرى toğrı (14a/17) (19b/30), طولرىنىك tamarlarınıñ (14b/2).

Günümüz Türkçesinde “t” ile yazılan bazı kelimeler metinde “d” ile yazılmıştır:

دوكنمز dükenmez (3a/19), دوكنور dükenür (6a/21), سود sūd (14b/6), دورلوا dürlü (21a/9), اولاد evlād (10b/29).

2.1.1.2.f. s ünsüzünün yazılışı

Türkçe kelimelerde s ünsüzü sin (س) ve sad (ص) harfleri ile karşılanmaktadır. Yabancı kökenli kelimelerde kalın ve ince sıradan ünlülerin bulunuşuna göre sin ve sad'ın yazılışında genellikle bir düzen bulunur. Türkçe kelimelerde ise böyle bir düzen yoktur. Türkçede s ünsüzü kelime başında, ortasında ve sonunda kalın sıradan ünlülerin yanında kullanıldığında s'ler hem sin hem sad ile karışık şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak sin harfinin kalın sıradan ünlülerin yanında kullanılışına daha az rastlanır:

اَتَمِينَ tefsīrini (2a/8), صَوَاب şavāb (1b/16), حَاصِل hāşıl (2a/8), حَبَسَ aḫsāmın (2a/9), صَكَرَ soñra (2a/14), خَلَاصَ ḫalāş (2a/19), بَقُور kuşūr (2a/31), هَبَسَ ḥabs (2a/34), سَيزِيك Siziñ (4b/19), مَمْحَق muşḥafı (5a/1), حَصْر ḥaşr (7a/34), بَسَا saña (14a/6) (10a/9), صَحِيحِدِر şaḥiḥdir (12b/34), شَايَمَز şaymaz (16a/1), صَدَقَة şadaka (17b/8), صَانَكَة Şanki (18b/5), صَاعَر Şağır (20a/4).

2.1.1.3. Bazı Şekillerin Yazılışı

Hemzenin yazılışı: Metnimizde yuvarlak he (◌) ile ve ünsüz harfle biten bazı kelimelerin yükleme halini (ı, i) göstermek için kullanılmıştır: سُورَة sūreyi (7a/22), شَيْ شey'i (8a/20) (8a/24), شَيْ شey'i (18a/11).

Metnimizde, aslında hemze bulunan bazı Arapça kelimeler çoğunlukla hemzesiz yazılmıştır: شَيْ شey'in (9a/18), شَيْ شey(i) (19b/12), شَيْ şey (22a/13), اِبْتِدَا ibtidā (6b/9) (15a/12), خَطَادِر ḫaṭādır (7b/15), جُزْئَلَرِنْدُون cüz'lerinden (10a/15), اِجْرَا icrā (10a/24), نِدَا nidā (10b/26) (10b/27).

Hemze metnimizde bazı yabancı kelimelerin hece sonlarında da bulunmaktadır: تَائَمَلْ te'emmül (1b/16), تَائَوِيلِنْدِن te'vīlinden (8a/17), فَائِدِنْدِن fā'ideden (10a/31), تَائَخِيرَا te'hīr (14a/10).

Şeddenin yazılışı: Metnimizde şedde, yabancı kelimelerin ses telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. Metin içinde bazı kelimeler bazen şeddeli bazen de şeddesiz olarak yazılmıştır: مَنُور münevver (1b/11), جَنَّت cennet (1b/31), تَوَجَّه teveccüh (2a/25), نُبُوت nübüvvet (1b/27), حَقَّ ḥaḫ (1b/30), ظَن ظan (7a/31), بُولُوق bolluk (7a/33), قِشْشَة kışşa (7a/35), مَد med (7b/1), مَوْدَى meddi (9b/26), مُفَسِّرَلَرَك müfessirleriñ (7b/15), كَرَرَة kerre (7b/35), رَد redd (8a/4) (20a/15), نِيَّت niyyet (8a/15),

مَا دَسْنَدْرَكْ maddesindendir ki (8a/22), مَا دَسْنَدْرَكْ maddesindendir ki (8a/24),

شَكْ şek (8a/8) (21a/13), شَكْ šekk (21a/13), قُوَّتْ قُوَّتْ kuvveti (8a/32), قُوَّتْ قُوَّتْ kuvvet-

i gāzabı (8a/32), اَوَّلْ evvel (8b/19) (14a/7), اَيَّامْ eyyām (13a/6), رَبِّ Rabb (14a/12),

Bazı Türkçe kelimeler bazen şeddeli bazen de şeddesiz yazılmıştır: يَدِي yeddi (7a/10), يَدِي yedi (7a/28), يَدِي yeddi (7a/32), يَدِي yedi (7b/3), يَدِي yeddi (8a/3), يَدِي yedinci (11b/35).

Metnimizde kelime sonunda şedde ile yazılmayan kelimeler şeddesiz olarak okunmuştur.

Cezm işaretinin yazılışı: Metnimizde bazı kelimelerde cezm işareti (ˆ) de kullanılmıştır: اِرْدَرْدَمْ irdirdim 8a/24, سَوْنَلَرَكْ söylediñ (7a/23), نَوْنْ neden (8a/22), اَوْلَسُونْ olsun (8a/2), يَارْدَرْدَمْ yardım (14a/6).

Tenvin işaretinin yazılışı: Tenvin işareti (˙) bir harfin sesine *n* sesi ilave etmektir. Metnimizde tenvin harekesi daha çok ayet ve hadislerin yazımında kullanılmıştır: صَلَاةْ šalāten (8b/24), رَبِّكَ رَبِّكَ kebirān (8b/25), حُشُوشًا Huşuşan (12b/3), رِزْقًا rızqan (22a/2).

Metinde çün, kim, ile gibi bazı edatların kelimeye bitişik olarak yazıldıkları görülmektedir: نَيْتَكِيمْ nitekim (2b/6), اَنُڤْلَا anuñla (3a/21), حَاقْÇİÇÜN haqqıçün (4b/7) (17a/33), نَدَنَكِيمْ nedenkim (11a/5) (21b/9), اَنُڤْÇÜN Anuñçün (16b/29).

Metinde terkiplerin kuruluşunda atıf vavı (و) bazen kullanılmış bazen kullanılmamıştır: حَمْدُنَا ḥamd ü šenā (1b/9), اَهْسن دِلْبَرْ aḥsen ü dilber (1b/10), عَقْلُ فَهْمَا ‘aql u fehmi (1b/10), دَفْعُ مَنَعْ def‘ ü men‘ (8b/30), شَكْ شُبْهَدْ šekk (ü) şübhed (21a/13), شَكْ شُبْهَدْ šekk (ü) şübhedir (21a/13),

Metinde bazı kelimelerin sonuna elif harfi getirildiği tespit edilmiştir: **اطلوا** tolu (2a/17), **استبوا** iş bu (2b/2), **اوقوا** oku (7a/26), **ديوا** deyü (7a/28), **ديوا** deyü (7a/30), **ايروا** ayru (7b/12), **ايلروا** ilerü (8a/16), **يكروا** girü (8a/16).

Yazımında yanlışlık ya da eksiklik olan kelimeler: **مسير** müsîr (müşîr) (2a/17), **شيئ** şey'en (şey'i) (5a/22), **ويرينجه قدر** virince[ye] kadar (7a/21), **ديوپا** düyüp (deyüp) (7a/24), **سيز** siz[iñ] (7a/25), **ربيسندن** Rabb'isinden (Rabb'inden) (7b/19-20), Rabb'ilerinden (17b/15), **ظاهرا** zāhire(n) (8a/13), **باطنا** Bāṭine(n) (8a/13), **بيلنور** bilinür (bilür) (8a/23), **فرق** fark[ı] (8a/26), **ايدي** i(t)di (8a/30), **قالدقده** kal[k]dıkda (8b/19), **ذكر** zıkr [idüp] (8b/22), **ايكي** iki[ye] (10a/5), **بسمله** besmele[niñ] (12b/9), **صكرك** şoñr[a] (12b/18), **دلك** d(i)lemek (14a/10), **باقمقد** bakmamakda (bakmamakla) (16b/18), **انلرك كوزلر** anlarıñ gözler[ine] (18a/14), **شيئ** şey(i) (19b/12).

2.1.2. Ses Bilgisi

2.1.2.1. Ünlü Harfler

Türkçede kullanılan ünlü harfler *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* harfleridir. Bu harfler metinde, hareke işaretleri dışında elif (ا), vav (و), he (ه) ve ye (ي) harfleriyle gösterilmiştir. Bu harflerin dışında *e* ile *i* sesleri arasında bir *kapalı e (é)* harfinin varlığı da bilinmektedir. *Kapalı e* sesini gösteren bir harf mevcut değildir. Fakat ilk hecesinde *kapalı e* sesi bulunan kelimelerin ünlü harfleri çoğunlukla *ye (ي)* ile yazılmıştır. Metin okunurken harflerin aslî şekillerine bağlı kalınmıştır. Metnimizde *i / é* harflerinin yazımında *i* harfi tercih edilmiştir (dimek “demek”, gice “gece” gibi). İncelediğimiz metinde ayrıca bazı kelimelerin hem *e*'li hem de *i*'li yazımı mevcuttur [hice (15b/2) (15b/4), hece (15b/33); deyü (4a/23), diyü (5b/31), dirse (14b/21), deyiñ (14b/21)].

2.1.2.1.a. Ünlü Değişmeleri

Türkçede kelime köklerinde ve eklerde yer alan ünlü harfler çeşitli nedenlerle bazı değişikliklere uğramışlardır. Bu seslerin değişikliğe uğrama nedenleri tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Metnimizde görülen başlıca ünlü harf değişimleri şunlardır:

1. i/e değişmesi

Türkçenin tarihi seyrine bakıldığında metinlerde $i > e$, $e > i$, $i > é$, $e > é$, $é > e$ sesleri arasında değişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu değişimlerin sıkça yaşanması bu meselenin kesin çözüme kavuşmasına engel olmuştur. Bu değişmelere günümüz Türk lehçelerinde de rastlanmaktadır.⁷³

Bir kelimenin hem *i*'li hem *e*'li şekilde yazılmış olması bu iki sesi birden ifade edebilen sonradan *i* ve *e* olarak gelişme gösteren bir *kapalı e* sesinin varlığını düşündürmüştür de yapılan çalışmalar değişimin hangi yönde olduğunu tam olarak ortaya koyamamıştır.⁷⁴

Kapalı e sesinin tespit edilmesini güçleştiren en önemli neden yazıda bu sesi karşılayan belirli bir harfin bulunmayışıdır. Bu nedenle bazı dil bilimciler *i* ile yazılan sesi *kapalı e* (*é*) olarak bazıları *i* olarak okumayı tercih etmiştir.⁷⁵

Faruk Kadri Timurtaş, Muharrem Ergin, Mustafa Özkan gibi bazı dil bilimciler *i/é* harflerinin yazımında güçlü bir delilin bulunmayışı sebebiyle sesin metindeki yazılışına bağlı kalarak *i* sesini kullanmayı tercih etmişlerdir.⁷⁶

İncelediğimiz metinde *i* günümüzde ise *e* harfiyle yazılan kelimelerden bazıları şunlardır:

⁷³ Bk. Reşit Rahmeti Arat, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, S. XVII, (Krakow 1953), 306-313, (Alıntı yapılan s. 311); Ahmet Cevat Emre, "Türkçe'de Bulanık e (é) Fonemi", *Türk Dili Belleten*, seri III/ 6-7 (1946), s. 487-497.

⁷⁴ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 99.

Bk. Mertol Tulum, *Sinan Paşa, Tazarrunâme* (Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. T 800), İstanbul 1968, s. 38.

⁷⁵ Bk. Tahsin Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938, s. 39; Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 71; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1977, s. VII.

⁷⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, 1. bs., Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 21.; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 21. bs., Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 1993, s. 38, 55.; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 99. Bkz. Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 100.

di- > de- (demek, söylemek):

[2b] (21) Andan *did*i ki: İkinci ehl-i beytimdir.

[7b] (6) Ve ba'zılar *did*i ki: Ol yedi harf kâmusı Muḍar kabîlesi dilincedir.

[8a] (11) Ba'zılar: Zâhiri (12) Kûr'ân'ın lafzıdır ve bâḩını te'vîlidir, *did*i.

[14b] (21) ... imâm Fâtîḩa'yı okuyup âmîn *dir*se siz daḩı âmîn deyiñ.

[20a] (18) Ve ba'zılar (19) “Buluḩlar daḒıldıkça bir yere devşürmege azarlayan melegiñ adıdır.” *did*iler.

gice (gece):

[20a] (33) ḩaḩ Te'âlâ bu meşeli münâfıklara getürmege vech bu ki (34) Cenâb-ı Bârî anlarıñ küfrini ve nifâklarını ol kavme beñzetdi ki bir bol çölde pek karanlık *gicede* anlara (35) anda yağmur işâbet ider.

[22a] (25) Yüzleri ayıñ on dördünci *gicesi* gibi parlak.

it- > et- (etmek):

[1b] (21) İsterse birbirine arka olup yardım (22) daḩı itseler.

[12a] (19) Andan (20) mübârek başların kaldırıup tebessüm itdiler.

[22a] (13) Bir şey anları andan meşḒül *itmez*.

[22a] (32) Ve birbirlerine buḒz, kîn *itmek* yok.

ir- > -er (ermek, yetişmek, gelmek, erişmek):

[5b] (8) Yâ emirü'l-mü'minîn *iriş* bu ümmete.

[10a] (12) Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine aḒlâ Ḓazabıñ *irmedi* (13) ve ne anlar Ḓalâletde idiler.

vir- > ver- (vermek):

[10a] (13) Anlar ki en'âm ve iḩsân eyledin, anlarıñ gıtdikleri yolların hidâyet eyle didiklerinde anlara kamu dilediklerin *virüp* (14) iḩsân itdim.” deyü buyura.

[13a] (14) Şanki ḩaḩ sübhâne ve Te'âlâ ḩaber *virüp* buyurur ki: “ḩamd ü şenâya ancak ḩaḩ Te'âlâ müsteḩakdır.”

[19a] (32) Ya'nî imānı *virüp* küfri aldılar.

Bu kelime metinde birleşik fiil olarak yazılırken i'li ve e'li şekilleriyle yazılmıştır: **صَالِيْر** Şalivir (7a/25), **صَالِيْر** şalıverir (4b/12).

tiz > tez (çabuk):

[8a] (8) *T̄z* dönüp andan tevbe ider.

İncelediğimiz metinde *e* günümüzde ise *i* olarak yazılan kelimeler:

eşit- > işit- (işitmek):

[3a] (11) Buyurdi ki “Ben *eşitdim* (Hâzret-i Seyyidü's-şekāleyn) (12) Hâzret-i Resûl buyururken.

[3a] (19) Ve Kur'ân şol şıdqdır ki anı cinler *eşidüp* terk itmeyüp kabûl (20) idüp, bizler bir Kur'ân *eşitdik* ki rüşde hidāyet ider.

eyü > iyi:

[22a] (8) Kāmusı *eyülikde* birbirine beñzer.

Eski Türkçe döneminde *e* olup incelediğimiz metinde *i* olarak karşımıza çıkan kelimeler.

amtı > emti > imdi (şimdi):

[6b] (32) *İmdi* Mekke'de cümleden şöñra inen sūrede ihtilāf itdiler.

[7a] (9) *İmdi* Medīne'de Kur'ân-ı 'azīmü's-şān bu tertīb üzerine indi.

neçe > niçe-nice:

[3a] (1) (Hâk sūbhāne ve Te'ālī hâzretleri) bu kitāb ile Hâk celle ve 'alā *niçe* kavimleri yüceldir 'ālī ider ve *niçe* 'ālī kavimleri indirüp (merātibinden tenzīl idüp) ednā ider.

[2b] (32) Tā baña Kevşer havzına (33) irince kadar baķıñ görüñ benden şöñra benim hâţrım içün anlara *nice* ri'āyet idersiñiz.

Metnimizde çoğunlukla *deyü* bazen diyü şeklinde geçen kelime müellifin yaptığı bir düzeltmede *diye* (10a/7-8) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

2. o/u ve ö/ü değişmesi

Türkçenin yuvarlak ünlüleri *o, ö, u, ü* sesleridir. Arap alfabesinde bu sesleri gösteren ayırt edici işaretler yoktur. Bu sesler genellikle vav (و) harfiyle karşılanmıştır. Kelimelerin ilk hecelerinde bulunan yuvarlak ünlünün geniş mi yoksa dar mı olduğu yazılışlarına bakılarak anlaşılamamaktadır.

Bu durumda, ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin bu günkü biçimlerinin ne zaman oluştuğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu oluşumun eski devirler içinde meydana gelebileceği gibi, ağız özellikleri etkisiyle yeni olabileceği de düşünülebilir. Bazı kelimelerde bulunan *o* ve *ö* seslerinin Rumeli şivesi etkisiyle *u, ü* olduğunu söyleyen dilciler, bu oluşumun yeni olduğu görüşündedirler.⁷⁷ Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi devresinde geniş ünlülerle okunan bazı kelimeler metnimizde dar ünlülü okunmuştur: güzel > güzel (17a/7), yokaı > yuıarıdan (9b/19), yörü- > yürü- (20a/32).

2.1.2.1.b. Ünlü Uyumu

1. Kalınlık - İncelik Uyumu

Metnimizde, Türkçenin temel ses kurallarından biri olan kalınlık-incelik uyumuna çoğunlukla uyulmuştur.

itmekde (3b/5), söylediklerin (4b/1), irmeden (14a/1), indirdiğı (18a/1), dilberliklerinden (22a/31).

koııusu (3b/3), olmağıla (14a/3), kapandıkda (18a/12), olmayan (22a/20).

Önündeki kelimeye bitişik yazılan çün edatı bu uyuma uymaz: haııııçün (4b/7), anuııçün (16b/29).

Kelimeye bitişik yazılan ile edatı bu uyuma uyar: olmağıla (14a/3), siziııle (12b/28), anuııla (13a/16).

-ken eki kalınlık-incelik uyumuna uymaz: buyururken (3a/12), oıurken (5b/32) (7a/20), kılarken (9b/6), otururken (9b/19).

⁷⁷ Bk. Mecdut Mansuroğlu, “Şeyyad Hamza'nın Doğı Türkçesine Yaklaıan Manzumesi”, *TDAY-Belleten* 1956, 125-144, (Alıntı yapılan s. 137).

-yor eki kalınlık-incelik uyumuna uymaz: idiyorsuñuz (5a/29).

-ki eki kalınlık-incelik uyumuna uymaz: şöñraki (5b/24).

ki bağlacı bitişik yazıldığında da uyuma uymaz: mādāmki (13b/7).

2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

İncelediğimiz metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan birçok kullanım mevcuttur. Bu uyumsuzluğa hem kelime köklerinde hem de eklerde rastlanır. Bu durum düzlük-yuvarlaklık uyumunun metnin yazıldığı dönemde yazı diline henüz yerleşmediğinin bir göstergesidir. Kendi kelimesi metnimizde iki şekilde de yazılmıştır. Bu kelime müellifin yazdığı yerlerde *kendi* (6a/21), hocasının yaptığı düzeltmelerde *kendü* (5b/8) olarak karşımıza çıkmaktadır.

buyurđı (1b/19), getürmege (1b/21), kıurı (3a/11), eyü (3a/31), tatlu (3b/3), kend(ülerinde) (5b/8), anuñ (7a/1), azarlayup (7a/21), deyüp (7a/24), cumhürınıñ (8b/1), gelür (9a/4), bellü (9a/9), okunduğı (9a/19), içün (9a/30), kapu (9b/20), virüp (10a/11), toğırı (10a/11), görünürken (10b/12), şıgınurlar (11a/17), yürimez (13b/17) eksilür (16b/2), getürürseñ (17a/1), şorılardan (17a/11), kıuzı (17a/17), ulusu (19a/7), üçünci (19b/35), yağmur (20a/35), odunu (21b/17), altun (22a/27), donanup (21b/32).

Köklerde Uyumsuzluk

Eski Türkçe devresinde yuvarlak ünlüyle yazılan *altun* (22a/27) (altun > altın) kelimesi metnimizde de aynı şekilde yuvarlak ünlüyle yazılmıştır.

Bazı kelimeler dudak ünsüzlerinin (*b*, *p*, *m*, *v*) tesiriyle yuvarlaklaşmıştır. Bu durum metnimizde geçen *çubuğı* (17b/3) (çibuk > çubuk) kelimesinde görülür.

Bazı kelimelerde görülen yuvarlaklaşmanın sebebi ise, Eski Türkçe döneminde birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan *ğ/g* ünsüzlerinin Batı Türkçesine geçerken düşmesidir. Metnimizdeki kapu kelimesi buna örnek verilebilir. (kapığ > kapu “kapı”). Metinde geçen acı (3b/4) kelimesi sonundaki *ğ/g* ünsüzü düştüğü halde yuvarlaklaşmamıştır. (açığ > acı “acı”).

Eklerde Uyumsuzluk

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak kullanılan ekler vardır. Bu eklerden bazıları şunlardır:

Yuvarlak ünlü taşıyan ekler

zarf-fiil eki *-Up*: ezberle-y-üp (6a/19), id-üp (11b/17).

emir eki *-sUn*, *-sUnlAr*: dilesün (5a/8), eyle-sünler (21b/2), it-sünler (21b/4).

bildirme eki *+dUr*, *+dUrUr* : tur- fiilinden türeyen 3. şahıs bildirme ekinin hem ekleşmiş hem de ekleşmemiş şekli metnimizde yan yana kullanılmıştır⁷⁸: bunlar durur (2a/10), bunlardur (2a/10), yoldurur (2a/11).

fiilden isim yapım eki *-gU*, *-kU* : sev-gü-lüdür (3b/14).

Ünlü harfi sonradan yuvarlaklaşan ekler şunlardır:

isimden isim yapım eki *+IU* : hayırlı (3a/13), hayırludur (5a/23), gizlü (20a/10).

geniş zaman eki *-Ur*: uzanur (13a/12), gelür (13a/19), dinür (13a/19).

zarf-fiil eki *-U*: deyü (7b/3) (7b/13).

fiilden isim yapım eki *-U*: yazu (5a/18).

-mur fiilden isim yapım eki: yağ-mur (20a/11).

Düz ünlü taşıyan ekler

belirtme (yükleme) hali eki *+I* : hükümüni (12b/8).

iyelik eki *+I*, *+sI*: koḥusı (3b/3), çoḡı (6a/20), sözidir (13b/6), nūrı (19b /24).

soru eki *mI*: maḥşüş mıdır (2a/9), ‘umüm mıdır (2a/9).

isimden isim yapma eki *+ncI*: üçünci (19b/35), dördünci (22a/25).

isimden isim yapım eki *+Ilk*: eyülikde (22a/8).

fiilden isim yapım eki *-IcI*: korḥudıcıdır (1b/32), görici (1b/11).

-l- fiilden fiil yapım ekindeki yardımcı ünlüler: konıla (12b/6), sürilüp (8a/35).

görülen geçmiş zaman eki *-dI*: buyur-dı (3b/2), bul-dı (6a/18), olun-dı (13a/34).

⁷⁸ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s.103.

2.1.2.1.c. Ünlü Türemesi

‘akl > ‘akıl (13a/32), hayr > hayırlı (3a/13).

2.1.2.1.d. Ünlü Düşmesi

gönül+üm > gönlüm (5a/23), altı + mış > altmış (22a/29), ağırı > ağırır (22a/13), oğul+an > oğlan > oğlu (17a/16), âdemoğluyum (2b/19).

2.1.2.1.e. Birleşme

Türkçede kelime köklerinde iki ünlü harf yan yana bulunmaz. Ünlü harfle biten bir kelimeye ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde ya da ünlüyle başlayan bir kelime eklendiğinde ünlü harflerden biri düşer ve seslerde birleşme meydana gelir. Metnimizde bu duruma örnek kelimelerden bazıları şunlardır: şu+ol > şol (3a/25), bu+ara > buraya (5a/18), bu+eyle > böyle (12a/32), ne+için > niçün (20b/23), ne+ola > n’ola (20b/33).

2.1.2.2. Ünsüz Harfler

İncelediğimiz metinde günümüz yazı dilinden farklı olarak *ñ* damak ünsüzü ile *h* sıızıcı gırtlak ünsüzü mevcuttur: koñusı (kokusu) (3b/3), aḡşam (akşam), (13a/6), diñlemege (dinlemeye) (4a/8), saña (sana) (10b/28).

2.1.2.2.a. Ünsüz Değişmeleri

1. b > p değişmesi : Metnimizde *b > p* değişimine tek örnek berk > perk “sağlam, kuvvetli” (21a/2) örneğidir. Kelime günümüzde berk olarak yazılmaktadır.

2. b > v değişmesi: bir- > vir- (14a/10), bar > var (14a/4).

3. t > d değişmesi: Tonsuz “t” ünsüzü ile yazılan bazı kelimeler metinde tonlularak “d” ye dönüşmüştür: dükenmez (3a/19), dükenür (6a/21), süd (14b/6), dürlü (21a/9), taḡı > daḡı (2a/33) (3b/19).

Başında tonsuz *t* ünsüzü bulunduran bazı kelimelerde bu ses korunmuştur: taḡlardan (5a/28), ṭoḡrı (14a/17), ṭamarlarınıñ (14b/2).

4. k > g değişmesi: köngöl > göñöl (1b/24), kün > gün (2a/20), kirü > girü (8a/16), kel- > gel- (14a/19), kit- > git- (4b/8), kergek > gerek (14a/7), küdegü > küyegü > güyegüsi (19a/20).

5. ƙ > ħ değişmesi: Metnimizde kelime içinde ƙ > ħ değişimine örnekler: yohsa (6a/1), ƙorƙup (7b/36) (8a/1), ƙorƙdıđım (8a/29), ƙoĥu (3b/5), ƙoĥusı (22a/27) (22a/14), ƙoĥan (22a/15), aĥşam (1b/27) (13a/6) (22a/33), maşaraya (19a/12).

Metnimizde bulunan ƙaĥı (4a/25) kelimesinin başındaki ƙ sesi günümüz Türkçesinde h'ye dönüşmüştür: ƙaĥı > hangi.

6. v > ğ değişmesi: kov- > ƙoĥ-up (12a/33), ƙoĥulmuř (8a/35).

7.  > c değişmesi: Ƙacan kim (12b/27), aĥaclarından (22a/2).

8. ƙ > ğ değişmesi: biraĥup (19a/29), ubuĥı (17b/3), ĥalāyığıñ (17a/16).

9. r > v değişmesi: dirşür- > devşürüp (5a/27).

2.1.2.2.b. Ünsüz Düşmesi

1. b düşmesi: bol- > olanları (16a/30).

2. g düşmesi: kapıĥ > kapu (9b/20), yalĥan < yalan (3a/15) (7a/23), il+gerü > ilerü (8a/16).

3. l düşmesi: keltür- > getürmesinden (12a/1).

4. v düşmesi: suv > su (21b/34).

2.1.2.2.c. Ünsüz Türemesi

1. y türemesi: okunmaya (10a/1), olmaya (10a/31), girmeyen (15b/5), şuyıdır (21b/34).

2. n türemesi: ardında (10a/3), ĥalini (10a/25), ƙamusını (15b/16), ƙulaĥlarını (20a/21), aşlına (8a/24).

3. ünsüz ikizleşmesi: elli (3b/11), yeddi (7a/32) (8a/3).

2.1.2.2.d. Ünsüz Benzeşmesi

Türkçede tonsuz ünsüzle biten bir kelimeye tonsuz ünsüzle başlayan bir ek getirilmelidir. Metnimizde bu kurala tam olarak uyulmamış, tonsuz ünsüzle biten kelimelere tonlu bir ünlüyle başlayan ekler getirilmiştir. Yani ünsüz harfler arasında tonlu olup olmama yönünden bir uyumsuzluk söz konusudur. Bazı ekler kökte bulunan ünsüz nasıl olursa olsun çoğunlukla tonlu olarak kullanılmaktadır. Bu eklerden bazıları şunlardır:

-*dI* bilinen geçmiş zaman eki: eşitdim (5a/7), çağırttı (5a/17), kalkdılar (6a/21), okutdı (7a/23), itdi (8b/6).

-*dIk* eki: itdiginde (5b/3), tapdıkları (10b/32), içdikleri (22a/15), yakdıkları (22a/27).

-*dIr* fiilden fiil yapım eki: başdırdı (13b/13), başdırmayıp (22a/32).

+*dA* bulunma hali eki: hayatda (5b/3), tatlılukda (22a/4), rivāyetde (22a/29), kemikdeki (22a/31).

+*dAn* ayrılma hali eki: rahmetden (8a/35), okudukdan (8b/15), İshāk'dan (11b/14), Enes'den (12a/35), Hāk'dan (13b/5).

+*dIr*, +*dUr*, +*dUrUr* bildirme eki: sünnetdir (8b/13), demekdir (9a/1), itmekdir (9a/9), içündür (13b/3), yokdur (22a/1).

+*cA* eki: indirdikce (6a/28), yendikce (22a/2).

Tonsuz ünsüzler iki ünlü harf arasına girince tonlulaşmıştır. Ünsüzler arasında *t* > *d*, *k* > *g*, *k* > *g*, değişimleri olmuştur: yazdık > yazdığım (5b/3), didik / didigimiz (5b/7), olduk- / olduğın (8b/27), itmek- / itmege (9a/8), it- / ider (21b/21), eşit- / eşidince (21b/25), alçak > alçağı (22a/8), ilik / iligi (22a/31), çok > çoğı (5a/19).

2.1.2.2.e. Göçüşme

kim+ise+ne > kimesne (17a/34).

2.1.2.2.f. Hece Düşmesi (Haplologie)

Bir kelimede arka arkaya gelen ve ses yönüyle birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen düştüğü, eridiği görülür. İki hece bir heceye dönüşür.⁷⁹ tur- filinden türeyen 3. şahıs bildirme eki durur'un -dur şekli de vardır: bunlar durur (2a/10), bunlardur (2a/10), yoldurur (2a/11), çekişeyim > çekişim (7a/21)

Günümüz Türkçesinde yardımcı ses kullanılarak yazılan bazı kelimeler metnimizde yardımcı ses kullanılmadan yazılmıştır: kodılar > koydular (6a/25), komayıñ > koymayıñ (15a/29).

2.2. Eşdizimlilik

Çalışmamızda zarfların incelenmesi eşdizimlilik ilkesine göre yapılmıştır. Bu sebeple eşdizim kavramı konusunu ele alma yöntemimizi açıklamalıyız:

Eşdizim kavramını ilk kullanan İngiliz dilbilimci Firth'tür (1951). Firth, bir kelimenin ancak yanında yer alan diğer sözcük ya da sözcüklerle değerlendirilebileceğini dile getirmiş; sözcüğün eşdiziminin onun alışlagelmiş durumları olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

Eşdizimlilik (collocation) kavramıyla ilgili olarak Berke Vardar şu tanımlı yapmıştır: “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması.” İmer vd. eşdizimi: “İki ya da daha fazla sayıda birimin aynı dizimde bulunması.” şeklinde tanımlamışlardır. Bu konuda doktora tezi bulunan Mustafa Ağca'nın tanımı ise şöyledir: “Eşdizimlilik en az iki sözcükten oluşan, aynı dizimde yer alan, belirli bir sıklığı bulunan, anlamsal ve dizimsel özellikleri arasında sıkı bir ilişki bulunan sözcük birliktelikleridir.”⁸¹

⁷⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 21. bs., Bayrak Basım / Yayın / Tanıtım, İstanbul 1993, s. 50.

⁸⁰ Habibe Yazıcıoğlu Ersoy, “Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik”, *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator-MOĞOLİSTAN) Bildiriler Kitabı*, 2. Cilt, İstanbul 2018, s. 1499-1516.

⁸¹ Mustafa Ağca, *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*, Pamukkale Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli 2020.

Bkz. Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul 2002, s. 94-95.

Bkz. Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 121.

Yeşim Aksan eşdizimi “Belirli bir bağlamda bir kelimenin belirli bir aralık içinde en sık birlikte kullanıldığı kelime.” olarak tanımlamıştır.⁸²

Neticeyi Tayyibe Eken, eşdizimi “Eşdizimler anlatımı ve akıcılığı zenginleştiren, bu yönleriyle iletişimde aktif rol oynayan dilsel birimlerdir.”⁸³ şeklinde tanımlamıştır.

Eşdizimlilik, Bülent Özkan tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Eşdizimlilik bir dizgede yer alan birimlerin aynı olmasına dayanır; o, dizgede değişmeyen bir dizim ile var olur.” Özkan, bir dile ait genel amaçlı sözlüklerin hazırlanmasının yanında özel amaçlı sözlüklerin de oluşturulması gerektiğini, bunlardan birinin de eşdizim sözlüğü olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü’nü oluşturmayı amaçlamıştır. Çalışmasının amacını; Güncel Türkçe Sözlük’te madde başı ve madde içi olarak yer alan isim, fiil, sıfat ve zarfları eşdizimlilik yönünden derlem tabanlı olarak sözlükbilimselleştirmek şeklinde dile getirmiştir. Ayrıca eşdizimdeki amaçlardan birinin de en az iki sözcük birimin birlikteliklerinin anlamlılıklarıyla ilgili çıkarımlarda bulunmak olduğunu ifade etmiştir. Özkan, eşdizim sözlüklerinin temel olarak kelime türü birlikteliklerinin haritalanmasına dayandığını ve bunun zarf-fiil ile sıfat-isim birliktelikleri üzerine olduğunu belirtmiştir. Eşdizimsel yapı temel olarak bu dört sözcük türüyle oluşturulan sözcük birlikteliklerini kapsar.⁸⁴

Özkan, eşdizim çalışmalarının bir ülkenin ana dilinin öğretilmesinde ve yabancı dil olarak öğretiminde önem arz ettiğini belirtmiştir.⁸⁵

Doğal dillerde atasözü, ikileme, deyim, birleşik sözcük ve kalıp söz gibi kalıplaşmış dil birimleri şeklinde ifade edilen pek çok kelime birleşmesi vardır. Bu kalıplaşmış kelimelerin dışında henüz sözlükselleşmemiş olan, eşdizim olarak bilinen

⁸² Habibe Yazıcıoğlu Ersoy, a.g.e., s. 1499.

Bkz. Yeşim Aksan, “Derlem Temelli Sözcük Anlambilimi Çalışmalarının Türkçenin Eğitimine Katkısı”, *Theoretical and Applied Researches in Turkish Language Teaching* (L. Uzun & Ü. Bozkurt). Essen: Die Blaue Eule, 2011, 345-358.

⁸³ Neticeyi Tayyibe Eken, “Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, Cilt/Volume: 13, Sayı/Issue: 33, Yıl/Year: 2016, s.28-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183474> Erişim Tarihi: 30.05.2022, Saat: 11:40.

⁸⁴ Bülent Özkan, “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri* (Muğla 22-24 Aralık 2011), II. Cilt, Ankara 2012, s. 93-102.

⁸⁵ Bülent Özkan, “Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü -Yöntem ve Uygulama-”, *e-uluslararası eğitim araştırmaları dergisi*, Cilt: 1, Sayı 2, Sonbahar 2010, s. 51-65. <https://docplayer.biz.tr/16396490-Turkce-nin-ogretiminde-sifatlarin-esdizim-sozlugu-yontem-ve-uygulama.html> Erişim Tarihi: 30.05.2022, Saat: 10:20.

pek çok sözcük birleşmesi de vardır. Sözlüklerde, bu kalıplaşmış kelimelere ve eşdizim olarak bilinen sözlükselleşmemiş kelimelere de yer verilmelidir.⁸⁶

Özkan, eşdizimlilik kavramı içerisinde bulunan dilbilgisel sözcükbirim birlikteliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Zarf+fiil (güzel + konuşmak), sıfat+isim (sıcak + ev), niteleyici söz+ isim (bir +ara), fiil+isim (geçmiş + yıllar), fiil+fiil (uçup + gitmek), isim+edat (senin için).

Eşdizimliliğin yalnızca yapısal yakınlıkların örüntülenmesi şeklinde karşımıza çıkmadığını belirten Özkan, dizgede yer alan kelimelerin anlamsal birliktelikler oluşturduğunu da ifade etmiştir. Dizgede yer alan sözcükler bu yapıya belirli bir nedensellikte dahil olurlar.⁸⁷

Özkan'ın hazırladığı *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* adlı eser otuz yedi milyon sözcükten oluşan derlem şeklinde çevrim içi ortamda kullanıma açılmıştır. Sözlükte *fiil+zarf* veri setine dahil olan *arkadaşça* kelimesinin eşdizim kullanımları şöyledir:

“arkadaşça (içtenlikle, dostça) + konuş-, bak-, okşa-, karşıla-
arkadaşça (arkadaş olarak) + eğlen-, koru-”⁸⁸

Özkan, zarfların dizgesel ilişkiler yönünden dildeki diğer kelime türleriyle arasında yoğun bir anlam ilişkisi olduğunu, zarfların işlevleri gereği dizgelerde çoğunlukla fiillerle, fiilimsilerle, zarflarla ve sıfatlarla birlikte kullanıldığını ifade etmiştir. Özkan, bu kelimelerin anlam özelliklerinin zarfların dizgelerde anlamsal ve işlevsel boyutlarının meydana çıkmasında önemli rol oynadığını da belirtmiştir.⁸⁹

Bülent Özkan, belirteç ve fiillerin dilde en çok bağıllık gösteren kelime türleri olduğunu, bu bağıllığın oldukça çeşitli anlamsal ve yapısal bir içeriğin oluşmasını

⁸⁶ Nuh Doğan, “Türkçe Sözlük’te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi”, *XI. Uluslararası Büyük Dil Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Budapeşte-Macaristan, (26-27 Eylül 2016), İ.D. Bilkent Üniversitesi, Ankara 2016, s. 801-809.

⁸⁷ Bülent Özkan, “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri* (Muğla 22-24 Aralık 2011), II. Cilt, Ankara 2012, s. 93-102.

⁸⁸ Bülent Özkan, “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri* (Muğla 22-24 Aralık 2011), II. Cilt, Ankara 2012, s. 93-102. (<http://turkcederlem.mersin.edu.tr/esdizim/>) Erişim Tarihi: 01.06.2022, saat:16:30.

⁸⁹ Bülent Özkan, “Güncel Türkçe Sözlük’te ‘Zarf’ Olarak Tanımlı Sözlük Birimlerin Derlem-Denetimi”, *Turkish Studies* (Elektronik), Vol: 5, No:3, ISSN: 1308-2140, Yıl: 2010, Sayfa Aralığı: 1764-1782. https://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/bulent_ozkan_gts_zarf_derlem.pdf Erişim Tarihi:01.06.2022, Saat: 18:10.

sağladığını belirtmiştir. Zaman, kılınış-görünüş, kip-kiplene başta olmak üzere nitelik, yer, ölçü, soru gibi yönlerden yapı ve anlamla ilgili bağdaşıklıklar, en bariz şekilde bu dil birlikteliklerinin dildeki işleviyle ortaya çıkmaktadır. Bugün, dil dizgesini meydana getiren sözcüklerin birbirleriyle olan dilbilgisel ve anlamsal ilişkiselliklerini *birliktelik* ve *eşdizimlilik* kavramları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Eşdizimliliğin gerçekleşme öncülü birliktelik kullanımıdır.⁹⁰

İncelememizde zarflar, metinden hareketle anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

İncelediğimiz metinden zarflarla ilgili eşdizim örnekleri:

ancak: *Yalnız, sadece* anlamlarına gelir. Yüklemini sınırlandırır.

[9a] (10) Anuñ vesvesesini kıldan **ancak** Hâk Te‘ālā (11) def‘ ider dimerdir.

[9b] (20) **Ancağ** bugün açıldı, didi.

[9b] (21) **Ancağ** bugün (22) indi, didi.

[10b] (20) Zīrā ism ile **ancak** bir şey’iñ zātı bilinür.

[10b] (21) Ol **ancak** şāhibiniñ zātına delālet idendir.

[11a] (10) Allāh, bu bir ism ki **ancak** mahşūs Bārī Te‘ālī’ye dinür.

[11b] (27) Ve didiler ki: Cemī ‘-i Qur‘ān **ancak** tevātür ile ve ifāza (28) ile isbāt oldu.

[13a] (29) Lām ma‘rife ile **ancak** Hâk Te‘ālī’ye (30) dinür.

[14b] (4) Velākin Hâk Te‘ālī’niñ hışmı mü’minlerden ‘āşī olanlara irmez, **ancak** kâfirlere irer.

aslâ: *Hiçbir zaman, kesinlikle, hiçbir vakit* anlamlarına gelen Arapça bir zarftır. Yüklemin durumunu kesin olarak belirtir.

[2b] (30) Eger anları (31) tutup (ahz idüp) ‘amel itdiñiz ise benden sonra **aslâ** dālālete düşmezsiniz.

⁹⁰ Bülent Özkan, *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2007, s. 2.

[8a] (3) Andan baña dinildi ki: (4) Seniñ bu üç kerre redd itmege **aşlā redd olmayup** Hakk'ā kabūl olacak üç dilek virildi ki ol dem kabūl olunur.

[9b] (20) Ol kapu bugüne gelince kadar **aşlā açılmadı idi**.

[10a] (11) Ve kaçan “İhdinā’ş-şırāṭa’l müstaḳīm” dise “Bizleri yā Rabb toğrı saña irdiren yoluña hidāyet eyle.” deyü (12) dilese ki “Şırāṭa’l-lezīne en‘amte ‘aleyhim ğayri’l mağḍūbi ‘aleyhim ve la’d-dāllīn.” “Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine **aşlā** ğazabıñ **irmedi** (13) ve ne anlar ḍalāletde idiler.

[12b] (33) **Aşlā** rivāyetinde **cerh yokdur**.

öyle: *Onun gibi, o biçimde* anlamında kullanılmıştır. Durum zarfıdır.

[3b] (18) Qur’ān okuyana kıyāmetde dinür ki dünyāda Qur’ān’ı güzel (ḥazīn) āvāz ile ḥarflerin (19) ve kelimelerin bellü iderek niçe okur iseñ bunda daḥı **öyle** güzel āvāz ve bellü iderek **oku**.

[4a] (2) “Her kim Qur’ān’ı kāmīl ḥıfz idüp andan ḥarfleriniñ iḥrācların (maḥāric-i ḥurūfi) geregi gibi öğrenüp (ta‘līm idüp) ve kelimeleriniñ ma‘nāların öğrenüp bilmek üzre ve (3) ḥelālini ve ḥarāmını bilür bilü(p) **öyle okursa** (kırā’at eylese) Hakk (sübḥāne ve) Te‘ālī anı cennete koya (idḥāl eyleye).

[4b] (11) Eger bağı köstekli korsa **öyle** (12) **dururlar**.

[5a] (2) Küffār vilāyetlerine **öyle** nehy **vārid oldu**.

[5b] (2) Ol yazdığım kāğadlar, cüz’ler **öyle** muşhaf olmadan ḳamusı (3) Ḥazret-i Ebū Bekir raḍiya’l-lāhu ‘anh hayatda iken anuñ yanında idiler.

[6a] (15) Ve delīl-i şaḥīḥ ile **öyle işbāt** (16) **oldı** ki ...

[7b] (4) Ḳāmūsda daḥı **öyle zikr olundu**.

[7b] (14) Lākin cemī‘ Müslümānlarıñ ‘ulemāları **öyle taḳdīr itdiler** ki meşel olan āyetiñ yerine aḥkām āyetinden birini (15) bedel itmek ḥarāmdır.

[8a] (17) Zīrā Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şāniñ fehmine tedbīr idüp ḥulūş ile fikr idene Hakk celle ve ‘alā me‘ānisinden ve te’vīlinden ol kadar açup fetḥ ider ki (18) ğayrılar niçe eyyām sa’y itseler **öyle fetḥ idemezler**.

[8a] (4) Ve Ebī Sa‘īd el-Ḥudrī raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥadı̄ši mūcibince daḥı **öyle** gelür.

[10b] (8) Bu bismi’llāh çok isti‘māl olduğundan **öyle** oldu.

hemân: Farsçadan dilimize geçmiş bir zaman zarfıdır. *Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden* anlamları taşır. Yükleme veya fiilimsiyi çabukluk yönüyle belirtir. Zaman ve durum zarfı olarak kullanılır.

[14a] (34) Zīrā ğaẓabıñ aşı ıalbede kan ıabarup **hemân** (35) intikām almağa **ıaynar**, almayınca yatmaz.

[14b] (3) Ḥuşuşan anuñla Ḥaı Te‘ālī vaşf olunsa ancak andan murād **hemân** intikām almaıdır, ğayr değil.

[15b] (13) Şaın zan itme unudam **hemân** segirt ve tiz gel sen.

ilerü: Yüklemin yerini belirtir.

[8a] (16) Andan **ilerü** geçilmez ve girü ıalınmaz.

çok: Miktar zarfıdır. Yükleme, fiilimsiyi nicelik yönüyle belirtir.

[8a] (8) İnsāna **çok** ‘arız olur.

[10b] (8) Bu bismi’llāh **çok** isti‘māl olduğundan öyle oldu.

[10b] (12) Anuñ için hem başı uzandı ve hem **çok** isti‘māl olundu.

2.3. Zarflar

2.3.1. Zarf Kavramı

İsim türlerinden biri olan zarflar kelime türleri içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Hemen her türden kelime ve kelime grubu cümle içerisinde zarf görevi üstlenebilir. Bulundukları cümleyi durum, yer-yön, zaman ve nicelik yönleriyle daha belirgin hale getirirler. Kelimelerin ve cümlelerin anlamlandırılmasında önemli rol oynarlar.

Zarf, Arapça kökenli bir sözcüktür. Güncel Türkçe Sözlük’te zarf dört madde halinde açıklanmıştır:

“1. isim, eskimiş Kap, kılıf, sarma.

2. isim, eskimiş İçine mektup veya başka kâğıtlar konulan kâğıttan kese: ‘Bir sabah kahvaltımı yaparken bana gösterişli bir zarf getirdiler.’ - Ahmet Haşım

3. isim, eskimiş İçine fincan veya bardak oturtulan metal kap: ‘Kenarları ezik, bir çift altın kahve fincanı zarfını elinde evirir çevirirdi.’ - Reşat Enis

4. isim, eskimiş, dil bilgisi Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç: ‘Dil bilgisinden zarfları anlatırken öğretmen birden bağırmaya başladı.’ - Muzaffer İzgü⁹¹

Bu sözlükte zarf kelimesi, dördüncü maddede dil bilgisi terimi olarak açıklanırken başına eskimiş sözcüğü eklenmiştir.

Zarf yerine kullanılan sözcüklerden biri de “belirteç” sözcüğüdür. Belirteç sözcüğü Güncel Türkçe Sözlük’te “1. isim, dil bilgisi Zarf. 2. isim, kimya Ayraç.” şeklinde maddelenmiştir.⁹²

Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz ve Tuncer Gülensoy “zarf” sözcüğünü kullanırken Jean Deny “katmaç”⁹³; Mehmet Hengirmen ve Turgay Sebzecioğlu “belirteç” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir.

H. Ömer Karpuz, birtakım araştırmacıların zarf yerine belirteç kelimesini kullanmalarının yanlış bir seçim olduğunu, zarfların yalnızca belirtme işlevine değil bunun yanında niteleme işlevine de sahip dil unsurları olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Muharrem Ergin kelimeleri anlam ve görev bakımından isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üç gruba ayırmıştır. İsimler ve fiiller anlamları olan, edatlar ise görevleri olan kelimelerdir. İsimler fiil dışında kalan anlamlı kelimelerin tümü için kullanılır. İsimler de kendi içinde isimler, sıfatlar, zarflar ve zamirler olarak sınıflara ayrılır. Bunlardan hâl ve durumları karşılayanlara zarf denir. Zarflar tek başlarına kullanıldıklarında isimdir. Zarf, ismin kelime gruplarındaki işlevlerine göre aldığı addır.

⁹¹ <https://sozluk.tdk.gov.tr/> : Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 07.06.2021, Saat: 18:35.

⁹² <https://sozluk.tdk.gov.tr/> : Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 07.06.2021, Saat: 18:37.

⁹³ Jean Deny, *Türk Dil Bilgisi*, 1. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012, s. 232.

⁹⁴ H. Ömer Karpuz, “Türkiye Türkçesi’ndeki Zarfların İşlevsel ve Yapısal Özellikleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 1, S:1, 2000, s. 27-43. ISSN: 1302-9703. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10977/131401> Erişim tarihi: 28.05.2021, Saat: 13:20.

Zarf; kelime gruplarında fiilin, sıfatın veya başka bir zarfın anlamını değiştiren isimlere verilen addır.⁹⁵

Jean Deny Türkçedeki kelime türlerini isimler, fiiller ve edatlar olarak üçe ayırmış, zarfları isim grubuna dahil etmiştir.⁹⁶

Zarflar fiilleri (eylemleri), sıfatları veya kendi türünden olan sözcükleri (zarfları) zaman, yer-yön, durum (hāl), ölçü ve derece (miktar) ve soru bakımından niteleyen veya açıklayan sözcüklerdir.

Zarflar (belirteçler) niteledikleri veya açıkladıkları sözcükleri anlam yönünden kısıtlar, genişletir veya güçlendirirler.

Zarflar isim (ad) dışında bütün cümle unsurlarını açıklayabilirler. Bu yüzden fonksiyon, anlam ve yapı bakımından geniş kullanım alanına sahiptirler.

Türkçe Sözlük'te zarfın tanımı şu şekilde yapılmaktadır: “Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç.”⁹⁷

Hemen hemen bütün Türkçe dil bilgisi kitaplarında zarfın açıklaması yapılırken, birkaç küçük değişiklik dışında, Türkçe Sözlük'te yer alan bu tanım kullanılmıştır.

Ferit Devellioğlu zarfın tanımını “Bir fiilin, bir sıfatın veya başka bir zarfın mânāsına ‘yer, zaman, nicelik, nitelik’ gibi bakımlardan başkalık katan kelime, belirteç.” şeklinde yapmaktadır.⁹⁸

Muharrem Ergin zarfları bağlandıkları fiillerin, sıfatların, zarfların mânālarında değişiklik yapabilen isimler olarak adlandırır. Zarflar en çok fiillerle kullanıldığı için zarflara “fiillerin sıfatı” demiştir. Zarfları anlam bakımından zaman, yer, hāl (nasıllık-nicelik) ve miktar (azlık-çokluk) zarfları olmak üzere dört gruba ayırmıştır.⁹⁹

⁹⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 21. bs., Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 1993, s. 205, 206, 244.

⁹⁶ Jean Deny, a.g.e., s. 150.

⁹⁷ *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 2645.

⁹⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 26. bs., Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 1363.

⁹⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 244-245.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli zarfı “Cümlede yüklemın anlamını zaman, yer, yön, durum, miktar, tarz, araç gibi yönlerden tamamlayan ögedir.” şeklinde tanımlamışlardır.¹⁰⁰

Mustafa Özkan zarfları zaman, yer, miktar ve tarz zarfları olarak gruplandırmıştır.¹⁰¹

Tahsin Banguoğlu zarfı “Fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan, ya da değıştiren kelimelere zarf denir.” şeklinde tanımlamıştır. Zarfları anlatım bakımından gerçekleştirme, zaman, miktar, yer-yön, nitelik ve tarz (suret) zarfları olarak gruplandırmıştır.¹⁰²

Zeynep Korkmaz zarfı “Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değıştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰³

Leyla Karahan zarfı “Yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle unsuru, zarftır.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁴

Tahir Nejat Gencan zarfı “Sıfatların, eylemlerin ve görevce kendilerine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısım sınırlandıran sözcüklere belirteç denir.” şeklinde tanımlamış ve zarf yerine belirteç kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Gencan zarfları zaman, yer, durum, azlık-çokluk, soru belirteçleri olarak beş gruba ayırmıştır.¹⁰⁵

Hanifi Vural ve Tuncay Böler zarfı şu şekilde tanımlamış ve örneklendirmişlerdir: “Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve zarf görevindeki sözlerin anlamlarını zaman, yer yön, hâl, azlık çokluk, soru gibi yönlerden etkileyen, bu anlamları kimi zaman güçlendirip kimi zaman kısıtlayarak daha belirgin hâle getiren kelimelerdir: dün, sonra, şimdi, yarın, ileri, geri, çabuk, yorgun, bilerek, güzel, pek, çok, biraz, azıcık, nasıl, ne kadar, niçin vb.”¹⁰⁶

¹⁰⁰ Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, *Söz Dizimi*, 9. bs., Akademik Kitaplar, İstanbul 2019, s. 143.

¹⁰¹ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 124-126.

¹⁰² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 4. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 371.

¹⁰³ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 451.

¹⁰⁴ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 4. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 57.

¹⁰⁵ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, 28. bs., Kanaat Yayınları, İstanbul 1997, s. 208.

¹⁰⁶ Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 1. bs., Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 202.

Tuncer Gülensoy zarfı “Bir eylemin, bir sıfatın ya da başka bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelimelere zarf denir.” şeklinde tanımlamış; zarfları zaman, yer, durum ve miktar olmak üzere dört gruba ayırmıştır.¹⁰⁷

Zarflarla ilgili bir başka tanımlama da şu şekildedir: “Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını etkileyen, kimi zaman güçlendirip kimi zaman kısıtlayan sözcüklere belirteç denir.”¹⁰⁸

Turgay Sebzecioğlu da belirteçleri anlam yönünden dört gruba (zaman, yer ve yön, durum, ölçü ve derece belirteçleri) ayırmıştır.¹⁰⁹

Haydar Ediskun zarfları zaman, yer ve yön, durum, nicelik ve soru zarfları olarak beş gruba ayırarak incelemiştir.¹¹⁰

Mehmet Hengirmen zarfları görev ve anlam bakımından zaman belirteçleri, yer-yön belirteçleri, ölçü belirteçleri (azlık, çokluk), niteleme ve durum belirteçleri, soru belirteçleri olmak üzere beş gruba ayırmıştır.¹¹¹

H. İbrahim Delice zarfı “Yüklem veya yüklemsiyi tamamladığında ‘asıl’; sıfat, zarf ve isimleri çeşitli açılardan sınırlandıran sözcük olarak kullanıldığında sınırlandırdıkları sözcüğün ‘uydu’su olarak kullanılan bir sözcük dizisidir.” şeklinde biraz daha farklı bir şekilde tanımlamıştır.¹¹²

Fikret Turan, zarfların fonksiyonları bakımından fiilleri, sıfatları, zarfları, fiilimsileri ve cümleleri belirten, açıklayan, onların anlamlarını daraltan veya genişleten sözcük ve sözcük grupları olduğunu belirtmiştir.¹¹³

¹⁰⁷ Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*, 2. bs., Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995, s. 197.

¹⁰⁸ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 96.

¹⁰⁹ Turgay Sebzecioğlu, *Türkçe Dilbilgisi*, 1. bs., Kesit Yayınları, İstanbul 2017, s. 344.

¹¹⁰ Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, 6. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 273.

¹¹¹ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Engin Yayınevi, Ankara 1997, s. 160.

¹¹² H. İbrahim Delice, “Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall (2012), p. 27-34, ANKARA-TURKEY, (Alıntı yapılan s. 32.)

<https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423933299.pdf> Erişim tarihi: 01.07.2021, Saat: 20:05.

¹¹³ Fikret Turan, “Türkçede Zarflar Üzerine”, *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Pars Yılı, Ankara 1998, s. 301-306.

http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/fikret_turan_turkcede_zarflar_uzerine.pdf Erişim tarihi: 28.05.2021, Saat: 23:20.

Zarflar fiilleri açıklar: Bu formu *hemen* doldur.

Zarflar sıfatları açıklar: Sınıfın *en* güzel kızı Ayşe'dir.

Zarflar kendi türünden olan sözcükleri (zarfları) açıklar: Sınavı kazanmak için *daha* çok çalışmalısın.

Zarflar fiilimsileri açıklar: *Çok* ağlayınca affederim sanmış.

Zarflar cümleleri açıklar: *Elbet* bir gün geri dönecek.

Zarflar dil bilgisi kitaplarında görev ve anlam bakımından gruplandırılırken sayı bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte temelde beş gruba ayrılarak incelenmiştir. Bunlar zaman zarfları, hâl zarfları, yer-yön zarfları, miktar zarfları ve soru zarflarıdır.

2.3.1.1. Zaman Zarfları

Bir cümlede, yüklemde bildirilen eylemin (fiilin) zamanını gösteren sözcük ya da sözcük gruplarına zaman zarfları denir.

Zaman zarfları, eylemin zamanını süre, başlangıç, süreklilik, bitiş ve sınırlama yönleriyle belirtir.

Zaman zarflarını bulmak için yükleme “ne zaman, ne zamandan beri, ne zamana kadar?” gibi sorular sorulur. “Ne zamana kadar?” zarfı bazen kısaltılarak “ne kadar?” şeklinde söylenir.

En sık kullanılan zaman zarflarına “şimdi, dün, bugün, yarın, demin, sabah, sabahları, sabaha karşı, öğleyin, akşam, akşamleyin, akşamüstü, akşama doğru, akşama kadar, şimdilik, gece, gündüz, hemen, önce, önceden, sonra, sonraları, artık, er, erken, geç, daha (henüz), yine, gene, henüz, yazın, kışın, ilkin, eskiden, çoktan, daima, hâlâ, nihâyet, bâzen, yıllarca” sözcüklerini örnek olarak gösterebiliriz.

İlerü (önce, evvel), imdi (şimdi), dahı (daha) kelimeleri de Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zaman zarflarındandır.

Mustafa Özkan “indi, imdi, nice bir (ne zamana kadar), hemîşe (daima, her zaman), kaçan, kaçan ki, kaçan kim, girü, çü, çün, andan (ondan sonra), dem-â-dem, dem-be-dem, dün ü gün, gâh, hemîn, her dem, ırte, müdâm, ol dem, nâgâh, öküş, öñ

(önce), öñdin (önceden), soñ (sonra), pes, şol dem, şol ohtun, subh-dem” gibi sözcük ve sözcük gruplarını zaman zarfları içinde incelemiştir.¹¹⁴

Öncelik, sonralık, başlama, bitirme ve eş zamanlılık anlamı taşıyan zarf-fiil grupları cümlede zaman zarfı olarak görev yapar.

2.3.1.2. Yer-Yön Zarfları

Yer-yön zarfları fiillerin veya fiilimsilerin yerini belirleyen ya da yönünü gösteren zarflardır. Bu zarfların sayıları fazla değildir. “İçeri, dışarı, aşağı, yukarı, ileri, geri, beri, taşra, öne doğru, geri geri vb.” sözcük ve sözcük grupları yer-yön zarfı olarak kullanılır.

Yer-yön zarfını bulmak için nereye, nereye doğru soruları sorulur.

Muharrem Ergin’e göre yer-yön zarfları çekim eklerini almazlar. Alırlarsa zarf değil tamamlayıcı isim olurlar.¹¹⁵ Mustafa Özkan da +e, +de, +den hâl eklerini alan kelimelerin yer-yön zarfı olamayacaklarını belirtmiştir.¹¹⁶ Atabay vd., Tahsin Banguoğlu, Mehmet Hengirmen, Haydar Ediskun gibi bazı dil bilimciler ise bu zarfların çekim eklerini alabileceklerini söylerler. *İleriye, geriye, içeride, aşağıdan, yanda, arkada, sağa, sola, altta, üstten, şura, ora, aşağısı, uzaklardan* sözcüklerinin de yer-yön zarfı olduklarını ifade ederler.¹¹⁷

Alt etmek, yan gelmek, karşı gelmek gibi birkaç örnekte görülen alt, yan ve karşı kelimeleri de zarf göreviyle kullanılırlar.¹¹⁸

2.3.1.3. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

Miktar zarfları nicelik zarfları olarak da adlandırılır. Bir fiilin, fiilimsinin, zarfın ya da sıfatın anlamını ölçü, miktar, azlık, çokluk, derece, sayı, karşılaştırma, oran, sıra

¹¹⁴ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 125.

¹¹⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 246.

¹¹⁶ Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, a.g.e., s. 147.

¹¹⁷ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 101.

¹¹⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 246.

bakımından belirten ve sınırlayan sözcüklerdir. Miktar zarflarını bulmak için *ne kadar*, *ne derece*, *kaç tane*, *kaçıncı*, gibi sorular sorulur.

Az, çok, biraz, epey, pek, en, daha, kadar, pek çok, çok az, fazla, eksik, seyrek, sık, gāyet, azıcık gibi sözcükler miktar zarfı olarak kullanılır.

Katı (çok), key (pek, çok), delim (çok, ziyade), iñen (pek, çok), öküş (çok, fazla), nice (bol, çok), yavlak (çok), köp (çok), artuk (çok, fazla), birez, hayli, yigin (çok, üstün), az az, ol kadar, bölük bölük, nice kez gibi sözcük ve sözcük grupları da miktar zarfı olarak kullanılmıştır.

Miktar zarfları anlatıma eşitlik, üstünlük, en üstünlük ve aşırılık anlamları katar.

Eşitlik zarfları: Sıfatlara, fiillere ve fiilimsilere eşitlik anlamı katan *kadar*, *denli* gibi sözcüklerdir. Bu sözcükler *bu kadar* ve *o denli* şeklinde kullanıldıklarında aşırılık anlamı kazanmış olurlar.

Üstünlük zarfı: Üstünlük zarfı *daha* sözcüğüdür. Fiillere, zarflara ve sıfatlara üstünlük anlamı kazandırır. “Daha iyi okudu.”

En üstünlük zarfı: *En* sözcüğü sıfatlara ve zarflara üstünlük anlamı katar. En üstünlük zarfı hâline gelebilmesi için sıfatların önüne gelip zarflar oluşturması gerekir. Fiillerden önce en sözcüğü gelmez. “Resmi *en güzel* o çizmiş.”

Aşırılık zarfları: Fiillere, fiilimsilere, zarflara ve niteleme sıfatlarına aşırılık anlamı katan zarflardır. Pek, çok, epey, epeyce, fazla, fazlaca, az, azıcık, gāyet, biraz, tâ, olağanüstü, çok fazla, pek çok, daha çok, en fazla, o kadar ... ki!, hiç gibi sözcük ve sözcük grupları aşırılık zarfları olarak kullanılırlar. Dilimize yabancı dillerden giren harikulade ve fevkalade gibi zarflar da aşırılık zarfı olarak kullanılır. Aşırılık bildiren zarflar “+cA” ekiyle de yapılır: günlerce, yıllarca.

2.3.1.4. Durum (Hāl) Zarfları

Bir fiilin niteliğini, durumunu, nasıl ve niçin yapıldığını gösteren zarflardır. Nasıllık-nicelik zarfları olarak da adlandırılır. Durum bildiren bütün isimler cümlede hāl zarfı olarak kullanılabilir. Bu zarflar sayı bakımından çoktur. *Doğru*, *iyi*, *kötü*, *güzel*, *hızlı*, *yavaş*, *çabucak*, *dik*, *çocukça*, *böyle*, *böylece*, *şöyle*, *öyle*, *iyicene*, *ansızın*,

durmaksızın, yakından vb. sözcükler durum zarfı olarak kullanılır. Cümlede hâl zarflarını bulmak için *nice, nasıl, ne durumda* gibi sorular sorulur.

Muharrem Ergin *uzak ve yakın* kelimelerinin yer-yön anlamı taşıdığını yalnız bu kelimelerin sıfat anlamı düşünüldüğünde durum zarfı olduklarını belirtmiştir.¹¹⁹

Ayru, ayruk (başka), anca (o kadar), geñez (kolay), baştan ayağa, saf saf, ser-â-ser, bir bir, eyle (öyle), gine, lâ-cerem (şüphesiz), şöyle kim, tiz, ne deñlü, pâre pâre gibi sözcük ve sözcük grupları da hâl zarfı olarak kullanılmıştır.

Hâl zarfları bazı dil bilimciler tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

Zeynep Korkmaz zarfları işlevleri bakımından zaman, tarz, yer ve yön, azlık-çokluk (miktar) ve soru zarfları olarak beş gruba ayırmıştır. Hâl zarflarını tarz zarfları olarak adlandırmış, tarz zarflarını nitelik bildirme ve durum bildirme zarfları olarak iki gruba ayırmıştır. Durum bildirme zarflarını da kendi içinde şu alt başlıklar hâlinde incelemiştir: benzerlik (tıpkılık), dilek, beraberlik, kesinlik, olasılık, duraklama (tereddüt), şüphe, şaşırma, görecelik, karşılaştırma, pekiştirme, hatırlatma, tahmin, sebep, tekrarlama, sınırlama, süreklilik, yanıt verme, üleştirme, vasıta, yaklaşıklık vb.¹²⁰

H. Ömer Karpuz, zarfları işlevleri bakımından tek işlevli ve çok işlevli zarflar olarak iki gruba ayırmıştır. Tek işlevli zarfları niteleme (hal/durum), zaman, yer-yönelme, sebep, nicelik (miktar/azlık-çokluk), sıralama, birliktelik, benzetme, tekrar, karşılıklılık, karşıtlık, vasıta, karşılaştırma, görelilik, doğrulama, kesinlik, yeterlik, gösterme, ihtimal, sınırlandırma, şart, ekleme olmak üzere yirmi iki başlık altında incelemiştir. H. Ömer Karpuz, bazı zarfların birden fazla işlevi olduğunu belirtmiş bu zarfları da çok işlevli zarflar olarak adlandırmıştır. Çok işlevli zarfları zaman-niteleme, zaman-yer, yer-niteleme zarfları şeklinde sınıflandırmıştır.¹²¹

Neşe Atabay vd. zarfları anlam ve görev bakımından altı gruba (zaman, yer-yön, niteleme ve durum, ölçü, gösterme, soru belirteçleri) ayırmışlardır. Niteleme ve durum

¹¹⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 246, 247.

¹²⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 495, 499-516.

¹²¹ H. Ömer Karpuz, *Türkçe'de Zarflar (Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi)*, Ege-Doğuş Yayınları, Denizli 2013, s. 86, 483.

zarflarını iki başlığa ayırıp durum belirteçlerini kesinlik, yineleme, umu, dilek, olasılık, sınırlama, yanıt, yaklaşıklık, koşul ve üleştirme alt başlıkları halinde incelemiştir.¹²²

a. Niteleme Zarfları: Bu zarflar niteleme sıfatlarının eylemi nitelemesiyle oluşur. Nasıl, ne biçimde? sorularına cevap verirler. İsimler, sıfatlar, zarflar, zarf-fiiller niteleme zarfı olarak kullanılabildiği gibi tabiat taklidi sözcükler de tekrar grubu olarak kullanıldığında niteleme zarfı olurlar.

b. Durum Zarfları: Durum zarfları kendi içinde alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Kesinlik zarfları: Eylemi pekiştirir ve kesinleştirir. Mutlaka, kuşkusuz, elbet, tamamen, elbette, aslâ, hiç, er geç, ne olursa olsun, hiç mi hiç ...

Yineleme zarfları: Cümleye pekiştirme ve süreklilik anlamı kazandırır. Bir daha, yine, gene, ikide bir, arada sırada, kimi kez, bazı bazı, bazen, bir kez daha, bin kere, bazı kere, ...

Dilek zarfları: Keşke, inşallah, Allah vere, bāri, tek ...

Umu zarfları: Kullanılışları dilek zarfları gibidir. Umulur ki, inşallah, sanırım ki, Allah vere ...

Olasılık zarfları: Varsayalım, belki, farzet ki, farz edelim, ola ki, tut ki, olsa olsa ...

Yanıt zarfları: Evet, hayır, peki, şüphesiz, hayhay, memnuniyetle, elbette, asla, yok, herhalde ...

Sınırlama zarfları: Yalnızca, yalnız, ancak, artık ...

Koşul zarfı: *Eğer* sözcüğü koşul yönüyle yüklemi güçlendirir.

Üleştirme zarfları: Birer birer, beşer onar, teker teker ...

Yaklaşıklık zarfları: Hemen hemen, aşağı yukarı, yakın, şöyle böyle, az çok ...

“Ayrılma-hedef, kaynak-çıkış, sebep, sonuç, görelilik, birliktelik, tekerrür, karşılıklılık, gösterme, sıralama, kuvvetlendirme, şart” durum zarfının alt başlıklarındandır.

¹²² Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 99-114.

Soru Zarfları

Bir cümlede durum (hāl), zaman, yer-yön ve miktar zarflarının yerini soru yoluyla tutan zarflara soru zarfları denir. Nasıl, niçin, ne, neden, ne diye, ne biçim, ne denli, ne kadar, ne zaman, ne zamandan beri, ne zamana kadar, nice, ne ile, kiminle, kim için, kaçan (ne zaman) gibi sözcük ve sözcük grupları soru zarfı olarak kullanılır.

Çalışmamızda soru zarfları diğer zarfların içerisinde incelenmiş ayrı bir başlık olarak alınmamıştır.

Neşe Atabay vd. *işte* sözcüğünü gösterme ve tanıtmaz zarfı olarak belirtmişlerdir. *İşte* sözcüğü yüklemi kesinleştirebilir, özneyi belirtebilir, fiilimsileri güçlendirebilir, zarfları pekiştirebilir.¹²³

Zarflar anlam ve görev bakımından sınıflandırılırken bazı sözcükler bazı dil bilimciler tarafından farklı gruplara dahil edilmiştir.

Muharrem Ergin ve Haydar Ediskun “yine” sözcüğünü zaman zarfı olarak alırken Zeynep Korkmaz, Mehmet Hengirmen ve Mustafa Özkan durum zarfı olarak almıştır.

Muharrem Ergin “geç” sözcüğünü zaman zarfı olarak alırken Mehmet Hengirmen durum zarfı olarak almıştır.

Mustafa Özkan “nâgâh” ve “hemân” sözcüklerini hem zaman hem de tarz zarfı olarak, “öküş” (çok, fazla, ziyâde) sözcüğünü de hem zaman hem de miktar zarfı olarak almıştır.

Hacı Ömer Karpuz zarfları tek işlevli ve çok işlevli zarflar olarak sınıflandırmıştır. Çok işlevli zarfları zaman-niteleme (apansız, hemen, tiz, çarçabuk, yavaş yavaş, uzun uzun, birden, bir anda, -ken, -sa, zamanla, geç kal-, -*dİkçA*, -*dİktA*, -*IncA* ...), zaman-yer (uzak bak-/dur-, +*dA*, karanlıkta, +*dAn sonra* ...), yer-niteleme (uzak bak-/dur-/git-, geri geri, ... üzere, yer yer, -*IncA*, ardınca, +*A karşı*, içinden, baştan başa, nereden, ...) zarfları olarak üç gruba ayırmıştır.¹²⁴ İncelediğimiz metinde de çok işlevli zarflara örnek olabilecek kelimeler ve ekler vardır. Hemân, tiz, yine, -ken, -*IncA*, -*mAdAn*, -*dİkdA*, ... üzere, +*A karşı* gibi.

¹²³ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 113, 114.

¹²⁴ H. Ömer Karpuz, *Türkçe’de Zarflar (Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi)*, Ege-Doğuş Yayınları, Denizli 2013, s. 86, 483-506.

Fikret Turan, zarfları anlam bakımından yedi gruba ayırır. Zarflar açıkladığı kelimelere yer-yön, zaman, tarz-benzerlik, amaç-sebep-sonuç, derece-azlık-çokluk, şart, cevap-red-tasvip bakımlarından anlam belirginliği kazandırır.¹²⁵

Yer-yön anlamı: Adam hızla *yukarı* çıktı. *Eve doğru* yürüdük.

Zaman anlamı: *Bugün* Ankara'ya gideceğiz.

Tarz-benzerlik anlamı: Bize *böyle* davranma. Biz yıllardır *gül gibi* geçiniyoruz.

Amaç-sebep-sonuç: Bu yaz *dil öğrenmek için* İngiltere'ye gidecek. (amaç)

Ders çalışmadığı için sınıfta kaldı. (sebep)

Uyuyakaldım, *bu yüzden* okula geç kaldım. (sonuç)

Derece-azlık-çokluk anlamı: Yemekte çok *az* yemişti.

Şart anlamı: *Koşarsan* otobüse yetişirsin.

Cevap-red-tasvip anlamı: *Peki*, dediğin gibi olsun. *Hayır*, beni dinlemedi.¹²⁶

Vasıta anlamı: Bu örtüyü *elleriyle* işledi.

Zarflar yapı bakımından geniş bir gramer yapısına sahiptirler. Dilimizde zarfların belli bir yapısı yoktur. Zarflar bazen bir kelime bazen de bir kelime grubu olabilir. İsimler, sıfatlar, tekrar grupları, çekim ekleri (eşitlik eki, instrumental eki, yön ekleri, bazı hâl ekleri) almış bazı kelimeler, edatlar, edat grupları, sıfat-fiillerle oluşturulan bazı kelime ve kelime grupları, bir cümlede zarf olarak vazife üstlenebilirler. Zarf-fiillerle oluşturulan kelime ve kelime grupları cümlede zarf olarak görev yaparlar.

Fikret Turan; zarfların gramer yapılarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

Gerçek zarflar: Bu zarflar sınırlı sayıdadır. Bugün, dün, demin, şimdi, hemen, içeri, dışarı, orası, burası, böyle, erken, öyle, niçin gibi.

Sıfatlar: Şiiri *güzel* okudu.

Çekim ekleriyle oluşanlar (yön ekleri, eşitlik eki, instrumental eki, bazı hâl ekleri): Akşam *dışarı* çıkacaklar. Dersi *güzelce* dinle. *Kışın* kayak yapmayı sever. Onlar *önden* gittiler.

¹²⁵ Fikret Turan, a.g.e, s. 301-306.

¹²⁶ Fikret Turan, a.g.e, s. 301-306.

Arapça -An ekiyle oluşanlar: Ayşe'yi *is*men tanıyorum, dedi.

Farsça -āne ekiyle oluşanlar: Kek *şahane* olmuş.

İsim gruplarının çekim eklerini almasıyla oluşanlar: Olaylara *benim açımdan* bakmalısın.

Tekrar gruplarından oluşanlar: Merdivenleri *ağır ağır* çıktı. *Durup durup* ağladı. *Bata çıka* ilerledik.

Edatların zarf olarak kullanılması: *Belki* beni bir gün anlarsın.

Son çekim edatlarından oluşanlar: *Çocuklar için* oyun parkı yaptılar.

Zarf-fiillerden oluşanlar: *Anlatmadan* duramazdım.

Sıfat-fiillerden oluşanlar: Bu kitabı *okuduğu zaman* ufku açılacak.

Yardımcı cümlelerle kurulanlar: *Çalışırsan* kazanırsın.¹²⁷

Turgay Sebzecioğlu, zarfları biçim bakımından yalın (artık, daha, dün, çok, en), türemiş (akşamleyin, kışın, kardeşçe, hızla, birden, çabucak, ansızın, bakıp, açınca) ve bileşik (ne kadar, biraz, bugün, böyle, en çok, çocuk gibi) zarflar olmak üzere üç gruba ayırmıştır.¹²⁸

Neşe Atabay vd. zarfları yapılarına göre dört gruba ayırmışlardır: yalın, türemiş, bileşik ve öbekleşmiş (hemen hemen, aşağı yukarı, hemen şimdi, ikide bir) zarflar.¹²⁹

2.3.2. Zarf-fiiller

Nesrin Bayraktar zarf-fiilleri şu şekilde açıklamıştır: “Kişi ve zaman anlamı taşımadan yan cümlelerin ya da temel cümlelerin yüklemine niteleyen, cümle içinde genellikle zarf tümleci olarak bulunan fiilimsilerdir. Zarf-fiiller birleşik fiil ve birleşik cümleler kurabilir, bağlaç görevinde kullanılabilirler.”¹³⁰

Zarf-fiiller fiillerin zarf şekilleridir. Timurtaş zarf-fiilleri hal, zaman ve bağlama şeklinde üç grupta incelemiştir. Hal bildirenler: -A, -ArAk, -I/-U, -ken/-iken ekleridir.

¹²⁷ Fikret Turan, a.g.e, s. 301-306.

¹²⁸ Turgay Sebzecioğlu, *Türkçe Dilbilgisi*, 1. bs., Kesit Yayınları, İstanbul 2017, s. 344.

¹²⁹ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 115.

¹³⁰ Nesrin Bayraktar, *Orta Türkçede Fiilimsiler*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Ankara 2000, s. 99.

Zaman bildirenler: *-IncA*, *-mAdAn*, *-All*, *-IcAk* (ek bugün mevcut değildir), *-dUkçA*, *-dIgIncA*, *-dUkdA*, *-dIgIndA* ekleridir. Bağlama görevinde kullanılanlar: *-Up*, *-UbAn* ekleridir.¹³¹

Zarf-fiiller (ulaçlar) cümlede zarf tümleci görevinde bulunur. Zarf-fiiller cümleye bağlama, zaman, durum, kıyaslama, sebep anlamları katar. Bağlama ulacı *-p/-Up*'tur. İki fiilin aynı zamanda, birbiri ardınca yapıldığını gösterir. Çoğunlukla ve bağlacının yerini tutar. Durum ulaçları eylemin durumunu gösterir. Bu ulaçlar bağlama görevi de yapar. Durum ulaçlarından bazıları şunlardır: *-ArAk*, *-ArAktAn*, *-A ... -A*, *-mAdAn* (durum ve zaman anlamları taşır), *-mAdAn önce*, *-mAksIzIn*, *-ken* (durum ve zaman anlamları taşır), *-dİğI/-dUğU halde* (durum ve karşıtlık anlamları taşır). Zaman ulaçları eylemin zamanını ve durumunu gösterir. Bu ulaçlar: *-dİğIndA*, *-dİğI zaman*, *-dİğI sırada*, *-dİktAn sonra*, *-dİkçA/-dUkçA*, *-All*, *-IncA/-UncA*, *-IncAyA kadar*, *-r ... -mAz* (eylemin kısa sürede ve acele yapıldığını belirtir). Sebep ulaçları eylemin yapılış sebeplerini belirtir. Bu ulaçlar: *-dİğIndAn/-dUğUndAn*, *-dİğI için*, *-dİğIndAn dolayı*, *-mAktAn*. Kıyaslama ulaçları genellikle gibi (*-dİğI gibi*) ve kadar (*-dİğI kadar*) edatlarıyla yapılır.¹³²

Türkçe, zarfların varlığı ve kullanılması bakımından zengin bir dildir.

Bu çalışmamızda zarflar anlam yönünden incelenecek olup çalışmamızın kapsamı dışında kalan fonksiyon ve yapı bakımından zarflara gerekmedikçe yer verilmeyecektir.

2.3.3. Zarfların Genel Özellikleri

1. İsimler yalın olarak veya çekim eklerini (yön ekleri, eşitlik eki, instrumental ekleri, bazı hâl eklerini) alarak zarf görevi üstlenebilirler. Yön ekleri *+rA*, *+ArI*; eşitlik eki *+cA*; instrumental ekleri *+n*, *+lA*; hâl ekleri *+A*, *+dA*, *+dAn* ekleridir. Muharrem Ergin yön, eşitlik ve instrumental eklerinin ismi fiile bağladıklarını, fiilin şartlarını göstererek zarf yaptıklarını belirtmiştir. Ergin, bu eklerin yapım eki hâlini aldıklarını da dile getirmiştir.¹³³

¹³¹ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s. 137-140.

¹³² Mehmet Hengirmen, a.g.e., s. 254-265.

¹³³ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 218.

2. Yükleme fiil olan cümlelerde geçen sıfatlar, bu fiilleri nitelediklerinde cümlede zarf görevi görürler. “Güzel” sözcüğü bir ismin önüne geldiğinde sıfat görevindeyken (güzel kız) yükleme fiil olan cümlelerde fiilin anlamını etkiledikleri için zarf (güzel okudu) olurlar.¹³⁴

3. Fiiller (eylemler) zarf-fiil eklerini alarak zarf olabilirler.

4. Kelime grupları cümlede zarf görevinde bulunabilir. “Son bir yılı *mutsuz ve telaşlı* geçirdik.” (Bağlama grubu) “*Seni görmek için* kıtalar aşıp geldim.” (Edat grubu)

İsmail Taş, bazı edatların miktar, sebep, başkalık, vasıta, yer-yön, zaman, aitlik ve benzerlik ifadeleri ile ad veya ad işlevinde olan sözcük birliklerini kendilerinden sonra gelen fiillere zarf göreviyle bağladıklarını belirtmiştir.¹³⁵

5. Bir cümlede birden fazla zarf bulunabilir. “*Ertesi gün* daha çok çalıştılar.” (Zaman ve miktar zarfı)

6. Cümlede zarfı bulmak için sorular yükleme sorulur. Bu sorular hâl, zaman, miktar ve yer-yön zarflarını bulmaya yöneliktir. Cümlede yükleme sorulan “ne zaman, ne zamandan beri, nasıl, niçin, neden, ne kadar, nereye, hangi yöne, kiminle, ne ile, kim tarafından” sorularının cevabı bize zarfları verir.

7. Zarf-fiillerin eklendiği kelimeler ve zarf-fiil grupları cümlede zarf işleviyle kullanılırlar. “Yanımızdan *koşarak* uzaklaştı.” (Durum zarfı) “*Kardeşleri aklına gelince* yine gözleri doldu.” (Zaman zarfı)

8. Hâl (durum) eklerini alan bazı sıfat-fiiller cümlede zarf olarak kullanılırlar. “*Geldiğimizde* siz evde yoktunuz.” (Zaman zarfı)

9. Bazı zarflar “-dİ mİ” şeklinde oluşmuştur ve zaman zarfı işlevindedir. “*Bir kez kırıldı mı* bu kalp kolay kolay iyileşmez.”

10. “Evvelā, henüz, bāzı, nihāyet, bāzen, dāima, āhir, ekseriya, hālen, hep, hālā, hemen, derhāl, mütemadiyen” gibi kelimeler dilimize Arapça ve Farsçadan geçmiş zaman zarflarıdır.¹³⁶

¹³⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 6. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 95.

¹³⁵ İsmail Taş, “Edatların Metin Bağlamında İncelenmesi: Faruk Nafiz Çamlıbel Şiirleri Örneği”, *trk dergisi (Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi)*, 1 (1), 2020, 59-86. (Alıntı yapılan s. 62.) <https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/article/view/21/24> Erişim Tarihi: 04.07.2022, Saat: 19:15.

¹³⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 247.

11. Zarflar, aldıkları bazı durum (hāl) ekleriyle kalıplaşmıştır. Bu ekler (+A, +dA, +dAn) artık çekim eki görevini yitirmişlerdir. “*Boyuna* ders çalışıyor.” “Söylediklerine *sonradan* pişman oldu.”

12. “Özel adlar yalnızca bir ilgeçle birlikte belirteçlik olarak kullanılabilirler. Bu kitapları *Ayşe için* getirdim.”¹³⁷

13. Zarfların yüklemden önce gelme gibi bir zorunluluğu yoktur. Devrik cümlelerde yüklemden sonra da gelebilir. “Gelmedi *hālā*.”

14. Cümlede zarf tümlecinden sonra gelen de/da bağlacı zarfla birlikte alınır ve bu bağlaç zarfa çeşitli görevler kazandırır.

Fiilleri, fiilimsileri, zarfları ve sıfatları zaman, yer-yön, miktar ve durum yönünden etkileyen kelime veya kelime gruplarına *zarf* denir. Zarflar yapı bakımından çok çeşitlidir. Hemen her türlü kelime veya kelime grubu cümlede zarf olarak bulunabilir. Bu da zarfların yapı ve anlam bakımından incelenmesini zorlaştıran bir durumdur.

Üzerinde zarflarla ilgili inceleme yaptığımız eser XIX. yüzyılın başlarında Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim tarafından tercüme edilmiş Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı yazma eserdir. Muharrem Ergin ve Mustafa Özkan zarfları zaman, yer, miktar ve hal zarfı olarak dört gruba ayırarak incelemişlerdir. Biz de metnimizde bu gruplandırmayı baz alarak zarfları dört ana başlık halinde incelemeye çalıştık. Zarfları ve zarf-fiilleri cümleye kattıkları anlamlara göre inceledik. Zarflara ve zarf-fiillere, sayfa ve satır numarası belirterek örnek göstermeye çalıştık. Zarfların yapısına zorunlu yerler dışında değinmedik.

2.4. Metinde Geçen Zarfların İncelenmesi

2.4.1. Zaman Zarfları

2.4.1.1. Hemîşe: Yüklemi (olsun fiilini) süreklilik yönüyle belirtmiştir. Cümleye *daima, her zaman* anlamı katmış Farsça kökenli bir zaman zarfıdır.¹³⁸

¹³⁷ Turgay Sebzecioğlu, a.g.e., s. 347.

¹³⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s.125.

[1b] (9) *Hemîşe* hamd ü şenā ve şükr-i bi-intihā ol Hālîk-ı kevn-i mekāna olsun serāser, ...

2.4.1.2. Dem-be-dem: Yükleme (artar fiilini) süreklilik yönüyle belirtmiştir. Cümleye *git gide, zaman zaman, gittikçe, an-be-an* anlamı katmış¹³⁹ Farsça kökenli bir zaman zarfıdır.

[1b] (15) Ve kamu 'ibādına anuñ 'ilm-i esrārın fehm itdirüp okuduğca 'ilm-i ma'rifeti *dem-be-dem* artar.

2.4.1.3. gice - karanlık gicede: Yüklemin zamanını belirtir.

[8b] (19) Hāzret-i Resūl kaçan *gice* namāz kılmāğa kal(k)dıkdā evvel اللَّهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp andan (20) سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḥāneke'l-lāhümme ve bi ḥamdik) tamāmıyla okuyup andan اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) deyüp andan أَعُوذُ بِاللَّهِ (E'ūzu bi'l-lāhi's-semī'i'l-'alīmi mine's-şeyṭāni'r-racīm) semī' (21) 'alīm olan Hāq celle ve 'alāya Şeyṭān'ın vesvese virmesinden ve hātıra şî'r getürmesinden ve cünūndan saña şığınurum. Anları benden (22) men' eyle, dir idi.

[19b] (20) Anların nifākda meşelleri aña beñzer ki bir kişi *karanlık gicede* (21) şahrāda ateş yaqar etrāfındaki görüp emīn olmak için korḥudan.

[20a] (33) Hāq Te'ālā bu meşeli münāfıklara getürmege vech bu ki (34) Cenāb-ı Bārī anların küfrini ve nifāklarını ol kavme beñzetdi ki bir bol çölde *pek karanlık gicede* anlara (35) anda yağmur işābet ider.

2.4.1.4. rüz u şeb: Yükleme (akar fiilini) süreklilik yönüyle belirtmiştir. Zaman zarfıdır.

[1b] (24) Lākin *rüz u şeb* hamd ü şenāsı ile tazarru' u niyāzı zebānımdan şu gibi aqar.

¹³⁹ Mustafa Özkan, a.g.e., s.125.

2.4.1.5. rûz-ı kıyâmet: *Kıyamet günü* anlamına gelir. Yükleme zaman yönüyle belirtmiştir.

[2a] (16) Cümlesine eyleye Hâk rahmet ve *rûz-ı kıyâmetde* ola mekânları cennet.

2.4.1.6. bugün: Yüklemin zamanını belirtir. Yüklemin olayı yaşanan gün içinde gerçekleşmiştir.

[9b] (20) Ancak *bugün* açıldı, didi.

[9b] (21) Ancak *bugün* (22) indi, didi.

[9b] (22) Andan Hâzret-i Resûl'e didi ki: Saña beşâret müjde (23) olsun ki *bugün* saña iki nûr virildi ki anlar senden evvel gelen peygamberlerden bir peygambere virilmedi idi.

[13b] (28) Ya'nî (29) *bugün* mülk bir olan kahr idici Hâk Te'âlî'den gayrı kimiñdir?

2.4.1.7. bir gün: Yüklemin zamanını belirtir.

[9b] (18) *Bir gün* Hâzret-i Cebra'îl, Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu (19) 'aleyhi vesellemin yanında otururken yukarıdan kapu açılma şadâsı gibi bir âvâz kıldı.

[16b] (34) *Bir gün* Hâzret taşra, halkın yanına çıkdı.

[19a] (14) Zîrâ *bir gün* gezerken yârânlarıyla şahâbelere (15) râst geldiler.

2.4.1.8. yarın: Türkçe kökenli bir sözcüktür.¹⁴⁰ Metinde yarın kelimesi *kıyâmet günü* anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle yüklemin zamanını sınırlandırarak belirtir.

[15a] (16) Zîrâ *yarın* kıyâmet gününde ol kendini okuyânlara şefâ'atci gelür, şefâ'at (17) ider.

¹⁴⁰ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford 1972, s. 970.

[15a] (19) Ol iki sūre *yarın* kıyāmetde iki faşla bulut gibi gelür (20) veyā iki gölgelik gibi gelür.

[19a] (27) Andan ibn ‘Abbās buyurdu ki: *Yarın* (28) anlara cennetiñ kapısı açılır görüp segirdüp yaklaştıklarında kapanur.

[19b] (31) Küfr dağı anuñ gibidir, şāhibini *yarın* āhiretde şaşırıp hayrān eyler.

2.4.1.9. imdi: *Bunun için, bundan dolayı, bu sebepten, öyle ise, o halde, bināenaleyh; şimdi* anlamlarında kullanılmaktadır. Yükleme zaman ve durum yönüyle belirtmiştir.

[1b] (23) *İmdi* Hakkı celle ve ‘alānıñ bu fakīre itdigi kerem, in‘ām eltāf-ı ihsānı şükründe güçe (24) dilim muşşır.

[4a] (31) *İmdi* Kur‘ān’da söyleyen re’yi ile bu iki (32) kısımdan gayr degildir.

[5a] (16) *İmdi* (imām) Buḥārī ḥazretinde(n) Zeyd bin Şābit raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet (17) olunan ḥadīsiñ (şerifiñ) tefsiri(nde buyurdılar ki) Ḥazret-i Zeyd buyurdu(lar) ki: ...

[6a] (4) *İmdi* (ve dağı) Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamān-ı sa‘ādetlerinde (ve dağı ḥazret-i seyyidü’s-selātin şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretlerinin zamān-ı hümayūnlarında) Kur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān indikce (nüzul itdikce) isteyenlere (5) (talep idenlere) Enşār’dan dört kimseniñ yazup (taḥrīr olup) hıfz itmeleri Enes raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazret(lerinin)iniñ rivāyet(leri)i ile şāhiḥ isbāt olundu.

[6a] (10) *İmdi* bu ḥadīşlerden isbāt oldu ki Kur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān (11) (Ḥazret-i sultān-ı rusul şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamān-ı sa‘d iktirānlarında) Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamān-ı sa‘ādetlerinde dağı bu te’līf (...) ve bu cem‘iyyet üzerine idi.

[6b] (6) *İmdi* bil ki Hakkı celle ve ‘alā Kur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānı Ramazān ayında levḥ-i maḥfūzdan bu dünyā göğüne cümlesin birden indirdi.

[6b] (32) *İmdi* Mekke’de cümleden soñra inen sūrede ihtilāf itdiler.

[6b] (33) *İmdi* Mekke’de *Qur’ân*’dan inen (34) sûreler bu zıkr olunan tertib üzere indiler.

[6b] (35) *İmdi* ibtidâ [7a] (1) Medîne’de inen sûrelerin evveli “Bağara بقره” sûresi indi.

[7a] (9) *İmdi* Medîne’de *Qur’ân*-ı ‘azîmü’ş-şân bu tertib üzerine indi.

[8a] (26) *İmdi* tefsîr ile te’vîlîñ fark oldur ki tefsîr, eşidilmiş nakle mevķûfdur; andan alınur.

[9a] (12) *İmdi* anuñ nerde indiginde ihtilâf itdiler.

[10a] (26) *İmdi* bu hadîşde Fâtihatü’l-Kitâb’ı okumasınıñ vâcibliğine delâlet (27) vardır.

[10a] (34) *İmdi* dergâh-ı zü’l-celâlden niyâzım (35) oldur ki bu tefsîrimi ol zıkr itdigim beş hışâlden hâlî itmeye.

[10b] (2) *İmdi* bil ki bu بِسْمِ اللّٰهِ (bismi’llâh) lafzındaki bâ’ harfi ol kendiden soñra gelen kelimeyi hafz ya’nî idicidir.

[12b] (9) *İmdi* geçen delîller ile besmele Fâtîha’dan bir âyet ve ğayr sûrelerden bir âyet olduğı (10) işbât olunduğda cehr ile okunacak namâzda Fâtîha ile berâber cehr ile okunur.

[14a] (1) *İmdi* kuluñ “iyyâke na’büdü” dimede ma’nâsı, senden ğayr bir kimseye kulluk ve (2) ‘ibâdet itmem dimekdir.

[14a] (7) *İmdi* ‘ibâdetden soñra dilemekde hikmet (8) nedir?

[14b] (13) *İmdi* Fâtîha’yı (14) tamâm okuduğdan soñra iki nefes alacak kadar eglenüp âmîn demek sünnetdir.

[15b] (7) *İmdi* bu hurûflar dağı anuñ gibidir.

[15b] (26) *İmdi* *Qur’ân* Hâk Te’âlî katındandır, beşerden degildir dimege delîl oldı.

[16b] (5) *İmdi* bu ihtilâfîñ fâ’idesi bu gelen cevâbda (6) zâhir olur.

[16b] (14) *İmdi* bunun iki ihtilâfîñ arası cem‘ olmak mümkün oldu kitâb ve sünnet kavli üzre.

[17b] (28) *İmdi* el-küfr dört vech üzre gelür.

[19b] (33) *İmdi* münâfık da dil ile imānı ikrār ider, kalbden i‘tikādsız kendi ve kendine tâbi‘ (34) dünyāda emîn olur, âhiretde yaramaz.

[20b] (6) *İmdi* kâfirler ve münâfıklar Kır‘ân (7) okunduğda eşitmeyelim deyü kulakların tıkarlar, eşidince kalbleri aña meyl itmesi korhusundan.

[21a] (7) *İmdi* insāna vâcib olan oldur ki bunca eşyaları kendilerine musahhar iden Hâlik‘a dâim şükr eyleye.

[21b] (15) *İmdi* umûr böyle olduğda ‘inādı terk itmek vâcib oldu.

2.4.1.10. müdâm: Yükleme (bildirdi fiilini) süreklilik yönüyle belirtmiştir. Cümleye *devamlı olarak, her zaman, daima, sürekli* anlamı katmış Arapça kökenli bir zaman zarfıdır.¹⁴¹

[1b] (33) Ve fazlını kamu âfâka yayup bildirdi *müdām*.

2.4.1.11. hemân: Farsçadan dilimize geçmiş bir zaman zarfıdır. *Derhal, çabucak, hemen, hiç vakit geçirmeden* anlamları taşır.¹⁴² Yükleme veya fiilimsiyi çabukluk yönüyle belirtir. Hem zaman hem de durum zarfı olarak kullanılır.¹⁴³ Zamana bağlı bir durumu belirtmektedir.

[2a] (6) Ve yalnız *hemân* okumamızdan râzı değildir.

[4a] (28) Ol *hemân* kendi murādı üzre sözine ve bid‘atına hüccet itmek için tefsir eyler.

¹⁴¹ <http://lugatim.com/s/m%C3%BCdam> Erişim Tarihi: 02.04.2022, Saat: 17:35.

¹⁴² <http://www.lugatim.com/s/HEMAN> Erişim Tarihi: 02.04.2022, Saat: 17:40.

¹⁴³ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 125-126.

Bkz. H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 483-484.

[5a] (26) *Hemān* Ḵur'ān-ı 'aẓīmü's-şānı āyet-be-āyet sūre-be-sūre nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve hıfzlarında olanları devşürüp kâğadlara yazup cem' eyle deyü emr itdiginde Zeyd bin Şābit raḍiya'l-lāhu (28) 'anh didi ki: ...

[5b] (10) Yoḥsa böyle ƙalup iḥtilāfa düşerler (dūçār olurlar) didiginde *hemān* Ḥaẓret-i 'Osmān (zī'n-nūreyn) Ḥaẓret-i Ḥafşa raḍiya'l-lāhu 'anhāya (ve 'an Ebihā'ya peygām irsāl buyurdılar ki) ḥaber gönderdi ki (11) ol yanıñdaki kâğadları cüz'leri gönder yazup muşhaf idüp andan saña gönderirim (zī elindedir) deyü.

[7a] (22) Selām virdikde *hemān* varup anuñ ridāsı şālını boğazına doladım.

[7b] (35) Ḥaẓret-i Resūl beni ol inkār ve yalan itmek vesvesesi ƙapladığın duyduklarında *hemān* göğsüme mübārek elleriyle bir kerre (36) urduklarında Şeyṭān'ın baña ol virdigi vesvese derūnumdan gitdikde şanki kendimi ḥuẓūr-ı Bārī'de görür olup 'azameti heybetinden ƙorḥup [8a] (1) ƙan tere batdım.

[8b] (13) Ol تَعُوذ (te'avvüz) itmeniñ vaḳti 'ulemānıñ cumhūrı ƙatında (14) gerek namāzda gerek namāzdan taşrada *hemān* Ḵur'ān oḳumağa başlamazdan evvel أُعُوذُ بِاللّٰهِ (E'ūzu bi'l-lāh) oḳunur didiler.

[9b] (3) Bunda *hemān* Ebī Sa'īd ḥaẓreti yerine Ubey ibn Ka'b ḥaẓreti (4) zıkr olundu.

[10a] (2) Andan Ebā's-Sā'ib didi ki: Anı eşitdigimde ben Ebū Hureyre'ye “Yā Ebū Hureyre, bizler çok vaḳit namāzları imām ardında (3) ƙılarız.” didigimde *hemān* Ebū Hureyre ƙolumdan çeküp baña uşul ile “Ey Fārisli, zīrā aşlı Fāris'den idi, imām ardında ƙıldığında kendi (4) kendiñe yavaş eşidecegiñ ƙadar oḳu.” deyüp andan dönüp Ebū Hureyre didi ki: Eşitdim. Resūlu'l-lāh buyurur ki: Ḥaḳ celle ve 'alā buyurdı ki “Ben (5) ol sūre-i Fātiḥa'yı ƙulum ile benim aramda iki[ye] böldüm.

[10a] (34) *Hemān* muḥtaşar müfīd olan elfāzlar ile donadup müzeyyen eyleye.

[14a] (34) Zīrā ğazabıñ aşlı ƙalbde kan ƙabaruḡ *hemān* (35) intikām almağa ƙaynar, almayınca yatmaz.

[14b] (3) Ḥuşuşan anuñla Ḥaḳ Te'ālī vaşf olunsa ancak andan murād *hemān* intikām almaƙdır, ğayr degil.

[15b] (7) *Hemān* aña inanup īmān itmek vācibdir.

[15b] (13) Şaķın zan itme unudam *hemān* segirt ve t̄iz gel sen.

[15b] (28) *Hemān* eşitdikleri (29) dem anlarıñ ķalblerine ķōkūp yapışınca inanūp īmān getürmelerine sebep oldu.

[19a] (16) *Hemān* segirdūp Hāzret-i Ebū Bekir’iñ elini tutup “Merḥabā yā eş-Şiddīķ Benī Temīm’iñ ulusu (17) ve İslām’iñ şeyḥi ve mağārada Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ile ikinci ve mālını nefsin Resūl’ü (18) uğrına fedā iden.” didi.

[19a] (22) *Hemān* ‘Abdu’l-lāh “Dur yavaş (23) ol yā ābā el-Ḥasan.

2.4.1.12. henüz: *Daha, şimdi, yeni* anlamlarına gelen Farsça bir zarftır.¹⁴⁴ Yüklemin zamanını belirtir.¹⁴⁵

[10a] (29) Andan maķşūd t̄alibe teshīl ile *henüz* (30) ḥasen tertibdir.

2.4.1.13. gāh, gāh ... gāh: *Bazen, ara sıra, bazı zaman, kâh* anlamlarında bazen tek başına bazen de yinelemeli olarak kullanılan bir zarftır.¹⁴⁶ Cümleye pekiştirme anlamı katmıştır.

[7b] (11) Ve bu ḥarfleriñ *gāhī* ma’nalarında muḥālif olur (12) ve *gāh* elfāzlarında.

[21a] (29) Zīrā Qur’ān *gāh* bir ḥikāyeyi uzun (uzun) (30) elfāzlar ile naķl ider soñra dönūp az kelām ile yine anı getürür.

2.4.1.14. andan: Cümleye *sonra, ondan sonra* anlamı katar.¹⁴⁷ Zaman olarak sonrakilik anlamı taşır.

¹⁴⁴ <http://www.lugatim.com/s/HEN%C3%9CZ> Erişim Tarihi: 10.11.2021, Saat: 17:25.

¹⁴⁵ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 125.

¹⁴⁶ <http://www.lugatim.com/s/gah> Erişim Tarihi: 18.11.2021, Saat: 10:55.

Bkz. H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 299-300.

Bkz. Mustafa Özkan, a.g.e., s. 125.

¹⁴⁷ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, 1. bs., Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 94.

[2b] (17) Evvelî (evvelâ) (18) Hâk celle ve ‘alâya hamd ü şenâ idüp *andan* va‘z u (u naşâyih) naşîhatler okurdu (buyurdılar).

[2b] (18) *Andan* dönüp (ve *andan* sonra) buyurdu (lar) ki: Ey halk, be-*hakîkâ* ben bir (19) beşer âdemoğluyum.

[2b] (22) *Andan* didi ki: İkinci ehl-i beytimdir.

[3a] (27) Siziñ hayr(lu)ñuz *Qur’ân*’ı öğrenüp (*Qur’ân*’ı ta‘allüm idüp halka ta‘lîm idendir) (28) *andan* dönüp gayrılara öğredendir.

[3b] (25) *Andan* şâhib-i (26) *Qur’ân*’a “*Qur’ân*’ı ince âvâz ile *hazîn hazîn* oku.” dinür.

[4a] (2) “Her kim *Qur’ân*’ı kâmil hıfz idüp *andan* harfleriniñ ihrâcların (mağâric-i hurûfi) gereği gibi öğrenüp (ta‘lîm idüp) ve kelimeleriniñ ma‘nâların öğrenüp bilmek üzere ve (3) helâlini ve harâmını bilür bilü(p) öyle okursa (*kırâ’at* eylese) Hâk (sübhâne ve) Te‘âlî anı cennete koya (idhâl eyleye).

[4b] (2) *Andan* her biriniñ fehmini söylemesinden ihtilâflar oldu ki (anuñ için tefâvüt ... ihtilâfât vâki’ oldu) fehmi ziyâde olan ziyâde ma‘nâ (3) virdi.

[4b] (3) *Andan* Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (hâce-i müşkil-güşâyı ‘âlem şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hâzretleri) ibn ‘Abbâs rağiya’l-lâhu ‘anhümâ hâzret(ler)ine du‘â idüp (buyurup):

[4b] (32) Anda kişi *Qur’ân*’dan bir sûre veyâ bir âyet kendine virilüp hıfz itse *andan* dönüp unutsa bundan ulu, büyük (33) günâh itmelerin görmedim.”

[5a] (6) Bir kişi geçerken gördi(ler) ki *Qur’ân* okuyup *andan* dönüp (7) Hâk Te‘âlî’den rızq diledi.

[5a] (7) *Andan* ol kişi didi ki eşitdim, Hâzret-i Resûl buyurdu idi:

[5a] (8) *Andan* dönerler, ol *Qur’ân*’ı okudukları için halkdan (9) dilenüp isterler.

[5b] (2) *Andan* Zeyd hâzret(ler)i didi ki: ...

[5b] (10) Yohsa böyle kalup ihtilâfa düşerler (dûçâr olurlar) didiginde hemân Hâzret-i ‘Osmân (zi’n-nüreyn) Hâzret-i Hâfşa rağiya’l-lâhu ‘anhâya (ve ‘an Ebihâ’ya

peygām irsāl buyurdılar ki) haber gönderdi ki **(11)** ol yanındaki kâğadları cüz'leri gönder, yazup muşhaf idüp *andan* saña gönderirim (zî elindedir) deyü.

[5b] (12) *Andan* Hâzret-i 'Osmân Zeyd bin Şābit'e ve 'Abdu'l-lāh bin ez-Zübeyr'e ve Sa'īd bin el-'Āş ve 'Abdu'r-raḥman bin el-Hārīs bin Hişām raḍiya'l-lāhu **(13)** 'anhüm ecma'īn hâzretlerine muşhaflar yazmalarına (taḥrīr-i meşāḥife) emr itdi (buyurdılar).

[5b] (13) *Andan* **(14)** Hâzret-i 'Osmân ol kâğadları Hâzret-i Hafşa'ya gönderdi (irsāl buyurdi).

[5b] (16) *Andan* ol şahīfelerden ziyāde olan kâğadları(ñ) **(17)** bütün yakmağı eyitdi (emr mecmū'unı iḥrāka emr buyurdılar) ki şol Zeyd hâzret(ler)i cem' itmezden (buyurmazdan) evvel yazılı olanları ve taşlardaki (ve aḥcārdaki) yazılanları sildirdi(ler).

[6a] (33) *Andan* didiler ki ol iki kerre 'arz idüp Cebrāīl 'aleyhi's-selāmā okuduğunuñ **(34)** āḫirindeki 'arz itmesinde Zeyd bin Şābit raḍiya'l-lāhu 'anh hāzır idi.

[6b] (6) *Andan* **(7)** Hâzret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin risāleti müddetinde iktizā itdikce ve ḥādīs olan şey'in mücibince Cebrā'īl 'aleyhi's-selām **(8)** lisānından āyet be āyet dağınık indirdi.

[7a] (22) *Andan* aña “Saña bu süreyi sen okurken benim **(23)** eşitdigim gibi kim okutdı.” didim.

[7a] (27) *Andan* “Yā 'Ömer, sen de oku.” didi.

[7a] (28) *Andan* buyurdi ki: Ḵur'an yedi ḥarf üzerine indi.

[7b] (31) *Andan* namāzı kılup kurtulduḡda cümlemiz Hâzret-i Resūl'ün yanına gidüp: Yā Resūlu'l-lāh bu kişi Ḵur'an'ı bir kırā'at **(32)** ile okudı.

[8a] (3) *Andan* baña dinildi ki: **(4)** Seniñ bu üç kerre redd itmege aṣlā redd olmayup Ḥaḡḡ'a ḡabūl olacaḡ üç dilek virildi ki ol dem ḡabūl olunur.

[8a] (32) *Andan* Şeytān, el-cin ateş kuvveti ile ḡaḡ olundu.

[8b] (19) Hâzret-i Resūl kaçan gice namāz kılmaḡa ḡal(k)dıḡda evvel اللَّهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp *andan* **(20)** سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḡāneke'l-lāhümme ve bi ḡamdik) tamāmıyla okuyup *andan* اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) deyüp *andan*

(E‘ūzu bi’l-lāhi’s-semī‘i’l-‘alīmi mine’s-şeyṭāni’r-racīm) semī‘ (21) ‘alīm olan Hāḫ celle ve ‘alāya Şeyṭān’ın vesvese virmesinden ve hāṭıra şī‘r getürmesinden ve cünūndan saña şıgınurum. Anları benden (22) men‘ eyle, dir idi.

[8b] (28) Evvelī üç ker(r)e اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) ve *andan* üç kerre (ve’l-ḥamdülillāhi keşīrān) ve *andan* üç kerre وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (ve sübhāna’l-lāhi bükraten ve eşīlān); ve *andan* (29) أَعُوذُ بِاللَّهِ (E‘ūzu bi’l-lāh) deyü Şeyṭān’ın virdiği vesveseden ve hāṭıra şī‘r getürmesinden ve kibirden (ve cünūndan) ve cünūndan Allahu zū’l-celāle şıgındım; anları benden (30) def‘ ü men‘ eyleye didi.

[9a] (29) Namāzı kılup *andan* yanlarına gelüp: Yā Resūlu’l-lāh çağırduğınızda ben namāzda (30) idim.

[9a] (30) Baña buyurdu ki: “Hāḫ celle ve ‘alā Ḳur‘ān’ında ‘Eger sizi Allāh ve Resūli ne zamān çağırır ise anlara cevāb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp *andan* buyurdu ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir sūre ög(ñ)redeyim ki ol Ḳur‘ān’ın sūreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” (32) deyüp *andan* elimden tutup yürüdü.

[9b] (22) *Andan* Hāzret-i Resūl’e didi ki: Saña beşāret müjde (23) olsun ki bugün saña iki nūr virildi ki anlar senden evvel gelen peygamberlerden bir peygambere virilmedi idi.

[10a] (2) *Andan* Ebā’s-Sā’ib didi ki: Anı eşitdigimde ben Ebū Hureyre’ye “Yā Ebū Hureyre, bizler çok vakit namāzları imām ardında (3) kılarız.” didigimde hemān Ebū Hureyre kolumdan çeküp baña uşūl ile “Ey Fārisli, zīrā aşlı Fāris’den idi, imām ardında kıldığında kendi (4) kendiñe yavaş eşideceğñ kadar oku.” deyüp *andan* dönüp Ebū Hureyre didi ki: Eşitdim. Resūlu’l-lāh buyurur ki: Hāḫ celle ve ‘alā buyurdu ki “Ben (5) ol sūre-i Fātiḫa’yı kulum ile benim aramda iki(ve) böldüm.

[10a] (6) *Andan* Hāzret-i Resūl buyurdu ki: Kaçan kulum “El-ḥamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn” dise aña Hāḫ (7) Tebāreke ve Te‘ālī “Ḳulum baña ḥamd eyledi.” diye ve kaçan “Er-raḥmani’r-raḥīm” dise “Ḳulum baña şenā itdi.” diye ve kaçan ...

[10a] (10) *Andan* baña şıgınuş yardım diledi.

[10b] (17) *Andan* anı ol ismi yalnız nidā idüp (18) “Yā Yahyā” deyü buyurdu ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām.

[11b] (19) *Andan* Mālik anuñ (20) ile farz olan namāzlara iftitāh olunmaz didi.

[11b] (24) Ya‘nī Ḥaẓret-i Resūl namāza (25) başladıklarında tekbiri idüp *andan* Fātiḥa’yı okur idi.

[12a] (19) *Andan* (20) mübārek başların kaldırıp tebessüm itdiler.

[12b] (26) Bismi’llāhi’r-raḥmāni (27) ’r-raḥīm’i ihfā okuyup *andan* Fātiḥa’yı okudı.

[14a] (4) Zīrā kendi ulu ni‘metler iḥsān idicidir ki kulı yokdan var eyleyüp *andan* dīnine hidāyet eyledi.

[14a] (15) *Andan* kendine bir ‘ucb girmek korḥusundan “iyyāke nesta‘īn” ardınca getürdi ki ol kendine ḥāşıl (16) (olacak) ‘ucbdan Ḥaḳḳ’a şıgınuıp i‘ānet dilemek ile ḥalāş ola.

[16b] (35) Ḥaẓret aña “Ḥaḳ Te‘ālī’niñ birliğine ve melā’ikelerine ve kitāblarına ve peygamberlerine ve ölüp mezār (mezāra) varmağa ve *andan* [17a] (1) kalkıp maḥşer yerine varmağa inanıp ĩmān getürürseñ.” deyü buyurdi.

[19a] (18) *Andan* Ḥaẓret-i ‘Ömer’iñ elini tutup “Merḥabā ey Benī ‘Adī bin Kā‘be’l-Fārūḳ’uñ (19) ulusı ve Ḥaḳ Te‘ālī’niñ dīninde kavī olan ve mālını ve nefsinı Ḥaẓret-i Resūl içün bezl iden.” didi.

[19a] (20) *Andan* Ḥaẓret-i ‘Alī’niñ elini tutup “Merḥabā ey Ḥaẓret-i Resūl’üñ ‘amcası oğlu ve güyegüsü ve Ḥaẓret-i (21) Resūl’den ğayrı Benī Hāşim’iñ seyyidi.” deyince Ḥaẓret-i ‘Alī aña “‘Abdu’l-lāh Allāh’dan korḥ münāfiklık itme.

2.4.1.15. evvel, evvelden, +dAn evvel, -mAdAn evvel, -mAzdAn evvel: *Önce, önceden, +dan önce, -madan önce* anlamlarında kullanılan bir zaman zarfıdır.¹⁴⁸ Öncekilik anlamı taşır.

¹⁴⁸ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 214-252.

[4a] (33) *Andan evvel* olan āyete ve sonra gelen āyete muvāfiḳ ve hem (34) kitāb ve sünnete muḥālif olmamak üzere çıkarmasına kamu ‘ulemā’-yı ‘izām rahmehümü’l-lāh ruḥṣat virdiler.

[8b] (13) Ol تَعُوذُ (te‘avvüz) itmeniñ vaḳti ‘ulemāniñ cumhūrı ʔatında (14) gerek namāzda gerek namāzdan ʔaṣrada hemān *Qur‘ān okumağa başlamazdan evvel* أَعُوذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi‘l-lāh) okunur didiler.

[8b] (19) Hāzret-i Resūl kaçan gice namāz kılmağa ʔal(k)dıḳda *evvel* اللّٰهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp andan (20) سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḥāneke‘l-lāhümme ve bi ḥamdik) tamāmıyla okuyup andan اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) deyüp andan أَعُوذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi‘l-lāhi’s-semī‘i‘l-‘alīmi mine’s-ṣeyṭāni‘r-racīm) السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (E‘ūzu bi‘l-lāhi’s-semī‘i‘l-‘alīmi mine’s-ṣeyṭāni‘r-racīm) semī‘ (21) ‘alīm olan Hāḳ celle ve ‘alāya Şeyṭān’iñ vesvese virmesinden ve ḥāṭıra şī‘r getürmesinden ve cünūndan saña şıḡınurum. Anları benden (22) men‘ eyle, dir idi.

[9a] (30) Baña buyurdı ki: “Hāḳ celle ve ‘alā Qur‘ān’ında ‘Eger sizi Allāh ve Resūli ne zamān çağırır ise anlara cevāb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdı ki “Bu dem *mescidden çıkmazdan evvel* saña bir sūre ögredeyim ki ol Qur‘ān’iñ sūreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi.

[9a] (32) Tā mescidden çımaḡı dilediklerinde ben “Yā Resūlu‘l-lāh siz baña dimediñiz mi ki *mescidden çıkmadan* (33) *evvel* saña bir sūre ög(ñ)redeyim ki ol Qur‘ān’iñ sūreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” deyü söyledigimde baña buyurdı ki: Ol sūre “El-ḥamdüli‘l-lāhi rabbi‘l-‘ālemīn.” (34) dir ki benim virildigim Seb‘u‘l-Meşānī ve‘l-Qur‘ān’ü‘l-‘azīm oldur.

[11b] (17) Zīrā medḥ, iḥsān içün *almadan evvel* olur ve sonra olur.

[11b] (33) Ya‘nī, Hāzret-i Resūl namāzda *Fātiḥa’dan evvel* besmeleyi okuyup ve anı Fātiḥa’dan bir āyet şaydı.

[13a] (6) Bismi’llāh cehren okur idi, *Fātiḥa’dan evvel* ve sonra.

[14a] (6) Ve eger dir iseñ (7) yardım ve şıḡınmaḳ dilemek ‘amele şurū‘ itmezden *evvel* gerek idi.

[14a] (8) Birisi, bunda ṭāḳat ile iṭā‘at dilemek (9) *fī’lden evvel* lāzım gerek idi.

[14a] (11) Çünkü cümle ‘ibādeti evvel yād idince iktizā itdi ki tafşıl olan nev‘ini yād (12) eyleye.

[14b] (10) Ya‘nî evvelden (11) hidāyet yolundan azuþ helāk olan kavmiñ hevālarına uymayıñ.

[17a] (32) Biz didik “Ne bahtlı imiş anlar ki *bizlerden evvel* mübārek cemāliyle müşerref oldılar”.

[17b] (34) Eger ki olmasa halkıñ beni ta‘n itmesi her dem / Göreydiñ *cümleden evvel* pes ikrār (35) itmem āşikār.

[19a] (12) Anlar bizi gercek şanup *evvel* şerlerinden emīn olurız (13) ve sırlarına ireriz.

[20a] (26) Ve *andan evvel* bizleri (27) lutfuñ ile hıfz eyle.” dir idi buyurdi.

[20b] (30) Ya‘nî sizleri ezelden mişliñiz olmamış üzre gibi (31) yokdan var idüp icād, “ve’l-lezīne min kabliküm” ve *sizlerden evvel* gelenleri dañı yokdan var olmak (32) üzre halk eyledi.

[22a] (24) Ya‘nî, Hāzret-i Resūl (25) buyurdi ki: “Cennete *evvel* bir fırka girerler.

2.4.1.16. sonra, +dAn şöñra: Zaman zarfıdır.¹⁴⁹ Yüklemin, fiilimsinin gerçekleştiği zamanı belirtir. Zaman sıralaması yapmıştır.

[2b] (30) Eger anları (31) tutup (ahz idüp) ‘amel itdiñiz ise *benden şöñra* aşıla dalālete düşmezsınız.

[2b] (32) Tā baña Kevşer havzına (33) irince kadar bağıñ görüñ *benden şöñra* benim hātrım içün anlara nice ri‘āyet idersiñiz.

[4a] (33) Andan evvel olan āyete ve *şoñra* gelen āyete muvāfık ve hem (34) kitāb ve sünnete muhālif olmamak üzre çıkarmasına kamu ‘ulemā’-yı ‘izām rahmehümü’l-lāh ruḥşat virdiler.

[5a] (8) Zīrā *şoñra* kavimler gelecekdir ki Kur‘ān’ı okurlar.

¹⁴⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 247.

[6a] (12) *Şoñra* (ba‘dehū) şaḥābe-i kirām (‘alehimü’r-rıdvān) anı cem‘ idüp bir muşhaf itdiler.

[13a] (6) Bismi’llāh cehren okur idi, *Fātiḥa*’dan evvel ve *şoñra*.

[11b] (17) Zīrā medḥ, iḥsān içün almadan evvel olur ve *şoñra* olur.

[13a] (17) Lākin ḥamd, *iḥsāndan şoñra* olur.

[14a] (7) İmdi *‘ibādetden şoñra* dilemekde ḥikmet (8) nedir?

[18a] (24) Anuñla tesmiye olmasına bā‘iş ezelī ‘ahd eyledi, (25) *şoñra* ‘ahdi unuttı.

[18b] (19) Ya’nī *şoñra* anlara bir şiddetli ‘azāb olacaktır, aṣlā kurtulmaları olmaya.

[21a] (29) Zīrā Qur’ān gāḥ bir ḥikāyeyi uzun (uzun) (30) elfāzlar ile naql ider *şoñra* dönüp az kelām ile yine anı getürür.

[22a] (5) Kaçan bir yemiş yeseler *şoñra* birin daḥı yedikde bu evvelki yedigimiz yemiştir dirler.

2.4.1.17. andan şoñra: Cümleye *ondan sonra* anlamı katmıştır. Zaman sıralaması ve ekleme işlevi vardır. Geriye doğru referans verir. Zaman zarfıdır.

[5a] (7) “Her kim Qur’ān okursa *andan şoñra* dönüp (8) Haḫ Te‘ālī’den dilesün.

[6b] (10) *Andan şoñra* “Nūn ve’l-ḳalem نُونُ وَالْقَلَمِ” sūresi indi.

[6b] (12) *Andan şoñra* “Ve’l-fecr وَالْفَجْرِ” sūresi indi.

[6b] (16) *Andan şoñra* “‘Abese عَبَسَ” sūresi indi.

[6b] (20) *Andan şoñra* “Yā-sīn يٰسِينَ” sūresi indi.

[6b] (25) *Andan şoñra* “Loḳmān لُقْمَانَ” sūresi indi.

[6b] (31) *Andan şoñra* “Er-rūm الرُّومِ” sūresi indi.

[7b] (32) *Andan şoñra* bu kişi daḥı gelüp ol da ayakdaşınıñ okudığı ḳırā’atden ğayr ḳırā’at ile okudı.

[18a] (27) Zīrā āña āḥir dimedēn murād *andan* *şoñra* şayılur (28) ve bilinür gün olmaduğundan.

[18a] (27) Neden kim *andan* *şoñra* ne evvel var ve ne āḥir.

2.4.1.18. ardınca/anuñ ardınca: Cümleye *ardından*, *onun ardından*, *ondan sonra* anlamı katmıştır. Zaman sıralaması ve ekleme işlevi vardır. Geriye doğru referans verir. Zaman zarfıdır. H. Ömer Karpuz, *ardınca* kelimesini yer-niteleme zarfı olarak belirtmiştir.¹⁵⁰

[7a] (1) *Anuñ ardınca* “El-enfāl الانفال” sūresi indi.

[7a] (3) *Anuñ ardınca* “Muḥammed مُحَمَّد” şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem sūresi indi.

[7a] (5) *Anuñ ardınca* “El-felaḳ الفلق” sūresi indi.

[7a] (6) *Anuñ ardınca* “El-ḥac الحج” sūresi indi.

[7a] (8) *Anuñ ardınca* “El-fetiḥ الفتح” sūresi indi.

[14a] (15) Andan kendine bir ‘ucb girmek ḳorḳusundan “iyyāke nesta’īn” *ardınca* getürdi ki ol kendine ḥāşıl (16) (olacak) ‘ucbdan Ḥaḳḳ’a şıḡınup i’ānet dilemek ile ḥalāş ola.

[22a] (25) *Anlarıñ ardınca* girenler (26) yüzleri gökyüzündedir gibi pek parlayan yıldız gibidir.

2.4.1.19. -dİḳdan/-dUḳdan şoñra: Yükleme zaman anlamı katar. Zaman sıralaması yapmıştır. Cümlemin yüklemi fiilimsinin eyleminden sonra gerçekleşir. Sonrakilik anlamı vardır.¹⁵¹

[8b] (34) *Oḳduḳdan şoñra* didi muḳaddem (35) zıkr olunan deliller üzre.

[10a] (28) Ve bunun mes’alesi *Fātiḥatü’l-Kitāb’ıñ bütün* (29) *tefsiri yazıldıḳdan şoñra* yazıldı.

¹⁵⁰ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 499.

¹⁵¹ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.436.

[14b] (13) İmdi *Fātiḥa* 'yı (14) *tamām* okuduğdan *şoñra* iki nefes alacak kadar eglenüp *āmīn* demek sünnetdir.

[19b] (35) Üçüncü hükm, *ateş söndükden şoñra* [20a] ḥadīs olan *ķarañlık* insāna *ateş* yanmazdan evvel olan *ķarañlık*dan ziyāde *ķetin* gelür.

2.4.1.20. ne zaman: Soru zarfıdır. Yüklemin, fiilimsinin zamanını soru yoluyla belirtmiştir.¹⁵²

[9a] (30) Baña buyurdi ki: “Ḥaķ celle ve ‘alā *Ḳur’ān*’ında ‘Eger sizi Allāh ve Resūli *ne zamān* çağırır ise anlara cevāb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdi ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir süre ög(ñ)redeyim ki ol *Ḳur’ān*’ıñ süreleriniñ ulusı, a‘zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yüridi.

[17a] (10) Ya‘nī, ol kiři “*Ḳıyāmet ne zamān* kopar yā Resūlu‘l-lāh?” deyince Ḥazret (11) aña “Anı su‘āl iden şorılardan ziyāde bilür. Lākin saña ‘alāmetlerini söyleyim.” buyurdi.

2.4.1.21. neden şoñra: Zaman sıralaması ve ekleme işlevi vardır. *Uzun bir zamandan sonra* anlamı katar. Zaman zarfıdır.¹⁵³

[5b] (20) Tā aradık şorduk (tā cüst ü cū itdik), *neden* (*neden ba‘de ba‘de in*) (21) *şoñra* Ḥuzeyme bin Şābit el-Enşārī raḍiya‘l-lāhu ‘anh ḥazretiniñ yanında (ḥazretlerinde) bulduk.

2.4.1.22. dā‘im - dā‘imā: *Her zaman, dāima, sürekli, sürekli olarak* anlamı taşıyan bir zarftır.¹⁵⁴ Zaman zarfıdır. Fiilin aralıksız, sürekli yapıldığını belirtir.

[4b] (12) Üzerine düşüp *dā‘im* okursa hıfzı anuñ (13) temellenüp (esāslanup) ziyāde olur.

¹⁵² H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 228.

¹⁵³ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 100.

¹⁵⁴ <http://www.lugatim.com/s/D%C3%82%C4%B0M> Erişim Tarihi: 05.03.2022, Saat: 23:45.

[4b] (13) Bu meşeli Ḵur'ān'ın hıfzına mālīk olana (...) getürdi ki anuñ (14) üzerine düşüp *dā'im* okumasına tenbīhdir.

[19b] (34) Ve ikinci, ateş *dā'im* yanması.

[19b] (35) İmān dahı *dā'im* olmağa i'tikāda muhtācdır.

[20b] (33) Ve ba'zılar “*Dā'imā* necāt (34) dilemek üzre oluñ ki ‘azābu’l-lāhdan hıfz olup setr olasıñız dimekdir.” didiler.

[21a] (7) İmdi insāna vācib olan oldur ki bunca eşyaları kendilerine musahẖar iden Hālīk’a *dāim* şükr eyleye.

[22a] (19) Ya’nī anlar cennette *dā'im* kalurlar.

2.4.1.23. kaçan - kaçan ki - kaçan kim: *Ne zaman ki, ne vakit* anlamlarında kullanılan Türkçe bir zarftır.¹⁵⁵ Zaman zarfıdır.

[6a] (1) *Kaçan ki* (Çünkü) bu (Ebū) Huzeyme ẖazret(lerinden)inden مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ (Mine’l-mū’minīne ricālūn) āyeti geldikde (zuhūr eyledikde) anda Ḵur’ān isbātı yok.

[8b] (19) H̱azret-i Resūl *kaçan* gice namāz kılmağa kal(k)dıkda evvel اللَّهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp andan (20) سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḥāneke’l-lāhümme ve bi ḥamdik) tamāmıyla okuyup andan اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) deyüp andan أَعُوذُ بِاللَّهِ (E’ūzu bi’l-lāhi’s-semī’i’l-‘alīmi mine’s-şeyṭāni’r-racīm) semī’ (21) ‘alīm olan H̱ak celle ve ‘alāya Şeyṭān’ın vesvese virmesinden ve ẖātıra şī’r getürmesinden ve cünūndan saña şıgınurum. Anları benden (22) men’ eyle, dir idi.

[10a] (6) Andan H̱azret-i Resūl buyurdi ki: *Kaçan* kul “El-ḥamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn” dise aña H̱ak (7) Tebāreke ve Te’ālī “Kulum baña ḥamd eyledi.” diye ve *kaçan* “Er-raḥmani’r-raḥīm” dise “Kulum baña şenā itdi.” diye ve *kaçan* ...

[10a] (11) Ve *kaçan* “İhdinā’ş-şırāṭa’l müstaḥīm” dise “Bizleri yā Rabb toğrı saña irdiren yoluña hidāyet eyle.” deyü (12) dilese ki “Şırāṭa’l-lezīne en’amte ‘aleyhim

¹⁵⁵ <http://www.lugatim.com/s/ka%C3%A7an> Erişim Tarihi: 05.03.2022, Saat: 23:50.

ğayri'l mağdūbi 'aleyhim ve la'd-dāllīn." "Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine aślā ğazabıñ irmedi (13) ve ne anlar dālāletde idiler.

[10b] (6) Ve ba'zılar didi ki: *Kaçan ki* elifini (7) ħazf itdiler, döndiler elifiñ uzunluğunu bismi'llāhda bā'nıñ başını uzatmağa çevirüp anı uzatdılar.

[10b] (11) Ve ba'zılar didi ki "Bā' ħarfi şüretde bakana ğayr ħarflerden (12) aşığı görünürken *kaçan ki* Allāh ismine irdi, yüceldi.

[11b] (28) Zīrā *kaçan ki* şahābeler Qur'an-ı 'azīmü's-şānı cem' itdiklerinde her süreniñ āyetlerini (29) sayıda yazdılar.

[12a] (24) *Kaçan ki* şahābeler Qur'an-ı 'azīmü's-şānı devşürüp muşhaf iderken Berā'e süresinden ğayr her süreniñ evvelinde (25) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) yazdılar.

[12b] (4) *Kaçan ki* dilediler Ḥazret-i Resūl'e nāzil olan Qur'an'ı, (5) Kelāmu'l-lāh'ı muşhafa cem' itmekle tecdīd idüp dīvān itmegi ki ne kāmil olan sūre ziyāde ola (6) ve ne eksile ve ne andan alınıp ğayrıya kōnıla.

[12b] (27) *Kacan kim* selām virdi.

[12b] (32) Ya'nī, *kaçan ki* Ḥazret-i Resūl imām olup ḥalk ile namāz kılsa besmele ile başlayup namāzı açar idi.

[14a] (13) *Kaçan ki* (14) kıl "ıyyāke na'būdū" deyince kendine dereceyi 'ubūdiyete irmege bir 'acele ḥāşıl olur, ol ise ulu menzildir.

[14a] (20) Ya'nī, Ḥazret-i Resūl buyurdi ki "*Kaçan* (21) imām Fātiḥa'yı okuyup āmin dirse siz daḥı āmin deyiñ.

[15b] (23) Ya'nī, bunlar gibi bir sūre getürüñ görüm deyince *kaçan ki* anlar getürmesinden 'āciz oldılar.

[15b] (26) Ve ba'zılar didi ki: *Kaçan ki* Qur'an indikce gelüp (27) diñlemeden yüz çevirdiler Ḥak Te'ālī anlarıñ ba'zısının ıslāḥ olmasın dileyüp bu ḥurūfları indirdi.

[15b] (27) *Kaçan ki* anlar (28) anı eşidine ta'accüb idüp "Geliñ, eşidiñ Muhammed('e) nāzil olanı." deyüp, gelüp eşitmege düzüldiler.

[16a] (1) *Kaçan ki* Qur'an'ı indirdi ol dem "Zālike'l-kitābu" didi.

[16a] (3) *Kaçan* ki Hâzret-i Resûl Medîne'ye hicret idince anda Yahûdîler (4) ve çok halk var idi.

[16a] (21) Ya'nî, *kaçan* üzerimize ceng şiddetli olsa Hâzret-i Resûl'i düşmân ile kendi aramıza hicâb ve kalkan iderdik.

[16b] (11) Dirler ki: İmân *kaçan* ziyâdelik ve eksiklik kabûl itdi?

[17a] (15) Ya'nî, “*Kaçan* ki hâlâyık ağasını toğurur ol kıyâmet 'alâmetlerindendir.

[19b] (5) *Kaçan* ki imânı zâyî (6) idüp dalâlete i'tikâd itdiler, ziyâna düşdiler.

[19b] (9) *Kaçan* ki Hâk Te'âlî (10) münâfıkların hakîkatini vaşf eyledi 'ağabince meşel getürdigi hâlleri nicedir, açılıp beyân ola.

[19b] (24) Ve *kaçan* ki ölürler dönüp (25) evvelki karanlıklarına ve korthuya düşerler.

[19b] (32) *Kaçan* ki söner kendi ve (33) gayr karanlıkda kalup şaşar.

[20a] (19) *Kaçan* hışmı kavî olsa (20) andan şimşek çıkar.

[20a] (25) Ya'nî, *kaçan* Hâzret-i Resûl gök gürlemesin veyâ (26) kavî gürlemekler eşitse “Yâ Rabb bizleri gâzabın ile öldürme ve 'azâbın ile helâk itme.

[20a] (32) Ya'nî *kaçan* parlamayıp karanlık (33) olursa üzerlerine durup şaşarlar, gidecek yol bulmazlar.

[20b] (10) İmdi kâfirler münâfıkların (11) kulakların tıkaması *kaçan* İslâm'da belâ ve şiddet görseler helâk olmadan korthup kaçmalarıdır.

[20b] (17) Ya'nî *kaçan* İslâm'da belâ (18) ve şiddet görseler girülenürler.

[21a] (31) *Kaçan* 'Arab anı okudukda (32) ma'nâlarından 'âciz olup, hayrân kalup faşlını ikrâr itdiler.

[21b] (8) Bu hâlden îbâ iden nefsler *kaçan* böyle bir 'âciz olacak şey' imtihân olundukda kabarmadan (9) düşüp zelîllenür.

[21b] (14) *Kaçan* ki mu'ârazadan 'aczleri zâhir oldu, Hâzret (15) şıdkı şahîh oldu.

[22a] (5) *Kaçan* bir yemiş yeseler sonra birin dahı yedikde bu evvelki yedigimiz yemiştir dirler.

2.4.1.24. tâ: Farsça kökenli bir zarftır. Genellikle kadar, dek, değin edatlarıyla birlikte kullanılarak bir hareketin, bir fiilin bir şeyin, bir yerin başladığı veya sona erdiği noktayı uzaklık ve zaman yönünden abartılı bir biçimde anlatan bir zarftır.¹⁵⁶ Hem zaman hem miktar zarfı¹⁵⁷ olarak kullanılır.

[2a] (6) ... dā'im eyleye *tā* ilā yevm-i 'asīr. (Burada -e kadar anlamı katmıştır.)

[2b] (32) *Tā* baña Kevşer havzına (33) irince kadar bakıñ görüñ benden sonra benim hâtrım içün anlara nice ri'āyet idersiniz.

[4b] (20) *Tā* unudunca (21) kadar yād itmediginden.

[5b] (3) *Tā* ol (4) dahı vefāt idince kadar.

[5b] (20) *Tā* aradık şorduk (tā cüst ü cū itdik), neden (neden ba'de ba'dein) (21) sonra Huzeyme bin Şābit el-Enşārī radiya'l-lāhu 'anh hâzretiniñ yanında (hâzretlerinde) bulduk.

[5b] (33) *Tā* Huzeyme bin Şābit yanında (nezdinde) bulduk dimesi.

[6b] (14) Andan Hâk celle ve 'alā kitābını ezberletmek ile kalblerde (kulūbda) hıfz eyledi *tā* ol nesh olma zamānı döñüp (tamām olup) (15) gidince kadar.

[7a] (21) Hele *tā* selām virince kadar (22) gözledim.

[8a] (5) Birini ol kıyāmet gününde cemī'-i halk *tā* İbrāhim 'aleyhi's-selāmā varınca kadar baña gelüp düşmeleri (6) içün te'hīr idüp alıkdum.

[9a] (21) *Tā* anlara indirince kadar bir ğayr ümmete indirmede (indirmede) andan dinildi.

[9a] (32) *Tā* mescidden çıkmağı dilediklerinde ben “Yā Resūlu'l-lāh siz baña dimediñiz mi ki mescidden çıkmadan (33) evvel saña bir sūre öğredegim ki ol Qur'ān'ın sūreleriniñ ulusu, a'zamıdır.” deyü söylediğimde baña buyurdu ki: Ol sūre “El-hamdüli'l-

¹⁵⁶ Türkçe Sözlük, s. 2235.

¹⁵⁷ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 222.

lāhi rabbi'l-‘ālemīn.” (34) dir ki benim virildigim Seb‘u'l-Meşānī ve'l-Ḳur‘ān'ü'l-‘azīm oldur.

[12a] (3) Ya‘nī, Ḥazret-i Resūl kendilerine Ḳur‘ān indikce bir süreniñ tamām olduğunu bilmez (4) idi, tā kendilerine بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi‘llāhi‘r-raḥmāni‘r-raḥīm) inmeyince.

[12b] (6) Tā ol kadar ki Fātiḥa āḥirindeki āmīn kelimesin yazmadılar.

[14a] (18) Ya‘nī, otur tā ben dönüp (19) saña gelince kadar, dimek.

[16b] (31) Ve her İslām imān olmaz tā anuñ kalbinde taṣdīḳ olmayınca.

2.4.1.25. evvelī-evvelā: İlk olarak, önce, en önce, her şeyden önce, başta anlamları taşır.¹⁵⁸ Cümlede ilk olarak yapıları belirtmek için kullanılır. Sıralama yapar.

[2b] (17) Evvelī (evvelā) (18) Ḥaḳ celle ve ‘alāya ḥamd ü şenā idüp andan va‘z u (u naşāyih) naṣīḥatler okurdu (buyurdılar).

[4a] (27) Anuñ birisi evvelī ilm ile bilür ki āyetiñ ma‘nāsı kendi (28) tefsīr itdiği üzere degildir.

[8b] (2) Ve namāzda olmayup şöyle Ḳur‘ān okumağa başlayan evvelī اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi‘l-lāh) deyü تَعُوْذُ (te‘avvüz) itmesi müstehabdır.

[8b] (3) Lākin ‘Aṭā’ raḥimehu‘l-lāh ḥazreti “Gerek namāzda gerek yalnız Ḳur‘ān okumağa başladıkda evvelī تَعُوْذُ (te‘avvüz) itmek vācibdir.” didi.

[8b] (10) Eger ḳalkūp namāz ḳılmaḳ dilerseñiz evvelī abdest alıñ deyü emr itmesi (11) gibidir didiler.

[8b] (28) Evvelī üç ker(r)e اَللّٰهُ اَكْبَرُ كَبِيْرًا (Allāhu Ekber kebīrān) ve andan üç kerre وَ السُّبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَّ اَصِيْلًا (ve‘l-ḥamdülillāhi keşīrān) ve andan üç kerre وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيْرًا (ve sūbhāna‘l-lāhi būkraten ve eşīlān); ve andan (29) اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi‘l-lāh) deyü Şeyṭān’ıñ virdiği vesveseden ve ḥāṭıra şī‘r getürmesinden ve kibirden (ve cünūndan) ve cünūndan Allahu zū‘l-celāle şıgındım; anları benden (30) def ü men‘ eyleye didi.

¹⁵⁸ <http://www.lugatim.com/s/EVVEL%C3%82> Erişim Tarihi: 05.03.2022, Saat: 10:10.

[10a] (31) *Evvelā* çetin ve kavî olan elfâzlarıñ seçüp, işüp çıkara; âşikâre ide.

[19b] (15) Ve eger dinürse *evvelî* (16) müfred ile gelüp soñunda cem‘ ile gelmege bâ‘ iş nedir?

2.4.1.26. evvelî: *Eskiden, önceden* anlamı taşır.¹⁵⁹ Yüklemin, fiilimsinin zamanını belirtir.

[8a] (6) Bunda Hâzret-i Ubey bin Kā‘b rağiya‘l-lāhu ‘anh hâzretine Qur‘ān öyle kırā‘at kırā‘at okunduğun *evvelî* eşitmediginden kendine (7) bir hayret gelince Şeytān fırsat bulup nübüvvete tekzîbe vesvese virdi.

2.4.1.27. ibtidā: *İlkin, en önce, başta, evvelâ, en evvel* anlamları taşır.¹⁶⁰ Cümlede ilk olarak yapılanı belirtmek için kullanılır.

[2b] (20) Anı (21) alup tutuñ, anuñ ile ‘amel idüñ deyü *ibtidā* Qur‘ān‘ı ısmarladı ve aña rāğıb itdi (sipāriş ve tergîb buyurdılar).

[6b] (35) İmdi *ibtidā* [7a] (1) Medīne‘de inen sûreleriñ evveli “Bağara بقره” sûresi indi.

[9a] (15) Anuñ ile tesmiye olmasına bâ‘ iş, *ibtidā* Qur‘ān (16) anuñ ile başlanur.

[9a] (16) Okumağa başladıkda ol öğrenilür ve muşhaf yazmağa başladıkda *ibtidā* ol yazılur ve namāzda *ibtidā* ol okunur (17) andandır.

[11b] (25) Ve ikinci hücetleri Hâzret-i Resül şalla‘l-lāhu ‘aleyhi ve (26) selleme Cebrā‘îl ‘aleyhi’s-selām *ibtidā* “İkrā’ bismi rabbike‘l-lezî ḥalaḳ.” āyeti ile indi.

2.4.1.28. ilā yevm-i ‘asîr: *Zor güne (kıyamet gününe) kadar* anlamındadır. Zamanda sınırlandırma yapar. İla kelimesi zaman sınırlandırması yapmıştır.

[2a] (28) ... dā‘im eyleye tā *ilā yevm-i ‘asîr*.

¹⁵⁹ Türkçe Sözlük, s. 839.

¹⁶⁰ <http://www.lugatim.com/s/%C4%B0PT%C4%B0D%C3%82> Erişim Tarihi: 05.03.2022, Saat: 10:50.

2.4.1.29. Hâzret-i ‘Osmân’ın (raḍiya’l-lāhu) hilāfetinde: Yüklemin zamanını belirtmiştir. İsim tamlaması + hâl eki şeklinde kurulmuştur. +dA hal eki, zaman zarfı fonksiyonunda kullanılmıştır.

[5b] (27) *Hâzret-i ‘Osmân’ın (raḍiya’l-lāhu) hilāfetinde* vefât itdi(ler).

2.4.1.30. Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamân-ı sa‘âdetlerinde: Yüklemin zamanını belirtmiştir.

[6a] (4) İmdi (ve dahı) *Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamân-ı sa‘âdetlerinde* (ve dahı hâzret-i seyyidü’s-selâtin şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem hâzretlerinin zamân-ı hümayûnlarında) Kır’ân-ı ‘azîmü’s-şân indikce (nüzü’l itdikce) isteyenlere (5) (talep idenlere) Enşâr’dan dört kimseniñ yazup (taḥrîr olup) hıfz itmeleri Enes raḍiya’l-lāhu ‘anh hâzret(lerinin)iniñ rivâyet(leri)i ile şahîḥ isbât olundu.

[6a] (10) İmdi bu hadîşlerden isbât oldı ki Kır’ân-ı ‘azîmü’s-şân (11) (Hâzret-i sultân-ı rusûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamân-ı sa‘d iktirânlarında) *Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamân-ı sa‘âdetlerinde* dahı bu te’lîf (...) ve bu cem‘iyyet üzerine idi.

2.4.1.31. Hâzret-i Resûl (risâlet-penâh) eyyâmında (eyyâm-ı mübârekelerinde): Yüklemin zamanını belirtir.

[6a] (12) Zîrâ *Hâzret-i Resûl (risâlet-penâh) eyyâmında (eyyâm-ı mübârekelerinde)* ba‘zı âyetlerine nesh irer (vâkı‘ olur) idi.

2.4.1.32. ol iki kerre ‘arz idüp Cebrâil ‘aleyhi’s-selâmâ okuduğunuñ âhirindeki ‘arz itmesinde: Yüklemin zamanını belirtmiştir.

[6a] (33) Andan didiler ki *ol iki kerre ‘arz idüp Cebrâil ‘aleyhi’s-selâmâ okuduğunuñ (34) âhirindeki ‘arz itmesinde* Zeyd bin Şâbit raḍiya’l-lāhu ‘anh hâzır idi.

2.4.1.33. Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin risâleti müddetinde: Yüklemin zamanını sınırlayarak belirtmiştir.

[6b] (6) Andan (7) *Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin risâleti müddetinde* iktizâ itdikce ve hâdiş olan şey'in mücibince Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm (8) lisânından âyet be âyet dağınık indirdi.

2.4.1.34. Hâzret-i Resûl'ün hayâtında: Yüklemin zamanını belirtir.

[7a] (19) *Hâzret-i Resûl'ün* (20) *hayâtında* eşitdim.

2.4.1.35. Hâzret-i Resûl Medîne'yi Münevvere'ye teşriflerinde: Yüklemin zamanını belirtir.

[15a] (11) *Hâzret-i Resûl Medîne'yi* (12) *Münevvere'ye teşriflerinde* ibtidâ inen süre budur.

2.4.1.36. hiccetü'l-vedâ'da: Yüklemin zamanını sınırlayarak belirtir.

[15a] (11) Bu *hiccetü'l-vedâ'da* Kurbân Bayramı günü indi Mekke'de ve ol iki yüz altı âyetdir.

2.4.1.37. Kurbân Bayramı günü: Yüklemin zamanını belirtir.

[15a] (13) Bu *hiccetü'l-vedâ'da* *Kurbân Bayramı günü* indi Mekke'de ve ol iki yüz altı âyetdir.

2.4.1.38. ol günde: Yüklemin zamanını kesin olarak belirtir.

[2a] (28) Ve *ol günde* ide hisâbın dağı yesîr, ...

[13b] (22) Ve ba'zılar *ol günde* kişiye ancak dîni yaradığı için dinildi, (23) didiler.

[13b] (26) Şâhib-i Hâzin dir ki: *Ol günde* emlak şâhibleri bütün zâ'il olur.

[13b] (27) *Ol günde* ancak emr ve mülk Hakk Te‘ālî’niñdir.

2.4.1.39. cezā olacaq günde: Yüklemin zamanını kesin olarak belirtir.

[13b] (14) *Zîrā cezā olacaq günde* kâdir (15) olan ancak Hakk Te‘ālî’dir.

2.4.1.40. ol dem/demde: Yüklemin tam olarak gerçekleşme zamanını belirtir.

[3b] (26) *Ol dem* aña evvelkilerden ziyāde (efzūn) her bir āyetine (27) bir ḥasenāt ecir (ve) ševāb virilür (î‘tā olunur).

[4b] (8) Üzerine düşmeyüp birkaç gün terk olunsa *ol dem* (9) deründan unudulup gider dimekdir.

[6a] (23) *Ol dem* Hāzret-i Ebū Bekir (Şiddīk-i Ekber) anlarıñ re’ylerin güzel ve ḥakk görüp (taḥsīn buyurup) Qur’ān’ı (24) bir yere cem‘ itmesine emr itdi (fermān buyurdılar).

[8a] (1) *Ol dem* Hāzret-i Resūl baña buyurdi ki: “Yā Ubeyy baña Qur’ān irsāl olundukda bir ḥarf üzerine okuyayım deyü emr olundi.

[8a] (3) Andan baña dinildi ki: (4) Seniñ bu üç kerre redd itmege ašlā redd olmayup Hakk’a kabūl olacaq üç dilek virildi ki *ol dem* kabūl olunur.

[15b] (24) *Ol demde* bu ḥarfleri nāzil itdi ki ma’nāsı Qur’ān ancak bu ḥarflerledir.

[16a] (1) Kaçan ki Qur’ān’ı indirdi *ol dem* “Zālike’l-kitābu” didi.

2.4.1.41. bu an: İçinde bulunulan zamanı belirtir. Yüklemin zamanını gösterir.

[6a] (26) Zîrā Hāzret-i Resūl šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kendine Qur’ān-ı ‘aẓīmü’ş-şāndan āyetler indikce šahābelere Cebrāīl ‘aleyhi’s- (27) selāmdan aldığı tertīb üzre okuyup öğredir idi ki *ol bu an* muşḥaflarımızda yazılan üzre idi.

2.4.1.42. bu dem/demde: *İçinde bulunulan zamanda* anlamı taşır. Yüklemin tam olarak gerçekleşme zamanını belirtir. *Bu dem* ile *bu demde* kelimelerinin arasında pekiştirme farkı vardır.

[9a] (30) Baña buyurdu ki: “Ḥaḳ celle ve ‘alā Ḳur’ān’ında ‘Eger sizi Allāh ve Resūli ne zamān çağırır ise anlara cevāb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdu ki “*Bu dem* mescidden çıkmazdan evvel saña bir süre ög(ñ)redeyim ki ol Ḳur’ān’ıñ süreleriniñ ulusu, a ‘zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi.

[12a] (20) Buyurdılar ki “*Bu (21) demde* baña bir süre indi.”

2.4.1.43. -dİgI demde: Yüklemin tam olarak gerçekleşme zamanını belirtir.

[16b] (10) Ya ‘nī, zinā iden *zinā itdigi demde* ol mü’min degildir.

2.4.1.44. -dİklArI dem: Yüklemin tam olarak gerçekleşme zamanını belirtir. -*dİklArI dem*, -*dİgI demde* zaman zarfları aynı minval üzere kullanılır.

[15b] (28) Hemān *eşitdikleri (29) dem* anlarıñ ḳalblerine çöküp yapışınca inanup ĩmān getürmelerine sebep oldu.

2.4.1.45. namāzda: *Namaz kılarken*, namaz kılınma esnasında namazın gereği olarak yapılan bir eylemi anlatır, *namazın gereklerinde* anlamı vardır. Yüklemin, fiilimsinin zamanını belirtir.

[11b] (33) Ya ‘nī, Ḥazret-i Resūl *namāzda* Fātiḥa’dan evvel besmeleyi okuyup ve anı Fātiḥa’dan bir āyet şaydı.

[12b] (22) Ya ‘nī Ḥazret-i Resūl (23) *namāzda* besmeleyi cehr ile okudı.

[13a] (4) Ya ‘nī, Ḥazret-i Resūl *namāzda* Bismi’llāh’ı cehr ile okur idi.

[14b] (31) Anuñ *namāzda* okunması vucūbuna bir fırḳa (32) ol namāza müte’ayyindir, ansız namāz kāmīl olmaz, didiler.

2.4.1.46. kıyâmetde: *Kıyâmet günü* anlamına gelir. Yüklemin zamanını belirtir.

[3b] (18) Kıur'ān okuyana *kıyāmetde* dinür ki dünyāda Kıur'ān'ı güzel (ḥazīn) āvāz ile ḥarflerin (19) ve kelimelerin bellü iderek niçe okur iseñ bunda daḥı öyle güzel āvāz ve bellü iderek oku.

[15a] (19) Ol iki sūre yarın *kıyāmetde* iki faşla bulut gibi gelür (20) veyā iki gölgelik gibi gelür.

2.4.1.47. *kıyāmet günü/gününde*: Yüklemin tam olarak zamanını belirtir.

[3b] (23) *Kıyāmet* (24) *günü* Kıur'ān gelür şāhibi içün dir ki “Yā Rabbi buña ḥulle giydir.”

[3b] (30) Her kim Kıur'ān okuyup (31) anuñ ile ‘amel iderse (her kim ki tilāvet-i Kıur'ān idüp mücibince ‘āmil olsa) Ḥaḳ celle ve ‘alā *kıyāmet günü* (rūz-i *kıyāmetde*) anuñ atasına ve anasına (peder ü māderine) tāc giydir ki (giydirir ki) nūrı dünyā evlerinde (32) iren güneş nūrundan ziyāde olur.

[4b] (26) “Kağı kişi ki Kıur'ān okurken terk idüp anı unutsa ol *kıyāmet gününde* Ḥaḳḳ'ın (27) dergāhına elsiz ḥaşr ola.”

[8a] (5) Birini ol *kıyāmet gününde* cemī'-i ḥaḳ tā İbrāhim ‘aleyhi's-selāmā varınca kadar baña gelüp düşmeleri (6) içün te'ḥīr idüp alıḳodum.

[15a] (16) Zīrā yarın *kıyāmet gününde* ol kendini okuyānlara şefā'atci gelür, şefā'at (17) ider.

2.4.1.48. *Ramazān ayında*: Yüklemin zamanını belirtir.

[6b] (6) *İmdi* bil ki Ḥaḳ celle ve ‘alā Kıur'ān-ı ‘aẓīmü's-şānı *Ramazān ayında* levḥ-i maḥfūzdan bu dünyā gögüne cümlesin birden indirdi.

2.4.1.49. *Şıffın cenginde*: Yüklemin zamanını belirtir.

[5b] (24) *Şıffın cenginde* Ḥazret-i ‘Alī Kerrema'l-lāhu vecḥehu ḥazret(ler)i ile berāber iken anda (25) ḳatlı olundu.

2.4.1.50. şoñraki okumasında: Yüklemin zamanını belirtir.

[6a] (34) Zīrā ol *şoñraki okumasında* Qur'ān'dan nesh olan (35) oldu, gitdi.

2.4.1.51. dördünci senede: Yüklemin zamanını belirtir.

[2a] (30) *Dördünci senede* tekmīli müyesser oldu münir.

2.4.1.52. Ramazān-ı Şerif'de: Yüklemin zamanını belirtir.

[8b] (34) Lākin *Ramazān-ı Şerif'de* terāviḥ namāzı kılmada تعوذ (te'avvüz) olunur.

2.4.1.53. her sene Ramazān-ı Şerif'de: Yüklemin sürekli yapıldığını belirtir. Zaman zarfıdır.

[6a] (31) Anuñ sıḥḥatine delīl ibn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā ḥazretiniñ ḥadişinde (32) zıkr itdi ki Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem *her sene Ramazān-ı Şerif'de* Cebrā'il 'aleyhi's-selāmā Qur'ān-ı 'azīmü's-şānı bir kerre 'arz ider (33) idi.

2.4.1.54. namāzıñ erkānların ve vācibātların öğrettiği zamanda: Yüklemin zamanını belirtmiştir.

[8b] (6) Ve anuñ sünnetdir deyü ittifāk iden 'ulemā'-yı cumhūruñ sünnet olduğına (7) delīlleri oldur ki Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem A'rābī'ye *namāzıñ erkānların ve vācibātların öğrettiği zamanda* تعوذ (te'avvüz) itmesini (8) öğretmedi ve yād itmedi.

2.4.1.55. intiḳāl itdiği sene: Yüklemin zamanını belirtmiştir.

[6a] (33) *İntiḳāl itdiği sene* iki kerre 'arz itdi idi.

[6a] (35) Anuñ içün Hâzret-i Ebû Bekir eş-Şiddîk rağiya'l-lâhu 'anh Ḵur'ân'ı bir yere cem' itmegi [6b] (1) Zeyd bin Şābit rağiya'l-lāhu 'anh hâzretine emr itmesi Hâzret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin *intikāl itdiği senede* bir kerre Hâzret-i Cebrā'îl (2) 'aleyhi's-selāmā okurken eşitdi ve okudı.

2.4.1.56. iken / -ken zarf-fiil eki ile: Zarf-fiil cümlesi temel cümledeki olayın gerçekleşme zamanını belirtir. Zarf-fiil cümlesi ile üst cümle olayı eş zamanlı gerçekleşir.¹⁶¹ -ken zarf-fiili zamana bağlı durum anlamı da taşır.

[4b] (26) “Kağı kişi ki Ḵur'ân okurken terk idüp anı unutsa ol kıyāmet gününde Hakk'ın (27) dergāhına elsiz haşr ola.”

[5a] (6) Bir kişi *geçerken* gördi(ler) ki Ḵur'ân okuyup andan dönüp (7) Hakk Te'ālî'den rızq diledi.

[5a] (13) Eşitdim Hâzret-i Resûl buyurur iken.

[5b] (2) Ol yazdığım kâğadlar, cüz'ler öyle muşhaf olmadan kamusı (3) Hâzret-i Ebû Bekir rağiya'l-lāhu 'anh hayatda iken anuñ yanında idiler.

[5b] (14) *Ve anı yazarken* yazan (tahrîr iden muharrir) Kureyş cemā'atine: Egersizler Zeyd bin Şābit ile (15) Ḵur'ân'dan bir kelimeye ihtilāf iderseñiz anı Kureyş'in luğati üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre tahrîr idiñ), deyü emr eyledi (buyurdılar).

[5b] (18) Ben (19) Ḵur'ân'ı cem' iderken ve muşhafa yazarken (tahrîr ider) Hâzret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemden (hâzret-i pâdişāh-ı enbiyā maḥbûb-ı dergāh-ı Hudā şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemden) sūre-i Ahzāb'dan bir āyet eşitdim (istimā' eyledim) idi ...

[5b] (24) Şıffın cenginde Hâzret-i 'Alî Kerrema'l-lāhu vecḥehu hâzret(ler)i ile berāber iken anda (25) katl olundu.

[5b] (28) Anlar Ḵur'ân'ı muşhafa cem' iderken Kureyş cemā'ati ile Enşār (29) tábût (تابوت) kelimesinde ihtilāf itdiler.

¹⁶¹ İbrahim Ahmet Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, 1. bs., Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s. 59-85.

[5b] (31) Ben *Ḥazret-i Resūl* (*fermān-fermāy-ı şakaleyn şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem tilāvet buyururlar iken istimā' itdim*) (32) *şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem okurken sūre-i Aḥzāb'dan bir āyet eşitdim (istimā' itdim)* idi.

[5b] (32) Ol āyeti *Ḳur'ān'ı cem' iderken* ḡayb itdim.

[6a] (35) Anuñ için *Ḥazret-i Ebū Bekir eṣ-Şiddīḳ* raḍiya'l-lāhu 'anh *Ḳur'ān'ı* bir yere cem' itmegi [6b] (1) *Zeyd bin Şābit* raḍiya'l-lāhu 'anh ḡazretine emr itmesi *Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin* intikāl itdigi senede bir kerre *Ḥazret-i Cebrā'īl* (2) *'aleyhi's-selāmā okurken* eşitdi ve okudu.

[7a] (20) *Hiṣām bin Ḥakīm bin Hizām* sūre-i *Furḳān'ı* *namāzda okurken* kulak virüp diñledim ki çok ḡurūflarla (21) okuyor ki *Ḥazret-i Resūl* baña okutdıği gibi degil.

[7a] (21) Az ḡaldı ki *namāzda iken* anı azarlayup çekişim.

[7b] (33) *Ḥazret-i Resūl* anlarıñ okumaların (34) begendi ve ḡabūl itdikde benim derūnuma nübüvveti inkār ve yalan idecek bir vesvese düşdi ki *cāhiliyetde iken* öyle inkār ve nübüvveti yalan (35) itmek düşmedi idi.

[8b] (27) *Ḥazret-i Resūl'i bir namāz kılar*ken görmüş.

[9a] (28) *Ben namāzda* (29) *iken* *Ḥazret-i Resūl* beni çağırdı.

[9b] (2) *Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem Ubey ibn Ka'b* raḍiya'l-lāhu 'anh ḡazreti *namāz kılar*ken (3) çağırdı.

[9b] (5) *Ubey ibn Ka'b* (6) raḍiya'l-lāhu 'anh *namāz kılar*ken *Ḥazret-i Resūl* içerden ḡıḡıdı.

[9b] (6) *Ubey namāzda iken* anı çağırdı.

[9b] (18) Bir gün *Ḥazret-i Cebrā'īl, Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu* (19) *'aleyhi vesellemin yanında otururken* yukarıdan ḡapu açılma şadāsı gibi bir āvāz ḡıldı.

[10b] (11) Ve ba'zılar didi ki “Bā” ḡarfi şūretde baḡana ḡayr ḡarflerden (12) aṣaḡı ḡorinürken ḡaçan ki Allāh ismine irdi, yüceldi.

[12a] (19) Ya'nī, bizler *Ḥazret-i Resūl ile otururken* kendilerine biraz dalmak geldi.

[12a] (24) Kaçan ki şahâbeler *Qur'ân-ı 'azîmü's-şâni devşürüp muşhaf iderken* Berâ'e sûresinden gayr her sûreniñ evvelinde (25) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) yazdılar.

[12b] (7) Ol ise Hâzret-i Resûl'ün âmin didigi *vârid olmuş iken* eger ki besmele *Qur'ân'dan* olmasa sûreleriñ (8) evvellerinde nice yazarlar idi.

[16a] (35) Ya'nî anlar ki *gâib iken* inanup taşdıķ iderler.

[17a] (8) İhsân, *'ibâdet iderken* Hâķ Te'âlî'yi görür gibi müşâhede itmekdir.

[17a] (25) Ya'nî, gayb seniñ inanup imân itdiğiñdir (26) hâķ olduğına *gözünüñden gâib iken*.

[18b] (2) Ve eger dinürse ki Hâķ Te'âlî'yi nice mekr, hîle ile aldadırlar ve *ol anlarıñ derûnlarında olanı bilür* (3) *iken?*

[19a] (14) Zîrâ bir gün *gezerken* yârânlarıyla şahâbelere (15) râst geldiler.

[19b] (21) *Ol hâlde iken* ol ateş (22) söner.

[19b] (13) *Bu hırş-ı şedîd anlarda iken* birisinden anlarıñ mu'ârazaya tākāt bulunmayınca evlâdları yesîr (14) ve mâlları ahz ve qatl olunmalarına râzı oldılar.

2.4.1.57. -mAdAn zarf-fiil eki ile: Olumsuzluk ifade eder. Zaman anlamı taşır. -*madan önce*, -*maksızın* anlamları taşır. Sadece olumlu fiil kök ve gövdelerine getirilir. Bu zarf-fiil eki kendi hareketinin gerçekleşmeyeceğini ama cümlemin yüklemine gerçekleşeceğini ifade eder.¹⁶² Durum anlamı da taşır.

[6a] (21) Ve hâfızları vefât ider dükenür deyü kendilerine gayret-i dîniye ilhâm olup *anı dahı bir şey'* (22) *zıkr olandan zâyi' olmadan* (cümleliñ ittifâkıyla) kalkdılar.

[15b] (26) Ve ba'zılar didi ki: Kaçan ki *Qur'ân* indikce *gelüp* (27) *diñlemeden* yüz çevirdiler Hâķ Te'âlî anlarıñ ba'zısıñ ıslâh olmasın dileyüp bu hürûfları indirdi.

[17b] (1) Ve *farzlarından ve sünnetlerinden ve âdâblarından birine hâlel gelmeden* hıfz iderler.

¹⁶² Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s. 431.

[21b] (8) Bu hâlden ĩbā iden nefsler kaçan böyle bir ‘āciz olacak şey’ imtiḥān olundukda *ķabarmadan* (9) düşüp zelillenür.

2.4.1.58. -mAdAn evvel: Cümleye zaman anlamı katmıştır. Zarf-fiil cümlesindeki olay temel cümlemin yükleminden sonra gerçekleşir. Yüklemdaki olay bitmeden zarf-fiil cümlesinin bildirdiği olay başlayamaz.¹⁶³

[5b] (8) Yahūdilerin (9) ve gāvurların (ve naşārānın) kitāblarına(ında) iḥtilāf gibi (vuķū‘ bulan) bunlarda (ümmedde) *bu kitābu’l-lāh* *Ḳur’ān-ı* ‘aẓīmü’s-şāna iḥtilāf itmeleri (itmeden) olmadan evvel kelāmu’l-lāh(ı) bir yere cem‘ idüp (buyurup) (10) muşḥaf eyle.

2.4.1.59. -Up zarf-fiil eki ile: -Up zarf-fiil eki süreklilik ifadesiyle birleşik fiil meydana getirmiştir.

[1b] (15) Ve anda (16) sırr-ı emşāller getürdi ki te’emmül ile fikr idenlerden cehālet-i bi’l-küllīye *zā’il olup gider*.

[4b] (8) Üzerine düşmeyüp birkaç gün terk olunsa ol dem (9) deründan *unudulup gider* dimekdir.

[4b] (27) Öyle daḥı olsa cüzām eli *yiüyüp giderir* andandır.

[4a] (35) “Ḳur’ān ile düşmān küffār vilāyetlerine *çıkup* [5a] (1) *gitmeyiñ*.

[5a] (20) Vārid-i Ḳur’ān’ın çok (21) āyetleri ve sūreleri *zāyi’ olup gider*.

[6a] (26) Zīrā Ḥāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kendine Ḳur’ān-ı ‘aẓīmü’s-şāndan āyetler indikce şāḥābelere Cebrāīl ‘aleyhi’s- (27) selāmdan aldığı tertīb üzre *okuyup öğredir idi* ki ol bu an muşḥaflarımızda yazılan üzre idi.

[6a] (28) Zīrā Cebrāīl her āyet indirdikce Ḥāzret-i Resūl’e bu āyet falan sūrede şol falan āyetiñ ardınca yazılır deyü (29) āyet be āyet bu tertīb üzre *bildirüp öğredir idi*.

¹⁶³ İbrahim Ahmet Aydemir, a.g.e., s. 59-85.

[6a] (29) H̄azret-i Res̄ul şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem daḡı şaḡābelere öyle ögredüp bildirir idi.

[14b] (1) Z̄irā ol (2) bir ateşdir ki beniādemiñ ḡalbinde *yanuḡ tutuşur*.

2.4.1.60. -IncA zarf-fiil eki ile: Cümlelerin yüklemine zaman-şart yönüyle belirtir. Zarf-fiilin hareketi gerçekleşmeden yüklem gerçekleşmez. Önceklik anlamı taşır. Hem zaman hem durum ifadesi vardır.¹⁶⁴

[2a] (6) Ve anuñ (7) ile ders virmemiz olmaz t̄a *bilmeyince* ḡaḡāyıkın ve açup bütün fehm *itmeyince* daḡāyıkın.

[2a] (10) Bāḡī fūrū'āt-ı 'ulūma irilür *bunlarla idince* 'amel.

[5a] (22) H̄azret-i Res̄ul şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin̄ itmediḡı şey'i ben nice ideyim deyü *nuḡḡ idince*, H̄azret-i 'Ömer üzerime varup va'l-lāhi bu benim saña (23) didiḡım ḡayırludur deyü üzerime vardıkda, H̄aḡ celle ve 'alā anuñ ḡalbini açup aña ilhām itdiḡı benim daḡı ḡöñlüm açup aña ilhām (24) itdiḡın baña daḡı ilhām itdikde, baḡdım ki 'Ömer'in re'yi bunda ḡāyet ḡayırludur.

[8a] (6) Bunda H̄azret-i Ubey bin Kā'b raḡiya'l-lāhu 'anh ḡazretine Ḳur'an öyle ḡırā'at ḡırā'at okunduḡın evvelī eşitmediḡından *kendine* (7) *bir ḡayret gelince* Şeyṡān fırsat bulup nübüvvete tekz̄ibe vesvese virdi.

[12a] (3) Ya'nī, H̄azret-i Res̄ul kendilerine Ḳur'an indikce bir sūreniñ tamām olduḡını bilmez (4) idi, t̄a kendilerine بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Bismi'llāhi'r-raḡmāni'r-raḡīm) *inmeyince*.

[13b] (17) Z̄irā eşyāya ḡükmi yürimez *kendiniñ* (18) *olmayınca*.

[14a] (11) Ḳünkü *cümle* 'ibādeti evvel yād idince iḡtizā itdi ki tafş̄ıl olan nev'ini yād (12) eyleye.

[14a] (13) Ḳaçan ki (14) ḡul "iyyāke na'būdū" deyince kendine dereceyi 'ubūdiyete irmege bir 'acele ḡaşıl olur, ol ise ulu menzildir.

¹⁶⁴ Mehmet Hengirmen, a.g.e., s. 258-261.

[14a] (34) Zîrâ gâzabıñ aşlı qalbde kan qabarup hemân (35) intikâm almağa qaynar, *almayınca* yatmaz.

[15b] (23) Ya'nî, *bunlar gibi bir sûre getürüñ görüm deyince* qaçan ki anlar getürmesinden 'âciz oldılar.

[15b] (27) Qaçan ki anlar (28) *anı eşidince* ta'accüb idüp "Geliñ, eşidiñ Muhammed('e) nâzil olanı." deyüp, gelüp eşitmege düzüldiler.

[15b] (28) Hemân eşitdikleri (29) dem *anlarıñ qalblerine çöküp yapışınca* inanup îmân getürmelerine sebep oldı.

[16a] (3) Qaçan ki Hâzret-i Resûl *Medîne'ye hicret idince* anda Yahüdîler (4) ve çok halk var idi.

[16b] (31) Ve her İslâm îmân olmaz *tâ anuñ qalbinde taşdıķ olmayınca*.

[17a] (10) Ya'nî, ol kişi "*Qıyâmet ne zamân kopar yâ Resûlu'l-lâh?*" deyince Hâzret (11) aña "Anı su'al iden sorılandan ziyâde bilür. Lâkin saña 'alâmetlerini söyleyim." buyurdi.

[17a] (20) ... Bunları Hâk Te'âlâ bir kuluna bildirmedi." (21) buyurduklarında *ol kişi qalkup gidince* Hâzret bize ol Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmdır.

[19a] (20) Andan Hâzret-i 'Alî'niñ elini tutup "*Merhabâ ey Hâzret-i Resûl'üñ 'amcası oğlu ve güyegüsi ve Hâzret-i (21) Resûl'den gayrı Benî Hâşim'in seyyidi.*" deyince Hâzret-i 'Alî aña "Abdu'l-lâh Allâh'dan qorh münâfıklık itme.

[20b] (6) İmdi kâfirler ve münâfıklar Qur'ân (7) okunduķda eşitmeyelim deyü kulaqların tıkarlar, *eşidince* qalbleri aña meyl itmesi qorhusundan.

[21b] (13) Bu hırş-ı şedîd anlarda iken birisinden anlarıñ mu'ârazaya *tâķat bulunmayınca* evlâdları yesîr (14) ve mâlları ahz ve qatl olunmalarına râzı oldılar.

[21b] (25) *Anı eşidince* sürürdan anuñ yüziniñ derisi parlamak ile böyle tesmiye olundu.

2.4.1.61. -IncA/-UncA kadar: *Ne zamana kadar* sorusuna cevap verir. Zaman zarfı oluşturur. Eylemin zaman yönüyle bitimini gösterir.¹⁶⁵

[4b] (20) Tā unudunca (21) kadar yād itmediginden.

[6b] (14) Andan Hāḳ celle ve ‘alā kitābını ezberletmek ile ḳalblerde (ḳulūbda) ḥıfz eyledi tā ol nesh olma zamānı döñüp (tamām olup) (15) gidince kadar.

[7a] (21) Hele tā selām virince kadar (22) gözledim.

[8a] (5) Birini ol ḳıyāmet gününde cemī‘-i ḥalk tā İbrāhim ‘aleyhi’s-selāmā varınca kadar baña gelüp düşmeleri (6) içün te’ḥīr idüp alıḳodum.

[9a] (21) Tā anlara indirince kadar bir ḡayr ümmete indirmedi (indirmedi) andan dinildi.

[9b] (20) Ol ḳapu bugüne gelince kadar aṣlā açılmadı idi.

[9b] (21) Hāzret-i Cebrā’īl: Bu melek daḡı aṣlā bugüne gelince kadar yeryüzine indigi yokdur.

[14a] (18) Ya ‘nī, otur tā ben dönüp (19) saña gelince kadar, demek.

2.4.1.62. -dIkA/-dUkA zarf-fiil eki ile: -dIkA/-dUkA zarf-fiil eki, zarf-fiilin hareketi devam ettiği sürece ana cümle fiilinin devam ettiğini ifade eder. Yani zarf-fiil ve eylem aynı zamanda yapılır. Ek, cümleye -dıḡı müddetçe, -dıḡı kadar anlamı katar.¹⁶⁶ Zaman zarfıdır.

[1b] (15) Ve ḳamu ‘ibādına anuñ ‘ilm-i esrārın fehm itdirüp okudukca ‘ilm-i ma‘rifeti dem-be-dem artar.

[3a] (31) ... dili dolaşur okudukca, ...

[6a] (4) İmdi (ve daḡı) Hāzret-i Resūl ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin zamān-ı sa‘ādetlerinde (ve daḡı ḥāzret-i seyyidü’s-selāṭin ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥāzretleriniñ zamān-ı hümāyūnlarında) Ḳur’ān-ı ‘aẓīmü’s-ṣān indikce (nüẓül itdikce)

¹⁶⁵ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s. 435.

¹⁶⁶ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s. 139.

isteyenlere (5) (talep idenlere) Enşār'dan dört kimseniñ yazup (taḥrīr olup) ḥıfz itmeleri Enes raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazret(leriniñ)iniñ rivāyet(leri)i ile şaḥīḥ isbāt olundu.

[6a] (17) Ve bunı cem' (18) itmelerine (buyurmalarına) bā'is (bu idi ki) çünkü *Ḳur'ān indikce (nāzil olduḡca)* ḥāzır olup eşidenler (istimā' idenler) kāḡad faşlası mı buldı, ḥurma dalınıñ yaşşı olan yerinden mi buldı veyā (19) yaşşı düz beyāz taş mı buldılar yazdılar (taḥrīr buyurdılar).

[6a] (26) Zīrā Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem *kendine Ḳur'ān-ı 'aẓīmü's-şāndan āyetler indikce* şaḥābelere Cebrāīl 'aleyhi's- (27) selāmdan aldıḡı tertīb üzre okuyup öğredir idi ki ol bu an muşḥaflarımızda yazılan üzre idi.

[6a] (28) Zīrā Cebrāīl *her āyet indirdikce* Ḥazret-i Resūl'e bu āyet falan sūrede şol falan āyetiñ ardınca yazılır deyü (29) āyet be āyet bu tertīb üzre bildirüp öğredir idi.

[6b] (6) Andan (7) Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemiñ risāleti müddetinde *iktizā itdikce* ve ḥādīs olan şey'iñ mūcibince Cebrā'īl 'aleyhi's-selām (8) lisānından āyet be āyet daḡınıḡ indirdi.

[7b] (20) *Ben durmayup ziyāde itmesin diledikce* ol daḡı Ḥaḡ Te'ālī'den dileyüp *gitdikce* (21) ziyāde iderek tā yedi ḡarfe irdi.

[12a] (3) Ya'nī, Ḥazret-i Resūl *kendilerine Ḳur'ān indikce* bir sūreniñ tamām olduḡını bilmez (4) idi, tā kendilerine بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Bismi'llāhi'r-raḡmāni'r-raḡīm) inmeyince.

[12a] (29) Ya'nī, Ḥazret-i Resūl *Fātiḡa'yı her okuduḡca* besmeleyi terk eylemez idi.

[15b] (26) Ve ba'zılar didi ki: Ḳaçan ki *Ḳur'ān indikce* gelüp (27) diñlemeden yüz çevirdiler Ḥaḡ Te'ālī anlarıñ ba'zısıñıñ işlāḡ olmasın dileyüp bu ḡurūfları indirdi.

[18b] (18) Anlar *her indikce* inkār itmelerinden küfr-i nifāḡları ziyāde olmasın beyān itdi.

[20b] (16) Ve ba'zılar “küllemā eḡā'e lehüm” ya'nī *İslām'da her ḡanīmete ve rāḡata irdikce* temellendiler, (17) “ḡālū innā me'aküm” didiler.

2.4.1.63. -dİkdA / -dUkdA zarf-fiil eki ile: “-dığı zaman, ... inca” anlamında zamandaşlık ifadesiyle; “-mesinden sonra, -dıktan sonra” anlamında da sonralık ifadesiyle fiile zaman zarfı olarak bağlanmaktadır.¹⁶⁷

[3b] (32) Bu sizlerde böyle *olduğda* bu Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şânı okuyup anuñ ile ‘amel **(33)** ideniñ ecir (ve) şevâbını buña kıyâs idüp andan niçe in ‘âm ihsânlara irecegin biliñ.

[4a] (24) Hâk celle ve ‘alânîñ kitâbında olan kelimeyi ‘ilm ile *bilmedikde* (‘ilmle ma’lûmum olmayan) kendi yanımdan (‘indimden) ol falan şeydir disem **(25)** beni kaçğı (...) gökyüzi kabûl ider veyâ kaçğı yeryüzi (vech-i arzda) kabûl ider.

[4b] (7) Zîrâ nefsum yed-i kudretinde olan Allâh hakkıçün Kur’ân *bağlı ve (8) köstekli olan develeriñ bağların, kösteklerin çözdükde* kaçup gitmelerinden ziyâdedir.

[5a] (17) Ben dağı yanına (huzûr-u hümâyûnlarına vardım) **(18)** *vardıkda* bağdım Hâzret-i ‘Ömer rağiya’l-lâhu hâzreti ile oturur(lar) idi.

[5a] (18) Selâm virüp *oturdukda* baña Hâzret-i Ebû Bekir didi ki; ...

[5a] (22) Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi veselleminiñ itmedigi şey’i ben nice ideyim deyü nuţk idince, Hâzret-i ‘Ömer üzerime varup va’l-lâhi bu benim saña **(23)** didigim hayırludur deyü üzerime *vardıkda*, Hâk celle ve ‘alâ anuñ kalbini açup aña ilhâm itdigi benim dağı gönlüm açup aña ilhâm **(24)** itdigin baña dağı *ilhâm itdikde*, bağdım ki ‘Ömer’iñ re’yi bunda gâyet hayırludur.

[5b] (16) *Muşhaflar tamam olduğda* feth olan iklîmiñ her birine bir müşhaf gönderdi (irsâl buyurdılar).

[5b] (30) Hâzret-i ‘Osmân anlara **(31)** tâbût (تابوت) yazıñ Kureyş dilince *buyurdıkda* (Kureyş lisânı üzre تابوت tâbût taħrîr idiñ diyü fermân buyurdılar.) tâbût deyü yazdılar (taħrîr itdiler).

[6a] (1) *Kaçan ki (Çünkü) bu (Ebû) Huzeyme hâzret(lerinden)inden (Mine’l-mü’minîne ricâlün) âyeti geldikde (zuhûr eyledikde)* anda Kur’ân işbatı yok.

[7a] (22) *Selâm virdikde* hemân varup anuñ ridâsı şâlımı boğazına doladım.

¹⁶⁷ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 153.

[7a] (25) *Ḥazret-i Resūl baña “Şalivir anı, (26) okusuñ.” didikde şalivirdim.*

[7a] (26) *Tamām itdikde Ḥazret-i Resūl “Ḳur’ān baña bu (27) okudığı gibi indi.” didi.*

[7b] (31) Andan *namāzı kı lup kırtuldukdā* cümlemiz Ḥazret-i Resūl’ün yanına gidüp: Yā Resūlu’l-lāh bu kişi Ḳur’ān’ı bir kırā’at (32) ile okudı.

[7b] (33) Ḥazret-i Resūl anlarıñ okumaların (34) begendi ve *ķabūl itdikde* benim derūnuma nübüvveti inkār ve yalan idecek bir vesvese düşdi ki cāhiliyetde iken öyle inkār ve nübüvveti yalan (35) itmek düşmedi idi.

[7b] (35) Ḥazret-i Resūl beni ol inkār ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduklarında hemān göğsüme mübārek elleriyle bir kerre (36) urduklarında Şeytān’ıñ baña ol virdigi vesvese derūnumdan *gitedikde* şanki kendimi huzūr-ı Bārī’de görür olup ‘azameti heybetinden kırhup [8a] (1) kan tere batdım.

[8a] (1) Ol dem Ḥazret-i Resūl baña buyurdi ki: “Yā Ubeyy baña *Ḳur’ān irsāl olundukdā* bir harf üzerine okuyayım deyü emr olundu.

[8a] (7) Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem mübārek eli ile göğsüne *urdukdā* (8) ol vesvese gitdi.

[8a] (21) Ve ba’zılar (22) ol التفسيرة (et-tefsīre) maddesindendir ki ḥakīm ḥasteniñ marazına *baķdıkdā* neden olduğına ve ‘illeti ne olduğına delālet ideni görür.

[8a] (33) Zīrā (34) *gök melekleriniñ sözlerin diñlemege çıķdıkdā* yıldızlar ile recm olunurlar.

[8b] (3) Lākin ‘Aṭā’ rahimehu’l-lāh ḥazreti “Gerek namāzda gerek yalnız *Ḳur’ān okumağa başladıkdā* evvelī تَعُوذ (te’avvüz) itmek vācibdir.” didi.

[8b] (19) Ḥazret-i Resūl kaçan gice *namāz kıлмаğa қал(қ)dıkdā* evvel اللَّهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp andan (20) سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḥāneke’l-lāhümme ve bi ḥamdik) tamāmıyla okuyup andan اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) deyüp andan أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (E’ūzu bi’l-lāhi’s-semī’i’l-‘alīmi mine’ş-şeyṭāni’r-racīm) semī’ (21) ‘alīm olan Ḥaķ celle ve ‘alāya Şeytān’ıñ vesvese virmesinden ve ḥātıra şī’r getürmesinden ve cünūndan saña şıgınurum. Anları benden (22) men’ eyle, dir idi.

[9a] (16) *Okumağa başladıkdā ol öğrenilür ve muşhaf yazmağa başladıkdā ibtidā ol yazılır ve namāzda ibtidā ol okunur* (17) andandır.

[9b] (19) *Ḥazret-i Cebrā'īl başın kaldırup göge* (20) *bakdıkdā* gökde bir kapu açıldı.

[10a] (32) *Ve te'lifde düzmesin güzel, yakīn,* (33) *bellü ide ki aradıkdā* bulması bilmesi āsān ola.

[11b] (4) *Öyle oldukdā* evvelki (5) *ma'nāsında zāta şıfāt olur,* ikincide *fi'le şıfāt olur.*

[12a] (4) *Ol indikde* ancak evvelki süre tekmīl olup (5) *ikinci süreye* başladığın anuñ ile bilür idi.

[12a] (14) *Ya'nī, Ḥazret-i Resūl Fātiḥa'yı* (15) *okudukdā* Bismi'llāh ile başlayup āyet be āyet i'rābıyla okuyup Bismi'llāh'ı āyet şayar idi.

[12b] (9) İmdi geçen delīller ile besmele Fātiḥa'dan bir āyet ve ğayr sürelerden bir āyet olduğu (10) *işbāt olundukdā* cehr ile okunacak namāzda Fātiḥa ile berāber cehr ile okunur.

[14a] (5) *Öyle oldukdā* Ḥaḳ Te'ālī'ye ḥuzū' ve tezellül itmek kula lāyık ve sezā oldu.

[14a] (10) *Öyle oldukdā* yardım dilemede taḳdīm ve te'ḥīr itmede fark yokdur.

[14b] (13) *Evvelki: Fātiḥa'yı tamām itdikde* okuyanın آمين (āmīn) dimesi sūnnet olmasında.

[16a] (22) *Öyle oldukdā* el-müttakī olan imtişāl ve emru'l-lāh ile nehy itdiklerinden ictināb itmesini kendiyle cehennem (23) ateşiniñ arasına ḥicāb ider.

[16b] (4) *Bu ma'nādan oldukdā* artar ve eksilür.

[16b] (16) *Zīrā vaḥdāniyete bā'is olan delāletlere* (17) *ve burhānlara teemmül nazarıyla diḳḳat idüp çok bakıldıkdā* vaḥdāniyete Allāh kalbinde temekkūn bulmağla artar ve ol (18) *delāletler ile burhānlara teemmül nazarıyla bakmamağda* eksilür.

[16b] (18) *Öyle oldukdā* şiddīkleriñ imānı ve ğayrılar (19) *imānından kavī ve şābitdir.*

[17b] (4) Ve du‘adır (5) niyet ile olduğda.

[17b] (17) Öyle olduğda anlar ki yüzlerine zafer kapısı açılıp maşşudlarına (18) irdiler.

[18a] (12) Zīrā kapandıkda eşitmeden men‘ olunur.

[20b] (6) İmdi kāfirler ve münāfiqlar *Qur‘ān* (7) okundukda eşitmeyelim deyü kulakların tıkarlar, eşidince kalbleri aña meyl itmesi korhusundan.

[21a] (31) Kaçan ‘Arab anı okudukda (32) ma‘nâlarından ‘aciz olup, hayrân kalup faşlını ikrâr itdiler.

[21b] (8) Bu hâlden ĩbā iden nefsler kaçan böyle bir ‘aciz olacak şey’ imtiḥān olundukda kabarmadan (9) düşüp zelillenür.

[21b] (15) İmdi umūr böyle olduğda ‘inādı terk itmek vācib oldu.

[22a] (5) Kaçan bir yemiş yeseler sonra birin dahı yedikde bu evvelki yedigimiz yemiştir dirler.

2.4.1.64. -dİklArIndA / -dUklArIndA: Yükleme zaman yönüyle belirtir. Öncekilik anlamı taşır.

[5a] (30) Elbetde lâzımlıdır deyü üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamān Ḥazret-i Ebū Bekir’e ve Ḥazret-i ‘Ömer’e Ḥaḳ celle ve ‘alādan iren ilhām baña dahı irüp gönlüm açılıp bakdım ki (32) anların sa’y itdikleri re’y gāyet ile ḥayırlu re’ydir.

[5b] (34) Çünkü Ḥazret-i Ebū Bekir (ol yār-ı gār sulṭān-ı dīm Şiddīk-i Ekber rah-nümā) raḍiya‘l-lāhu ‘anh emri ile (9 emr-i hümāyūnları ile) *Qur‘ān*’ı kāğadlara devşürmege başladıklarında (35) Ḥazret-i Resūl (Seyyidü‘ş-şakaleyn) şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellemin ḥuzūrunda (hümāyūnlarında) ve emri ile yazılan (fermān-ı ‘ālī-şānlarıyla taḥrīr olunan) nüshaları arayup dilemeleri (talep buyurmaları) *Qur‘ān*’ın zuhūrını dilediler.

[7b] (35) Ḥazret-i Resūl beni ol inkâr ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduklarında hemān göğsüme mübarek elleriyle bir kerre (36) urduklarında Şeyṭān’ın

baña ol virdigi vesvese derūnumdan gitdikde şanki kendimi huzūr-ı Bārī'de görür olup
‘azameti heybetinden korhup **[8a]** (1) kan tere batdım.

[9a] (32) *Tā mescidden çıkmagı dilediklerinde* ben “Yā Resūlu’l-lāh siz baña
dimediñiz mi ki mescidden çıkmadan **(33)** evvel saña bir süre ög(ñ)redeyim ki ol
Kur’ān’ın süreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” deyü söyledigimde baña buyurdi ki: Ol süre “El-
hamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemin.” **(34)** dir ki benim virildigim Seb‘u’l-Meşānī ve’l-
Kur’ān’ü’l-‘azīm oldur.

[10a] (13) *Anlar ki en‘ām ve ihsān eyledin, anlarıñ gitdikleri yolların hidāyet
eyle didiklerinde* anlara kamu dilediklerin virüp **(14)** ihsān itdim.” deyü buyura.

[11b] (24) Ya‘nī Hāzret-i Resūl *namāza* **(25)** *başladıklarında* tekbiri idüp andan
Fātiha’yı okur idi.

[11b] (28) Zīrā kaçan ki şahābeler *Kur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı cem‘ itdiklerinde* her
süreniñ āyetlerini **(29)** sayıda yazdılar.

[11b] (35) Kendine kanı yedinci āyeti *didiklerinde* بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm) deyü buyurdi.

[17a] (20) ... *Bunları Hāḳ Te‘ālā bir kıluna bildirmedi.*” **(21)** *buyurduklarında*
ol kişi kalhup gidince Hāzret bize ol Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāmdır.

[19a] (10) Ya‘nī *anlarla olduklarında* **(11)** siziñ dīniñizde sizlerle berāberiz
dirler.

[19a] (27) Andan ibn ‘Abbās buyurdi ki: Yarın **(28)** anlara cennetiñ kapısı açılır
görüp segirdüp *yaklaşdıklarında* kapanur.

2.4.1.65. -dİğİndA, -dİğİmdA zarf-fiil eki ile: -dİğİ zaman, -dİğİm zaman
anlamlarında kullanılır.¹⁶⁸ Bir olayı belli bir noktada sabitleyen bu zarf-fiil eki bu
noktadan hareketle temel cümleyi zamansal olarak belirtir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s. 140.

¹⁶⁹ İbrahim Ahmet Aydemir, a.g.e., s. 59-85.

[5a] (21) *Şol hâfız-ı kelâmu'l-lâh olanlardan Qur'an'ı cem' itmegi emr itsene didiginde* ben didim ki: ...

[5a] (29) Ve baña it deyü nice emr idiyorsuñuz deyü anlara (30) *nuṭṭ itdigimde* Hâzret-i Ebû Bekir ve 'Ömer raḍiya'l-lâhu 'anhümâ: ...

[5b] (3) *Vefât itdiginde* Hâzret-i 'Ömer raḍiya'l-lâhu 'anh ḥâzretiniñ yanında kaldı.

[5b] (4) *Vefât itdiginde* kızı Ümmü'l-mü'minîn Hafşa raḍiya'l-lâhu 'anhâ yanına geçüp anuñ elinde kaldılar.

[5b] (10) *Yohsa böyle kalup ihtilâfa düşerler (dūṣār olurlar) didiginde* hemân Hâzret-i 'Osmân (zî'n-nüreyñ) Hâzret-i Hafşa raḍiya'l-lâhu 'anhâya (ve 'an Ebihâ'ya peygâm irsâl buyurdılar ki) haber gönderdi ki (11) ol yanıñdaki kâğadları cüz'leri gönder yazup muşhaf idüp andan saña gönderirim (zî elindedir) deyü.

[9a] (32) Tâ mescidden çıkmagı dilediklerinde ben “Yâ Resûlu'l-lâh siz baña dimediñiz mi ki mescidden çıkmadan (33) evvel saña bir sûre ög(ñ)redeyim ki ol Qur'an'ın sûreleriniñ ulusu, a'zamıdır.” deyü *söyledigimde* baña buyurdi ki: Ol sûre “El-ḥamdüli'l-lâhi rabbi'l-âlemin.” (34) dir ki benim virildigim Seb'u'l-Meşânî ve'l-Qur'an'ü'l-azîm oldur.

[10a] (2) Andan Ebâ's-Sâ'ib didi ki: *Anı eşitdigimde* ben Ebû Hureyre'ye “Yâ Ebû Hureyre, bizler çok vakit namâzları imâm ardında (3) kılarız.” *didiginde* hemân Ebû Hureyre kolumdan çeküp baña uşul ile “Ey Fârisli, zîrâ aşlı Fâris'den idi, imâm ardında *kıldığında* kendi (4) kendiñe yavaş eşidecegiñ kadar oku.” deyüp andan dönüp Ebû Hureyre didi ki: Eşitdim. Resûlu'l-lâh buyurur ki: Hâḫ celle ve 'alâ buyurdi ki “Ben (5) ol sûre-i Fâtiḥa'yı kulum ile benim aramda iki(ye) böldüm.

2.4.1.66. ol zamân: Yüklemin tam olarak zamanını belirtir.

[5a] (30) Elbetde lâzımlıdır deyü üzerime birden (31) *sürdüklerinde ol zamân* Hâzret-i Ebû Bekir'e ve Hâzret-i 'Ömer'e Hâḫ celle ve 'alâdan ireñ ilhâm baña daḥı irüp göñlüm açılıp baḫdım ki (32) anlarıñ sa'y itdikleri re'y gâyet ile ḥayırlu re'ydir.

2.4.1.67. ‘arşa çıkıncaḳ: Zaman zarfıdır. Cümleye *-ınca / -ince* anlamı katar.

[8a] (19) ‘*Arşa çıkıncaḳ* va’l-lāhu a‘lem.

2.4.1.68. ezeli: Cümleye *önce, başlangıcı olmayan bir zamanda, çok eski* anlamı katmıştır.¹⁷⁰ Zaman zarfıdır.

[18a] (24) Anuñla tesmiye olmasına bā‘is *ezelī* ‘ahd eyledi, (25) soñra ‘ahdi unuttı.

2.4.1.69. şabāḥ: Arapça kökenli bir kelimedir.¹⁷¹ Yüklemin zamanını belirtir.

[18a] (23) Ve *şabāḥ* bir ḥāl üzre ve aḥşam bir (24) ğayr ḥāl üzre olur.

[22a] (33) *Şabāḥ* ve aḥşam Ḥaḳ Te‘ālī’ye tesbīḥ iderler.

2.4.1.70. aḥşam: Türkçe kökenli bir sözcüktür.¹⁷² Yüklemin zamanını belirtir.

[18a] (23) Ve *şabāḥ* bir ḥāl üzre ve *aḥşam* bir (24) ğayr ḥāl üzre olur.

[22a] (33) *Şabāḥ* ve *aḥşam* Ḥaḳ Te‘ālī’ye tesbīḥ iderler.

2.4.1.71. ‘aḳabince: Cümleye *ardından, hemen arkasından, arkadan, derakap* anlamları katmıştır.¹⁷³ Zaman sıralaması ve ekleme işlevi vardır. Geriye doğru referans verir. Zaman zarfıdır.

[19b] (9) Kaçan ki Ḥaḳ Te‘ālī (10) münāfıḳların ḥaḳīḳatini vaşf eyledi ‘*aḳabince* meşel getürdigi ḥālleri nicedir, açılup beyān ola.

2.4.1.72. soñunda: Cümlede, *sonra* anlamında kullanılmıştır. Cümlede son olarak yapıları belirtmek için kullanılır. Sıralama yapar.

¹⁷⁰ <http://www.lugatim.com/s/Ezeli> Erişim: 12.03.2022, Saat: 11:10.

¹⁷¹ <http://www.lugatim.com/s/SABAH> Erişim: 12.03.2022, Saat: 11:35.

¹⁷² Sir Gerard Clauson, a.g.e., s. 96.

¹⁷³ <http://www.lugatim.com/s/akabinde> Erişim: 12.03.2022, Saat: 13:42.

[19b] (15) **Ve eger** dinürse evvelî (16) müfred ile gelüp *şoñunda* cem‘ ile gelmege bā‘iś nedir?

2.4.1.73. her dem: Yüklemin her zaman yapıldığını belirtir. Zaman zarfıdır.

[17b] (34) Eger ki olmasa halkıñ beni ta‘n itmesi *her dem* / Göreydiñ cümleden evvel pes ikrār (35) itmem aşikār.

2.4.1.74. her çağ: Yüklemin zamanını belirtir.

[17b] (19) Eger irseydi bākī kılmağa sağ / Mülā‘ibü’r-rimāh (20) kılurdu *her çağ*.

2.4.1.75. ezelden: *Yaratıldığından beri, yaratılışından itibâren; başından beri, çok eskiden beri* anlamlarında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Zaman zarfıdır.

[20b] (30) Ya‘nî sizleri *ezelden* mişliñiz olmamış üzre gibi (31) yokdan var idüp icād, “ve’l-lezîne min kabliküm” ve sizlerden evvel gelenleri dahı yokdan var olmak (32) üzre halk eyledi.

2.4.1.76. karanlıkda: Yüklemini hem zaman hem de yer yönüyle belirtir. Çok işlevli zarf örneğidir.¹⁷⁵ Durum anlamı da taşımaktadır. Verdiğimiz örnekte durum ifade etmektedir.

[19b] (19) Ya‘nî anları *karanlıkda* bıraktı.

2.4.2. Durum (Hâl) Zarfları:

2.4.2.1. serâser (ser-â-ser): Yüklemini (olsun fiilini) ayrılma-hedef yönüyle belirtmiştir. Cümleye *baştan başa, tamamıyla, büsbütün* anlamı katmış Farsça kökenli

¹⁷⁴ <http://www.lugatim.com/s/EZEL> Erişim Tarihi: 25.04.2022, Saat: 20:10.

¹⁷⁵ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 505.

bir zarftır.¹⁷⁶ Durum zarfıdır.¹⁷⁷ Yer anlamı da taşır. Hem durum hem de yer anlamı taşıdığı için çok işlevli zarflara örnek teşkil eder.¹⁷⁸

[1b] (9) Hemîşe h̄amd ü şenā ve şükr-i bi-intihā ol H̄āl-ı kevn-i mekāna olsun *serāser*, ...

2.4.2.2. ser-te-ser: Yükleme (zabt itdirdi) ayrılma-hedef yönüyle belirtmiştir. Cümleye *baştan başa, hep, bütün, hepsini* anlamı katmış Farsça kökenli bir zarftır.¹⁷⁹ Durum zarfıdır. Yer anlamı da taşır. Çok işlevli zarflara örnek teşkil eder.

[1b] (17) Ve anı qalblerde mahfūz-ı ābād ve diller oqumak ile yād ve muşhaflu yazı (18) ile zabt itdirdi *ser-te-ser*.

2.4.2.3. elbet-elbette: *Şüphesiz, muhakkak, mutlaka* anlamlarına gelir. Yükleme pekiştirir, kesinleştirir. Eylemin durumunu belirtmiştir.¹⁸⁰

[1b] (31) Ve nez̄ir ki aña muhālifler ‘azāb ile (32) k̄orhūdıcıdır *elbet*.

[5a] (30) *Elbetde* lāzımlıdır deyü üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamān H̄azret-i Ebū Bekir’e ve H̄azret-i ‘Ömer’e H̄ak celle ve ‘alādan iren ilhām baña daḥı irüp gönlüm açılıp bakdım ki (32) anlarıñ sa’y itdikleri re’y gāyet ile ḥayırlu re’ydir.

[17b] (14) Ya ‘nī anlar bilüp inanurlar ki *elbet* olacaktır ve aña varılacaktır.

2.4.2.4. kâmil: *Noksansız, tam, bütün* anlamıyla zarf-fiili nitelemiştir. Fiilin eksiksiz olarak yapılması gerektiğini belirtir.

[4a] (2) “Her kim Kur’ân’ı *kâmil* hıfz idüp andan harfleriniñ ilhrâcların (mahāric-i ḥurūfı) geregi gibi öğrenüp (ta’līm idüp) ve kelimeleriniñ ma’nâların öğrenüp bilmek üzre ve (3) helālini ve ḥarāmını bilür bilü(p) öyle okursa (kırā’at eylese) H̄ak (sübḥāne ve) Te’ālī anı cennete kıya (idḥāl eyleye).

¹⁷⁶ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1097.

¹⁷⁷ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 126.

¹⁷⁸ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 501.

¹⁷⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1102.

¹⁸⁰ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 216.

2.4.2.5. ancak: *Yalnız, sadece, yalnızca* anlamlarına gelir.¹⁸¹ Yüklemini sınırlandırır. Bazen de cümlede zaman zarfının önüne gelerek zamanı kesin olarak sınırlandırır. Durum zarfıdır.

[2a] (11) Ve bir yücelige ırmege *ancak* yoldurur Kır'ân.

[2a] (24) Zîrâ cemî'-i eşğâl-i dünyevîden kalb hâlî olup *ancak* ol ola tefekkîr ki murâd u maşşûdî.

[2a] (24) *Ancak* hâşıl olması anuñ ile yesîr (25) olur.

[9a] (10) Anuñ vesvesesini kıldan *ancak* Hâk Te'âlâ (11) def' ider dimekdir.

[9b] (20) *Ancak bugün* açıldı, didi.

[9b] (21) *Ancak bugün* (22) indi, didi.

[10b] (20) Zîrâ ism ile *ancak* bir şey'in zâtı bilinür.

[10b] (21) Ol *ancak* şâhibiniñ zâtına delâlet idendir.

[11a] (10) Allâh, bu bir ism ki *ancak* maşşûş Bârî Te'âlî'ye dinür.

[11a] (13) *Ancak* ol Cenâb-ı Kibriyâ'ya maşşûşdur.

[11a] (15) Ve ma'nâsı 'ibâdete *ancak* lâ'ik ve sezâ Hâk Te'âlî'dir.

[11a] (25) Ya'nî, ne kadar şeyler var ise dünyâ yüzünde *ancak* Hâk Te'âlî'niñ ism-i şerîfin yâd itmekle hamd ü şenâ iderler.

[11b] (17) Ol *ancak* Neml (18) sûresiniñ âyetlerinden bir âyettir.

[11b] (27) Ve didiler ki: Cemî'-i Kır'ân *ancak* tevâtür ile ve ifâza (28) ile isbât oldu.

[12a] (4) Ol indikde *ancak* evvelki süre tekmîl olup (5) ikinci süreye başlandığın anuñ ile bilür idi.

[13a] (14) Şanki Hâk sübhâne ve Te'âlâ haber virüp buyurur ki: “Hamd ü şenâyâ *ancak* Hâk Te'âlâ müsteħakdır.”

[13a] (20) Ve şükr *ancak* ni'mete gelür.

¹⁸¹ <http://www.lugatim.com/s/ancak> Erişim Tarihi: 06.04.2022, Saat: 14:00.

- [13a] (24) Ya'nî, hamd ü (25) şenā *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālî'ye lâıyık müsteḥaḵdır.
- [13a] (29) Lām ma'rife ile *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālî'ye (30) dinür.
- [13b] (14) Zîrā cezā olacaḵ günde kādir (15) olan *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālî'dir.
- [13b] (16) Aña *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālî kādirdir.
- [13b] (22) Ve ba'zılar ol günde kişıye *ancaḵ* dîni yaradıḡı içün dinildi, (23) didiler.
- [13b] (27) Ol günde *ancaḵ* emr ve mülk Ḥaḵ Te'ālî'niñdir.
- [14a] (3) Ve 'ibādet *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālî'ye ḥuzū'dur.
- [14b] (3) Ḥuşuşan anuñla Ḥaḵ Te'ālî vaşf olunsa *ancaḵ* andan murād hemān intikām almaḵdır, ġayr degil.
- [14b] (4) Velākin Ḥaḵ Te'ālî'niñ ḥışmı mü'minlerden 'āşî olanlara irmez, *ancaḵ* kāfirlere irer.
- [15a] (9) *Ancaḵ* Fātiḥa okumaḡla kāmil olur deyü.
- [15b] (24) Ol demde bu ḥarfleri nāzil itdi ki ma'nāsı Qur'ān *ancaḵ* bu ḥarflerledir.
- [17a] (18) Lākin bu beş şey'i *ancaḵ* Ḥaḵ Te'ālā (19) bilür.
- [17b] (16) *Ancaḵ* anlardır cehennem nārından ḳurtuluḡ cennet ḳazananlar.
- [17b] (23) Ya'nî, anlar ki dünyāda ve āḫiretde *ancaḵ* ḥayra (24) irmek içün kesilmişlerdir.
- [18b] (8) Ya'nî, anlar *ancaḵ* kendi nefslerini mekrleriyle (9) aldayuḡ kendi kendilerine iderler.
- [18b] (26) Ya'nî *ancaḵ* anlardır yeryüzini küfr, şirk ile fesāda (27) virenler.
- [20b] (29) Ve aña ise müsteḥaḵ olan *ancaḵ* ġāyete iḥsān, in'ām, luṭf, kerem idici olandır.

2.4.2.6. aslâ: *Hiçbir zaman, kesinlikle, hiçbir vakit* anlamlarına gelen Arapça bir zarftır.¹⁸² Fiillerdeki olumsuzluk anlamını kesinleştirmek ve pekiştirmek amacıyla kullanılır. Durum zarfıdır.¹⁸³

[2b] (30) Eger anları (31) tutup (aḥz idüp) ‘amel itdiñiz ise benden soñra *aşlā* ḍalālete düşmezsiz.

[6a] (17) *Aşlā* ne bir ḥarf ve ne bir kelime ziyāde (itdiler) ve ne andan bir şey’ eksik (nokṣān) itmediler (itmediler).

[8a] (3) Andan baña dinildi ki: (4) Seniñ bu üç kerre redd itmege *aşlā* redd olmayup Ḥaḳḳ’ā ḳabūl olacaḳ üç dilek virildi ki ol dem ḳabūl olunur.

[9b] (20) Ol ḳapu bugüne gelince ḳadar *aşlā* açılmadı idi.

[9b] (21) Ḥazret-i Cebra’īl: Bu melek daḥı *aşlā* bugüne gelince ḳadar yeryüzine indigi yokdur.

[10a] (11) Ve ḳaçan “İhdinā’ş-şırāṭa’l müstaḳīm” dise “Bizleri yā Rabb toḡrı saña irdiren yoluña hidāyet eyle.” deyü (12) dilese ki “Şırāṭa’l-lezīne en‘amte ‘aleyhim ḡayri’l maḡḍūbi ‘aleyhim ve la’d-ḍallīn.” “Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine *aşlā* ḡazabıñ irmedi (13) ve ne anlar ḍalāletde idiler.

[12b] (33) *Aşlā* rivāyetinde cerḥ yokdur.

[12b] (33) Senedleri (34) şahīḥdir, *aşlā* bir ‘illeti yokdur.

[16a] (9) Ya‘nī anuñ Ḥaḳ Te‘ālā ḳatından olduḡına *aşlā* şek ve şübhe yokdur.

[17b] (9) Birisi küfür, inkār oldur ki Ḥaḳ Te‘ālī’yi *aşlā* bilmez.

[18a] (13) Ya‘nī (14) anlarıñ gözler perde, ḳapak çekdi ki kör olup Ḥaḳḳ’ı *aşlā* görmezler.

[18a] (29) Ya‘nī, anlar *aşlā* inanup īmān getürmezler.

[18b] (19) Ya‘nī soñra anlara bir şiddetli ‘azāb olacaḳdır, *aşlā* ḳurtulmaları olmaya.

¹⁸² <http://www.lugatim.com/s/ASLA> Erişim Tarihi: 15.03.2022, Saat: 22:35.

¹⁸³ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 216.

[20a] (10) Ya‘nî anlar (11) dalâletlerinde *aşlā* Hakk’a dönmezler.

2.4.2.7. belki: *Olabilir, muhtemelen, bir ihtimale göre, sanırım ki; bile, hatta; ancak, olsa olsa* anlamlarında kullanılan yabancı kökenli bir zarftır.¹⁸⁴ Cümleye olasılık anlamı katmıştır.¹⁸⁵ Cümlede durum zarfı olarak kullanılmıştır.

[4b] (20) *Belki* kendi unutğan olmasından.

[5a] (1) *Belki* Kur‘ân’a bir alçak murdâr iş itmeleri korhusundan (havfindan).

[7b] (7) Ve ba‘zılar didi ki: *Belki* ba‘zı kelimelerde kamusu ola.

[14b] (35) Bil ki üzerine vâcib olan Kur‘ân’dan bir uzun âyet okumak veyâ üç kısa âyet okumaktır.

2.4.2.8. şanki: *Farz edelim ki, güya* anlamlarında kullanılır. İhtimal bildiren bir durum zarfıdır.¹⁸⁶

[7b] (35) Hâzret-i Resûl beni ol inkâr ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduklarında hemân göğsüme mübârek elleriyle bir kerre (36) urduklarında Şeytân’ın baña ol virdigi vesvese derûnumdan gitdikde *şanki* kendimi huzûr-ı Bârî’de görür olup ‘âzâmeti heybetinden korhup [8a] (1) kan tere batdım.

[11a] (5) *Şanki* (6) şey’e yücelmesi ile ma‘nâsı izhâr olur.

[13a] (14) *Şanki* Hak sübhâne ve Te‘âlâ haber virüp buyurur ki: “Hamd ü şenâya ancak Hak Te‘âlâ müsteħaktır.”

[13a] (15) Ve ma‘nâsı emrdir *şanki* “El-hamdü lillâh” diyin.

[14a] (12) Üçüncü: *Şanki* kul dir ki: Yâ Rabb! Saña ‘ibâdet itmege şurû‘ itdim.

[18b] (5) *Şanki* (6) Hak Te‘âlî’niñ zât-ı ‘aliyyesini aldatmış olurlar.

¹⁸⁴ <http://www.lugatim.com/s/BELK%C4%B0> Erişim Tarihi: 30.03.2022, Saat: 16:55.

¹⁸⁵ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 111.

¹⁸⁶ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 472.

2.4.2.9. meşelā: *Misal olarak, söz gelişi, şunun gibi* anlamlarında kullanılan Arapça bir zarftır.¹⁸⁷ Durum zarfı olarak kullanılır.

[10b] (22) Ve bir kavlı dağı ol ki *meşelā* bir şey’ ammā isimleri çok anlarıñ kaması ile yād olunur birer birer.

[11a] (26) *Meşelā* eger elīfi hāzıf eylesek (27) ﷻ (lillāh) kalur.

[11b] (29) *Meşelā* sūre-i el-Mülk otuz āyet ve sūre-i el-Kevşer üç āyet ve sūre-i İhlāş (30) dört āyet.

[15b] (9) *Meşelā* “elif” Allāh (10) isminiñ miftāhıdır.

[15b] (20) *Meşelā* (21) “kırā’atı Elḥamdülillāh” dirseñ ya’nī Fātiḥa’yı bütün okudum tamāmıyle, demekdir.

[16b] (13) *Meşelā* ‘amelleriñ ziyādesiyle artar ve eksik olması (14) ile eksilür.

2.4.2.10. taḥkikān: *Gerçekten, doğrusu* anlamlarında kullanılan Arapça bir zarftır.¹⁸⁸ Yüklemin durumunu belirtir.

[10b] (33) Ve dağı kavluhu Te’ālī “Fe sebbih (b)ismi rabbike” buyurmasına ve “tebārekesmü rabbike” deyü (34) buyurmasına bunda şāfī cevāb denildi ki bunda ma’lūm ola ki *taḥkikān* [11a] (1) bu lafzıñ ma’nāsına el ism ya’nī ad, Ḥaḳ Te’ālīhu’dur (bi’t-Türki adı demekdir).

[17b] (14) Ya’nī *taḥkikān* (15) olacağın bilürler.

2.4.2.11. yine: Cümleye *tekrar, gene, bir daha, yeniden* anlamı katmıştır.¹⁸⁹ Cümlemin yüklemine yineleme anlamıyla sağlamlaştırır. Yüklemin durumunu belirtir.¹⁹⁰ Zaman anlamı da taşır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 726.

¹⁸⁸ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1189.

¹⁸⁹ <http://www.lugatim.com/s/Y%C4%B0NE> Erişim Tarihi: 03.04.2022, Saat: 14:55.

¹⁹⁰ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 126.

Bkz. Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 217.

Bkz. Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 109.

¹⁹¹ Mustafa Özkan, Hatice Tören ve Osman Esin, *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, 3. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2013, s. 536.

[8a] (2) Ben *yine* dönüp ümmetime āsān olması (3) için gayrısın diledim.

[9a] (34) Bunu İmām Mālik raḍiya'l-lāhu 'anh Muvatta' nām kitābında *yine* Ebī Sa'id ḥazretinden (35) rivāyet itdi.

[11a] (25) Ve bu ismiñ (26) ḥaṣā' işinden eger andan bir ḥarfini ḥazf eylesek bākī kalanı *yine* ma'nāsındadır.

[12a] (1) Ve *yine* ibn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümādan rivāyet ki ...

[14a] (24) Eger egrilse çün ol yol *yine* toğrılığa döner.

[21a] (29) Zīrā Qur'an gāh bir ḥikāyeyi uzun (uzun) (30) elfāzlar ile naql ider soñra dönüp az kelām ile *yine* anı getürür.

[21a] (30) Şol kadar var ki (31) üslūbları *yine* ol üslūbda ve vezinleri eş'ār ve ḥuṭbeler ve risāleler vezni üzre gelür.

2.4.2.12. deyü - diye: Kelime, metinde iki şekilde de yazılmıştır. Fiillerin ve fiilimsilerin durumunu, sebebini belirtir.¹⁹²

[2b] (10) *Oқuyanlara āsān olsun deyü* beyān itdi.

[2b] (20) *Anı (21) alup tutuñ, anuñ ile 'amel idüñ deyü* ibtidā Qur'an'ı ısmarladı ve aña rāğīb itdi (sipāriş ve tergīb buyurdılar).

[2b] (22) Sizlere ehl-i beytimi Allāh'a emānet iderem, *Allāh emāneti iderem deyü* tekrārladı (te'kiden tekrār buyurdılar).

[4a] (23) *(Ve fākihетен ve ebbān) āyetindeki (24) أَبَا nedir deyü* su'al itdiler.

[5a] (1) *Muşḥaḥfi götürmeyin deyü* tenbīhdir.

[5a] (22) *Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin itmedigi şey'i ben nice ideyim deyü* nutk idince, Ḥazret-i 'Ömer üzerime varup *va'l-lāhi bu benim saña (23) didigim ḥayırludur deyü* üzerime vardıkda, Ḥaḳ celle ve 'alā anuñ ḳalbini açup aña ilhām

Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s. 247.

¹⁹² H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 349.

itdiği benim dağı gönlüm açup aña ilhām (24) itdigin baña dağı ilhām itdikde, bağıdım ki ‘Ömer’in re’yi bunda gāyet hayırludur.

[5a] (26) *Hemān Kur’ān-ı ‘azīmü’s-şānı āyet-be-āyet sūre-be-sūre nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve hıfızlarında olanları devşürüp kâğadlara yazup cem’ eyle deyü* emr itdiginde Zeyd bin Şābit rağiya’l-lāhu (28) ‘anh didi ki: ...

[5a] (29) *Ve baña it deyü nice emr idiyorsuñuz deyü* anlara (30) nuṭṭ itdigimde Hażret-i Ebū Bekir ve ‘Ömer rađiya’l-lāhu ‘anhümā: ...

[5a] (30) *Elbetde lāzımlıdır deyü* üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamān Hażret-i Ebū Bekir’e ve Hażret-i ‘Ömer’e Haḫ celle ve ‘alādan iren ilhām baña dağı irüp gönlüm açılıp bağıdım ki (32) anların sa’y itdikleri re’y gāyet ile hayırlu re’ydir.

[5b] (10) Yoḫsa böyle ıalup iḫtilāfa düşerler (dūçār olurlar) didiginde hemān Hażret-i ‘Osmān (zı’n-nūreyn) Hażret-i Hafşa rađiya’l-lāhu ‘anhāya (ve ‘an Ebihā’ya peygām irsāl buyurdılar ki) ḫaber gönderdi ki (11) *ol yanıñdaki kâğadları cüz’leri gönder, yazup muşḫaf idüp andan saña gönderirim (zı’elindedir) deyü.*

[5b] (14) Ve anı yazarken yazan (taḫrīr iden muḫarrir) Kureyş cemā’atine: *Eger sizler Zeyd bin Şābit ile (15) Kur’ān’dan bir kelimeye iḫtilāf iderseñiz anı Kureyş’in luğati üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre taḫrīr idiñ), deyü* emr eyledi (buyurdılar).

[5b] (30) Hażret-i ‘Osmān anlara (31) tābūt (تابوت) yazıñ Kureyş dilince buyurduḫda (Kureyş lisānı üzre تابوت tābūt taḫrīr idiñ diyü fermān buyurdılar.) *tābūt deyü* yazdılar (taḫrīr itdiler).

[5b] (30) Hażret-i ‘Osmān anlara (31) tābūt (تابوت) yazıñ Kureyş dilince buyurduḫda (Kureyş lisānı üzre تابوت tābūt taḫrīr idiñ diyü fermān buyurdılar.) *tābūt deyü* yazdılar (taḫrīr itdiler).

[6a] (21) Ve ḫāfızları vefāt ider dükenür deyü kendilerine gayret-i dīniye ilhām olup anı dağı bir şey’ (22) zıkr olandan zāyi’ olmadan (cümleñiñ ittifākıyla) ḫalğıdılar.

[6a] (28) Zırā Cebrāīl her āyet indirdikce Hażret-i Resūl’e *bu āyet falan sūrede şol falan āyetiñ ardınca yazılır deyü* (29) āyet be āyet bu tertīb üzre bildirüp öğredir idi.

[7a] (28) *Andan siz ḫolay, āsān olanın okuyuñ deyü* emr itdi.

[8a] (1) Ol dem Hāzret-i Resūl baña buyurdı ki: “Yā Ubeyy baña Qur’ān irsāl olundukda bir harf üzerine okuyayım deyü emr olundu.

[8a] (1) Ben dönüp (2) ümmetime āsān olsun okuması deyü gayrısın diledim.

[8b] (2) Ve namāzda olmayup şöyle Qur’ān okumağa başlayan evvelī أعوذ بالله (E’ūzu bi’l-lāh) deyü تعوذ (te’avvüz) itmesi müsteḥabdır.

[9a] (30) Baña buyurdı ki: “Hāḡ celle ve ‘alā Qur’ān’ında ‘Eger sizi Allāh ve Resūli ne zamān çağırır ise anlara cevāb viriñ. ’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdı ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir sūre ög(ñ)redeyim ki ol Qur’ān’ıñ sūreleriniñ ulusu, a’zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi.

[9b] (25) Hāḡ celle ve ‘alā buyurdı ki “Her kim bunları okuyup benden her ne dilerse ben anuñ ol (26) diledigin iḡsān idüp virem.” deyü beyān itdi, didi.

[10a] (6) Andan Hāzret-i Resūl buyurdı ki: Kaçan ḡul “El-ḡamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn” dise aña Hāḡ (7) Tebāreke ve Te’ālī “ḡulum baña ḡamd eyledi.” diye ve kaçan “Er-raḡmani’r-raḡīm” dise “ḡulum baña šenā itdi.” diye ve kaçan ...

[10a] (11) Ve kaçan “İḡdinā’ş-sırāṡa’l müstaḡīm” dise “Bizleri yā Rabb ṡoḡrı saña irdiren yoluña hidāyet eyle.” deyü (12) dilese ki “Sırāṡa’l-lezīne en‘amte ‘aleyhim ḡayri’l maḡḡūbi ‘aleyhim ve la’ḡ-ḡāllīn.” “Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine aṡlā ḡāzabıñ irmedi (13) ve ne anlar ḡalāletde idiler.

[10a] (13) Anlar ki en‘ām ve iḡsān eyledin, anlarıñ gitdikleri yolların hidāyet eyle didiklerinde anlara ḡamu dilediklerin virüp (14) iḡsān itdim.” deyü buyura.

[10b] (9) Zīrā ḡavluhu Te’ālā “Fe sebbiḡ bismi rabbike’l-‘azīm” āyetindeki bā’nıñ elifi ḡalmasına bā’is az isti’māl olmasındandır deyü beyān itdiler.

[10b] (13) Andan ‘Ömer ibn ‘Abdü’l-‘azīz raḡmetu’l-lāhi Te’ālī yazıcılarına Allāh-u zū’l-celāliñ kelām-ı ḡadīmine ta’zīm ve tekrīm içün (14) bismi’llāḡda bā’nıñ başını uzadıñ ve sīm’in dişlerini açup bellü idiñ ve mīm’in başını deḡirmi idiñ deyü (15) ıṡmarlayup tenbīḡ ider idi.

[10b] (17) Andan anı ol ismi yalnız nidā idüp (18) “Yā Yaḡyā” deyü buyurdı ‘aleyhi’ş-ṡalātu ve’s-selām.

[11a] (28) Ve ba‘zılar bu ism-i şerîfi *ism-i a‘zamdır* (29) *deyü zâhib* oldılar.

[11b] (20) Ve Hâzret-i Şâfi‘î “Besmele sûreleriñ evâ’ilinden (21) degildir. Ancağ ol Fâtihâ’dan bir âyetdir.” *deyü kaṭ‘î* bir kavl vardır.

[11b] (30) Eger besmele anlardan sayılsa idi *beş âyet deyü* yazarlar idi.

[11b] (35) Kendine kanı yedinci âyeti didiklerinde بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi’llâhi’r-raḥmāni’r-raḥîm) *deyü* buyurdu.

[12a] (25) Anı *Qur’ân’dan degildir deyü* vehm iden nice ider ki Qur’ân’dan olmayanı şahâbeler (26) yüz on üç sûreniñ evvellerinde nice yazdılar.

[13b] (6) Eger dirseñ ki nice *Müseylime-i Kezzâb’a Raḥmānū’l-Yemāme deyü* add konuldu ol anlarıñ şâ’irleriniñ sözidir.

[16b] (35) Hâzret aña “*Hak Te‘âlî’niñ birliğine ve melâ’ikelerine ve kitâblarına ve peygamberlerine ve ölüp mezâr (mezâra) varmağa ve andan [17a] (1) kalķup maḥşer yerine varmağa inanup îmân getürürseñ.*” *deyü* buyurdu.

[18b] (5) Ve ba‘zılar “Münâfıklarıñ *Müslümân’ız deyü* mü’minleri aldatmalarıdır.” didiler.

[20b] (6) İmdi kâfirler ve münâfıklar Qur’ân (7) okundukda *eşitmeyelim deyü* kulağların tıkarlar, eşidince kalbleri aña meyl itmesi korhusundan.

[20b] (23) İdici oldur ve anuñ itdigine *bunı niçün itdiñ deyü* nizâ’ iden yokdur.

[21a] (27) Zîrâ ma’nâsı, eger siz bu nâzil olan Qur’ân’a *Hak katından degildir deyü* şek ü şübhe iderseñiz sizler (28) anuñ gibi bir sûre getürüñ aña beñzeye.

2.4.2.13. üzre - üzere - üzerine: Fiilin durumunu belirtir. Cümleye yer anlamı da katar. Hem niteleme hem de yer anlamı taşıdığı için çok işlevli zarflara örnektir.¹⁹³

[4a] (26) Ol kişi âyeti hevâsına tâbi‘ olmağla *kendi nefsinüñ (27) murâdı üzre* söyler, döner, gönölünce (dil-hâhı üzre) ma’nâ virir.

¹⁹³ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 353, 498.

[4a] (28) Ol hemān *kendi murādı üzre* sözine ve bid‘atına hüccet itmek için tefsir eyler.

[4a] (30) Ve ammā cehl ile olup āyetiñ ma‘nāsı ne vech üzre olduğun (31) bilmeyüp *kendi murādı üzre* tefsir ider ki ol itdiği āyetiñ ma‘nāsına hılāfdır.

[5b] (14) Ve anı yazarken yazan (taḥrīr iden muḥarrir) Kureyş cemā‘atine: Eger sizler Zeyd bin Şābit ile (15) Qur‘ān’dan bir kelimeye ihtilāf iderseniz anı *Kureyş’in luğati üzre* yazıñ (luğat-i Kureyş üzre taḥrīr idiñ) deyü emr eyledi (buyurdılar).

[5b] (15) Anlar daḥı *ol emr üzre* yazdılar (taḥrīr eylediler).

[6a] (26) Zīrā Ḥazret-i Resūl şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem kendine Qur‘ān-ı ‘azīmü’s-şāndan āyetler indikce şaḥābelere *Cebrāīl ‘aleyhi’s-* (27) *selāmdan aldığı tertīb üzre* okuyup öğredir idi ki ol bu an muşḥaflarımızda yazılan üzre idi.

[6a] (28) Zīrā Cebrāīl her āyet indirdikce Ḥazret-i Resūl’e bu āyet falan sürede şol falan āyetiñ ardınca yazılır deyü (29) āyet be āyet *bu tertīb üzre* bildirüp öğredir idi.

[6a] (30) Anlar da cem‘ itmelerinde *Ḥazret-i Resūl’den aldıkları tertīb üzre* cem‘ itdiler ki ol muşḥaflarımızda yazılı olan tertībdir.

[6b] (33) İmdi Mekke’de Qur‘ān’dan inen (34) sūreler *bu zikr olunan tertīb üzre* indiler.

[6b] (34) Şikāt ulu müfessirleriñ ve ‘ulemālarıñ kamu (35) rivāyātları *zikr olunan üzre* qarār itdi.

[7a] (9) İmdi Medīne’de Qur‘ān-ı ‘azīmü’s-şān *bu tertīb üzerine* indi.

[7a] (28) Andan buyurdi ki: Qur‘ān *yedi ḥarf üzerine* indi.

[7b] (18) Ḥazret-i Resūl buyurdi “Cebrāīl ‘aleyhi’s-selām baña Qur‘ān’ı (19) *bir ḥarf üzerine* okudı.

[8a] (11) “Qur‘ān *yeddi ḥarf üzerine* indi.

[12a] (6) Ve didiler ki *Şeyḥayn’ın şartı üzre* bu şaḥīḥdir.

[14a] (8) Şāḥib-i Ḥāzin dir ki: Anı *birkaç vech üzre* zikr itdiler.

[14a] (17) Bizleri (18) *ol yol üzre* şābit eyle dimekdir.

[14a] (19) Ve ma‘nāsı sen *olduğın hāl üzerine* dā‘im ol, demek.

[16b] (14) İmdi bunun iki ihtilāfın arası cem‘ olmak mümkün oldu *kitāb ve sünnet kavli üzre*.

[17b] (28) İmdi el-küfr *dört vech üzre* gelir.

[18a] (23) Ve şabāh bir *hāl üzre* ve aḥşam bir (24) *gayr hāl üzre* olur.

[18b] (30) Ya‘nī muhācirīn ile enşār gibi sizler de (31) *hulūş üzre* inanup īmān getirsenñiz.

[20b] (8) Ve ba‘zılar Hakk Te‘ālā bu meşeli *İslām üzerine* (9) getürdi didiler.

[20b] (30) Ya‘nī sizleri ezelden *mişliñiz olmamış üzre* gibi (31) yokdan var idüp icād, “ve‘l-lezīne min kabliküm” ve sizlerden evvel gelenleri dahı *yokdan var olmak* (32) *üzre* halk eyledi.

[21a] (30) Şol kadar var ki (31) üslūbları yine ol üslūbda ve vezinleri *eş‘ār ve huṭbeler ve risāleler vezni üzre* gelir.

[21a] (34) Ve *elfāzı üzre* cevāhirle (35) zīnet var.

2.4.2.14. eger/eger kim: *Eger* sözcüğü koşul yönüyle yüklemi güçlendirir. *Şāyet* anlamıyla şart cümlelerinin başına getirilir.¹⁹⁴ Durum zarfıdır.¹⁹⁵

[2b] (30) *Eger* anları (31) tutup (aḥz idüp) ‘amel itdiñiz ise benden sonra aṣlā dālālete düşmezsınız.

[4b] (11) *Eger* bağlı köstekli korsa öyle (12) dururlar.

[4b] (12) *Eger* köstek ve bağların çözüp şalıverir ise kaçıp giderler.

[4b] (13) *Eger* (Kur‘ān’ın) okumasın terk iderse unutup (ferāmūş idüp) derünundan gider, durmaz.

¹⁹⁴ <http://www.lugatim.com/s/e%C4%9Fer> Erişim Tarihi: 15.03.2022, Saat: 16:50.

Bkz. H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 477.

¹⁹⁵ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 112.

[5a] (2) *Eger* küffâr vilâyetinde bir kâfire mektûb yazup içinde bir âyet yazarsa mâni‘ degildir.

[5b] (14) Ve anı yazarken yazan (tahrîr iden muharrir) Kureyş cemâ‘atine: *Eger* sizler Zeyd bin Şâbit ile (15) Kûr’ân’dan bir kelimeye ihtilâf iderseñiz anı Kureyş’in luğatı üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre taḥrîr idiñ), deyü emr eyledi (buyurdılar).

[8a] (8) Ve bu vesvese ve şek *eger* temellenmez ise mâni‘ degildir.

[8b] (8) *Eger* vâcib olaydı anı daḥı öğredir idi didiler.

[8b] (10) *Eger* kalkûp namâz kılmak dilerseñiz evvelî abdest alıñ deyü emr itmesi (11) gibidir didiler.

[9a] (30) Baña buyurdu ki: “Ḥaḳ celle ve ‘alâ Kûr’ân’ında ‘*Eger* sizi Allâh ve Resûli ne zamân çağırır ise anlara cevâb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdu ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir sûre öğredeyim ki ol Kûr’ân’ın sûrelerinin ulusu, a‘zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi.

[10a] (31) *Eger* daḡınıḳ ise (32) devşürüp cem‘ eyleye.

[10a] (32) *Eger* derin ise ma‘nâsı anı şerḥ idüp bildire.

[11a] (7) *Eger* anlarıñ didigi gibi olsa idi anuñ (8) taşğîrû سَيِّم (seym) olur idi.

[11a] (25) Ve bu ismiñ (26) ḥaṣâ’ işinden *eger* andan bir ḥarfini ḥazf eylesek bâḳî kalanı yine ma‘nâsındadır.

[11a] (26) Meşelâ *eger* elîfi ḥazf eylesek (27) لله (lillâh) kalur.

[11b] (30) *Eger* besmele anlardan şayılsa idi beş âyet deyü yazarlar idi.

[12a] (9) Ya‘nî, *eger* الْحَمْدُ لله (elḥamdü lillâhi) okursañız بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm) berâber okuyuñ.

[12b] (7) Ol ise Ḥazret-i Resûl’üñ âmîn didigi vârid olmuş iken *eger* ki besmele Kûr’ân’dan olmasa sûreleriñ (8) evvellerinde nice yazarlar idi.

[13b] (6) *Eger* dirseñ ki nice Müseylime-i Kezzâb’a Raḥmânü’l-Yemâme deyü add konuldu ol anlarıñ şâ’irleriñ sözidir.

[13b] (9) *Eger* dirseñ ki Er-raḥmānī'r-raḥīm besmelede zıkr itdik, (10) bunda tekrārlamada fā'ide nedir?

[13b] (25) *Ve eger* dirseñ ki niçün maḥşuş “yevmi'd-dīn” yalnız zıkr itdi.

[14a] (6) *Ve eger* dir iseñ (7) yardım ve sığınmaḡ dilemek ‘amele şurū' itmezden evvel gerek idi.

[14a] (24) *Eger* egrilse çün ol yol yine toḡrılıḡa döner.

[15a] (4) *Ve eger* dinürse ḡadişden murād namāz ansız kāmīl degildir.

[16a] (31) *Eger kim* müttakīlere faḡl iḡsān olmasa nice Ḥaḡ Te'ālā: “ḡuden lil müttakīne” didi?

[16a] (32) *Ve eger* dirseñ nice didi “ḡuden lil müttakīne”?

[16b] (1) *Eger* insān īmānı (2) inanmaḡ ma'nāsından tefsīr iderse īmān ne artar ve ne eksilür.

[17a] (8) *Eger* öyle itmezseñ ol seni görür gibi fīkr ile (9) murāḡabe itmekdir.

[17a] (8) *Ve* cihāda ḡarc itmekdir *eger* üzerine vācib olursa.

[17b] (19) *Eger* irseydi bāḡī ḡalmaḡa saḡ / Mülā'ibü'r-rimāḡ (20) ḡalurdı her çāḡ.

[17b] (34) *Eger* ki olmasa ḡaḡnıñ beni ḡa'n itmesi her dem / Göreydiñ cümleden evvel pes ikrār (35) itmēm āşīkār.

[18a] (3) *Ve eger* ol ḡâlde ölürse yeri ceḡennemde muḡalleddir.

[18b] (2) *Ve eger* dinürse ki Ḥaḡ Te'ālī'yi nice mekr, ḡīle ile aldadırlar ve ol anlarıñ derūnlarında olanı bilür (3) iken?

[18b] (34) *Ve eger* dirseñ ki nice nifāḡları şaḡīḡ olur “e nū'minu” dimeleri ile.

[19b] (1) *Eger* ḡidāyeti ḡöstermeseler ḡālleri (2) mu'aḡḡal olup mü'minlerden ḡurtulmazlar.

[21a] (27) Zīrā ma'nāsı, *eger* siz bu nāzil olan Ḳur'ān'a Ḥaḡ ḡatından degildir deyü şek ü şübhe iderseñiz sizler (28) anuñ gibi bir sūre ḡetürüñ aña beñzeye.

2.4.2.15. -sA şart eki ile: Yüklemin gerçekleşmesi için gerekli olan şartı belirtir.¹⁹⁶ Durum zarfıdır.

[2b] (30) Eger *anları* **(31)** *tutup (ahz idüp)* ‘amel itdiñiz ise benden soñra ašlā dālālete düşmezsınız.

[3a] (15) Her kim *tekebbürliginden (ve) cebbārlığından anı terk idüp anuñ ile* ‘amel itmezse Hāḡ (sübḡāne ve) Te‘ālī anı kesüp **(16)** gökden helāk eyler.

[3a] (18) Her kim *Qur‘ān‘dan gayrıdan hidāyet dilerse* dālālete düşer ...

[3a] (20) Her kim *anuñla söylerse* šādık toğrı **(21)** söyler ve her kim *anuñ ile* ‘amel iderse ecr (ü) ševāba irer (nā‘il olur).

[3a] (21) Ve her kim *anuñla hüküm iderse* ‘adl eyler.

[3a] (21) Ve her kim *aña da‘vet olup kabül iderse* **(22)** širāt-ı müstakīme hidāyet bulur.

[3b] (8) Her kim *Hāḡ (sübḡāne ve) Te‘ālī‘niñ kitābı Qur‘ān-ı ‘aẓīmü‘ş-şān‘dan bir harf okusa* aña bir ḡasene yazılır ve **(9)** ḡasene on kendi kadar ševābdır.

[3b] (30) Her kim *Qur‘ān okuyup* **(31)** *anuñ ile* ‘amel iderse (her kim ki tilāvet-i Qur‘ān idüp mūcibince ‘āmil olsa) Hāḡ celle ve ‘alā kıyāmet günü (rūz-i kıyāmetde) anuñ atasına ve anasına (peder ü māderine) tāt giydir ki (giydirir ki) nūrı dünyā evlerinde **(32)** iren güneş nūrundan ziyāde olur.

[4a] (2) “Her kim *Qur‘ān‘ı kāmīl ḡıfz idüp andan ḡarfleriniñ iḡrācların (maḡāric-i ḡurūfı) geregi gibi öğrenüp (ta‘līm idüp) ve kelimeleriniñ ma‘nāların öğrenüp bilmek üzre ve* **(3)** *ḡelālını ve ḡarāmını bilür bilü(p) öyle okursa (kırā‘at eylese)* Hāḡ (sübḡāne ve) Te‘ālī anı cennete kıya (idḡāl eyleye).

[4a] (17) Her kim **(18)** *Kur‘ān-ı ‘aẓīmü‘ş-şānı ‘ilmsiz tefsīrinde bir şey’ söyler* ise anuñ ceḡennemdeki menzilinde oturak yeri āteşle döşenür.

[4a] (19) Bir rivāyetde *her kim kendi rāyı ile söylerse* oturacak yeri āteşle döşenür.

¹⁹⁶ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 476.

[4b] (8) *Üzerine düşmeyüp birkaç gün terk olunsa* ol dem (9) deründan unudulup gider dimekdir.

[4b] (11) Eger *bağlı köstekli korsa* öyle (12) dururlar.

[4b] (12) Eger *köstek ve bağların çözüp şaliverir ise* kaçup giderler.

[4b] (12) *Üzerine düşüp dâ'im okursa* hıfzı anuñ (13) temellenüp (esâslanup) ziyâde olur.

[4b] (13) Eger (*Qur'an'ın*) *okumasın terk iderse* unudup (ferâmüş idüp) derünundan gider, durmaz.

[4b] (26) “Kağı kişi ki *Qur'an okurken terk idüp anı unutsa* ol kıyâmet gününde Hakk'ın (27) dergâhına elsiz haşr ola.”

[4b] (32) *Anda kişi Qur'an'dan bir sûre veyâ bir âyet kendine virilüp hıfz itse andan dönüp unutsa* bundan ulu, büyük (33) günâh itmelerin görmedim.”

[5a] (10) “*Her kim Qur'an'ın harâm (11) itdiklerin helâl itmek dilerse* ol Qur'an'a inanup imân itmedi.”

[5b] (14) Ve anı yazarken yazan (tahrîr iden muharrir) Kureyş cemâ'atine: *Eger sizler Zeyd bin Sâbit ile (15) Qur'an'dan bir kelimeye ihtilâf iderseñiz* anı Kureyş'in luğatı üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre tahtîr idiñ), deyü emr eyledi (buyurdılar).

[8a] (8) Ve bu vesvese ve şek eger *temellenmez ise* mâni' degildir.

[8b] (3) Andan ibn Sîrîn (4) rahimehu'l-lâh hâzreti “Kişi ‘ömründe bir kerre *تَعُوذُ* (te'avvüz) idüp *أَعُوذُ بِاللَّهِ* (E'ûzu bi'l-lâh) okusa anuñ üzerinden vâcibligi sâkıt olur.” didi.

[8b] (31) Zîrâ her kim *deli olsa* anuñ ‘aklı ölür gider.

[9a] (30) Baña buyurdu ki: “Hak celle ve ‘alâ Qur'an'ında ‘Eger sizi Allâh ve Resûli ne zamân *çağırır ise* anlara cevâb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” deyüp andan buyurdu ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir sûre öğ(ñ)redeyim ki ol Qur'an'ın sûreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi.

[9b] (25) Hak celle ve ‘alâ buyurdu ki “Her kim bunları okuyup *benden her ne dilerse* ben anuñ ol (26) diledigin ihsân idüp virem.” deyü beyân itdi, didi.

[10a] (31) Eger *dağınık ise* (32) devşürüp cem' eyleye.

[10a] (32) Eger *der'in* ise ma'nāsı anı şerh idüp bildire.

[11a] (7) Eger *anlarıñ didigi gibi olsa idi* anuñ (8) taşğırü سيم (seym) olur idi.

[11a] (25) Ve bu ismiñ (26) haşā' işinden eger andan bir harfini *hazf* eylesek bākī kalanı yine ma'nāsındadır.

[11a] (26) Meşelā eger elīfi *hazf* eylesek (27) لله (lillāh) kalur.

[11a] (27) Ve evvelki lām'ı *hazf* itsek الله (ilāh) kalur.

[11a] (27) Ve ikinci elīf'i *hazf* itsek له (lehu) kalur.

[11b] (30) Eger besmele *anlardan şayılса idi* beş āyet deyü yazarlar idi.

[12a] (9) Ya'nī, eger الحمد لله (elḥamdü lillāhi) *okursañız* بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) berāber okuyuñ.

[12b] (7) Ol ise Hāzret-i Resūl'üñ āmin didigi vārid olmuş iken eger ki besmele *Qur'an'dan olmasa* sūreleriñ (8) evvellerinde nice yazarlar idi.

[13a] (12) Cehr ile iḥfā içün anları *yād* itsek maḳşūd uzanur.

[13b] (6) Eger *dirseñ* ki nice Müseylime-i Kezzāb'a Raḥmānū'l-Yemāme deyü add konuldu ol anlarıñ şā'irleriniñ sözidir.

[14a] (20) Ya'nī, Hāzret-i Resūl buyurdu ki “Kaçan (21) imām Fātiḥa'yı okuyup *āmīn* dirse siz daḥı āmin deyiñ.

[14b] (3) Huşuşan anuñla Hāḳ Te'ālī *vaşf olunsa* ancak andan murād hemān intikām almakdır, ḡayr degil.

[14b] (21) Zīrā her kimiñ āmin dimesi melā'ikenin āmin dimesine *muwāfiḳ* (22) *gelürse* anuñ evvelki itdigi günāhları maḡfıret olunur.”

[14b] (25) Ya'nī, imām Fātiḥa'yı okuyup “*ve lā'd-dāllīn*” dirse siz āmin deyiñ.

[15a] (10) Ve *Fātiḥa okumağa 'aciz olursa* (11) Qur'an'dan kolayına geleni okuya.

[16a] (21) Ya'nī, kaçan *üzerimize ceng şiddetli olsa* Hāzret-i Resūl'i düşmān ile kendi aramıza ḥicāb ve ḳalḳan iderdik.

[16a] (31) Eger kim *müttakîlere fâzıl ihsân olmasa* nice Hâk Te‘âlâ: “huden lil müttakîne” didi?

[16b] (1) Eger insân îmânı (2) *inanmak ma‘nâsından tefsîr iderse* îmân ne artar ve ne eksilür.

[17a] (8) Ve cihâda hârc itmekdir eger *üzerine vâcib olursa*.

[17b] (19) Eger *irseydi bâkî* kalmağa sağ / Mülâ‘ibü’r-rimâh (20) *kalurdu* her çağ.

[17b] (34) Eger ki *olmasa* halkıñ beni ta‘n itmesi her dem / Göreydiñ cümleden evvel pes ikrâr (35) *itmeme âşikâr*.

[18a] (3) Ve eger *ol hâlde ölürse* yeri ceñennemde muhalledir.

[19b] (1) Eger *hidâyeti göstermeseler* hâlleri (2) *mu‘attal olup mü‘minlerden kurtulmazlar*.

[20a] (32) Ya‘nî kaçan parlamayıp *karañlık* (33) *olursa* üzerlerine durup şaşarlar, gidecek yol bulmazlar.

[20b] (17) Ya‘nî kaçan *İslâm’da belâ* (18) *ve şiddet görseler* girülenürler.

2.4.2.16. -A istek kipi ile: İstek kipi -A cümleye şart anlamı katmıştır.¹⁹⁷ Yüklemin gerçekleşmesi için gerekli olan şartı belirtir.

[14b] (33) Üç kerre ya‘nî *bir namazdaki Fâtiha okunmaya* ol namâz (34) eksikdir, eksikdir, eksik.

2.4.2.17. yüzünden: -den *ötürü, sebebiyle* anlamlarına gelir. Olumsuz sebep bildirir.¹⁹⁸ Metnimizde olumlu sebep bildirdiği örnekler de vardır. Durum zarfıdır.

[10a] (16) Zîrâ bu sûre *ma‘nâsı yüzünden* yarısı hâmd ile (17) şenâdır.

¹⁹⁷ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 140.

¹⁹⁸ <http://www.lugatim.com/s/y%C3%BCz%C3%BCnden> Erişim Tarihi: 06.03.2022, Saat: 17:25.
Bkz. H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 355.

[16b] (21) Ve ba‘zılar ikrār (22) ile ‘amel ĩmāndır dirler *münāsebeti yüzünden*.

[18b] (1) İşte *müfā‘ale yüzünden* müfrede geldi.

2.4.2.18. nice/niçe: Yüklemin durumunu soru yoluyla belirten bir zarftır.¹⁹⁹ *Nasıl, neden, niçin* anlamlarında kullanılır.

[2b] (32) Tā baña Kevşer havzına (33) irince kadar baķıñ görüñ benden sonra benim hāķrım için anlara *nice* ri‘āyet idersiniz.

[3b] (18) Kıur‘ān okuyana kıyāmetde dinür ki dünyāda Kıur‘ān‘ı güzel (hazın) āvāz ile harflerin (19) ve kelimelerin bellü iderek *niçe* okur iseñ bunda daķı öyle güzel āvāz ve bellü iderek oku.

[5a] (22) Hāzret-i Resül şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellemin itmediğı şey‘i ben *nice* ideyim deyü nuķk idince, Hāzret-i ‘Ömer üzerime varup va‘l-lāhi bu benim saña (23) didiğim hayırludur deyü üzerime vardıkda, Hāķ celle ve ‘alā anuñ kalbini açup aña ilhām itdiğı benim daķı göñlüm açup aña ilhām (24) itdiğın baña daķı ilhām itdikde, baķdım ki ‘Ömer‘iñ re‘yi bunda ġāyet hayırludur.

[5a] (29) Hāzret-i Resül şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellemin itmediğı şey‘i siziñ ikiñiz *nice* idersiniz.

[5a] (29) Ve baña it deyü *nice* emr idiyorsunuz deyü anlara (30) nuķk itdiğimde Hāzret-i Ebū Bekir ve ‘Ömer rađiya‘l-lāhu ‘anhümā: ...

[11a] (1) Ve ba‘zılar didi ki: (2) Zāt-ı Bārī‘yi noķşāndan münezzeh itmek *nice* vācib ise ism-i şerifini daķı münezzeh itmek vācibdir.

[12a] (25) Anı Kıur‘ān‘dan degildir deyü vehm iden *nice* ider ki Kıur‘ān‘dan olmayanı şahābeler (26) yüz on üç süreniñ evvellerinde *nice* yazdılar.

[12a] (35) Ya‘nī, Hāzret-i Enes‘den su‘āl olundu ki Hāzret-i Resül‘üñ besmeleyi [12b] (1) okuması *nice* idi?

¹⁹⁹ <http://www.lugatim.com/s/N%C4%B0CE> Erişim Tarihi: 06.03.2022, Saat: 17:55.
Bkz. Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 114.

[12b] (7) Ol ise Hâzret-i Resûl'ün âmin didigi vârid olmuş iken eger ki besmele Kûr'ân'dan olmasa sûreleriñ (8) evvellerinde *nice* yazarlar idi.

[13a] (15) Ve hem halka Hudâ'ya hamd itmek *nice* olduğun bildirmektir ki (16) anuñla Hâk Te'âlî'ye hamd ideler.

[13b] (6) Eger dirseñ ki *nice* Müseylime-i Kezzâb'a Raḥmānū'l-Yemāme deyü add konuldu ol anlarıñ şâ'irleriniñ sözidir.

[16a] (31) Eger kim müttakîlere fazl iḥsân olmasa *nice* Hâk Te'âlâ: “huden lil müttakîne” didi?

[16a] (32) Ve eger dirseñ *nice* didi “huden lil müttakîne”?

[18b] (2) Ve eger dinürse ki Hâk Te'âlî'yi *nice* mekr, hîle ile aldadırlar ve ol anlarıñ derûnlarında olanı bilür (3) iken?

[18b] (34) **Ve eger** dirseñ ki *nice* nifâkları şaḥîḥ olur “e nû'minu” dimeleri ile.

[19a] (34) **Ve eger** (35) dirseñ ki *nice* hidâyeti virüp ḍalâlet aldılar?

[21a] (12) *Niçe* yapup tapdığınız putları aña mişl idersiniz?

2.4.2.19. eyü: Yükleme nitelemek için kullanılmıştır.²⁰⁰ Tarz zarfı olarak da adlandırılır.

[3a] (31) ... Kûr'ân'ı *eyü* hıfz itmemiş ...

2.4.2.20. berâber - ile berâber: Cümleye *birliktelik* anlamı katmıştır.²⁰¹ Yüklemin durumunu belirtir.

[4a] (3) Ve kendi ehl-i beyti akrabâlarından cehennem nârına girmeleri (nâr-ı ... duḥûlleri) vâcib olanlardan (4) on nefere şefâ'at itdirüp *berâber* cennete kıoya (gire).”

[5b] (29) Zeyd bin Şâbit tâbût (تابوت) yazarız didi *Enşâr ile berâber*.

²⁰⁰ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s. 373.

²⁰¹ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 398, 401.

[12a] (9) Ya'nî, eger اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ (elḥamdü lillāhi) okursañız بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) *berāber* okuyuñ.

[12b] (9) İmdi geçen deliller ile besmele Fātiḥa'dan bir āyet ve ğayr sūrelerden bir āyet olduğı (10) işbāt olunduğda cehr ile okunacak namāzda *Fātiḥa ile berāber* cehr ile okunur.

[21b] (20) Ve insānı *taşlarla berāber* dimege bā'is anlara tapdıkları içün ve kendilerine yarar ve şefā'at (21) ider i'tikād itdikleri içündür.

2.4.2.21. **yesir:** *Kolay* anlamında kullanılmıştır. Yüklemin durumunu belirtmiştir.

[2a] (28) Ve ol günde ide ḥisābın dağı *yesir*, ...

2.4.2.22. **andan:** *Bu yüzden, bu sebepten, bu cihetten* anlamında kullanılmıştır. Sebep bildiren durum zarfıdır.²⁰²

[2a] (1) Ve *andan* mü'min (2) kullarına Qur'an'ın bu kadar belāğat-ı feşāḥati var iken 'ayān, okumasını ğāyet itdi āsān.

[2a] (12) *Andan* Ḥaḳ celle ve 'alā kullarından kişiler itdi muvāfıḳ.

[4b] (1) *Andan* anlar (2) Qur'an'dan (Kerīm'den) fehm itdikleri kadar (buyurdukları miḳdār) ma'naların söylediler (virdiler).

[4b] (27) Öyle dağı olsa cüzām eli yiyüp giderir *andandır*.

[4b] (26) *Andan* sen ğayrıdan evlāsıñ.

[6b] (13) *Andan* (ol cihetden) bir muşḥafda cem' olmadı.

[6b] (13) *Andan* ba'zı tilāveti ref' olması dīniñ umūrına (14) ihtilāfa ve karışıklığa (teşvīşe) bā'is oldı (oldığından).

[6b] (14) *Andan* Ḥaḳ celle ve 'alā kitābını ezberletmek ile ḳalblerde (ḳulūbda) ḥıfz eyledi tā ol nesh olma zamānı döñüp (tamām olup) (15) gidince kadar.

[7a] (31) *Andan* yañlış okudı zan itdi.

²⁰² H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 348.

[8a] (31) *Andan* Şeytān cinden ve insden (32) her ‘āṣī, zālīm olana isimdir.

[8a] (32) *Andan* anuñ kuvvet-i ğaḏabı, hışmı kavīdir.

[8b] (6) *Andan* vācib olması zāhir oldı, didiler.

[10b] (13) *Andan* ‘Ömer ibn ‘Abdü’l-‘azīz raḥmetu’l-lāhi Te‘ālī yazıcılarına Allāh-u zū’l-celāliñ kelām-ı kādīmine ta‘zīm ve tekrīm içün (14) bismi’llāhda bā’nıñ başını uzadıñ ve sīn’iñ dişlerini açup bellü idiñ ve mīm’iñ başını değirmi idiñ deyü (15) ışmarlayup tenbīh ider idi.

[10b] (15) *Andan* Kelāmu’l-lāh yazmalarında öyle yazarlar idi.

[11a] (6) *Andan* السُّمُو (es-sümüvv) ki yücelikdir.

[11a] (17) *Andan* ba‘zı şā‘ir didi.

[11a] (35) Mü’minlere āhiretde [11b] (1) *andan* er-Raḥīm maḥşuş oldı.

[11b] (27) *Andan* besmele ol süreden olmaduğına delālet ider.

[12b] (1) *Andan* besmeleyi okuyup Allāh ismin bir an uzatdı.

[13a] (20) *Andan* ḥamd e‘ammıdır şükreden.

[16a] (29) *Andan* Ḥaḳ Te‘ālā (30) müttakī olanları maḥşuş teşrīf ile yād eyledi.

[16b] (30) *Andan* her imān (31) İslām olur.

[16b] (31) *Ve andan* kişi zāhirde Müslümān görünür.

[17b] (27) *Andan* giceye kāfir dinür.

[18b] (15) *Andan* dīnde şek, şübhe itmek maraḓ ile tesmiye olundu.

[19b] (5) *Andan* ticāretlerinden ḳazanc görmediler.

2.4.2.23. **evvelinden:** Yüklemin başlangıcını belirtir.

[3a] (32) ... döner āyeti *evvelinden* okur.

[3b] (14) Buyurđı(lar) ki; ol *Ḳur’ān’iñ evvelinden* (15) başlar (bed’ eyler).

2.4.2.24. t̄iz: Yükleme, fiilimsiyi çabukluk yönüyle belirtir. Durum zarfıdır.²⁰³
Zaman anlamı da taşır.

[4b] (18) Çünkü K̄ur’ān okuyan kişilerin derūnlarından çıkup (19) kaçması bend ü bağından çözülmüş develer kaçmasından kavīdir ki t̄z gider.”

[8a] (8) T̄z dönüp andan tevbe ider.

[15b] (13) Şakın zan itme unudam hemān segirt ve t̄z gel sen.

[21b] (18) Z̄irā t̄z ve kavī yanar.

2.4.2.25. hemān: Yaklaşık, aşağı yukarı, takriben anlamında kullanılmıştır.²⁰⁴
Durum zarfıdır.

[21a] (30) Hemān ma‘nāda birdir, eksik olmaz.

2.4.2.26. āyet-be-āyet: “be” eki tekrarlanan iki kelime arasına gelerek zarf oluşturmuştur. *Āyet āyet* anlamında kullanılmıştır. Yüklemin durumunu belirtir.

[5a] (26) Hemān K̄ur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı āyet-be-āyet süre-be-süre nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve hıfzlarında olanları devşürüp kâğadlara yazup cem‘ eyle deyü emr itdiginde Zeyd bin Şābit raḍiya’l-lāhu (28) ‘anh didi ki: ...

[6a] (28) Z̄irā Cebrāīl her āyet indirdikce H̄azret-i Resūl’e bu āyet falan sürede şol falan āyetiñ ardınca yazılır deyü (29) āyet be āyet bu tertīb üzre bildirüp öğredir idi.

[6b] (6) Andan (7) H̄azret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin risāleti müddetinde iktizā itdikce ve h̄adīs olan şey’iñ mūcibince Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām (8) lisānından āyet be āyet dağınık indirdi.

[12a] (14) Ya‘nī, H̄azret-i Resūl Fātiḥa’yı (15) okudukda Bismi’llāh ile başlayup āyet be āyet i‘rābıyla okuyup Bismi’llāh’ı āyet şayar idi.

[18b] (17) Z̄irā K̄ur’ān āyet be āyet birbiri ardınca (18) inmek ile.

²⁰³ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 126.

²⁰⁴ <http://www.lugatim.com/s/HEMEN> Erişim Tarihi: 02.05.2022, Saat: 13:05.

2.4.2.27. sūre-be-sūre: “be” eki tekrarlanan iki kelime arasına gelerek zarf oluşturmuştur. Yüklemin durumunu belirtir.

[5a] (26) Hemān Kur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı āyet-be-āyet *sūre-be-sūre* nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve hıfzlarında olanları devşürüp kâğadlara yazup cem‘ eyle deyü emr itdiginde Zeyd bin Şābit raḍiya’l-lāhu (28) ‘anh didi ki: ...

2.4.2.28. tekrār be tekrār: “be” eki tekrarlanan iki kelime arasına gelerek zarf oluşturmuştur.²⁰⁵ Yüklemin durumunu belirtir. Yüklemin sürekli tekrarlanarak yapıldığını belirtir.

[13b] (11) Anuñ içün Hāḳ Te‘ālī’niñ rahmeti *tekrār* (12) *be tekrār* zikr itmek.

2.4.2.29. yarı yarıya: Yüklemin durumunu belirtir. Durum zarfıdır.

[10a] (15) Ve daḥı قسمت الصلاة نصفين (kasemtü eş-şalāte nişfeyni) buyurdığı, *yarı* (16) *yarıya* böldüm.

2.4.2.30. dağınık: Yüklemin durumunu belirtmiştir.

[6b] (6) Andan (7) Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin risāleti müddetinde iktizā itdikce ve ḥādīs olan şey’iñ mūcibince Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām (8) lisānından āyet be āyet *dağınık* indirdi.

2.4.2.31. açık: Yüklemin durumunu belirtmiştir.

[12b] (23) Kimisi anlardan *açık* rivāyet itdi ve kimi ‘ibāretini feh̄m ile naḳl itdi.

2.4.2.32. Fātiḥa’sız: *Fātiḥa sūresi okunmadan* anlamı taşır. Yüklemin durumunu belirtir.

[15a] (3) Ya‘nī, *Fātiḥa’sız* (4) namāz kāmīl olmaz.

²⁰⁵ <http://www.lugatim.com/s/be-> Erişim Tarihi: 19.03.2022, Saat: 16:20.

2.4.2.33. ansız: *Onsuz, o olmadan* anlamında kullanılır. Yüklemin durumunu belirtir.

[15a] (4) Ve eger dinürse ḥadīşden murād namāz *ansız* kāmīl degildir.

2.4.2.34. cümlesin birden: Yüklemin durumunu belirtir.

[16b] (6) İmdi bil ki Ḥaḳ celle ve ‘alā Ḳur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı Ramaẓān ayında levḥ-i maḥfūẓdan bu dünyā göğüne *cümlesin birden* indirdi.

2.4.2.35. +dAn ötürü: *-den dolayı, -in sebebiyle, -in yüzünden* anlamı taşır. Yüklemin durumunu belirtir.

[5a] (4) *Andan ötürü* ḥaṭā olmaz.

2.4.2.36. -A zarf-fiil eki: Fiilimsinin önüne gelerek eylemin devamlı olarak yapıldığını belirtmiş, tekrarlı biçimde kullanılarak durumunu pekiştirmiştir.²⁰⁶

[3a] (32) Ol *döne döne* okuması aña meşakkāt ve zaḥmetdir (virir).

2.4.2.37. -Up zarf-fiil eki ile: *-Up* zarf-fiil eki yüklemi olduğu iç cümleyi, bağlama göreviyle ana cümlemin yüklemine bağlamıştır. Yüklemin durumunu belirtmiştir. İç cümlemin yüklemi, ana cümlemin yükleminden önce gerçekleşmiştir.²⁰⁷ *-Up* zarf-fiili yüklemeler arasındaki ardışık gerçekleşmeyi hızlandırmıştır.

[1b] (9) ... ki *ḳamu eşyāyı ḥalḳ idüp* beher ḥāllerin (10) ‘ilm-i ezelisinde ḳıldı muḳadder, ...

[1b] (10) Ve *aña ‘aḳl u fehmi iḥsān idüp* anı (11) eşidüp görici itdi.

[1b] (11) Ve *aña ‘ilm-i (12) tevḥīdini hidāyet idüp* şeref-i faẓīletin artırdı ekşer.

[1b] (24) Ve gönül *bāb-ı tevekküle irüp* (25) cemī‘ umūrın Ḥaḳḳ’a teslim ider.

²⁰⁶ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 152.

²⁰⁷ İbrahim Ahmet Aydemir, a.g.e., s. 62.

[1b] (33) Ve fazlını *ķamu āfāķa* yayup bildirdi mūdām.

[2b] (19) Baña Rabb'imden resūlī ve ben sizler(e) *śaķaleyn birağup* terk ideceğim ki kıymetleri (20) olmaz ġāyet ağırlardır bahāda (girān-bahādır).

[2b] (22) Ve bir rivāyetde *ziyāde idüp* didi ki (buyurdılar ki):

[3a] (15) ... Hāķ (sübḥāne ve) Te'ālī *anı kesüp* (16) gökden helāk eyler.

[3a] (19) Ve 'acā'ibleri *nihāyet bulup* dükenmez.

[3a] (20) ... aña biz *inanup* imān itdik.

[3a] (21) Ve her kim *aña da 'vet olup* qabül iderse (22) şırāt-ı müstaķīme hidāyet bulur.

[3a] (22) Bunları *benden alup* zabt eyle ...

[3a] (29) Ya'nī, (30) 'Ā'īşe *rağiya 'l-lāhu 'anha ḥazret(ler)inden rivāyet olup* didi ki: ...

[3b] (1) *Ebī Mūsā el-Eş'arī* (2) *rađiya 'l-lāhu 'anh ḥazret(ler)inden rivāyet olup* didi ki:...

[3b] (15) *Her sūreye qonup* okur, *andan göçüp* ol birine qonar.

[3b] (30) Her kim *Qur'an okuyup* (31) anuñ ile 'amel iderse (her kim ki tilāvet-i Qur'an idüp mūcibince 'āmil olsa) Hāķ celle ve 'alā kıyāmet ġünü (rūz-i kıyāmetde) anuñ atasına ve anasına (peder ü māderine) tāc giydir ki (giydirir ki) nūrī dūnyā evlerinde (32) iren ġüneş nūrundan ziyāde olur.

[4a] (28) Anuñ ile *ḥaşmına* (29) *ġālib olup* sözini ve bid'atını yūride (tenfīz için).

[4b] (12) *Üzerine düşüp* dā'im okursa hıfzı anuñ (13) *temellenüp* (esāslanup) ziyāde olur.

[4b] (13) Eger (Qur'an'ın) okumasın terk iderse *unudup* (ferāmūş idüp) derūnundan gider, durmaz.

[4b] (13) Bu meşeli Qur'an'ın hıfzına mālīk olana (...) getürdi ki anuñ (14) *üzerine düşüp* dā'im okumasına tenbīhdir.

[4b] (17) (Ya'nî), 'Abdu'l-lâh ibn Mes'ûd rağiya'l-lâhu 'anh *hazretinden rivāyet* olup didi ki (buyurdi ki): ...

[4b] (18) Çünkü *Qur'ân okuyan kişilerin derûnlarından çıkup* (19) kaçması bend ü bağından çözülmüş develer kaçmasından kavîdir ki tîz gider.”

[4b] (26) “Kağı kişi ki *Qur'ân okurken terk idüp* anı unutsa ol kıyāmet gününde Hakk'ın (27) dergāhına elsiz haşr ola.”

[4b] (32) Anda kişi *Qur'ân'dan* bir süre veya bir āyet kendine *virilüp* hıfz itse andan *dönüp* unutsa bundan ulu, büyük (33) günāh itmelerin görmedim.”

[4b] (32) Bunı Ebî Dā'vud *zıkr* itdi ve Tirmizî *hazret(ler)i* dağı *zıkr idüp* hadîs ğarîb didi.

[5a] (7) “Her kim *Qur'ân* okursa andan sonra *dönüp* (8) Hakk Te'ālî'den dilesün.

[5a] (8) Andan dönerler, ol *Qur'ân'ı* okudukları için halkdan (9) *dilenüp* isterler.

[5a] (10) “Her kim *Qur'ân'ın* harām (11) itdiklerin helāl itmek dilerse ol *Qur'ân'a inanup* imān itmedi.”

[5a] (11) Bunı Tirmizî *hazreti zıkr idüp* senedleri kavî degildir didi.

[5a] (13) 'Uḳbe bin 'Āmir rağiya'l-lâhu 'anh *hazretinden rivāyet* olup didi ki:

[5a] (15) Bunı Tirmizî *hazret(ler)i zıkr idüp* hadîs ḥasen ve ğarîb didi.

[5a] (17) *Hazret-i Ebū Bekir eṣ-Şiddîḳ rağiya'l-lâhu 'anh ādem gönderüp* beni çağırtıdı.

[5a] (18) *Selām virüp* oturdukda baña *Hazret-i Ebū Bekir* didi ki; ...

[5a] (19) Yemāme'de *mürted olanlar ile ceng kavilenüp* hāfız-ı *Qur'ân* olan kurrālardan çoğı şehîd oldılar.

[5a] (22) *Hazret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin* itmediği şey'i ben nice ideyim deyü nuḳ idince, *Hazret-i 'Ömer* üzerime *varup* va'l-lāhi bu benim saña (23) didigim hayırludur deyü üzerime vardıkda, Hakk celle ve 'alā anuñ kalbini *açup* aña ilhām itdiği benim dağı gönlüm *açup* aña ilhām (24) itdigin baña dağı ilhām itdikde, bakdım ki 'Ömer'in re'yi bunda ğāyet hayırludur.

[5a] (24) (*Ādem*) *Gönderüp* seni buraya (25) çağırdım.

[5a] (25) Hiç *güclenüp* sözi uzatma.

[5a] (28) Bunu emr itmesi baña tağlardan bir tağı kaldır gayr yere koy dimesinden *ziyāde ağır gelüp* anlara ol kadar didim ki:

[5a] (32) Ben dağı anı cem‘ itmege *meyl idüp* başladım.

[5a] (34) *Qur’ān’ı bunlarda yazılı* (35) *bulup* cem‘ eyledim ve hıfz idüp ezberinde olan kişilerin derūnlarından *ezber okudup* yazdım.

[5b] (2) *Getürüp* anı sūresiniñ āhirinde yazdım.

[5b] (4) Vefāt itdiginde *kızı Ümmü’l-mü’minīn Hafsa raḍiya ’l-lāhu ’anhā yanına geçüp* anuñ elinde kaldılar.

[5b] (8) Yahūdilerin (9) ve gāvurların (ve naşārānıñ) kitāblarına(ında) ihtilāf gibi (vuḳū‘ bulan) bunlarda (ümmedde) bu kitābu’l-lāh *Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şāna ihtilāf* itmeleri (itmeden) olmadan evvel *kelāmu’l-lāh(ı) bir yere cem‘ idüp (buyurup)* (10) muşhaf eyle.

[5b] (13) Anlar da *yazup* ol perākende kāğadları (cem‘ idüp) muşhaf itdiler.

[5b] (21) Anı *getürüp* muşhafda sūresinde yazdık (taḥrīr itdik).

[6a] (8) (Ya’nī) *İbn ‘Ömer raḍiya ’l-lāhu ’anhümā ḥazretinden rivāyet olnup* didi ki: ...

[6a] (10) Bunu Tirmizī ḥazret(ler)i *zıkr idüp* ḥadīs ḥasen, şaḥīḥ didi.

[6a] (12) Şoñra (ba‘dehū) şaḥābe-i kirām (‘aleyhimü’r-rıdvān) anı *cem‘ idüp* bir muşhaf itdiler.

[6a] (17) Ve bunu cem‘ (18) itmelerine (buyurmalarına) bā‘is (bu idi ki) çünkü *Qur’ān* indikce (nāzil olduğca) *ḥāzır olup* eşidenler (istimā‘ idenler) kāğad faşlası mı buldı, ḥurma dalınıñ yaşı olan yerinden mi buldı veyā (19) yaşı düz beyāz taş mı buldılar yazdılar (taḥrīr buyurdılar).

[6a] (19) Ve kimi *ezberleyüp* hıfz itdi idi.

[6a] (21) Ve ḥāfızları vefāt ider dükenür deyü *kendilerine gayret-i dīniye ilhām olup* anı dağı bir şey’ (22) *zıkr* olandan zāyi‘ olmadan (cümleñ ittifākıyla) kalkdılar.

[6a] (23) Ol dem H  zet-i Eb   Bekir (  idd  k-i Ekber) *anları   re'ylerin güzel ve hak görüp (ta  s  n buyurup)* K  r'  n'ı (24) bir yere cem' itmesine emr itdi (ferm  n buyurdılar).

[7a] (19) H  zet-i '  mer rağiya'l-l  hu 'anh h  zetinden riv  yet olup didi ki: H  zet-i Res  l'  n (20) h  yatında eşitdim.

[7a] (20) Hi  s  m bin H  k  m bin H  z  m s  re-i Furk  n'ı nam  zda okurken *kula   virüp* dinledim ki çok h  r  flarla (21) okuyor ki H  zet-i Res  l başa okutdığı gibi degil.

[7a] (21) Az çaldı ki nam  zda iken anı *azarlayup*   eki  im.

[7a] (22) Sel  m virdikde *hem  n varup* anu  n rid  sı    lını boğazına doladım.

[7a] (23) Ben a  a "Yalan s  yledi  , z  r   H  zet ol s  rede beni (24) okutdı; ol seni   okudu  ğından ğayrıdır." deyüp anı boğazına doladığım    lından çekerek yüridim.

[7b] (18)   bn 'Abb  s rağiya'l-l  hu 'anh  m   h  zetinden riv  yet olup didi ki:

...

[7b] (29) Ya'n  , Ubey bin K  'b rağiya'l-l  hu 'anh h  zetinden riv  yet olup didi ki: ...

[7b] (32) Andan   o  ra *bu kişi dağı gelüp* ol da ayakda  sı  n   okudığı k  r  'atden ğayr k  r  'at ile okud  .

[8a] (1) Ben *dönüp* (2)   mmetime   s  n olsun okuması deyü   ayrısın diledim.

[8a] (6) Bunda H  zet-i Ubey bin K  'b rağiya'l-l  hu 'anh h  zetine K  r'  n öyle k  r  'at k  r  'at okunduğun evvel   eşitmediginden kendine (7) bir h  yret gelince   eyt  n *fır  at bulup* nübüvvete tekz  be vesvese virdi.

[8a] (24) Anı *olduğı h  lden çevirüp* aşlına irdirdim.

[8a] (25) Ol da *dönüp* aşlına irdi.

[9a] (5) Ve'l-h     l            (E'  z   bi'l-l  h) (6) deyü        (te'avv  z) itmek,   albi *cem  ' H  k celle ve 'al  n  n 'ib  detinden me    l iden şeylerden p  klayup* t  hir ider.

[9b] (7) Bunu Tirmiz   h  zeti *z  kr idüp* h  di   h  sen   ah  h didi.

[9b] (19) Hâzret-i Cembrâ'îl *başın kaldırıp* göge (20) bakdıkda gökde bir kapu açıldı.

[10a] (31) Eger dağınık ise (32) *devşürüp* cem' eyleye.

[10a] (32) Eger derin ise ma'nâsı anı *şerh idüp* bildire.

[10a] (34) Hemân *muhtaşar, müfîd olan elfâzlar ile donadup* müzeyyen eyleye.

[10b] (6) Ve ba'zılar didi ki: Kaçan ki elifini (7) *hâzî* itdiler, döndiler *elifîñ uzunluğunu bismi'llâhda bâ'nîñ başını uzatmağa çevirüp* anı uzatdılar.

[10b] (13) Andan 'Ömer ibn 'Abdü'l-'azîz rahmetu'l-lâhi Te'âlî yazıcılarına Allâh-u zü'l-celâliñ kelâm-ı kadîmine ta'zîm ve tekrîm içün (14) *bismi'llâhda bâ'nîñ başını uzadıñ ve sîm'in dişlerini açup* bellü idiñ ve mîm'in başını değirmi idiñ deyü (15) *ışmarlayup* tenbîh ider idi.

[11a] (5) Nedenkim *bir şey'in ismi yücelüp* ol şey üzerine biner, ol şey anuñla zâhir olur.

[11a] (20) Ya'nî *fûlâna düşüp* zilletlendim.

[11a] (20) Anuñ gibi halk dañı Hâk Te'âlî'ye *zillet ile hużû' ile düşüp* hem (21) emîn olurlar ism-i şerîfin yâd itmekle.

[11a] (21) Hayrânlık, muhabbet ile vâv'ı (22) hemzeye *tebdîl olup* (ilâh) oldu.

[11a] (22) Aña *elif lâm et-ta'rîf girüp* Allâh oldu.

[11b] (6) Ya'nî, Rahmân ismi *şiddetleri ve elemeleri açup* def' eyler.

[11b] (24) Ya'nî Hâzret-i Resûl namâza (25) başladıklarında *tekbîri idüp* andan Fâtiha'yı okur idi.

[12a] (19) Andan (20) *mübârek başların kaldırıp* tebessüm itdiler.

[12a] (32) Ya'nî, hâzret *böyle idüp* buyururlar idi ki Kûr'ân'dan (33) Şeytân'ı *koğup* çıkarmağa bu hayırlı âyetdir.

[12b] (1) Andan besmeleyi *okuyup* Allâh ismin bir an uzatdı.

[12b] (26) Bismi'llāhi'r-raḥmāni (27) 'r-raḥīm'i *iḥfā okuyup* andan Fātiḥa'yı okudu.

[12b] (32) Ya'nī, kaçan ki Ḥazret-i Resūl *imām olup* ḥalk ile namāz kılsa *besmele ile başlayup* namāzı açar idi.

[12b] (35) Ya'nī, Ḥazret-i Resūl namāzı Bismi'llāh ile *cehren açup* başlar idi.

[14a] (6) Ya'nī saña *şıgınuḡ* senden yardım isteriz.

[16b] (34) Bir kimse *gelüp* “İmān nedir yā Resūlu'l-lāh?” (35) didi.

[16b] (35) Ḥazret aña “Ḥaḡ Te'ālī'niñ birligine ve melā'ikelerine ve kitāblarına ve peygamberlerine ve *ölüp* mezār (mezāra) varmağa ve andan [17a] (1) *kalḡup* maḡşer yerine varmağa *inanup* imān getürürseñ.” deyü buyurdu.

[17a] (17) *Ululanup* ḥalka baş ve ḥākim olurlar.

[18a] (21) Zīrā anlar Ḥazret-i Resūl'den ve aşḡabından (22) kurtulmaḡ için *Müslümān olup küfri derūnlarında gizleyüp* i'tikād itdiler.

[21a] (31) Kaçan 'Arab anı okuduḡda (32) *ma'nālarından 'āciz olup, ḡayrān kalup* faşlını iḡrār itdiler.

2.4.2.38. -Up zarf-fiil eki: Periyodik zincirleme cümleleri sıralar.²⁰⁸ Zarf-fiillerin hareketi cümlenin yükleminden önce gerçekleşir. Yüklem durumu belirtir.

[2a] (30) İmdi dergāh-ı 'izzet-i müte'āl ve (31) pādişāh-ı lā-yezāldan bu mücrim pür-kuşūr kulınuñ dilegi oldur ki ol ḡademimi şırāt-ı müstaḡiminden *zā'il itmeyüp* rahmeti ile *maḡfıret* (32) *eyleyüp* ḡabībı resūl-i ekrem şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ḡazretinüñ şefā'atinden maḡrūm eylemeye ve dilimi *ḡaḡā'-i zemīnden ıraḡ* (33) *idüp* sehv ile olan nokşānımı ḡabūle ḡarīn eyleye.

[2a] (34) Ve dahı *ba'zı buḡlā kişiler eline düşüp, ḡabs idüp* tāliblerinden intifā' görmeden memnū' (35) eylemeye.

²⁰⁸ İbrahim Ahmet Aydemir, a.g.e., s. 64.

[2a] (35) Ve dahı kim ki *görüþ, okudup ve yazdırup* enāma menfa‘atin göstermek dileyenleri āhir-i nefesde ĩmān-ı kāmīl ile hatm eyleye.

[2b] (7) İmdi Hāzret-i Hāzīn (hāzīnetu’l-lāh) kıddise sırrıhu şeyhī (8) Şeyhü’l-islām Zāhīri’d-dīn Ebū Muḥammed el-Hüseyn bin Mes‘ūd el-Begavī rahmehu’l-lāh hāzretiniñ Me‘ālimü’t-Tenzīl nām tefsīrini (9) *şerh idüp* ḥadīşleriñ ma‘naların ve elfāz-ı ğarībleriñ ma‘naların *beyān idüp* ismini Lūbābū’t-Te’vīl fī Me‘ālimü’t-Tenzīl (10) koydı.

[3a] (19) Ve Qur‘ān şol şıddıdır ki anı cinler *eşidüp terk itmeyüp kabūl* (20) *idüp* bizler bir Qur‘ān eşitdik ki rüşde hidāyet ider aña biz inanup ĩmān itdik, didiler.

[3a] (27) Hāzret-i ‘Osmān raḍiya’l-lāhu ‘anh (dan) hāzretinden *rivāyet olup* ol da Hāzret-i Resūl’den *rivāyet idüp* buyurdı.

[3a] (27) Siziñ ḥayr(lu)ñuz Qur‘ān’ı *öğrenüp* (Qur‘ān’ı ta‘allüm idüp ḥalka ta‘līm idendir) (28) *andan dönüp* ğayrılarla öğredendir.

[4a] (30) Ve ammā *cehl ile olup āyetiñ ma‘nāsı ne vech üzre olduğun* (31) *bilmeyüp* kendi murādı üzre tefsīr ider ki ol itdigi āyetiñ ma‘nāsına ḥilāfdır.

[5a] (6) Bir kişi geçerken gördi(ler) ki Qur‘ān *okuyup andan dönüp* (7) Hāḳ Te‘ālī’den rızķ diledi.

[5a] (26) Hemān Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānı āyet-be-āyet sūre-be-sūre nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve ḥıfzlarında olanları *devşürüp kâğadlara yazup* cem‘ eyle deyü emr itdiginde Zeyd bin Şābit raḍiya’l-lāhu (28) ‘anh didi ki:

[5a] (30) Elbetde lāzımlıdır deyü üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamān Hāzret-i Ebū Bekir’e ve Hāzret-i ‘Ömer’e Hāḳ celle ve ‘alādan iren ilhām *baña dahı irüp göñlüm açılıp* bakdım ki (32) anlarıñ sa’y itdikleri re’y ğāyet ile ḥayırlı re’ydir.

[5b] (10) Yoḥsa böyle ḳalup iḥtilāfa düşerler (dūçār olurlar) didiginde hemān Hāzret-i ‘Osmān (zī’n-nüreyn) Hāzret-i Hāfşa raḍiya’l-lāhu ‘anhāya (ve ‘an Ebihā’ya peygām irsāl buyurdılar ki) ḥaber gönderdi ki (11) ol yanıñdaki kâğadları cüz’leri gönder, *yazup muşḥaf idüp* andan saña gönderirim (zī elindedir) deyü.

[6a] (22) *Resûl-i rabbü'l-‘âlemîn şalla'l-lâhu ‘aleyhi vesellemin ħalîfesi Ebû Bekir eş-Şiddîk radîya'l-lâhu ‘anh ħazretine gelüp* (23) *ol ħâlî zıkr idüp* anı Qur‘ân-ı ‘azîmü’s-şanı cem‘ itmege kaldırdılar.

[6b] (2) Ve bir kerre dahı kendi *Ĥazret-i Resûl’e okuyup ‘arz idüp zabt* itdi.

[7b] (35) Ĥazret-i Resûl beni ol inkâr ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduklarında hemân göğsüme mübârek elleriyle bir kerre (36) urduklarında Şeytân’ın baña ol virdigi vesvese derûnumdan gittikde şanki kendimi ħuzûr-ı Bârî’de *görür olup* ‘azameti heybetinden *korĥup* [8a] (1) kan tere batdım.

[8a] (25) Ve âyetiñ lafzına muvâfık olan (26) vecihleri *aşup arayup* çıkarmaktadır.

[8b] (19) Ĥazret-i Resûl kaçan gice namâz kılmağa kal(k)dıkda evvel *اللَّهُ أَكْبَرُ* (Allâhu Ekber) diyüp andan (20) *سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ* (Sübĥâneke ‘l-lâhümme ve bi ĥamdik) tamâmyla okuyup andan *اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا* (Allâhu Ekber kebîrân) deyüp andan *أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ* (E‘ûzu bi’l-lâhi’s-semî‘i’l-‘alîmi mine’s-şeytâni’r-racîm) semî‘ (21) ‘alîm olan Ĥaĥ celle ve ‘alâya Şeytân’ın vesvese virmesinden ve ĥâtıra şî‘r getürmesinden ve cünûndan saña şıgınurum. Anları benden (22) men‘ eyle, dir idi.

[8b] (22) Bunı Tirmizî ĥazreti *zıkr (idüp)* bu ĥadîş *تعوذ* (te‘avvüz) bâbında *meşĥûrdur deyüp* ba‘zı râvîleri içün söyledi.

[9a] (29) Namâzı *kılup* andan yanlarına *gelüp*: Yâ Resûlu’l-lâh çağırduğınızda ben namâzda (30) idim.

[9a] (30) Baña buyurdı ki: “Ĥaĥ celle ve ‘alâ Qur‘ân’ında ‘Eger sizi Allâh ve Resûli ne zamân çağırır ise anlara cevâb viriñ.’ (31) deyü buyurmadı mı?” *deyüp* andan buyurdı ki “Bu dem mescidden çıkmazdan evvel saña bir sûre ög(ñ)redeyim ki ol Qur‘ân’ın sûreleriniñ ulusu, a‘zamıdır.” (32) *deyüp* andan *elimden tutup* yürüdi.

[10a] (2) Andan Ebâ’s-Sâ’ib didi ki: Anı eşitdiğimde ben Ebû Hureyre’ye “Yâ Ebû Hureyre, bizler çok vakit namâzları imâm ardında (3) kılarız.” didiğimde hemân Ebû Hureyre kolumdan *çeküp* baña uşûl ile “Ey Fârisli, zîrâ aşlı Fâris’den idi, imâm ardında kıldığında kendi (4) kendiñe yavaş eşideceğîñ kadar oku.” *deyüp* andan *dönüp* Ebû Hureyre didi ki: Eşitdim. Resûlu’l-lâh buyurur ki: Ĥaĥ celle ve ‘alâ buyurdı ki “Ben (5) ol sûre-i Fâtiĥa’yı kulum ile benim aramda iki(ve) böldüm.

[10a] (9) “Ve iyyāke nesta‘īn” dimesi “Ol (10) kulumuñdur ki çün beni ‘ibādeti seẓā ve müsteħāk *görüþ bilüp* ‘ibādet itdi.

[10a] (31) Evvelā çetin ve kavī olan elfāzların *seçüp, işüp* çıkara; āşikāre ide.

[12a] (14) Ya‘nī, Hāzret-i Resūl Fātiħa’yı (15) okuduķda Bismi’llāh ile *başlayup* āyet be āyet i‘rābıyla *okuyup* Bismi’llāh’ı āyet şayar idi.

[15b] (27) Kaçan ki anlar (28) anı eşidine *ta‘accüb idüp* “Geliñ, eşidiñ Muhammed(‘e) nāzil olanı.” *deyüp, gelüp* eşitmege düzüldiler.

2.4.2.39. ile edatıyla: Cümleye, iç cümleye, fiilimsiye vasıta anlamı katmıştır.²⁰⁹ Durum zarfıdır.

[1b] (11) ... ‘ilm-i ma‘rifetiyle kalbini kıldı münevver.

[1b] (17) Ve anı kalblerde mahfūz-ı ābād ve diller okumaķ ile yād ve *muşhaflu yazı* (18) ile zabt itdirdi ser-te-ser.

[1b] (31) Ve nezīr ki aña muħālifler ‘azāb ile (32) korhıdıcıdır elbet.

[1b] (34) Ve ‘ilm-i Kur‘ān ile zā‘il oldu cehālet.

[2a] (3) Ve ‘azābı ile korhıtdı.

[3a] (1) (Hāķ sübhāne ve Te‘ālī hāzretleri) *bu kitāb ile* Hāķ celle ve ‘alā niçe kavimleri yüceldir ‘ālī ider ve niçe ‘ālī kavimleri indirüp (merātibinden tenzīl idüp) ednā ider.

[4a] (9) Anı *bir müsteħīl olmayan ile* te‘vīl itmek vācibdir.

[4a] (24) Hāķ celle ve ‘alānıñ kitābında olan kelimeyi ‘ilm ile bilmedikde (‘ilmle ma‘lūmum olmayan) kendi yanımdan (‘indimden) ol falan şeydir disem (25) beni kağı (...) gökyüzi kabūl ider veyā kağı yeryüzi (vech-i arzda) kabūl ider.

[4a] (27) Anuñ birisi evvelī ‘ilm ile bilür ki āyetiñ ma‘nāsı kendi (28) tefsīr itdiği üze degildir.

²⁰⁹ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 438.

[6a] (24) *Cümlesiniñ ittifākı ile* andan Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemden eşitdikleri (istimā' itdikleri) gibi yazdılar (taḥrîr itdiler).

[7a] (20) Hişâm bin Hâkîm bin Hîzâm sûre-i Furḳân'ı namâzda okurken kulaḳ virüp diñledim ki *çok hurûflarla* (21) okuyor ki Hâzret-i Resûl baña okutdğı gibi degil.

[7a] (29) *Bir kırā'at ile* okudı ki (30) ben anuñ ol okumasın inkâr itdim.

[7a] (30) Ol daḳı *ol bir kişiniñ okuduğı kırā'atden ğayr kırā'at ile* (31) okudı.

[7b] (32) Andan soñra bu kişi daḳı gelüp ol da *ayaḳdaşınıñ okuduğı kırā'atden ğayr kırā'at ile* okudı.

[7b] (35) Hâzret-i Resûl beni ol inkâr ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduḳlarında hemân göğsüme *mübârek elleriyle* bir kerre (36) urduḳlarında Şeyṭân'ın baña ol virdiği vesvese derûnumdan gitdikde şanki kendimi ḥuzûr-ı Bârî'de görür olup 'azameti heybetinden ḳorḳup [8a] (1) ḳan tere batdım.

[8a] (7) Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem *mübârek eli ile* göğsüne urduḳda (8) ol vesvese gitdi.

[8a] (13) Ve ba'zılar didi ki: Zâhiri nâzil olduğı gibi *dil ile* okumaḳdır, (14) bātını ma'nâların añlamağa *ḳalb ile* fikr ve tedbîr itmekdir.

[8a] (14) Ol dil ile okumaḳ *öğrenmek ile* ve *ağızdan almaḳ ile* olur.

[8a] (14) Lâkin ma'nâların fehm itmek (15) *ol tedbîr ve fikr itmek ile* ve *şıdk ile* niyyet ve inanmaḳ ve ḥürmetine *ta'zîm* itmek ile ve *ḥulûş ile* 'amel itmek ile ve *maḥẓ-ı ḥelâlden yemek ile* (16) irilür.

[8a] (22) *Anuñ ile* (23) ḥasteniñ 'illetini bilür.

[8a] (26) Lâkin te'vîl, (27) şaḥîḥ ḳavî olan fehme muḥtâcdır; *anuñ ile* çıkar.

[8a] (32) Andan Şeyṭân, el-cin *ateş kuvveti ile* ḥalk olundı.

[8a] (33) Zîrâ (34) gök melekleriniñ sözlerin diñlemege çıkdıḳda *yıldızlar ile* recm olunurlar.

[8a] (34) Ve ba'zılar: *'Azâblar ile* recm olunurlar, didi.

[10a] (34) Hemân *muḥtaşar, müfîd olan elfâzlar ile* donadup müzeyyen eyleye.

[10b] (4) Kıur'ān'ı okumağı *Haķ Te'ālī'niñ ism-i şerīfī ile* başlarım.

[10b] (5) *Allāh ismi ile* başlar, okurum demek olur.

[10b] (20) *Zīrā ism ile* ancak bir şey'in zātı bilinür.

[10b] (21) *Bu kıavl ile* ism, müsemmadan ğayr olması (22) şābit oldu.

[10b] (22) Ve bir kıavl dağı ol ki meşelā bir şey' ammā isimleri çok *anlarıñ kıamusı ile* yād olunur birer birer.

[10b] (24) *Anlarla* me'ābirlik mūcib (25) olur.

[11a] (5) Nedenkim bir şey'in ismi yücelüp ol şey üzerine biner, ol şey *anuñla* zāhir olur.

[11a] (5) Şanki (6) *şey'e yücelmesi ile* ma'nāsı izhār olur.

[11a] (10) *Anuñla* Haķ sübhāne ve Te'ālā yād olunur.

[11a] (12) Ya'nī, *bu Allāh ismiyle* bir kimseye ad kıonduğun bildiñ mi, (13) var mıdır?

[11a] (13) *Anuñla* bir kimse yād olmaz.

[11a] (20) Anuñ gibi halk dağı Haķ Te'ālī'ye *zillet ile huzū' ile* düşüp hem (21) emīn olurlar *ism-i şerīfin yād itmekle*.

[11a] (21) *Hayrānlık, muhabbet ile* vāv'ı (22) hemzeye tebdīl olup ءال (ilāh) oldu.

[11a] (25) Ya'nī, ne kıadar şeyler var ise dünyā yüzünde ancak Haķ Te'ālī'niñ ism-i şerīfin *yād itmekle* hamd ü şenā iderler.

[11b] (1) Murād (2) *Rahmān ismiyle* dünyā hāletlerine rahmet idici ve *Rahīm ismiyle* āhiretde 'afv idici.

[11b] (6) Ve *Rahīm* (7) ismiyle günāhları 'afv eyler.

[11b] (27) Ve didiler ki: Cemī'-i Kıur'ān ancak *tevātür ile* ve *ifāza* (28) ile isbāt oldu.

[12a] (4) Ol indikde ancak evvelki süre tekmīl olup (5) ikinci süreye başlandığın *anuñ ile* bilür idi.

[12a] (14) Ya‘nî, Hâzret-i Resûl Fâtîha’yı (15) okuduğda *Bismi’llâh ile* başlayup âyet be âyet *i’râbıyla okuyup* Bismi’llâh’ı âyet şayar idi.

[12b] (1) Buyurdu ki: *Med ile* idi.

[12b] (2) Ve Rahmân ismin dahı *med ile* ve Rahîm ismin *med ile* okudu.

[12b] (2) Böyle *şahîh açık delîller ile* besmele Fâtîha’dan (3) olması şâbit oldu.

[12b] (9) İmdi *geçen delîller ile* besmele Fâtîha’dan bir âyet ve ğayr sûrelerden bir âyet olduğu (10) isbât olunduğda *cehr ile* okunacak namâzda Fâtîha ile berâber *cehr ile* okunur.

[12b] (10) Ve *ihfâ ile* okunacak (11) namâzda *ihfâ ile* okunur.

[12b] (22) Ya‘nî Hâzret-i Resûl (23) namâzda besmeleyi *cehr ile* okudu.

[12b] (23) Kimisi anlardan açık rivâyet itdi ve kimi ‘ibâretini *fehmi ile* nakl itdi.

[12b] (24) Ve kaldı ki *ihfâ ile* okunmasına Hâzret-i Resûl’dan iki rivâyet vârid oldu.

[12b] (32) Ya‘nî, kaçan ki Hâzret-i Resûl imâm olup halk ile namâz kılsa *besmele ile* başlayup namâzı açar idi.

[12b] (35) Ya‘nî, Hâzret-i Resûl namâzı *Bismi’llâh ile* cehren açup başlar idi.

[13a] (2) Velâkin *geçen delîller ile* râcih olmağa gelüp (3) şahîhtir.

[13a] (4) Ya‘nî, Hâzret-i Resûl namâzda Bismi’llâh’ı *cehr ile* okur idi.

[13a] (15) Ve hem halka Hudâ’ya hamd itmek nice olduğunu bildirmekdir ki (16) *anuñla* Hâk Te‘âlî’ye hamd ideler.

[13a] (22) Veyâ الْحَمْدُ (el-hamd) *dil ile* muqayyed oldu (23) ve “eş-şükr” *erkân-ı fî’l ile* muqayyed oldu.

[13a] (29) Lâma *ma’rife ile* ancak Hâk Te‘âlî’ye (30) dinür.

[13b] (12) Zîrâ ol kamu halkına *rahmeti ile* tecellî eyler.

[13b] (33) Ve ma’nâsı mahşûş ‘ibâdetimiz sañadır ve (34) birleyüp *huzû ile* emriñe itâ‘at ideriz, dimekdir.

[18b] (26) Ya'nî ancak onlardır yeryüzünü *küfr, şirk ile* fesâda (27) virenler.

[18b] (34) **Ve eger** dirseñ ki nice nifâkları şahîh olur “*e nû'minu*” dimeleri ile.

[20a] (21) Ya'nî çıkan gürültüden kulaqlarını *parmaklarıyla* (22) tıkarlar.

[21a] (29) Zîrâ Kur'an gâh bir hikâyeyi *uzun (uzun)* (30) *elfâzlar ile* nakl ider
soñra dönüp *az kelâm ile* yine anı getürür.

[21b] (21) Ve öyle zan itmeleri sebebiyle Hak Te'âlâ onların 'azâblarını
cehennemde *anlarla* (22) eyledi.

[22a] (13) Girüp (14) çıkan nefs alı konmadığı gibi ve yedikleri ta'âmın fażalâtı
koşusu misk gibi olan *gegirmek ile* çıkar.

[22a] (15) Ve içtikleri şü ve ğayr *misk gibi koşan terlemek ile* çıkar.

2.4.2.40. -mAk ile: *-dığ/-duğu için* anlamı taşır. Sebep belirtir.²¹⁰ Durum zarfıdır.

[13a] (12) Çünkü kendi *Şāfi'î olmak* (13) *ile* mezhebiniñ delillerin ziyâde nakl
itdi.

[14a] (2) Zîrâ (3) Hak Te'âlî *'azîm olmağla* kendine kulluk ile 'ibâdete
müstehaktır.

[21b] (25) Anı eşidince sürürdan anuñ yüziniñ derisi *parlamak ile* böyle tesmiye
olundı.

2.4.2.41. -ArAk zarf-fiil eki ile: Zarf-fiil cümlesi ile yüklem in eş zamanlı
gerçekleştiğini belirtir. Yüklem in durumunu belirtir. Eklendiği fiil cümle nin yüklem inin
ne tarzla, nasıl yapıldığını açıklar; ayrıca bu ek iki fiili birbirine bağlar.²¹¹

[3b] (18) Kur'an okuyana kıyâmetde dinür ki dünyâda *Kur'an'ı güzel (hazîn)*
âvâz ile harflerin (19) *ve kelimelerin bellü iderek niçe okur iseñ bunda dahı öyle güzel*
âvâz ve bellü iderek oku.

²¹⁰ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 362.

²¹¹ Nesrin Bayraktar, a.g.e., s. 152.

[4a] (11) Ve يَتَغَنَّيْ بِالْقُرْآنِ (yeteganni bi'l-Ḳur'ān'i) buyurması Ḳur'ān'ı ince güzel āvāz ile *maḥzūnlanarak* okumasıdır.

[7a] (23) Ben aña “Yalan söyledin, zīrā Ḥazret ol sürede beni (24) okutdı, ol seniñ okuduğından ğayrıdır.” deyüp anı *boğazına doladığım şālından çekerek* yüridim.

[7b] (20) Ben durmayup ziyāde itmesin diledikce ol dahı Ḥaḳ Te'ālī'den dileyüp gitdikce (21) *ziyāde iderek* tā yedi ḥarfe irdi.

2.4.2.42. -mAdAn zarf-fiil eki ile: Bu zarf-fiil eki kendisinden sonra gelen fiillerin ve fiilimsilerin yapılma zamanını ve ne şekilde nasıl yapıldığını, durumunu belirtir. Zarf-fiil olayı cümlemin yükleminden sonra gerçekleşir.²¹² Zaman anlamı da taşır.

[5b] (2) Ol yazdığım kâğadlar, cüz'ler öyle *muşhaf olmadan* ḳamusı (3) Ḥazret-i Ebū Bekir raḍiya'l-lāhu 'anh ḥayatda iken anuñ yanında idiler.

2.4.2.43. -dİğIndAn/-dUğUndAn zarf-fiil eki ile: Yüklemde, fiilimside bildirilen eylemin yapılış sebebini belirtir.²¹³ Öncekilik anlamı taşır.

[2a] (23) Lākin ḥālet-i ma'īšet derdinde *yedimiz kaşır olduğundan* te'līfine cür'et itmede olundu te'ḥīr.

[4b] (4) Ve Ḳur'ān'ın āyetleriniñ te'vīlini öğret (ve āyāt-ı Ḳur'ān'ın te'vīl ve ta'līm it) *buyurdığ(lar)ından* Ḳur'ān'ın tefsīriniñ çoğı (tefsīr-i Ḳur'ān'ın ekseri) (5) andan (anlardan) naql olundu (menkūldür) va'l-lāhu a'lem.

[6a] (19) *Vāridi dağınık (bu cihetden perākende) zāyi'idecek (olacak) şeylerde (taḥrīr) olduğundan* (20) ve okuyup (ve tilāvet idüp) ḥāfız olanlarıñ çoğı (ekseri) mürtedler ile Yemāme'de ceng itdiklerinde şehīd olmalarından şahābeler ḳorḥdılar ki ol üzerinde yazılı (21) olan şeyler ya silinür ya zāyi' olur.

²¹² Mustafa Özkan, Hatice Tören ve Osman Esin, a.g.e., s. 519.

²¹³ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 359.

[8a] (6) Bunda Hâzret-i Ubey bin Kâ'b rağiya'l-lâhu 'anh hâzretine Kır'ân öyle kırâ'at kırâ'at okunduğın evvelî eşitmediğinden kendine (7) bir hayret gelince Şeytân fırsat bulup nübüvvete tekzîbe vesvese virdi.

[9a] (21) Ve ba'zılar iki kerre indiginden meşânî dinildi, (22) didiler.

[10b] (8) Bu bismi'llâh çok isti'mâl olduğundan öyle oldu.

[19a] (23) Ben bunu böyle söylemem va'l-lâhi *îmânımız siziñ îmânınız gibi ve şıdkımız siziñ 'ayn (24) şıdkınız gibi olduğundan* söyleyim.” dedi.

2.4.2.44. -dİklArIndAn/-dUklArIndAn zarf-fiil eki ile: Yükleme, fiilimside bildirilen eylemin yapılış sebebini belirtir. Öncekilik anlamı taşır.

[10b] (10) Ve ba'zılar didi ki ol bâ'nın başını uzatmağa bâ'is dilediler ki *Hak celle ve 'alânın kitâbını okumağa mu'azzam gâyet (11) ulu olan harf başlamağa kaşd* itdiklerinden uzatdılar.

2.4.2.45. göre: Edat grubu cümlede zarf göreviyle kullanılmıştır. Görelilik ifade eder.²¹⁴ Yüklemin durumunu belirtir.

[11a] (3) Zîrâ tesmiye her şey'e *münāsibine göre* ad kıomaktır.

2.4.2.46. ile edatıyla: Fiillerin ve fiilimsilerin sonuna gelerek cümleye birliktelik anlamı katmıştır. Durum zarfıdır.

[1b] (32) Ve binâ'-i nübüvveti *anuñ ile* kıldı kâmil.

[2a] (24) Ancak hâşıl olması *anuñ ile* yesîr (25) olur.

[2b] (20) Anı (21) alup tutuñ, *anuñ ile* 'amel idüñ deyü ibtidâ Kır'ân'ı ışmarladı ve aña râğıb itdi (sipâriş ve tergîb buyurdılar).

[3a] (15) Her kim tekebbürlüğinden (ve) cebbârlığından anı terk idüp *anuñ ile* 'amel itmezse ...

²¹⁴ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 450.

[3a] (20) Her kim *anuñla* söylerse şādık toğrı (21) söyler ve her kim *anuñ ile* ‘amel iderse ecr (ü) şevāba irer (nā’ il olur).

[3a] (21) Ve her kim *anuñla* hüküm iderse ‘adl eyler.

[3b] (18) Kur’ân okuyana kıyāmetde dinür ki dünyāda Kur’ân’ı *güzel (ḥazm̄)* *āvāz ile* harflerin (19) ve kelimelerin bellü iderek niçe okur iseñ bunda daḥı öyle güzel *āvāz* ve bellü iderek oku.

[3b] (25) Andan şāhib-i (26) Kur’ân’a “Kur’ân’ı *ince āvāz ile* *ḥazm̄* *ḥazm̄* oku.” dinür.

[3b] (30) Her kim Kur’ân okuyup (31) *anuñ ile* ‘amel iderse (her kim ki tilāvet-i Kur’ân idüp mūcibince ‘āmil olsa) Hāḫ celle ve ‘alā kıyāmet günü (rūz-i kıyāmetde) *anuñ* atasına ve anasına (peder ü māderine) tāc giydir ki (giydirir ki) nūrı dünyā evlerinde (32) iren güneş nūrundan ziyāde olur.

[4a] (11) Ve يَتَعَنَّى بِالْقُرْآنِ (yetegānnī bi’l-Kur’ân’i) buyurması Kur’ân’ı *ince güzel āvāz ile* maḥzūnlanarak okumasıdır.

[4a] (14) “Kur’ân’ı *ince laṭīf āvāz ile* maḥzūn maḥzūn okumayan bizlerden degildir.”

[4a] (17) Her kim (18) Kur’ân-ı ‘aẓīmü’ş-şānı ‘ilmsiz tefsīrinde bir şey’ söyler ise *anuñ* ceḥennemdeki menzilinde oturak yeri *āteşle* döşenür.

[4a] (19) Bir rivāyetde her kim *kendi rāyı ile* söylerse oturacak yeri *āteşle* döşenür.

[4a] (28) *Anuñ ile* ḥaşmına (29) gālib olup sözini ve bid‘atını yüride (tenfīz içün).

[4a] (35) “Kur’ân ile düşmān küffār vilāyetlerine çıkup [5a] (1) gitmeyiñ.

[5a] (14) Kur’ân-ı ‘aẓīmü’ş-şānı *cehr ile* okuyan ol *cehr ile* āşikāre şadaḫa viren gibidir.

[5a] (14) Ve Kur’ân’ı *sırr ile* yavaş okuyan ol gizli şadaḫa (15) viren gibidir.

[5a] (17) Ben daḥı yanına (ḥuzūr-u hümāyūnlarına vardım) (18) vardıkda baḫdım *Ḥazret-i ‘Ömer raḫīya’l-lāhu ḥazreti ile* oturur(lar) idi.

[5a] (19) Yemāme’de *mürted olanlar ile* ceng kavilenüp hāfız-ı Kur’ān olan kurrâlardan çoğı şehid oldılar.

[5b] (14) Ve anı yazarken yazan (tahrir iden muharrir) Kureyş cemā’atine: Eger sizler *Zeyd bin Sābit ile* (15) Kur’ān’dan bir kelimeye ihtilāf iderseñiz anı Kureyş’in luğati üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre taħrīr idiñ), deyü emr eyledi (buyurdılar).

[6a] (15) Ve *delīl-i şahih ile* öyle isbāt (16) oldı ki şahābeler rıdvānu’l-lāhi ‘aleyhim ecma’in Kur’ān’ı ‘azīmü’s-şānı cümlesi *ma rifeti ve huzūrı ve isbātı ile* Hakkelle ve a’lā hāzret(ler)iniñ (habīb-i ekremi) Hāzret-i Resūl (17) şalla’l-lāhu ‘aleyhi veselleme indirdiği (inzāl buyurdığı) gibi cem’ itdiler.

[11b] (25) Ve ikinci huccetleri Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve (26) selleme Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām ibtidā “*İkrā’ bismi rabbike’l-lezī ḥalaḳ.*” āyeti ile indi.

[12a] (19) Ya’nī, bizler *Hāzret-i Resūl ile* otururken kendilerine biraz dalmak geldi.

[12b] (28) Ya’nī, benim *siziñle* (kıldığım) namāz ‘aynı *Resūlu’l-lāh ile* (29) ma’an kıldığım namāz gibidir.

[12b] (32) Ya’nī, kaçan ki Hāzret-i Resūl imām olup *halk ile* namāz kılsa besmele ile başlayup namāzı açar idi.

[13b] (10) Çünkü ‘ināyet, *rahmet ile* her umūrda gayrıdan çokdur.

[19a] (10) Ya’nī *anlarla* olduklarında (11) siziñ dīniñizde *sizlerle* berāberiz dirler.

[19a] (14) Zīrā bir gün gezerken *yārānlarıyla* şahābelere (15) rāst geldiler.

2.4.2.47. uşul ile: *Usūlüne uygun biçimde, yavaşça* anlamlarında kullanılmıştır.²¹⁵ Durum zarfıdır.

[10a] (2) Andan Ebā’s-Sā’ib didi ki: *Anı eşitdiğimde* ben Ebū Hureyre’ye “Yā Ebū Hureyre, bizler çok vakit namāzları imām ardında (3) kılarız.” *didigimde* hemān

²¹⁵ <http://www.lugatim.com/s/US%C3%9BL> Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 19:20.

Ebū Hureyre kolumdan çeküp baña *uşūl ile* “Ey Fārisli, *zīrā* aşlı Fāris’den idi, imām ardında kıldığında kendi **(4)** kendiñe yavaş eşidecegiñ kadar oku.” deyüp andan dönüp Ebū Hureyre didi ki: Eşitdim. Resūlu’l-lāh buyurur ki: Hāḡ celle ve ‘alā buyurdu ki “Ben **(5)** ol sūre-i Fātiḡa’yı kulum ile benim aramda iki(ye) böldüm.

2.4.2.48. için edatıyla: İçin edatı bir isimle ya da bir kelime grubuyla birleşerek sebep belirtir. Bazen kendinden önceki kelimeye bitişik yazılır. Cümlede durum zarfı görevindedir.

[3b] (23) Kıyāmet **(24)** günü Qur’ān gelür *şāḡibi için* dir ki “Yā Rabbi buña hulle giydir.”

[4a] (28) Ol hemān kendi murādı üzre *sözine ve bid’atına hüccet itmek için* tefsīr eyler.

[4b] (7) *Zīrā nefsiüm yed-i kudretinde olan Allāh ḡaḡḡiçün* Qur’ān baḡlı ve **(8)** köstekli olan develeriñ baḡların, kösteklerin çözdükde kaçup gitmelerinden ziyādedir.

[4b] (14) Ki *unutmaması için* te’kīd itti (buyurdılar).

[5a] (8) Andan dönerler, *ol Qur’ān’ı okudukları için* ḡalkdan **(9)** dilenüp isterler.

[8a] (2) Ben yine dönüp *ümmetime āsān olması* **(3)** için ḡayrısın diledim.

[8a] (5) Birini ol kıyāmet gününde cemī’-i ḡalk tā İbrāḡim ‘aleyhi’s-selāmā varınca kadar *baña gelüp düşmeleri* **(6)** için te’ḡīr idüp alıḡodum.

[8b] (22) Bunı Tirmizī ḡazreti zıkr (idüp) bu ḡadīs *تعوذ (te’avvüz)* bābında meşḡurdur deyüp *ba’zı rāvīleri için* söyledi.

[9a] (19) Ya’nī, *oñ okunan sūreleriñ oñünde okunduḡı için* bāḡī sūreler aña uyarlar.

[9a] (20) Ve ba’zılar didi ki: Hāḡ Te’ālī anı *bu ümmet-i merḡūme* **(21)** için šenālayup alıḡodı.

[10b] (13) Andan ‘Ömer ibn ‘Abdü’l-‘azīz raḡmetu’l-lāhi Te’ālī yazıcılarına *Allāh-u zū’l-celālīñ kelām-ı ḡadīmīne ta’zīm ve tekrīm için* **(14)** bismi’llāḡda bā’nıñ

başını uzadıñ ve sîn'in dişlerini açup bellü idiñ ve mîm'in başını değirmi idiñ deyü (15) ışmarlayup tenbîh ider idi.

[11a] (18) Şi'r: Şıgındım sizlere *baña iren belâ için* (19) hem-derd.

[11b] (3) Ya'nî *hayr ve ihsân dilemek için* dinür.

[13a] (11) Ve Şāhib-i Hāzin dir ki: Eḥādīs bābında *bunuñ için* deliller ve irādlar ve cevāblar çokdur.

[13a] (12) *Cehr ile ihfā için* anları yād itsek maḫşūd uzanur.

[13a] (33) Zīrā hayvānāta 'ālem dinilmez, 'aḫılları *olmadığı için*.

[13b] (22) Ve ba'zılar ol günde kişiye ancak *dñi yaradığı için* dinildi, (23) didiler.

[15a] (20) Veyā bir fırka ḳanadlarını germiş kuşlar gibi (21) gelürler, *kendilerini okuyanlar için* řefā' at ile mücādele ḥüccet iderler ḳurtarmağa 'azābdan.

[15b] (7) *Anlarıñ aşılları için* (8) arayıp şormak lāzım degildir.

[16a] (7) Zīrā 'askere ketibe dirler *cem' olup birikmeleri için*.

[16b] (14) Andan (15) ve *īmānıñ ziyāde ve eksik olması için* çok ḥadīsler vārid oldı.

[17b] (23) Ya'nî, anlar ki dünyāda ve āḫiretde ancak *hayra* (24) *irmek için* kesilmişlerdir.

[17b] (24) Bil ki Ḥaḳ Te'ālī bu sūreniñ *mü'minler için* dört āyet indirdi ve (25) *kāfirler için* iki āyet indirdi ve *münāfıḳlar için* on üç āyet indirdi.

[18a] (21) Zīrā anlar *Ḥazret-i Resūl'den ve ařḫābından* (22) *ḳurtulmak için* Müslümān olup küfri derūnlarında gizleyüp i'tikād itdiler.

[19a] (18) Andan Ḥazret-i 'Ömer'in elini tutup “Merḫabā ey Benī 'Adī bin Kā'be'l-Fārūḳ'ıñ (19) ulusı ve Ḥaḳ Te'ālī'niñ dīninde ḳavī olan ve mālını ve nefsinı *Ḥazret-i Resūl için* bezl iden.” didi.

[19a] (30) Ya'nî *ḳalāetlerinde ziyāde* (31) *olmaları için* mühlet virüp uzadır.

[19b] (20) Anlarıñ nifākda meşelleri aña beñzer ki bir kişı qarañlıq gicede (21) şahrāda ateş yaqar *etrāfındaki görüp em̄n olmak için* qorħudan.

[20a] (4) Hāq kelāmın diñlemezler ki *qabūl itmemek için*.

[20a] (4) Ya‘nī *hāq üzre* (5) söylememek için anlar dilsizlerdir.

[20a] (7) Ve *hāq söylememek için* dillerin tıtdılar ve *hāqqı görmemek için* (8) gözlerin ve başiretlerin yumdılar.

2.4.2.49. anuñ için: Sebep ilişkisi kurarak müstakıl cümleleri birbirine bağlar. *Bu sebeple, bunun için, bundan dolayı* anlamı taşır. Sebep anlamı taşıyan cümlelerinin başında bulunup geriye doğru bir referans yönüyle cümleleri bağlar. Bağlanan cümleler arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulur.²¹⁶ Kelime bitişik olarak da yazılmıştır.

[6a] (35) *Anuñ için* Hāzret-i Ebū Bekir eş-Şiddīk raḍiya‘l-lāhu ‘anh Qur‘ān‘ı bir yere cem‘ itmegi [6b] (1) Zeyd bin Şābit raḍiya‘l-lāhu ‘anh hāzretine emr itmesi Hāzret-i Resūl şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellemin̄ intikāl itdiği senede bir kerre Hāzret-i Cebrā‘īl (2) ‘aleyhi’s-selāmā okurken eşitdi ve okudı.

[6b] (2) *Anuñ için* (3) Hāzret-i Ebū Bekir raḍiya‘l-lāhu ‘anh Qur‘ān‘ı cem‘ itmegi ana ilzām itdi.

[7a] (30) *Anuñ için* Hāzret-i (31) ‘Ömer’e “Boğazını şalıvir, okusun.” buyurdi.

[10a] (15) *Anuñ için* Fātiha okumağı şalāt ismi ile zıkr eyledi.

[10b] (12) *Anuñ için* hem başı uzandı ve hem çok isti‘māl olundu.

[11b] (1) Ve *anuñ için* ba‘zı raḥmānū‘d-dünyā ve raḥīmū‘l-āhiret didiler.

[13b] (11) *Anuñ için* Hāq Te‘ālī‘niñ raḥmeti tekrār (12) be tekrār zıkr itmek.

[16b] (29) *Anuñ için* mü‘min (30) olana mü‘min demek oldı ki nefsinı ‘azābu‘l-lāhdan em̄n itmesi ile.

²¹⁶ Ülkü Polat, “Eski Türkçede Bağlı Cümle Teşkilinde Kullanılan Bağlayıcılar”, *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Varşova-Polonya 25-28 Eylül 2018, s. 48-58. Erişim Tarihi: 20.05.2022, Saat: 23:50.

2.4.2.50. gibi edatıyla: Gibi edatı bir isimle birleşerek benzerlik ilgisi kurmuştur. Durum zarfıdır.

[1b] (24) Lākin rüz u şeb hamd ü şenâsı ile tazarru‘ u niyâzı zebânımdan *şu gibi* akar.

[5b] (8) Yahūdileriñ **(9)** ve gāvurlarıñ (ve naşārānıñ) kitāblarına(ında) *ihtilāf gibi* (vukū‘ bulan) bunlarda (ümmedde) bu kitābu’l-lāh Kūr’ān-ı ‘azīmü’ş-şāna ihtilāf itmeleri (itmeden) olmadan evvel kelāmu’l-lāh(ı) bir yere cem‘ idüp (buyurup) **(10)** muşhaf eyle.

[6a] (12) Ve tilāvetden **(13)** şey’ be şey’ ref‘ olur idi *ba‘zı hükmünüñ nesh olması gibi*.

[6a] (15) Ve delīl-i şaḥīḥ ile öyle isbāt **(16)** oldu ki şaḥābeler rıdvānu’l-lāhi ‘aleyhim ecma‘īn Kūr’ān’ı ‘azīmü’ş-şānı cümlesi ma‘rifeti ve huzūrı ve isbātı ile *Haḳ celle ve a‘lā ḥazret(ler)iniñ (ḥabīb-i ekremi) Ḥazret-i Resūl (17) şalla’l-lāhu ‘aleyhi veselleme indirdiği (inzāl buyurduğu) gibi cem‘* itdiler.

[6a] (24) Cümlesiniñ ittifākı ile *andan Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemden eşitdikleri (istimā‘ itdikleri) gibi yazdılar (taḥrīr itdiler)*.

[7a] (22) Andan aña “Saña bu sūreyi *sen okurken benim (23) eşitdiğim gibi* kim okutdı.” didim.

[7a] (25) Bakdım ki *siz beni okutduğunuz gibi* okumadı.” didim.

[7a] (26) Başladı *benim eşitdiğim gibi* okumağa.

[7a] (26) Tamām itdikde Ḥazret-i Resūl “Kūr’ān baña *bu (27) okudığı gibi* indi.” didi.

[7a] (27) Ben de *baña okutdığı gibi* okudum.

[8a] (13) Ve ba‘zılar didi ki: Zāhiri nāzil olduğu gibi dil ile okumaqdır, **(14)** bātını ma‘nāların añlamağa ḳalb ile fikr ve tedbīr itmekdir.

[8b] (23) Ve anı Dāvud ve en-Nesā’ī raḥimehümü’l-lāh anlar daḳı *Ebī Sa‘īd el-Ḥudrī raḳiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden (24) zikr olan ḥadīṣ gibi rivāyet* itdiler.

[12b] (8) Anuñ da hükmünü *āmīn hükmi gibi* iderler idi.

[13a] (7) *Hazret-i Enes bin Mālik ardında kıldığım* (8) *namāz gibi* kılarım.

[13a] (9) Ya ‘nī, *Hazret-i Resūl’e uyup kıldığım namāz gibi* kılarım, ğayrıya meyl itmeyim.

[13a] (16) Ve hāmd ile medh birdir, *kardeş gibi*.

[15a] (19) Ol iki sūre yarın kıyāmetde *iki faşla bulut gibi* gelür (20) veyā *iki gölgelik gibi* gelür.

[15a] (20) Veyā *bir fırka kanadlarını germiş kuşlar gibi* (21) gelürler, kendilerini okuyanlar için şefā‘at ile mücādele hüccet iderler kurtarmāğa ‘azābdan.

[15a] (29) Ya ‘nī, evlerinizi *mezārlar gibi* Qur‘ān’dan boş kılmayın.

[17a] (8) İhsān, ‘ibādet iderken *Hak Te‘ālī’yi görür gibi* müşāhede itmekdir.

[17a] (8) Eger öyle itmezseñ *ol seni görür gibi* fikr ile (9) murākabe itmekdir.

[17b] (29) Ve (30) biri küfr-i caḥūd ki ol kalbi ile Hak Te‘ālī’yi bilür, dili ile ikrār itmez; *Şeytān’ın küfrü gibi*.

[18a] (33) Zīrā kendi mekr, hilelerine kendiler düşer; *itdikleri gibi* bulurlar.

[18b] (30) Ya ‘nī *muhācirīn ile enşār gibi* sizler de (31) ḥulūş üzre inanup īmān getirsenñiz.

[19a] (23) Ben bunu böyle söylemem va‘l-lāhi īmānımız *siziñ imānıñız gibi* ve şıdkımız *siziñ ‘ayn* (24) *şıdkıñız gibi* olduğundan söyleyim.” didi.

[19b] (17) Ya ‘nī siz de ğıybete daldıñız *ol dalanlar gibi*.

[20b] (30) Ya ‘nī sizleri ezelden *mişliñiz olmamış üzre gibi* (31) yokdan var idüp icād, “ve‘l-lezīne min kabliküm” ve sizlerden evvel gelenleri daḥı yokdan var olmak (32) üzre halk eyledi.

[21a] (3) Ve ba‘zılar didi ki: İnsān bu ‘ālem-i dünyāya te‘emmül ile fikr eylese (4) anı *bir ma‘mūr ev gibi* bulur ki her lāzım olacak içinde mevcūd.

[22a] (15) Ve içdikleri şu ve ğayr *misk gibi* koḥan terlemek ile çıkar.

[22a] (25) Anlarıñ ardınca girenler (26) yüzleri *gökyüzündedir gibi* pek parlayan yıldız gibidir.

2.4.2.51. anuñ gibi: Gibi edatı bir zamirle birleşerek benzerlik ilgisi kurmuştur. Kendinden önceki cümleyle anlam bağlantısı kurar. Durum zarfıdır.

[8a] (23) *Anuñ gibi* müfessir daħı āyetiñ ma‘nāsını ve şe‘nini ve қаşdını açup bilür ve bildirir.

[11a] (20) *Anuñ gibi* halk daħı Hақ Te‘ālī‘ye zillet ile huzū‘ ile düşüp hem (21) emīn olurlar ism-i şerīfin yād itmekle.

[21a] (27) Zīrā ma‘nāsı, eger siz bu nāzil olan Qur‘ān’a Hақ җatından degildir deyü şek ü şübhe iderseniz sizler (28) *anuñ gibi* bir sūre getürüñ aña beñzeye.

2.4.2.52. yalan / yalandan: Yüklemin durumunu belirtmiştir.

[7a] (23) Ben aña “*Yalan* söyledіñ, zīrā Hаzret ol sūrede beni (24) oқutdı, ol seniñ oқuduğıñdan ғayrıdır.” deyüp anı boғazına doladıғım şālından çekerek yüridim.

[18b] (20) Ya‘nī Allāh ve Resūl’ini derūnlarında *yalan* tutdukları içün.

[18b] (21) Ya‘nī, dilleri ile bizler inanup īmān getürdük derūnlarında inkār itmeleriyle *yalan* (22) söyledikleri içün.

[18b] (24) Ya‘nī *yalandan* (25) bizler işlāh idiciyüz, dirler.

2.4.2.53. elsiz: Yüklemin durumunu belirtmiştir.

[4b] (26) “Қағı киши ки Qur‘ān оқurken terk idüp anı unutsa ol қıyāmet гүнүнде Hаққ’ıñ (27) dergāhına *elsiz* ҳаşr ola.”

2.4.2.54. yalñız: *Sadece, tek başına* anlamları taşır. Yüklemini, fiilimsiyi sınırlandırır.²¹⁷ Durum zarfıdır.

[8b] (3) Lākin ‘Aṭā’ raḥimehu’l-lāh hаzreti “Gerek namāzda gerek *yalñız* Qur‘ān oқumaға başladıқда evvelī تعوذ (te‘avvüz) itmek vācibdir.” didi.

²¹⁷ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 111.

[15a] (9) Ve A‘rābī’niñ ḥadīşine cevāb (10) oldu ki *yalñız* Fātiḥa kifāyet ider.

[18a] (12) Ve sem‘i *yalñız* (13) zıkr itdi.

2.4.2.55. maḥşūş: *Özellikle, isteyerek, bilerek, bilhassa, ayrıca, hususi olarak* anlamları taşır.²¹⁸ Durum zarfıdır.

[13b] (25) Ve eger dirseñ ki niçün *maḥşūş* “yevmi’d-dīn” *yalñız* zıkr itdi.

[13b] (33) Ve ma‘nāsı *maḥşūş* ‘ibādetimiz sañadır ve (34) birleyüp ḥuzū‘ ile emriñe itā‘at ideriz, dimekdir.

[16a] (29) Andan Ḥaḳ Te‘ālā (30) müttakī olanları *maḥşūş* teşrif ile yād eyledi.

[18b] (14) Zīrā marazıñ aşlı za‘iflik, vücūd (15) i‘tidālden çıkmaktadır *maḥşūş* insānda.

2.4.2.56. cehren: *Açıkça, cehrî, yüksek sesle, alenen* anlamlarında kullanılan Arapça bir zarftır.²¹⁹ Yüklemin durumunu bildirir.

[12b] (35) Ya‘nî, Ḥazret-i Resūl namāzı Bismi’llāh ile *cehren* açup başlar idi.

[13a] (6) Bismi’llāh *cehren* okur idi, Fātiḥa’dan evvel ve soñra.

2.4.2.57. ḥuşūşā / ḥuşūşan: *Özellikle, bilhassa, hususi olarak, hususiyle* anlamlarına gelen Arapça bir zarftır.²²⁰ Yüklemin durumunu bildirir.

[8b] (5) Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem *ḥuşūşan* تعود (te‘avvüz) (6) itmegi muvāzabet itdi idi.

[12b] (3) *Ḥuşūşan* şahābeleriñ yazdıkları (4) muşḥaflarda her birini yerlerinde yazmaları sābitdir.

[14b] (3) *Ḥuşūşan* anuñla Ḥaḳ Te‘ālī vaşf olunsa ancak andan murād hemān intikām almaktadır, ğayr degil.

²¹⁸ <http://www.lugatim.com/s/mahsus> Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 08:10.

²¹⁹ <http://www.lugatim.com/s/CEHREN> Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 12:10.

²²⁰ <http://www.lugatim.com/s/hususana> Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 12:15.

[21b] (11) *Huṣūṣā* anlar belāḡat ve feṣāḡat ehli ve Kur’ān anlarıñ (12) kelāmılarınñ cinsinden.

2.4.2.58. **āṣikāre:** *Hiç saklamadan, belli ederek, açık açık* anlamlarına gelen bir durum zarfıdır. Fiilllerin ve fiilimsilerin önüne gelir.

[5a] (14) Kur’ān-ı ‘aẓīmü’ş-şānı cehr ile okuyan ol cehr ile *āṣikāre* şadaķa viren gibidir.

2.4.2.59. **gizli:** *Söylemeden, kimseye bildirmeden* anlamında kullanılan bir durum zarfıdır.

[5a] (14) Ve Kur’ān’ı sırr ile yavaş okuyan ol *gizli* şadaķa (15) viren gibidir.

2.4.2.60. **birden:** Fiillerin ve fiilimsilerin durumunu belirtir. Cümleye *bir anda, ansızın* anlamı katmıştır. Zaman anlamı da taşır.

[5a] (30) Elbetde lāzımlıdır deyü üzerime *birden* (31) sürdüklerinde ol zamān Ḥazret-i Ebū Bekir’e ve Ḥazret-i ‘Ömer’e Ḥaķ celle ve ‘alādan iren ilhām baña daḡı irüp göñlüm açılıp baķdım ki (32) anlarıñ sa’y itdikleri re’y gāyet ile ḡayırlu re’ydir.

[20a] (30) Zīrā (31) el-ḡaṭf bir şey’i *birden* kapmaķdır.

2.4.2.61. **yavaş:** Fiillerin ve fiilimsilerin durumunu belirtir.

[5a] (14) Ve Kur’ān’ı sırr ile *yavaş* okuyan ol gizli şadaķa (15) viren gibidir.

[10a] (2) Andan Ebā’s-Sā’ib didi ki: Anı eşitdiğimde ben Ebū Hureyre’ye “Yā Ebū Hureyre, bizler çok vakit namāzları imām ardında (3) kılarız.” didiğimde hemān Ebū Hureyre kolumdan çeküp baña uşul ile “Ey Fārisli, zīrā aşlı Fāris’den idi, imām ardında kıldığında kendi (4) kendiñe *yavaş* eşideceğini kadar oku.” deyüp andan dönüp Ebū Hureyre didi ki: Eşitdim. Resūlu’l-lāh buyurur ki: Ḥaķ celle ve ‘alā buyurdı ki “Ben (5) ol sūre-i Fātiḡa’yı kulum ile benim aramda iki(ye) böldüm.

[19a] (22) Hemān ‘Abdu’l-lāh “Dur *yavaş* (23) ol yā ābā el-Ḥasan.

2.4.2.62. birer birer: Yükleme durumu yönüyle belirtir. Aynı kelimenin tekrarı ile oluşturulmuştur.²²¹

[10b] (22) Ve bir kavil dahil ol ki meşelâ bir şey’ ammâ isimleri çok anların kamusu ile yâd olunur *birer birer*.

2.4.2.63. hâzin hâzin: Aynı kelimenin tekrarı ile oluşturulmuştur. Yüklemin durumunu belirtir.

[3b] (25) Andan şâhib-i **(26)** Kur’ân’a “Kur’ân’ı ince âvâz ile *hazm hazm* oku.” dinür.

2.4.2.64. mahzûn mahzûn: Aynı kelimenin tekrarı ile oluşturulmuştur. Yüklemin, fiilimsinin durumunu belirtir.

[4a] (14) “Kur’ân’ı ince laţif âvâz ile *mahzûn mahzûn* okumayan bizlerden degildir.”

2.4.2.65. kırâ’at kırâ’at: Aynı kelimenin tekrarı ile oluşturulmuştur. Yüklemin, fiilimsinin durumunu belirtir.

[8a] (6) Bunda Hâzret-i Ubey bin Kâ’b radîya’l-lâhu ‘anh hâzretine Kur’ân öyle *kırâ’at kırâ’at* okunduğun evvelî eşitmediginden kendine **(7)** bir hayret gelince Şeytân fırsat bulup nübüvvete tekzîbe vesvese viridi.

2.4.2.66. +cA eşitlik eki ile: İsimler, isim tamlamaları +cA eşitlik ekini alarak zarf görevi üstlenmişlerdir. +cA eşitlik eki ismi fiile bağlamıştır.²²² Yüklemin durumunu belirtir. Cümleye görelilik anlamı da katar.

[4a] (26) Ol kişi âyeti hevâsına tâbi’ olmağla kendi nefsinün **(27)** murâdı üzre söyler, döner, *gönlünce* (dil-hâhı üzre) ma’nâ virir.

²²¹ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 104.

²²² Muharrem Ergin, a.g.e., s. 218.

[5b] (30) Hāzret-i ‘Osmān anlara (31) tābūt (تابوت) yazıñ *Ḳureyş dilince* buyurduḳda (Ḳureyş lisānı üzre تابوت tābūt taḥrīr idiñ diyü fermān buyurdılar.) tābūt deyü yazdılar (taḥrīr itdiler).

[16b] (8) Ehl-i sünnet arasında aña mü’min dinilmez *bu ḥadīś-i (9) şerfīñ mucibince*.

[18b] (17) Zīrā Ḳur’ān āyet be āyet *birbiri ardınca (18)* inmek ile.

2.4.2.67. niçün: Yüklemin, iç cümlemin sebepini soru yoluyla belirtir. Durum zarfıdır.

[7a] (29) Murādı (30) Hāzret-i Resūl aña “*Niçün* böyle okuduñ?” deyü ta’zīr itmesin diler idi.

[13b] (25) Ve eger dirseñ ki *niçün* maḥşuş “yevmi’d-dīn” yalnız zıkr itdi.

[20b] (23) İdici oldur ve anuñ itdigine bunu *niçün* itdiñ deyü nizā’ iden yokdur.

2.4.2.68. hem: Cümleye *üstelik, şu da var ki, zaten, bir de* manaları katarak anlamı kuvvetlendirir.²²³ Durum zarfıdır.

[11a] (22) Anuñ gibi ḥalḳ daḥı Hāḳ Te’ālī’ye zillet ile ḥuzū’ ile düşüp *hem (21)* emīn olurlar ism-i şerīfin yād itmekle.

[13a] (15) Ve *hem* ḥalḳa Ḥudā’ya ḥamd itmek nice olduğun bildirmektir ki (16) anuñla Hāḳ Te’ālī’ye ḥamd ideler.

[21a] (19) Ve *hem* ḳulluḳ menzili a’lā menzildir.

2.4.2.69. böyle: *Bunun gibi, bu türlü* anlamlarında kullanılan bir zarftır.²²⁴ Yüklemin, fiilimsinin, iç cümlemin durumunu (tarzını) benzerlik yönüyle belirtir.²²⁵

²²³ <http://www.lugatim.com/s/hem> Erişim Tarihi: 11.03.2022, Saat: 10:15.

²²⁴ <http://www.lugatim.com/s/B%C3%96YLE> Erişim Tarihi: 12.03.2022, Saat: 18:40.

²²⁵ Mustafa Özkan, a.g.e., s.126.

[3b] (32) Bu sizlerde *böyle* olduğda bu Qur'an-ı 'azîmü's-şânı okuyup anuñ ile 'amel (33) ideniñ ecir (ve) şevâbını buña kıyâs idüp andan niçe in'âm ihsânlar irecegin biliñ.

[5a] (19) Ben andan (20) qorharım ki bir yerde dağı ceng *böyle* kavilenür bâkî kalan hâfız-ı kelâmu'l-lâh olanlar dağı şehîd olurlar.

[5b] (10) Yoğsa *böyle* kalup ihtilâfa düşerler (dūçâr olurlar) didiginde hemân Hazret-i 'Osmân (zi'n-nüreyn) Hazret-i Hafsa radiya'l-lâhu 'anhâya (ve 'an Ebiḥā'ya peygām irsâl buyurdılar ki) haber gönderdi ki (11) ol yanıñdaki kâğadları cüz'leri gönder, yazup muşhaf idüp andan saña gönderirim (zî elindedir) deyü.

[5b] (28) Bunı ibn 'Abdü'l-ber *böyle* zıkr itdi(ler).

[7a] (27) Hazret-i Resül "Qur'an baña *böyle* indi." didi.

[7a] (29) Murâdı (30) Hazret-i Resül aña "Niçün *böyle* okuduñ?" deyü ta'zîr itmesin diler idi.

[12a] (32) Ya'nî, hazret *böyle* idüp buyururlar idi ki Qur'an'dan (33) Şeytân'ı koğup çıkarmağa bu hayırlı âyetdir.

[12b] (2) *Böyle* şahîḥ açık delîller ile besmele Fâtiḥa'dan (3) olması sābit oldı.

[19a] (23) Ben bunı *böyle* söylemem va'l-lâhi îmânımız siziñ îmânınız gibi ve şıdkımız siziñ 'ayn (24) şıdkınız gibi olduğından söyleyim." didi.

[21a] (10) Ya'nî sizlere *böyle* ihsân iden Hâlik'a tapdınız.

[21b] (15) İmdi umūr *böyle* olduğda 'inâdı terk itmek vâcib oldı.

[21b] (25) Anı eşidine sürürdan anuñ yüziniñ derisi parlamak ile *böyle* tesmiye olundu.

2.4.2.70. öyle: *Onun gibi, o şekilde* anlamında kullanılmıştır. Yüklemin, fiilimsinin durumunu (tarzını) belirtir. Benzetme anlamı taşır.²²⁶ İkilemeli kullanımları da vardır.

²²⁶ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 410.

[3b] (18) Ḵur'ān okuyana kıyāmetde dinür ki dünyāda Ḵur'ān'ı güzel (hazīn) āvāz ile harflerin (19) ve kelimelerin bellü iderek niçe okur iseñ bunda dahı *öyle* güzel āvāz ve bellü iderek oku.

[4a] (2) “Her kim Ḵur'ān'ı kāmīl hıfz idüp andan harfleriniñ iḥrācların (maḥāric-i ḥurūfı) geregi gibi öğrenüp (ta'lim idüp) ve kelimeleriniñ ma'naların öğrenüp bilmek üzre ve (3) helālini ve ḥarāmını bilür bilü(p) *öyle* okursa (kırā'at eylese) Haḳ (sübḥāne ve) Te'ālī anı cennete kıoya (idḥāl eyleye).

[4b] (11) Eger bağı köstekli kıorsa *öyle* (12) dururlar.

[5a] (2) Küffār vilāyetlerine *öyle* nehy vārid oldu.

[5b] (2) Ol yazdığım kāğadlar, cüz'ler *öyle* muṣḥaf olmadan kıamusı (3) Ḥazret-i Ebū Bekir raḍiya'l-lāhu 'anh hayatda iken anuñ yanında idiler.

[6a] (15) Ve delīl-i ṣaḥīḥ ile *öyle* isbāt (16) oldu ki ...

[7b] (4) Kāmūsda dahı *öyle* zıkr olundu.

[7b] (14) Lākin cemī' Müslümānlarıñ 'ulemāları *öyle* taḳdīr itdiler ki meşel olan āyetiñ yerine aḥkām āyetinden birini (15) bedel itmek ḥarāmdır.

[8a] (3) *Öyle öyle* yeddi harf üzre okumağa emr olundum.

[8a] (6) Bunda Ḥazret-i Ubey bin Kā'b raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazretine Ḵur'ān *öyle* kırā'at kırā'at okunduğun evvelī eşitmediginden kendine (7) bir ḥayret gelince Şeyṭān fırsat bulup nübüvvete tekzībe vesvese virdi.

[8a] (17) Zīrā Ḵur'ān-ı 'azīmü's-şāniñ fehmine tedbīr idüp ḥulūş ile fikr idene Haḳ celle ve 'alā me'ānisinden ve te'vīlinden ol kıadar açıp feth ider ki (18) ḡayrılar niçe eyyām sa'y itseler *öyle* feth idemezler.

[8a] (4) Ve Ebī Sa'id el-Ḥudrī raḍiya'l-lāhu 'anh ḥadīşi mūcibince dahı *öyle* gelür.

[10b] (8) Bu bismi'llāḥ çok isti'māl olduğundan *öyle* oldu.

[10b] (15) Andan Kelāmu'l-lāḥ yazmalarında *öyle* yazarlar idi.

[11b] (4) *Öyle* olduğda evvelki (5) ma'nāsında zāta şıfāt olur, ikincide fi'le şıfāt olur.

[16b] (18) *Öyle* olduğda şiddiklerin ĩmānı ve ğayrılar (19) ĩmānından kavī ve şābitdir.

[17a] (6) Zīrā *öyle* ‘amel (7) ideniñ t̄a‘atı güzel olur.

[17a] (8) Eger *öyle* itmezseñ ol seni görür gibi fıkı ile (9) murākabe itmekdir.

[17b] (17) *Öyle* olduğda anlar ki yüzlerine zafer k̄apısı açılıp maḫṣūdlarına (18) irdiler.

[20b] (14) Ya‘nī anları (15) imtiḥān ve tecrübe itmeyüp *öyle* bıraktı.

[21b] (21) Ve *öyle* zan itmeleri sebebiyle H̄aḫ Te‘ālā anlarıñ ‘azāblarını cehennemde anlarla (22) eyledi.

[21b] (35) Ya‘nī, cennetiñ [22a] (1) ırmaḫlarınıñ arıḫları şu yolları yokdur, *öyle* aḫarlar.

2.4.2.71. şöyle: Yüklemin durumunu (tarzını) belirtir.²²⁷ Şöyle kelimesi tekrarlı kullanılarak sebep ilişkisi pekiştirilmiştir.

[4b] (17) H̄azret-i Resūl (ḥāce-i ḫādir-şinās-ı ‘ālem şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem) buyurdi(lar ki) “Yoğ ola siziñ biriñiz *şöyle şöyle* (18) olnı unuttum dimesi, ol kendisi unuttandır.

[8b] (2) Ve namāzda olmayup *şöyle* Ḳur‘ān okumağa başlayan evvelī **أَعُوذُ بِاللّٰهِ** (E‘ūzu bi’l-lāh) deyü **تَعُوذُ** (te‘avvüz) itmesi müsteḫabdır.

2.4.2.72. hele: Cümleye *özellikle, bilhassa, her şeyden önce* anlamı katar. Uyarı, tehdit, temenni veya vaat bildiren cümleleri bu cümleden önce veya sonra gelen bu temenni veya uyarının nedeni olan cümleye bağlar.²²⁸ Yüklemin durumunu belirtir.

[7a] (21) *Hele* tā selām virince ḫadar (22) gözledim.

²²⁷ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 126.

²²⁸ <http://www.lugatim.com/s/hele> Erişim Tarihi:02.04.2022, Saat: 09:12.

2.4.2.73. az: Durum zarfıdır. Yüklemin durumunu belirtir.

[7a] (21) Az kaldı ki namāzda iken anı azarlayup çekişim.

2.4.2.74. hiç: Yüklemin durumunu kesin olarak belirtir. Olumsuz cümlelerde cümlelerin anlamını kuvvetlendirir, pekiştirir.²²⁹ Cümleye *asla*, *katiyyen* anlamları katar.²³⁰

[2b] (19) Ve *hiç* şekk yokdur.

[5a] (25) *Hiç* güclenüp sözi uzatma.

2.4.2.75. ‘umūmen: *Genel olarak, cümleten, bütünüyle* anlamında kullanılan Arapça bir zarftır.²³¹ Yüklemin durumunu belirtir.

[11a] (34) Er-Raḥmān kamu dünyā ḥāletlerine (35) rahmetdir ‘*umūmen* kamu ḥalka gerek kāfir gerek mü’min.

2.4.2.76. bir an: Yüklemin durumunu belirtir.

[12b] (1) Andan besmeleyi okuyup Allāh ismin *bir an* uzatdı.

2.4.2.77. ekşer: *Umûmiyetle, genellikle, ekseriya* anlamlarında kullanılır.²³² Durum zarfıdır.

[13a] (17) Ve medḥ (18) itmeden *ekşer* nehy olunmuşdur.

[19a] (30) Lākin *ekşer* el-medd şerde ve el-imdād ḥayrda isti‘māl olur.

[21b] (19) Zīrā *ekşer* putlarını taşlardan (20) iderler idi.

²²⁹ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 216.

²³⁰ <http://www.lugatim.com/s/H%C4%B0%C3%87> Erişim Tarihi:01.04.2022, Saat: 11.30.

²³¹ <http://www.lugatim.com/s/UMUM> Erişim Tarihi:02.04.2022, Saat: 09:15.

²³² <http://www.lugatim.com/s/EKSER> Erişim Tarihi:02.04.2022, 10:55.

2.4.2.78. işte: Gösterme ve tanıtmaya zarfıdır. Yükleme kesinleştirmiştir.²³³

[15b] (13) Didi, *işte* dururam ben.

[18b] (1) *İşte* müfâ‘ale yüzünden müfrede geldi.

2.4.2.79. uğrına: Cümleye *için* anlamı katmıştır. Yüklemin sebebini belirtmiştir.

[19a] (16) Hemân segirdüp Hâzret-i Ebû Bekir’iñ elini tutup “Merhabâ yâ eş-Şiddîk Benî Temîm’iñ ulusu (17) ve İslâm’iñ şeyhi ve mağârada Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem ile ikinci ve mâlını nefsinin *Resûl’ü* (18) *uğrına* fedâ iden.” didi.

2.4.2.80. kavî: *Güçlü, kuvvetli* anlamında kullanılan bir sıfattır.²³⁴ Cümlede, yükleme nitelediği için zarf olarak kullanılmıştır.

[21b] (18) Zîrâ tîz ve *kavî* yanar.

2.4.2.81. yakîn: Cümleye, *tam ve doğru şekilde* anlamı katmıştır. Yüklemin durumunu belirtir.

[17b] (33) Rubâ‘î: Ve ben bildim ki bu dîn-i Muḥammed’i *yaḳm* ey yâr.

2.4.2.82. bir dahı: *Bir daha* anlamında tekrar bildiren bir durum zarfıdır. Eylemin yinlendiğini belirtmek için kullanılmıştır.²³⁵

[13a] (8) Ve ḥatmiñ (9) aşlı bir şey pek bend itmektir ki aña *bir dahı* bir şey’ ne girer ve ne çıkar.

2.4.2.83. ğayr(ı): *Artık, bundan sonra* anlamlarında kullanılan zaman anlamı taşıyan bir durum zarfıdır. Bir durumun bitip bir durumun başlayacağını belirtir. Cümleye sınırlandırma anlamı katar.

²³³ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, a.g.e., s. 113, 114.

²³⁴ <http://www.lugatim.com/s/KAV%C3%8E> Erişim: 20.04.2022, Saat: 12:15.

²³⁵ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 217.

[18a] (10) *Ġayr ĩmāna gelmezler* (11) ve *ķalbi maķķūķ itdi mūhūrlemede*.

2.4.2.84. ģaķķķatde: *Aslında, aslına bakılırsa, esāsında, gerķeķte* anlamlarında kullanılır.²³⁶ Durum zarfıdır.

[18b] (9) *Ĥaķķķatde* ‘ayn kendilerine itmeleridir, ‘azāba mūsteķaķ itmeleri (10) ile.

2.4.2.85. bu ģālde: Fiilin, fiilimsinin durumunu belirtir.

[19a] (29) Ya‘nĳ anları *bu ģālde* bıraģup mūhlet virir ķerleri artmaģa.

2.4.2.86. +A ģāl eki ile: +A ģāl eki cūmleye -*mak iķin* anlamı katmıķtır. Amaķ iķlevi ile ismi fiile baģlamıķtır.²³⁷

[17a] (21) Ĥalka dĳnlerini *ōģretmeģe* geldi, (22) buyurđ.

[19a] (29) Ya‘nĳ anları *bu ģālde* bıraģup mūhlet virir ķerleri artmaģa.

[19b] (34) Odun *kesmeģe* (35) balķaya muķtācdır.

[19b] (35) ĩmān daģı *dā‘im olmaģa* i‘tiķāda muķtācdır.

2.4.2.87. +dAn ģāl eki ile: +dAn ģāl eki cūmleye *bir ķey yūzūnden, bir ķey sebebi ile, -den dolayı, -dĳı iķin* anlamı katmıķtır. Sebep-sonuķ iliķkisi ile ismi fiile baģlar.²³⁸ Nimet Kara Kūtūķķū makalesinde +dAn ayrılma durum eki ile ilgili řu ifadeyi kullanmıķtır: “Hisse dayanan davranıřları bildiren bazı eylemlerde, eyleme sebep olan ķey veya kiři ayrılma durumu ekini alır. Bir ķey sebebiyle, bir ķey yūzūnden, bir ķey hakkında, iķin, bir ķeye karřı manalarında kullanılır ve zarf yapar.”²³⁹

²³⁶ <http://www.lugatim.com/s/HAK%C3%8EKAT> Erişim: 25.04.2022, Saat: 23:50.

²³⁷ Mustafa Ŗzkan, Hatice TŖren ve Osman Esin, a.g.e., s. 486.

²³⁸ Mustafa Ŗzkan, Hatice TŖren ve Osman Esin, a.g.e., s. 487-488.

²³⁹ Nimet Kara Kūtūķķū, “Orta Oģuz TŖrkķesinde Addan Zarf TŖreten Biķimbirimler Ŗzerine”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 2022, s. 13-38. (Alıntı yapılan s. 17)
Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/69113/1076972> Erişim Tarihi: 30.06.2022, Saat: 16:35.

[20a] (21) Ya‘nî *çıkan gürültüden* kulaklarını parmaklarıyla (22) tıkarlar.

[20a] (28) Ya‘nî *helāk olmak* *korhusundan* kulakların tıkarlar.

[20b] (1) Anuñ sıfatı kişi *gürlemesiniñ kavîliginden* kulağın tıkar.

[20b] (2) Anuñ sıfatı gözi kamaşdırup kör gibi eyler, *parlamasınıñ kavîliginden*.

[20b] (6) İmdi kâfirler ve münâfıklar Qur‘ân (7) okundukda eşitmeyelim deyü kulakların tıkarlar, eşidince *kalbleri aña meyl itmesi korhusundan*.

[21b] (31) *Ağaclar ve yapraklar ve yemişler ile* (32) donanıp örtülmesinden tesmiye olundu.

[22a] (31) *Dilberliklerinden* baldırlarınıñ kemikteki iligi (32) etleri başdırmayıp görünür.

[19b] (22) Ol kişi karanlıkda kalup *korhudan ve gayrıdan* hayrân olur.

2.4.2.88. kendileri: Kelime cümlede *kendiliğinden, kendi kendine* anlamında kullanılmıştır. Yüklemin durumunu belirtir.

[21b] (35) Ol şular *kendileri* akar.

2.4.2.89. hep: Cümlede, *bütünüyle* anlamında kullanılmıştır. Yüklemin nasıllığını belirten bir durum zarfıdır.

[22a] (4) Ve ba‘zılar didi ki: Cennet yemişleri levnde *hep* birbirine beñzer.

2.4.3. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfı

2.4.3.1. az: Miktar zarfıdır. Yüklemin nicelik yönüyle belirtir.

[10b] (9) Zîrâ kavluhu Te‘âlâ “Fe sebbih bismi rabbike’l-‘azîm” âyetindeki bâ’nıñ elifi kalmasına bâ‘is *az* isti‘mâl olmasındandır deyü beyân itdiler.

2.4.3.2. biraz: Miktar zarfıdır. Yüklemin nicelik yönüyle belirtir.

[12a] (19) Ya'nî, bizler Hâzret-i Resûl ile otururken kendilerine *biraz* dalmak geldi.

2.4.3.3. **çok:** Miktar zarfıdır. Yükleme, fiilimsiyi nicelik yönüyle belirtir.

[8a] (8) İnsāna *çok* 'arız olur.

[10b] (8) Bu bismi'llāh *çok* isti'māl olduğundan öyle oldu.

[10b] (12) Anuñ için hem başı uzandı ve hem *çok* isti'māl olundu.

[16b] (16) Zīrā vaḥdāniyete bā'is olan delāletlere (17) ve burhānlara teemmül nazarıyla dikkat idüp *çok* bakıldıkda vaḥdāniyete Allāh kalbinde temekkün bulmağla artar ve ol (18) delāletler ile burhānlara teemmül nazarıyla bakmamakda eksilür.

[21b] (25) *Çok* isti'mālden vardı.

[21b] (25) Velākin sürür ile ḥayrda *çok* isti'māl olnur.

2.4.3.4. **gāyet-gāyet ile-gāyete:** *Çok, son derece, pek çok; aşırı derecede, çok fazla, fazlasıyla* anlamlarında kullanılır.²⁴⁰ Yükleme, fiilimsilere, zarflara, niteleme sıfatlarına aşırılık anlamı katan bir zarftır. Miktar zarfıdır.²⁴¹

[2a] (1) Ve andan mü'min (2) kullarına Qur'ān'ın bu kadar belāgat-ı feṣāḥati var iken 'ayān, okumasını *gāyet* itdi āsān.

[2a] (11) İrene nūrları ola *gāyet* bol.

[2b] (19) Baña Rabb'imden resūlī ve ben sizler(e) şakāleyn birağup terk ideceğim ki kıymetleri (20) olmaz *gāyet* ağırlardır bahāda (girān-bahādır).

[5a] (22) Hâzret-i Resûl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin itmediği şey'i ben nice ideyim deyü nuṭk idince, Hâzret-i 'Ömer üzerime varup va'l-lāhi bu benim saña (23) didiğim ḥayırludur deyü üzerime vardıkda, Hâk celle ve 'alā anuñ kalbini açup aña ilhām itdiği benim daḥı gönlüm açup aña ilhām (24) itdigin baña daḥı ilhām itdikde, bakdım ki 'Ömer'in re'yi bunda *gāyet* ḥayırludur.

²⁴⁰ <http://www.lugatim.com/s/gayet> Erişim Tarihi:02.04.2022, Saat: 11:35.

²⁴¹ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 369.

Bkz. Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 221.

[5a] (30) Elbetde lâzımlıdır deyü üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamân Hâzret-i Ebû Bekir'e ve Hâzret-i 'Ömer'e Hâk celle ve 'alâdan iren ilhâm baña dahı irüp göñlüm açılıp bakdım ki (32) anlarıñ sa'y itdikleri re'y *gāyet ile* hayırlı re'ydir.

[10b] (10) Ve ba'zılar didi ki ol bā'nıñ başını uzatmağa bā'is dilediler ki Hâk celle ve 'alānıñ kitābını okumağa mu'azzam *gāyet* (11) ulu olan harf başlamağa kaşd itdiklerinden uzatdılar.

[11a] (19) Çü buldum sizleri anda cömerdlik içre *gāyet* merd.

[14b] (1) Ya 'nî hışm itmeden *gāyet* şakınıñ, Hâk' a şıgınıñ.

[14b] (2) Görmez misiñiz hışma geleniñ şāh tamarlarınıñ kabarmasını ve gözleriniñ *gāyet* (3) kızarmasını?

[18a] (17) Ve ba'zılar “Ol *gāyet ile* kavî olan (18) acılıqdır.” didiler.

[20b] (29) Ve aña ise müsteḥak olan ancak *gāyete* iḥsān, in'ām, luṭf, kerem idici olandır.

2.4.3.5. **bol:** Yükleme miktar yönüyle belirtir. Miktar zarfı olarak kullanılır.

[2a] (11) İrene nūrları ola *gāyet bol*.

2.4.3.6. **bütün:** Yüklemin anlamını miktar yönüyle belirtmiştir.²⁴² *Tamamen, hepsi* anlamı katmıştır.

[4b] (30) Ümmetlerimiñ baña ecr ile (31) şevābları *bütün* 'arz olundu.

[6a] (34) Anı *bütün* eşitdi idi.

[13a] (9) Bunı dahı Dāreḳuṭnî (10) iḥrāc idüp rāvîleri *bütün* şikâtdir, didi.

[13b] (26) Şāhib-i Hāzin dir ki: Ol günde emlāk şāhibleri *bütün* zā'il olur.

[15b] (20) Meşelā (21) “kırā'atı Elḥamdülillāh” dirseñ ya 'nî Fātiḥa'yı *bütün* okudum tamāmıyle, dimekdir.

[20b] (12) Zīrā Hâk Te'alā anlarıñ eṭrāfın *bütün* (13) almışdır.

²⁴² H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 368.

2.4.3.7. tamāmıyle: *Tamamen, başından sonuna kadar* anlamında kullanılmıştır. Miktar zarfıdır.²⁴³

[15b] (20) *Meşelā* (21) “kırā’ati Elḥamdülillāh” dirseñ ya’nī Fātiḥa’yı bütün okudum *tamāmıyle*, dimekdir.

2.4.3.8. kadar, -AcAk kadar, -dİgI/-dUğI kadar: Yükleme miktar yönüyle sınırlandırır. Miktar zarfı olarak kullanılır.

[2a] (14) Her birisi zıkr itdi *fehm itdigi kadar, irdigi ‘ilmiñ gāyetine kadar*.

[3b] (15) Qur’ān’ı *āḥirīne kadar* okumaktır.

[4b] (1) Andan anlar (2) Qur’ān’dan (Kerīm’den) *fehm itdikleri kadar* (buyurdukları miqdār) ma’nāların söylediler (virdiler).

[10a] (2) Andan Ebā’s-Sā’ib didi ki: Anı eşitdiğimde ben Ebū Hureyre’ye “Yā Ebū Hureyre, bizler çok vakit namāzları imām ardında (3) kılarız.” didiğimde hemān Ebū Hureyre kolumdan çeküp baña uşul ile “Ey Fārisli, zīrā aşlı Fāris’den idi, imām ardında kıldığında kendi (4) kendiñe yavaş *eşidecegiñ kadar* oku.” deyüp andan dönüp Ebū Hureyre didi ki: Eşitdim. Resūlul-lāh buyurur ki: Ḥaḫ celle ve ‘alā buyurdu ki “Ben (5) ol sūre-i Fātiḥa’yı kulum ile benim aramda iki(ye) böldüm.

[13a] (12) *Bu kadar* kifāyet ider.

[14b] (13) İmdi Fātiḥa’yı (14) tamām okuduktan soñra *iki nefes alacak kadar* eglenüp āmin demek sünnetdir.

[15a] (10) Neden kim āsāndır ve *kādir olduğı kadar* ziyāde okuya.

[22a] (18) Dinür ki cennetde (19) *dilediğini kadar* cimā’ olur.

2.4.3.9. ol / şol kadar: Yükleme miktar yönüyle sınırlandırır. Miktar zarfı olarak kullanılır.²⁴⁴

²⁴³ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 384.

²⁴⁴ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s. 96.

[5a] (28) Bunı emr itmesi baña tağlardan bir tağı kaldır gayr yere koy dimesinden ziyāde ağır gelüp anlara *ol kadar* didim ki: ...

[8a] (17) Zīrā Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānıñ fehmine tedbīr idüp hülüş ile fikr idene Haḡ celle ve ‘alā me‘ānīsinden ve te’vīlinden *ol kadar* açup fetḥ ider ki (18) gayrılar niçe eyyām sa’y itseler öyle fetḥ idemezler.

[21a] (30) *Şol kadar* var ki (31) üslūbları yine ol üslūbda ve vezinleri eş‘ār ve ḡıṭbeler ve risāleler vezni üzre gelür.

2.4.3.10. bir kerre: Yükleme, fiilimsiyi nicelik yönüyle belirtir.²⁴⁵

[6a] (31) Anuñ şıḡhatine delīl ibn ‘Abbās raḡiya’l-lāhu ‘anhümā ḡazretiniñ ḡadīsinde (32) zıkr itdi ki ḡazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem her sene Ramazān-ı Şerīf’de Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāmā Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı *bir kerre* ‘arż ider (33) idi.

[6a] (35) Anuñ içün ḡazret-i Ebū Bekir eş-Şiddīḡ raḡiya’l-lāhu ‘anh Qur’ān’ı bir yere cem’ itmegi [6b] (1) Zeyd bin Şābit raḡiya’l-lāhu ‘anh ḡazretine emr itmesi ḡazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi veselleminñ intikāl itdiği senede *bir kerre* ḡazret-i Cebrā’īl (2) ‘aleyhi’s-selāmā okurken eşitdi ve okudı.

[6b] (2) Ve *bir kerre* daḡı kendi ḡazret-i Resūl’e okuyup ‘arż idüp zabṭ itdi.

[7b] (35) ḡazret-i Resūl beni ol inkār ve yalan itmek vesvesesi ḡapladığın duyduklarında hemān göḡsüme mübārek elleriyle *bir kerre* (36) urduklarında Şeyṭān’ın baña ol virdiḡ vesvese derūnumdan ḡitdikde şanki kendimi ḡużūr-ı Bārī’de görür olup ‘azameti heybetinden ḡorḡup [8a] (1) ḡan tere batdım.

[8b] (3) Andan ibn Sīrīn (4) raḡimehu’l-lāh ḡazreti “Kişi ‘ömründe *bir kerre* تعود (te‘avvüz) idüp أعوذُ بالله (E‘ūzu bi’l-lāh) okusa anuñ üzerinden vācibligi sākıt olur.” didi.

2.4.3.11. iki kerre: Yükleme nicelik yönüyle belirtir.

[6a] (33) İntikāl itdiği sene *iki kerre* ‘arż itdi idi.

²⁴⁵ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 377.

[9a] (13) Ve ba‘zılar (14) “Ol *iki kerre* indi, birisi Mekke’de ve birisi Medīne’de.” didiler.

[9a] (21) Ve ba‘zılar *iki kerre* indiginden meṣānī dinildi, (22) didiler.

2.4.3.12. ikinci kerre: Yükleme nicelik yönüyle belirtir. Yüklemin oluş sırasını belirtir.

[9a] (20) Anuñ ile tesmiye olmasına bā‘iṣ, namāzda ikinci kerre ve her rek‘atında okunduğı için.

2.4.3.13. üç kerre: Yükleme, fiilimsiyi nicelik yönüyle belirtir. Yineleme anlamlı durum zarfı olarak da kullanılır.²⁴⁶

[8a] (3) Andan baña dinildi ki: (4) Seniñ bu *üç kerre* redd itmege aṣlā redd olmayup Hakk’a kabūl olacak üç dilek virildi ki ol dem kabūl olunur.

[8b] (28) *Evvelī üç ker(r)e* اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) ve andan *üç kerre* وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (ve’l-ḥamdülillāhi keṣīrān) ve andan *üç kerre* سُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (ve’l-ḥamdülillāhi keṣīrān) ve andan *üç kerre* سُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (ve’l-ḥamdülillāhi keṣīrān); ve andan (29) أَعُوذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi’l-lāh) deyü Şeyṭān’ın virdiği vesveseden ve ḥāṭıra şî‘r getürmesinden ve kibirden (ve cünūndan) ve cünūndan Allahu zū’l-celāle şıgındım; anları benden (30) def‘ ü men‘ eyleye didi.

2.4.3.14. ziyāde: Yükleme, fiilimsiyi miktar yönüyle belirtir.²⁴⁷ Aşırılık anlamı katar. *Fazla, çok* anlamına gelir.

[4a] (10) Ve ol eşitme dimesden maḳṣūd Kur‘ān okuyanın Hakk’a celle ve ‘alāya ḳurbiyyet itmesidir ki aña ecir (ve) şevābını *ziyāde* iḥsān itmesidir.

[13a] (12) Çünkü kendi Şāfi‘ī olmak (13) ile mezhebiniñ delīllerin *ziyāde* naql itdi.

[15a] (10) Neden kim āsāndır ve ḳādir olduğı kadar *ziyāde* okuya.

²⁴⁶ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 217.

²⁴⁷ H. Ömer Karpuz, a.g.e., s. 301.

[16a] (33) Andan (34) murādın olduğu hâlden *ziyāde* olmasın dilemekdir.

[17a] (10) Ya'nî, ol kişi “Kıyāmet ne zamān kopar yâ Resûlu'l-lâh?” deyince Hâzret (11) aña “Anı su'âl iden sorılandan *ziyāde* bilür. Lâkin saña 'alâmetlerini söyleyim.” buyurdi.

[18b] (18) Anlar her indikce inkâr itmelerinden küfr-i nifâkları *ziyāde* olmasın beyân itdi.

[19a] (30) Ya'nî dalâletlerinde *ziyāde* (31) olmaları için mühlet virüp uzadır.

[19b] (35) Üçünci hükm, ateş söndükden sonra [20a] (1) hâdis olan karanlık insāna ateş yanmazdan evvel olan karanlıktan *ziyāde* çetin gelür.

2.4.3.15. +dAn ziyāde: Yükleme miktar yönüyle belirtir. Karşılaştırma ve aşırılık anlamı katar. -den fazla, çok anlamlarında kullanılır.

[13a] (25) Zîrâ lutf u ihsânı kamu maḥlûḳâta *hadlerinden ziyāde* kifāyeti (26) irmek üzredir.

[13b] (11) Ve umûra i'ānet dilemek anuñla *gayrısından ziyāde* mühim ve lâzımdır.

2.4.3.16. hesāba gelmez eyyām: Fiilin sayılamayacak kadar çok yapıldığını belirtmiştir. Yükleme miktar yönüyle belirtir.

[13a] (5) Mu'temir bin Süleymân'ın ardında şabāḥ (6) namāzı ile aḥşam namāzını *hesāba gelmez eyyām* kıldım.

2.4.3.17. her bār: Cümleye, *her defa* anlamı katmıştır.²⁴⁸ Yükleme nicelik yönüyle belirtmiştir.

[17b] (33) Çü yeryüzinde her (34) dînden ḥayırludur direm *her bār*.

²⁴⁸ <http://www.lugatim.com/s/bAR> Erişim Tarihi: 27.04.2022, Saat: 11:00.

2.4.3.18. pek: Çok, ziyâde, fazla, sert, sağlam anlamlarında kullanılan bir nicelik zarfıdır. Aşırılık anlamı katar.²⁴⁹

[13a] (8) Ve hâtmiñ (9) aşı bir şey *pek* bend itmekdir ki aña bir daşı bir şey' ne girer ve ne çıkar.

[18a] (15) Ya'nî, âhiretde *pek* kavî, ulu 'azâb anlar içündür.

[20a] (33) Haq Te'âlâ bu meşeli münâfıklara getürmege vech bu ki (34) Cenâb-ı Bârî anlarıñ küfrini ve nifâklarını ol kavme beñzetdi ki bir bol çölde *pek* karanlık gicede anlara (35) anda yağmur işâbet ider.

[21b] (26) Ya'nî, anlara *pek* elem virecek (27) 'azâb olacağını muştula.

[22a] (25) Anlarıñ ardınca girenler (26) yüzleri gökyüzündedir gibi *pek* parlayan yıldız gibidir.

2.4.3.19. nice-niçe: Çok, birçok, pek çok, bol anlamlarında kullanılan bir zarftır.²⁵⁰ Miktar zarfıdır.²⁵¹ Aşırılık anlamı katar.

[21a] (5) Ve anuñ (6) içinde menfa'atlenmesi âsân envâ'î dürlü nebâtlar var ve *nice* envâ'î hayvânlar var.

[21a] (9) Ya'nî yemişlerden *niçe* envâ'î dürlü yemiş ve nebâtâtıdan *niçe* dürlü nebâtlar.

2.4.4. Yer-Yön Zarfları:

2.4.4.1. ilerü: Yüklemin yerini belirtir.²⁵²

[8a] (16) Andan *ilerü* geçilmez ve girü kalınmaz.

²⁴⁹ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s. 221.

²⁵⁰ <http://www.lugatim.com/s/nice> Erişim Tarihi: 27.04.2022, Saat: 11:10.

²⁵¹ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 125.

²⁵² Mustafa Özkan, a.g.e., s. 125.

2.4.4.2. girü: Yüklemin yerini belirtir.

[8a] (16) Andan ilerü geçilmez ve *girü* kalınmaz.

2.4.4.3. içre: İçinde anlamı taşır. Yer-yön zarfıdır. Dahilinde anlamı vermektedir.

[11a] (19) Çü buldum sizleri anda *cömerdlik içre* gāyet merd.

2.4.4.4. taşra: Yüklemin yerini belirtir.

[16b] (34) Bir gün Hāzret *taşra*, halkıñ yanına çıkdı.

2.4.4.5. aşğa: Yüklemin yerini belirtir.

[20a] (11) Zīrā eş-şayyib, her yüceden dökilendir **(12)** *aşğa*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

[1b]²⁵³ (1) ...

... (8)²⁵⁴ Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve bihi este'ine²⁵⁵ ve'l-müste'ān²⁵⁶e'l-kullu emrin ḥakīm²⁵⁷. (9)²⁵⁸ Hemīše²⁵⁹ ḥamd ü šenā ve şükr-i bi-intihā²⁶⁰ ol Ḥālīk-ı kevn-i mekāna²⁶¹ olsun serāser²⁶², ki ḫamu eşyāyı ḫalk idüp beher²⁶³ ḫāllerin (10) 'ilm-i

²⁵³ Eser 1a sayfasından başlamaktadır. 1a sayfası kırmızı mürekkepli kalemle üç bölüme ayrılmıştır. Bu sayfada eserle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Buna göre incelediğimiz eserin adı Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin, müellifi Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim, müstensihî Şeyh Yusuf el-Mısrî'dir. Eserin birinci cildir. Eserin yazılmaya başlandığı tarih 25 Ramazan Cuma 1216 ve bitiriliş tarihi 15 Recep 1221 olarak belirtilmiştir. Şeyh İbrahim Otlukçu Yokuşu'nda bulunan Samânîzâde Tekkesi'nin şeyhlerindendir. Müellif, döneminde yazılan eserlerden bahsetmiştir. Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin adlı eserin yazılmasında katkısı olan kişilerin adları verilmiştir. Eserin on iki imam hürmetine on iki adet yazılıp dağıtılmak istendiği belirtilmiştir. Burada peygambere, dört halifeye, Şeyh Murad Buhârî'ye dualar edilmiştir. Şeyh Murad Buhârî Nakşibendî şeyhidir. 1a sayfasının alt kısmında eserin yer aldığı kütüphanenin kaşesi bulunmaktadır. Kaşede yer alan bilgiler "Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım: Yazma Bağışlar, Yeni kayıt no: 3163" şeklinde günümüz alfabesiyle yazılmıştır.

Eserin 1b sayfasının baş kısmında Samânîzâde Ömer Hulûsî Efendi tarafından yazıldığı düşünülen 8 satırlık bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde eserin çok güzel bir tefsir olduğu, Hâzin Tefsiri'nin tercümesi olduğu, nasıl oluşturulduğu, kullanılan dilin güzel, anlaşılır ve eksiksiz olduğu anlatılmıştır. Bu bölüm eserin yazılma amacının açıklanması ve dua bölümüyle son bulur. Burada kullanılan dil metne göre ağırdır.

²⁵⁴ Metnimizin her bir sayfasında 35 satır bulunmakta, ancak 1b'de 38, 7b'de 36, 10b'de 34 satır yer almaktadır. Çalışmamız 8. satırda besmele ile başlamaktadır.

²⁵⁵ bihi neste'in olmalıydı.

Besmelenin baş tarafına istiâze "eûzü billâhi mineşşeytânirracîm الرجيم من الشيطان بالله أعوذ" cümlesinin yazılması da bir âdettir ve örnekleri de az değildir. Bazen de bismelenin sonuna "ve bihi nestâin وبه نستعين" veya "ve bihi'l-avn وبه العون" ibaresi ilâve edilmiştir. Neml sûresindeki âyette (27/30) bismelenin Hz. Süleyman'ın Belkıs'a gönderdiği mektubun başında yer alması söz konusudur.

²⁵⁶ müste'ân: (avn. dan) Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen.

²⁵⁷ Buradan sonra gelen ibare üst satıra ait kabul edilmiştir.

²⁵⁸ Bu satırdan (1b/9), 2a/30. satırının ortasına kadar secili bir anlatıma yer verilmiştir. Seci, çoğunlukla "r" sesi ile yapılmıştır.

²⁵⁹ hemîşe: (f. zf.) Dâima. Her zaman.

²⁶⁰ intihâ: Son, nihayet, uç.

intihâ': Eğilme. Dayanma, yaslanma.

²⁶¹ kevn ü mekān: Kâinat, âlem, dünya.

kevn: Hudus. Varlık, var olmak. Vücut, âlem, kâinat. Mevcudiyet.

²⁶² serāser: zf. (f. ser "baş" ve pekiştirme elifi -ā- ile ser-ā-ser) Baştan başa, tamâmiyle.

²⁶³ beher: (f.birl.sıf.) Her, her bir, her biri.

be-her-ḫāl: (f.a.zf.) Her halde, mutlaka.

behr: (a.i) Nasip. Galip olmak. Nefesi tutulmak. Ümidin boşa çıkması. Felâket, musibet. Uzaklık, mesafe.

behr: (a.i) 1. Uzaklık, mesafe. 2. felâket. 3. ümidin boşa çıkması.

ezelisinde kıldı muḳadder²⁶⁴, ve şüret-i insānı cümle şüretlerden eyledi aḥsen²⁶⁵ ü dilber²⁶⁶. Ve aña ‘aql u fehmi iḥsān idüp anı (11) eşidüp görici itdi beher²⁶⁷ yer ve anı ḳamudan a‘lā ve eşref itdigi bildirdi ki ‘ilm-i ma‘rifetiyle ḳalbini kıldı münevver. Ve aña ‘ilm-i (12) tevḥīdini hidāyet idüp şeref-i fażiletin artırdı ekşer²⁶⁸. Ve anuñ dilini ḥamdına ve şükrine ve tevḥīdine cārī²⁶⁹ idüp ḳıyām u (13) ḳu‘ūdunda²⁷⁰ dimege Allāhu Ekber. Ve ḥabībī Muḥammed şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemi kāffeten²⁷¹ enāma²⁷² gönderüp resūl peygamber. Ve aña kitāb Ḳur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānı (14) indirdi mu‘teber. Ve anda ḥikmetin ve ḥükmün ve emr-i nehyin beyān eyledi yer yer. Ve anı okuyanlara ilḥāmını iḥsān itdi ki (15) āsān ola itmege ezber. Ve ḳamu ‘ibādına²⁷³ anuñ ‘ilm-i esrārların fehm itdirüp okudukça ‘ilm-i ma‘rifeti dem-be-dem²⁷⁴ artar. Ve anda (16) sırr-ı emsāller getürdi ki te‘emmül²⁷⁵ ile fıkr idenlerden cehālet-i bi’l-küllīye zā’il²⁷⁶ olup

²⁶⁴ muḳadder: (a.sıf. kader’dan) Tâyin olunmuş. Kısmet. Kader. Miktarı tâyin ve takdir olunmuş olan. Kazâ. Kıymeti biçilmiş. Beğenilmiş. Yazılmış olan. Edb: Yazılı olmayıp da sözün gelişinden anlaşılan. Lafzan zikredilmeyip, mânen murad edildiği anlaşılan. Meselâ: Kur’an-ı Kerim’de, her sureden evvel “Bismillâh” yazılı olması, bize her işimizde veya her okumaya başlarken Bismillâh diye emir olduğu “mukadder” dir. Meselâ: Kur’an-ı Kerim’de (De ki:) mânasındaki Cenab-ı Hakk’ın hitabında: “Ya Muhammed, Sen kullarıma de ki!” mânası, mukadder olarak vardır. Aynı zamanda Peygamber’in yolunda olanlara ve bütün vâris-i nebi olabilen büyük hakikatli ve veli kullara aynı emir mukadderdir. Çünkü, emir olarak hitabdır. Hitab ise muhakkak bir muhataba söylenir. Vahiy hitabında birinci muhataba ise, Hz. Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm’dır.

²⁶⁵ aḥsen: En güzel. Çok güzel.

aḥsen: sıf. (a.) (dahî, en, veyâ) pek güzel.

aḥsen-i taḳvīm: en iyi, en güzel kıvamda; mec. insan.

²⁶⁶ dil-ber: (f.birl.sıf.) (c.: dil-berān) Gönlü alıp götüren, güzel.

²⁶⁷ beher: (f.birl.sıf.) her, herbir, herbiri.

beher yer: herbir yer, her yer.

²⁶⁸ ekşer: sıf. (a. keşret “çok olmak”tan ekşer) 1. Çok fazla, en çok, birçok. 2. zf. Genellikle, umûmiyetle, ekseriya.

²⁶⁹ cārī: Akan, akıcı. Geçmekte olan. İnsanlar arasında mer’i ve muteber ve mütedavil olan.

²⁷⁰ ḳu‘ūd: Culus. Oturmak. Namazın oturarak kılınan kısmı. Secdede iken kalkıp oturmak.

²⁷¹ kāffe: Hep. Bütün. Cümle.

kāffe: (a.i) hep, bütün, cümle.

kāffeten: (a. zf.) bütün, hep, hepsi, cümlesi.

²⁷² enām: (a.i.) 1. Bütün mahluklar, yaratılmış olan canlılar. 2. Halk, insanlar.

²⁷³ ‘ibād: (a.i. abd’in c.) 1. Abidler, kullar. 2. İbadet edenler. 3. Çok bol, bereketli.

²⁷⁴ dem-be-dem: zf. (f. dem “zaman” ve be- ekiyle dem-be-dem) Dâima, demâdem.

²⁷⁵ te‘emmül: İyice, etraflıca düşünmek. Derin derin düşünmek.

²⁷⁶ zā’il: (zâile) Geçen, geçici. Devamlı olmayan. Tükenen.

gider. Ve Qur'an'ı bil-livā²⁷⁷ bürhān²⁷⁸ ü şavāb²⁷⁹ (17) 'ayān-ı zū-şān²⁸⁰ itdiginden faẓl-²⁸¹ şem'un²⁸² azher²⁸³. Ve anı alblerde maḥfūz-ı ābād²⁸⁴ ve diller okumak ile yād ve muşḥaflu yazı (18) ile zabt itdirdi ser-te-ser²⁸⁵. Ve anı sırāt-ı müstaḳîmine irmege hidāyete eyledi rehber. Ve anı 'amel-i şāliḥ iden ullarına (19) niçe at ecr-i şevāba nā'il olmalarıyla ıldı mübeşşer²⁸⁶. Andan buyurdu; قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا²⁸⁷ (ul le'in icteme'ati'l-insu ve'l-cinnu 'alā en ye'tū bi mişli haze'l-Qur'an'i (20) lā ye'tūne bi mişlihi ve lev kāne ba'dūhum li ba'dūn zāhirā.) ile virdi ḥaber. Ya'nī amu ins ile cin bir yire cem' olsalar eger, ve (21) anuñ mişli Qur'an getürmek dileseler, bir āyetiniñ mişlini getürmege adir olmayalar. İsterse birbirine ara olup yardım (22) daı itseler. Ve andan ziyāde cümlesi belīg²⁸⁸,

²⁷⁷ livā: (a.i.c.: elviye) 1. Bayrak, sancak. 2. Eskiden kazadan büyük vilāyetten küçük yerleşim birimi. 3. Tugay. 4. Tuğgeneral. * Hz. Peygambere âit sancak.

liv: f. Güneş, şems.

bil: ile mânasına gelip eklendiği -kameriye harfleriyle başlayan- kelimeleri zarf yapar. bil-iktifā: iktifā ederek ... gibi.

bil-livā: bayraklık ederek.

²⁷⁸ bürhān: (a.i.c. : berāḥīn) delil, ispat, tanık.

²⁷⁹ şavāb: i. (a. şavāb) 1. Doğruluk. 2. Doğru olan şey. 3. sıf. Doğru.

²⁸⁰ zū-: "Sāhip, mālīk" mânasına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. "lı, li" anlamı katar. Arapça birleşik sıfat yapan bir ektir. zū-şān: Şanlı manasına gelen kelime kabul etmek daha doğrudur.

²⁸¹ faẓl: (a.sıf. c.: fuzūl) 1. fazla, ziyāde, artık, bāki. 2. fazlalık, üstünlük. 3. i. iyilik, fazilet, erdem, lūṭuf. "Artmak, fazlalaşmak; meziyet sahibi ve üstün olmak" anlamlarında masdar olan faẓl kelimesi "fazlalık (eksikliğin [naks] zıddı), isteyerek yapılan iyilik, lūṭuf ve ihsan, sevabı çok olan iş" mânalarında isim olarak da kullanılır.

Fazl kelimesi hadislerde sözlük anlamları yanında Kur'an'da olduğu gibi "Allah'ın lūṭuf ve ihsanı, cömertliği, zengin hazinesi" mânasında da geçmektedir.

²⁸² şem': Mum, ışık.

faẓl: Âlimlere yakışır olgunluk. İmān, cömertlik, ihsan, kerem, ilim, ma'rifet, üstünlük, hūner, tefāvūt, inayet. Artmak. Artık, (bunun zıddı naks'tır). Bir şeyden bakiye kalmak.

faẓl-ı şem': Mumun fazileti. Fazl ve hūner cihetiyle olan yüksek derece. Bir şeyin başka şeylerden cemal ve kemal ve fayda cihetiyle üstünlüğü, mureccah olmasına sebep olan keyfiyet.

²⁸³ azher: sıf. (a. zūhūr "âşikār olmak"tan azher) Çok (daha, en, pek) zāhir; çok açık, pek âşikār, apaçık.

²⁸⁴ ābād: f. Mâmur, şen. Çok dolu.

abad: (a.) Ebedler. Sonsuz gelecek zamanlar.

ābād: (a.i. ebed'in c.) sonsuz gelecek zamanlar.

ābād: (f.sıf.) 1. mâmur, şen, bayındır. 2. f.e. çokluk bildirir.

Burada Farsça olan kelime daha uygundur.

²⁸⁵ ser-te-ser: zf. (f. ser "baş" ve tā > te edatı ile ser-te-ser) Baştan başa, hepsi, ser-tâ-ser.

²⁸⁶ mübeşşir: İyi haber verip sevindiren. Hayırlı haber veren. Müjdeleyen.

mübeşşer: (beşāret'den) Tebşir olunmuş. Kendisine müjde verilmiş. İyi haberle sevindirilmiş.

²⁸⁷ Qur'an, (İsrā) 17/88: "De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."

Burada ayetin baş kısmında yer alan ul "de" ibaresi metinde yer almamaktadır.

²⁸⁸ belīg: edb. Belāgatlı kimse. Meramını tamamen, noksansız ve güzel sözlerle anlatmağa muktedir olan.

Kāfi derecede olan. Yeter olan.

celis: Bir tür sülüs yazı çeşidi

celī: (a.sıf. celā'dan. c. celiyyāt): 1. Âşikār, meydanda, belli, açık. 2. Parlak, aydınlık. 3. i.g.s. kalın ve okunaklı bir çeşit sülüs yazısı.

celī-i belīg: çok yüzel yazı

faşih-i kelâm olsalar her ne kadar anuñ âyetlerinden bir âyetiniñ mislini kendiden (23) getürmege kâdir degüldür beşer. İmdi Hâk celle ve ‘alânıñ bu faķîre itdigi kerem, in‘âm eltâf²⁸⁹-ı ihsânı şükründe güçe (24) dilim muķaşşır²⁹⁰. Lâkin rûz u şeb²⁹¹ ĥamd ü şenâsı ile tazarru‘²⁹² u niyâzı zebânımdan²⁹³ şu gibi aķar. Ve gönül bâb-ı tevekküle irüp (25) cemî‘ umûrın²⁹⁴ Hâķķ’a teslîm ider. Andan *Eşhedü en lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke lehü*²⁹⁵ ile şehâdet iderim ki söyleyeniñ (26) ķalbini ĥaraf²⁹⁶ u ĥadd²⁹⁷ inene imân itmege bu şehâdet eger. *Ve eşhedü enne Muĥammeden ‘abdühü ve resûlühü*²⁹⁸ seyyide’l-beşer²⁹⁹. Ĥudâ-yı zû’l-celâl (27) aña geydirdi ‘izzet ü mehâbbet³⁰⁰ ve nübüvvet ve risâlet ĥil‘atlerin³⁰¹ müfteĥir³⁰² *Şallallâhu ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ve aşĥâbihi*. Her an ve her aĥşam (28) ve seĥer. Ķamu eşyâlarıñ şâĝışınca³⁰³ şalât ü selâm olsun diger. **Çünkü** Hâk celle

²⁸⁹ eltâf: (lutf. c.) Lütüflar, iyi muameleler, iyilikler, iyilikseverlikler.

²⁹⁰ muķaşşır: Taksir eden, yapabilir iken yapmayıp çekinen. Kusur işleyen. Gücü yetmediĝi için yapmayan.

²⁹¹ rûz u şeb: Gece gündüz, her zaman.

zişt: f. Çirkin. Kötü. Kabih. Hünersiz.

dü-: Farsça birleşik sıfat yapmaya yarayan ek.

dü-zişt: iki kötülüklü, her iki yönden iyi olmayan, mütevazilik olarak söyleniyor.

dü-zişt: her iki yönden de hünersiz.

dü: Farsça iki anlamında

²⁹² tazarru‘: Bir şeye gizlice yaklaşmak. Kendi kusurlarını bilip kibirden vaz geçip tevâzu ile yalvarmak.

tazarru‘: (a.i. c.: tazarruât) kendini alçaltarak yalvarma.

teĥarru‘: Cübbe veya zırh giymek.

tezerru‘: Elle tartmak. Bir nesneyi kolla oranlamak. Yemeĝi çok yemek. Çok konuşmak.

²⁹³ zebân: f. Dil, lisan, lûgat, lehçe.

²⁹⁴ umûr: (a.i. emr’in c.) 1. İşler, hususlar, maddeler, şeyler. 2. Önem verme, aldırma.

amûr: (c.: âmar) Bekâ mânâsına. Ömür. Her kişinin hayât müddeti.

²⁹⁵ Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığına, o’nun bir olduğuna ve ortaĝının bulunmadığına şehâdet ederim.

²⁹⁶ ĥarf: Göz, bakış, nazar. Göz ucu. Soyu temiz kimse. Her şeyin nihayeti, sonu. Göz kapaklarını yummak veya oynatmak. Göze bir şey dokundurmakla yaşartmak. Koz: Menazil-i Kamer’den bir menzil adı. (Kamer menzillerinden birisinde aslanın alnını teşkil eden dört yıldızdan ikisi aslan gözüne benzetildiğinden bu menzile de "Tarf" denilmiştir. Bu iki yıldız daha evvel doğarlar.)

ĥaraf: Yan, yön. Yer, memleket, ülke. Kıt’a. Taraftarlık, sahip çıkmak, korumak. Aralarında anlaşmazlık bulunan iki kişiden veya iki topluluktan her biri.

²⁹⁷ ĥadd: Hudut. Çizgi. Sınır. Cürüm. Salahiyet. Şeriatça verilen ceza. Derece. Son derece. Münteħa.

²⁹⁸ Ve yine şahitlik ederim ki Muhammed (s.a.v) O’nun kulu ve resûlüdür.

²⁹⁹ seyyide’l-beşer: İnsanlığın efendisi. Resûl-i Ekrem herkesin imamı, büyüğü, önderi olduğundan kendisine bu isim de verilmiştir.

³⁰⁰ mehâbet: (a.i.) 1. Büyük ve heybetli kimseler veya şeyler karşısında duyulan çekinme ve korku hissiyle karışık saygı. 2. Ululuk, yücelik, azamet, heybet.

mehâbbet/muhabbet: Sevgi, sevme. Sohbet. Ruhun, kendisinden lezzet duyduğu şeye meyletmesi. (Zıddı: Buĝzetme ve adavettir.)

³⁰¹ ĥil‘at: (a.i. ĥil‘at) Pâdişahlar ve vezirler tarafından birine iltifat veya mükâfât olarak giydirilen, kürklü veya işlemeli kıymetli kaftan.

³⁰² müfteĥir: (fahr. dan) İftihar eden. Öĝünen. Sırf Allah rızası için menfaatsiz hizmet eden. Şanlı, şerefli. Parasız.

müfteĥir: (a.sıf. fahr’dan) 1. iftihâr eden, övünen (mübâhî). 2. şanlı şerefli. 3. parasız iş gören, sırf Allah rızası için hizmet eden (faĥrî).

³⁰³ şâĝışınca: sayısınca.

ve ‘alā ve taḳdīs³⁰⁴ zāta (ve ‘alā)³⁰⁵ ve esmā’ kāle (29) Te‘ālā رَسُوْلُهُ بِالْهُدَى (Hüve’l-lezī ersele resülehu bi’l-hudā ve dīni’l-ḥaḳḳı li yuḫhirehu ‘ale’d-dīni kullih) resūli şalla’l-lāhu ‘aleyhi veselleme gönderdi (30) Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şān ve ḥaḳ olan dīn-i İslām ile ‘ayān ki dinler üzerine anı gālib ve a’lā itmek içün beher ān³⁰⁷. (31) Ve anı kıldı ‘ālemlere rahmet ü beşīr³⁰⁸ ve mü’minlere beşāretci itdi ki anlaradur cennet. Ve nezīr ki aña muḫālifler ‘azāb ile (32) ḳorḫudıcıdır elbet. Ve binā’-i nübüvveti anuñ ile kıldı kāmīl. Ve dīvān-ı risāleti anuñ ile mūhūrleyüp ḫatm eyledi (33) şāmīl. Ve anuñ ile itdi mekārīm-i aḥlākı³⁰⁹ tamām. Ve fazlını ḳamu āfāḳa yayup bildirdi mūdām³¹⁰. Ve aña nūr-ı Qur’ān-ı (34) ‘azīmü’ş-şānı indirdi nihāyet. Ve anı itdi ḫalāleti³¹¹ gidermege hidāyet³¹². Ve ‘ilm-i Qur’ān ile zā’il³¹³ oldu cehālet. (35) Ve Qur’ān’a tābi’ olana ḥükm itdi fevz³¹⁴ ü felāḥ³¹⁵ ile kemālet³¹⁶. Ve eşidüp andan yüz çevirene ḥükm itdi zarar, ziyan, ḥasāret³¹⁷. [2a] (1) Ve cemī’ ḫalḳı anuñ sūrelerinden bir sūresiniñ mişlini³¹⁸ getürmesinden itdi ‘āciz. Ve ḳıyāmete ḳadar getürmesine ḳādir³¹⁹ olmamaları daḫı cā’iz³²⁰. Ve andan mü’min (2) ḳullarına Qur’ān’ıñ bu ḳadar belāḡat-ı

³⁰⁴ taḳdīs: metinde taḳdis şeklinde yazılmış. (a.i. ḳuds “temiz olmak”tan taḳdīs) 1. Kutsallaştırma, mübārek kabul etme. 2. Allah’a şükretme. 3. Ululama, büyük saygı gösterme.

³⁰⁵ (ve ‘alā) 28. satır sonu kenar notu.

³⁰⁶ Qur’ān, (Fetih) 48/28, (Saff) 61/9: “O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı).” Âyetin tamâmı alınmamıştır.

³⁰⁷ Bu kelimenin behran şeklinde yazımı Farsça sözlüklerde karşımıza çıkıyor. Beher: (f.birl.sıf.) her, her bir, her biri.

³⁰⁸ beşīr: (a. beşr - bişr “müjdelemek”ten beşīr) Müjde getiren kimse, müjdeci.

³⁰⁹ mekārīm: (a.i. kerem, mekrüm ve mekremet’in c.) Cömertlikler, keremler; iyi ahlâklar.

mekārīm-i aḥlāk: Övülmüş, beğenilmiş güzel huylar, güzel ahlâk.

³¹⁰ mūdām: (a.sıf. devām’dan) 1. sıf. Devam eden, sürekli. 2. zf. Devamlı olarak, ara vermeden, daima.

³¹¹ ḫalālet: (a.i.) Doğru yoldan ayrılma, yoldan çıkma, sapıtma, sapıklık.

³¹² hidāyet: 1. Doğru yolu gösterme, hakka sevk etme. Karşıtı: ḫalālet. 2. Doğru yol, hak yolu, Müslümanlık.

³¹³ zā’il: (a.sıf. zevl ve zevāl’dan) 1. Sona eren, devamlı olmayan. 2. Geçen, geçmiş olan.

³¹⁴ fevz: Kurtuluş. Zafer. Necat. Muvaffakiyet. Selâmet.

³¹⁵ felāḥ: Selâmet. Saadet. Kurtuluş. Hayır ve ni’metlerde refah, rahatta dâim olmak. Fevz ve zafer. Necat ve beka.

³¹⁶ kemālāt: (a.i. kemāl’in c.) İnsanın bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu. (Metinde “kemālet” olarak kullanılmış.)

³¹⁷ ḥasāret: Hasar, zarar, ziyan. Alış-verişte zarar, ziyan. Yoldan sapmak. Sapıtmak. Dalālete düşmek.

ḥasār: (a.i.c.: Hasārāt) Ziyan, zarar.

³¹⁸ mişl: (a.i.c. emsāl) benzer, kat.

³¹⁹ ḳādir: (a. ḳudret “gücü yetmek”ten ḳādir) 1. Kudret ve kuvvet sâhibi, yapabilme gücüne mâlik olan (kimse), muktedir.

³²⁰ cā’iz: (a. cevāz “izin”den cā’iz) 1. din. Din ve törece işlenmesi emir veya yasak edilmediği için yapılmasında bir sakınca bulunmayan, izin verilmiş sayılan şey. 2. Yerinde, uygun, doğru olan şey.

feşāḥati var iken ‘ayān, okumasını gāyet itdi āsān. Ve içinde emr ü nehy³²¹ itdi ve zecr³²² ü beşāret³²³ (3) itdi. Ve ‘azābı³²⁴ ile kōrḥıtdı. Ve va‘z³²⁵ u naşīhatler itdi ki okuyan tuta naşīhat. Ve meşeller³²⁶ getürdi ki esrārı³²⁷ sırrına³²⁸ irmege ideler dikkat. (4) Ve geçen ümmetlerin³²⁹ haberlerin hikāyet³³⁰ itdi ki alına ‘ibret³³¹. Ve āyātlerini³³² fıkır eyleyüp bile ki tevḥīdine³³³ ider delālet³³⁴. Lākin bizlerden (5) rāzı olmadı. Hurūfların³³⁵ sürmege hemān ḥudūdlarını hıfz itmeden bī-gümān³³⁶. Ve yalnız kelimātlarıyla ikāmet itmemizden evvel anuñ (6) muḥkemātı³³⁷ ile itmeden ‘amel. Ve yalnız hemān okumamızdan rāzı değildir. Ezel tā āyetleriniñ sırrına irmege tedbīr itmezden güzel. Ve anuñ (7) ile ders virmemiz olmaz tā bilmeyince ḥaḳāyıkın³³⁸ ve açup bütün fehm itmeyince daḳāyıkın³³⁹. Ve cümle bu maḳṣūdlar andan olmaya (8) ḥāşıl. Ancak tefsīrini ve aḥkāmını bilmege olmadan vāşıl. Ve bilmek gerekdir andaki ḥelāl ile ḥarāmın. Ve hem bile her āyetiñ inmesine (9) olan sebebleriñ aḳsāmın. Ve nesh³⁴⁰ iden āyetler ile mensūḥ³⁴¹ olanın bilmekdir ‘ayān. Maḥşūş mıdır ve ‘umūm mıdır anuñ ile (10) itmege

³²¹ nehy: (a.i.) yasak etme.

emr ü nehy: emretme ve yasak etme.

³²² zecr: Menetme, engel olma; önleme, yasak etme; kovma; eziyet; nehyetme.

³²³ beşāret: (a.i.) müjde, iyi haber.

³²⁴ ‘azāb: (a.i.) işkence, keder.

³²⁵ va‘z: (a.i.) 1. Bir kimseye kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe sevk edecek surette söz söyleme. 2. Dīnī öğüt.

³²⁶ meşel: (a.i.c. emsāl) 1. Örnek, benzer. 2. Dokunaklı ve mānālı söz. 3. terbiye ve ahlāka faydalı olan hikāye.

³²⁷ esrār: (a.i. sırr’ın c.) gizlenilen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler.

³²⁸ sırr: (a.i.c. esrār) 1. Gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey. 2. Allah’ın akıl ermeyen hikmeti.

³²⁹ ümmet: 1. Bir peygambere inanıp bağlanan cemaat, tāife. 2. Bir dille konuşan insanların hepsi.

³³⁰ hikāyet: (a.i.c. hikāyāt) anlatma, roman, masal, olmuş bir hādise.

³³¹ ibret: kötü bir olaydan alınan ders; acāyip, tuhaf.

³³² āyāt: (a.i. āyet’in c.) : Qur’ān’ın cümleleri.

³³³ tevḥīd: (a.i. vahdet “bir olmak”tan tevḥīd) 1. Birkaç şeyi bir araya getirip bir yapma, birleştirme. 2. Allah’ın birliğine inanma, bir ve tek olduğunu kabul edip söyleme. 3. “Lā ilāhe illallah” sözünü söyleme, zikretme.

³³⁴ delālet: (a.i.c. delālāt) 1. Gösterme, yol gösterme. 2. İz, işaret.

³³⁵ hurūf: (a.i. harf’in c.) harfler.

³³⁶ gümān: (f.i.) zan, sanma, sezme.

³³⁷ muḥkemāt: (a.i. muhkeme’nin c.) içinde hüküm bulunan, mānāsı açık olan āyetler.

³³⁸ ḥaḳāyık: (a.i. ḥaḳikat’in çoğul şekli ḥaḳā’ik) Hakikatler, gerçekler

³³⁹ daḳāyık: (a.i.) ince, anlaşılması güç ve dikkate muhtaç olan şeyler.

³⁴⁰ nesh: (a.i.) fesih, kaldırma, hükümsüz bırakma.

³⁴¹ mensūḥ: nesholunmuş, hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.

beyān. Bunlar durur Qur'ān'ın 'ilmine³⁴² irmege temel. Bākī³⁴³ fūrū'āt³⁴⁴-ı 'ulūma³⁴⁵ irilür bunlarla idince 'amel. Neticeleri sırrına bunlardır (11) açan yol. İrene nūrları ola gāyet bol. Ve bir yücelige irmege ancak yoldurur Qur'ān. Ve bir hayr yokdur ki ol aña delālet idüp (12) itmeye beyān. Cemī' halka cümlesin gösteren oldur 'ayān. Andan Hāk celle ve 'alā kullarından kişiler itdi muvāfık³⁴⁶. Hāk üzre kamu (13) tefsirine oldılar nāṭık³⁴⁷. Anuñ 'ulūmunda ve sā'irinde³⁴⁸ kitāblar itdiler taṣnīf ve dağılmış fūnūnların³⁴⁹ cem' ile itdiler (14) te'līf³⁵⁰. Her birisi zıkr itdi fehm itdiği kadar, irdiği 'ilmiñ gāyetine kadar. 'İlmi gider soñra gelenlere kodılar söylemege (15) söz selef³⁵¹ geçenlere uymak ile her yüz. Dilerem Hāk celle ve 'alā sa'yaların³⁵² eyleye meşkūr³⁵³ ve rahmeti ile kamusun eyleye mağfūr³⁵⁴. (16) Cümlesine eyleye Hāk rahmet ve rüz³⁵⁵-ı kıyāmetde ola mekānları cennet. **İmdi** bu 'abd³⁵⁶-i mücrim³⁵⁷-i pür³⁵⁸-taṣṣīr³⁵⁹, ṭālib-i 'afv-i rabbihi'l-

³⁴² 'ilm: (a.i.c. ulūm) 1. Bilme, biliş. 2. Evrenin ve olayların bir bölümünü deneye ve gerçeklere dayanarak inceleyen ve bunlara āit yasaları çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, bilim.

'alem: (a.i.c. a'lām) 1. Nişan, alāmet. 2. Bayrak, sancak.

³⁴³ bākī: (a.i. bekā "devam etmek, sürekli olmak"tan bākī) 1. Ebedī, ölümsüz, kalımlı. 2. Varlığını koruyan, devam eden, devamlı, sürekli.

³⁴⁴ fūrū'āt: i. (a. fer'ın çoğulu furū'dan çoğul eki -āt ile furū'āt) Dallar budaklar, asıldan ayrılan kollar, fūrū.

fer': i. (a. fer') 1. Dal, budak. 2. Bir kökten, bir asıldan ayrılan kolların her biri, asıl olmayan, şube. 3. İkinci derecede olan şey.

fūrū': i. (a. fer'ın çoğul şekli furū') 1. Dallar, budaklar, asıldan ayrılan kollar; ikinci derecede olan önemsiz meseleler. 2. fıkıh. Bir kimsenin kendinden sonra gelen çocukları, torunları ve bunların sulbünden gelenler.

³⁴⁵ 'ulūm: (a.i. 'ilm'in c.) İlimler, bilgiler.

³⁴⁶ muvāfık: (a.i. vefk'den) 1. Uygun, münasip. 2. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhālif olmayan kimselerden her biri.

³⁴⁷ nāṭık: (a.sıf. nuṭk'tan "söz söylemek, güzel konuşmak") 1. Konuşan, söz söyleyen. 2. Aklını işletip düşünen, tefekkür eden, düşünme ve idrak etme yeteneğinde olan. 3. İçinde belli bir hususu bildiren bir ifāde bulunan, bir şeyi gösteren, anlatan, bildirici, beyan edici.

³⁴⁸ sā'ir: (a.sıf. seyr'den) 1. Yürüyen, hareket eden, seyreden (kimse). 2. Bir şeyden kalan başka şey, artan. 3. Diğer, başka.

³⁴⁹ fūnūn: (a.i. fenn'in c.) Fenler, ilim kolları, bilim dalları.

³⁵⁰ te'līf: 1. Uzlaştırma, uyuşmalarını sağlama. 2. Eser yazma, toplayıp kaleme alma.

³⁵¹ selef: 1. Bir yerde, bir işte başka birinden önce bulunmuş olan kimse. 2. Eski adam.

³⁵² sa'y: (a.i.c. mesāī) 1. Çalış, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme.

³⁵³ meşkūr: (a.sıf. şükr'den) şükre, teşekkürle değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.

³⁵⁴ mağfūr: (a.sıf. gufrān'dan) Allah tarafından günahları affedilmiş olması için dua edilen (kimse), ölmüş (kimse).

³⁵⁵ rüz: (f.i.c. rüzān) Gün, gündüz.

rüz-ı kıyāmet: kıyamet günü.

³⁵⁶ 'abd: 1. köle, kul. 2. (Allah'ın kulu olması sebebiyle) insan.

³⁵⁷ mücrim: (a.i. icrām "cürüm işlemek"ten) Suç işlemiş olan, suçlu, kabahatli kimse.

³⁵⁸ pür: sıf. (f.) 1. Dolu, 2. Çok fazla. 3. Sahip, malik.

³⁵⁹ taṣṣīr: (a.i. kaşr "kısalmak" ve kuşūr "eksik gelmek, kudreti varken işten el çekmek"ten taṣṣīr) 1. Bir işte kusurlu davranma, eksik yapma, kusur etme, yapabilecekken yapmama. 2. Kusur, kabahat, suç.

laṭīfī³⁶⁰ (17)'l-ḥabīr³⁶¹, miyān³⁶²-ı dehr³⁶³-i dünde³⁶⁴ eşkāl³⁶⁵-i zünübāt ile müsīr, āsām³⁶⁶-ı bī-nihāye ile tolu olan ḥaḳīr³⁶⁷ a'ni³⁶⁸ dervīş Yūsuf el-Ḥalvetī ve eş-Şeyḥ Ebu't-Tevfīḳ İbrāhīm Naḳşibendī (18) fāḳīrān kaçan ki imām-ı 'ulūmu'l-luḡat kemālāt-ı 'ulūmda mubālaḡa ile olan Mecdü'd-dīn ḥazretiniñ bī³⁶⁹-nazīr³⁷⁰ olan Ḳāmūs-ı Muḥīṭ-i Okyanus (19) nām kitābınıñ tercüme itmesinden ve taḥrīr³⁷¹ itmemizden ḥalāş³⁷² olduğda ḳudret-i ḳadīr ile andan Ḥarīrī raḥmetu'l-lāh ḥazretiniñ daḡı a'lā³⁷³ (20) Maḳāmāt'ını³⁷⁴ lisān-ı Türki ile ta'bīr itdükden soñra te'līfden ḥālī az müddet ḳaşīr³⁷⁵ kılandı idi ki günlerde bir gün gözimize irdi (21) taḳrīr³⁷⁶, 'ulūmü'l-imāme'l-ālime'l-kāmīl, Ḥazreti eş-şeyḥ el-fāzıl ve'l-āmil esrār-ı Ḳur'ān'ı açan rumūzāt³⁷⁷-ı rāzin, şeyḥü'l-islām (ve'l-müslimīn)³⁷⁸. Ḥāzin (22) ḳaddesa³⁷⁹-l-lāhu rūḡa ve nūr-be-nūr 'ilme żarīḡa ḥazretiniñ Lübbü Lübbü't-te'vīl fī Me'ālimü't (me'āni't)³⁸⁰ -Tenzīl³⁸¹ nām tefsīrine gönül meyl itdi ki anı daḡı (23) lisān-ı Türki te'vīl³⁸², ta'bīr itmege. Lākin ḡālet-

³⁶⁰ laṭīf: sıf. (a.) 1. Allah'ın adlarındandır. 2. Yumuşak, hoş, güzel; nāzik.

³⁶¹ ḥabīr: (a.sıf. haber'den) 1. Haberi olan, haberli, haberdar, vâkıf. 2. Bilgili, âlim. 3. h.i. "Her şeyden haberdar olan" anlamında esmā-i hüsnādan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

³⁶² miyān: (f.i.) 1. Orta. 2. Meyān, ara, aralık.

³⁶³ dehr: 1. Dünya 2. Zaman, devir.

³⁶⁴ dün: (a.i.) 1. Aşağı, aşağılık. 2. Alçak, soysuz kimse.

dehr-i dün: Aşağılık dünya.

³⁶⁵ eşkāl: i. (a. şıkl "ağır yük"ün çoğul şekli eşkāl) [Türkçe'de tekili kullanılmamıştır] Ağır şeyler, ağırlık. işkāl: (a.i.) ağır şey yükletme, yükletilme.

³⁶⁶ āsām: (a.i. ism'in c.) suçlar, günahlar, kabahatler.

³⁶⁷ ḥaḳīr: (a.sıf. ḥaḳāret "küçük görülmek, hor olmak"tan ḥaḳīr) 1. Değersiz, itibarsız, küçük, aşağı, bayağı. 2. i. Eskiden bir kimsenin kendisi için kullanıldığı tevāzu sözü, bendeniz, kulunuz.

³⁶⁸ a'ni: (a.e.) Yāni.

'āni: (a.sıf.c. ānāt, unāt) 1. Mütevāzi, alçak gönüllü. 2. i. Köle. 3. s. Meşgul.

³⁶⁹ bī-: (f.e.) -sız, -maz (Farsça kelimelerin başına getirilir, kelimeyi olumsuz yapar.)

³⁷⁰ nazīr: (a.sıf. nazar'dan) benzer, eş.

bī-nazīr: benzersiz, eşsiz.

³⁷¹ taḥrīr: (a.i.) Yazma, yazılma.

³⁷² ḥalāş: (a.i.) kurtulma, kurtuluş.

³⁷³ a'lā: sıf. (a.) (daha, en, pek) yüksek.

³⁷⁴ maḳāmāt: (a.i. makam'ın c.) 1. Makamlar. 2. Meclisler, topluluklar, kalabalıklar.

³⁷⁵ ḳaşīr: (a.sıf. kasr'dan) kısa, boysuz.

³⁷⁶ taḳrīr: (a.i. karar'dan) 1. Yerleştirme, yerleştirilme. 2. Sağlamlaştırma. 3. Anlatma, anlatış.

³⁷⁷ rumūzāt: (a.i. rumūz'un c.) rumuzlar, işaretler.

³⁷⁸ (ve'l-müslimīn) Satır sonu kenar notu.

³⁷⁹ ḳaddese: (a. söz) Kutlu ve mutlu olsun.

ḳaddesallāh: Allah, mukaddes ve mübarek eylesin.

³⁸⁰ (me'āni't) Eserin ismi Lübbü't-te'vīl fī me'āni't-tenzīl'dir. Burada "me'ālimü't-tenzīl" olarak yazılmıştır.

³⁸¹ tenzīl: 1. indirme, azaltma, aşağı düşürme. 2. Ḳur'ān-ı Kerim.

³⁸² te'vīl: (a.i. meāl'den) Sözü çevirme, söze ayrı mânā vermeye kalkışma.

i ma'îšet³⁸³ derdinde yedimiz kaşır olduğundan te'lîfine cür'et itmede olundu te'hîr³⁸⁴. (24) Zîrâ cemî'-i eşgâl³⁸⁵-i dünyevîden kalb hâlî olup ancak ol ola tefekkîr ki murâd u maşûdî. Ancak hâşıl olması³⁸⁶ anuñ ile yesîr³⁸⁷ (25) olur. Ol demde cânib-i Hakk'a teveccüh idüp derûnda ol nâr-ı eşgâl olmadan sa'îr, kendi eltâf³⁸⁸-ı kereminden ihsân (26) ide, bir mücîr³⁸⁹ ki ol hâl anuñ i'ânet müsâ'adesi ile huşûle gele dir iken irişüp eltâf-ı kerem, taqdîr-i ümerâ'³⁹⁰-i Mısır'dan (27) merhûm ve mağfûr emîre'l-livâ³⁹¹ Mehmed Bey'in rahmehu'l-lâh hazretiniñ çerâğ³⁹²-ı 'izâmlarından³⁹³ bize teşhîr³⁹⁴ itdiği emîre'l-livâ Muştafâ (28) Bey'in kebîr³⁹⁵-i hudâ³⁹⁶-yı müte'âl³⁹⁷-i devlet-i sa'âdetin dâ'im eyleye tâ ilâ yevm-i³⁹⁸ 'asîr³⁹⁹. Ve ol günde ide hisâbın dahı yesîr⁴⁰⁰, cennât⁴⁰¹-i 'adn⁴⁰² (29) aña mesken eyleye bi-hakk-ı beşîr⁴⁰³ e'n-nezîr⁴⁰⁴, bizlere ziyâdesi ile i'ânet⁴⁰⁵ eyleyüp mu'in⁴⁰⁶ olduğda. Ol demde tefsîri taḥrîr⁴⁰⁷ ü te'lîfe⁴⁰⁸ (30) sâ'id⁴⁰⁹-i zeyl⁴¹⁰

³⁸³ ma'îšet: (a.i. ayş'den) 1. Yaşama, yaşayış. 2. Geçinme, dirlik, geçinmek için lüzumlu olan şey.

³⁸⁴ te'hîr: (a.i. ahar'dan) Sonraya, geriye bırakma, geciktirme.

³⁸⁵ eşgâl: (a.i. şuğl "iş"ın çoğul şekli eşgâl) İşler, uğraşacak şeyler, meşgûliyetler, gaileler.

³⁸⁶ iflas: Sıyrılıp kurtulma.

³⁸⁷ teysîr: (a.i. yûsr'den) Kolaylaştırma, kolaylaştırılma.

yesîr: sıf. (a. yusr "kolaylık"tan yesîr) 1. Kolay. 2. Az miktarda, az.

³⁸⁸ eltâf: (a.i. lûtf'un c.) İyi muameleler, iyilikler; nezaketler.

³⁸⁹ mücîr: Himâye eden. * İmdada yetişen. * İmdat isteyen.

³⁹⁰ ümerâ': i. (a. emîr'in çoğul şekli umerâ') 1. Emirler, beyler, sancak beyleri. 2. Eskiden miralay, kaymakam, binbaşı gibi paşa unvânını almamış büyük subaylar.

³⁹¹ livâ: 1. Bayrak, sancak. *2. Eskiden kazadan büyük, vilâyetten küçük yerleşim merkezi. 3. Tugay. 4. Tuğgeneral.

³⁹² çerâğ: (f.i.) 1. Fıtil, mum. 2. Otlama; otlak.

³⁹³ 'izâm: i. (a. 'azîm "büyük"ün çoğul şekli 'izâm) Büyükler, ulular, seçkin kimseler.

³⁹⁴ teşhîr: (a.i. sihriyy'den) : zapt ve istilâ etme, ele geçirme, elde etme; itaat ettirme.

³⁹⁵ kebîr: (a.sıf.c. kibâr, küberâ) 1. Büyük, ulu. 2. Yaşça büyük, yaşlı.

³⁹⁶ Hudâ: (f.h.i.) Tanrı.

³⁹⁷ müte'âl: (a.sıf. ulüvv'den) 1. Yüksek, yüce. 2. Tanrı'nın sıfatlarından.

³⁹⁸ yevm: (a.i.c. eyyâm) Gün.

³⁹⁹ 'asîr: (a.sıf. usret'ten) Zor, güç, zahmetli.

⁴⁰⁰ yesîr: (a.sıf. yûsr'den) 1. Kolay. 2. Az şey.

⁴⁰¹ cennât: (a.i. cennet'in c.) cennetler, uçmaklar; bahçeler.

⁴⁰² 'adn: (a.i.) İnkâmetgâh; cennet.

⁴⁰³ beşîr: sıf. (a.) 1. Müjde getiren, müjdecî. 2. Güler yüzlü, güleç (adam).

⁴⁰⁴ nezîr: (a.i. nezîr) (Peygamberler hakkında) Doğru yola getirmek için Allah'ın vereceği cezâları bildirip korkutan.

⁴⁰⁵ i'âne(t): (a.i. avn'den) Yardım. İmdat. Yardım için istenen, toplanan şey.

⁴⁰⁶ mu'in: (a.sıf. avn'den) İâne eden, yardımcı.

⁴⁰⁷ taḥrîr: (a.i.) Yazma, yazılma.

⁴⁰⁸ te'lîf: (a.i. ülfet'ten) Uzlaştırma, barıştırma.

⁴⁰⁹ sâ'id: Kolun dirsekle bilek arasındaki kısmı.

⁴¹⁰ zeyl: 1. Etek. 2. Çok uzun söz, yazı. 3. Son. 4. Bir şeyin altı, devamı, eki.

teşmîr⁴¹¹ itdük bi-ḥamdi'l-lāhi'l-mülki'l-ḳadîr. Dördüncü senede tekmîli müyesser⁴¹² oldu münîr⁴¹³. İmdi dergâh-ı 'izzet-i müte'âl⁴¹⁴ ve (31) pâdişâh-ı lâ-yezâldan bu mücrim pür-kuşûr ḳulunuñ dilegi oldur ki ol ḳademimi şîrât⁴¹⁵-ı müstaḳîminden⁴¹⁶ zâ'il itmeyüp rahmeti ile maḡfiret⁴¹⁷ (32) eyleyüp ḥabîbi resûl-i ekrem şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ḥazretinüñ şefâ'atinden mahrûm eylemeye ve dilimi ḥatâ'-i zemîmden⁴¹⁸ ıraḡ (33) idüp sehv ile olan nokşânımı ḳabûle ḳarîn⁴¹⁹ eyleye. Ve daḡı bu tefsîrimi kâffe-i âşâm⁴²⁰ miyânında ḳabûli ile meşhûr olmaḡ (34) üzere cümle-yi aña râḡıb⁴²¹ eyleye. Ve daḡı ba'zı buḡlâ⁴²² kişiler eline düşüp ḥabs idüp tâliblerinden intifâ'⁴²³ görmeden memnû'⁴²⁴ (35) eylemeye. Ve daḡı kim ki görüp, okudup ve yazdırup enâma⁴²⁵ menfa'atin göstermek dileyenleri âḡir-i nefesde îmân-ı kâmil ile ḥatm⁴²⁶ eyleye. [2b] (1) Ve daḡı bu tefsîr-i şerîfe sa'y-i ictihâdım⁴²⁷ muḳâbelesinde⁴²⁸ dünyâda zikr⁴²⁹-i cemîl⁴³⁰ ile yâd

⁴¹¹ teşmîr: (a.i. şemr'den) Sıvama, sıvanma.

teşmîr-i sâ'id: kolları sıvama.

⁴¹² müyesser: (a.sıf. yüsr'den) Kolayı bulunup yapılan; kolay gelen kolaylıkla olan.

⁴¹³ münîr: (a.sıf. nûr'dan) Nurlandıran, ışıık veren, parlak.

⁴¹⁴ müte'âl: Âlî, büyük.

⁴¹⁵ şîrât: (a.i.) Yol.

⁴¹⁶ müstaḳîm: (a.sıf. kıyâm'dan) Doğru, düz, dik.

şîrât-ı müstaḳîm: Doğru yol. Hakk yol.

⁴¹⁷ maḡfiret: (a.i. gufrân'dan) Allah'ın, kullarının günahlarını bağışlaması, yarlıgaması.

⁴¹⁸ zemîm: (a.sıf. zemm'den) Kötü, beğenilmeyen hâl, davranış.

⁴¹⁹ ḳarîn: (a.sıf.c. kurenâ) 1. Yakın. 2. Bir şeye sahip olan, bir şeye nâil olan. 3. Hısım, komşu, arkadaş.

⁴²⁰ kâffe-i âşâm: günahlarına kefareet olması.

kâffe: (a.i.) Hep, bütün, cümle.

âşâm: (a.i. ism'in c.) Suçlar, günahlar, kabahatler.

enâm: (a.i. enâm) Yaratılmış olan bütün mahlûkat, halk.

⁴²¹ râḡıb: (a.sıf. râḡbet'ten) 1. İstekli, isteyen, râḡbet eden. 2. i. Erkek adı.

⁴²² buḡlâ: Cimri, pinti, tamahkar, bilgide cimrilik eden.

buḡl: Bahillik, eli dar olma, cimrilik, tamahkârlık, pntilik.

⁴²³ intifâ': (a.i. nef'den) Menfaatlenme, faydalanma.

⁴²⁴ memnû': (a.sıf. men'den) Menedilmiş, yasak edilmiş, yasak.

⁴²⁵ enâm: (a.i.) 1. Bütün mahlûklar, yaratılmış olan canlılar. 2. Halk, insanlar.

⁴²⁶ ḥatm: (a.i.) Bitirme. Ḳur'ân'ı başından sonuna kadar okuma. Mühürleme.

⁴²⁷ ictihâd: (a.i. cehd'den) Gücü, kuvveti yettiḡi kadar çalışma.

⁴²⁸ muḳâbele: 1. Karşılık verme, karşılama. 2. Karşı gelme. 3. Birbiriyle karşılaştırma, karşılıklı yapılan okuma.

muḳâbil: 1. Karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan. 2. Bir şeye karşılık yapılan. 3. Karşılık.

⁴²⁹ zikr: (a.i.c. ezkâr) Anma, anılma.

⁴³⁰ cemîl: (a.sıf. cemâl'den) Güzel.

zikr-i cemîl: Güzelliḡini, iyiliḡini anma. İyilikle anma.

ve āhîretde ševāb-ı ecr⁴³¹-i cezîl⁴³² (2) ile dilşād⁴³³ eyleye. Āmîn⁴³⁴. Bahr⁴³⁵ meh⁴³⁶ Muḥammed ve āle't-tāhirîn⁴³⁷ ve dahı iş bu tefsîrime 'ayn⁴³⁸-ı kâmil⁴³⁹ ile naẓar⁴⁴⁰ iden 'ulemā'⁴⁴¹-yı 'izām⁴⁴² (3) efendilerimden mercû⁴⁴³ ve mutaẓarrı'm⁴⁴⁴ ki elfāẓda⁴⁴⁵ ve ma'nāda zāhir⁴⁴⁶ olan zellemler⁴⁴⁷ zā'il ve faẓl u 'ināyetleriyle⁴⁴⁸ taşlîhe kâbil olanın hemân (4) taşlîh⁴⁴⁹ itmek ile kâmil eylemeleri ile ecr-i 'azîme⁴⁵⁰ nā'il⁴⁵¹-i merām⁴⁵² olmaları şâmil⁴⁵³dir. Zîrâ göz görmede ve fehm anlamada ve kalem sehv⁴⁵⁴ ü (5) ḥaṭâda kâmil⁴⁵⁵ kuşûra mâ'ildir⁴⁵⁶. Ve fikr dahı ekşer⁴⁵⁷ hâlinde ġâfil⁴⁵⁸ olduğu şeyleri

⁴³¹ ecr: 1. Bir iş, hizmet karşılığında verilen şey. 2. Sevap. 3. Ücret.

⁴³² cezîl: 1. Peltek ve bozuk olmayan (söz, kelime). 2. Çok, bol.

ecr -i cezîl: Bol sevap.

⁴³³ dil-şād: (f.birl.sıf.) Gönü hoş, sevinmiş.

⁴³⁴ Āmîn: (a.nida) Öyle olsun. Ya Râb duamızı kabul eyle!

⁴³⁵ bahr: Deniz, büyük göl veya nehir.

⁴³⁶ meh: (f.i.) Ay.

⁴³⁷ tāhir: (a.sıf. tahâret'den) Temiz.

⁴³⁸ 'ayn: (a.i.c. a'yân) 1. Göz. 2. Aslı, kendisi. 3. Bir şeyin eşi, tıpkısı. 4. Kaynak, pınar.

⁴³⁹ kâmil: (a.sıf. kemâl'den) 1. Bütün, tam, eksiksiz, noksansız. 2. Kemâle ermiş, olgun. 3. Ālîm, bilgin, geniş bilgili (kimse).

⁴⁴⁰ naẓar: (a.i.c. enzâr) 1. Bakma, göz atma. 2. Düşünme. 3. Göz değme. 4. İltifat. 5. İtibar.

⁴⁴¹ 'ulemā': (a.i. ālîm'in c.) Ālimler, ilim sahipleri, bilginler.

⁴⁴² 'izām: (a.sıf. azîm'in c.) 1. Büyükler, ulular. 2. Kemikler.

⁴⁴³ mercû: sıf. (a. recâ "ummak"tan mercû) 1. Umulan, ümit edilen, memul. 2. Ricâ edilerek istenilen, ricâ ve niyaz edilen.

⁴⁴⁴ mutaẓarrı': sıf. (a. teẓarru' "yalvarmak, boyun eğmek"ten muteẓarrı') Boyun bükerek yalvaran, yalvarıp yakaran.

⁴⁴⁵ elfāẓ: (a.i. lafz'ın c.) Kelimeler, sözler.

⁴⁴⁶ zāhir: (a.sıf. zuhûr'dan) 1. Görünen, açık, belli, meydanda. 2. z.f. Elbette, şüphesiz, öyledir ya. 3. Galiba, zannedirim.

⁴⁴⁷ zellemler: i. (a. zell "ayağı kaymak; hatâ etmek"ten zelle) 1. Yanılma, hatâ. 2. din. Küçük günah.

⁴⁴⁸ 'ināyet: (a.i.) 1. Dikkat, gayret, özenme. 2. Lutûf, ihsan, iyilik.

⁴⁴⁹ taşlîh: Râvînin sâlih veya sâlihu'l-hadis olduğunu söylemek, buna hükmetmek.

⁴⁵⁰ 'azîm: (a.sıf. azamet'ten) Büyük, ulu, iri.

⁴⁵¹ nā'il: (a.sıf. neyl'den) Murâdına eren, ermiş, ele geçiren.

⁴⁵² merām: (a.i.) İstek, maksad, niyet.

⁴⁵³ şâmil: (a.sıf. şeml'den) İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

⁴⁵⁴ sehv: Yanlış, hata, yanılma.

⁴⁵⁵ kamu: (Türkçe) 1. Bir memleketteki halkın bütünü, amme. 2. sıf. Bütün, hep. 3. zamir. Herkes.

⁴⁵⁶ mâ'il: (a. meyl "eğilmek, meyletmek"ten) 1. Bir yana, bir tarafa doğru eğilmiş, meyletmış. 2. Bir şeye yatkınlığı, yeteneği olan. 3. İstekli, hevesli, arzulu.

⁴⁵⁷ ekşer: (a.sıf. kesîr'den) En çok, daha ziyâde.

⁴⁵⁸ ġâfil: (a. ġâflet "ihmal etmek"ten) Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse), basîretsiz, aymaz.

efendilerim tekml̄l⁴⁵⁹ buyurmalarına derūnumuz⁴⁶⁰ sâ'ildir⁴⁶¹. (6) Zîrâ insân maḥall⁴⁶²-i nisyân⁴⁶³ olduğu için taḫṣîrâtâ⁴⁶⁴ mekândır. Nitekim didiler: أول ناس أول الناس (Evvel nâsin evveli'n-nâs⁴⁶⁵.) Ya'nî, evvel unudan evvel (7) ḥalk⁴⁶⁶ olan idi ki ya'nî Âdem⁴⁶⁷ 'aleyhi's-selâm idi. وبالله التوفيق نعم المولى ونعم الرفيق “Ve bi'llāhi't-tevfîḳ⁴⁶⁸ ni'me'l-mevlâ⁴⁶⁹ ve ni'mü'r-refîḳ⁴⁷⁰.” İmdi Ḥazret-i Ḥāzin⁴⁷¹ (ḥazînetu'l-lāh)⁴⁷² ḳuddise⁴⁷³ sırrıhu şeyḫî (8) Şeyḫü'l-islām⁴⁷⁴ Zāhîrî'd-dîn Ebū Muḥammed el-Ḥüseyn bin Mes'ūd el-Begavî raḥmehu'l-lāh ḥazretiniñ Me'âlimü't-Tenzîl nām tefsîrini (9) şerḥ⁴⁷⁵ idüp ḥadîşleriñ ma'nâların ve elfâz-ı ğarîbleriñ ma'nâların beyân idüp ismini Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âlimü't-Tenzîl (10) koydı. Okuyanlara âsân⁴⁷⁶ olsun deyü beyân itdi. Zîrâ Ḥazret-

⁴⁵⁹ tekml̄l: (a. kemāl “tam olmak”tan) 1. Tamamlama, bitirme. 2. sıf. Bütün, eksiksiz.

⁴⁶⁰ derūn: i. (f.i. derūn) 1. İç, iç taraf, dâhil. 2. Kalp, yürek, iç, bân.

⁴⁶¹ sâ'il: (a.sıf. seyelân “akmak”tan) Akan, akıcı, câri.

sâ'il: (a. su'âl “sormak; dilenmek”ten) 1. Soru soran kimse. 2. Dilenen kimse, dilenci.

⁴⁶² maḥall: (a.i. hulûl'den c. mahâll) Yer.

⁴⁶³ nisyân: (a.i.) 1. Unutma. 2. Gaflet.

⁴⁶⁴ taḫṣîrât: (a.i. taḫṣîr ve çoğul eki -ât ile taḫṣîrât) Kusurlar, kabahatler, suçlar.

⁴⁶⁵ nâs: (a.i.) İnsanlar, halk.

⁴⁶⁶ ḥalk: (a.i.) Yaratma, yaratılma.

⁴⁶⁷ Âdem: (a.h.i.) Dünyada ilk yaratılan insan; ilk peygamber; adam.

⁴⁶⁸ billāh: ünl. (a. harf-i kasem bi- ve Allāh ile bi'llāhi > billāh) “Allah için, Allah hakkı için” anlamında bir yemin sözü.

tevfîḳ: (a.i. vefḳ “uygun olmak”tan) 1. Uygun duruma getirme, uydurma. 2. Allah'ın yardımı, Allah'ın, kulunun fiilini rızâsına ve muhabbetine uygun kılması, kulunu irâde ve rızâsına uygun işler yapmaya muvaffak kılması.

⁴⁶⁹ ni'am: (a.i. nimet'in c.) Nimetler.

mevlâ: (a.i. velâyet “idâre etmek, işini üzerine almak, yardım etmek; sevmek, yaklaşmak”tan) 1. Kâinâtın yegâne sâhibi ve efendisi durumunda olan Allah. 2. Sâhip, mâlik, efendi. 3. Âzat edilmiş köle, âzatlı.

⁴⁷⁰ refîḳ: (a.i. refâḳat “arkadaş, yoldaş olmak”tan) 1. Arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş. 2. Ortak, şerik. 3. Yamak, muâvin. 4. Koca, zevç.

⁴⁷¹ ḥāzin: (a.i. ḥizānet “saklamak, korumak”tan) 1. Hazîne muhâfızı, hazînedar. 2. Saklayan, muhâfaza eden, koruyan kimse.

⁴⁷² (ḥazînetu'l-lāh) Kenar notu.

⁴⁷³ ḳuddise: çekimli f. (a. taḳdîs “temizlemek, mukaddes kılmak”tan ḳuddise) “Sırrı takdis olunsun, mukaddes olsun” anlamında ermiş kimseler için kullanılan ḳuddise sırruhû duâ sözünde geçer.

ḳuds: (a.i.) 1. Temizlik, paklık, arılık. 2. Kutsallık, mübareklik.

ḳaddese: (a.söz) Kutlu ve mutlu olsun.

ḳaddese: çekimli f. (a. ḳaddese) “Aziz ve mübârek etsin” anlamına gelen kelime dilimizde din ulularının, evliyâ ve büyük mutasavvıfların ismi geçtiği zaman kullanılan, “Allah onu (onun sırrını) aziz ve mübârek etsin” mânâsındaki Ḳaddesallāhu sırrehû söyleyişinde geçer.

⁴⁷⁴ şeyḫü'l-islām: (a.i. şeyḫ “reis, baş”, harf-i târif el- ve İslām ile şeyḫü'l-İslām) Osmanlı Devleti'nde dîni kurumların, şeriat mahkemelerinin ve ilmiye sınıfının başı durumunda olup bunlara nezâret eden en yüksek rütbeli din adamına verilen unvan.

⁴⁷⁵ şerḥ: (a.i.) 1. Açma, ayırma, yarma. 2. Bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama. 3. Bir kitabı açıklamak için yazılmış eser 4. Açık açık anlatma, izah.

⁴⁷⁶ âsân: sıf. ve zf. (f. âsân) Kolay.

i Begavî hâzreti her âyetiñ tefsirine münâsib olanı eñâdiş⁴⁷⁷-i (11) nebeviye⁴⁷⁸ ve ahbâr⁴⁷⁹-ı Muştâfaviye⁴⁸⁰ ile donatdı. Anlarıñ rumûzâtlarıñ⁴⁸¹ açdı, bellü itdi. Andan tefsire başlamadan üç faşıl Qur’ân’ıñ (12) fazîleti içün zıkr itdi. **Evvelki faşl: Qur’ân’ıñ ve okumasıñ ve öğrenmesiniñ fazılların beyân eyler.** (Faşl-ı evvel kırâ’at⁴⁸²-i Qur’ân ve te‘allümü⁴⁸³ feżâ’ili⁴⁸⁴ beyânındadır.)⁴⁸⁵ İmdi اللّٰهُ صَلَّی اللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم یَوْمًا حَطِیْبًا بِمَاءٍ یُدْعٰی حُمًا بَیْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِیْنَةِ فَحَمَدَ اللّٰهُ وَاتَّقٰی عَلَیْهِ وَوَعِظَ النَّاسَ وَذَكَرَ، ثُمَّ قَالَ : اَمَّا بَعْدُ اَلَا اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ یُّوشِكُ اَنْ یَّاْتِیَنِیْ رَسُوْلُ رَبِّیْ وَاِنِّیْ تَارِكٌ فِیْكُمْ نَفَقَلِیْنِ اَوَّلُهُمَا كِتَابُ اللّٰهِ فِیْهِ الْهُدٰی وَالنُّوْرُ فَخُذُوْا بِکِتَابِ اللّٰهِ وَاسْتَمْسِكُوْا بِهٖ، فَحَتَّ عَلٰی کِتَابِ اللّٰهِ وَرَعَبَ فِیْهِ ثُمَّ قَالَ وَاهْلُ بَیْتِیْ اُذْکَرُّکُمْ اللّٰهُ فِیْ اَهْلِ بَیْتِیْ فَخَذُوْا بِکِتَابِ اللّٰهِ وَاسْتَمْسِكُوْا بِهٖ، فَحَتَّ عَلٰی کِتَابِ اللّٰهِ وَرَعَبَ فِیْهِ ثُمَّ قَالَ وَاهْلُ بَیْتِیْ اُذْکَرُّکُمْ اللّٰهُ فِیْ اَهْلِ بَیْتِیْ

⁴⁸⁶ (‘An⁴⁸⁷ Zeyd bin Erkam (13) kâle⁴⁸⁸: “Kāme⁴⁸⁹ fīnā⁴⁹⁰ Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem yevmen⁴⁹¹ haṭībēn bimā yūd’ā hūmmā beyne Mekke’te ve’l-Medīne⁴⁹² fe ḥamdu’l-lāhe⁴⁹³ ve esnā ‘aleyhi⁴⁹⁴ (14) ve va‘za⁴⁹⁵ ve zikra⁴⁹⁶

şümme⁴⁹⁷ kâle ammā ba‘dū⁴⁹⁸ elā⁴⁹⁹ eyyühe’n-nās⁵⁰⁰ innemā ene⁵⁰¹ beşerün⁵⁰² yüşiku⁵⁰³
en ye’tiyenī⁵⁰⁴ resûlü Rabb’i ve innī⁵⁰⁵ târikün⁵⁰⁶ fîküm şakaleyni⁵⁰⁷. (15)
Evvelühümā⁵⁰⁸ kitābu’l-lāhi⁵⁰⁹ fîhi’l-hudā ve’n-nūr⁵¹⁰ fe huzü bi kitābu’l-lāhi⁵¹¹
ve’stemsikū bih⁵¹² fe haşşe⁵¹³ ‘alā kitābu’l-lāhi⁵¹⁴ ve rağabe fîhi şümme kâle (16) ve ehl-
i beyti⁵¹⁵ üzkiru kümu’l-lāhe⁵¹⁶ fî ehl-i beyti üzkiru kümu’l-lāhe fî⁵¹⁷ ehl-i beyti.”)
(Ya’nī⁵¹⁸, Zeyd bin⁵¹⁹ Erkam rağiya’l-lāhu ‘anh ḥazret(lerinden)⁵²⁰inden rivāyet olup

⁴⁹⁷ şümme: zf. (a. şümme) Sonra.

⁴⁹⁸ ammā ba‘dū: (a.zf.) Bundan sonra, gelelim maksadımıza. (Konuşmaya başlamak, mukaddimeden sonra esas konuya gelmek için kullanılan bir ifade.)

⁴⁹⁹ elā: ünl. (a. elā) “Gözünü aç, dikkat et, bilmiş ol, bak” anlamında Arapça tembih edatı olup dıvan edebiyâtında bilhassa nazımda, söylenecek şeye dikkati çekmek için “ey” ünlemiyle birlikte mısra başında kullanılmıştır.

⁵⁰⁰ elā eyyühe’n-nās: Ey insanlar, beni dinleyin!

⁵⁰¹ innemā ene: Ben ancak.

⁵⁰² beşerün: Bir insanım.

⁵⁰³ yüşiku: Az kaldı, olmak üzere.

⁵⁰⁴ en ye’tiyenī: Gelmesi.

⁵⁰⁵ ve innī: Ve ben.

⁵⁰⁶ târikün fîküm: Size bıraktım.

târik: (a.sıf. terk’den) Terk eden, bırakan, vaz geçen.

⁵⁰⁷ şakaleyni: İki ağırlık.

⁵⁰⁸ evvelühümā: Onların ilki.

⁵⁰⁹ kitābu’l-lāh: Allah’ın kitabı.

⁵¹⁰ fîhi’l-hudā ve’n-nūr: Onda hidayet ve nur vardır.

hudā: i. (a. hudā) Hidâyet.

En-nūr: Allah’ın isimlerinden biri. “Alemleri nurlandıran, dilediğine nur veren.” anlamına gelir.

nūr: i. (a. nūr) 1. Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyâ. 2. Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basîret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan mânevî ışık. 3. teşmil. Âlemi aydınlatıcı olduğu için Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed hakkında kullanılmıştır. 4. tasavvuf. Cenâbıhakk’ın bütün mahlûkâtı yokluk zulmetinden çıkarıp idrak edilebilecek, hissedilebilecek, görülebilecek duruma getiren ilâhî tecellisi. 5. “Alemleri, gönülleri, zihinleri aydınlatan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

⁵¹¹ fe huzü bi kitābu’l-lāhi: Allah’ın kitabını alın.

⁵¹² ve’stemsikū bih: Ona sımsıkı sarılın.

⁵¹³ fe haşşe: Sonra teşvik etti.

⁵¹⁴ ‘alā kitābu’l-lāhi: Allah’ın kitabına.

⁵¹⁵ ehl-i beyt: 1. Hâne halkı, familya, âile. 2. Hz. Peygamber’in yakın akrabası.

⁵¹⁶ üzkiru kümu’l-lāhe: Size Allah’ı hatırlatıyorum.

⁵¹⁷ fî: (a.zf. harf-i cer fî) Harf-i târif “el” almış Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara “-de, içinde” anlamı katarak zarflar yapan ek [Önüme geldiği kelimenin ilk harfine göre harf-i târifin l’si “Fi’l-” şeklinde heceler teşkil eder].

⁵¹⁸ ya’nī: (a.e. anā’dan) 1. Demek, şu demek. 2. Sözün kıyası, doğrusu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵¹⁹ bin: (a.i.c. benî) Oğul.

⁵²⁰ ḥazret(lerinden)inden: (-lerinden) hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. *Hazret kelimesine hocasının yaptığı eklemesi (-ler ekini eklemesi) bu satırdan başlamıştır. Öncesinde kelime hazret şeklinde yazılmıştır.

(17) didi ki (buyurdılar ki)⁵²¹: “Mekke ile Medīne arasında (beyninde)⁵²² Ġadīr-i Ĥum dinilen yerde (ta ‘bīr olunan maḥalde)⁵²³ bir gün Ḥazret-i Resūl kalkup (fahṛü’l-mürselīn kıyām buyurup)⁵²⁴ bizlere ḥuṭbe⁵²⁵ okudı(lar)⁵²⁶. Evvelī (evvelā)⁵²⁷ (18) Ḥaḳ celle⁵²⁸ ve ‘alāya⁵²⁹ ḥamd⁵³⁰ ü šenā⁵³¹ idüp andan va ‘z⁵³² u (u naṣāyih)⁵³³ naṣīhatler okurdu (buyurdılar)⁵³⁴. Andan dönüp (ve andan şöṛra)⁵³⁵ buyurdu (lar)⁵³⁶ ki: Ey ḥaḳ, be⁵³⁷-ḥaḳīḳā ben bir (19) beṣer ādemoğluyum. Ve hiç şekk⁵³⁸ yokdur. Baña Rabb’imden resūlī ve ben sizler(e)⁵³⁹ šaḳaleyn bırağup terk ideceğim ki kıymetleri (20) olmaz ġāyet ağırlardır bahāda⁵⁴⁰ (girān-bahādır)⁵⁴¹. Anuñ evvelī (evvelkisi)⁵⁴² Ḥaḳ (sübḥāne ve)⁵⁴³ Te‘ālī’niñ kitābı (ki)⁵⁴⁴ Ḳur‘ān-ı ‘azīmü’ş-šan’dır. Anda hidāyet⁵⁴⁵ ve nūr vardır. Anı

⁵²¹ buyurdılar ki: Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Hocası, didi ki kelimesini buyurdılar ki şeklinde düzeltmiştir.

⁵²² beyn: (a.i.) Ara.

beyninde: (zf.) (İyelik ve bulunma hâli eklerinin kalıplaşmasıyla beyn+i+n+de) Arasında. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵²³ (ta ‘bīr olunan yer, maḥalde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

maḥall: (a.i. hulūl’dan) Yer.

⁵²⁴ (fahṛü’l-mürselīn kıyām buyurub) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kıyām: (a.i.) 1. Kalkma, ayağa kalkma, ayakta durma. 2. Namazın ayakta durma kısmı. 3. Bir işe kalkışma, başlama. 4. Ayaklanma. 5. Ölümünden sonra dirilip ayağa kalkma.

⁵²⁵ ḥuṭbe: (a.i.) Cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra hatibin minberde yaptığı, Arapça ve Türkçe olmak üzere iki kısımdan meydana gelen dinî konuşma.

⁵²⁶ okudı (lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵²⁷ evvelā: (a.zf.) Birinci olarak, her şeyden önce, ilkönce. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

evvelī: sıf. (a) En evvel, en önce olan, ilk zamanlarla ilgili.

⁵²⁸ celle: (a.nida) “Yüce ve aziz olun!” manasında bir dua sözü.

⁵²⁹ ‘alā: (a.i.) Rütbece yükseklik, büyükler, şeref, şan.

celle ve ‘alā: “Yüceliği ve şerefi artsın.” anlamına gelen Allah için kullanılan saygı sözü.

⁵³⁰ ḥamd: (a.i.) Kulun Allah’ın yüceliği, sonsuz lutuf ve ihsânı karşısında yaradanına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

⁵³¹ šenā: (a.i.) Övme, övüş, medih.

⁵³² va ‘z: (a.i. va ‘az) 1. İbâdet yerlerinde yetkili ve görevli bir kimse tarafından yapılan dinî konuşma. 2. Öğüt, nasihat.

⁵³³ (u naṣāyih) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

naṣāyih: (a.i. naṣīhat’in c.) Öğütler.

⁵³⁴ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵³⁵ (ve andan şöṛra) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵³⁶ buyurdu (lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵³⁷ be: (f.e.) 1. Kelimelere -e halini verir. 2. -e kadar manasını verir.

⁵³⁸ şekk: (a.i.) Şüphe, zan, tereddüt.

⁵³⁹ sizler(e) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁴⁰ bahā: (f.i.) Kıymet, bedel, değer.

⁵⁴¹ (girān-bahādır) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

girān-bahā: (f.birl.sıf.) : pahası ağır, kıymetli, değerli..

⁵⁴² (evvelkisi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁴³ (sübḥāne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁴⁴ (ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁴⁵ hidāyet: (a.i.) Hak yoluna, doğru yola kılavuzlama.

(21) alup tutuñ, anuñ ile ‘amel idüñ deyü ibtidā⁵⁴⁶ Qur’ān’ı ısmarladı ve aña rāğīb⁵⁴⁷ itdi (sipāriş ve terğīb buyurdılar)⁵⁴⁸. Andan didi ki: İkinci ehl-i beytimdir. (22) Sizlere ehl-i beytimi Allāh’a emānet iderem, Allāh emāneti iderem deyü tekrārladı (te’kiden tekrār buyurdılar)⁵⁴⁹. Ve bir rivāyetde ziyāde idüp didi ki (buyurdılar ki)⁵⁵⁰: (23) كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ (Kitābu’l-lāhi fīhi’l-hudā⁵⁵¹ الهدى والنور من استمسك به، وأخذ به، كان على الهدى ومن أخطأ، ضل⁵⁵² ve’n-nūr⁵⁵³ men istemseke bihi⁵⁵⁴ ve eḥaze bihi⁵⁵⁵ kāne⁵⁵⁶ ‘ale’l-hudā⁵⁵⁷ ve men aḥṭa’ehu⁵⁵⁸ ḍalle⁵⁵⁹.) Haḳ (sübḥāne ve)⁵⁶⁰ Te’ālī’niñ kitābında (24) nūr⁵⁶¹ ve hidāyet vardır. Her kim anı tutup anuñ ile ‘amel⁵⁶² iderse ol hidāyet üzre olur. Ve her kim andan ḥaṭā⁵⁶³ iderse (25) ol ḍalālete düşer. Ve bir rivāyetde⁵⁶⁴: كِتَابُ اللَّهِ هُوَ حَبْلُ اللَّهِ، مَنْ اتَّبَعَهُ كَانَ عَلَى الْهُدَى وَمَنْ تَرَكَهُ كَانَ عَلَى الضَّلَالَةِ (Kitābu’l-lāhi⁵⁶⁵ hüve⁵⁶⁶ ḥablu’l-lāhi⁵⁶⁷

⁵⁴⁶ ibtidā: (a.i. bed’den) 1. Başlama, başlangıç. 2. zf. İlkin, en önce, başta.

⁵⁴⁷ rāğīb: (a.sıf. rağbet’ten) İstekli, isteyen, rağbet eden.

⁵⁴⁸ (sipāriş ve terğīb buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

terğīb: (a.i. rağbet “sevip istemek, üzerine düşmek”ten terğīb) İsteklendirme, arzu ettirme, istek verme.

⁵⁴⁹ (te’kiden tekrār buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

te’kiden: (zf.) Tekit yoluyla. Sağlamlaştırarak.

⁵⁵⁰ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁵¹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/045/2408.htm> Erişim Tarihi: 10.12.2021, Saat: 08:25.

Müslim, Sahîh-i Müslim, “Fedailu’s-Sahâbe Bahsi”, 2408-36.

⁵⁵² fīhi’l-hudā ve’n-nūr: İçinde hidayet ve nur vardır.

fīh: (a.e.) Onda, içinde mănāsını verir.

⁵⁵³ men istemseke bihi: Kim ona sımsıkı sarılırsa.

⁵⁵⁴ ve eḥaze bihi: Ve ona tutunursa.

⁵⁵⁵ kāne: Olur.

⁵⁵⁶ ‘ale’l-hudā: Hidayet üzere.

⁵⁵⁷ ve men aḥṭa’ehu: Kim onda hata yaparsa.

⁵⁵⁸ ḍalle: Dalālete düşer, yolunu kaybeder.

⁵⁵⁹ (sübḥāne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁶⁰ nūr: (a.i.) 1. Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyā. 2. Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan mānevî ışık. 3. “Älemleri, gönülleri, zihinleri aydınlatan” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

⁵⁶¹ ‘amel: (a.i.) 1. Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil. 2. Dini emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.

⁵⁶² ḥaṭā: (a.i.) 1. Aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey; yanlış, yanlışlık. 2. Makbul olmayan iş, kusurlu davranış, kabahat. 3. İstemeyerek ve bilmeyerek yapılan kusur, bir kasıt olmadan yapılan yanlışlık, yanılma.

⁵⁶³ rivāyet: (a.i.) 1. Bir haberi, söz veya olayı nakletme, anlatma. 2. Nakledilen haber veya söz. 3. Halk arasında söylenen söz, söylenti. 4. hadis. Hz. Peygamber’in hadislerinin vb. haberlerin senetli olarak bir sonraki nesle nakli.

⁵⁶⁴ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/045/2408.htm> Erişim Tarihi: 10.12.2021, Saat: 08:30.

Müslim, Sahîh-i Müslim, “Fedailu’s-Sahâbe Bahsi”, 2408-37

⁵⁶⁵ Kitābu’l-lāh: (a.i. kitāb ve Allāh ile kitābu’llāh) “Allah’ın kitabı” Kur’ān-ı Kerim.

⁵⁶⁶ hüve: O.

⁵⁶⁷ ḥablu’l-lāh: “Allah’ın ipi” Kur’ān-ı Kerim, İslām dîni.

menittebe‘ahu⁵⁶⁸ kāne ‘ale’l-hudā ve men terekehu⁵⁶⁹ kāne ‘alā ḍalālete⁵⁷⁰.) (26)
 (Ya‘nī)⁵⁷¹ Kitābu’l-lāh Ḥaḳ Te‘ālī’niñ (Ḥudā ve ‘ālīniñ)⁵⁷² ‘ahd⁵⁷³ (ü)⁵⁷⁴ emānidır⁵⁷⁵. Her
 kim aña tābi⁵⁷⁶ olursa ol hidāyet üzredir ve her kim terk iderse ol (27) ḍalālet üzredir.
 Ve Tirmizī raḥmetu’l-lāhi (‘aleyh)⁵⁷⁷ ḥazret(ler)iniñ⁵⁷⁸ rivāyetinde قَالَ قَالَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضَلُّوا بَعْدِي - أَحَدُهُمَا أَعْظَمُ مِنَ الْآخَرِ وَهُوَ
 كِتَابُ اللَّهِ، حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، وَعِترتي أَهْلُ بَيْتِي، وَلَنْ يَفْتَرَقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ:
⁵⁷⁹فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلُفُونِي فِيهِمَا (‘an Zeyd bin Erḳam ḳāle “Ḳāle Resūlu’l-lāh ṣalla’l-lāhu
 ‘aleyhi vesellem: (28) İnni tārikun fīkūm⁵⁸⁰ mā in temessektūm bihi⁵⁸¹ len taḍillū⁵⁸²
 ba‘dī⁵⁸³ eḥadūhūmā⁵⁸⁴ a‘ḳamu⁵⁸⁵ mine’l-āḥar⁵⁸⁶ ve hüve kitābu’l-lāh ḥablūn⁵⁸⁷

⁵⁶⁸ menittebe‘ahu: Kim ona uyarsa.

⁵⁶⁹ ve men terekehu: Ve kim onu terk ederse.

⁵⁷⁰ ‘alā ḍalālete: Dalālet üzere.

‘alā: (a.z.f.) Üst, üzere.

⁵⁷¹ (Ya‘nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁷² (Ḥudā ve ‘ālīniñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁷³ ‘ahd: i. (a. ‘ahd) 1. Yemin, ant. 2. Söz verme, söz. 3. Zaman, devir. 4. Bir hükümdârın saltanat devri. 5. Antlaşma, sözleşme, muâhede.

⁵⁷⁴ (ü) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁷⁵ emān: (a.i. emān) 1. Emin olma, korkusuzluk, güven, emniyet. 2. Emin kılma, bağışlayıp korkusuz kılma, emniyet içinde bulundurma.

⁵⁷⁶ tābi’: sıf. (a. teba‘ - tebā‘at “ardından yüremek, uymak”tan tābi‘) 1. Birine veya bir şeye uyan, onun arkası sıra giden. 2. Birinin emri altında bulunan, onun hâkimiyeti altında olan, bağlı. 3. Hz. Muhammed’i görmüş olanları (ashâbı) gören, onlardan hadis dinleyen [Daha çok tâbi‘ ve çoğul olarak tâbiin şekillerinde kullanılır].

⁵⁷⁷ (‘aleyh) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁷⁸ ḥazret(ler)iniñ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁵⁷⁹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/051/3788.htm> Erişim Tarihi: 11.12.2021, Saat: 21:45.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Menâkıb Bahsi, 3788.

⁵⁸⁰ inni tārikun fīkūm: Size (bir şey) bırakıyorum ki.

tārik: (a.sıf. terk’dan) Terk eden, bırakan, vaz geçen.

⁵⁸¹ mā in temessektūm bihi: Ona sımsıkı sarıldığınız sürece.

⁵⁸² len taḍillū: Dalālete düşmezsiz.

⁵⁸³ ba‘dī: Benden sonra.

⁵⁸⁴ eḥadūhūmā: Onların biri.

eḥad: sıf. (a.) Tek, bir, ilk sayı; Allah’ın isimlerinden biri.

eḥadd: (a.sıf. hadd’dan) Daha keskin.

hūmā: (f.i.) Devlet kuşu; saadet, kutluluk.

-hūmā: zamir. (a.) İki kişiyi gösterir.

‘an-hūmā: (a.z.f.) O ikiden.

⁵⁸⁵ a‘ḳam: (a.sıf. azīm’dan) (daha, pek, çok, en) büyük.

⁵⁸⁶ mine’l-āḥar: Diğerinden.

āḥar: sıf. (a. āḥar) Başka, diğer.

⁵⁸⁷ ḥabl: (a.i. ḥabl) 1. İp, urgan. 2. mec. Bağ.

memdūdün⁵⁸⁸ mine's-semā' i⁵⁸⁹ (29) ile'l-arḍi⁵⁹⁰ ve 'itretī⁵⁹¹ ehl-i beyti len yefterika⁵⁹² ḥattā yeridā⁵⁹³ 'ale'l-ḥavzī⁵⁹⁴ fenzurū⁵⁹⁵ keyfe⁵⁹⁶ teḥallūfünū⁵⁹⁷ fī-hümāi⁵⁹⁸.”) (Ya'nī⁵⁹⁹ Zeyd bin Erḳam (30) raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: “Ḥazret-i Resūl buyurdi(lar ki)⁶⁰⁰: Ben sizlere iki şey terk iderim. Eger anları (31) tutup (aḥz idüp)⁶⁰¹ 'amel itdiñiz ise benden sonra aṣlā ḍalālete düşmezsiniz. Anuñ ikisi birbirinden a'zamdır. Anuñ birisi kitābu'l-lāh (32) gökden yere kadar uzanmış bir metīn⁶⁰² ipdir. Ve ol birisi ehl-i beytim yaḳīnimdir⁶⁰³. Anlar birbirinden ayrılmazlar. Tā baña Kevşer⁶⁰⁴ ḥavzına⁶⁰⁵ (33) irince kadar bakıñ görüñ benden sonra benim ḥātrım⁶⁰⁶ içün anlara nice ri'āyet⁶⁰⁷ idersiñiz.” Ve (imām)⁶⁰⁸ Müslim ḥazretinde (mervīdir ki)⁶⁰⁹ (Sayfanın altında

⁵⁸⁸ memdūd: (a.sıf. medd “uzatmak”tan memdūd) 1. Uzatılmış, çekilmiş, uzamış, uzun. 2. Sesi uzatılarak okunan, medli (harf).

⁵⁸⁹ mine's-semā' i: Gökten.

semā': (a.i. semā') 1. Göğün görünen yüzeyi, gökyüzü. 2. Uzay, fezâ, gök. 3. din. Ruhların ve meleklerin bulunduğu inanılan yedi gök katından her biri.

⁵⁹⁰ ile'l-arḍi: Yere.

⁵⁹¹ ve 'itretī: Ve zürriyetim.

'itret: i. (a. 'itret) Nesil, soy, zürriyet.

⁵⁹² len yefterika: Ayrılmazlar.

⁵⁹³ ḥattā yeridā: Gelene kadar.

⁵⁹⁴ 'ale'l-ḥavzī: Havzın başına.

⁵⁹⁵ fenzurū: Bakın görün, dikkat edin.

⁵⁹⁶ keyfe: Nasıl.

⁵⁹⁷ teḥallūf: (a.i. ḥalf “geriye kalmak”tan teḥalluf) [“Değişme” anlamını Türkçe’de kazanmıştır] 1. Değişme 2. Geri kalma, doğru yoldan sapma. 3. Uygunsuzluk.

taḥlūfünī: Benden sonraki tavrınıza.

⁵⁹⁸ fī-hümāi: Bu ikisi hakkında.

⁵⁹⁹ (ya'nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶⁰⁰ buyurdi(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶⁰¹ (aḥz idüp) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

aḥz: (a.i. aḥz) Alma, alış.

⁶⁰² metīn: (a.sıf. metānet “sert ve kuvvetli olmak”tan metīn) 1. Sağlam, dayanıklı, kuvvetli, güçlü. 2. sıf. ve i. Zorluk, sıkıntı ve acılar karşısında yılmınlık göstermeyen, dayanma gücünü kaybetmeyen, metānetli (kimse). 3. i. “Asla acze düşmeyen, zorluk ve sıkıntı nedir bilmeyen, her şeyden ve herkesten sağlam ve güçlü olan” mânâsında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

⁶⁰³ yaḳīn: (a.i. yaḳn “gerçekten bilmek”ten yaḳīn) 1. Bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme. 2. Kesin ve sağlam bilgi. 3. tasavvuf. Herhangi bir delile bağlı olmaksızın sâdece iman kuvvetiyle âşikâr olarak görme, müşâhede ederek bilme.

⁶⁰⁴ Kevşer: (a.i. kevser) 1. Cennette bir nehir veya havuz. 2. mec. Cana can katan, hayat veren, saf, temiz, tatlı su vb.

⁶⁰⁵ ḥavz: (a.i.) havuz.

⁶⁰⁶ ḥātr: (a.i. ḥutūr “akla gelmek” ve ḥāṭir “kalp”ten ḥāṭir) 1. Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza. 2. Gönül, duygu, his. 3. Bir kimsenin biri üzerindeki saygılı etkisi, itibar.

⁶⁰⁷ ri'āyet: (a.i. ri'āyet) 1. Saygı, sayma, itibar. 2. Uyuma, itâat etme. 3. Ağırhlama, ikram, tâzim. 4. Gözetme, saklama, muhâfaza etme.

⁶⁰⁸ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶⁰⁹ (mervīdir ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mervī: sıf. (a. rivāyet “sözü nakletmek”ten mervī) Ağzdan ağıza söylenip gelen, nakil ve rivāyet edilen.

yukarıdan aşağıya doğru yazılmış düzeltme notu: (...) zemîne kadar memdûd bir metin
ipdir. Ve digeri ehl-i beyt. Anlar berâberinden müttefikdir. Tâ ki havz-ı kevşerde baña
vâşıl olunca kadar muntazir oluñ, benden sonra hâtrım için anlara nice idersiniz. Ve
İmâm Müslim'den rivâyet olunur ki.)⁶¹⁰ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ أَمَا نَبِيَّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁶¹¹
⁶¹¹ قَالَ : إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ⁶¹² ‘Ömer bin (34) el-Ḥaṭṭāb
kāle: “Ammā nebiyyikūm šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kāle: İnnā’l-lāhe Te‘ālī yerfe‘u⁶¹³
bi-haze’l-kitābı aqvāmen⁶¹⁴ ve yeḍa‘u⁶¹⁵ bihi⁶¹⁶ āḥirīn⁶¹⁷.” (35) Ḥazret-i ‘Ömer ibnū’l-
Ḥaṭṭāb raḍiya’l-lāhu ‘anh(dan)⁶¹⁸ ḥazretinden rivāyet olup didi ki (buyurdılar ki)⁶¹⁹:
“Ammā⁶²⁰ siziñ peygamberiñiz buyurdi ki: Ḥaḡ Te‘ālā (Sayfanın sağ tarafındaki kenar
notu, ilk satır aşağıdan yukarıya diğer üç satır yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır.
Ḥazret-i ‘Ömer raḍiya’l-lāhu ‘anh Nāfi‘ bin ‘Abdū’l-Ḥārīš raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazretin
(ḥazretlerin)⁶²¹ Mekke’ye ‘āmil⁶²²-i ḥākim⁶²³ itti idi. Ḥazret-i Nāfi‘ anı ‘Usfān nām
yerde (maḥalde)⁶²⁴ karşıladı. Ḥazret-i ‘Ömer aña “Yeriñe kimi ḥalīfe⁶²⁵ itdiñ.” didi.

⁶¹⁰ Sayfanın altında yer alan düzeltme notu.

(...) Kelime okunamamıştır.

⁶¹¹ 1. <https://www.hadiskitaplari.com/riyazus-salihin/riyazus-salihin-998-nolu-hadis> Erişim Tarihi: 12.12.2021, Saat: 11:35.

Müslim, Müsâfirîn, 269.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0817.htm> Erişim Tarihi: 12.12.2021, Saat: 11:45.
Müslim, Sahîh-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 817-269.

⁶¹² ‘an: (a.e.) -den ve -dan.

⁶¹³ yerfe‘u: Yükseltir.

⁶¹⁴ aqvām: (a.i. kavm’in c.) Milletler, uluslar.

⁶¹⁵ yeḍa‘u: Alçaltır.

⁶¹⁶ bihi: Onunla.

⁶¹⁷ āḥirīn: (a.sıf. āhir’in c.) Sonrakiler, sonlar.

⁶¹⁸ ‘anh(dan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶¹⁹ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶²⁰ ammā: bağl. (a. ammā) 1. Zıt ve aykırı hüküm ifade eden iki cümleyi birbirine bağlar; ancak, fakat, lâkin. 2. Bir hüküm cümlesinden önce “fakat, lâkin, ancak, yalnız” anlamında kullanılır veya bu hükmü hazırlık mâhiyetinde olan ilk cümleye bağlar. 3. Uyarmak, dikkati çekmek için kullanılır. 4. Buna rağmen, yine de.

⁶²¹ (ḥazretlerin) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶²² ‘āmil: i. ve sıf. (a. ‘amel “iş yapmak”tan ‘āmil) 1. Amel eden, işleyen, icrâ eden kimse. 2. Bir şeyin meydana gelmesine sebep olan, tesir eden şey, etken, müessir, faktör. 3. târih. İslâm halifeleri, hükümdarları ve emîrleri tarafından vergi toplamakla, idâre işleriyle, vâililikle görevlendirilen kimselere verilen unvan.

⁶²³ ḥākim: sıf. (a. ḥukm “hükmetmek”ten ḥākim) 1. Hükmeden, buyruğunu yürüten, hâkimiyet kurmuş olan, egemen. 2. Baskın durumda olan, diğerlerinden daha başta gelen. 3. Bir yeri yüksek bir açı ile gören. 4. i. hukuk. Yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları hukûka göre halletmek ve adâleti gerçekleştirmek üzere devlet tarafından tâyin edilen kimse, yargıç.

⁶²⁴ (maḥalde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶²⁵ ḥalīfe: i. (a. ḥalf “birinden sonra gelmek”ten ḥalife) 1. Hz. Muhammed’den sonra onun vekili olarak din ve dünya işlerinde bütün müslümanların önderi, aynı zamanda devletin reisi olan kişi, emirü’l-müminin. 2. Birinin yerine geçen kimse, vekil. 3. târih. Osmanlı devletinde resmî dâirelerde memurluk ve kâtiplik yapan kimse. 4. Eskiden mektep hocasının yanında bulunan ve ona yardım eden kimse, kalfa.

Hazret-i Nâfi‘ kullarımızdan ibn Ebzâ nâm kulı (kimseyi)⁶²⁶ halîfe itdim, didi. Hazret-i ‘Ömer aña “Şatun alma kul (‘abd-i müşterâ)⁶²⁷ halîfe mi olur?” didi. Nâfi‘, ol hâfız⁶²⁸-ı kelâmu’l-lâhdır⁶²⁹, didiginde Hazret-i ‘Ömer bu hadîsi söyledi.)⁶³⁰ [3a] (1) (Haq sübhâne⁶³¹ ve Te‘âlî hazretleri)⁶³² bu kitâb ile Haq celle ve ‘alâ niçe kavimleri⁶³³ yüceldir ‘âlî⁶³⁴ ider ve niçe ‘âlî kavimleri indirüp (merâtibinden tenzîl idüp)⁶³⁵ ednâ⁶³⁶ ider.” Ve dahı (imâm)⁶³⁷ Müslim (2) hazretinde (hazretlerinden mervîdir ki)⁶³⁸ عَنْ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ ، قَالَ : مَرَرْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ ، فَقُلْتُ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَلَا تَرَى النَّاسَ قَدْ خَاصُوا فِي الْأَحَادِيثِ ، قَالَ : وَقَدْ فَعَلُوا قُلْتُ : نَعَمْ . قَالَ : أَمَّا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ . فَقُلْتُ : بَمَا الْمَخْرُجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ مَنْ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ ، وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ ، هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ ، مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ ، وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ ، وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ ، وَهُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ ، وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ ، وَلَا تَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ ، وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ ، هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهُ الْجَنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى ان قَالُوا : إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَمَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أَجَرَ ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ

⁶²⁶ (kimseyi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶²⁷ (‘abd-i müşterâ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

müşterâ: sîf. (a. iştirâ “satın almak”tan müşterâ) Satın alınmış.

⁶²⁸ hâfız: i. (a. hîfz “korumak”tan hâfız) 1. Koruyan, muhâfaza eden kimse. 2. Kur’ân-ı Kerim’i bütünüyle ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen kimse.

⁶²⁹ kelâmu’l-lâh: i. (a. kelâm “söz” ve Allâh ile kelâmu’llâh) Kur’ân-ı Kerim.

⁶³⁰ (...) Sayfanın sağ tarafındaki siyah renkli kalemle yazılmış kenar notu. İlk satır aşağıdan yukarıya diğer üç satır yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır.

⁶³¹ sübhâne: tenzih ederim.

sübhân-Allah: ünl. (a. subhâne “tenzih ederim” ve Allâh ile subhân’allâh) 1. “Allah’ın her türlü kusur ve noksanlıktan, beşerî sıfat ve zaatlardan uzak olduğunu kabul ve tasdik ederim” anlamında tespih ve zikir sözü. 2. Umulmadık, beklenmedik, olağanüstü bir olay veya davranış karşısında, “Allah Allah! Bu nasıl iştir! Nasıl olur! Nasıl yapılır!” anlamında hayret ve şaşkınlık belirtmek için kullanılır. 3. Kızgınlık hâlinde nefse hâkim olmayı sağlamak üzere kendi kendine sabır telkin etmek için söylenir, fesüphânallah.

⁶³² (Haq sübhâne ve Te‘âlî hazretleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶³³ kavim: (a.i. kavm) Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun.

⁶³⁴ âlî: (a.sîf. ulüvv’den) Yüce, ulu.

⁶³⁵ (merâtiblerin tenzîl idüb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

merâtib: (a.i. mertebe’nin çoğul şekli merâtib) Mertebeler, rütbelere, dereceler.

râtime: i. (a. râtib “sâbit ve dâim olan”dan râtime) Tayın, iâşe, maaş, vazife.

tenzîl: i. (a. nuzûl “inmek”ten tenzîl) 1. Aşağı indirme. 2. Gökten indirilen vahiy, Kur’ân-ı Kerim. 3. mat. Çıkarma.

⁶³⁶ ednâ: (a.sîf. denâ’et “alçak olmak”tan ednâ) 1. Çok (daha, en, pek) aşağı, âdî. 2. En küçük, en az, cüz’î.

⁶³⁷ (imâm) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁶³⁸ (hazretlerinden mervîdir ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mervî: sîf. (a. rivâyet “sözü nakletmek”ten mervî) Ağzdan ağıza söylenip gelen, nakil ve rivâyet edilen.

râvî: (a.sîf. rivâyet’den. c. râviyân) Rivâyet eden, söyleyen, hikâye eden, anlatan.

⁶³⁹ "خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعُورُ" An el-Hāris⁶⁴⁰ el-Ā' ver k̄āle:
 "Merartū'l mescide⁶⁴¹ feiza'n-nāsu⁶⁴² yeḥūdūne⁶⁴³ fī'l-eḥādīsi⁶⁴⁴ fe daḥaltū⁶⁴⁵ 'alā
 'Alīyyin⁶⁴⁶ feḥultū⁶⁴⁷ (3) yā emīrū'l-mū' minīn⁶⁴⁸, elā terā'n-nāse⁶⁴⁹ ḳadd⁶⁵⁰ ḥāḍū fī'l-
 eḥādīsi, k̄āle ve ḳadd fe'alūhā⁶⁵¹ ḳultū⁶⁵² ne'am⁶⁵³. K̄āle: ammā (emā) inni⁶⁵⁴ sem'itu⁶⁵⁵
 (4) Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem yeḳūlū⁶⁵⁶ elā⁶⁵⁷ innehā⁶⁵⁸ setekūnū⁶⁵⁹
 fitnetūn⁶⁶⁰ feḥultū mā'l-maḥrecū⁶⁶¹ minhā⁶⁶² yā Resūlu'l-lāh k̄āle⁶⁶³ kitābu'l-lāhi fihi⁶⁶⁴

⁶³⁹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2906.htm> Erişim Tarihi: 13.12.2021, Saat: 21:30.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân Bahsi, 2906.

2. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=33061> Erişim Tarihi: 13.12.2021, Saat: 21:40.

Cami' al-Tirmizi Kitap: 45, Hadis: 3153

⁶⁴⁰ hāris: (a.i. hārş "tohum ekmek"ten hāris) Çiftçi, ekip biçen, zirâat yapan kimse, harras.

ḥādīs: sıf. ve i. (a. hudūs "yeni olmak, sonradan olmak, yokken var olmak"tan ḥādīs) 1. Meydana çıkan, zuhur eden (şey). 2. din. Kadim olan Allah'a nispetle yoktan yaratılmış olan, ezeli olmayan, sonradan var olan (şey).

⁶⁴¹ merartū'l mescide: Mescide uğradım.

⁶⁴² feiza'n-nāsu: O esnada insanlar.

nās: (a.i. nās) İnsanlar, halk.

⁶⁴³ yeḥūdūne: İleri geri konuşuyorlar.

⁶⁴⁴ fī'l-eḥādīsi: Hadisler hakkında.

⁶⁴⁵ fe daḥaltū: Girdim.

⁶⁴⁶ 'alā 'Alīyyin: Hz. Ali'nin huzuruna.

⁶⁴⁷ feḥultū: Dedim ki.

⁶⁴⁸ emīrū'l-mū' minīn: (mū' minlerin emīrleri) İslām halīfesi.

mū' minīn: (a.sıf. ve i. emn'den mū' min'in c.) İmān etmiş, İslām dinine inanmış olanlar. Müslümanlar.

⁶⁴⁹ elā terā: Görmez misin?

en-nāse: İnsanları.

⁶⁵⁰ ḳadd ḥāḍū: İleri geri konuşmaya dalmışlar.

ḳadd: (a.i.) boy.

⁶⁵¹ eve ḳadd fe'alūhā: Gerçekten öyle yaptılar mı?

⁶⁵² ḳultū: Dedim ki.

⁶⁵³ ne'am: ünl. (a. ne'am) Evet.

⁶⁵⁴ inni: Ben.

⁶⁵⁵ sem'itu: İşittim.

⁶⁵⁶ yeḳūlū: Diyor, der.

⁶⁵⁷ elā: Dikkat edin.

⁶⁵⁸ innehā: Şüphesiz ki.

⁶⁵⁹ setekūnū: Olacak.

⁶⁶⁰ fitnetūn: Bir fitne.

⁶⁶¹ mā'l-maḥrecū: Çıkış neresidir.

maḥrec: (a.i. ḥurūc "çıkma"tan maḥrec) 1. Dışarı çıkılacak, huruç edilecek yer, delik veya kapı. 2. Ses veya harfın ağızdan çıkış şekli, söyleyiş, telaffuz. 3. dilb. Boğumlanma noktası.

⁶⁶² minhā: (a.e.) 1. Ondan, bundan. 2. i. Çıkarma ve indirme sembolü. (Metinde "o fitneden" anlamında kullanılmıştır.)

⁶⁶³ k̄āle: Buyurdu ki.

⁶⁶⁴ fihi: Onun içinde.

min (5) nebe'in⁶⁶⁵ mā kāne қablekūm⁶⁶⁶ ve ҳayra⁶⁶⁷ mā ba'dekūm⁶⁶⁸ ve ҳūkmū⁶⁶⁹ mā beynekūm⁶⁷⁰ hüve'l-faşlu⁶⁷¹ leyse bi'l-hezli⁶⁷² men⁶⁷³ terekehu⁶⁷⁴ min cebbārin⁶⁷⁵ қаšemehu'l-lāh⁶⁷⁶. Ve men⁶⁷⁷ ibteğāyi⁶⁷⁸ (6) el-hudā⁶⁷⁹ fī ğayrihi⁶⁸⁰ eḍallehu'l-lāh⁶⁸¹ ve hüve'l-ḥablu'l-lāhi'l-metīnū⁶⁸² ve hüve'z-zikrū'l-ḥakīmu⁶⁸³ ve hüve's-şırātū'l-

⁶⁶⁵ min nebe'in: Haberlerin bir kısmı.

⁶⁶⁶ mā kāne қablekūm: Öncenize ait.

kāne: (a.fiil) Oldu, husūle geldi mănāsına bāzı terkiplere katılır.

kān: (f.i. kân) 1. Mâden yatağı, mâden ocağı. 2. mec. Bir şeyin çok bol bulunduğu yer veya kimse, kaynak.

қabl: (a.zf.) Ön, önce, öndeki, evvel, evvelki.

⁶⁶⁷ ve ҳayra: Ve hayırlı olan.

ḥayr: (a.i.) İyilik; iyi, faydalı iş; fayda.

ḥayr: sıf. (a.) İyi, faydalı, hayırlı; yarar.

⁶⁶⁸ mā ba'dekūm: Sonranıza ait.

mā-ba'd: Alttaki, sondaki.

ba'de: (a.zf.) Sonra.

mā- : (a.e.) O şey ki, şu nesne, ...daki.

mā: zamir. (f.) Biz.

⁶⁶⁹ ve ҳūkmū: Ve hükümler.

⁶⁷⁰ mā beynekūm: Aranızdaki şeylerle alâkalı.

⁶⁷¹ hüve'l-faşlu: O ayırmadır.

hüve: zamir. (a.) 1. Üçüncü tekil şahıs zamiri: o. 2. Allah.

faşl: (a.i.c. fusül) 1. Ayırma, ayrılma. 2. Bölüm, kısım; devre. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Mesele, iş, husus, safha. 4. Çözme, halletme, hükme varma. 5. Bir kitabın ana bölümlerinden her biri, mephas. 6. Mevsim.

⁶⁷² leyse bi'l-hezli: Şaka, eğlence değildir.

leys: (a.i.) Yokluk.

hezl: (a.i.c. : hezliyyât) Eğlence, alay, şaka, lâtife.

⁶⁷³ men: Her kim.

⁶⁷⁴ terekehu: Onu terk eder.

⁶⁷⁵ min cebbārin: Zorbalık yaparak.

cebbār: sıf. ve i. (a. cebr "zorlamak"tan cebbār) 1. Cebreden, zor kullanan (kimse), zorba. 2. halk ağzı. Çok becerikli, cerbezeli, tuttuğu şeyi koparan (kimse). 3. i. "Dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebredecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

⁶⁷⁶ қаšemehu'l-lāh: Allah onun iflahını keser.

⁶⁷⁷ ve men: Ve her kim.

⁶⁷⁸ ibteğā: Arar.

⁶⁷⁹ el-hudā: Hidāyet.

⁶⁸⁰ fī ğayrihi: Ondan başkasında.

⁶⁸¹ eḍallehu'l-lāh: Allah onu dalâlette bırakır.

⁶⁸² ve hüve'l-ḥablu'l-lāhi'l-metīnū: Ve o Allah'ın sağlam ipidir.

ḥabl: (a.i. ḥabl) 1. İp, urgan. 2. mec. Bağ.

Hablullah: "Allah'ın ipi" Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dîni.

⁶⁸³ ve hüve'z-zikrū'l-ḥakīmu: Ve o hikmetli bir hatırlatmadır.

ḥakīm: (a.i. ḥikmet'ten ḥakīm) 1. Varlıktaki şeylerin mâhiyet ve hakikatlerini aklı ile bilen kimse. eski. Filozof. 2. i. ve sıf. Akıllı, derin düşünceli, hükümleri sağlam, basîret ve sağ duyu sâhibi kimse. 3. "Son bulması tasavvur edilemeyen dâimî ve ezeli en yüksek ilme sâhip olan, kühnünü kendisinden başkasının tam mânâsıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sâhibi" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

müstakîmu⁶⁸⁴ ve hüve'l-lezî⁶⁸⁵ lâ teziġu bihi⁶⁸⁶ (7) el-ehvā'u⁶⁸⁷ velā teltebisü bihi⁶⁸⁸ el
elsinetü⁶⁸⁹ velā teşbe'u⁶⁹⁰ minhü⁶⁹¹ l-'ulemā'u⁶⁹² velā yaĥlaķu⁶⁹³ 'alā keşretü'r-raddi⁶⁹⁴
velā tenķaẓî⁶⁹⁵ 'acā'ibehu⁶⁹⁶ hüve'l-lezî lem tentehi' (8) l-cinnü iz semi'athü ĥattā ān
ķālū⁶⁹⁷ 'İnnā semi'nā Ķur'ān'en 'aceben.'⁶⁹⁸ 'Yehdi ile'r-rüşdi fe āmennā bihi.'⁶⁹⁹ Ve
men⁷⁰⁰ ķāle bihi⁷⁰¹ şadeķa⁷⁰² ve men 'ameli bihi⁷⁰³ ecira⁷⁰⁴. Ve men (9) ĥakeme bihi⁷⁰⁵

⁶⁸⁴ ve hüve's-sırātü'l-müstakîmu: Ve o dosdoġru yoldur.

⁶⁸⁵ ve hüve'l-lezî: O öyle bir kitaptır ki.

⁶⁸⁶ lâ teziġu bihi: Onunla sapmaz.

⁶⁸⁷ el-ehvā'u: Arzular.

⁶⁸⁸ velā teltebisü bihi: Onunla yalana düşmez.

velā: (a.i. velā') 1. Yakınlık. 2. Bir efendinin âzat ettiġi köle veya câriyesiyle olan yakınlığı ve onlar üzerindeki hakkı. 3. hukuk. İki kişi arasında bir akitle veya hükmen mîrasçılık ilişkisi doğuran yakınlık, hükmi karâbet.

⁶⁸⁹ el elsinetü: Diller.

⁶⁹⁰ velā teşbe'u: Doymaz.

teşbi': (a.i.) Karnını doyurma, karnı doyurulma.

⁶⁹¹ minhü: Ona.

⁶⁹² el-'ulemā'u: Alimler.

⁶⁹³ velā yaĥlaķu: Eskimez.

⁶⁹⁴ 'an keşretü'r-raddi: Çok okumakla.

keşret: (a.i.) 1. Çokluk, bolluk, ziyâdelik. 2. tasavvuf. Cenâbıhakk'ın tecellisiyle zuhûra gelmiş olan çokluk, mahlûkâtın çokluğu.

⁶⁹⁵ velā tenķaẓî: Tükenmez.

⁶⁹⁶ 'acā'ibehu: Harikuladelîġi.

⁶⁹⁷ lem tentehi'l-cinnü iz semi'athü ĥattā ān ķālū: Cinler onu işitip şöyle dediler.

ĥattā: bağl. (a. ĥattā) "Bile, dahi, üstelik, bundan başka, hem de" gibi anlamı kuvvetlendirmek için kullanılır.

ķālū: (a. ķālū) "dediler".

⁶⁹⁸ Ķur'ān, (Cin) 72/1: "Şüphesiz biz hayranlık verici bir Kur'an dinledik." (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

innā: Şüphesiz biz.

semi'nā: Dinledik.

Ķur'ān'en: Bir Kur'ān.

'aceben: Harikulade güzel.

⁶⁹⁹ Ķur'ān, (Cin) 72/2: "Doġruya ileten ona (Kur'an'a) inandık." (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

yehdi: İletiyor, ulaştırır.

er-rüşdi: Doġru yola.

fe āmennā: Ve inandık.

bihi: Ona.

⁷⁰⁰ ve men: Ve her kim.

⁷⁰¹ ķāle bihi: Böyle söylerse.

⁷⁰² şadeķa: Doġru söylemiş olur.

şadaķ: (a.i.) 1. Doġruluk, doġru olma. 2. Tasdik edilen, onaylanan şey.

⁷⁰³ 'ameli bihi: Onunla amel ederse.

⁷⁰⁴ ecira: Ödüllendirilir.

ecir: i. (a. ecr) 1. Bir iş karşılığında verilen ücret. 2. Mânevî karşılık, sevap.

⁷⁰⁵ ĥakeme bihi: Onunla hüküm verirse.

ĥakem: i. (a. ĥakem) 1. Bir anlaşmazlığı halletmek üzere ilgili taraflarca seçilen kimse. 2. spor. Futbol, güreş vb. oyunlarda oyunu yöneten kimse. 3. "Hükmeden, her şeyin hükmünü veren, haklıyı haksızı ayıran, cezâyı, mükâfâtı hakkıyla uygulayan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir. 4. Bir alanda uzman olan kişi.

‘adele⁷⁰⁶ ve men de‘ā ileyhi⁷⁰⁷ hüdiye⁷⁰⁸ ilā şırât-ın müstaķīm huzhā ileyke⁷⁰⁹ yā A‘ver⁷¹⁰.” (Ya‘nî)⁷¹¹ Hāris el-A‘ver⁷¹² rağiya‘l-lāhu ‘anh hāzret(ler)inden⁷¹³ rivāyet (10) olup didi ki: Mescidden⁷¹⁴ geçerdim. Bakdım halk⁷¹⁵ kır (mālāya‘nî)⁷¹⁶ sözlere ve ğiybete⁷¹⁷ dalmışlar. Halk hakkında⁷¹⁸ Hāzret-i ‘Alî kerrem⁷¹⁹u‘l-lāhu vechehu(ya)⁷²⁰ hāzretine varup: (11) “Yā emîrū‘l-mü‘minîn! Görmeyeseñ (görmez misin)⁷²¹, halk kır sözlere ğiybete daldılar.” didim. Baña “Daldılar mı?” didi. Ben “Belî⁷²² daldılar.” didim. Buyurdi ki “Ben eşitdim (Hāzret-i Seyyidü’s-şekāleyn)⁷²³ (12) Hāzret-i Resûl buyururken. Anlar öyle (kır)⁷²⁴ birbiri hakkında (...)⁷²⁵ söze daldıklarında bil ki fitne⁷²⁶ olacaktır (vukū‘ bulacaktır buyurdılar)⁷²⁷.” Ben, yā Resûlu‘l-lāh andan çıkup (maħrec

hüküm: (a.i. hüküm) 1. Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı. 2. Hâkimiyet. 3. Önem, kuvvet, geçerlilik. 4. Tesir, nüfuz, kudret. 5. Emir, buyruk. 6. hukuk. Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar. 7. târih. Dîvân-ı hümâyundan pâdişah adına çıkan karar.

⁷⁰⁶ ‘adele: Adil olur.

⁷⁰⁷ de‘ā ileyhi: Ona davet ederse.

⁷⁰⁸ hüdiye: Ulaşır.

⁷⁰⁹ huzhā ileyke: Bu sözleri iyice ezberle, unutma.

huz: (a.f.i. ahz’dan) ahz maddesinden emri hazır: al.

⁷¹⁰ a‘ver: sıf. (a.) Bir gözü kör, tek gözlü. 2. anat. Körbağırsak.

⁷¹¹ (Ya‘nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷¹² ‘aver: (a.i.) Bir gözü kör olma.

⁷¹³ hāzret(ler)inden: Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷¹⁴ mescid: (a.i. sūcūd’dan c. mesācid) Secde edilecek, namaz kılınacak yer; küçük cāmi.

⁷¹⁵ halk: i. (a. halk) 1. Bir milleti meydana getiren insan topluluğu. 2. Aynı ülkede, aynı devlete bağlı vatandaşların tamâmı. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Aynı yerde bulunan kimseler. 4. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Belli bir bölgede yaşayan kimseler. 5. Bir milletin aydın tabakası ve devlet yöneticileri dışında kalan kısmı, ahālî. 6. Kalabalık, guruh. 7. İnsanlar, yaratılmış olanlar. 8. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Bir milletin aydın tabakasının dışında kalan büyük çoğunluğa âit, bu çoğunluk tarafından yapılan, ona has olan.

⁷¹⁶ (mālāya‘nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mālāya‘nî: sıf. ve i. (a. mā “şey” ve lā-ya‘nî “bir şey kastetmez, amaçlamaz” ile mā-lā-ya‘nî) 1. Mânâsız, faydasız söz veya iş. 2. sıf. Boş, saçma, abes.

⁷¹⁷ ğiybet: (a.i.) 2. Kaybolma. 2. Aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedikodu yapma.

⁷¹⁸ hāķķ: (a.i.c. hukuk) 1. Allah, tanrı. 2. Doğruluk ve insaf. 3. Bir insana âit olan şey. 4. Doğruluk. 5. Geçmiş, harcanmış emek. 6. Pay, hisse. 7. Lāyık, münasip.

⁷¹⁹ kerem: (a.i. kerem) 1. Ruh asâletinin gereği olan cömertlik, âlicenaplık. 2. Lutuf, iyilik, merhamet, ihsan.

⁷²⁰ vechehu(ya) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷²¹ (görmez misin) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷²² belî: ünl. (a. belā “evet” kelimesinin Farsçalaşmış şekli belî) Evet, hay hay, peki.

⁷²³ (Hāzret-i Seyyidü’s-şekāleyn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷²⁴ (kır) Bu kelimenin üstü hocası tarafından çizilmiş, yerine kelime eklenmemiş.

⁷²⁵ Kelime okunamamıştır.

⁷²⁶ fitne: (a.i. fitne “deneme, imtihan”) 1. Karışıklık, fesat, kargaşalık. 2. Karışıklığa sebep olacak kadar güzel kadın (yüz, göz vb.), âfet. 3. i. ve sıf. Ara bozucu kimse, kıskırtıcı, fitneci.

⁷²⁷ (vukū‘ bulacaktır buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ya ‘nî tahlîş-i girîbân idecek cāy nedir, didim.)⁷²⁸ (13) kurtulacak yer nedir? Buyurdi(lar ki)⁷²⁹ ki: “Hak (sübḥāne ve)⁷³⁰ Te ‘ālî’niñ kitābı Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân’dır. Zîrâ anda sizlerden evvel olanlar (muḳaddem)⁷³¹ ve sizlerden soñra (mu’ahḥar)⁷³² hayırlu (14) olanlarıñ haberleri vardır. Ve aralarıñızda (ve beyninizde)⁷³³ olacaqlarıñ (vuḳû’ bulacaqlarıñ)⁷³⁴ hükmi vardır. Zîrâ Kur’ân faşldır, hak ile bâtiliñ⁷³⁵ arasın faşl idüp ayırır. Zîrâ (15) anuñ cümlesi şıdḳdır⁷³⁶. Anda bâtil, yalan (ve ḥilāf)⁷³⁷ yokdur. Her kim tekebbürliginden⁷³⁸ (ve)⁷³⁹ cebbārılığından⁷⁴⁰ anı terk idüp anuñ ile ‘amel itmezse Hak (sübḥāne ve)⁷⁴¹ Te ‘ālî anı kesüp (16) gökden helāk⁷⁴² eyler. Ol ḥablu’l-lāhi’l-metîn⁷⁴³ ki

⁷²⁸ (maḥrec ya ‘nî tahlîş-i girîbân idecek cāy nedir, didim.) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

maḥrec: i. (a. ḥurûc “çıkma”tan maḥrec)

1. Dışarı çıkılacak, huruç edilecek yer, delik veya kapı. 2. Ses veya harfin ağızdan çıkış şekli, söyleyiş, telaffuz.

tahlîş: i. (a. ḥalās “kurtulmak”tan tahlîş) Kurtarma, kurtarıma.

girîbân: i. (f. girîbân) Elbise yakası.

cāy: i. (f. cāy > cā) Yer, mahal, mevki.

⁷²⁹ Buyurdi(lar ki) ki: Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷³⁰ (sübḥāne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷³¹ (muḳaddem) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

muḳaddem: sıf. (a. taḳdîm “öne geçirmek, yükseltmek”ten muḳaddem) 1. Önde olan, önden giden, ileride bulunan. 2. Zaman bakımından daha eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki.

⁷³² (mu’ahḥar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mu’ahḥar: sıf. (a. te’ḥîr “geri bırakmak”tan mu’ahḥar) 1. Tehir edilmiş, geriye bırakılmış, sonradan olmuş, sonraki. 2. i. Kıpç, makat.

⁷³³ (ve beyninizde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷³⁴ (vuḳû’ bulacaqlarıñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷³⁵ bâtil: (a.sıf. butlân’dan) Boş, beyhüde, yalan; çürük.

⁷³⁶ şıdḳ: (a.i.) 1. Doğruluk, gerçeklik. 2. İç, yürek temizliği.

⁷³⁷ (ve ḥilāf): Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥilāf: (a.i.) Karşı, zıt; yalan.

⁷³⁸ tekebbür: (a.i. kiber “büyük olmak”tan tekebbür) Kibirlenme, büyüklük satma.

⁷³⁹ (ve): Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁴⁰ cebbār: sıf. ve i. (a. cebr “zorlamak”tan cebbār) 1. Cebreden, zor kullanan (kimse), zorba. 2. halk ağzı. Çok becerikli, cerbezeli, tuttuğu şeyi koparan (kimse). 3. i. “Dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebredecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

⁷⁴¹ (sübḥāne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁴² helāk: i. (a. helāk) 1. Ölme, mahvolma, yok olma. 2. Perişan olma, bitkin duruma gelme.

⁷⁴³ ḥablu’l-lāh: (a.birl.i.) 1. Kur’ân-ı Kerim. 2. İslâm dîni.

metîn: sıf. (a. metānet “sert ve kuvvetli olmak”tan metîn) 1. Sağlam, dayanıklı, kuvvetli, güçlü. 2. sıf. ve i. Zorluk, sıkıntı ve acılar karşısında yılgınlık göstermeyen, dayanma gücünü kaybetmeyen, metānetli (kimse). 3. i. “Asla acze düşmeyen, zorluk ve sıkıntı nedir bilmeyen, her şeyden ve herkesten sağlam ve güçlü olan” mânâsında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

Hakk'ın 'ahd⁷⁴⁴ u amandır⁷⁴⁵. Anı tutanı (ahz ideni)⁷⁴⁶ Hak (sübhâne ve)⁷⁴⁷ Te'âlâ civârına⁷⁴⁸ irdirir (rahmetine vâsıl eyler)⁷⁴⁹. Ve ol zikr ki şeref⁷⁵⁰ (ü)⁷⁵¹ 'izzetdir⁷⁵². Ve hâkim ki (17) muhkemdir⁷⁵³. İhtilâfdan⁷⁵⁴ ve ıztırâbdan⁷⁵⁵ beridir⁷⁵⁶ ve toğrı açık yoldur. Zey⁷⁵⁷ ki ol hâkdan bâtla meyl itmez ve dil dolaşup karışmaz. (18) Ve 'ulemâlar andan toymaz, ne kadar ma'nâ virseler nihâyetine irmezler (vâsıl olamazlar)⁷⁵⁸. Her kim Kur'an'dan gayrıdan hidâyet dilerse dâlâlete düşer ve ne kadar redd⁷⁵⁹-i cevâb (19) ma'nâ⁷⁶⁰ itseñ ma'nâları dükenmez. Ve 'acâ'ibleri⁷⁶¹ nihâyet bulup dükenmez (ve 'acâ'ibâtı nihâyet bulmaz)⁷⁶². Ve Kur'an şol⁷⁶³ şıddıdır ki anı cinler eşidüp terk itmeyüp kabûl (20) idüp bizler bir Kur'an eşitdik ki rüşde⁷⁶⁴ hidâyet ider aña biz inanup imân⁷⁶⁵

⁷⁴⁴ 'ahd: (a.i.c. uhûd) 1. söz verme. 2. and, yemin. 3. devir, zaman, gün.

⁷⁴⁵ amân: i. (a. emân) 1. Emin olma, korkusuzluk, güven, emniyet. 2. Emin kılma, bağışlayıp korkusuz kılma, emniyet içinde bulundurma. 3. târih. Eskiden savaşta veya barışta düşmana emniyet içinde bulunduğunu sözle, yazıyla veya bir işaretle bildirme.

⁷⁴⁶ (ahz ideni) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁴⁷ (sübhâne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁴⁸ civâr: (a.i.) 1. Çevre, yöre. 2. Yakın yer, yakın komşu.

⁷⁴⁹ (rahmetine vâsıl eyler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

rahmet: i. (a. rahmet) 1. Allah'ın yaratıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi. 2. halk ağzı. Yağmur. vâsıl: sıf. (a. vuşûl "ulaşmak, kavuşmak"tan vâsıl) 1. Ulaşan, erişen. 2. Kavuşan.

⁷⁵⁰ şeref: (a.i.) 1. [ma'nen] Büyüklük, yükseklik, ululuk. 2. Övünme. 3. Üstünlük.

⁷⁵¹ (ü) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁵² 'izzet: (a.i.) 1. Değer, kıymet; yücelik, ululuk. 2. Kuvvet, kudret. 3. Hürmet, saygı; ikram.

⁷⁵³ muhkem: (a.sıf. hükm'den) 1. Tahkîm edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli. 2. huk. Değiştirilmesi mümkün olmayan yazı, söz.

muhkim: (a.sıf. hükm'den) İhkâm eden, kuvvet veren, kuvvetleştiren, sağlam kılan.

⁷⁵⁴ ihtilâf: (a.i. hîlâf "arka; ayrılık, muhâlefet etmek"ten ihtilâf) 1. Anlaşmazlık, uyuşmazlık. 2. Farklı olma, uymama, ayrılık, aykırılık.

⁷⁵⁵ ıztırâb: (a.i. darb "vurmak"tan ıztırâb) Maddî veya mânevî acı, azap, eziyet, zahmet, sıkıntı; vesvese.

⁷⁵⁶ berî: (a.sıf. berâet'ten) Sâlim, kurtulmuş; temiz.

⁷⁵⁷ zey': (a.i.) Duyulma, meydana çıkıp yayılma.

⁷⁵⁸ (vâsıl olamazlar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁵⁹ redd: (a.i.) 1. Geri döndürme, döndürülme, geri çevirme, çevirilmeye; kabûl etmeme; kabûl edilmeme; 2. Tanımama, inkâr etme. 3. huk. Çürütme, iptâl etme.

redd-i cevâb: cevap verme, karşılık verme.

⁷⁶⁰ ma'nâ: (a.i. 'any "kastetmek"ten ma'nâ) 1. Kelime, söz, hareket, davranış vb.nin ifâde ettiği şey, anlatılmak istenen veya onlardan anlaşılan şey, anlam, medlûl, mefhum. 2. Madde ve cismin dışında olan şey, iç, bânî, ruh. 3. Asıl, öz, gerçek, hakikat. 4. İfade. 5. ("Mânâ âlemi" âlem-i mânâ'dan kısaltma yoluyla) Rüyâ, düş.

⁷⁶¹ 'acâ'ib: (a.sıf. acîbe'nin c.) 1. Çok tuhaf şey, anlaşılmaz, değişik, garip. 2. i. Hayretler içinde bırakan garip şey [Eskimiştir]. 3. Şaşılabacak şey.

⁷⁶² (ve 'acâ'ibâtı nihâyet bulmaz) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

'acâ'ibât: (a.i. acâib'in c.) 1. Acâyip şeyler. 2. Normale aykırı gelen, yadırganan mahlûkları inceleyen ilim.

⁷⁶³ şol: sıf. ve zamir. (< uş+ol) E. T. Türk. Şu, o.

⁷⁶⁴ rüşd: (a.i. ruşd) 1. Doğru yolu bulma, doğru yolda gitme. 2. Doğru düşünecek, doğruyu bilecek, ayırt edecek seviyede olma, olgunluk, kemal. 3. Bülûğa erme, bâliğ olma, erginlik.

⁷⁶⁵ imân: (a.i. emn "emin olmak, güvenmek"ten imân) 1. Allah'a inanma, dînî inanç. 2. Kuvvetli inanç. 3. dîn. Allah'ın birliğini, melekleri, mukaddes kitapları, peygamberleri, kıyâmet gününü, kaderi, ölümden sonra dirilmeyi kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etme, kalben inanma ve dil ile söyleme.

itdik, didiler. Her kim anuñla söylerse şādık⁷⁶⁶ toğrı (21) söyler ve her kim anuñ ile ‘amel iderse ecr (ü)⁷⁶⁷ şevāba irer (nā’ il olur)⁷⁶⁸. Ve her kim anuñla hüküm iderse ‘adl⁷⁶⁹ eyler. Ve her kim aña da‘vet olup kabûl iderse (22) şırāt-ı müstakîme hidāyet bulur.” Ey A‘ver! Bunları benden alup zabt⁷⁷⁰ eyle deyü Hāzret-i ‘Alî kerremu’l-lāhu vecchehu⁷⁷¹. Hāris’e bunları bütün zıkr eyledi (buyurdılar)⁷⁷². (23) Bunı (imām)⁷⁷³ Tirmizî hāzreti (hāzretleri)⁷⁷⁴ zıkr idüp bu hādīs ġarībdir⁷⁷⁵ ve senedi mechûldür⁷⁷⁶ ve Hāris için ‘ulemāların⁷⁷⁷ sözleri var didi. Ve dağı رَسُولُ اللَّهِ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي لَيْسَ فِيهِ خَوْفُهُ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْحَرَبِ⁷⁷⁸ (Ve ‘an ibn

īmān etmek: Allah’a inanmak; kuvvetle inanmak.

⁷⁶⁶ şādık: sıf. ve i. (a. sidk “doğru sözlü olmak”tan şādık) 1. Dostluğunda samîmî ve vefālî olan, dostluk bağlarının gerektirdiğı vefâyı gösteren, sadâkatlı (kimse). 2. Doğru, gerçek, hakîkî.

⁷⁶⁷ (ü): Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁶⁸ (nā’ il olur) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nā’ il: (a.sıf. neyl’den) 1. Murādına eren, ermiş, ele geçirilen.

nā’ il olmak: Erişmek, elde etmek, ulaşmak.

⁷⁶⁹ ‘adl: (a.i. ‘adl) Adālet, hakkāniyet, doğruluk, tarafsızlık.

⁷⁷⁰ zabt: i. (a. zabt) 1. Tutma, kuvvetle tutma. 2. Yönetimi altına alma, sâhip olma. 3. Bir yeri silâh zorü ile ele geçirme. 4. Yazı veya makine ile kaydetme, tespit etme. 5. Akılda tutma.

⁷⁷¹ vecche: i. (a. viche “taraf”tan) 1. Yüz, surat. 2. (Bir binâda) Görünen yüz. 3. Yön, istikamet.

vech: i. (a. vech) 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, biçim, yol. 3. Sebep, vesîle.

⁷⁷² (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁷³ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁷⁴ (hāzretleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁷⁵ ġarīb: sıf. ve i. (a. ġurbet - ġarābet “vatanından uzak olmak; yabancı olmak”tan ġarīb) 1. Kimsesiz, zavallı, biçāre (kimse). 2. Gurbet ellerde kalmış, kendi ilinden ayrılmış, bulunduğu yerde yabancı olan (kimse), yabancı. 3. Kolay anlaşılamayan, gizli tarafları bulunan, anlaşılmaz (şey), sırlı. 4. İç dokunan, dokunaklı, müessir. 5. Yadırganan, şaşırtıcı, değişik, tuhaf (şey), acayıp. 6. Hadis ilminde, rivāyet tabakalarından herhangi birindeki râvîsi tek şahıs olan hādise verilen isim, fert.

“İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Tirmizî’yi, hadisleri sahih, hasen, ġarīb ve zayıf şeklinde ilk defa taksim eden kişi olarak takdim etmektedir.

“hadîsun ġarîbun”: zayıf hadis.

Tirmizî, ġarīb hadis hakkında “Ehl-i hadis, hadisi değişik manalara gelmek üzere “ġarīb” olarak nitelendirir” dedikten sonra bu çeşitleri aşğıdaki gibi açıklamaktadır:

1. Bazen bir hadis sadece bir vecihten rivāyet edildiğı için ġarīb olarak nitelenir.
2. Bazen de bir hadis (metnindeki) bir ziyade nedeniyle ġarīb olabilmektedir. Bu ziyade hafızasına güvenilen bir kimse tarafından yapılmışsa sahih kabul edilir.
3. Bazen de bir hadis değişik vecihlerden rivāyet edilir. Ancak senedinin durumu nedeniyle ġarīb olur.”

Hüseyin Akgün, “Tirmizî’nin Kullandığı “Hadîsun ġarîbun” Kavramı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2017, s. 107-124. (Alıntı yapılan s. 108-110)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/37794/478320> Erişim Tarihi: 20.02.2021, Saat: 10:20.

⁷⁷⁶ mechûl: sıf. (a. cehl “bilmemek”ten mechûl) 1. Bilinmeyen, tanınmayan, belli olmayan. 2. mat. Bilinmeyen. 3. i. Hakkında bilgi edinilemeyen, bilinmeyen, tanınmayan, keşfedilmemiş yer veya şey. 4. dilb. Meçhul fiil.

⁷⁷⁷ ‘ulemā: i. (a. ‘ālim’in çoğul şekli ‘ulemā) 1. Âlimler, bilginler. 2. Eskiden kendilerine mahsus bir kıyâfetleri olan müderris, müftü, kadı, vâiz vb. ilmiye sınıfı mensupları, din bilginleri.

⁷⁷⁸ <https://www.hadiskitaplari.com/ara/?q=Tirmizi+2210&p=13> Erişim Tarihi: 15.12.2021, Saat: 10:18.

Tirmizî, Fazâilü’l-Kur’ân, 2913-18.

‘Abbās rāḍiya’l-lāhu (24) ‘anhümā ḳāle: “Ḳāle Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem inne’r-recūle’l-lezī⁷⁷⁹ leyse fī fī cevfihi⁷⁸⁰ şey’ün mine’l-Ḳur’ān’i⁷⁸¹ ke’l-beyti’l-ḥarābi⁷⁸².”) İbn ‘Abbās rāḍiya’l-lāhu (25) ‘anhümādan rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resūl (ḥazret-i ḥāce-i ‘ālem-tāb şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem)⁷⁸³ buyurdı “Şol kişi ki anuñ kalbinde Ḳur’ān’dan bir şey’ olmaya, ol ḥarāb ev gibidir.” Bunu Tirmizī (26) ḥazreti zikr idüp ḥadīş ḥasen⁷⁸⁴, şaḥīḥ⁷⁸⁵ didi. Ve daḥı Buḥārī’de (Buḥārī-i şerīfde)⁷⁸⁶ عَنْ عُثْمَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلِمَهُ⁷⁸⁷ (‘An ‘Osmān ‘ani’n-nebi⁷⁸⁸ şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥayrukūm⁷⁸⁹ men ta‘allūme⁷⁹⁰’l-Ḳur’ān’e ve ‘allemehu⁷⁹¹.) (27) Ḥazret-i ‘Osmān rāḍiya’l-lāhu ‘anh (dan)⁷⁹² ḥazretinden rivāyet

⁷⁷⁹ inne’r-recūle’l-lezī: Şüphesiz ki eğer bir adamın.

recūl: (a.i.c. ricāl) 1. Ergin, yetişmiş erkek, insan. 2. Ehil, becerikli, elinden iş gelir.

recil: piyadeler, yayalar.

ricl: ayak.

⁷⁸⁰ leyse fī cevfihi: Zihninde olmazsa.

leys: (a.i.) Yokluk.

cevf: (a.i.) Boşluk; oyuk; iç; kalp.

⁷⁸¹ şey’ün mine’l-Ḳur’ān’i: Ḳur’ān’dan bir şey.

⁷⁸² ke’l-beyti’l-ḥarābi: Harap bir ev gibidir.

ke’l: Gibidir.

beyt: i. (a. beyt) Ev, mesken, hâne.

ḥarāb: sıf. (a. ḥarāb) 1. Yıkık dökük, yıkılmaya yüz tutmuş, vîran. 2. Kötü durumda, bitik, perişan. 3. Perişan, hüznü, kederli, gamlı.

⁷⁸³ (ḥazret-i ḥāce-i ‘ālem-tāb şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥāce’: i. (f. ḥāce) 1. Efendi, sāhip, reis. 2. Dîni hizmetlerde görevli kimse, hoca, molla. 3. Muallim, öğretmen, hoca, müderris. 4. Vezir veya yüksek rütbeli devlet adamı. 5. Tüccar. 6. Büyük mutasavvıf Ahmed Yesevî soyundan gelenlere ve Nakşibendilik tarikatına mensup büyük mürşitlere verilen unvan.

‘ālem: Dünya, cihan.

-tāb: sıf. (f. tāften “parlamak, aydınlatmak”tan -tāb) Sonuna geldiği kelimelere “parlayan, parlatan, aydınlatan” anlamları katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

‘ālem-tāb: (a.f.birl.sıf.) Dünyayı parlatan, aydınlatan.

⁷⁸⁴ ḥasen: sıf. (a.) Hüsünlül, güzel.

⁷⁸⁵ şaḥīḥ: sıf. (a. şihḥat “sağlıklı olmak, gerçek olmak”tan şaḥīḥ) 1. Yalan veya hayal ürünü olmayan, gerçek, doğru. 2. Asıl, öz, hakikî. 3. Tam, kusursuz, hâlis. 4. Hastalığı veya sakatlığı bulunmayan, sağlam, sağlıklı, sıhhatli [Daha çok Arapça terkiplerde kullanılır]. 5. eski dilb. Asıl harfleri arasında hurûf-ı illet adı verilen vav, yâ, elif’ten biri bulunmayan, sâlim. 6. zf. Gerçekten, hakikaten [Günümüzde sāhi şeklinde kullanılmaktadır.]

⁷⁸⁶ (Buḥārī-i şerīfde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. (-i şerīfde) eklenmiş.

⁷⁸⁷ 1. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=33063> Erişim Tarihi: 15.12.2021, Saat: 12:20.

Cami’al-Tirmizi Kitap: 45, Hadis: 3154

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/138/1776.htm> Erişim Tarihi: 15.12.2021, Saat: 12:25.

Buḥārī, Sahih-i Buḥārī, Kitabu Fedailul’l Kur’an, 1776.

⁷⁸⁸ ‘ani’n-nebi: Peygamberden.

⁷⁸⁹ ḥayrukūm: Sizin en hayırlınız.

⁷⁹⁰ men ta‘allūme: Öğrenen.

ta‘allūm: i. (a. ‘ilm “bilmek, anlamak”tan te‘allum) Ders alarak öğrenme, belleme.

⁷⁹¹ ve ‘allemehu: Ve öğretendir.

⁷⁹² (dan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

olnup ol da Hâzret-i Resûl'den rivâyet idüp buyurdi ki: “Siziñ hayr(lu)ñuz⁷⁹³ Kûr’ân’ı öğrenüp (Kûr’ân’ı ta’allüm idüp halka ta’lîm idendir)⁷⁹⁴ (28) andan dönüp gayırlara⁷⁹⁵ öğredendir.” Ve dahı (imâm)⁷⁹⁶ Müslim hâzreti (hâzretleri)⁷⁹⁷ ile (imâm)⁷⁹⁸ Buḥārî hâzretiniñ (hâzretleriñ)⁷⁹⁹ ittifâkında⁸⁰⁰ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ، وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ⁸⁰¹ (‘An ‘Ā işe kâlet⁸⁰²: “Kâle Resûlu’l-lâh şalla’l-lâhu (29) ‘aleyhi vesellem; el-mâhiru bi’l-Kûr’ân’i⁸⁰³ ma’a’s-seferati’l-kirâmi’l-berarati⁸⁰⁴ ve’l-lezî yakrâ’ü’l-Kûr’ân’e⁸⁰⁵ ve hüve ve yeteta’ta’u fihi⁸⁰⁶ ve hüve ‘aleyhi⁸⁰⁷ şâkkun⁸⁰⁸ lehü ecrâni⁸⁰⁹.”) Ya’nî, (30) ‘Ā işe raḍiya’l-lâhu ‘anha hâzret(ler)inden⁸¹⁰ rivâyet olnup didi ki: “Hâzret-i Resûl

⁷⁹³ hayr(lu)ñuz Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁹⁴ (Kûr’ân’ı ta’allüm idüp halka ta’lîm idendir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

halk: i. (a. halk) 1. Bir milleti meydana getiren insan topluluğu. 2. Aynı ülkede, aynı devlete bağlı vatandaşların tamâmı. 3. Kalabalık, guruh. 4. İnsanlar, yaratılmış olanlar. 5. Bir milletin aydın tabakası ve devlet yöneticileri dışında kalan kısmı, ahâli.

halk: i. (a. halk) Yaratma, yok iken var etme.

ta’lîm: i. (a. ‘ilm “bilmek, anlamak, öğrenmek”ten ta’lîm) 1. Öğretme, belletme. 2. Ders verme, okutma, öğretim, tedris. 3. Bir şeyi öğretmek için yapılan düzenli çalışma, alıştırma, egzersiz. 4. asker. Orduda askerî idman uygulama, öğrenim ve eğitim. 5. Kur’ân’ı tecvit kaidelerine göre düzgün şekilde okuma.

⁷⁹⁵ gayr: (a.sıf. agyâr) 1. Ayrı, başka, özge, artık, diğer, değil. 2. Yabancı, bildik olmayan. 3. e. Arapça sıfatların başında nefî edatı olan “-sız”, “değil” mânâsına gelir.

⁷⁹⁶ (imâm) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

imâm: (a.i.c. eimme) 1. Namazda kendisine uyulan kimse. 2. Önde bulunan, önyak olan kimse. 3. Halîfe olan kimse. 4. Bir mezhep kuran zât. 5. Hz. Ali neslinden gelen zevat.

⁷⁹⁷ (hâzretleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁹⁸ (imâm) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁷⁹⁹ (hâzretleriñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁰⁰ ittifâk: i. (a. vefk “muvâfık olmak, uygun gelmek”ten ittifâk) 1. Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma. 2. Birlikte hareket etmek üzere sözleşme. 3. İki veya daha fazla devlet arasında saldırı veya savunma amacıyla yapılan anlaşma. 4. Oy birliği. 5. eski. Tesâdüf, rast gelme.

⁸⁰¹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0798.htm> Erişim Tarihi: 15.12.2021, Saat: 17:50.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 798-244.

2. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=53902> Erişim Tarihi: 15.12.2021, Saat: 18:00.

Sünen İbn Mace Kitap: 33, Hadis: 3779.

⁸⁰² kâlet: Dedi ki.

⁸⁰³ el-mâhiru bi’l-Kûr’ân’i: Kur’ân’ı maharetle okuyan.

mâhir: (a.sıf. mâhâret’den c: mehere) Mahâretli, hünarlı, elinden iş gelir, becerikli.

⁸⁰⁴ ma’a’s-seferati’l-kirâmi’l-berarati: Kirâm-ı Berara melekleriyle beraberdir.

ma’: (a.e.) İle, berâber, birlikte.

kirâm: (a.sıf. kerîm’in c.) Soydan gelenler, soyu temizler; ulular, şerefli. 2. Cömertler, eli açıklar.

berere: (a.sıf. berr’in c.) Hayır sahibi olan doğru kimseler, iyilik severler.

⁸⁰⁵ ve’l-lezî yakrâ’ü’l-Kûr’ân’e: Diğer yandan Kûr’ân’ı okuyan.

⁸⁰⁶ ve hüve yeteta’ta’u fihi: Kekelemesine rağmen.

⁸⁰⁷ ve hüve ‘aleyhi: O kimse o okuyuşunda.

⁸⁰⁸ şâkkun: Zorluk ve meşakkat çeker.

şâk: sıf. (a. şâkk “zahmet vermek”ten şâkk) Sıkıntı ve zahmet veren, zahmetli, eziyetli.

⁸⁰⁹ lehü ecrâni: Ona iki kat sevap vardır.

⁸¹⁰ hâzret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

buyurdi(lar)⁸¹¹; Kıur'an'ı hıfz itmede kâmil ü mâhir olup güzel okuyan (31) ol ketebe⁸¹² melekleriyle berâberdir. (Hâzret-i hâce-i 'âlem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem güzel okuyan kimseniñ cennetde menzili ketebe melekleriyle berâberdir)⁸¹³. Cennetde menzili⁸¹⁴ var. Ve şol kişi ki (kimse ki)⁸¹⁵ Kıur'an'ı eyü hıfz itmemiş, dili dolaşur okudukça, ilerüsi hâtırına⁸¹⁶ gelmez, (32) döner âyeti evvelinden okur. Ol döne döne okuması aña meşakkât⁸¹⁷ ve zahmetdir⁸¹⁸ (virir)⁸¹⁹. Andan anuñ iki ecr ü şevâbı vardır. Birisi okudığı için (33) ve birisi ol dönemde zahmet çekdiği içündür. Bunda anuñ ecr ü şevâbı mâhiredir. Fehm olunmasun mâhiriñ ecri çokdur aña ol irmez.” Ve dahı (34) عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ: كَمَثَلِ الْأَنْزَجَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ: كَمَثَلِ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ: كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ طَيِّبٌ، وَلَا طَعْمَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ: كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ، وَلَا رِيحَ لَهَا⁸²⁰ (An Ebî⁸²¹ Mūsā el-Eş'arî “Enne'n-nebiyye şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem kâle: Meşelü'l-mü'mini'l-lezî yaqrâu'l-Kur'an'e⁸²² kemeşeli'l-etrücceti⁸²³ ta'muhā⁸²⁴ tayyibun⁸²⁵ ve riḥuhā⁸²⁶ (35) tayyibun ve meşelü'l-mü'mini'l-lezî lā yaqrā'u'l-

⁸¹¹ buyurdi(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸¹² ketebe: i. (a. kâtib'in çoğul şekli ketebe) Kâtipler.

⁸¹³ (güzel okuyan kimseniñ cennetde menzili ketebe melekleriyle berâberdir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸¹⁴ menzil: i. (a. nuzûl “inmek, konmak, konaklamak”tan menzil) 1. Yolcuların konakladıkları yer, konak yeri, konak. 2. İki konak arasındaki uzaklık, bir konaklık mesâfe, normal yürüyüşle bir günlük yol. 3. mec. Varılacak yer. 4. Rütbe, mevki, makam. 5. Oturulan, ikâmet edilen yer, ev, mesken, ikâmetgâh. 6. mec. Dünya, cihan.

⁸¹⁵ (kimse ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸¹⁶ hâtır: i. (a. hûṭūr “akla gelmek” ve hâtir “kalp”ten hâtir) 1. Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza. 2. Gönül, duygu, his. 3. Bir kimsenin biri üzerindeki saygılı etkisi, itibar.

⁸¹⁷ meşakkât: i. (a. şakk “iş zor gelmek, sıkıntı vermek”ten meşakkât) Güçlük, zorluk, sıkıntı, eziyet, zahmet.

⁸¹⁸ zahmet: i. (a. zahmet) 1. Sıkıntı, eziyet. 2. Güçlük, zorluk.

⁸¹⁹ (virir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸²⁰ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/173/2449.htm> Erişim Tarihi: 16.12.2021, Saat: 10:10.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitâbu't-Tevhîd, 2449-7560.

2. <http://islampoint.com/l/mtn/6509/2154.htm> Erişim Tarihi: 16.12.2021, Saat: 10:20.

⁸²¹ ebî: (a.i.) Baba.

⁸²² meşelü'l-mü'mini'l-lezî yaqrâu'l-Kur'an'e: Kur'an okuyan mü'minin misali.

yaqrâu: Kelimenin yazımında hemze kullanılmamış.

⁸²³ kemeşeli'l-etrücceti: Turunç gibidir.

⁸²⁴ ta'muhā: Tadı.

⁸²⁵ tayyibun: Hoştur.

tayyib: sıf. (a.) İyi, güzel, hoş.

⁸²⁶ riḥuhā: Kokusu.

Ḳur'ān'e⁸²⁷ kemeşeli't-temreti⁸²⁸ ta'muhā tayyibun, ve lā riḥa lehā⁸²⁹ ve meşelü'l-fāciri'l-lezī yakrā'u'l-Ḳur'ān'e⁸³⁰ kemeşeli'r-reyhāneti⁸³¹ **[3b]** (1) tayyibun ve lā ta'me lehā⁸³² ve meşelü'l-fāciri'l-lezī lā yakrā'u'l-Ḳur'ān'e⁸³³ kemeşeli'l-ḥanzaleti⁸³⁴ ta'muhā mürrün⁸³⁵ ve lā riḥa lehā.”) (Ya'nī)⁸³⁶, Ebī Mūsā el-Eş'arī (2) raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazret(ler)inden⁸³⁷ rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resūl buyurdi (buyurdılar ki ol naḥl-i tırāz bāğ-ı belāğ şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem)⁸³⁸; Ḳur'ān okuyan mü'min ol turunc portakala beñzer. (3) Lezzeti tatlu (şirīn)⁸³⁹ ve koḥusı (ve būy)⁸⁴⁰ güzel. Ve Ḳur'ān okumayan mü'min ol ḥurmaya beñzer. Lezzeti tatlu (şirīn)⁸⁴¹, koḥusı (rāḥiya)⁸⁴² yok. Ve

⁸²⁷ meşelü'l-mü'mini'l-lezī lā yakrā'u'l-Ḳur'ān'e: Kur'ān okumayan mü'minin misali.

⁸²⁸ kemeşeli't-temreti: Hurma gibidir.

temr: (a.i.) Hurma.

temre: (a.i.) Bir tek hurma.

⁸²⁹ ve lā riḥa lehā: Kokusu yoktur.

lā: (a.e.) Menfī (olumsuzluk) edatıdır.

rīḥ: i. (a. rīḥ) 1. Rūzgār, meltem. 2. Vücutta duyulan sızı, yel, ağrı.

lehā: (a.e. leh ve lehu'nun müennesi) Onun için, ondan yana, ona.

⁸³⁰ meşelü'l-fāciri'l-lezī yakrā'u'l-Ḳur'ān'e: Kur'ān okuyan fācirin misali de.

fācir: sıf. ve i. (a. fucūr “yalan söylemek, günah işlemek”ten fācir) Kötü işler yapan, zinâ ve işrete düşkün olan, fık u fücür sâhibi (kimse), sefih.

⁸³¹ kemeşeli'r-reyhāneti: Reyhan çiçeği gibidir.

reyhāne: (a.i.) 1. Bir demet fesleğen. 2. Rızık, geçinilecek şey.

⁸³² lā ta'me lehā: Tadı yoktur.

ta'm: (a.i.c. tuūm) 1. Yeme. 2. Tat, lezzet, zevk.

⁸³³ meşelü'l-fāciri'l-lezī lā yakrā'u'l-Ḳur'ān'e: Kur'ān okumayan fācirin misali de.

⁸³⁴ kemeşeli'l-ḥanzaleti: Acı kavun gibidir.

ḥanzal: i. (a. ḥanzal) Ebûcehil karpuzu veya acı hıyar denen bitki.

⁸³⁵ mürr: sıf. (a.) Acı.

⁸³⁶ (ya'nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸³⁷ ḥazret(ler)inden: Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸³⁸ (...) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

naḥl: i. (a. naḥl) 1. Hurma ağacı. 2. Gelinin önünden götürülüp gelin odasına konan veya sünnet düğünleri için hazırlanan, üstü altın ve gümüş süsler, yapma çiçekler ve meyvelerle bezenmiş, demir iskelet üzerine bal mumundan yapılmış süs ağacı [E. T. Türk. ve halk ağzında Nakıl şeklinde kullanılmıştır]. 3. edeb. Fidan gibi uzun ve ince vücutlu güzel.

tırāz: i. (f. tırāz) 1. Eskiden elbiselerin yakalarına, yen ağızlarına, önlerine ve eteklerine sırma vb. ile işlenen süslemlere ve alâmetlere verilen isim. 2. Süs, süsleme, ziynet. 3. Üslûp, tarz. 4. Herkesin dikkatini çekecek kısa cümle [XIX. yüzyılda döviz karşılığı kullanılmıştır].

-tırāz: sıf. (f. tırāziden “süslemek”ten tırāz) Sonuna geldiği kelimelere “donatan, süsleyen” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar: Dîvan-tırāz: Dîvânı süsleyen.

bāğ: i. (f. bāğ) 1. Üzüm kütükleri dikili olan ve üzüm yetiştirilen yer. 2. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.

belāğ: i. (a. belāğ) Bildirme, haber verme, tebliğ.

⁸³⁹ (şirīn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şirīn: sıf. (f.) 1. Tatlı. 2. Sevimli, cana yakın, sempatik.

⁸⁴⁰ (ve būy) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁴¹ (şirīn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁴² (rāḥiya-rāyīha) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

rāyīha: i. (a. rā'īha) Koku, güzel koku.

Qur'an okuyan (4) fâcir ol feslegāna⁸⁴³ beñzer. Koşusu güzel lezzeti yok. Ve Qur'an okumayan fâcir ol (hanzale ya'nî)⁸⁴⁴ Ebû Cehil karpuzuna⁸⁴⁵ beñzer. Lezzeti acı (telh)⁸⁴⁶, (5) zehr ve koşusu (rāyiha)⁸⁴⁷ yok. Bu hadîsde (şerîfde)⁸⁴⁸ Qur'an'ı hıfz idenlerin faẓiletlerine⁸⁴⁹ delâlet vardır (hâfız-ı Qur'an olanların feẓâ'iline delâlet ider)⁸⁵⁰. Ve anları mişâl⁸⁵¹ ile zikr itmekde (6) maşşûdu⁸⁵² aňlamaga (tefhîme)⁸⁵³ işâretidir. Ve dahı عن ابن مسعود قال : قال رسول الله : من قرأ حرفاً من كتاب الله فله حسنة، والحسنة بعشر أمثالها لا أقول: ألم حرف، ولكن ألف حرف، ولام حرف، وميم حرف⁸⁵⁴: (‘An ibn Mes‘ūd kâle⁸⁵⁵: “Kâle Resûlu’l-lâh⁸⁵⁶ men qarâ’e⁸⁵⁷ ħarfen⁸⁵⁸ min kitâbu’l-lâhi⁸⁵⁹ felehu ħasenetün⁸⁶⁰

⁸⁴³ feslegān: i. (< Yun. basilikion) [Türkçe’ye Arapça yoluyla geçmiştir.] Ballıbabagillerden, saksılarda süs bitkisi olarak yetiştirilen, keskin kokulu, ufak yeşil yaprakları kekik gibi bahar ve koku verici olarak kullanılan, küçük beyaz çiçekli bitki, fesleğen.

⁸⁴⁴ (hanzale ya'nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

hanzal: i. (a. hanzal) Ebûcehil karpuzu veya acı hıyar denen bitki.

⁸⁴⁵ Ebû Cehil karpuzu: birl. i. İki çenekliler sınıfının kabakgiller familyasından, elma büyüklüğünde, sert kabuklu, yağlı tohumlu, acı ve kokusuz bir meyve veren, parçalı yapraklı, sarı çiçekli, sürüngen gövdeli, çok yıllık otsu bitki. Acı hıyar, acı elma, it hıyarı. [Tohumları veterinerlikte ve müşil olarak kullanılır.]

⁸⁴⁶ (telh) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

telh: sıf. (f. telh) Acı.

⁸⁴⁷ (rāyiha) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

rāyiha : (a.i. rā'iha) Koku.

⁸⁴⁸ (şerîfde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁴⁹ faẓilet: i. (a. faẓilet) 1. Dürüstlük, iffet, nâmus, merhamet, alçak gönüllülük, yiğitlik, sadâkat, adâlet, kerem ve ihsan gibi ahlâkî meziyetlerin hepsine birden verilen isim, erdem. 2. Kıymet, değer ve üstünlük, meziyet.

⁸⁵⁰ (hâfız-ı Qur'an olanların feẓâ'iline delâlet ider) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

feẓâ'il: i. (a. faẓilet'in çoğul şekli feẓâ'il) Faziletler.

⁸⁵¹ mişâl: i. (a. mişâl) 1. Örnek, numune. 2. Benzer, gibi, mânend, nazir. 3. Rüyâ, düş. 4. Pâdişah hükmü ve fermânı. 5. dilb. Arapça'da üç kök harfinden birincisi illet harflerinden vav (و) yâhut yâ (ي) olan kelime.

⁸⁵² maşşûd: sıf. (a. kaşd “yönelmek, niyet etmek”ten maşşûd) 1. Söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen. 2. i. İstenilen şey, amaç, gâye, maksat.

⁸⁵³ (tefhîme) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tefhîm: i. (a. fehîm “anlamak”tan tefhîm) 1. Bildirme, anlatma. 2. hukuk. Mahkemede kararın sözlü olarak bildirilmesi.

⁸⁵⁴ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2910.htm> Erişim Tarihi: 16.12.2021, Saat: 20:00.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailü'l-Kur'an Bahsi, 2910.

<https://sunnah.com/riyadussalihin:999> Erişim Tarihi: 16.12.2021, Saat: 20:05.

⁸⁵⁵ kâle: Dedi ki.

⁸⁵⁶ kâle resûlu'l-lâh: Resûlullah buyurdu ki.

⁸⁵⁷ men qarâ'e: Her kim okursa.

⁸⁵⁸ ħarfen: Bir harf.

⁸⁵⁹ min kitâbu'l-lâhi: Allah'ın kitabından.

⁸⁶⁰ felehu ħasenetün: Ona bir hasene vardır.

ve'l-ḥasenetü⁸⁶¹ (7) bi 'aşri emsâlihâ⁸⁶² lâ ekûlü⁸⁶³ elif-lâm-mîm ḥarfün⁸⁶⁴ velâkin⁸⁶⁵ elifün ḥarfün ve lâmün ḥarfün ve mîmün ḥarfün.”) İbn Mes‘ūd radiya'l-lâhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup (8) didi ki: Ḥazret-i Resûl (risālet-i ḥazret-penāh şalla'l-lâhu ‘aleyhi vesellem)⁸⁶⁶ buyurdu(lar ki)⁸⁶⁷; Her kim Ḥaḳ (sübḥāne ve)⁸⁶⁸ Te‘ālî’niñ kitābı Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şān’dan bir ḥarf okusa aña bir ḥasene⁸⁶⁹ yazılır ve (9) ḥasene on kendi kadar şevābdır. Ve buyurdu(lar ki)⁸⁷⁰; Elif-lâm-mîm bir ḥarfdır (degildir)⁸⁷¹. Zîrâ elif bir ḥarfdır ve lâm bir ḥarfdır ve mîm bir ḥarfdır. Her birine andan (10) onar şevāb yazılır. Bunı (imām)⁸⁷² Tirmizî ḥazret(leri)i⁸⁷³ zikr itdi. Ḥadîs ḥasen⁸⁷⁴, şaḥîḥ⁸⁷⁵ ve ğarîb didi.

⁸⁶¹ ve'l-ḥasenetü: Ve bir hasene.

⁸⁶² bi 'aşri emsâlihâ: On katıyla hesaplanır.

'aşr: i. (a. 'aşr) On.

emsâl: i. (a. mişl “eş, benzer”in çoğul şekli emsâl) [Türkçe’de daha çok tekil anlamında kullanılır] 1. Eş, eşler, benzer, benzer olanlar. 2. Örnek, örnekler, nümüne, nümüneler. 3. Yaşıt, yaşıtlar, akran. 4. mat. Katsayı, kaç misli alınacağını bildiren sayı.

⁸⁶³ lâ ekûlü: Ben demiyorum ki.

⁸⁶⁴ ḥarfün: Bir harftir.

⁸⁶⁵ velâkin: Ama, ancak.

⁸⁶⁶ Sayfanın sağ tarafında bulunan kenar notu.

risālet: i. (a. risālet) 1. İnsanları dîne dâvet etme işi, peygamberlik, resullük. 2. Elçi olma, elçilik [Eskimiştir]. 3. eski hukuk. Bir kimsenin sözünü kendi bir şey katmadan, söz hakkı olmadan başka birine bildirme.

ḥazret: i. (a. ḥuzūr “hazır bulunmak, yakın olmak”tan ḥazret) 1. Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifâde eder: “Ḥazret-i Peygamber.” 2. Bir büyük zattan bahsedilirken isim yerine kullanılır. 3. Kullanıldığı kimseye göre küçükseme ve alay ifâde eder. 4. eski. (Bilhassa Allah için) Kat, huzur, nezd [Aslında bu anlamda olan kelime, zamanla saygı sözü olarak yukarıda gösterilen şekillerde kullanılır olmuştur]. 5. tasavvuf. Tecellinin beş derecesinden her biri.

penāh: i. (f. penāh) Sığınacak yer, melce.

-penāh: sıf. (f. penāh-kerden “sığınak yapmak”tan penāh) Sonuna geldiği kelimelere “sığınağı, koruyucusu, hâmi olan” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik kelimeler yapar: Risālet-penāh: Hz. Muhammed.

⁸⁶⁷ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁶⁸ (sübḥāne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁶⁹ ḥasene: (a.i.c. : hasenāt) 1. İyilik, iyi hal, iyi iş, hayırlı iş. 2. Eski altın paralardan birinin adı.

⁸⁷⁰ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁷¹ (degildir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁷² (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁷³ ḥazret(leri)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁷⁴ ḥasen: sıf. (a.) Hüsünlü, güzel.

⁸⁷⁵ şaḥîḥ: sıf. (a. şihḥat “sağlıklı olmak, gerçek olmak”tan şaḥîḥ) 1. Yalan veya hayal ürünü olmayan, gerçek, doğru. 2. Asıl, öz, hakîkî. 3. Tam, kusursuz, hâlis. 4. Hastalığı veya sakatlığı bulunmayan, sağlam, sağlıklı, sıhhatli [Daha çok Arapça terkiplerde kullanılır]. 5. eski dilb. Asıl harfleri arasında hurûf-ı illet adı verilen vav, yâ, elif’ten biri bulunmayan, sâlim. 6. zf. Gerçekten, hakikaten [Günümüzde sâhi şeklinde kullanılmaktadır].

ḥadîs-i şaḥîḥ: 1. Doğru ve adâletli bir râviye dayanan ḥadîs-i şerîf. 2. sıf. Yeni, taze.

(a‘mâlden)⁸⁹² kangı⁸⁹³ ‘amel⁸⁹⁴ Hâk (14) celle ve ‘alâ katında sevgülüdür?” (Cenâb-ı vâhibü’l-‘aţâyânın ‘indi ma‘nevîsinde eḥabdır.)⁸⁹⁵ Buyurdu(lar)⁸⁹⁶ ki; konup göçmek ol kişi. Bu konup göçmek nedir? (deyü şu ‘âl eyledikde)⁸⁹⁷ Buyurdu(lar)⁸⁹⁸ ki; ol Kur‘ân’ın evvelinden (15) başlar (bed’ eyler)⁸⁹⁹. Her süreye⁹⁰⁰ konup okur, andan göçüp ol birine konar. Kur‘ân’ı âḥirine⁹⁰¹ kadar okumaktır. Sürelere inmegi konmak itdi. Bunı Tirmizî (16) ḥazreti zikr itdi. Ve dahı سلم و صلى الله عليه و سلم عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، بن العاص قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (‘An “ يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ أَقْرَأْ وَارْزُقْ وَرَزَقَ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مِنْكَ عِنْدَ اللَّهِ آيَةً تَقْرَأُهَا”⁹⁰² (‘Abdu’l-lâh bin ‘Amr ve bin el-‘Āş⁹⁰³ kâle: “Kâle Resûlu’l-lâh şalla’l-lâhu ‘aleyhi

⁸⁹² (a‘mâlden) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

a‘mâl: i. (a. ‘amel’in çoğul şekli a‘mâl) Ameller, işler.

⁸⁹³ kangı: sîf. E. T. Türk. Hangi.

⁸⁹⁴ ‘amel: i. (a. ‘amel) 1. Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil. 2. Dîni emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket. 3. Tahta, taş, mâden vb. şeylerden elle işlenerek yapılan eser [Sanatkârlar, yaptıkları eserin üzerine kendileri tarafından yapıldığını göstermek üzere klişe şeklinde “amel-i ...” yazarlardı]. 4. Bağır sak hareketlerinin artması sonucunda tabii olandan daha çok, daha sulu ve daha sık dışkı çıkarma, ishal, sürgün [Kelime bu anlamı Türkçe’de kazanmıştır].

⁸⁹⁵ Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

cenâb: i. (a. cenâb “taraf, cihet”ten) [Dilimizde saygı sözü olarak Farsça ve Türkçe kurala göre yapılan tamlamalarda kullanılır] 1. Allah, peygamber ve bâzı tarikat büyüklerine âit isim ve sıfatların başına getirilerek “ḥazret” mânâsına kullanılan saygı ve tâzim sözü: “Cenâb-ı risâlet-penah efendimiz.” 2. Risâlet, hilâfet, pâdişahlık gibi makam ifâde eden kelimelerin başına getirilen saygı sözü. 3. Büyük mevkilerdeki kişiler hakkında bulundukları makamdan dolayı kullanılan saygı sözü [Bu anlamda sona gelir ve çoğul şekliyle kullanılır]. 4. Şeref, haysiyet.

vâhib: i. (a. vehb “bağışlamak”tan vâhib) Veren, bağışlayan, hibe eden kimse.

‘aţâ: i. (a. ‘aţâ) 1. Cömertçe verme, ihsan, bağış. 2. Bağışlama, af.

‘aţâyâ: i. (a. ‘aţyye’nin çoğul şekli ‘aţâyâ) İhsan edilen şeyler, hediyeler, armağanlar, bahşişler.

vâhibü’l-‘aţâyâ: “İhsan eden, veren” Allah.

‘ind: i. (a. ‘ind) Yan, kat, nezd.

eḥab: sîf. (a. ḥubb “sevmek”ten aḥabb) Çok (daha, en, pek) sevgili.

⁸⁹⁶ buyurdu(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁹⁷ (deyü şuâl eyledikde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁹⁸ buyurdu(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁸⁹⁹ (bed’ eyler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

bed’: i. (a. bed’) Başlama, başlayış.

bed’ etmek: Başlamak.

⁹⁰⁰ sûre: i. (a. sûre) Kur‘ân-ı Kerîm’in en küçüğü üç, en büyüğü 286 âyetten meydana gelen ve Fâtiha, İhlâs, Nur gibi ayrı ayrı isimleri olan yüz on dört bölümünden her biri.

⁹⁰¹ âḥirîn: (a.sîf. âḥir’in c.) Sonrakiler, sonlar.

âḥir: (a.sîf.c. âḥirîn, âḥirûn, evâhir) Son, sonraki, en sonra.

âḥir: (a.zf.) Nihâyet, son olarak.

âḥer: sîf. (a.) Başka, diğer, gayrı.

⁹⁰² 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2914.htm> Erişim Tarihi: 17.12.2021, Saat:

22:50.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailü’l-Kur‘an Bahsi, 2914.

2. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=21465> Erişim Tarihi: 17.12.2021, Saat: 23:00.

Sünen, Ebi Davud, Kitap: 8, Hadis: 1464.

⁹⁰³ ‘Abdu’l-lâh bin ‘Amr ve bin el-‘Āş: (ö. 65/684-85) Hz. Peygamber’den duyduğu hadisleri onun huzurunda yazmasına izin verilen sahâbî.

vesellem yukālu⁹⁰⁴ li-ṣāhibi'l-Ḳur'ān'i⁹⁰⁵. İkrā'⁹⁰⁶ (17) ver ḳā⁹⁰⁷ ve rattil⁹⁰⁸ kemā kün-te türattilü⁹⁰⁹ fi'd-dünyā⁹¹⁰ fe inne menzileke⁹¹¹ 'inda'l-lāhi⁹¹² āhiru āyetin⁹¹³ takrāühā⁹¹⁴.”) ‘Abdu’l-lāh bin ‘Amr ve bin el-‘Āş radiya'l-lāhu ‘anhümādan (18) rivāyet olup didi ki (buyurdılar ki)⁹¹⁵: Hāzret-i Resūl (hāzreti tercümān-ı lisāni'l-kıdem şalla'l-lāhu ‘aleyhi vesellem)⁹¹⁶ buyurdi(lar ki)⁹¹⁷; “Ḳur'ān okuyana kıyāmetde⁹¹⁸ dinür ki dünyāda Ḳur'ān'ı güzel (hazīn)⁹¹⁹ āvāz⁹²⁰ ile hārflerin (19) ve kelimelerin bellü⁹²¹ iderek niçe okur iseñ bunda dahı öyle güzel āvāz ve bellü iderek oqu. Zīrā seniñ menziliñ (20) Haḳ Te‘ālī katında (Haḳ sübhāne ve Te‘ālī’niñ ‘indi ma‘nevīsinde)⁹²² okuduğuñ āhir āyetdedir.” dirler. Ol dahı okur. Bunı Tirmizī hāzreti zikr idüp hadīs hasen, şahih didi.

(21) Ve dahı رَّبِّ يَا رَبُّ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ عَن أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ " يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ حَلِّهِ فَيُلْبَسُ تَاجَ الْكِرَامَةِ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ زِدْهُ فَيُلْبَسُ خُلَّةَ الْكِرَامَةِ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ ارْضَ عَنْهُ فَيَرْضَى عَنْهُ فَيَقَالُ

923” اَفْرَأْ وَارْقَ وَيَزَادُ بِكُلِّ آيَةٍ حَسَنَةً (‘An Ebī Hureyre: “‘Ani’n-nebi šalla'l-lāhu ‘aleyhi

vesellem kâle; yecî'ü'l-Ḳur'ân'ü⁹²⁴ yevm⁹²⁵e'l-kıyâmeti fe yeḳülü⁹²⁶ yâ Rabbi ḥullehu⁹²⁷ fe yelbesu (22) tâce'l-kerâmeti⁹²⁸ şümme yeḳülü⁹²⁹ yâ Rabbi zidhü⁹³⁰ fe yelbesu⁹³¹ ḥullehu'l-kerâmeti şümme yeḳülü yâ Rabbirdâ 'anhü⁹³² fe yerḏâ 'anhü⁹³³ fe yuḳālü⁹³⁴ ikrâ'⁹³⁵ ver kâ (23) ve yüzädü⁹³⁶ bi külli âyetin⁹³⁷ ḥaseneten⁹³⁸.”) (Ya'ni)⁹³⁹, Ebî Hureyre râdiya'l-lâhu 'anh ḥazret(ler)inden⁹⁴⁰ rivâyet olup didi ki (buyurdılar ki)⁹⁴¹: Ḥazret-i Resûl (ḥazret-i hādî's-sübül şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem)⁹⁴² buyurdu. Kıyâmet (24) günü Ḳur'ân gelür şâhibi içün dir ki “Yâ Rabbi buña ḥulle giydir.” Ḥaḳ celle ve 'alâ aña kerâmet⁹⁴³ tâcî giydirir. Andan “Yâ Rabb (25) dahı ziyâde it.” dir. Aña kerâmet ḥullesi giydirir. Andan “Yâ Rabb rāzı ol.” dir. Ḥaḳ Te'ālî rāzı olur. Andan

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu'l-Kur'an Bahsi, 2915.

2.<https://sunnah.com/tirmidhi:2915> Erişim Tarihi: 18.12.2021, Saat: 21:55.

Cami'at-Tirmizi, Kuran'ın Faziletleri İle İlgili Bölümler, Kuran'ın Mükâfatı Kitabı, Hadis 2915.

⁹²⁴ yecî'ü'l-Ḳur'ân'ü: Kur'ân gelir.

⁹²⁵ yevm: (a.i.c. eyyâm) Gün.

yevme'l-kıyâmeti: Kıyâmet gününde.

⁹²⁶ fe yeḳülü: Der ki.

⁹²⁷ ḥulle: (a.i.c. hulel) 1. Cennet elbisesi. 2. Belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibâret elbise.

ḥullehu: Giydir onu.

⁹²⁸ tâce'l-kerâmeti: Kerâmet tâcını.

⁹²⁹ şümme yeḳülü: Sonra der ki.

⁹³⁰ yâ Rabbi zidhü: Ey Rabbim, onu artır.

⁹³¹ fe yelbesu: O kimse giyinir.

lebs: (a.i.) 1. Giyecek şey. 2. İki şeyi birbirinden ayırt edememe.

⁹³² yâ Rabbirdâ 'anhü: Ey Rabbim ondan razı ol.

'anh: (a.zf.) Ondan (müen. anhä).

⁹³³ fe yerḏâ 'anhü: Allâh da o kimseden razı olur.

⁹³⁴ fe yuḳālü: Ve o kimseye denir ki.

⁹³⁵ ikrâ': Oku.

⁹³⁶ ve yüzädü: Ve artar.

ḏād: (f.i.) Adâlet, doğruluk. 2. İhsân, vergi.

⁹³⁷ bi külli âyetin: Her bir âyette.

⁹³⁸ ḥaseneten: Sevâbı, derecesi.

⁹³⁹ (ya'ni) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁴⁰ ḥazret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁴¹ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁴² Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

hādî's-sübül: Yol gösteren, yolların en doğrusuna götüren, Hz. Muhammed.

hādî: i. (a. hidâyet “doğru yolu göstermek”ten hādî) 1. Doğru yolu gösteren, hidâyet eden kimse. 2. “Kendisine ulaşan doğru yolu gösterici, hidâyet edici” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

sübül: i. (a. sebîl'in çoğul şekli subul) Yollar.

⁹⁴³ kerâmet: (a.i.c. kerāmât) 1. Kerem, bağış. 2. İkrâm, ağırlama. 3. Velîlerin lüzümü ânında gösterdikleri fevkalâde hâl. 4. Ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz, fikir.

şāhib-i (26) Qur'ān'a "Qur'ān'ı ince āvāz⁹⁴⁴ ile ḥazīn⁹⁴⁵ ḥazīn oku." dinür. Başlar okur. Ol dem⁹⁴⁶ aña evvelkilerden ziyāde (efzūn)⁹⁴⁷ her bir āyetine (27) bir ḥasenāt⁹⁴⁸ ecir⁹⁴⁹ (ve)⁹⁵⁰ ševāb virilür (ī' t̄ā olnur)⁹⁵¹. Bunı (imām)⁹⁵² Tirmizī ḥazret(ler)i⁹⁵³ zikr idüp ḥadīs ḥasen didi. Ve daḥı مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِهِ الْبَسَ وَالِدَاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَاجًا ضَوْءُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ السَّمْسِ فِي بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيكُمْ فَمَا ظَنُّكُمْ⁹⁵⁴ (An Sehl bin Mu'āz (28) el-Cühenī 'an Ebīhi⁹⁵⁵: "Enne Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ḳāle; men⁹⁵⁶ ḳarā'e'l-Qur'ān'e⁹⁵⁷ ve 'amele bihi⁹⁵⁸ ülbise⁹⁵⁹ vālidāhu⁹⁶⁰ yevme'l-ḳiyāmeti (29) tācen⁹⁶¹ ḍav'uhu⁹⁶² aḥsenü⁹⁶³ min ḍav'i'ş-şemsi⁹⁶⁴ fī

⁹⁴⁴ āvāz: i. (f. āvāz – āvāze) 1. Ses, sedâ. 2. Yüksek sesle bağırma, feryat, nâra. 3. mec. Şöhret, ün, nam. 4. Eski nazariyat kitaplarına göre klasik Türk mûsikisinde makamların ses özelliklerine göre ayrıldığı dört bölümden ikincisi [Bu anlamda âvāze şekli kullanılır].

⁹⁴⁵ ḥazīn: (a.sıf. hüzm'den) 1. Hüzünlü, mahzun olarak, kederli, gamlı. 2. Hüzün verici.

⁹⁴⁶ dem: i. (f. dem) 1. Nefes, soluk. 2. Herhangi bir nağmeye sürekli şekilde eşlik eden ses. *3. Zaman, an, çağ. 4. İçki. 5. mus. Neyin en pest sekizlisinde kaba rast ile yegâh perdesi arasındaki sesler.

⁹⁴⁷ (efzūn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

efzūn: sıf. (f. efzūn > fuzūn) Fazla, çok.

⁹⁴⁸ ḥasenāt: (a.i. hasene'nin c.) İyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler.

⁹⁴⁹ ecir: i. (a. ecr) 1. Bir iş karşılığında verilen ücret. 2. Mânevî karşılık, sevap.

⁹⁵⁰ (ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁵¹ (ī' t̄ā olnur) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ī' t̄ā: i. (a. 'atā' "bağış, hibe"den i' t̄ā') 1. Verme, verilme. 2. Ödeme, ödenme.

⁹⁵² (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁵³ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁵⁴ <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=560> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 10:10.

Ebü Dâvûd, Vitri, 14, (72 D1453)

⁹⁵⁵ 'an ebīhi: Babasından (rivāyetle).

⁹⁵⁶ men: Her kim.

⁹⁵⁷ ḳarā'e'l-Qur'ān'e: Kur'ān'ı okursa.

⁹⁵⁸ ve 'amele bihi: Ve onunla amel ederse.

'āmil: i. ve sıf. (a. 'amel "iş yapmak"tan 'āmil) 1. Amel eden, işleyen, icrâ eden kimse. 2. Bir şeyin meydana gelmesine sebep olan, tesir eden şey, etken, müessir, faktör. 3. El emeğiyle bir şeyi yapan, îmal eden kimse. 4. Eskiden bir inşaatı idâre edip yürüten kimse, kalfa. 5. târih. İslâm halîfeleri, hükümdarları ve emirleri tarafından vergi toplamakla, idâre işleriyle, vâililikle görevlendirilen kimselere verilen unvan. 6. Arapça'da isim ve fiillerin başına gelen ve onların îrâbına tesir eden (son harfin harekesini değiştiren veya son harfi düşüren) edatlara (hurûf-i ma'ânî) verilen isim. Bu edatların cinsine göre kelime sonu üstün (-a, -e), esre (-i, -î), ötre (-u, -ü) veya sükûn (kapalı hece şeklinde) okunur. (Kelime metinde 'amel olarak yazılmış.)

⁹⁵⁹ elbese (ülbise): Giydirilir.

⁹⁶⁰ vālidāhu: Anne ve babasına.

⁹⁶¹ tācen: Bir taç ki.

⁹⁶² ḍav'uhu: Onun ışığı.

ḍav' - ḍav': i. (a. ḍav') Işık, parıltı.

zū': (a.i.c. azvā') Aydınlik, ışık.

⁹⁶³ aḥsenü: Daha iyidir, güzeldir.

aḥsen: sıf. (a. ḥusun "güzel olmak"tan aḥsen) Çok (daha, en, pek) güzel.

⁹⁶⁴ min ḍav'i'ş-şemsi: Güneşin ışığından.

şems: (a.i.c. şumūs) Güneş.

büyüti'd-dünyā⁹⁶⁵ lev kânet fîküm⁹⁶⁶ femā zannukum⁹⁶⁷ bi'l-lezî 'amele⁹⁶⁸ bi-hâzâ⁹⁶⁹.”) (Ya'ni⁹⁷⁰, Sehl bin Mu'âz (30) bâbâsından⁹⁷¹ râdiya'l-lâhu 'anhümâ ve bâbâsı Hâzret-i Resûl'den (hâzret-i bâbâ-yı şefî' her dü 'âlem ferzend-i hâlîfet bin 'Âdem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemden)⁹⁷² rivâyet idüp didi ki (buyurdılar ki)⁹⁷³: Hâzret buyurdı ki; Her kim Kûr'ân okuyup (31) anuñ ile 'amel iderse (her kim ki tilâvet-i Kûr'ân idüp mücibince 'âmil olsa)⁹⁷⁴ Hâk celle ve 'alâ kıyâmet günü (rûz-i kıyâmetde)⁹⁷⁵ anuñ atasına⁹⁷⁶ ve anasına (peder ü mâderine)⁹⁷⁷ tâc giydir ki (giydirir ki)⁹⁷⁸ nûrî dünyâ evlerinde (32) iren güneş nûrundan ziyâde olur. Bu sizlerde böyle olduğda bu Kûr'ân-ı

⁹⁶⁵ fî büyüti'd-dünyâ: Dünya evlerindeki.

fî: (a.zf. ve e.) (a. harf-i cer fî) 1. Harf-i târif “el” almış Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara “-de, içinde” anlamı katarak zarflar yapan ek [Önüne geldiği kelimenin ilk harfine göre harf-i târifin l'si “Fî'l-” şeklinde heceler teşkil eder]. 2. Eskiden tarihin başına konurdu.

büyüt: (a.i. beyt'in c.) Meskenler, haneler, evler, obalar.

⁹⁶⁶ lev kânet fîküm: Siz olsanız (benzeri bir ifade).

lev: (a.e.) Olsa bile.

⁹⁶⁷ femā zannukum: Ne düşünürsünüz.

⁹⁶⁸ bi'l-lezî 'amele: Amel eden hakkında.

⁹⁶⁹ bi-hâzâ: Bununla, Kur'an'la.

hâzâ: zamir. (a. hâzâ) 1. “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçe'de kalıplaşmış bazı Arapça kullanılışların içinde geçer. 2. zf. Tam, tam anlamıyla, mükemmel.

⁹⁷⁰ (ya'ni) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁷¹ bâbâ: (f.i.) 1. Baba, ata. 2. Mânevi önder, şeyh.

⁹⁷² Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şefî': i. ve sıf. (a. şefâ'at “yardımcı olmasını istemek, yardım etmek”ten şefî') 1. Şefâat eden, bir kimsenin affa uğraması için aracılık eden kimse. 2. Bir mülk üzerinde şûf'a hakkına sâhip olan kimse.

ferzend: i. (f. ferzend) Oğul, erkek çocuk.

benî 'Âdem: Âdemoğulları, insanlar.

⁹⁷³ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁷⁴ Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tilâvet: i. (a. tilâvet) Kur'an'ı güzel sesle ve kurallara göre okuma.

mücibince: zf. (İyelik ve eşitlik hâli eklerinin kalıplaşmasıyla mücib+i+n+ce) 1. (Durumun) Gerekletirdiği şekilde, gereğince. 2. Devlet teşkilâtında karar yetkisine sâhip bir makâma sunulan bir husûsun o makam tarafından uygun görüldüğünü bildirmek üzere ilgili evrâkına konan ve gereğine göre hareket edilmesi anlamını taşıyan imzâ, paraf veya işaret şeklindeki bildirim hakkında kullanılır [Eski ve asıl şekli mücebince'dir].

mücib: sıf. (a. icâb “gerekletirmek”ten mücib) 1. Sebep olan, gerektiren. 2. i. Sebep, gerek, vesîle, icap, mücep.

⁹⁷⁵ (rûz-i kıyâmetde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

⁹⁷⁶ ata: i. (Eski Türk. ata “baba”) 1. Cet, dede, büyük baba ve aynı soydan daha önce yaşamış olan kimse. 2. E. T. Türk. ve halk ağzı. Baba. 3. Eski Türkler'de yaşlı, saygı değer ve hakîm kimse [Bu anlamda o kişinin ismine eklenir]: “Korkut Ata.”

⁹⁷⁷ (peder ü mâderine) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

peder: (f.i.) Baba.

mâder: (f.i.) Anne, ana, vâlîde.

⁹⁷⁸ (giydirir ki) ifâdesi cümle anlamına daha uygun görüldüğü için tarafımızca ekleme yapılmıştır.

‘azîmü’ş-şanı okuyup anuñ ile ‘amel (33) ideniñ ecir [ve]⁹⁷⁹ şevābını buña kıyās⁹⁸⁰ idüp andan niçe in ‘ām⁹⁸¹ ihsānlara⁹⁸² irecegin biliñ. Bunı Ebî Dāvud hāzreti zıkr (34) itdi. Ve daħı عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَنْظَرَهُ⁹⁸³ (‘an⁹⁸⁴ ‘Alī bin⁹⁸⁵ Ebî Tālib raḍiya’l-lāhu ‘anh⁹⁸⁶ kāle: “Kāle Resūlu’l-lāh šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem; men⁹⁸⁷ karā’e’l-Ḳur’ān’e⁹⁸⁸ (35) festazherahu⁹⁸⁹ fe eħalle⁹⁹⁰ ħelālehu⁹⁹¹ ve ħarrame⁹⁹² ħarāmehu⁹⁹³ edħalehu’l-lahu’l-cennete⁹⁹⁴ ve šeffa’ahu⁹⁹⁵ fī ‘ašeretin⁹⁹⁶ min ehl-i beytihi küllihüm⁹⁹⁷ ħad [4a] (1) vecebet⁹⁹⁸ lehümü’n-nāru⁹⁹⁹.”) Hāzret-i ‘Alī ibn¹⁰⁰⁰

⁹⁷⁹ [ve] 27. satırdaki yazım örnek alınarak tarafımızca ekleme yapılmıştır.

⁹⁸⁰ kıyās: i. (a. kıyās) 1. Bir şeyi diğer bir şeye göre değerlendirme, başka bir şeye benzeterek hakkında hüküm verme, karşılaştırma, mukāyese etme. 2. Bir sayma, denk tutma. 3. dilb. Benzetme yoluyla kelime türetme, örnekseme. 4. din. (Kıyās-ı fukahā tamlamasından kısaltma yoluyla) Hakkında âyet veya hadis bulunmayan meselelerde hakkında âyet veya hadis olan benzerlerine göre hüküm verme. 5. mantık. Doğru iki hükümden üçüncü bir hüküm çıkarma, tasım.

⁹⁸¹ in ‘ām: i. (a. ni‘met “müreffeh olmak”tan in ‘ām) 1. Lutuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme. 2. Lutuf, ihsan. 3. târih. Yeniçeri aylıklarına yapılan zam.

en ‘ām: i. (a. ne‘am “deve, sığır, koyun vb. hayvan”ın çoğul şekli en ‘ām) 1. At, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar. 2. sif. Hayvan gibi kimseler. 3. Kur’ân-ı Kerîm’in altıncı sûresinin adı. 4. Bu sûre ile, çok okunan diğer bâzı kısa Kur’ân sûrelerinin bir araya getirilmesinden meydana gelen, genellikle cepte taşınacak küçük boyda kitapçık.

⁹⁸² ihsān: i. (a. hasen‘den) 1. Bağışlama. 2. Bağışlanan şey. 3. Lutuf, kerem, iyilik.

⁹⁸³ 1. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=33060> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 11:35.

Cami‘al-Tirmizi Kitap: 45, Hadis: 3152.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2905.htm> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 11:40.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu’l-Kur‘an Bahsi, 2905.

⁹⁸⁴ ‘an: (a.e.) -den, -dan.

⁹⁸⁵ bin: i. (a. ibn “oğul”dan) İbn kelimesinin kısaltılmış şekli olup Arap dili kuralına göre yapılan isimlerde, bir kimsenin kimin oğlu olduğunu göstermek üzere, soyadı yerine geçen baba adıyla oğul adı arasına getirilir: “Târik bin Ziyad: Ziyâd’ın oğlu Târik.”

⁹⁸⁶ ‘anh: Ondan (müzekker).

‘anhâ: Ondan (müennes).

⁹⁸⁷ men: zamir. (a. men) “O kimse ki, kim ki, kim” anlamına gelen ve bâzı Arapça terkiplerde kullanılan zamir. men: Her kim.

⁹⁸⁸ karā’e’l-Ḳur’ān’e: Ḳur’ān’ı okursa.

⁹⁸⁹ festazherahu: Ve onu ezberlerse.

⁹⁹⁰ fe eħalle: Ve helâl kabul ederse.

⁹⁹¹ ħelālehu: Onun helâllerini.

⁹⁹² ve ħarrame: Ve haram kabul ederse.

⁹⁹³ ħarāmehu: Onun haramlarını.

⁹⁹⁴ edħalehu’l-lahu’l-cennete: Allah onu cennete koyar.

⁹⁹⁵ šeffa’ahu: Ve onu şefâatçi kılar.

⁹⁹⁶ fī ‘ašeretin: On kişiye.

‘aşere: i. (a. ‘aşere) On kişi veya on şeyin toplamı, 10’lar, onluk.

‘aşre: (a.sıf.c. aşerāt) On sayısı.

⁹⁹⁷ küllihüm: Her biri.

⁹⁹⁸ ħad vecebet: Hakkında hüküm verilmiştir.

⁹⁹⁹ lehümü’n-nāru: Cehennemlik olduklarına dâir.

¹⁰⁰⁰ ibn: (a. ibn) Oğul.

(Ebî)¹⁰⁰¹ Tâlib keremu'l-lâhu vechehu¹⁰⁰² hâzret(ler)inden¹⁰⁰³ rivâyet olup eyitdi ki (buyurdılar ki)¹⁰⁰⁴: Hâzret-i Resûl (hâce-i serîre-dân-ı 'âlem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem)¹⁰⁰⁵ buyurdı(lar)¹⁰⁰⁶ (2) “Her kim Kıur'ân'ı kâmil¹⁰⁰⁷ hıfz idüp andan harfleriniñ iḥrâcların¹⁰⁰⁸ (maḥâric-i ḥurûfî)¹⁰⁰⁹ geregi gibi öğrenüp (ta'lîm idüp)¹⁰¹⁰ ve kelimeleriniñ ma'nâların öğrenüp bilmek üze ve (3) ḥelâlini ve ḥarâmını¹⁰¹¹ bilür bilü(p)¹⁰¹² öyle okursa (kırâ'at eylese)¹⁰¹³ Hâk (sübḥâne ve)¹⁰¹⁴ Te'âlî anı cennete¹⁰¹⁵ kıoya (idḥâl eyleye)¹⁰¹⁶. Ve kendi ehl-i beyti akrabâlarından¹⁰¹⁷ cehennem¹⁰¹⁸ nârına¹⁰¹⁹ girmeleri

¹⁰⁰¹ (ebî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁰² veche: (a.i.) 1. Yüz. 2. Yan, taraf, semt.

vech: i. (a. vech) 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, biçim, yol. 3. Sebep, vesîle.

¹⁰⁰³ hâzret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁰⁴ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁰⁵ Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

serîre-dân (-şinas): birl. sıf. ve i. (f. dān “bilen” ve şinās “anlayan” ile) Sırrı bilen, anlayan (kimse)

serîre: i. (a. serr “saklamak”tan serîr > serîre) Gizli şey, sır.

serîr: i. (a. serîr) 1. Taht. 2. Oturulacak yüksekçe yer veya yatak, kerevet, dîvan, sedir.

¹⁰⁰⁶ buyurdı(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁰⁷ kâmil: sıf. (a. kemāl “tam olmak, olgun olmak”tan kâmil) 1. Noksansız, tam, bütün. 2. Olgunluk yaşında olan (kimse). 3. İlim, fazîlet ve hünere sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş (kimse). 4. Akı başında, ciddî (kimse).

¹⁰⁰⁸ iḥrâc: i. (a. ḥurûc “dışarı çıkmak”tan iḥrâc) 1. Dışarıya çıkarma, dışarıya atma. 2. İlişisini kesme, çıkarma. 3. Ülkede elde edilen veya yapılan bir malı yurt dışına satma. 4. Bir şeyi bir şeyden veya yerden çıkarak elde etme, istihsal etme.

¹⁰⁰⁹ (maḥâric-i ḥurûfî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

maḥâric-i ḥurûf: Harflerin dudak, ağız veya boğazdan çıktığı yerler.

¹⁰¹⁰ (ta'lîm idüp) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰¹¹ ḥarâm: sıf. ve i. (a. ḥarām) 1. Dînin kesin bir delille yasakladığı, işlenmesi azâbı, inkâr edilmesi küfrü gerektiren (şey, hareket veya davranış). 2. Dokunulması, herhangi bir şekilde saygısızlık gösterilmesi yasaklanmış olan, mukaddes, kutsal. 3. teşmil. Yasak, doğru olmayan, hak olmayan (şey).

¹⁰¹² bilü(p) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰¹³ (kırâ'at eylese) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kırâ'at: (a.i.) Okuma; devamlı ve düzgün okuma.

¹⁰¹⁴ (sübḥâne ve) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰¹⁵ cennet: i. (a. cennet “bahçe”) 1. İmanlı ve iyi kimselerin ölümden sonra Allah tarafından mükâfat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik ve nîmetlerle dolu yer. 2. mec. Çok güzel, iç açıcı, huzur verici yer.

¹⁰¹⁶ (idḥâl eyleye) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

idḥâl: i. (a. duḥûl “bir yere girmek”ten idḥâl) 1. İçeri koyma, içeri sokma, dâhil etme. 2. Yabancı ülkelerden yurda mal getirme.

¹⁰¹⁷ akrabâ: i. (a. karîb “yakın”ın çoğul şekli akrabâ > akrabâ) 1. Aralarında kan bağı bulunan kimseler. 2. Evlilik yoluyla aralarında bir ilişki, bir yakınlık doğan kimseler, hısımlar, hısımlar. 3. sıf. Aralarındaki benzerlik dolayısıyla aynı gruptan sayılan (şeyler).

¹⁰¹⁸ cehennem: i. (a. cehennem < İbr.) 1. Günahkârların öldükten sonra âhirette azap görecekları, cezâlarını çekecekleri yer, tamu, dûzah. 2. mec. Çok sıkıcı, azap verici yer veya durum. 3. Çok sıcak yer.

¹⁰¹⁹ nâr: i. (a. nâr) Ateş, od. 2. Cehennem. 3. mec. Ateş gibi yakan duygu.

(nār-ı ... duhūlleri)¹⁰²⁰ vācib¹⁰²¹ olanlardan (4) on nefere¹⁰²² şefā‘at¹⁰²³ itdirüp berāber cennete koya (gire)¹⁰²⁴.” Bunı (imām)¹⁰²⁵ Tirmizī zıkr idüp ḥadīṣ ḡarīb ve senedleri¹⁰²⁶ ṣaḥīḥ degildir, didi. Ve daḡı Müslim (5) ḥazret(ler)i¹⁰²⁷ ile Buḡārī ḥazret(ler)ini¹⁰²⁸ ittifākında¹⁰²⁹ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ, قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَدْنَى اللَّهِ لَشَيْءٍ كَادِبُهُ لِلَّذِي يَتَعَنَّى بِالْقُرْآنِ وَيَجْهَرُ بِهِ¹⁰³⁰ (‘An Ebī Hureyre kâle: “Kâle Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem; mā üzünü’l-lāhu¹⁰³¹ li şey’in¹⁰³² ke üzünihi¹⁰³³ lillezī (6) yetegannī bi’l-Ḳur’ān’i¹⁰³⁴ ve yeçheruhu¹⁰³⁵.”) Ebī Hureyre raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resūl (ḥurşid-i şüreyyā-yı ‘alem şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri)¹⁰³⁶ buyurdu (buyurdılar ki)¹⁰³⁷; Ḥaḡ celle ve ‘alā gūzel (7) āvāz ile ḥazīn ḥazīn kelimelerin izḥār¹⁰³⁸ iderek Ḳur’ān okuyana kulaḡ virüp diñledigi gibi bir şey’e kulaḡ

¹⁰²⁰ (nār-ı ... duhūlleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

 Bu kelime okunamamıştır.

¹⁰²¹ vācib: i. (a. vucūb “gerekli olmak”tan vācib) 1. Yapılması gerekli olan, terk edilmesi câiz olmayan husus. 2. Dînî bakımdan farzdan sonra gelen ve yapılması zarūrî, terki câiz olmayan ilâhî emir. 3. sıf. Olmaması düşünilemeyen, olması zarūrî olan.

¹⁰²² nefer: i. (a. nefer) 1. Rütbesi olmayan asker, er. 2. Kişi, kimse, fert, şahıs.

¹⁰²³ şefā‘at: i. (a. şefā‘at) 1. Bir suçun bağışlanması veya bir isteğin yerine getirilmesi için aracı olma. 2. din. Peygamberlerin ve Allah’ın izin vereceği kimselerin, kulların suçlarının bağışlanması için Cenâbıhak katında aracılık etmeleri.

¹⁰²⁴ (gire) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰²⁵ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰²⁶ sened: i. (a. sened) 1. Gerektiğinde bir anlaşmayı ispat etmek yâhut bir borcun, mal veya hakkın kime âit olduğunu belirtmek maksadıyla yazılıp imzalanan belge. 2. Kuvvetli örnek, delil, bürhan. 3. Dayanılacak, güvenilecek şey veya yer, destek, güvence. 4. Tapu [Eskimiştir].

¹⁰²⁷ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰²⁸ ḥazret(ler)ini Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰²⁹ ittifāk: i. (a. vefk “muvâfik olmak, uygun gelmek”ten ittifāk) 1. Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma. 2. Birlikte hareket etmek üzere sözleşme. 3. İki veya daha fazla devlet arasında saldırı veya savunma amacıyla yapılan anlaşma. 4. Oy birliği.

¹⁰³⁰ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0792.htm> Erişim Tarihi: 17.12.2021, Saat: 11:36.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 792-234.

¹⁰³¹ mā üzünü’l-lāhu: Allah kulak vermez.

¹⁰³² li şey’in: Hiçbir şeye.

¹⁰³³ ke üzünihi: Kulak verdiği gibi.

¹⁰³⁴ lillezī yetegannī bi’l-Ḳur’ān’i: Kur’ān’ı tatlı nağmelerle okuyana.

bi’l: (a.e.) -ile manāsına gelip eklendiği -kameriyye harfleriyle başlayan- kelimeleri zarf yapar.

¹⁰³⁵ ve yeçheruhu: Sesli olarak.

¹⁰³⁶ Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥurşid: i. (f. ḥurşid – ḥurşid) Güneş.

şüreyyā: i. (a. şüreyyā) astro. Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan ve yedi yıldızdan oluşan bir yıldız takımı, Ülker, Pervin.

¹⁰³⁷ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰³⁸ izḥār: i. (a. zuhūr “açığa çıkmak, âşikâr olmak”tan) Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikâr etme.

virüp diñlemez dımekdir. (8) Zîrâ üz¹⁰³⁹ zämme¹⁰⁴⁰ ile kulağ virüp diñlemekdir luğatde¹⁰⁴¹. Ammâ bu hadîşde anı kulağ virüp diñlemege haml¹⁰⁴² itmek olmaz. Zîrâ ol Hâk Te‘âlî‘ye (9) müsteħîl¹⁰⁴³. Bu şıfât hadîşlerindendir. Anı bir müsteħîl olmayan ile te‘vîl¹⁰⁴⁴ itmek vâcibdir. Zîrâ Hâk celle ve ‘alânîñ eşitmesi kulağ ile (10) degildir. Ve ol eşitme dımeden maqşûd Kır‘ân okuyanın Hâk‘a celle ve ‘alâya kurbıyyet¹⁰⁴⁵ itmesidir ki aña ecır (ve)¹⁰⁴⁶ şevâbını ziyâde ihsân itmesidir. (11) Ve يَتَغَنَّيْ بِالْقُرْآنِ (yeteganni bi‘l-Kır‘ân‘i) buyurması Kır‘ân‘ı ince güzel âvâz¹⁰⁴⁷ ile maħzûnlanarak¹⁰⁴⁸ okumasıdır. Ba‘zılar Kır‘ân ile halkdan müstağnî¹⁰⁴⁹ olmasındır, didiler. (12) Lâkin¹⁰⁵⁰ evvelki¹⁰⁵¹ kavl¹⁰⁵² evlâdır¹⁰⁵³. Aña delîl¹⁰⁵⁴ hadîşin siyâkında¹⁰⁵⁵ بِجَهْرٍ بِهِ (yecheru bihi) buyurmasıdır. Ve hem bu hadîşdir. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ¹⁰⁵⁶ (‘An Ebî Hureyre kâle: “Kâle Resûlu‘l-lâh şalla‘l-lâhu (13) ‘aleyhi

¹⁰³⁹ üz: (a.i.c. âzân) Kulak.

¹⁰⁴⁰ zämme: i. (a. zämme) Arap ve Osmanlı alfabesinde üstüne konduğu sessiz harfî u, ü sesiyle okutan, (-û) şeklinde gösterilen hareke, ötre.

zamm: i. (a. zamm) 1. Üzerine bir şey ekleme, katma. 2. Bir şeyin fiyatını arttırma, maaş, ücret vb.ni arttırma. 3. Arap ve Osmanlı alfabesinde bir harfin zamme ile okunması [Sözlüklerde harflerin u, ü, ile okunacağını göstermek üzere kelimelerin yanına not olarak yazılırdı].

¹⁰⁴¹ luğat: i. (a. luğat) 1. Kelime. 2. Dil, lisan. 3. Bir dilin kelimelerini belli bir sıraya göre ele alıp anlam veren eser, sözlük.

¹⁰⁴² haml: i. (a. haml) 1. Taşıma, yüklenme, yükletme. 2. Yorma, atıf ve isnat etme. 3. Gebelik. 4. Ana karnındaki çocuk.

¹⁰⁴³ müsteħîl - müstaħîl: sıf. ve i. (a. istihâle “muhal olmak”tan mustehîl) 1. Olması, gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkânsız (şey). 2. Mânâsız, saçma işler.

¹⁰⁴⁴ te‘vîl: i. (a. evl “geri dönmek”ten te‘vîl) 1. Bir söz veya davranışa bilinen anlamından başka bir anlam verme, başka bir mânâ ile yorumlama; sözü çevirme. 2. din. Kır‘ân-ı Kerîm‘i ve diğer kutsal metinleri farklı bir görüşle yorumlama.

¹⁰⁴⁵ kurbıyyet: (i.) Yakınlık.

¹⁰⁴⁶ (ve) önceki yazımlar örnek alınarak eklendi.

¹⁰⁴⁷ âvâz: i. (f. âvâz – âvâze) 1. Ses, sedâ. 2. Yüksek sesle bağırma, feryat, nâra. 3. mec. Şöhret, ün, nam. 4. Eski nazariyat kitaplarına göre klasik Türk mûsikisinde makamların ses özelliklerine göre ayrıldığı dört bölümden ikincisi [Bu anlamda âvâze şekli kullanılır].

¹⁰⁴⁸ maħzûn: sıf. (a. huzn “gamlı olmak”tan maħzûn) Üzüntülü, gamlı, kederli, hüznülü.

¹⁰⁴⁹ müstağnî: (a.sıf. gani‘den) 1. Doygun, gönlü tok. 2. Çekingen, nazlı davranan. 3. Lüzumlu, gerekli bulmayan.

¹⁰⁵⁰ lâkin: (a.e.) Ama, fakat, ancak, şu kadar var ki.

¹⁰⁵¹ evvel: (a.sıf.c. evâil) 1. Önce, ilk, birinci, ibtidâ, başlangıç. 2. zf. Eski, geçmiş, geçmiş zamanda.

¹⁰⁵² kavl: (a.i.c. akvâl) 1.Lâkırdı, söz, kelâm. 2. Sözleşme, anlaşma. 3. teşmil. Bir sözle bildirilen fikir, düşünce, hüküm.

¹⁰⁵³ evlâ: sıf. (a. evlâ) Daha uygun, daha iyi, daha lâıyk, yeğ, müreccah, üstün.

¹⁰⁵⁴ delîl: i. (a. delâlet “yol göstermek”ten delîl) 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılar hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse. 3. Bir şeyin varlığını, aslını, ne olduğunu ispatlamaya yarayan şey, burhan, kanıt, beyyine. 4. İpucu, iz, işâret, nişan, alâmet.

¹⁰⁵⁵ siyâk: (a.i. sevk‘den) 1.Sözün gelişi, ifâde şekli. 2. Şekil, biçim, tarz, üslûp.

¹⁰⁵⁶ 1. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=7383> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 20:20.

Buhârî, Sahih Buhari, Kitap: 98, Hadis: 7621.

vesellem; leys¹⁰⁵⁷ minnâ¹⁰⁵⁸ men lem yeteğanne¹⁰⁵⁹ bi'l-Ḳur'ân'ı.") Ebî Hureyre raḍiya'l-lâhu 'anh ḥazretinden rivâyet olup didi ki: Ḥazret-i Resûl (Ol âfitâb-ı cihân-tâb-ı nübüvvet şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem ḥazretleri)¹⁰⁶⁰ buyurdu(lar ki)¹⁰⁶¹ (14) "Ḳur'ân'ı ince laṭîf¹⁰⁶² âvâz ile maḥzûn maḥzûn okumayan bizlerden degildir." Ya'nî, ehl¹⁰⁶³-i İslâm'dan degildir demek olur va'l-lâhu a'lem¹⁰⁶⁴. (15) **İkinci faşl: Ḳur'ân'ı 'ilmsiz¹⁰⁶⁵ kendi râyı¹⁰⁶⁶ ile tefsîr¹⁰⁶⁷ idene ve okuyup unudana va'd¹⁰⁶⁸ olunan 'azâbı¹⁰⁶⁹ beyân¹⁰⁷⁰ ider.** (Faşl-ı şânî: Bî-ilm ü idrâk ... tefsîr-i Ḳur'ân iden ve tilâvet idüp nisyân iden ḥaḳḳında va'd olunan 'azâb beyânındadır.)¹⁰⁷¹ (16) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/173/2439.htm> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 20:25. Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitâbu't-Tevhîd, 2439-7527.

¹⁰⁵⁷ leys: Degildir.

leys: (a.i.) Yokluk.

¹⁰⁵⁸ minnâ: Bizden.

¹⁰⁵⁹ men lem yeteğanne: Tatlı sesle okumayan.

¹⁰⁶⁰ Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

âfitâb - âftâb: i. (f. âf-tâb) 1. Güneş. 2. mec. Güzel yüz; güzel yüzlü sevgili, dilber.

cihân-tâb: birl. sıf. (f. tâb "aydınlatan" ile) Cihânı aydınlatan.

¹⁰⁶¹ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁶² laṭîf: sıf. (a. luṭf- leṭâfet'ten laṭîf) 1. Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzık, yumuşak. 2. Maddeyle değil ruhla ilgili, gözle görülebilecek maddî bir varlığı olmayan. 3. i. "En ince işlerin bütün inceliklerini bilen, en ince şeyleri yapan, kullarına ince yollardan çeşitli faydalar ulaştıran" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁰⁶³ ehl: (a.sıf.c. ehâlî) 1. Sâhip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. Mahâretli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. Bir yerde oturan.

ehl-i İslâm: İslâm topluluğu, İslâm dininde olanlar.

¹⁰⁶⁴ a'lem: sıf. (a. 'ilm "bilmek"ten a'lem) Çok (daha, en, pek) bilen, âlim, bilgin.

¹⁰⁶⁵ 'ilm: i. (a. 'ilm) 1. Bilme, biliş. 2. Evrenin ve olayların bir bölümünü deneye ve gerçeklere dayanarak inceleyen ve bunlara âit yasaları çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, bilim. 3. Belli bir konuya âit bilgilerin bütünü. 4. Okumakla elde edilen nazârî bilgi.

'alem: i. (a. 'alem) 1. İşâret, alâmet, nişan, sembol. 2. Sancak, bayrak. 3. Kubbe, minâre ve bayrak direklerinin en üst kısmında bulunan ay veya lâle biçimindeki süslü tepelik, mahçe. 4. Sarık yapılan bir çeşit kumaşın içindeki altın teller. 5. dilb. Özel isim, has isim.

¹⁰⁶⁶ rây: (a.i.) 1. Rey, fikir, oy.

¹⁰⁶⁷ tefsîr: (a. fesr "açıklamak, örtülü şeyi açığa çıkarmak"tan tefsîr) 1. Yorumlama, yorum. 2. Kur'ân-ı Kerîm'in âyet veya sûrelerini açıklama. 3. Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûrelerini açıklayan kitap. 4. Kur'ân-ı Kerîm'in açıklanmasına dâir olan ilim.

¹⁰⁶⁸ va'd: i. (a. va'd) 1. Söz verme, üstüne alma, taahhüt etme. 2. Bir husus için verilen söz. 3. din. İlâhî emirlere uyan bir kimseyi cennetle müjdeleme.

¹⁰⁶⁹ 'azâb: (a.i.) İşkence, keder.

¹⁰⁷⁰ beyân: i. (a. beyân) 1. Açıklama, anlatma, söyleme. 2. Herhangi bir şeyi, bir durumu resmî makamlara bildirme veya bu hususta verilen bilgi, bildirim, deklarasyon. 3. edeb. Belâgatın teşbih, mecaz, kinâye, istiâre gibi anlatım yollarını, sanatlarını gösteren bölümü.

¹⁰⁷¹ Satır sonu kenar notu.

şânî: sıf. (a. şânî) İkinci.

idrâk: i. (a. derk "yetişmek"ten idrâk) 1. Anlama yeteneği, akıl erdirmeye, anlayış. 2. Ulaşma, erişme. 3. eski. Olgunlaşma, kemâlini bulma. 4. fels. Obje hakkında ilk ve düzensiz veriler olan duyumlardan farklı, fakat onlara bağlı olarak o objeyi bize mânâ kazanmış bir bütün şeklinde bildiren, onun şuûruna vardırın zihin işlemi, ben'in kendi içinde, iç dünyasında cereyan eden hallerin şuûruna varması, algı.

Kelime okunamadı.

عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ وَفِي رَوَايَتِهِ
¹⁰⁷² (‘An ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā k̄āle: “K̄āle Resūlu’l-lāh
 šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (aşdağı’l-kā’ilin šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri
 buyurdılar ki)¹⁰⁷³; men¹⁰⁷⁴ k̄āle¹⁰⁷⁵ fī’l-Ḳur’ān’i¹⁰⁷⁶ bi ḡayri ‘ilmin¹⁰⁷⁷ fel yetebevve’¹⁰⁷⁸
 maḳ’adehu¹⁰⁷⁹ (17) mine’n-nār¹⁰⁸⁰ ve fī rivāyete¹⁰⁸¹ men k̄āle¹⁰⁸² fī’l-Ḳur’ān’i bi-
 re’yihi¹⁰⁸³.”) (Ya’ni)¹⁰⁸⁴, ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā ḥazret(ler)inden¹⁰⁸⁵ rivāyet
 olup didi ki (buyurdılar ki)¹⁰⁸⁶: Her kim (18) Kur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı ‘ilmsiz tefsirinde
 bir şey’ söyler ise anuñ ceḥennemdeki menzilinde oturaḳ yeri āteşle döşenür. (19) Bir
 rivāyetde her kim kendi rāyı ile söylerse oturacaḳ yeri āteşle döşenür. (Bunu Tirmizî
 ḥazreti zikr idüp ḥadīş ḥasen didi.)¹⁰⁸⁷ عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
¹⁰⁸⁸ (‘An Cündüb bin ‘Abdu’l-lāh k̄āle: “K̄āle Resūlu’l-lāh (20) šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem; men k̄āle¹⁰⁸⁹ fī kitābu’l-lāhi ‘azze
 ve celle¹⁰⁹⁰ bi-re’yihi fe ešābe¹⁰⁹¹ feḳad¹⁰⁹² aḥṭā’e.”) Cündüb bin ‘Abdu’l-lāh raḍiya’l-

nisyān: i. (a. nisyān) 1. Unutma. 2. Gaflet.

¹⁰⁷² <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/049/2950.htm> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 20:30.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Kitabu’t-Tefsir Bahsi, 2950-2951.

¹⁰⁷³ Satır başı kenar notu. Yukarıdan aşağıya doğru yazılmış.

aşdaḳ: sıf. (a. şidḳ “doḡru olmak”tan aşdaḳ) Çok (daha, en, pek) sâdık, çok doḡru, candan.

kā’il: sıf. (a. ḳavl “söylemek, kabullenmek, zannetmek”ten kā’il) 1. Râzı olmuş, boyun eğmiş. 2. İnanmış, kabul etmiş. 3. Söyleyen, diyen, bir sözü nakleden.

¹⁰⁷⁴ men: Her kim.

¹⁰⁷⁵ k̄āle: Derse.

¹⁰⁷⁶ fī’l-Ḳur’ān’i: Kur’ān hakkında.

¹⁰⁷⁷ bi ḡayri ‘ilmin: İlmsiz olarak, bir ilmi dayanağı olmaksızın.

¹⁰⁷⁸ fel yetebevve’: Hazırlasın.

¹⁰⁷⁹ maḳ’adehu: Yerini.

¹⁰⁸⁰ mine’n-nār: Cehennemde.

¹⁰⁸¹ ve fī rivāyete: Bir başka rivāyette.

¹⁰⁸² k̄āle: Söz söylerse.

¹⁰⁸³ bi-re’yihi: Kendi reyi ile.

re’y: i. (a. re’y) 1. Oy. 2. Fikir, görüş, düşünce, ray.

¹⁰⁸⁴ (Ya’ni) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁸⁵ ḥazret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁸⁶ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁸⁷ (...) ...v Satır sonu kenar notu. Aşağıdan yukarıya doḡru yazılmış.

¹⁰⁸⁸ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/049/2952.htm> Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 20:50.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Kitabu’t-Tefsir Bahsi, 2952.

¹⁰⁸⁹ k̄āle: Söz söylerse.

¹⁰⁹⁰ fī kitābu’l-lāhi ‘azze ve celle: Allah azze ve cellenin kitabı hakkında.

‘azze: (a. nida) Aziz olsun!

‘azze ve celle: aziz ve celîl olan (Allah).

¹⁰⁹¹ fe ešābe: İsbet etse bile.

¹⁰⁹² feḳad aḥṭā’e: Hatâ etmiştir.

lāhu ‘anh ḥazretinden (21) rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resūl (9 Ḥazret-i ḥāce-i ‘ālem-tāb šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem)¹⁰⁹³ buyurđı(lar ki)¹⁰⁹⁴ “Her kim Qur’ān’ın tefsīrinden kendi rāyı ile bir söz (kelām)¹⁰⁹⁵ söyleyüp tefsīr (22)itse eger ol sözi ma’nāsına dađı işābet¹⁰⁹⁶itse ol ḥaṭā itdi. Bunu (ḥadīsi)¹⁰⁹⁷ Ebū¹⁰⁹⁸ Dāvud ḥazret(ler)i¹⁰⁹⁹ zıkr itdi. Ve Tirmizī ḥazret(ler)i¹¹⁰⁰ (23) dađı zıkr idüp ḥadīs ġarīb didi. Andan Ḥazret-i Ebū Bekir eş-Şiddīk radiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden ḳavlühü Te‘ālī¹¹⁰¹ 1102 وَأَفَاكِهِ وَأَبَا (Ve fākiheden ve ebbān) āyetindeki (24) أَبَا nedir deyü su’āl¹¹⁰³ itdiler. Buyurđı(lar)¹¹⁰⁴ ki; Ḥaḳ celle ve ‘alānıñ kitābında olan kelimeyi ‘ilm ile bilmedikde (‘ilmle ma’lūmum olmayan)¹¹⁰⁵ kendi yanımdan (‘indimden)¹¹⁰⁶ ol falan¹¹⁰⁷ şeydir disem (25) beni ḳaṅğı (...)¹¹⁰⁸ gökyüzi ḳabūl ider veyā ḳaṅğı yeryüzi (vech-i arzda)¹¹⁰⁹ ḳabūl ider. ‘İlm ile ne olduğımı bilmedigim şey’i söylemem didi. (Ve dađı ḥalīfe-i evvel şeyḥ-i a’zam misk-i ezfer

ḥaṭā’: i. (a. ḥaṭā’) 1. Aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey; yanlış, yanlışlık. 2. Makbul olmayan iş, kusurlu davranış, kabahat. 3. İstemeyerek ve bilmeyerek yapılan kusur, bir kasıt olmadan yapılan yanlışlık, yanılma.

Kelime metinde “ḥaṭā” şeklinde de yazılmıştır.

¹⁰⁹³ Dokuz rakamıyla gösterilen satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. *Bu kenar notu 25. satırdaki açıklamaya benziyor. Fakat başında dokuz rakamı bulunduğu için 21. satıra dahil edildi. ‘ālem-tāb: (a.f.birl.sıf.) Dünyayı parlatan, aydınlatan.

a’zam: sıf. (a. ‘izām “büyük olmak”tan a’zam) Çok (daha, en, pek) büyük.

¹⁰⁹⁴ buyurđı(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁹⁵ (kelām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁹⁶ işābet: i. (a. şavb “ok hedefi vurmak”tan işābet) 1. Rast gelme, yerini bulma. 2. Değme, ulaşma. 3. (Yapılan iş, söylenen söz) Tam yerinde olma. 4. Güzel tesādūf, iyi rastlantı. 5. (Şans oyunlarında) Çıkma, vurma. 6. ünl. Çok iyi, çok güzel.

¹⁰⁹⁷ (ḥadīsi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁰⁹⁸ ebū: (a.i.) Baba, ata.

¹⁰⁹⁹ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁰⁰ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁰¹ ḳavlūhu Te‘ālī: Allahu Tealā’nın sözü.

¹¹⁰² Qur’ān, (Abese) 80/31: “Meyveler ve otlaklar.”

fākihe: (a.i.c. fevākih) Yemiş, meyve.

ve fākiheden: Ve meyveler.

ebbā: Otlak, çayır.

¹¹⁰³ su’āl: i. (a. su’āl) 1. Sorulan şey, soru. 2. Sorma, soruşturma. 3. Dilenme, dilencilik.

¹¹⁰⁴ buyurđı(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁰⁵ (‘ilmle ma’lūmum olmayan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁰⁶ (‘indimden) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

‘indimden: zf. (İyelik ve bulunma hāli eklerinin kalıplaşmasıyla) Yanımdan, katımdan, -e göre.

‘ind: i. (a. ‘ind) Yan, kat, nezd.

¹¹⁰⁷ Falan - filān: sıf. (a. fulān “herhangi bir kişi”den filān > falan) 1. Belirtilmesi gerekli görülmeyen isimlerin önüne getirilerek onları belirsiz şekilde niteler. 2. Söylenmesi uygun görülmeyen bir özel ismin yerini tutar. 3. Bir şahıs veya nesneyi bildiren kelimelerden sonra ona benzer şeyleri ayrıca saymamak için kullanılır.

¹¹⁰⁸ (...) Satır arası notu okunamadı.

¹¹⁰⁹ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şiddîk-i ekber rađiya'l-lāhu 'anh hāzretlerinden 'ilmle ma'lūmum olmayan şey'i söylemem buyurdılar.)¹¹¹⁰ İmdi 'ulemā'-yı 'izām¹¹¹¹ rahmehūm (26) u'l-lāh Te'ālā Kūr'an'da kendi re'yi ile söylemeden nehy¹¹¹² olan içün didiler ki: Ol kişi āyeti hevāsına¹¹¹³ tābi¹¹¹⁴ olmağla kendi nefsinūn¹¹¹⁵ (27) murādı¹¹¹⁶ üzre söyler, döner, gönölünce (dil-hāhı üzre)¹¹¹⁷ ma'nā virir. Lākin bu iki şeyden hālī¹¹¹⁸ degildir. Anuñ birisi evvelī¹¹¹⁹ 'ilm ile bilür ki āyetiñ ma'nāsı kendi (28) tefsīr itdiği üzre degildir. Ol hemān kendi murādı üzre sözine ve bid'atına¹¹²⁰ hüccet¹¹²¹ itmek içün tefsīr eyler. Anuñ ile haşmına¹¹²² (29) gālib¹¹²³ olup sözini ve bid'atını yürüde (tenfīz içün)¹¹²⁴. Āyete

¹¹¹⁰ Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹¹¹ 'izām: i. (a. 'azīm "büyük"ün çoğul şekli 'izām) Büyükler, ulular, seçkin kimseler.

¹¹¹² nehy: (a.i.) Yasak etme. 2. gr. Emir kipinin olumsuzu.

¹¹¹³ hevā: (a.i.) hava.

hevā: (a.i.) Heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.

¹¹¹⁴ tābi: sıf. (a. teba' - tebā'at "ardından yürümek, uymak"tan tābi') 1. Birine veya bir şeye uyan, onun arkası sıra giden. 2. Birinin emri altında bulunan, onun hākimiyeti altında olan, bağlı. 3. Hz. Muhammed'i görmüş olanları (ashābı) gören, onlardan hadis dinleyen [Daha çok tābi ve çoğul olarak tābiin şekillerinde kullanılır].

¹¹¹⁵ nefes: (a.i.c. enfūs, nūfūs) Ruh, can, hayat.

nefes: i. (a. nefes) 1. Akciğerlere hava alıp verme ve bu yolla alınıp verilen hava, soluk. 2. Şifā amacıyla hastaya okuyup üfleme. 3. Sigara, pipo, nargile vb. keyif verici maddeler içilirken içe çekilen duman. 4. teşmil. Soluk alıp veren canlı varlık. 5. Alevî – Bektāşî inanç ve görüşünü, Hz. Alî sevgisini dile getiren ve dergāhlarda belli makamlara göre okunan, millî nazım şekilleri ve hece vezniyle, ender olarak da aruzla yazılmış manzūme.

¹¹¹⁶ murād: i. (a. irāde "dilemek, istemek, seçmek"ten murād) 1. Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. 2. Anlaşılan, anlatılmak istenen şey, maksat, meram, niyet.

¹¹¹⁷ (dil-hāhı üzre) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

dil: i. (f. dil) Gönül, yürek.

dil-hāh: birli. sıf. (f. hāh > hāh "isteyen" ile) Gönölün arzu ettiği, gönölün istediği, arzu edilen.

¹¹¹⁸ hālī: sıf. (a. hālā "boş ve tenhā olmak"tan hālī) 1. Boş. 2. Tenhā, ıssız, sāhipsiz yer. 3. Açık yer.

¹¹¹⁹ evvelī: sıf. (a.) halk ağzı. 1. En evvel, evvelki, en önce olan, ilk zamanlarla ilgili. 2. zf. Eskiden.

evvelā: zf. (a. evvel'in tenvinli şekli evvelen > evvelā) İlk önce, ilk olarak.

¹¹²⁰ bid'at: i. (a. bed' "örneksiz olarak yapmak, icat etmek"ten bid'at) 1. Sonradan türeyen şey, yeni âdet [Genellikle benimsenmeyen, iyi görülmeeyen âdet ve davranışlar için kullanılır]. 2. din. İslām dininde Hz. Muhammed zamânında bulunmayıp sonradan ortaya konan hüküm ve âdet.

¹¹²¹ hüccet: i. (a. hüccet) 1. Delil, vesika, senet, belge. 2. Şeriat mahkemeleri kadıları tarafından düzenlenen resmî belge. 3. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ispat etmeye yarayan ve daha önce doğru diye kabul edilen önerme, tanıt. 4. Seçkin âlimlere verilen unvan.

¹¹²² haşm: i. (a. haşm) 1. Düşman. 2. Bir dāva veya karşılaşmada taraflardan her birinin birbirine göre durumu, karşı taraf.

¹¹²³ gālib: sıf. (a.) 1. Galebe eden, galebe çalan, üstün gelen, yenen. 2. Daha kuvvetli.

¹¹²⁴ (tenfīz içün) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tenfīz: i. (a. nufūz "bir şeyi yerine getirilmek"ten tenfīz) 1. Hükümünü yürütme. 2. hukuk. Yabancı mahkemeler tarafından verilen hükümlerin yerine getirilebilmesi için Türk mahkemeleri tarafından gerekli kararın verilmesi.

inanmaları ile İbâdiye¹¹²⁵ fırkasının¹¹²⁶ ve Hâricîlerin¹¹²⁷ ve gayr¹¹²⁸ bid‘at ehlinin bunı (30) itmeleri gibi ki kendi fâsid¹¹²⁹ olan maḳṣûdların anuñ ile yûrideler (sefer ideler)¹¹³⁰. Ve ammâ cehl¹¹³¹ ile olup âyetiñ ma‘nâsı ne vech¹¹³² üzere olduğun (31) bilmeyüp kendi murâdı üzere tefsîr ider ki ol itdiği âyetiñ ma‘nâsına ḥilâfıdır¹¹³³. İmdi Qur‘ân‘da söyleyen re‘yi ile bu iki (32) kısımdan gayr degildir. Bunuñ ikisi daḥı mezmûmdur¹¹³⁴. Ol olan nehye dâḥillerdir¹¹³⁵ ki idenler ol zıkr olan ‘azāba lā‘iklerdir¹¹³⁶. (Nehy-i mezkûrda dâḥillerdir ki bu maḳûle-i semiyyeler ‘azāba lā‘iklerdir.)¹¹³⁷ (33) Ammâ te‘vîl ol âyeti kendine lâyıḳ olan ma‘nâ üzere ‘ilm ile seçüp çıkarmaktadır. Andan evvel olan âyete ve soñra gelen âyete muvâfiḳ¹¹³⁸ ve hem (34) kitâb ve sünnete¹¹³⁹ muḥâlif¹¹⁴⁰ olmamak üzere çıkarmasına ḳamu¹¹⁴¹ ‘ulemâ‘-yı ‘izām raḥmehümü‘l-lâh ruḥṣat¹¹⁴² virdiler. Ve aña

¹¹²⁵ İbâdiye: i. (a. İbâd adından İbâdiyye) VII. yüzyılda yaşamış olan Abdullah b. İbâd (İbâz)’ın fikirleri etrâfında gelişip ona nispetle anılan ve Hâricî fırkalarının ana kollarından biri olan bâtil mezhep.

¹¹²⁶ fırka: (a.i.c. fırak) İnsan kalabalığı, grubu. 2. Siyâset partisi. 3. ask. Tümen.

¹¹²⁷ ḥâricî: sıf. (a. ḥâric “dışarı çıkan” ve nispet eki -î ile ḥâricî) 1. Dışla ilgili, dışa âit, dıştan. 2. Dış ülkelerle ilgili. 3. Eskiden gündüzlü talebeler için kullanılan tâbir. 4. Sıffin savaşı esnâsında hakem tâyinine karşı çıkarak Hz. Ali’ye isyan edenlerden her biri.

¹¹²⁸ gayr: i. (a. gayr) 1. Başka bir kimse, başkası, ayrı, artık, diğer, değil. 2. Yabancı, bildik olmayan. 3. tasavvuf. Mâsivâ, sivâ. 4. e. Arapça sıfatların başında nefî edatı olan “sız”, “değil” mânâsına gelir.

¹¹²⁹ fâsid: sıf. (a. fesâd “bozulmak, mahvolmak”tan fâsid) 1. Fesâda uğramış, bozulmuş, bozuk, kötü, yanlış. 2. İyi bir işi bozan, fesatçı, ara bozucu, müfsit, münâfik.

¹¹³⁰ (sefer ideler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹³¹ cehl: i. (a. cehl) Bilgisizlik, bilmezlik, câhillik, cehâlet.

¹¹³² vech: i. (a. vech) 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, biçim, yol. 3. Sebep, vesîle.

¹¹³³ ḥilâf: sıf. ve zf. (a. ḥilâf) 1. Ters, aykırı. 2. Zıt olma, karşı olma, aykırılık, zıddiyet, ihtilâf. 3. halk ağzı. Yalan. 4. Cedel ilminin eskiden medreselerde okutulan ve fikhî meselelere âit tartışma kurallarını konu edinen dalı, hilâfiyat.

¹¹³⁴ mezmûm: sıf. (a. zemm “ayıplamak, yermek”ten mezmûm) 1. Yerilmiş, kınanmış, kötülenmiş. 2. Beğenilmeyen, makbul sayılmayan, kötü, çirkin, ayıp.

¹¹³⁵ dâḥil: sıf. ve i. (a. duḥûl “içeri girmek”ten dâḥil) 1. İçinde, içinde bulunan (kimse veya şey). 2. İç, içeri, iç taraf, derun. 3. Bir devletin toprakları, ülkesi. 4. eski. İlmiye sınıfına âit bir rütbe. 5. zf. İçinde olduğu halde, içinde olmak üzere.

¹¹³⁶ lâyıḳ - lā‘ik: sıf. (a. liyâḳat’tan lā‘ik > lâyıḳ) 1. Uygun, yaraşır, münâsîp. 2. Nitelikleriyle bir şeye hak kazanacak seviyede olan, bir şeyi hak edecek nitelikte bulunan. 3. i. Bir şey veya kimseye uygun olan şey veya kimse. *Metinde kelime iki şekilde de (lâyıḳ - lā‘ik) kullanılmıştır.

¹¹³⁷ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹³⁸ muvâfiḳ: sıf. (a. muvâfaḳat “uygun olmak”tan muvâfiḳ) 1. Uygun, münâsîp. 2. i. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muḥâlif olmayan kimselerden her biri.

¹¹³⁹ sünnet: i. (a. sunnet) 1. din. Hz. Muhammed’in müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamâmı. 2. Tutulan, benimsenen yol, âdet.

¹¹⁴⁰ muḥâlif: sıf. ve i. (a. muḥâlefet “uymamak, karşı çıkmak”tan muḥâlif) 1. Uygun olmayan, uymayan, benzemeyen (şey), aykırı, zıt. 2. Karşı çıkan, karşı koyan (kimse). 3. İktidâra, devlet idâresini elinde bulunduranlara karşı olan, muḥâlefette bulunan (kimse).

¹¹⁴¹ ḳamu: i. (Eski Türk. kamuğ < f. ḥamâğ > *ḳamâğ > kamuğ > kamu) [Eskiden de kullanılan kelime son dönemlerde 1. mânâda tekrar canlandırılmıştır]. 1. Bir memleketteki halkın bütünü, amme. 2. sıf. Bütün, hep. 3. zamir. Herkes.

¹¹⁴² ruḥṣat: i. (a. ruḥṣat) 1. İzin, müsâade. 2. Bir işe izin verildiğini bildiren belge, ruḥṣatnâme. 3. din. Mâzereti olan bir kimsenin kolaylık olmak üzere bâzı dînî hükümlerden muaf tutulması.

ictihād¹¹⁴³ itmegi emr¹¹⁴⁴ (35) itdiler. Zîrâ şahâbeler¹¹⁴⁵ (aşhâb)¹¹⁴⁶, rıdvân¹¹⁴⁷ u'l-lâh-i 'aleyhim ecma'in¹¹⁴⁸, Kur'an-ı 'azîmü's-şânı tefsîr itdiler (buyurdılar)¹¹⁴⁹. Lâkin tefsîrinde ihtilâf¹¹⁵⁰ itdikleri birkaç vech üzredir. **[4b]** (1) Zîrâ anlar (müşârun-ileyhim hâzerâtı)¹¹⁵¹ kamu (cümle)¹¹⁵² söylediklerin (... kelâmların)¹¹⁵³ Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin mübârek¹¹⁵⁴ ağzından eşitmediler (ol bülbül-i hoş âvâz bâğ-ı belâğ 'aleyhi's-selâm hâzretlerinden bi'z-zât istimâ' itmediler)¹¹⁵⁵. İçinde eşitmedikleri

¹¹⁴³ ictihād: (a.i. cehd'den) 1. Gücü, kuvveti yettiği kadar çalışma. 2. Bir kimsenin, bir şeyden mânâ ve hüküm çıkararak, o iş hakkındaki fikri, görüşü. 3. sosy. İnan.

¹¹⁴⁴ emr: i. (a. emr) 1. Bir şeyin yapılması veya yapılmaması hususunda bildirilen kesin hüküm, hükmüne uyulması istenen zorlayıcı söz, buyruk. 2. Yapılması istenen şeyi bildiren yazı, yazılı belge.

¹¹⁴⁵ şahâbe: i. (a. şâhib "arkadaş, dost" ve şahâbi'nin çoğul şekli şahâbe) [Tekil gibi de kullanılır] Hz. Muhammed'in sohbetinde bulunmuş olan müslümanlar, sahâbiler.

aşhâb: i. (a. şâhib'in çoğul şekli aşhâb) 1. Sâhipler. 2. Hz. Muhammed zamânında yaşamış, onu görmüş ve sohbetinde bulunma şerefine ermiş kimseler, sahâbe [Tekili bu anlamda kullanılmaz]. 3. Bir şeyle ilgili olanlar, bir şeye veya bir kimseye mensup bulunanlar.

¹¹⁴⁶ (aşhâb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁴⁷ rıdvân: i. (a. rıdvân) 1. Hoşnutluk, rızâ. 2. Cennetin kapıcısı olan melek [Teşmil yoluyla cennet mânâsında da kullanılmıştır].

¹¹⁴⁸ rıdvân u'l-lâh-i 'aleyhim ecma'in: "Allah hepsinden razı olsun" anlamında dua.

ecma'in: i. (a. cem' "toplamak"tan ecma' "hepsi, tamâmı"nın çoğul şekli ecma'in) Hepsi, bütünü [Duâ cümlelerinde kullanılmıştır].

¹¹⁴⁹ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁵⁰ ihtilâf: i. (a. hılâf "arka; ayrılık, muhâlefet etmek"ten ihtilâf) 1. Anlaşmazlık, uyuşmazlık. 2. Farklı olma, uymama, ayrılık.

¹¹⁵¹ (müşârun-ileyhim hâzerâtı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

müşârun-ileyhim: Kendilerine işâret edilen, adları geçen kimseler.

hâzerât: (a.i. hazret'in c.) Büyükler. Hazretler; saygıdeğer olanlar (saygı maksadıyla kullanılan bir ifadedir).

¹¹⁵² (cümle) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

cümle: (a.i.c. cümel) Bütün, hep, birikiş.

¹¹⁵³ (... kelâmların) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

Kelime okunamamıştır.

kelâm: i. (a. kelâm) 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifâde. 2. Söyleyiş, söyleme. 3. Dil, lehçe. 4. kısa. din. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhiret gibi îman esaslarından bahseden, bu esasları aklî ve naklî delillerle İslâm inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelâm. 5. Kur'an.

¹¹⁵⁴ mübârek: sıf. (a. mubâreket "bereketli, mübârek kılmak"tan mubârek) 1. Çok saygı değer, hürmete lâyık, muhterem. 2. Hayırlı, uğurlu, kutlu, mukaddes. 3. Bereketli, verimli. 4. Sevgi ve beğenme ifâdesi olarak kullanılır. 5. Yaptıkları hoşâ gitmeyen kimselerden, hoşâ gitmeyen durumlardan veya şeylerden bahsedilirken alay ve târiz yollu kullanılır. 6. halk ağzı. Allah.

¹¹⁵⁵ (ol bülbül-i hoş âvâz bâğ-ı belâğ 'aleyhi's-selâm hâzretlerinden bi'z-zât istimâ' itmediler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Sayfanın üst kısmında.

bi'z-zât: zf. (a. harf-i cer bi- ve zât "şahıs, kendi"nin harf-i târif almış şekli ez-zât ile bi'z-zât. c. bi'z-zevât) 1. Kendi, kendisi, şahsen. 2. Doğrudan doğruya.

bâğ: (f.i.) 1. Bağ, büyük bahçe, bostan. 2. Seyir yeri, gezinti yeri. 3. Dünyâ. 4. Cennet.

belâğ: (a.i.) 1. Yetiştirme, erişirme. 2. Yetiştirilen söz, şey.

istimâ': (a.i. sem'den) 1. Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme. 2. Dinleyip kabul etme. 3. Kulak verip dinleme.

vardır. Andan anlar (2) Kıur'an'dan (Kerim'den)¹¹⁵⁶ fehmi¹¹⁵⁷ itdikleri kadar (buyurdukları miqdār)¹¹⁵⁸ ma'naların söylediler (virdiler)¹¹⁵⁹. Andan her biriniñ fehmini söylemesinden ihtilāflar oldu ki (anuñ içün tefāvūt ihtilāfāt vāki' oldu)¹¹⁶⁰ fehmi ziyāde olan ziyāde ma'nā (3) virdi. Kamusu (cümlesinin ictihādın maqbūldür)¹¹⁶¹ maqbūldür¹¹⁶² ictihādlarından¹¹⁶³. Andan Hāzret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem (hāce-i müşkil-güşāyī 'ālem şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem hāzretleri)¹¹⁶⁴ ibn 'Abbās rađiya'l-lāhu 'anhümā hāzret(ler)ine¹¹⁶⁵ du'a¹¹⁶⁶ idüp (buyurup)¹¹⁶⁷: اللهم فقعه في الدين وعلمه

¹¹⁵⁶ (Kerim'den) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁵⁷ fehmi: i. (a. fehmi) Anlama, anlayış, idrak.

¹¹⁵⁸ (buyurdukları miqdār) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁵⁹ (virdiler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁶⁰ (anuñ içün tefāvūt ihtilāfāt vāki' oldu) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tefāvūt: i. (a. fevt > tefāvut) 1. Birbirinden farklı olma. 2. İki şey arasındaki fark, farklılık.

Bu kelimeler okunamamıştır.

ihtilāfāt: i. (a. ihtilāf'ın c. çoğul eki -āt ile) Anlaşmazlıklar, ihtilāflar, ayrılıklar, aykırılıklar.

vāki': sif. (a. vukū' "meydāna gelmek"ten vāki') Olan, vukū bulan; olagelen, rastlayan.

vāki' olmak: Meydana gelmek, vukū bulmak.

¹¹⁶¹ (...) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁶² maqbūl: sif. (a. kabūl'den maqbūl) 1. Kabul edilen, reddedilmeyen. 2. Geçerli, müteber. 3. Beğenilen, hoş giden, hoş.

¹¹⁶³ ictihād: i. (a. cehd "gayret etmek, meşakkat çekmek"ten ictihād) 1. Gücü yettiği kadar çalışma, gayret gösterme. 2. Bir iş hakkında şahsî görüş açısına göre verilen hüküm. 3. hukuk. Uygulanacak bir kararın açıkça bulunmadığı durumlarda ihtilāflı hukuk meselelerine dâir mahkemeler ve özellikle yargıtay tarafından verilmiş karar. 4. din. Müçtehit vasfını kazanmış bir İslâm âliminin Kur'an ve sünnette bulunmayan veya açıkça belirtilmeyen şer'i bir meseleyi, Kur'an ve sünnetin rûhuna aykırı olmamak şartıyla halletmek veya hükme bağlamak hususunda gösterdiği üstün gayret ve çalışma, bu çalışma sonunda verilen hüküm.

¹¹⁶⁴ (hāce-i müşkil-güşāyī 'ālem şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem hāzretleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Kenar notu.

hāce: (f.i.c. hācegān) 1. Efendi, sâhip, reis. 2. Dini hizmetlerde görevli kimse, hoca, molla. 3. Muallim, öğretmen, hoca, müderris. 4. Vezir veya yüksek rütbeli devlet adamı. 5. Tüccar. 6. Büyük mutasavvıf Ahmed Yesevî soyundan gelenlere ve Nakşibendilik tarikatına mensup büyük mürşitlere verilen unvan.

müşkil: (a.sif. şekl'den. c. müşkilāt) 1. Güç, zor, çetin. 2. i. Engel, güçlük, zorluk, çetinlik.

-güşā - küşā: sif. (f.) Açan, açıcı. Sonuna geldiği kelimelere "açan, açıcı" anlamı katarak Farsça usûlüyle

birleşik sıfatlar yapar.

müşkil-güşā: birl. sif. ve i. (f. guşā "açan" ile) Zor, çetin işleri veya meseleleri halleden, çözüme

kavuşturan, zorlukları yenen (kimse).

'ālem: (a.i.c. ālemin) Dünya, cihan.

¹¹⁶⁵ hāzret(ler)ine Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁶⁶ du'a: i. (a. du'a) 1. Güçsüzlük ve ihtiyâcını ortaya koyarak Allah'a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz. 2. Bir maksatla hazırlanmış ibâre.

duâ etmek: Allah'a yalvarmak.

¹¹⁶⁷ (buyurup) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁶⁸ التَّوِيل (Allāhümme¹¹⁶⁹ (4) faḫḫihhü¹¹⁷⁰ fī'd-dīni¹¹⁷¹ ve 'allimhü¹¹⁷² et-te'vīl¹¹⁷³.)
(Ya'nī)¹¹⁷⁴, yā Rabb anı dīnde 'ālim¹¹⁷⁵ it. Ve Ḳur'ān'ın āyetleriniñ te'vīlini¹¹⁷⁶ öğret (ve
āyāt-ı Ḳur'ān'ın te'vīl ve ta'līm it)¹¹⁷⁷, buyurdıg(lar)ından¹¹⁷⁸ Ḳur'ān'ın tefsiriniñ çoğı
(tefsir-i Ḳur'ān'ın ekseri)¹¹⁷⁹ (5) andan (anlardan)¹¹⁸⁰ naḳl¹¹⁸¹ olundu (menḳüldür)¹¹⁸²
va'l-lāhu¹¹⁸³ a'lem. Ve dahı (imām)¹¹⁸⁴ Müslim ḥazret(ler)i¹¹⁸⁵ ile (imām)¹¹⁸⁶ Buḥārī
ḥazret(ler)iniñ¹¹⁸⁷ ittifāk(lar)ında¹¹⁸⁸ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ ثَقَلًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقْلِهَا¹¹⁸⁹ ('An Ebī Mūsā el-Eṣ'arī

¹¹⁶⁸ 1. <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/146975/> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 22:38.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/004/0117.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 22:42.
Buḥārī, Sahih-i Buḥārī, Kitabu'l-Vudu, 117-143.

¹¹⁶⁹ Allāhümme: Ey Allah'ım.

¹¹⁷⁰ faḫḫihhü: Onu anlayış sahibi yap.

¹¹⁷¹ fī'd-dīni: Dinde.

¹¹⁷² ve 'allimhü: Ve ona öğret.

¹¹⁷³ et-te'vīl: Tevīli.

¹¹⁷⁴ (ya'nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁷⁵ 'ālim: (a.sıf. 'ilm'den c. ulemā) 1. Çok okumuş, bilgin, ilim sahibi. 2. i. Belli bir ilim dalında çalışan, araştırma yapan kimse, bilgin, bilim adamı.

¹¹⁷⁶ te'vīl: i. (a. evl "geri dönmek"ten te'vīl) 1. Bir söz veya davranışa bilinen anlamından başka bir anlam verme, başka bir mânâ ile yorumlama. 2. din. Kur'an-ı Kerim'i ve diğer kutsal metinleri farklı bir görüşle yorumlama.

¹¹⁷⁷ (ve āyāt-ı Ḳur'ān'ın te'vīl ve ta'līm it) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

āyāt: (a.i. āyet'in c.) Ḳur'ān'ın cümleleri.

¹¹⁷⁸ buyurdıg(lar)ından Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁷⁹ (tefsir-i Ḳur'ān'ın ekseri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Kenar notu.

ekseri: sıf. ve zamir. (a. ekser'den f. izâfet kesresi -i ile ekser-i ...) [İzâfet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır] Çok, birçok; çoğu.

ekseri: zf. (a. ekseriyyā'nın kısaltılmış şekli ekseri) Çok defa, çok zaman, çoğunlukla, ekseriya.

¹¹⁸⁰ (anlardan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸¹ naḳl: i. (a. naḳl) 1. Bir yerden başka bir yere götürme, taşıma, aktarma, geçirme. 2. Taşınma, göç. 3. Çalışmakta olduğu yerden başka bir göreve atanma, tâyin. 4. Başkasına âit bir sözü veya bir fikri, bir olayı bir yerde anlatma, hikâye etme. 5. Bir eseri bir dilden başka bir dile çevirme, tercüme etme. 6. Ağızdan ağıza veya kitaplar yoluyla gelmiş olan bilgi. 7. İslâm dîninde âyet ve hadislerle dayanan ve rivâyet yoluyla zamânımıza ulaşan dînî esaslara verilen isim. 8. (Yazı, resim vb.) Aynen başka bir şey üzerine geçirme, kopya etme. 9. eski edeb. Bir şâirin başkası tarafından söylenmiş olan bir mânâyı az çok değiştirerek kendine mâletmesi, bir çeşit intihal, ilmam.

naḳl olunmak: Anlatılmak, söylenmek, rivâyet edilmek.

¹¹⁸² (menḳüldür) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

menḳül: (a.sıf. nakl'den) 1. Nakledilmiş, bir yerden bir yere taşınmış, taşınan, götürülmüş. 2. Rivâyet edilen, ağızdan ağıza geçmiş (söz, haber, hikâye ...).

¹¹⁸³ vallâhi: ünl. (a. yemin bildiren ve ve Allāh ile va'llāhi) "Allah'a and olsun ki, Allah hakkı için" anlamında yemin sözü.

¹¹⁸⁴ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸⁵ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸⁶ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸⁷ ḥazret(ler)iniñ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸⁸ ittifāk(lar)ında Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹¹⁸⁹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0791.htm> Erişim Tarihi: 20.12.2021, Saat: 23:40.

ķāle: “ķāle Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem; (6) te‘āhedü¹¹⁹⁰ el-ķur‘ān’e feve’l-lezī¹¹⁹¹ nefsi¹¹⁹² bi yedihi¹¹⁹³ le hüve¹¹⁹⁴ eşeddü¹¹⁹⁵ tefellüten¹¹⁹⁶ mine’l-ibili¹¹⁹⁷ fī ‘aķālihā¹¹⁹⁸.”) Ebī Mūsā el-Eş‘arī rađiya’l-lāhu ‘anh ģazretinden rivāyet olup (7) didi ki: Ĥazret-i Resūl buyurdı (sultān-ı serāperde-i dīn şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ģazretleri buyurdılar ki)¹¹⁹⁹; Kur‘ān’ı okumada üzerine düşüñ, terk itmeyiñ. Zīrā nefsum yed-i¹²⁰⁰ ķudretinde olan Allāh ģaķķıķūñ Kur‘ān baęlı ve (8) köstekli¹²⁰¹ olan develeriñ baęların, kösteklerin ķozdükde kaçıp gitmelerinden ziyādedir. Üzerine düşmeyüp birķaç ģün terk olunsa ol dem (9) derūndan¹²⁰² unutulup gider dimekdir. Ve dahı (imām)¹²⁰³ Müslim ģazret(ler)i¹²⁰⁴ ile (imām)¹²⁰⁵ Buķārī ģazret(ler)iniñ¹²⁰⁶ ittifaķında عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إنما مثل صاحب القرآن كمثل صاحب الإبل المعقلة، إن تعاهد عليها أمسكها، نأف طلقها، ذهب¹²⁰⁷ (‘An ibn ‘Ömer: “Enne Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 791-231.

¹¹⁹⁰ te‘āhedü: 1. Ahitleşin. 2. mec. Üzerine düşüñ, terk etmeyin.

te‘āhüd: (a.i. ahd’den) 1. Sözleşme. 2. Andlaşma. (Metinde kelimenin harekelendirilmesi “te‘āhed” şeklindedir.)

¹¹⁹¹ feve’l-lezī: Yemin olsun ki.

¹¹⁹² nefsi: Nefsim.

¹¹⁹³ bi yedihi: Onun elindedir.

¹¹⁹⁴ le hüve: Muhakkak ki o.

¹¹⁹⁵ eşeddü: Daha şiddetlidir.

eşedd: sıf. (a. şiddet “kuvvetli, şiddetli olmak”tan eşedd) Çok (daha, en, pek) şiddetli, çetin ve sert.

¹¹⁹⁶ tefellüten: Elden kaçıp gitmek bakımından.

¹¹⁹⁷ mine’l-ibili: Deveden.

¹¹⁹⁸ fī ‘aķālihā: Bağlı olan.

¹¹⁹⁹ Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

sultān: (a.i. sultān) 1. Hükümdar, padişah. 2. Pâdişah âilesine mensup anne, kız kardeş, kız çocuk gibi kadınlara verilen unvan. 3. Mânevî saltanatları sebebiyle bâzı din ve tasavvuf büyüklerine ve tarikat pirlerine verilen unvan. 4. Arapça, Farsça ve Türkçe tamlamalarda “ilim, sanat vb. bir alanın en büyüğü, en yücesi” anlamında kullanılır.

serāperde: i. (f. serā “saray, konak” ve perde ile perde-i serā > serā-perde) 1. Saray, konak vb. yerlerde haremle selāmlığı ayıran, konak veya çadır kapısına asılan büyük, kalın perde. 2. Pâdişah çadırı, otağ. 3. teşmil. Perde.

¹²⁰⁰ yed: i. (a. yed) 1. El. 2. mec. Güç, kudret. 3. Yardım. 4. Vāsıta. 5. Mülk.

¹²⁰¹ köstek: i. (< köste-k; köste-mek fiili halk ağzında “hayvanın ayaklarını ipe bağlamak” anlamında kullanılır) 1. Hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir. 2. Bâzı eşyālara ve boyuna süs için takılan, altın, gümüş vb.nden yapılmış zincir. 3. Nalbantların at nallarken veya binicilerin atı kendi etraflarında döndürerek çalıştırırken tepmesini önlemek için kuskun kayışına eklenen zincir. 4. Balık iğnesini oltaya bağlayan misina parçası. 5. mec. Engel, mâni.

¹²⁰² derūn: i. (f. derūn) 1. İç, iç taraf, dâhil. 2. Kalp, yürek, iç, bātın.

¹²⁰³ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁰⁴ ģazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁰⁵ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁰⁶ ģazret(ler)iniñ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁰⁷ 1. <https://www.hadiskitaplari.com/riyazus-salihin/riyazus-salihin-1005-nolu-hadis> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 10:02.

Buķārī, Fezāilü’l-Kur‘ān 23; Müslim, Müsâfirin 226.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/138/1777.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 10:15.

vesellem kâle (10) (pâdişâh-ı ‘azîm el-ceberût)¹²⁰⁸; innemâ¹²⁰⁹ meşelü¹²¹⁰ şâhibi’l-
 Qur’ân’i¹²¹¹ kemeşeli¹²¹² şâhibi’l-ibili’l-mu‘akkaleti¹²¹³ in te‘âhede ‘aleyhâ¹²¹⁴
 emsekehâ¹²¹⁵ fe in tallekahâ¹²¹⁶ zehebet¹²¹⁷.”) (Ya‘nî)¹²¹⁸ İbn ‘Ömer râdiya’lâhu
 ‘anhümâ hazretinden (11) rivâyet olup (ol şeh-süvârül imkân-peymâ şalla’l-lâhu
 ‘aleyhi vesellem hazretleri buyurdılar ki)¹²¹⁹ didi ki: Qur’ân okuyup hıfz şâhibi olan
 meşeli ol bağı, köstekli develer şâhibi gibidir. Eger bağı köstekli çorsa öyle (12)
 dururlar. Eger köstek ve bağların çözüp şaliverir ise kaçıp giderler. Qur’ân anuñ gibidir.
 Üzerine düşüp dâ’im¹²²⁰ okursa hıfzı anuñ (13) temellenüp (esâslanup)¹²²¹ ziyâde olur.
 Eger (Qur’ân’ın)¹²²² okumasın terk iderse unutup (ferâmüş idüp)¹²²³ derûnundan gider,
 durmaz. Bu meşeli Qur’ân’ın hıfzına mâlik¹²²⁴ olana (...) ¹²²⁵ getürdi ki anuñ (14)

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu Fedailü’l Kur’ân, 1777-5031.

¹²⁰⁸ (pâdişâh-ı ‘azîm el-ceberût) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

pâd-şâh: (f.bir.i.) Pâdişah, hükümdar.

‘azîm: (a.sıf. azamet’ten) Büyük, ulu, iri.

ceberût: (a.i.) 1. Aşırı büyüklük, pek ziyâde kibir. 2. Allah’ın büyüklüğü. 3. tas. Allah’a varmanın üçüncü basamağı.

¹²⁰⁹ innemâ: Ancak.

¹²¹⁰ meşelü: Misâli.

meşel: i. (a. mesel) 1. Örnek, benzer, misal, numûne. 2. Asıl anlamı dışında başka bir şeyi anlatmak için dolaylı ve üstü kapalı olarak söylenen ibret alınacak söz. 3. Ders ve ibret alınacak küçük hikâye, fıkra, kıssa. 4. Atasözü.

¹²¹¹ şâhibi’l-Kur’ân’i: Kur’ân’la dost olanın.

¹²¹² kemeşeli: Gibidir.

¹²¹³ şâhibi’l-ibili’l-mu‘akkaleti: Bağlı develeri olan bir adam.

ibil: (a.i.c. âbâl) Dişi deve.

¹²¹⁴ in te‘âhede ‘aleyhâ: Eğer onlara dikkat ederse.

¹²¹⁵ emsekehâ: Onları elinde tutar.

¹²¹⁶ fe in tallekahâ: Eğer onları boş bırakırsa.

¹²¹⁷ zehebet: Giderler.

¹²¹⁸ (Ya‘nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²¹⁹ (ol şeh-süvârül imkân-peymâ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hazretleri buyurdılar ki) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şeh-süvâr: i. (f. şâh > şeh “büyük, seçkin” ve suvâr “ata binen, binici” ile şâh-süvâr > şeh-süvâr) Çok usta binici.

imkân: i. (a. mekân’et’ten imkân) 1. Olabilecek durumda bulunma, mümkün olma, olabilirlik, olanak. 2. Faydalanılabilecek, kullanılabilecek uygun şart. 3. fels. ve din. Varlığı veya yokluğu zarûrî olmama, var olması veya yok olması câiz olma.

-peymâ: sıf. (f.) “Ölçen, ölçücü” mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.

¹²²⁰ dâ’im: sıf. (a. devâm “sürekli olmak”tan dâ’im) 1. Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dâima.

¹²²¹ (esâslanub) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

esâs: i. (a. esâs) 1. Bir şeyi meydana getiren ana unsur, asıl yapı, temel. 2. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Doğru şekil, gerçek, hakikat. 3. sıf. En başta gelen ve temel teşkil eden, asıl, ana.

¹²²² (Qur’ân’ın) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²²³ (ferâmüş idüb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ferâmüş: i. (f. ferâmüş) Unutma, hatırdan çıkarma.

¹²²⁴ mâlik: sıf. ve i. (a. melk “mâlik olmak”tan mâlik) Bir şeye sâhip olan (kimse), sâhip.

¹²²⁵ (...) Satır sonu kenar notu okunamadı. Sayfa çekiminden kaynaklı.

üzerine düşüp dā'im okumasına tenbîhdir¹²²⁶. Ki unutmaması için te'kîd¹²²⁷ itti (buyurdılar)¹²²⁸. Ve dahı (imām)¹²²⁹ Müslim hâzret(ler)i¹²³⁰ ile (imām)¹²³¹ Buḥārî hâzret(ler)iniñ¹²³² ittifâkında أَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْسَمَا لِأَحَدِكُمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ إِنَّهُ كَيْتُ وَكَيْتُ بَلْ هُوَ نُسِيٌّ اسْتَذْكُرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عَقْلِهَا وَفِي رِوَايَةٍ لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا بَلْ هُوَ نُسِيٌّ¹²³³ ('An ibn (15) Mes'ūd kâle: "Kâle Resûlu'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem; bi'se mā¹²³⁴ lieḥadikūm¹²³⁵ en yeḳûle¹²³⁶ nesîtü¹²³⁷ ennehu keyte ve keyte¹²³⁸ bel¹²³⁹ hüve¹²⁴⁰ nüssiye¹²⁴¹ isteẓkerahu (16) 'l-Ḳur'ân'e¹²⁴² fe innehu¹²⁴³ eşeddü teḳaşşiyân¹²⁴⁴ min şudûrü'l-ricâlin¹²⁴⁵ mine'n-na'imi¹²⁴⁶ min 'aḳlihâ¹²⁴⁷ ve fî rivâyetin¹²⁴⁸ lâ-yeḳûlü¹²⁴⁹ eḥadikūm¹²⁵⁰ nesîtü âyeten¹²⁵¹

¹²²⁶ tenbîh: i. (a. nebh "dikkat etmek"ten tenbîh) 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma. 2. Uyarma, uyarı, aklını başına getirme. 3. biyo. Sinir sistemine veya bir duyu organına dışarıdan gelen ve onu bir tepki vermeye yönelten tesir, uyarı. 4. eski. Emir, buyruk, bildiri, duyuru.

¹²²⁷ te'kîd: i. (a. ekd "sağlamlaştırmak"tan te'kîd) 1. Sağlamlaştırma, berkitme. 2. Daha önce yazılmış veya söylenmiş olan bir şeyi tekrar hatırlatma, bir daha bildirme. 3. dilb. Pekiştirme.

¹²²⁸ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²²⁹ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²³⁰ hâzret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²³¹ (imām) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²³² hâzret(ler)iniñ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²³³ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0790.htm> Erişim Tarihi: 22.12.2021, Saat: 14:06.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 790; Buḥârî, Sahih-i Buḥârî, Kitabu Fedailü'l Kur'ân, 1778.

¹²³⁴ bi'se mā: Ne kötüdür.

bi'se: (a.e.) "ne kötü, ne fenâ, ne çirkin" mânâsına gelir.

¹²³⁵ lieḥadikūm: Sizden biriniz için.

¹²³⁶ en yeḳûle: Demesi.

¹²³⁷ nesîtü: Unuttum.

¹²³⁸ keyte ve keyte: Şöyle şöyle.

¹²³⁹ bel: Hayır, bilakis.

¹²⁴⁰ hüve: Ona.

¹²⁴¹ nüssiye: Unutturuldu.

¹²⁴² isteẓkerahu'l-Ḳur'ân'e: Kur'ân'ı sık sık tekrar edin.

¹²⁴³ fe innehu: Muhakkak ki Kur'ân.

¹²⁴⁴ teḳaşşiyân: Uzaklaşmak bakımından.

¹²⁴⁵ şudûr: i. (a. şadr'ın çoğul şekli şudûr) 1. Göğüsler, kalpler. 2. Büyük zatlar, sadrâzamlar ve bilhassa kazaskerler.

şudûr: i. (a. şudûr) Meydana gelme, ortaya çıkma, sâdır olma.

ricâl: i. (a. recul'ün çoğul şekli ricâl) 1. Erkekler. 2. Büyük mevkilerde bulunanlar, ileri gelen devlet adamları.

¹²⁴⁶ mine'n-na'imi: Devenin uzaklaşmasından.

¹²⁴⁷ min 'aḳlihâ: Bağlandığı yerden.

¹²⁴⁸ ve fî rivâyetin: Bir başka rivâyette.

¹²⁴⁹ lâ-yeḳûlü: Demesin.

¹²⁵⁰ eḥadikūm: Sizden biriniz.

¹²⁵¹ âyeten: Bir âyet.

kezā ve kezā¹²⁵² bel¹²⁵³ hüve¹²⁵⁴ (17) nüssiye.”) (Ya‘nī)¹²⁵⁵, ‘Abdu’l-lāh ibn Mes‘ūd rağiya’l-lāhu ‘anh Һazretinden rivāyet olup didi ki (buyurdu ki)¹²⁵⁶: Һazret-i Resūl (Һāce-i Һadır-şinās-ı ‘ālem şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem)¹²⁵⁷ buyurdu(lar ki)¹²⁵⁸ “Yoğ ola siziñ biriñiz şöyle şöyle (18) olnı unuttum dimesi, ol kendisi unutğandır. Zīrā Һur’ān kendini zikr itmesin diler. Çünkü Һur’ān okuyan kişilerin derūnlarından çıkup (19) kaçması bend¹²⁵⁹ ü bağından¹²⁶⁰ çözülmüş develer kaçmasından Һavīdir¹²⁶¹ ki tiz¹²⁶² gider.” Ve bir rivāyetde: “Siziñ biriñiziñ şöyle şöyle bir āyet ezberimde¹²⁶³ (20) idi, dimesi yoğ ola; büyük belādır¹²⁶⁴. Belki kendi unutğan olmasından. Çünkü Һur’ān’ı hıfz itdi, döndi okumağı terk itdi. Tā unudunca (21) Һadar yād¹²⁶⁵ itmediginden. Bunda نسيبت (nesītü) deyü unutmağı (nisyānı)¹²⁶⁶ kendi nefesine alması ikrāh¹²⁶⁷ olunur. Zīrā cemī¹²⁶⁸ eşyāya taħdīr¹²⁶⁹ iden Һaħ celle ve ‘alādır. (22) Aña ol unutmağı Һaħ Te‘ālī virdi.” Ve

¹²⁵² kezā ve kezā: Şöyle şöyle.

kezā: zf. (a. kezā) Bunun gibi, böyle, böylece.

¹²⁵³ bel: (a.e.) Belki.

¹²⁵⁴ hüve: zamir. (a. huve) 1. Arapça’da tekil üçüncü şahıs zamiri, o. 2. Allah. *Ona.

¹²⁵⁵ (ya‘nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁵⁶ (buyurdu ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁵⁷ (Һāce-i Һadır-şinās-ı ‘ālem şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

Һadır-şinās: sıf. ve i. (a. Һadr “değer” ve Fars. şinās “bilen, tanıyan” ile Һadr-şinās) Değerli kimselere layık oldukları kıymeti veren, kıymetlerini bilen, ona göre muāmele eden, Һadır bilir (kimse).

¹²⁵⁸ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁵⁹ bend: i. (f. bend) 1. Bağ. 2. Bağlama, bağlanma. 3. Boğum, halka, mafsıl. 4. (Kānun kitaplarında) Maddenin bölümlerinden her biri. 5. eski. Gazete makālesi, gazete yazısı. 6. Bir yazının kendi içinde bir bütün teşkil eden parçası, paragraf. 7. edeb. Dört veya daha çok mısradan meydana gelen bölümlerden her biri.

¹²⁶⁰ bağ: i. (Eski Türk. bāğ < bā-mak “bağlamak”) 1. Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi birbirine bağlamaya yarayan ip, sicim, tel gibi şeyler, bent. 2. Bir nesneyi saran şey, sargı. 3. Bağlanmış şey, demet, deste. 4. İlgi, alāka, münāsebet, rābita. 5. anat. Kemik uçlarını birbirine bağlayan ve iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti. 6. mus. Nota yazısında nota veya güfteleri bağlamakta kullanılan kavis işareti.

¹²⁶¹ Һavī: sıf. (Ar. kuvvet “güçlü olmak”tan Һavī) 1. Güçlü, kuvvetli. 2. Sağlam, güvenilir. 3. i. “Kuvveti tam ve eksiksiz olan” anlamında esmā-i Һüsnādan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹²⁶² tiz: sıf. (f. tiz) 1. Çabuk, seri, tez. 2. Keskin. 3. Sık.

¹²⁶³ ezber: i. (f. ez- “den” ve ber “göğüs veya üst” ile ez-ber “göğüsten” yâhut “üstten”) 1. Bir sözü, bir metni kitaba bakmadan aynen tekrar edebilecek şekilde zihinde tutma, hıfz etme. 2. Ezberlenecek olan, ezberlenen şey, akılda tutulması gereken ders. 3. Hâfıza, bellek.

¹²⁶⁴ belā: i. (a. belā “deneme, imtihan; keder, sıkıntı”) 1. İnsana büyük bir sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, bādire, dert, gam, keder. 2. Büyük sıkıntıya ve zarara sebep olan olay, âfet, musibet, felâket. 3. Başa dert olan, insanı çok üzen kimse veya şey.

¹²⁶⁵ yād: i. (f. yād) 1. Anma, hatırlama. 2. Hatır, gönül. 3. Hâtıra.

¹²⁶⁶ (nisyānı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nisyān: i. (a. nisyān) 1. Unutma. 2. Gaflet.

¹²⁶⁷ ikrāh: i. (a. kerh – kerāhet “tiksinmek, iğrenmek”ten ikrāh) 1. İğrenme, tiksine. 2. eski. Zorla ve istediği dışında iş yaptıрма, zorlama.

¹²⁶⁸ cemī: (a.e. cem’den) Cümle, hep, bütün.

¹²⁶⁹ taħdīr: i. (a. Һadr “miktârını belirtmek, yüceltmek, hükmetmek”ten taħdīr) 1. Beğenme, güzel bulduğunu, beğendiğini belirtme. 2. Bir kimsenin veya şeyin önemini, değerini anlama. 3. Kıymet biçme,

ba'zılar didi ki: النَّسْيَانُ (En-nisyān) unutmak ve terk itmektir. Andan نَسِيتُ الْقُرْآنَ (nesītü'l-
 Qur'an'e) Qur'an'ı terk itdim demek (23) veyā unutmasına kaçd¹²⁷⁰ itdim demek
 olduğundan ikrāh olup 'azāba sezā¹²⁷¹ oldu. Ve نُسِيَّ (nüssiye) lafzı¹²⁷² nūn'un zämme,
 sīn'in¹²⁷³ teşdidi¹²⁷⁴, yā'nın feth¹²⁷⁵ ile (24) ma'nāsı kendiden şadır¹²⁷⁶ olan günāh¹²⁷⁷
 için veyā hıfzının ağırlığından unutmaklılık ile 'ikāb¹²⁷⁸ olundu, dimekdir. Ve daḥi عن
 سعد بن عبادة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من امرئ يقرأ القرآن ثم ينساه إلا لقي الله يوم القيامة
 أجذم¹²⁷⁹ ('An Sa'd bin 'Ubāde k̄āle: (25) "K̄āle Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi
 vesellem; Mā min imrī'in¹²⁸⁰ yaḳrā'u'l-Qur'an'e¹²⁸¹ sümme¹²⁸² yensāhū¹²⁸³ illā¹²⁸⁴
 lekīya'l-lāhe¹²⁸⁵ yevme'l-ḳiyāmeti eczem¹²⁸⁶.") (Ya'nī)¹²⁸⁷, Sa'd bin 'Ubāde rāḍiya'l-

değerini belirleme. 4. kısaltma yoluyla. Okullarda başarılı öğrencilere verilen teşvik belgelerinden biri, takdîrname. 5. Ezelde Cenâb-ı Hakk'ın olmasını dilediği şeyler, her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar, alın yazısı, kader.

¹²⁷⁰ kaçd: i. (a. kaçd) 1. Niyet, istek, amaç, gāye. 2. Birine karşı bilerek kötü davranma, kötü niyet. 3. hukuk. Öldürme, yaralama veya zarar vermeye teşebbüs etme.

kaçd itmek: birl. geçişsiz f. (a. kaçd + Türkçe etmek, eylemek) (-e) 1. Bir amaç güderek bir işe girişmek, niyet etmek. 2. Kötülük etmek, zarar vermeye niyet etmek, zarar vermek maksadıyla harekete geçmek, kıymak. 3. (Söylediği sözle bir kimse veya şeyi) Söylemek istemek.

¹²⁷¹ sezā: sıf. (f. sezā) Yaraşır, uygun, lâyık, sezâvar.

¹²⁷² lafz: i. (a. lafz) 1. Gerek anlamlı olsun (kelime), gerek anlamı başka kelimelerle ortaya çıksın (edat) ağızdan çıkan veya yazılan söz. 2. hukuk. Kânûnun söz olarak ifade ettiği anlam.

¹²⁷³ zämme: (a.i.) Ötre denilen ve o, ö, u, ü okunan Arap harekesi.

¹²⁷⁴ teşdîd: i. (a. şiddet "kuvvetli olmak"tan teşdîd) 1. Şiddetlendirme, şiddetini artırma. 2. Sağlamaştırma. 3. Arap alfabesinde, üzerine konduğu harfi iki defa okutan işaret ve bu işareti yazma, şedde koyma.

¹²⁷⁵ feth: (a.i.c. fütüh) Açma, açılma. 2. Bir memleket, şehir veya mevkii savaşıyla düşman elinden alma, ele geçirme, zaptetme.

feth: i. (a. feth) Arap ve Osmanlı alfabesinde bir harfin fetha ile okunması.

fetha: i. (a. fetha) Arap ve Osmanlı alfabesinde üstüne konduğu sessiz harfi kısa "a" veya "e" sesiyle berâber okutan ve (—) şeklinde gösterilen hareke, üstün.

¹²⁷⁶ şadır: sıf. (a. şudür "vukû bulmak"tan şadır) Ortaya çıkan, meydana gelen, zuhur eden.

şadır olmak: Ortaya çıkmak, meydana gelmek, zuhur etmek.

¹²⁷⁷ günāh: i. (f. günāh < a. cunāh) 1. Allah'ın emirlerine aykırı olan davranış, mâsiyet. 2. Dince suç olduğu açıklanmamış olsa da insanlara zarar verdiği, vicdanları incittiği, doğrudan uzaklaştığı için suç sayılabilecek iş ve davranış, suç, yazık. 3. ünl. "Bu yaptığın günah, yapma" anlamında kınama sözü olarak kullanılır.

¹²⁷⁸ 'ikāb: (a.i.) Ezā, cefā, eziyet, azap.

¹²⁷⁹ 1. https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&idfrom=2496&idto=2497&bk_no=55&ID=510 Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 09:50.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/dvd/had/008/1474.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 09:55. Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd, Vitr Bahsi, 1474.

¹²⁸⁰ mā min imrī'in: Hiçbir kimse yoktur ki.

¹²⁸¹ yaḳrā'u'l-Qur'an'e: Kur'an'ı okur.

¹²⁸² sümme: (a.zf.) 1. Sonra. 2. Tekrar ve tekrar.

¹²⁸³ yensāhū: Onu unuttur.

¹²⁸⁴ illā: (a.e.) 1. ... den başka, meğer. 2. Aksi halde. 3. İlle, mutlaka. 4. Yalnız.

¹²⁸⁵ lekīya'l-lāhe: Allāh'ın huzuruna çıkar.

¹²⁸⁶ eczem: (a.sıf. cüzām'dan) 1. Cüzamlı, miskinlik illetine uğramış olan. 2. Parmakları veyā eli kesik (adam).

¹²⁸⁷ (ya'nī) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

lāhu (26) ‘anh ḥaẓret(ler)inden¹²⁸⁸ rivāyet olup didi ki: Ḥaẓret-i Resūl (ol kurretü’l-‘ayn el-enbiyā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem)¹²⁸⁹ buyurdu(lar ki)¹²⁹⁰ “Kaṅgı kişi ki Qur’ân okurken terk idüp anı unutsa ol kıyāmet gününde Ḥaḳḳ’ın (27) dergāhına¹²⁹¹ elsiz ḥaşr¹²⁹² ola.” Ba‘zılar أجزم (eczem) cüzāmlı¹²⁹³ olandır, didi. Öyle daḥı olsa cüzām eli yiyüp giderir andandır. Ve ba‘zılar الجزم (eczem) (28) ḥucceti¹²⁹⁴ kesilüp bir ḥucceti kalmayandır. Bunu Ebū Dā’vud¹²⁹⁵ zıkr eyledi. Ve daḥı عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غُرِضْتُ عَلَى أَجُورِ أُمَّتِي الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَغُرِضْتُ عَلَى ذُنُوبِ أُمَّتِي، فَلَمْ أَرَ فِيهَا ذَنْبًا أَكْظَمَ مِنْ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيَهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا¹²⁹⁶ (‘An Enes bin Mālik: “Enne Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kāle; ‘araḍat¹²⁹⁷ (29) ‘aleyye¹²⁹⁸ ücūr-u¹²⁹⁹ ümmeti¹³⁰⁰ el-kaẓāte¹³⁰¹ yaḥrucuhā¹³⁰² er-recülü¹³⁰³ mine’l-mescidi ve ‘araḍat

¹²⁸⁸ ḥaẓret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁸⁹ (ol kurretü’l-‘ayn el-enbiyā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kurretü’l-‘ayn: 1. Göz nuru, göz aydınlığı. 2. s. Parlak, nurlu.

enbiyā: i. (a. nebî’nin çoğul şekli enbiyā’) Nebîler, peygamberler.

¹²⁹⁰ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹²⁹¹ dergāh: i. (f. der “kapı” ve yer bildiren -gāh > -geh ekiyle der-gāh > der-geh) 1. Tarikatlarda dervişlerin zikir ve ibâdet ettikleri ve içinde tarikatın gerektirdiği biçimde yaşadıkları yer, tekke. 2. Bir büyüğün, büyük bir yerin herkes için başvurma yeri olan kapısı, huzûru, eşiği.

¹²⁹² ḥaşr: i. (a. ḥaşr) 1. Toplama, bir araya getirme. 2. din. Cenâbıhakk’ın kıyâmet gününde, dünya hayâtında işlediklerinin hesâbını sormak üzere ölüleri diriltilip bir araya toplaması. 3. Ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyâmet. 4. tasavvuf. “Ölmeden evvel ölünüz” sırrına ererek benliğini yok edip Hakk’ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra ebedî diriliğe kavuşma.

ḥaşr olmak: birli. geçişsiz fiil. (a. ḥaşr+Türkçe olmak) 1. Toplanmak, kıyâmet günü dirilip bir araya gelmek. 2. Bir arada berâber yaşamak, ḥaşir neşir olmak.

¹²⁹³ cüzām: i. (a. cüzām) İnsan vücûdunda yer yer lekeler veya çibanlar ve yaralar şeklinde beliren, çok bulaşıcı, iyileşmesi güç bir deri hastalığı, miskin hastalığı, lepra.

¹²⁹⁴ ḥuccet: i. (a. ḥuccet) 1. Delil, vesika, senet, belge. 2. Şeriat mahkemeleri kadıları tarafından düzenlenen resmî belge. 3. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ispat etmeye yarayan ve daha önce doğru diye kabul edilen önerme, tanıt.

¹²⁹⁵ Dā’vud: Kelime hemzeli yazılmış.

¹²⁹⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2916.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 11:10.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu’l-Kur’ân, 2916.

¹²⁹⁷ ‘araḍat: “uriḍat” kelimesi metinde “araḍat” olarak harekelendirilmiş.

<https://hadis.resulullah.org/index.php?s=oku&id=2003> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 11:15.

Kütüb-ü Sitte, 4. Cilt, Kur’ân’ın Tilâveti ve Kıraatı Bölümü-Birinci Bab, İkinci Fasıl-Tilâvet Âdâbı.

‘uriḍat: Sunuldu, arz edildi.

¹²⁹⁸ ‘aleyye: Bana.

¹²⁹⁹ ücūr-u: Sevapları.

ücūr: (a.i. ecr’in c.) Ecirler, sevaplar.

¹³⁰⁰ ümmetî: Ümmetimin.

¹³⁰¹ el-kaẓāte: Toz parçası.

¹³⁰² yaḥrucuhā: Onu çıkarır.

¹³⁰³ er-recülü: Bir adam.

(‘urîdat)¹³⁰⁴ ‘aleyye zünüb-u¹³⁰⁵ ümmetî felem erâ¹³⁰⁶ fîhâ¹³⁰⁷ zenben¹³⁰⁸ a‘zame min sūretin¹³⁰⁹ fî‘l-Ḳur‘ān‘i¹³¹⁰ ev¹³¹¹ āyetin¹³¹² (30) ütiyehâ¹³¹³ recülün¹³¹⁴ şümme nesiyeḥâ.” (Ya‘nî)¹³¹⁵, Enes ibn Mâlik raḍiya‘l-lāhu ‘anh ḥazret(ler)inden¹³¹⁶ rivāyet olup didi ki: “Ḥazret-i Resûl (ol ḥurşîd-i cihāngîr risālet gîrâ şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri)¹³¹⁷ buyurdu(lar ki)¹³¹⁸; Ümmetlerimiñ baña ecr ile (31) şevābları bütün ‘arz¹³¹⁹ olundu. Tâ ol kadar ki kişi mescidden bir faşla murdârlık¹³²⁰ çıkarsa atsa anuñ ecrine kadar ‘arz olundu ve ümmetimiñ günâhları (32) daḥı ‘arz olundu. Anda kişi Ḳur‘ān’dan bir sūre veyâ bir āyet kendine virilüp hıfz itse andan dönüp unutsa bundan ulu¹³²¹, büyük (33) günâh itmelerin görmedim.” Bunı Ebî Dâ‘vud¹³²² zikr itdi ve Tirmizî

¹³⁰⁴ ve ‘araḍat (‘urîdat): Ve sunuldu.

¹³⁰⁵ zünüb-u: Günahları.

zünüb: i. (a. zenb’in çoğulu zunüb) Günahlar.

¹³⁰⁶ felem erâ: Görmedim.

¹³⁰⁷ fîhâ: Onların içinde.

¹³⁰⁸ zenben: Bir günah.

¹³⁰⁹ min sūretin: Bir sūreden.

¹³¹⁰ fî‘l-Ḳur‘ān‘i: Kur‘ān’daki.

¹³¹¹ ev: Yahut.

¹³¹² āyetin: Bir āyet.

¹³¹³ ütiyehâ: Verilmiş.

¹³¹⁴ recülün: Bir adama.

¹³¹⁵ (ya‘nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³¹⁶ ḥazret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³¹⁷ (ol ḥurşîd-i cihāngîr risālet gîrâ şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretleri) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥurşîd: (f.i.) Güneş.

cihāngîr: sıf. (f. cihān ve gîr “tutan” ile cihān-gîr) 1. Dünyâyı zaptetmiş, hükmü altına almış. 2. i. Dünyâyı zapteden büyük hükümdar, büyük fâtiḥ.

risālet: i. (a. risālet) 1. İnsanları dîne dâvet etme işi, peygamberlik, resullük. 2. Elçi olma, elçilik. 3. eski hukuk. Bir kimsenin sözünü kendi bir şey katmadan, söz hakkı olmadan başka birine bildirme.

gîrâ: sıf. (f.) Tutucu, müessir.

¹³¹⁸ buyurdu(lar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³¹⁹ ‘arz: i. (a. ‘arz) 1. Sunma, bir büyüğe takdim etme, sunu. 2. Saygı ile anlatma, ifâde etme, bildirme. 3. Gösterme. 4. Bildirilmek istenen husus, hal. 5. iktisat. (Piyasaya) Çıkma, çıkarılma. 6. târiḥ. Osmanlı Devleti’nde resmî evrâkın tasdik için pâdişâha takdim edilmesi, dîvan müzâkereleri ve kararlar hakkında bilgi sunulması.

‘arz olunmak: 1. Sunulmak, takdim edilmek. 2. Yüksek bir makâma veya şahsa bildirilmek, anlatılmak. 3. Hizmete sunulmak, istifâdeye hazır bulundurulmak.

¹³²⁰ murdâr: sıf. (f. murdâr < murden “ölmek”) 1. Kirli, pis, iğrenç. 2. Dînen gerektiği halde boy abdesti almamış, gusletmemiş, cünüp (kimse). 3. İslâm dînince yenmesi yasaklanmış yâhut temiz ve yenilebilir kabul edilmeyecek şekilde ölmüş veya öldürülmüş (hayvan).

murdârlık: i. Murdar olma durumu, mundarlık.

¹³²¹ ulu: sıf. (Eski Türk. uluğ; kökü belli değildir) 1. Çok üstün niteliklere sâhip, çok büyük, yüce. 2. Maddî yapısı bakımından büyük. 3. i. Bir topluluğun maddî veya mânevî büyüğü, saygı duyulacak niteliklere sâhip kimse.

ulû: (a.i.) Sâhipler.

¹³²² Dâ‘vud: Kelime hemzeli yazılmış.

hazret(ler)i¹³²³ dahı zıkr idüp hadîs garîb didi. Ve dahı (imâm)¹³²⁴ Müslim hazret(ler)i¹³²⁵ ile Buḥārî hazretiniñ (34) ittifākında لَا وَسَلَّمُ قَالَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَسَافِرُوا بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَ بِسُوءِ¹³²⁶ Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem kâle “Lā tūsāfirū¹³²⁷ bi'l-Ḳur'ān'i¹³²⁸ ilā¹³²⁹ arzū'l-'adüvvi¹³³⁰ meḥāfeten¹³³¹ en yenāle¹³³² bi sū'in¹³³³.”) (35) 'Abdu'l-lāh bin 'Ömer raḍiya'l-lāhu 'anhümā hazret(ler)inden¹³³⁴ rivāyet olup didi ki: Hazret-i Resūl (seyyid-i veşîku'l-'ahd meh-pāre-i müddeti el-mihr şalla'l-lāhu Te'ālî 'aleyhi vesellem)¹³³⁵ buyurdi(lar)¹³³⁶ ki “Ḳur'ān ile düşmān küffār¹³³⁷ vilāyetlerine¹³³⁸ çıkup [5a] (1) gitmeyiñ. Belki Ḳur'ān'a bir alçaq murdār iş itmeleri qorḥusundan (ḥavfindan)¹³³⁹.” Ve

¹³²³ hazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³²⁴ (imâm) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³²⁵ hazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³²⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/034/1869.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 16:05.

Müslim, Sahih-i Müslim, Emâret Bahsi, 1869.

¹³²⁷ lā tūsāfirū: Seyahat etmeyin.

lā: (a.e.) Olumsuzluk edatıdır.

¹³²⁸ bi'l-Ḳur'ān'i: Kur'ān ile.

¹³²⁹ ilā: (a.e.) ... ye, ... ye kadar, ... dek, ... değin.

¹³³⁰ arzū'l-'adüvvi: Düşman memleketine, düşman vilāyetlerine.

arz: (a.i.c. arazūn) 1. Dünya. 2. Toprak. 3. Memleket, diyar.

'adüvv: (a.i.c. edādī) Düşman, yagı, hasım.

¹³³¹ meḥāfeten: Sakınmak için.

meḥāfet: i. (a. ḥavf “korkmak”tan meḥāfe > meḥāfet) Korkma, korku.

¹³³² en yenāle: Ona dokundurmalarından.

¹³³³ bi sū'in: Kötülük.

sū': (a.i.) 1. Kötülük, fenalık. 2. Kötü, fenā.

¹³³⁴ hazret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³³⁵ (seyyid-i veşîku'l-'ahd meh-pāre-i müddeti el-mihr şalla'l-lāhu Te'ālî 'aleyhi vesellem) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

seyyid - seyid: i. (a. siyādet “kadri yüce olmak, başkan olmak”tan seyid) 1. Efendi, önder, reis. 2. Hz. Muhammed'in küçük torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimse.

veşîk: sıf. (a. vuşûk “sağlam olmak”tan veşîk) Çok sağlam, kuvvetli.

meh-pāre: i. (f. māh > meh “ay” ve pāre “parça” ile māh-pāre > meh-pāre) “Ay parçası” Yüzü ay gibi parlak ve güzel olan kimse.

¹³³⁶ buyurdi(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³³⁷ küffār: i. (a. kāfir'in çoğul şekli kuffār) Kâfirler.

¹³³⁸ vilāyet: i. (a. vilāyet) 1. Bir vâli yönetimindeki en önemli idârî bölüm, il. 2. Vâlinin görev yaptığı binâ, vâililik makâmı. 3. eski. Diyar, ülke, memleket.

¹³³⁹ (ḥavfindan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥavf: i. (a. ḥavf) 1. Korku. 2. din. ve tasavvuf. Kulun amellerinin ve ibâdetlerinin Hak katında makbul olup olmama endişesinden doğan Allah'ın sevgisini kaybetme korkusu, Hakk'ın azameti karşısında kendi hâlden hayâ etme ve çekinme durumu.

Ḳur'ân'dan murād¹³⁴⁰ muşḥaf-ı şerîfdir¹³⁴¹. Muşḥafı götürmeyiñ deyü tenbîhdir¹³⁴². (2)
 Küffâr vilâyetlerine öyle nehy¹³⁴³ vârid¹³⁴⁴ oldu. Eger küffâr vilâyetinde bir kâfire¹³⁴⁵
 mektûb¹³⁴⁶ yazup içinde bir âyet yazarsa mâni¹³⁴⁷ degildir. Zîrâ (3) (1 ḥazret-i fermân-
 fermây-ı şaḳaleyn şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem)¹³⁴⁸ Ḥazret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi
 vesellem Rûm¹³⁴⁹ pâdişâhı Herakl¹³⁵⁰ nâm şâha¹³⁵¹ mektûbunda ḳavlühü Te'âlâ¹³⁵² قُلْ يَا
 أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ¹³⁵³ (Ḳul yâ ehle'l-kitâbi te'âlev ilâ kelimetin (4)

¹³⁴⁰ murād: i. (a. irâde “dilemek, istemek, seçmek”ten murād) 1. Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. 2. Anlaşılan, anlatılmak istenen şey, maksat, meram, niyet.

¹³⁴¹ muşḥaf: i. (a. işḥâf “sayfalar hâlinde toplamak”tan muşḥaf) [Halk ağzında musaf şeklinde de kullanılır] 1. Kur'ân-ı Kerim. 2. Sayfa hâlinde meydana getirilmiş şey, kitap.

şerîf: sıf. (a. şeref “mertebesi yüce olmak”tan şerîf) 1. Şerefli, kutsal, mübârek. 2. Soyu temiz ve şerefli olan, asil kimse. 3. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelen kimse ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü. 4. Mekke emîri.

¹³⁴² tenbîh: i. (a. nebḥ “dikkat etmek”ten tenbîh) 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma. 2. Uyarma, uyarı, aklını başına getirme. 3. biyo. Sinir sistemine veya bir duyu organına dışarıdan gelen ve onu bir tepki vermeye yöneltten tesir, uyarı. 4. eski. Emir, buyruk, bildiri, duyuru.

¹³⁴³ nehy: i. (a. nehy) 1. Birini bir şeyden alıkoyma, bir şeyin yapılmasını yasak etme, menetme, engelleme. 2. eski dilb. Emir kipinin olumsuz.

¹³⁴⁴ vârid: sıf. (a. vurûd “gelmek”ten vârid) 1. Gelen, ulaşan, vâsıl olan. 2. Olması mümkün olan, olabilecek olan. 3. i. tasavvuf. Kulun kastı ve dahli olmaksızın kalbe gelen mânâ, akla gelen şey, ilham ve feyiz.

¹³⁴⁵ kâfir: i. ve sıf. (a. kufr “gerçeği örtmek, inkâr etmek”ten kâfir) 1. Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerine inanmayan yâhut bunlardan birini inkâr eden kimse. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Tanımayan, bilmeyen kimse. 3. Yarı sitem, yarı sevgi sözü olarak kullanılır. 4. “Uğursuz, kahrolası” anlamında küfür sözü olarak kullanılır. 5. sıf. Dîvan edebiyâtında siyah (renk). 6. halk ağzı. Müslüman olmayanlara genel olarak verilen ad.

¹³⁴⁶ mektûb: (a.i.c. mekâtib) 1. Yazılmış. 2. Mektup.

¹³⁴⁷ mâni': (a.sıf. men'den) 1. Men eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. 2. i. Engel, özür.

¹³⁴⁸ (1 ḥazret-i fermân-fermây-ı şaḳaleyn şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

fermân: i. (f. fermân) 1. Emir, buyruk. 2. Yazılı pâdişah emri, berat, yarlık, buyrultu.

-fermâ, -fermây: sıf. (f. fermûden “buyurmak”tan fermây > fermâ) Sonuna geldiği kelimelere “buyuran, emreden” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

fermân-fermâ: Buyruğu geçen, ferman buyuran.

şaḳaleyn: i. (a. şekal “ağırlığı olan kıymetli nesne”den tesniye eki -eyn ile şekaleyn) Arapça'da “insan ve cin”, “dünya ve âhiret” gibi ikili anlamlarda kullanılan kelime dilimizde Hazret-i Muhammed hakkındaki, “İns ve cinnin peygamberi, efendisi” anlamına gelen Resûlû's-sakaleyn ve Seyyidü's-sakaleyn söyleyişlerinde geçer.

¹³⁴⁹ Rûm: i. (a. Rûm < Yun. romios “Doğu Romalı” < Roma) 1. Yunan asıllı kimselere verilen isim. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Bu kimselerle ilgili. 3. Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde oturanlara verilen isim. 4. teşmil. Anadolu.

¹³⁵⁰ Herakl (Herakleios): Bizans imparatoru (610-641).

¹³⁵¹ şâh: i. (f. şâh – şeh) 1. Pâdişah, hükümdar. 2. İran ve Afgan hükümdarlarının resmî unvânı. 3. Büyük mutasavvıflara, tarikat pirlerine ve şeyhlerine, Şîîler'de Hz. Ali'ye ve ondan sonra gelen tarikat ulularına verilen unvan. 4. Satranç oyununda en önemli taş.

¹³⁵² ḳavlühü Te'âlâ: Allâhu Tealâ buyurdu ki.

ḳavl: (a.i.c. akvâl) Lâkırdı, söz.

¹³⁵³ Ḳur'ân, (Âl-i İmrân) 3/64: “De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

sevā'in beynenā ve beynekum)¹³⁵⁴ āyetini yazdı (4 tahrīr buyurduklarından nāşī ḥaṭā olmaz)¹³⁵⁵ idi. Andan ötürü ḥaṭā olmaz. Ve daḥı ثَمَّ عَلَى رَجُلٍ ثُمَّ سَأَلَ عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ، أَنَّهُ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ ثُمَّ سَأَلَ فَاسْتَرْجَعَ، ثُمَّ قَالَ أَنِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلْيَسْأَلِ اللَّهَ بِهِ، فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ أَقْوَامٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ يَسْأَلُونَ بِهِ النَّاسَ (‘An ‘Imrān bin Ḥuṣayn¹³⁵⁷: Ennehu¹³⁵⁸ merra¹³⁵⁹ ‘alā¹³⁶⁰ recūlin šümme sā’il festerce ‘a (5) šümme ḳāle innī¹³⁶¹ semi ‘tü¹³⁶² Resūlu’l-lāh ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem yeḳūlü¹³⁶³ “Men¹³⁶⁴ ḳarā’e’l-Ḳur’ān’e¹³⁶⁵ fe yes’elu’l-lāhe¹³⁶⁶ bihi fe innehu¹³⁶⁷ seyeḳi’u¹³⁶⁸ aḳvāmūn¹³⁶⁹ yaḳra’ūne’l-Ḳur’ān’e¹³⁷⁰ fe yes’elūne¹³⁷¹ (6) bihi¹³⁷² en-nāse¹³⁷³.”) ‘Imrān bin Ḥuṣayn raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥaṣret(ler)inden¹³⁷⁴ rivāyet olnur ki: Bir kiři geęerken gördi(ler)¹³⁷⁵ ki Ḳur’ān okuyup andan dönüp (7) Ḥaḳ Te‘ālī’den rızḳ¹³⁷⁶ diledi. Andan ol kiři didi ki eşitdim, Ḥaṣret-i

¹³⁵⁴ ḳul: De ki.

yā ehle’l-kitābi: Ey kitap ehli.

te‘ālev: Gelin.

kelimetin: Bir kelimeye, söze.

sevā’in: Eşit olan, müşterek olan.

sevā’: (a.i.) Berāber olma, berāberlik, denk, eşit.

beynenā: Bizim aramızda.

ve beynekum: Ve sizin aranızda.

¹³⁵⁵ (4 tahrīr buyurduklarından nāşī ḥaṭā olmaz) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tahrīr: (a.i.) Yazma, yazılma.

nāşī: (a.sıf. neş’et’den) 1. Neşet eden, edici, ileri gelen. 2. zf. Ötürü, dolayı, sebebiyle.

¹³⁵⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2917.htm> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 20:34.

Tirmizī, Sünen-i Tirmizī, Fedailu’l-Kur’ān Bahsi, 2917.

¹³⁵⁷ ‘Imrān bin Ḥuṣayn: Sahābilerdendir. (ö. 52/672)

¹³⁵⁸ ennehu: Kendisi.

¹³⁵⁹ merra: Uğradı.

¹³⁶⁰ ‘alā: (a.zf.) Üst, üzere.

¹³⁶¹ innī: Ben

¹³⁶² semi ‘tü: Duydum.

¹³⁶³ yeḳūlü: Buyurdu ki.

¹³⁶⁴ men: Her kim.

¹³⁶⁵ ḳarā’e’l-Ḳur’ān’e: Kur’ān’ı okursa.

¹³⁶⁶ fe yes’elu’l-lāhe: Allāh’tan istesin.

¹³⁶⁷ fe innehu: Şüphesiz ki.

¹³⁶⁸ seyeḳi’u: Gelecek.

¹³⁶⁹ aḳvāmūn: Bazı kavimler.

aḳvām: i. (a. ḳavm’in çoğul şekli aḳvām) Kavimler.

¹³⁷⁰ yaḳra’ūne’l-Ḳur’ān’e: Kur’ān’ı okurlar.

¹³⁷¹ fe yes’elūne: İsterler.

¹³⁷² bihi: Onunla.

¹³⁷³ en-nāse: İnsanlardan.

nās: i. (a. nās) İnsanlar, halk.

¹³⁷⁴ ḥaṣret(ler)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³⁷⁵ gördi(ler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹³⁷⁶ rızḳ: i. (a. rizḳ c. erzāk) 1. Allah tarafından herkese takdir edilen nîmet. 2. Yiyecek, içecek şey, azık. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde her ay sipāhîlere verilen maaş.

Resül buyurdu idi: “Her kim Kıur’ân okursa andan sonra dönüp (8) Hâk Te’âlî’den dilesün. Zîrâ sonra kavimler¹³⁷⁷ gelecektir ki Kıur’ân’ı okurlar. Andan dönerler, ol Kıur’ân’ı okudukları için halkdan¹³⁷⁸ (9) dilenüp isterler.” Bunı Tirmizî hâzreti zıkr eyledi. Ve dahı ¹³⁷⁹عَنْ صُحَيْبٍ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ (‘An Şuheyb¹³⁸⁰ kâle: “Kâle Resûlu’l-lâh şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem; mâ âmene¹³⁸¹ bi’l-Kıur’ân’i¹³⁸² (10) men¹³⁸³ istehalle¹³⁸⁴ maḥârimehu¹³⁸⁵.”) Şuheyb-i Rûmî raḍiya’l-lâhu ‘anh hâzretinden rivâyet olup didi ki: Hâzret-i Resül (ol ümmet-i hâste-hâl, ğam-hârı şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hâzretleri)¹³⁸⁶ buyurdu: “Her kim Kıur’ân’ın hâram (11) itdiklerin helâl itmek dilerse ol Kıur’ân’a inanup îmân¹³⁸⁷ itmedi.” Bunı Tirmizî hâzreti zıkr idüp senedleri kavî¹³⁸⁸ degildir didi. (12) Ve dahı ¹³⁸⁹عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَلْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ (‘An ‘Ukbe bin ‘Âmir¹³⁹⁰: Kâle semî’tü Resûlu’l-lâh şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem: “Yekûlû

¹³⁷⁷ kavim: i. (a. kavm) Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun.

¹³⁷⁸ halk: i. (a. halk) 1. Bir milleti meydana getiren insan topluluğu. 2. Aynı ülkede, aynı devlete bağlı vatandaşların tamâmı. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Aynı yerde bulunan kimseler. 4. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Belli bir bölgede yaşayan kimseler. 5. Bir milletin aydın tabakası ve devlet yöneticileri dışında kalan kısmı, ahâlî. 6. Kalabalık, guruh. 7. İnsanlar, yaratılmış olanlar. 8. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Bir milletin aydın tabakasının dışında kalan büyük çoğunluğa âit, bu çoğunluk tarafından yapılan, ona has olan.

halk: i. (a. halk) Yaratma, yok iken var etme.

¹³⁷⁹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2918.htm> Erişim Tarihi: 26.12.2021, Saat: 10:04.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu'l-Kur’ân Bahsi, 2918.

<https://sunnah.com/tirmidhi:2918> Erişim Tarihi: 26.12.2021, Saat: 10:10.

Tirmizî, Cami’at-Tirmizî, Kuran’ın Faziletleri İle İlgili Bölümler, Hadis 2918.

¹³⁸⁰ Şuheyb: Sahâbilerdendir. (ö. 38/659)

¹³⁸¹ mâ âmene: İmân etmedi, imân etmiş sayılmaz.

âmen: sıf. (a.) Çok veyâ en emin, güvenilir.

âmin: (a.sıf. emn’dan) Gönlü emin, kalbinde korku olmayan.

¹³⁸² bi’l-Kıur’ân’i: Kıur’ân ile, Kur’ân’a.

¹³⁸³ men: Her kim.

¹³⁸⁴ istehalle: Helâl sayarsa.

¹³⁸⁵ maḥârimehu: Haramlarını.

maḥârim: (a.sıf. mahrem’in c.) Mahrem olan, haram olan şeyler.

¹³⁸⁶ (ol ümmet-i hâste-hâl, ğam-hârı şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem hâzretleri) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

hâste: (f.sıf.c. hâste-ġân) Hasta, rahatsız, sayrı.

hâl: (a.i.c. ahvâl) 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum. 2. Davranış, tutum, tavır. 3. Geçmiş ile gelecek arasındaki içinde bulunulan, yaşanmakta olan zaman.

ġam-hâr: birl. sıf. Gam çeken, kederlenen, tasalanan, üzülen.

¹³⁸⁷ îmân: (a.i. emn’dan) 1. İnanma, inanç. 2. İslâm dînini kabul etme.

¹³⁸⁸ kavî: (a.sıf. kuvvet’dan) 1. Kuvvetli, güçlü. 2. Güvenilir, sağlam.

¹³⁸⁹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2919.htm> Erişim Tarihi: 26.12.2021, Saat: 11:48.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu'l-Kur’ân Bahsi, 2919.

<https://sunnah.com/tirmidhi:2919> Erişim Tarihi: 26.12.2021, Saat: 11:54.

Tirmizî, Cami’at-Tirmizî, Kuran’ın Faziletleri İle İlgili Bölümler, Hadis 2919.

¹³⁹⁰ ‘Ukbe bin ‘Âmir: Suffe ehlinde, Mısır valisi. (ö. 58/678)

el-cāhiru¹³⁹¹ bi'l-Ḳur'ān'i¹³⁹² ke'l-cāhiru¹³⁹³ bi's-şadaḳate¹³⁹⁴ ve'l-müsirru¹³⁹⁵ (13) bi'l-Ḳur'ān'i ke'l-müsirri¹³⁹⁶ bi's-şadaḳate.”) ‘Uḳbe bin ‘Āmir raḍiya'l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: (Bi'z-zāt ol ḡonce-i faṣīḥü'l-lehce-i bāḡ-ı belāḡ şalla'l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretlerinden eşitdim)¹³⁹⁷ Eşitdim Ḥazret-i Resūl buyurur iken. (14) Ḳur'ān-ı ‘aẓīmü's-şānı cehr¹³⁹⁸ ile okuyan ol cehr ile āṣikāre¹³⁹⁹ şadaḳa viren gibidir. Ve Ḳur'ān'ı sır¹⁴⁰⁰ ile yavaş okuyan ol gizli şadaḳa (15) viren gibidir. Bunu Tirmizī ḥazret(ler)i¹⁴⁰¹ zıkr idüp ḥadīs ḥasen ve ḡarīb didi. **Üçünci faşl: Ḳur'ān'ın cem¹⁴⁰² olmasın ve inmesi (16) tertīb¹⁴⁰³ ve yedi ḥarf üzre indigin beyān ider.** (Faşl-ı şālīs: Ḳur'ān'ın cem'i ve tertīb-i nüzūli ve aḥruf-u seb'a üzre nāzil olduğın

¹³⁹¹ el-cāhiru: Açıktan (okuyan).

¹³⁹² bi'l-Ḳur'ān'i: Kur'ān'ı.

¹³⁹³ ke'l-cāhiru: Açıktan (veren) gibidir.

¹³⁹⁴ bi's-şadaḳate: Sadaka, sadaka ile.

şadaḳa: (a.i.c. sadakat) 1. Sadaka. 2. Zekāt.

bi's: (a.e.) -ile mānāsına gelip -şems harfleriyle başlayan kelimeleri- zarf yapar.

¹³⁹⁵ ve'l-müsirru: Gizli (okuyan).

¹³⁹⁶ ke'l-müsirri: Gizli (veren) gibidir.

¹³⁹⁷ (bi'z-zāt ol ḡonce-i faṣīḥü'l-lehce-i bāḡ-ı belāḡ şalla'l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretlerinden eşitdim) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

bi'z-zāt: (a.zf. c. bi'z-zevāt) Kendi, kendisi.

ḡonce: (f.i.) Konca, tomurcuk, açılmamış çiçek.

faṣīḥ: (a.sıf.c. fusahā) 1. Güzel, düzgün ve açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan, uz dilli. 2.

Āṣikār, sarıh, açık.

lehce: (a.i.) 1. Dil; dil kolu, bölge dili.

faṣīḥü'l-lehce: 1. Dili uz. 2. Yüz, surat.

belāḡ: i. (a. belāḡ) Bildirme, haber verme, tebliḡ.

¹³⁹⁸ cehr: i. (a. cehr) Sesi yükseltme, yüksek sesle okuma veya konuşma.

¹³⁹⁹ āṣikāre: sıf. (f. āṣkār – āṣkāre) 1. Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vâzıh, bâriz. 2. zf. Açıkça, açık bir şekilde.

¹⁴⁰⁰ sır: (a.i.c. esrār) 1. Gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey. 2. Allah'ın akıl almayan hikmeti.

¹⁴⁰¹ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁰² cem': (a.i.c. cumū) 1. Toplama, yığma. 2. Birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim. 3. a.gr. Çoğul.

¹⁴⁰³ tertīb: i. (a. rutūb “bir yerde hareketsiz durmak”tan tertīb) 1. Sıraya koyma, sıralama. 2. Düzenleme, hazırlama. 3. Sıra, düzen. 4. Çeşitli unsurlardan bir bütün meydana getirme ve bu şekilde meydana gelen bütün. 5. mec. Hile, düzen. 6. Usūl, tarz. 7. Bir ilâcın çeşitli maddelerin bir araya getirilmesiyle hazırlanması. 8. Doktorun hastayı tedâvi etmesi sırasında verdiği ilâçların ve yaptığı tavsiyelerin bütünü. 9. Bir ilâcın kullanılabilecek belli miktârı. 10. Askere alınma dönemi. 11. halk ağzı. Aynı dönemde askerlik yapanlardan her biri. 12. matbaa. Dizgi. 13. Çeşitli derecelere ayrılan şeylerden her biri. 14. eski. Dizilmekte olan bir kitabın belli sayfadaki bölümlerinden her biri, bir çeşit forma.

beyânındadır.)¹⁴⁰⁴ İmdi (imâm)¹⁴⁰⁵ Buḥārî ḥazretinde(n)¹⁴⁰⁶ Zeyd bin Şābit raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazretinden rivāyet (17) olunan ḥadişin (şerîfiñ)¹⁴⁰⁷ tefsîri(nde buyurdılar ki)¹⁴⁰⁸ Ḥazret-i Zeyd buyurdi(lar)¹⁴⁰⁹ ki: Ḥazret-i Ebū Bekir eş-Şiddîk raḍiya'l-lāhu 'anh âdem¹⁴¹⁰ gönderüp beni çağırtdı. Ben daḥı yanına (ḥuzûr-u ḥümâyûnlarına vardım)¹⁴¹¹ (18) vardıkda bakdım Ḥazret-i 'Ömer raḍiya'l-lāhu ḥazreti ile oturur(lar)¹⁴¹² idi. Selâm¹⁴¹³ virüp oturdukda baña Ḥazret-i Ebū Bekir didi ki; (Sayfanın sol kenarındaki notlar: Ḥazretleri buyururlar ki: Ḥazret-i Şiddîk-i Ekber raḍiya'l-lāhu 'anh Fārûk-ı a'zam raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazretleriyle ba'de't-tahiyye ve't-teslîm cülûsumdan şoñra Şiddîk-i Ekber ḥazretleri buyurdılar ki: Yemāme'de mürted olanlar ile ceng olunup ḥâfız-ı Qur'ân olanların ekseri şehîd olduklarını Ḥazret-i 'Ömer haber virdiler. Ḥavfim odur ki böyle bir maḥalde daḥı muḳâtele vâki' olup ḥuffâz şehîd olurlarsa Qur'ân-ı

¹⁴⁰⁴ Sayfanın sağ tarafında yukarıdan aşağıya doğru yazılmış kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şâlis: sîf. (a.) Üçüncü.

nüzûl: i. (a. nuzûl) 1. Yukarıdan aşağıya inme. 2. Konaklama, inme. 3. din. Kur'an âyetlerinin vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmesi.

aḥruf: (a.i. harf'in c.) 1. Uçlar, kenarlar. 2. Lehçeler, şiveler. 3. Harfler.

seb'a: sîf. (a.) Yedi (sayı).

nāzil: (a.sîf. nüzûl'den) Yukarıdan aşağı inen, inici.

nāzil olmak: 1. İnme, nüzul etmek. 2. (İlâhî kitaplar) Peygamberlere bildirilmek.

¹⁴⁰⁵ (imâm) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁰⁶ ḥazretinde(n) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁰⁷ (şerîfiñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şerîf: sîf. (a. şeref "mertebesi yüce olmak"tan şerîf) 1. Şerefli, kutsal, mübârek. 2. Soyu temiz ve şerefli olan, asil kimse. 3. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelen kimse ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü. 4. Mekke emîri.

¹⁴⁰⁸ tefsîri(nde buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁰⁹ buyurdi(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴¹⁰ âdem: (a.h.i.) 1. Dünyada ilk yaratılan adam. 2. İlk peygamber. 3. Adam.

âdem: i. (a. Âdem < İbr.) 1. İlk yaratılan insan ve ilk peygamber. 2. İnsan, beşer. 3. mec. İnsanlık niteliklerine sâhip olan olgun kimse.

¹⁴¹¹ (ḥuzûr-u ḥümâyûnlarına vardım) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥuzûr: i. (a. ḥuzûr) 1. İç rahatlığı, hâminden memnun olup gönlünde rahatlık duyma, kendini rahat ve memnun hissetme durumu. 2. Önemli bir makâmın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı. 3. Hazır bulunma, var olma. 4. tasavvuf. Cenâbıhakk'ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebe.

ḥümâyûn: sîf. (f.) 1. Kutlu, mübârek, saâdetli. 2. Pâdişâha, pâdişahlığa âit.

¹⁴¹² oturur(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴¹³ selâm: i. (a. selâm) 1. Bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezâket göstermek, sağlık, esenlik ve başarı dilemek için "selâmün aleyküm, merhaba, hayırlı işler" gibi sözlerden birini söyleme yâhut aynı dileği taşıyan bir işâret veya harekette bulunma. 2. Huzur, güven, sağlık, selâmet. 3. asker. Bir askerin üstlerine ve törenlerde bayrak, sancak, askerî birlik vb.ne saygısını göstermek üzere, şekli yönetmeliklerce belirlenmiş olduğu üzere belli bir biçimdeki duruş ve hareketi. 4. Dört devirden meydana gelen Mevlevî âyininin bir selâmlaşma ile başlayan devrelerinden her biri. 5. din. "Her türlü ayıp ve noksandan uzak bulunan, kullarını huzur ve selâmete erıştiren" anlamlarında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

Kerîm'in âyât ve süverî zâyî' olur. Hâfız-ı Kur'an olanlardan. Sayfanın alt kısmındaki notlar: Kur'an'ı cem' itmegi emr eyle deyü fermân buyurdılar. Ben dahı i'tizâr idüp Hâzret-i seyyid-i 'âlem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin emr-i hümâyûnları olmayan şey'i ben nice ideyim didigimde dargâm-ı gâb 'Ömer bin el-Hattâb rağiya'l-lâhu 'anh hâzretleri kâsem buyurup saña bu emrim hayırludur deyü ilhâh buyurdıklarında hâzret-i sultân-ı kibriyâ celle ve 'alâdan kalb-i pâk-i münevverlerine ilhâm buyurulduğu gibi benim kalbime dahı ilhâm buyurulmağın hâzret-i emîrû'l-mü'minîniñ emr-i hümâyûnları gâyet hayırlu maşlahatdan idüp kitâb bilüp fi'l-hâl meyl eyledim. Ve buyurdılar ki saña âdem göndürüp buraya (bu araya) çağırдық. Zîrâ sen bir merd-i 'âqıl ü dânasın. Bu huşûşa küçük kelâmı dirâz itme. Sultân-ı el-enbiyâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem hâzretlerine nüzûl iden âyât-ı kerîmeleri tahrîr ider idin. Şimdi bu mu'âmeleñ. Sayfanın sağ kenarında aşağıdan yukarıya doğru yazılmış not: mu'âmeleñ lâyıq degildir. Hemân Kur'an-ı 'azîmü's-şânı âyet-be-âyet sûre-be-sûre her nerede bulursan ve her kimde olursa yazılı ve hıfzlarında olanların cümlesini kâğadlara tahrîr idüp cem' eyle. Sayfa üzerindeki notlar: Deyü fermân buyurdıklarında cabaların bir hayli mahallatdan mahal-i âhire katl eylemekden girân gelüp tekrâr ta'lîl eyledim. Şeyhayn-ı kerîmeyn hâzretleri kâsem buyurup emrimiz hayırludur. Ve aña imtisâl eylemek lâzımedendir deyü ibrâm buyurdıklarında bâ ilhâm-ı rabbânî sa'y buyurdıkları re'y-i hümâyûnı ben dahı hayırlu görüp cem'e terevvu' eyledim. Kur'an-ı Kerîm'in er-riqâ' ve'l-'aseb ve'l-lehâfet ve şudûr er-ricâl er-riqâ' râ'nın kesriyle gurfe vezninde kâf'la rik'a'nın cem'idir ki kâğad ve deri pâresine dinür ki üzerine yazı yazılır. Yeğâl raqam fî rik'a ve hüve'l-lezî yüktebu el-'asebu zammesi ile 'asîbiñ cem'idir ki hurma dalının yaşsı enlü olan dip tarafıdır. El-lihâf kitâb vezninde ak ve yufka düz taşlara dinür. Müfredi lahfedir, temre vezninde. Kur'an-ı 'azîmi bu mezkûrât üzerinde muharrer bulup cem' eyledim. Ve hıfzında olan kimesne tilâvet itdürüp tahrîr eyledim. Tâ ki sûre-i tevbeniñ)¹⁴¹⁴ Hâzret-i

¹⁴¹⁴ Sayfanın sol, alt ve sağ tarafında bulunan kenar notları. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

a'zam: (a.sıf. azîm'den c.: eâzım) (daha, en, pek, çok) büyük.

ba'de: (a.zf.) Sonra.

tahîyye: (a.i. hayy "canlı, diri olmak"tan tahîyye - tahîyyet c.: tahîyyât) 1. "Allah ömür versin deme!" deme. 2. Selâm verme, hayır duâ etme. 3. Mülk, mālikiyyet.

ekseri: sıf. ve zamir. (a. ekser'den f. izâfet kesresi -i ile ekser-i ...) [İzâfet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır] Çok, birçok; çoğu.

ekseri: zf. (a. ekseriyyâ'nın kısaltılmış şekli ekserî) Çok defa, çok zaman, çoğunlukla, ekseriya.

teslīm: i. (a. selm “teslim olmak” ve selem “boyun eğmek”ten teslīm) 1. Emāneti yerine verme. 2. Bir şey veya birini bir makam veya kimseye verme, götürüp verme. 3. Sâhibi bulunduğu veya hükmü altında olan bir şeyi mecbûren bırakma, terketme, devretme. 4. Bir söz veya meselenin gerçek olduğunu kabul etme. 5. tasavvuf. Allah’ın hükmüne îtirazsız râzı olma, boyun eğme, mukadderâtı kabullenme. 6. mus. Saz eserlerinde asıl hânelerden sonra tekrar edilen, eserin bestelendiği makâmın özelliklerini gösteren ve asıl hânelerden daha kısa olan nağmeler dizisi [Mûlâzime de denir]. 7. ünl. Tamam, ateş etme, teslim oluyorum.

cülūs: (a.i.) 1. Oturma. 2. Tahta çıkma.

haber: i. (a. haber) 1. Olmuş veya olmakta bulunan bir şeye dâir orada olmayanlara erişen bilgi, ondan ona nakledilen söz. 2. dilb. Yükleme. 3. din. (Ulemâdan bir kısmına göre) Hz. Peygamber’den yâhut sahâbe ve tâbiinden rivâyet edilen hadis [Diğer bir kısmına göre ise sâdece Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine hadis, sahâbe ve tâbiininkine ise haber denir].

maḥal: i. (a. ḥulûl “girmek, bir yere inip konmak”tan maḥall) 1. Yer, mekân, mevki, cay. 2. sıf. Yerinde, uygun, lâıyk, münâsip, mehel.

muḳâtele: i. (a. ḳatlı “öldürmek”ten muḳâtele) 1. Karşılıklı vuruşma, birbirini öldürme, boğazlaşma. 2. Savaş, harp, kavga.

vâkı’: sıf. (a. vukû’ “meydâna gelmek”ten vâkı’) Olan, vukû bulan.

vâkı’ olmak: Meydana gelmek, vukû bulmak.

ḥuffâz: (a.i. hâfız’ın c.) Ezberleyiciler, ezber bilenler, Ḳur’ân’ı ezberleyenler.

âyât: (a.i. âyet’in c.) Kur’ân’ın cümleleri.

süver: (a.i. sûre’nin c.) Sûreler.

i’tizâr: (a.i. özr’den c.: i’tizârât) Özür dileme.

seyyid: i. (a. siyâdet “kadri yüce olmak, başkan olmak”tan seyyid) 1. Efendi, önder, reis. 2. Hz. Muhammed’in küçük torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelen kimse.

‘âlem: i. (Ar. ‘âlem) 1. Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren. 2. Bir güneş ve ona bağlı olup etrâfında dönen yıldızlardan meydana gelen sistem. 3. Yeryüzü, dünya. 4. Diyar. 5. Herkes, insanlar. 6. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Aynı şart, durum ve düşüncedeki insanların meydana getirdiği çevre, muhit. 7. Hal, hâlet, ortam. 8. Zevk ve safâ meclisi, eğlence. 9. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyin kendi içinde veya aynı özelliği taşıyan şeylerin kendi aralarında meydana getirdiği bütün, kendilerine has bir dünya. 10. i. ve sıf. Kendine has, değişik özellikleri bulunan yer, durum veya kimseler için kullanılır.

ḳasem: i. (a. ḳasem) Yemin, ant.

ilhâḥ: i. (a. laḥḥ > ilhâḥ) Üstüne düşme, can sıkacak tarzda ısrar etme, direnme.

kibriyâ: i. (a. kibriyâ) 1. Büyüklük, ululuk, azamet. 2. Allah, Cenâbıhak.

‘alâ: i. (a. ‘alâ) Yükseklik, yücelik, şân ve şeref.

ḳalb: i. (a. ḳalb) 1. İki akciğer arasında ve biraz solda bulunan, emme basma bir tulumba durumunda, vücuttaki kanı akciğerlere ve akciğerlerden döndükten sonra tekrar vücuda sevkederek kan dolaşımını sağlayan organ, yürek. 2. kısa. Bu organda ortaya çıkan hastalık. 3. İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların, anlayış, duyuş, seziş yeteneklerinin kaynağı olduğu kabul edilen, insanın mânevî varlığının merkezi, gönül. 4. mec. Bir şeyin tam ortası, merkezi. 5. mec. Can evi, en önemli nokta.

pâk: sıf. (f. pâk) 1. Temiz. 2. Hâlis, saf, katışıksız. 3. mec. Mübârek, kusursuz, günahsız.

münevver: sıf. (a. tenvîr “ışıklandırmak, nurlandırmak”tan munevver) 1. Aydınlatılmış, aydınlık, ışıkl, nurlu. 2. sıf. ve i. Tahsil, bilgi ve görgü sâhibi olan, fikrî meselelerle uğraşan kültürlü (kimse), aydın, entelektüel.

ilhâm: i. (a. lehm “bir şeyi birden yutmak”tan ilhâm) 1. Ruhta meydana gelen ve yaratıcılığa iten coşku, içe doğma, esin. 2. Allah tarafından ilâhî feyz yoluyla peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilâhî düşünce, hâlet ve duygular. 3. İçe doğan şey.

emîrû’l-mü’minîn: “Mü’minlerin başı” anlamında halîfeler için kullanılan unvan, İslâm halîfesi.

emîr: i. (a. emr “emretmek”ten emîr) 1. Bir kavim veya memleketin başı, başkan, bey, reis. 2. Kumandan.

mü’minîn: (a.sıf. ve i. emn’den mü’min’in c. çoğul eki -in ve -ün ile) Müminler, Müslümanlar.

maşlahat: i. (a. şalâḥ “iyi, faydalı olmak” veya şulḥ’tan maşlahat) 1. İyi olan ve iyiliğe yol açan, hayır getiren, fayda sağlayan şey. 2. İş, husus, mesele. 3. Dirlik, düzenlik.

fi’l-ḥâl: (a.birl.zf.) Bu anda, hemen, şimdi.

merd: sıf. ve i. (f. merd) 1. Yiğit, cesur (kimse), bahadır, kahraman, şecî. 2. Güvenilir, sözünün eri, mürüvvetli, hamiyetli (kimse). 3. i. Adam, insan.

dânâ: i. ve sıf. (f. dânisten “bilmek”ten dânâ) Âlim, bilgin, bilgili, bilen kimse.

zîrâ: bağl. (f. zîrâ) Çünkü, şundan dolayı.

huşûşa: (a.zf.) Başkaca, ayrıca.

huşûş: (a.i.c. husûsât) Bakım, iş; şekil, yol, konu.

kelâm: i. (a. kelâm) 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifade. 2. Söyleyiş, söyleme. 3. Dil, lehçe. 4. kısa. din. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhiret gibi iman esaslarından bahseden, bu esasları aklî ve naklî delillerle İslâm inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelâm.

dirâz: sıf. (f. derâz > dirâz) Uzun.

dirâz etmek: Uzatmak.

enbiyâ: i. (a. nebi'nin çoğul şekli enbiyâ') Nebîler, peygamberler.

nüzûl: i. (a. nuzûl) 1. Yukarıdan aşağıya inme. 2. Konaklama, inme. 3. din. Kur'an âyetlerinin vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmesi. 4. hek. Nüzûl inme, felç.

kerîme: (a.i.c. kerâim) 1. Âyet. 2. Kız evlat.

taḥrîr: i. (a. ḥarr "düzeltmek, süslemek"ten taḥrîr) 1. Yazı yazma, kitâbet. 2. Kitap yazma, bir eser kaleme alma. 3. Kaydetme, deftere geçirme. 4. Kompozisyon. 5. Boya veya altınla işlenen süsleme motiflerinin etrâfına sınırlarını belli edecek şekilde daha koyu bir renkte ince olarak çekilen çizgi. 6. Gözün renkli kısmındaki çizgiler, tahril.

taḥrîr etmek (eylemek): 1. Kaleme almak, yazmak. 2. Kaydetmek, deftere geçirmek.

şimdi: zf. (< uş imdi) 1. İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda. 2. Yaşamakta olduğumuz zaman diliminde, bu devirde. 3. Biraz sonra, yakında. 4. Demin, biraz önce. 5. Buna göre, bu duruma göre, artık.

mu'âmele: i. (Ar. 'amel "işlemek, yapmak, hareket etmek"ten mu'âmele) 1. Başkasına karşı olan davranış, davranış biçimi, tutum. 2. Bir işi yapmak veya sonuçlandırmak için tâkip edilmesi gereken yol, tutum. 3. Bir iş veya resmî bir evrak için dâirelerde yapılan kayıt, havâle vb. işlem. 4. Borsa, banka vb.nde yapılan ticârî işlem. 5. kimya. İki ayrı maddenin birbirine tesir etmesini sağlama işi, işlem.

kâğad: (f.i.) Kâğıt. Hamur hâline getirilmiş bitki maddelerindeki çok ince liflerin keçeleştirilmesi sûretiyle imal edilen, yazı yazmak, kitap basmak, sarmak, kaplamak gibi birçok işte kullanılan ince yaprak.

lâyık: (a.sıf. liyâkat'den) Yakışan, yaraşır, yakışık.

cibillî: (a.sıf.) Yaratılıştaki olan, tabîî.

âḥir: (a.s.c. âhirîn) Son, sonraki, en sonra.

âḥir: (a.zf.) Nihayet, son olarak.

âḥire: (a.s. âhir'in müennesi) Son.

kanal: (İtal.i.) teşmil. ve mec. Yol, vâsıta.

girân: sıf. (f. girân) 1. (Tartıda) Ağır. 2. mec. (Kıymeti) fazla, (değeri) çok olan. 3. mec. Sıkıcı, sıkıntı veren.

giran gelmek: 1. Ağır gelmek. 2. mec. Gücüne gitmek, ağırlığına gitmek.

ta'lîl: i. (a. 'illet "hastalanmak, sebep"ten ta'lîl) 1. Sebep bulma, bahâne gösterme. 2. fels. Tümden gelim, dedüksiyon.

şeyḥayn: (a.i.c.) "İki şeyh" huk. Siyer kitaplarında: Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e; İslâm hukukunda ise: Hz. İmâm-ı A'zam ile Hz. İmâm-ı Yusuf'a verilmiş olan unvan.

kasem: i. (a. kasem) Yemin, ant.

imtişâl: i. (a. muşûl "benzetmek, şekil vermek"ten imtişâl) 1. Örnek olarak alıp ayak uydurma, uyma, uyulma. 2. Boyun eğip itâat etme, emre göre hareket etme.

imtisâl etmek (eylemek): Uymak.

lâzime: i. (a. lâzim'dan lâzime) 1. Gerekli olan şey, vecîbe. 2. mantık. Gerekçe.

ibrâm: i. (a. berem "bıkmak, usanmak"tan ibrâm) Bıktırıcaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama.

bâ: (f.e.) İle, ...li.

sa'y: i. (a. sa'y) 1. Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht. 2. din. Hacda Safâ ile Merve arasında süratle gidip gelme.

terevvu': (a.i.) Korkma.

riḳâ': i. (a. ruḳ'a'nın çoğul şekli riḳâ') Altı çeşit yazıdan (aklâm-ı sitteden) daha çok mektup ve vakıf kayıtlarında kullanılan bir yazı çeşidi [Osmanlılar'da ilmiye icâzetnâmeleri, hattat ketebeleleri bu hatla yazıldığı için bu yazıya hatt-ı icâze adı da verilmiştir].

şudûr: i. (a. şadr'ın çoğul şekli şudûr) 1. Göğüsler, kalpler. 2. Büyük zatlar, sadrâzamlar ve bilhassa kazaskerler.

şudûr: i. (a. şudûr) Meydana gelme, ortaya çıkma, sâdır olma.

kesr: i. (a. kesr) Arap ve Osmanlı alfabesinde bir harfin kesre ile okunması [Sözlüklerde harflerin ı veya i ile okunacağını göstermek üzere kelimelerin yanına yazılırdı].

(19) ‘Ömer gelüp baña didi ki: Yemāme’de¹⁴¹⁵ mürted¹⁴¹⁶ olanlar ile ceng¹⁴¹⁷ kavilenüp hâfız-ı Qur’ân¹⁴¹⁸ olan kurrâlardan¹⁴¹⁹ çoğı şehîd¹⁴²⁰ oldılar. Ben andan (20) qorharım ki bir yerde dahı ceng böyle kavilenür bâkî¹⁴²¹ kalan hâfız-ı kelāmu’l-lāh¹⁴²² olanlar dahı

kesre: i. (a. kesr’den kesre) Arap ve Osmanlı alfabesinde altına konduğu sessiz harfi ı veya i sesiyle berâber okutan hareke, esre.

ğurfe: i. (a. ğurfe) 1. Çardak, köşk. 2. Çıkıntılı balkon, cumba.

vezn: i. (a. vezn) 1. Tartma, tartı. 2. Ağırlık. 3. Ölçü. 4. edeb. Manzum yazılarda hecelerin belli şekil ve sayıda sıralanışından meydana gelen ölçü.

rik’a: i. (a. ruk’a “kâğıt veya deri parçası” > hatt-ı ruk’a “ruk’a yazısı, el yazısı”ndan kısaltma yoluyla rik’a) Süratli ve kolay yazma ihtiyacından doğmuş olan, günlük hayatta ve devlet dâirelerinde yaygın olarak kullanılan, Osmanlılar’ın geliştirdiği dîvânî karakterinde bir yazı çeşidi.

pâre: i. (f. pâre) 1. Parça. 2. Sayı, adet. 3. Para.

rağam: i. (a. rağm > rağam) 1. Sayıları gösteren işaretlerden her biri. 2. Bu işaretlerle yazılmış sayı. 3. Sayı, miktar, nicelik. 4. eski. Yazı yazma.

hüve’l-lezi: ki o ...dır, o ki.

lihâf: i. (a. lihâf) 1. Örtünecek şey, yorgan. 2. anat. Vücûdu örten deri, kıl vb. 3. Tohumu saran zar veya kabuk.

yufka: i. (Eski Türk. yuvğa – yuğa) 1. Oklava ile açılan yuvarlak ince hamur yaprağı. 2. halk ağzı. Saçta pişen bir ekmek çeşidi. 3. sıf. İnce, çabuk kırılır, dayanıksız.

müfred: sıf. ve i. (a. ferd > ifrād “bir nesneyi grubundan ayırıp tek hâline getirmek”ten mufred) 1. Bir tâneden ibâret, tek, yalnız (şey). 2. mec. Bir tâne, eşsiz, benzersiz (şey veya kimse). 3. Birleşik olmayan, basit. 4. edeb. Başka beyitlere bağlı olmayan ve mısraları arasında kâfiye bulunmayan (tek beyit), fert [Kâfiyeli olana musarra denilir]. 5. dilb. Tekil.

temre: (a.i.) Bir tek hurma.

mezkrât: (a.sıf. mezkûr’un c.) Zikredilmiş, adı geçmiş, anılmış şeyler.

muğarrer: sıf. (a. tağrîr “doğru ve güzel yazmak”tan muğarrer) Yazılı, yazılmış, tahrir edilmiş.

kimesne: i. (< kim+ise+ne) E. T. Türk. Kimse.

tilâvet: i. (a. tilâvet) Kur’ân’ı güzel sesle ve kurallara göre okuma.

¹⁴¹⁵ Yemāme: Suudi Arabistan’da tarihî bir bölge, günümüzde bir yerleşim merkezi.

Yemāme Savaşı, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) gönderdiği İslâm ordusuyla Yalancı Peygamber Müseylimetü’l-Kezzab taraftarları arasında yapılan bir savaştır. Savaş Milâdî 632 yılında Yemāme bölgesinde yapıldı ve Müseylimetü’l-Kezzab ve taraftarlarının isyanı bastırıldı. Riyad’ın doğusunda yer alan Yemāme’de yapıldığı için savaş bu adla adlandırılmıştır.

¹⁴¹⁶ mürted: sıf. ve i. (a. irtidād “dîninden dönmek”ten murtedd) İslâm dîninden dönen, müslümanlıktan ayrılp başka bir dîne giren, irtidat eden (kimse).

¹⁴¹⁷ ceng: i. (f. ceng) 1. Silâhlı çatışma, savaş, harp, muhârebe, kıtal. 2. teşmil. Mücâdele, kavga, çekişme.

¹⁴¹⁸ hâfız-ı Qur’ân: Qur’ân’ı başından sonuna kadar ezberleyen kimse.

hâfız: i. (a. hifz “korumak”tan hâfız) 1. Koruyan, hıfzeden, muhâfaza eden kimse. 2. Kur’ân-ı Kerîm’i bütünüyle ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen kimse.

¹⁴¹⁹ kurrâ: i. (a. kârî’ “okuyan”ın çoğul şekli kurrâ) Kur’ân-ı Kerîm’i usûlüne uygun şekilde okuyan, üstad hâfızlar [Bilhassa yedi kırâat ve on rivâyete göre okuyan usta hâfızlar için kullanılır]. (Sözlükteki yazılışı kurrâ’)

¹⁴²⁰ şehîd: i. (a. şehâdet “şehit olmak; şahitlik yapmak”tan şehîd c.: şühedâ) 1. Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse. 2. Vatan, millet, kutsal bir amaç ve görev uğrunda ölen kimse [Kelime bu anlamı Türkçe’de kazanmıştır]. 3. “Hem meydanda hem gizli olan olayları bilen, her yerde her işi gören” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allâh’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁴²¹ bâkî: sıf. (a. beğâ’ “devam etmek, sürekli olmak”tan bâkî) 1. Ebedî, ölümsüz, kalımlı. 2. Varlığını koruyan, devam eden, devamlı, sürekli. 3. Kalan kısım veya meblağ, alt taraf, mâbad. 4. “Ebedî, ölümsüz” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁴²² kelāmu’l-lāh: (Allah’ın sözü) Qur’ân.

şehîd olurlar. Vârid-i Kur'an'ın çok (21) âyetleri ve sûreleri zâyi¹⁴²³ olup gider. Şol¹⁴²⁴ hâfız-ı kelâmu'l-lâh olanlardan Kur'an'ı cem' itmegi emr itsene didiginde ben didim ki: (22) Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin itmediği şey'i¹⁴²⁵ ben nice¹⁴²⁶ ideyim deyü nuṭṭ¹⁴²⁷ idince, Hâzret-i 'Ömer üzerime varup va'l-lâhi¹⁴²⁸ bu benim saña (23) didigim hayırludur¹⁴²⁹ deyü üzerime vardıkda, Hâk celle ve 'alâ anuñ qalbini açup aña ilhâm¹⁴³⁰ itdiği benim daḥı gönlüm açup aña ilhâm (24) itdigin baña daḥı ilhâm itdikde, bakdım ki 'Ömer'in re'y'i¹⁴³¹ bunda gâyet¹⁴³² hayırludur. Ben de aña meyl¹⁴³³ itdim. [Âdem]¹⁴³⁴ Gönderüp seni buraya (25) çağırdım. Zîrâ sen 'âkil ü dâna¹⁴³⁵ yigitsin¹⁴³⁶. Hiç¹⁴³⁷ güclenüp sözi uzatma. Çünkü Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi veselleme inen

¹⁴²³ zâyi': sıf. ve i. (a. zây' – zâyâ' "telef olmak, kaybolmak"tan zâyi') 1. Kayıp, yok olmuş, elden çıkmış (şey). 2. Zıyan olmuş, boşa gitmiş (şey).

¹⁴²⁴ şol: sıf. ve zamir. (< uş+ol) E. T. Türk. Şu, o.

¹⁴²⁵ şey': i. (a. şey') 1. Belli bir nesne, oluş veya düşünceyi belirtmeyen, anlamı kendinden önceki ve sonraki kelimelerle ortaya çıkan; söz, olay, iş, durum, husus, madde, eşyâ vb. yerine kullanılan belirsiz kelime. 2. Nesne, madde, cansız varlık. 3. Hatıra gelmeyen söz, durum, nesne vb. yerine kullanılır. 4. hukuk. Ayn, eşyâ.

¹⁴²⁶ nice: sıf. ve zf. (< ne+ce < ne+çe) 1. Çok, pek çok, birçok. 2. zf. E. T. Türk. ve halk ağız. *Nasıl.

¹⁴²⁷ nuṭṭ: i. (a. nuṭṭ) 1. Söz, konuşma, kelâm. 2. Söz söyleme hassası, söyleme yeteneği. 3. Dinleyenleri belli bir düşünce ve duygu etrafında toplamak ve iknâ etmek maksadıyla bir kalabalığa karşı yapılan güzel ve etkili konuşma, söylev, hitâbe [Kelime bu anlamı Türkçe'de kazanmıştır]. 4. Tarikat büyüklerinin manzum sözleri.

¹⁴²⁸ va'l-lâhi: ünl. (a. yemin bildiren ve ve Allâh ile va'llâhi) "Allah'a and olsun ki, Allah hakkı için" anlamında yemin sözü.

¹⁴²⁹ hayır: i. (a. hayr) 1. Her durumda ve şartta herkesin katında iyi ve makbul olan hal ve iş. 2. Şartlarına, istek ve menfaatlerine göre bir kimseye uygun gelen iş veya durum. 3. Maddî veya mânevî karşılık beklenilmeden yapılan iyilik, yardım, ihsan. 4. (Arapça usûlüyle yapılmış isim tamlamalarının birinci ögesi olarak) Çok (daha, en, pek) hayırlı.

¹⁴³⁰ ilhâm: i. (a. lehm "bir şeyi birden yutmak"tan ilhâm) 1. Ruhta meydana gelen ve yaratıcılığa iten coşku, içe doğma, esin. 2. Allah tarafından ilâhî feyz yoluyla peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilâhî düşünce, hâlet ve duygular. 3. İçe doğan şey.

¹⁴³¹ re'y: i. (a. re'y) 1. Oy. 2. Fikir, görüş, düşünce, ray.

ārâ': (a.i. re'y'in c.) Oylar.

¹⁴³² gâyet: zf. (a. gâyet c.: gayât) 1. Çok, pek, pek çok, fazla, son derece. 2. i. Son, nihâyet, encam; gâye.

¹⁴³³ meyl: i. (a. meyl) 1. Eğilme veya bir yana eğilmiş olma, eğik durma hâli, eğim, eğiklik. 2. mec. Bir kimse veya şeye diğerlerinden fazla eğilim, sevgi, istek ve ilgi gösterme, temâyül.

meyletmek: birl. geçişsiz fiil. (a. meyl + Türkçe etmek, eylemek) 1. Bir yöne doğru yönelmek, eğilmek, eğik duruma gelmek. 2. mec. (Bir kimseye veya bir şeye) Yönelmek, sevgi, ilgi, alâka göstermek, istek ve arzu duymak.

¹⁴³⁴ [Âdem] Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

¹⁴³⁵ 'âkil ü dâna: i. (a. 'âkil ve Fars. dâna ile 'âkil ü dâna) Akıllı ve bilgili.

'âkil: sıf. ve i. (a. 'âkl "anlamak, bilmek"ten 'âkil) Akıllı (kimse).

dâna: i. ve sıf. (f. dânisten "bilmek"ten dâna) Âlim, bilgin, bilgili, bilen kimse.

¹⁴³⁶ yigit: sıf. ve i. (Eski Türk. yigit "genç"; kökü belli değildir) 1. Yürekli, gözü pek, kahraman (kimse). 2. i. E. T. Türk. ve halk ağız. Delikanlı, genç adam [Kelimenin asıl anlamı budur; birinci mânâ daha sonra anlam kaymasıyla ortaya çıkmıştır].

¹⁴³⁷ hiç: (f.zf.) 1. Olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde anlamı kuvvetlendirir, kat'iyen, asla. 2. Soru cümlelerinde verilen hükmün kesinlikle söz konusu olamayacağını anlatır. 3. Bir işin herhangi bir zamanda yapılıp yapılmadığını sormak için soru cümlelerinde kullanılır. 4. ünl. "Önemli bir şey değil"

vaḥyî¹⁴³⁸ (26) yazar idiñ. Andan sen ğayrıdan¹⁴³⁹ evlâsîñ¹⁴⁴⁰. Hemân¹⁴⁴¹ Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı âyet-be-âyet¹⁴⁴² sûre-be-sûre nerde bulursañ ve kimde (27) olursa yazılı ve hıfzlarında olanları devşürüp¹⁴⁴³ kâğadlara¹⁴⁴⁴ yazup cem' eyle deyü emr¹⁴⁴⁵ itdiginde Zeyd bin Şâbit raḍiya'l-lâhu (28) 'anh didi ki: Bunı emr itmesi baña tağlardan¹⁴⁴⁶ bir tağı kaldır ğayr yere koy dimesinden ziyâde¹⁴⁴⁷ ağır gelüp anlara ol kadar didim ki: (29) Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemiñ itmediği şey'i siziñ ikiñiz nice idersiñiz. Ve baña it deyü nice emr idiyorsuñuz deyü anlara (30) nuṭk itdigimde Hâzret-i Ebû Bekir ve 'Ömer raḍiya'l-lâhu 'anhümâ: Va'l-lâhi bu saña emr itdigimiz ḥayırludur. Elbetde¹⁴⁴⁸ lâzımlıdır¹⁴⁴⁹ deyü üzerime birden (31) sürdüklerinde ol zamân Hâzret-i Ebû Bekir'e ve Hâzret-i 'Ömer'e Hâk celle ve 'alâdan iren ilhâm baña dahı irüp göñlüm¹⁴⁵⁰ açılıp

anlamında cevap cümlelerinin başına getirilir. 5. Varlığı olmayan veya hesâba katılmayacak kadar değersiz, önemsiz olan şey veya kimse. 6. Yokluk, adem, hiçlik.

¹⁴³⁸ vaḥy: i. (a. vaḥy) Bir emir veya hükmün Allah tarafından peygamberin kalbine bildirilmesi ve bu yolla gelen ilâhî haber.

¹⁴³⁹ ğayrı: sıf. (a. ğayr kelimesinin Türkçe -i ekiyle genişlemiş şekli) 1. Başka. 2. takı. (-den) Başka. 3. zf. E. T. Türk. ve halk ağızı. Artık.

¹⁴⁴⁰ evlâ: sıf. (a. evlâ) Daha uygun, daha iyi, daha lâıyk, yeğ, müreccah.

¹⁴⁴¹ hemân: zf. (f. hemân) Hemen kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli: *1. Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden. 2. Aşağı yukarı, yaklaşık, takriben. 3. Ancak, sâdece, yalnız; fakat, illâ.

¹⁴⁴² be-: (f.) 1. Kelime başına getirilerek zarflar teşkil eden "ile, için, -e kadar, -e göre" anlamında ön ek. 2. Tekrarlanan iki kelime arasına veya tâ edatından sonra getirilerek zarflar teşkil eder. 3. Türkçede, tekrarlanan ve daha çok zaman ifâde eden iki kelime arasına getirilerek de kullanılmıştır.

¹⁴⁴³ devşür-mek: geçişli fiil. (E. T. Türk. dirşürmek < dir-i-ş-ür-mek > derşür-mek, benzeşmezlikle devşürmek > devşirmek) 1. Toplamak, dermek. 2. Düzeltip katlamak. 3. târih. Osmanlı Devleti'nde yeniçeri ocağında asker olarak yetiştirmek, saray hizmetlerinde kullanmak üzere reâyâ çocuklarını toplamak.

¹⁴⁴⁴ kâğad: i. (f. kâğad > kâğad > kâğıd) 1. Hamur hâline getirilmiş bitki maddelerindeki çok ince liflerin keçeleştirilmesi suretiyle îmal edilen, yazı yazmak, kitap basmak, sarmak, kaplamak gibi birçok işte kullanılan ince yaprak. 2. Yazılı kâğıt, mektup, tezkere, varaka. 3. İskambil kâğıdı, oyun kâğıdı. 4. kısa. Kâğıt lira. 5. sıf. Kâğıttan yapılmış.

¹⁴⁴⁵ emr: i. (a. emr) 1. Bir şeyin yapılması veya yapılmaması hususunda bildirilen kesin hüküm, hükmüne uyulması istenen zorlayıcı söz, buyruk. 2. Yapılması istenen şeyi bildiren yazı, yazılı belge. 3. dilb. Emir kipi.

emretmek: birl. geçişli fiil. (a. emr + Türkçe etmek, eylemek) (-i / -e) 1. (Yapılması istenen şeyi) Kesin olarak bildirmek, buyurmak. 2. (-i) (Nâzik konuşmada ve birinci şahıs dışında) İstemek, arzu etmek.

¹⁴⁴⁶ tağ: i. (Eski Türk. tağ) [Kelime Kafkas dillerine ve Rusça'ya da geçmiştir] Çevresindeki arâziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi.

¹⁴⁴⁷ ziyâde: sıf. (a. ziyâde) 1. Fazla, çok. 2. Lüzumsuz, boş. 3. (-den) Daha çok. 4. zf. Çok. 5. Artan miktar, geriye kalan kısım. 6. İlâve. 7. i. edeb. Müstezatlarda mısra sonuna eklenen kısa mısra. 8. mus. Mûsikîmizde eskiden koma karşılığında kullanılan terim.

¹⁴⁴⁸ elbetde: zf. (a. harf-i târif el- ve betteten "kesin olarak"tan el-bettete > el-bette > elbet) Şüphesiz, muhakkak, mutlaka.

¹⁴⁴⁹ lâzım: sıf. ve i. (a. luzûm'dan lâzim) 1. Gerekli, lüzumlu. 2. dilb. Geçişsiz fiil.

¹⁴⁵⁰ göñül: i. (Eski Türk. köngül) [Kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür] 1. İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dil. 2. tasavvuf. Cenâb-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağı. 3. Gönül kelimesi aşağıda bazı örnekleri görüldüğü üzere çeşitli deyimlerde, a) Sevgi, aşk, muhabbet; b) İstek, arzu, meyil, heves; c) Kabul, râzı olma, rızâ; d) Cesâret, cüret; e) Hatır; f) Mide vb. anlamlar da kazanmıştır.

bağdım ki (32) anların sa'y¹⁴⁵¹ itdikleri re'y gāyet ile hayırlu re'ydir. Ben daḥı anı cem' itmege meyl idüp başladım. Qur'an'ı mine'r-riḳā'¹⁴⁵² ve'l-'usub (33) ve'l-liḥāf ve şudürü'r-ricālî'r-riḳā'. Cem' i ruḳ'adır¹⁴⁵³ ki üzerine yazı yazılan kâğad faşlası¹⁴⁵⁴ ve'l-'usub 'ayn¹⁴⁵⁵ ve's-sîn'i mühmeleniñ¹⁴⁵⁶ (34) zām¹⁴⁵⁷ ile 'asīb cem'idir ki ḥurma¹⁴⁵⁸ dalınıñ yaşşı enli olan dibidir. Ve'l-liḥāf beyāz¹⁴⁵⁹ yaşşı düz taşlardır. Qur'an'ı bunlarda yazılı (35) bulup cem' eyledim ve hıfz idüp ezberinde olan kişilerin derünlarından ezber okudup yazdım. Tā ol kadar ki sūre-i Tevbe'niñ¹⁴⁶⁰ [5b]¹⁴⁶¹ (1) āḥiri¹⁴⁶² (olan)¹⁴⁶³

¹⁴⁵¹ sa'y: i. (a. sa'y) 1. Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht. 2. din. Hacda Safâ ile Merve arasında süratle gidip gelme.

sa'y etmek (eylemek): Çalışmak, emek vermek, gayret etmek.

¹⁴⁵² riḳā': i. (a. ruḳ'a'nın çoğul şekli riḳā') Altı çeşit yazıdan (aklâm-ı sitteden) daha çok mektup ve vakıf kayıtlarında kullanılan bir yazı çeşidi.

riḳā': (a.i. ruḳ'a'nın c.) 1. Üzerine yazı yazılan kâğıt ve deri parçaları. 2. Kısa mektuplar. 3. Yamalar. 4. Dilekçeler.

¹⁴⁵³ ruḳ'a: (a.i.c. ruḳ'a, rika') 1. Üzerine yazı yazılan kâğıt ve deri parçası. 2. Yazılmış kâğıt, tezkere, kısa mektup. 3. Yama. 4. Dilekçe, arzuhal.

ruḳ'a': i. (a. ruḳ'a'nın çoğul şekli ruḳ'a') 1. Kâğıt ve deri parçaları. 2. Tezkereler, mektuplar. 3. Dilekçeler, arzuahaller.

¹⁴⁵⁴ faşla: (a.i.c. fasalât) : Hurma ağacının fidanı.

¹⁴⁵⁵ 'ayn: i. (a. 'ayn) 1. Göz. 2. Kaynak, pınar. 3. Bir şeyin aslı, kendisi, tâ kendisi, zâtı. 4. Gözle görülen şey, nesne, maddî varlık.

¹⁴⁵⁶ mühmele: (a.sıf. heml'den, mühmel'in müennesi) 1. İhmâl edilmiş, boşlanmış, bakılmamış, bırakılmış. 2. a. alfabe: noktasız harf. 3. Mânâsız, boş (söz, cümle).

¹⁴⁵⁷ zām: i. (a. zamm) 1. Üzerine bir şey ekleme, katma. 2. Bir şeyin fiyatını arttırma, maaş, ücret vb.ni arttırma.

zām: i. (a. zamm) Arap ve Osmanlı alfabesinde bir harfin zamme ile okunması [Sözlüklerde harflerin u, ü, ile okunacağını göstermek üzere kelimelerin yanına not olarak yazılırdı].

¹⁴⁵⁸ ḥurma: i. (f. ḥurmā) 1. Hurma ağacının tatlı, besleyici, etli meyvesi. 2. Hurma ağacı. (kitapta “ج” harfiyle yazılmış.)

¹⁴⁵⁹ beyāz: i. (a. beyāz) 1. Kar renginde olan rengin adı, ak. 2. Teninin rengi açık olan kimse. 3. Bir yazının temize çekilmiş şekli. 4. argo. Eroin. 5. sıf. Kar renginde olan, ak renkli. 6. sıf. ve i. Beyaz ırktan olan (kimse). (Sözlükte kelime “ض” harfi ile bitiyor.)

¹⁴⁶⁰ tevbe: i. (a. tevbe) 1. İşlediği bir hatâdan, suç veya günahattan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme. 2. Bu karârı ifâde eden söz. 3. ünl. Bir daha yapmam.

Sûre-i Tevbe: Tevbe Sûresi. Son iki âyet hariç Medine döneminde, Peygamber Efendimizin irtihaline yakın bir zamanda inmiştir. 129 âyettir. Sûre, adını Allah'ın kullarının tövbesini kabul edeceğini bildirdiği 104. âyetten almıştır. İlk âyette geçen “berâet” kelimesinden dolayı sûreye Berâe sûresi adı da verilmiştir. Başında besmele olmayan tek sûredir. Sûrenin başına besmelenin yazılmamış oluşunu bazı bilginler, onun bir önceki sûrenin devamı mahiyetinde oluşu ile açıklamışlardır. Sûrede başlıca, yaptıkları antlaşmalara bağlı kalmayan düşmanlarla ilişkilerin kesilmesi, antlaşmalara bağlı kalanlara karşı ise antlaşmalara bağlı kalınmasının gerekliliği; Tebük seferine hazırlık, Tebük seferi öncesi ve dönüşü sırasında münafıkların sergilediği iki yüzlü tavır, Ehl-i kitapla ilişkiler, cizye ve zekât hükümleri, çölde yaşayan Arapların Kur'an talimatı karşısındaki tavırları, Kur'an'ın Müslümanlar üzerinde oluşturduğu etki ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar adına duyduğu endişe söz konusu edilmektedir.

¹⁴⁶¹ Bu sayfadaki düzeltmeler siyah renkli kalemle yapılmıştır.

¹⁴⁶² āḥir: sıf. (a. āḥir) 1. Son. 2. zf. Sonunda, âkıbet, nihâyet. 3. i. “Bir evveli olmadığı gibi bir sonu da olmayan, her şeyden sonra kalacak olan” mânâsında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

¹⁴⁶³ (olan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ķavlühü Te‘ālī: ¹⁴⁶⁴لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ “Leķad cā’eküm resülün min enfüsikum.”¹⁴⁶⁵
āyetini Huzeyme nām (zātīñ)¹⁴⁶⁶ yanında veyā Ebī Huzeyme el-Enşārī (ol anıñ)¹⁴⁶⁷
yanında buldum. Bir ğayr kişiniñ (kimesneniñ)¹⁴⁶⁸ yanında (2) bulunmadı idi. Getürüp
anı sūresiniñ āhirinde yazdım. Andan Zeyd ĥazret(ler)i¹⁴⁶⁹ didi ki: (Sayfanın sağ
kenarındaki notlar: tedvīn; ve buyurdılar ki taħrīr itdigim kāġadlar tedvīn¹⁴⁷⁰ olmadan
eczā¹⁴⁷¹ iken cümlesi Şiddīķ-i Ekber ĥazretlerinde idi. Teşrif-i dār-ı bekā¹⁴⁷²
buyurdıklarında Fārūk-ı a‘zam ĥazretlerinde ķaldı. Anlar daħı vedā‘-yı ‘ālem-i fānī
buyurdıklarında kerīme-i muħteremeleri¹⁴⁷³ Ümmü’l-mü’minīn Ĥafşa rağiya’l-lāhu
‘anhā ve ‘an Ebihā¹⁴⁷⁴ ĥazretlerine intikāl¹⁴⁷⁵ eyledi.)¹⁴⁷⁶ Ol yazdığım kāġadlar,

¹⁴⁶⁴ Ķur‘ān, (Tevbe) 9/128: “Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, ...” Āyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁴⁶⁵ (Leķad cā’eküm resülün min enfüsikum)

leķad: Andolsun.

cā’eküm: Size gelmiştir.

resülün: Bir elçi.

enfüsikum: İçinizden.

¹⁴⁶⁶ (zātīñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

zāt: i. (a. zāt) 1. Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse. 2. Bir şeyin ta kendisi, maddî varlığı, maddî varlığının özü, öz varlık. 3. Bir varlığın hakikati, hüviyeti, mâhiyeti.

zāt: sıf. (a. zū “sâhip, mâlik”in müennes şekli zāt) Sâhip, mâlik.

¹⁴⁶⁷ (ol anıñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁶⁸ (kimesneniñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kimesne: i. (< kim+ise+ne) E. T. Türk. Kimse.

¹⁴⁶⁹ ĥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁷⁰ tedvīn: i. (a. dīvān “defter, kitap”tan tedvīn) Kitap durumuna koyma, yazılmış olan şeyleri toplayıp kitap hâline getirme.

¹⁴⁷¹ eczā : i. (a. cuz’un çoġul şekli eczā’) [Tekil gibi de kullanılır] 1. Cüzler, parçalar, kısımlar. 2. Kimya yoluyla elde edilen, ilâç yapımında ve sanâyide çeşitli işlerde kullanılan birleşiklerin ortak adı. 3. teşmil. İlâç. 4. halk ağzı. Kibrit, kapsül vb. şeylerin ucundaki yanıcı kısım. 5. Ciltlenmemiş kitap formları, cüzler.

¹⁴⁷² dār-ı bekā: Ahret, öbür dünya.

¹⁴⁷³ kerīme: i. (a. kerīm’dan kerīme “cömert hanım”) Kız evlât [Bu anlam Osmanlı Türkçesi’ne âittir].

muħterem: sıf. (a. ihtirām “saymak, hürmet etmek”ten muħterem) 1. Saygı gösterilen, saygıya lâyık olan, saygı değer. 2. Konuşma ve yazışmalarda hitap edilen veya adı geçen kimselerin isimleri başına getirilen saygı sözü, sayın.

muħtereme: sıf. Muħterem kelimesinin kadını ifâde eden veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli. 1. Saygı gösterilen, saygıya lâyık olan, saygı değer. 2. Konuşma ve yazışmalarda hitap edilen veya adı geçen kimselerin isimleri başına getirilen saygı sözü, sayın.

¹⁴⁷⁴ Ebihā: Hz. Muhammed’in kızı Fâtıma’ya verdiği lâkaptır. “Babasının annesi” anlamına gelir.

¹⁴⁷⁵ intikāl: i. (a. nakl “bir şeyi bir yerden bir yere götürmek, taşımak”tan intikāl) 1. (Bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma) Geçme, göçme. 2. (Birinden diğetine) Geçme, sirâyet etme, bulaşma. 3. (Öbür dünyâya) Göçme, ölme. 4. (Bir mal veya mülk miras olarak) Kalma, irsiyet yoluyla geçme. 5. (Söz) Bir konudan başka bir konuya geçme. 6. (Söylenen sözdeki mânâyı ve maksadı) Anlama, kavrama. 7. fels. Çıkarsama.

¹⁴⁷⁶ Sayfanın sağ kenarındaki notlar. (Bu notlarda yapılan açıklamada Ebihā ismi de geçmektedir. Metinde ise bu isim geçmemektedir.)

cüz'ler¹⁴⁷⁷ öyle muşhaf¹⁴⁷⁸ olmadan kamusı (3) Hâzret-i Ebû Bekir rağiya'l-lâhu 'anh hayatda iken anuñ yanında idiler. Vefât itdiginde Hâzret-i 'Ömer rağiya'l-lâhu 'anh hâzretiniñ yanında qaldı. Tâ ol (4) dağı vefât idince qadar. Vefât itdiginde kıızı Ümmü'l-mü'minîn Hafsa rağiya'l-lâhu 'anhâ yanına geçüp anuñ elinde qaldılar. İmdi (5) ikinci Buḥārī (-i şerîfde vâkı')¹⁴⁷⁹ hâzretinde olan (ikinci)¹⁴⁸⁰ ḥadîşin ma'nâsı Enes rağiya'l-lâhu 'anh hâzretinden rivâyet olunan didi ki: Hâzret-i 'Osmân rağiya'l-lâhu ḥilâfetinde¹⁴⁸¹ (6) Şâm tarafında Erminiye (Erminiye nâm şehri)¹⁴⁸² hemzeniñ fethi; mîm'in, nûn'uñ kesri; yâ'nın feth-i taḥfîfi¹⁴⁸³ ile şehri feth itmege ve 'Irak'da Azerbaycan hemzeniñ fethi zâl'in sükûnı (7) râ'nın kesri ile Erzîngân¹⁴⁸⁴ didigimiz (ta'bir olunan)¹⁴⁸⁵ vilâyeti feth itmege 'askerler¹⁴⁸⁶ ('asâkir)¹⁴⁸⁷ gönderirken Huzeyfetü'l-Yemânî rağiya'l-lâhu 'anh ḥalkın Kur'ân'ı okumada ihtilâfların (8) görüp kend(ülerinde)¹⁴⁸⁸ bir gayret-i dîniye ḥâşıl olup (zuhûra gelüp)¹⁴⁸⁹ gelüp Hâzret-i

¹⁴⁷⁷ cüz': i. (a. cuz') 1. Bir bütünü meydana getiren kısımlardan her biri, kısım, parça. 2. Kur'ânın bölündüğü otuz kısımdan her biri. 3. Eskiden mahalle mekteplerinde ders kitabı olarak okunan, içinde elifbâ, elifbâya âit bilgiler, namaz duâları ve bâzı sûreler bulunan ufak kitapçık. 4. Bir kitabın ayrı bir kapak içinde çıkarılan bir veya birkaç formalık bölümü, fasikül. 5. edeb. Aruzda, bir mısraı teşkil eden ve Arapça "fa'l" kökünden türetilmiş olan "mefâilün, fâilâtün, müstef'ilün, mef'ûlû" gibi vezin parçalarından her biri, tef'ile.

cüz'î: (a.sıf.c. cüz'ıyyât) Az, pek az, az miktarda.

¹⁴⁷⁸ muşhaf: i. (a. işhâf "sayfalar hâlinde toplamak"tan muşhaf) 1. Kur'ân-ı Kerim. 2. Sayfa hâlinde meydana getirilmiş şey, kitap.

¹⁴⁷⁹ (-i şerîfde vâkı') Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

vâkı': sıf. (a. vukû "meydâna gelmek"ten vâkı') Olan, vukû bulan.

vâkı' olmak: Meydana gelmek, vukû bulmak.

¹⁴⁸⁰ (ikinci) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁸¹ ḥilâfet: i. (a. ḥilâfet) 1. Halîfe olma durumu. 2. Hz. Muhammed'den sonra onun vekîli, din ve dünya işlerinde bütün müslümanların önderi, aynı zamanda devletin başı olan zâtın görevi ve makâmı. 3. Tarikatlarda bir şeyhten izin almak sûretiyle şeyhlik görev ve sorumluluğunu üstlenme işi.

¹⁴⁸² (Erminiye nâm şehri) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁸³ taḥfîf: i. (a. ḥiffet "hafif olmak"tan taḥfîf) 1. Hafifletme. 2. Kolaylaştırma.

taḥfîfî: (a.sıf. ḥiffet'den nispet eki -î ile) 1. Hafifletmeye âit, hafifletme ile ilgili.

¹⁴⁸⁴ Erzîngân: Erzincan.

¹⁴⁸⁵ (ta'bir olunan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁸⁶ asker: (a.i.c. asâkir) Er.

¹⁴⁸⁷ ('asâkir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

'asâkir: (a.i. asker'in c.) Erler.

¹⁴⁸⁸ kend(ülerinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁸⁹ (zuhûra gelüb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

‘Osmān (cāmi‘u’l-Ḳur‘ān)¹⁴⁹⁰ (ibn ‘Affān)¹⁴⁹¹ raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazret(ler)ine¹⁴⁹²: Yā emīrū’l-mū’minīn iriş bu ümmete. Yahūdilerin (9) ve gāvurların¹⁴⁹³ (ve naşārānıñ)¹⁴⁹⁴ kitāblarına(ında)¹⁴⁹⁵ ihtilāf gibi (vuḳū‘ bulan)¹⁴⁹⁶ bunlarda (ümmetde)¹⁴⁹⁷ bu kitābu’l-lāh Ḳur‘ān-ı ‘aẓimū’ş-şāna ihtilāf itmeleri (itmeden)¹⁴⁹⁸ olmadan evvel kelāmu’l-lāh(ı)¹⁴⁹⁹ bir yere cem‘ idüp (buyurup)¹⁵⁰⁰ (10) muşhaf eyle. Yoḥsa böyle ḳalup ihtilāfa düşerler (dūçār olurlar)¹⁵⁰¹ didiginde hemān Ḥazret-i ‘Osmān (ẓi’n-nūreyn)¹⁵⁰² Ḥazret-i Ḥafşa raḍiya’l-lāhu ‘anhāya (ve ‘an Ebihā’ya peygām irsāl buyurdılar ki)¹⁵⁰³ haber gönderdi ki (11) ol yanıñdaki kâğadları cüz’leri gönder yazup muşhaf idüp andan saña gönderirim (ẓi’ elindedir)¹⁵⁰⁴ deyü. Ḥazret-i Ḥafşa ḳamusını gönderdi. (Nezd-i ‘aliyyelerindeki olan evāḫir-i emrini irsāl buyuralar. Ba‘de’t-taḥrīr yine ṭaraf-ı (...) eş-şerīflerine irsālını va‘ad buyurdılar. Ḥafşa cümlesini irsāl buyurdılar.)¹⁵⁰⁵ (12) Andan

¹⁴⁹⁰ (cāmi‘u’l-Ḳur‘ān) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

cāmi‘u’l-Ḳur‘ān: (Ḳur‘ān derleyen) Halīfe Osman.

cāmi‘: sıf. (a. cem‘ “toplamak”tan cāmi‘) 1. Toplayan, toplayıcı, bir araya getiren, cemedi: “Hz. Osman cāmi-i Kur‘an’dır.” 2. Kendisinde bulunduran, içine alan, ihtivā eden, ihāta eden. 3. i. “Birbirine benzeyen ve birbirinin zıddı olan bütün varlıkları, dağınık şeyleri bir araya toplayan” anlamında esmā-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁴⁹¹ (ibn ‘Affān) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹² ḥazret(ler)ine Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹³ gāvur: i. (a. kāfir veya f. gebr “ateşe tapan”dan) [Kelime Türkçe’den Balkan dillerine, Almanca ve İngilizce’ye de geçmiştir] 1. (Müslüman halk dilinde) Müslüman olmayan kimse, özellikle hristiyan. 2. teşmil. Dinsiz kimse. 3. i. ve sıf. mec. Hâin, zâlim, inatçı kimse.

¹⁴⁹⁴ (ve naşārānıñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

naşārā: i. (a. naşrānıñ’ın çoğul şekli neşārā) Hristiyanlar, Nasrâniler.

¹⁴⁹⁵ kitāblarına(ında) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹⁶ (vuḳū‘ bulan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹⁷ (ümmetde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹⁸ (itmeden) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁴⁹⁹ kelāmu’l-lāh(ı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁰⁰ (buyurub) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁰¹ (dūçār olurlar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

dūçār: sıf. (f. dūçār) Uğramış, tutulmuş, yakalanmış.

¹⁵⁰² (ẓi’n-nūreyn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ẓi’n-nūreyn: sıf. (a.) “İki nur sâhibi” Hz. Muhammed’in iki kızı ile evlendiği için Hz. Osman’a verilen lakap.

¹⁵⁰³ (ve ‘an Ebihā’ya peygām irsāl buyurdılar ki) Kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

Ebihā: Hazreti Muhammed’in kızı Hazreti Fatıma. Ümmü Ebiha Hz. Peygamber’in kızına verdiği “babasının annesi” anlamına gelen bir lakaptır.

peygām: (f.i.) Haber.

irsāl: i. (a. resel > irsāl) Gönderme, yollama.

¹⁵⁰⁴ (ẓi’ elindedir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁰⁵ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nezd: i. (f. nezd) Yan, kat, huzur.

‘alī: sıf. (a. ‘uluvv “yüce olmak”tan ‘alī) 1. Yüksek, yüce, büyük, ulu. 2. i. “Mutlak yüce, en yüce mertebede olan, üstünde hiçbir derece bulunmayan” mânâsına esmā-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

Hâzret-i ‘Osmân Zeyd bin Şâbit’e ve ‘Abdu’l-lâh bin ez-Zübeyr’e ve Sa‘îd bin el-‘Âş ve ‘Abdu’r-raḥman bin el-Ḥârîş bin Hişâm raḍiya’l-lâhu (13) ‘anhüm¹⁵⁰⁶ ecma‘în ḥâzretlerine muşḥaflar yazmalarına (taḥrîr-i meşâḥife)¹⁵⁰⁷ emr itdi (buyurdılar)¹⁵⁰⁸. Anlar da yazup ol perâkende¹⁵⁰⁹ kâğadları (cem‘ idüb)¹⁵¹⁰ muşḥaf itdiler. Andan (14) Hâzret-i ‘Osmân ol kâğadları Hâzret-i Ḥafsa’ya gönderdi (irsâl buyurdi)¹⁵¹¹. Ve anı yazarken yazan (taḥrîr iden muḥarrir)¹⁵¹² Kureyş cemâ‘atine: Eger sizler Zeyd bin Şâbit ile (15) Kır’ân’dan bir kelimeye ihtilâf iderseñiz anı Kureyş’in luğati üzre yazıñ (luğat-i Kureyş üzre taḥrîr idiñ)¹⁵¹³ deyü emr eyledi (buyurdılar)¹⁵¹⁴. Anlar dahı ol emr üzre yazdılar (taḥrîr eylediler)¹⁵¹⁵. (16) Muşḥaflar tamam olduḡda fetḥ olan iklîmiñ¹⁵¹⁶ her birine bir muşḥaf gönderdi (irsâl buyurdılar)¹⁵¹⁷. Andan ol şaḥîfelerden ziyâde olan kâğadları(ñ)¹⁵¹⁸ (17) bütün yakmaḡı eyitdi (emr mecmû‘unı iḥrâka emr buyurdılar)¹⁵¹⁹

‘aliyye: ‘Alî kelimesinin kadını ifâde eden ve kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

evâḥir: i. (a. âḥir “son”un çoḡul şekli evâḥir) 1. Sonlar, son zamanlar, son dönemler. 2. Arabî ayların son on gününe verilen ad.

ba‘de’t-taḥrîr: Yazdıktan sonra, kaydettikten sonra.

... Kelime okunamamıştır.

¹⁵⁰⁶ ‘anhüm: (a.zf.) Onlardan.

¹⁵⁰⁷ (taḥrîr-i meşâḥife) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

meşâḥif: i. (a. muşḥaf’ın çoḡul şekli meşâḥif) 1. Sayfalardan meydana gelen şeyler, kitaplar. 2. Kur’ân-ı Kerim’ler, Mushaflar.

¹⁵⁰⁸ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁰⁹ perâkende: s.f. (f. perâkenden “daḡıtmak”tan perâkende) 1. Birbirinden ayrı, daḡınık, darmadaḡınık. 2. teşmil. Malın bütünüyü ve toplu olarak deḡil parçalar hâlinde veya teker teker satılması sûretiyle yapılan (satış). 3. Bu şekilde satılan. 4. s.f. ve i. asker. Herhangi bir sebeple kıt’asında hizmet dışı kalmış (asker). 5. i. deniz. Savaş gemilerinde terzi, yazıcı, aşçı, kunduracı, salon ve büfe görevlileri gibi yardımcı görevlerde bulunanlara verilen isim.

¹⁵¹⁰ (cem‘ idüb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹¹ (irsâl buyurdi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹² (taḥrîr iden muḥarrir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

muḥarrir: s.f. ve i. (a. taḥrîr “doḡru ve güzel yazmak”tan muḥarrir) 1. Yazıya geçiren (kimse), yazan, yazıcı, kâtip. 2. i. Yazar.

¹⁵¹³ (luğat-i Kureyş üzerine taḥrîr idiñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹⁴ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹⁵ (taḥrîr eylediler) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹⁶ iklîm: i. (a. iklîm < Yun. klima) 1. Yeryüzünün herhangi bir yerinin hava şartlarına göre uzun yılların ortalamasına dayanan durumu. 2. Ülke, diyar. 3. eski. Yeryüzünün ekvator dan kuzey kutbuna kadar bölündüğü, yaşanılabilir, oturulabilir yedi bölgesinden her biri. 4. mec. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyin kuvvetle hâkim olduḡ ortam.

¹⁵¹⁷ (irsâl buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹⁸ kâğadları(ñ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵¹⁹ (emr mecmû‘unı iḥrâka emr buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

iḥrâk: i. (a. ḥarḡ “yakmak”tan iḥrâk) Yakma.

ki şol Zeyd hâzret(ler)i¹⁵²⁰ cem‘ itmezden (buyurmazdan)¹⁵²¹ evvel yazılı olanları ve taşlardaki (ve ahcârdeki)¹⁵²² yazılanları sildirdi(ler)¹⁵²³. Andan ibn (18) Şihâb rahmetu’l-lâhi ‘aleyhi¹⁵²⁴ didi (buyurdılar)¹⁵²⁵ ki: Baña Hârice bin Zeyd haber virdi ki Zeyd bin Şâbit rağiya’l-lâhu ‘anh hâzretinden eşitdim. Buyurdi(lar) ki¹⁵²⁶: Ben (19) Kır’ân’ı cem‘ iderken ve muşhafı yazarken (tahrîr ider)¹⁵²⁷ Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellemden (hâzret-i pâdişâh-ı enbiyâ maḥbûb-ı dergâh-ı Hudâ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellemden)¹⁵²⁸ sûre-i Ahzâb’dan bir âyet eşitdim (istimâ‘ eyledim)¹⁵²⁹ idi ki ol (20) kavluhû Te‘âlî: ¹⁵³⁰مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ “Mine’l-mü’minîne ricâlün şadekû mâ ‘âhedu’l-lâhe ‘aleyhi”¹⁵³¹ âyetin okur idi (tilâvet buyururlar idi)¹⁵³². Ol âyet gelmedi. Tâ aradık şorduk (tâ cüst ü cü itdik)¹⁵³³, neden (neden ba‘de ba‘dein)¹⁵³⁴ (21) soñra Huzeyme bin Şâbit el-Enşârî rağiya’l-lâhu ‘anh hâzretiniñ yanında

mecmû‘: sıf. (a. cem‘ “toplamak”tan mecmû‘) 1. Bir araya getirilmiş, toplanmış, cemedilmiş. 2. Bütün, hep, cümle. 3. i. Bir araya getirilmiş, toplanmış varlık ve nesnelerin tamâmı, hepsi, cümlesi. 4. mat. Toplam.

¹⁵²⁰ hâzret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²¹ (buyurmazdan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²² (ve ahcârdeki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ahcâr: i. (a. hacar’in çoğul şekli ahcâr) Taşlar.

¹⁵²³ sildirdi(ler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²⁴ ‘aleyhi: (a.e.) Onun üzerine.

¹⁵²⁵ (buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²⁶ buyurdi(lar) ki Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²⁷ (tahrîr ider) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵²⁸ (...) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

maḥbûb: i. (a. ḥubb “sevmek, sevgi”den maḥbûb) Sevilen kimse, sevgili.

¹⁵²⁹ (istimâ‘ eyledim) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

istimâ‘: i. (a. sem‘ “işitmek, dinlemek”ten istimâ‘) 1. Kulak verme, dinleme. 2. Dinleyip kabul etme. 3. İşitme.

¹⁵³⁰ Kır’ân, (Ahzâb) 33/23: “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdık kaldılar.”

Âyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁵³¹ mine: -den.

el-mü’minîne: Mü’minler.

ricâlün: Erkekler.

şadekû: Durdular.

‘âhedu: Verdikleri sözde.

Allâhe: Allah’a.

‘aleyhi: Üzerine.

¹⁵³² (tilâvet buyururlar idi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tilâvet: i. (a. tilâvet) Kur’ân’ı güzel sesle ve kurallara göre okuma.

¹⁵³³ (tâ cüst ü cü itdik) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tâ cüst ü cü: Arama, araştırma.

¹⁵³⁴ (neden ba‘de ba‘dein) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ba‘de: e. (a. ba‘de) Başına geldiği kelime ve tamlamalara “sonra” anlamı katarak zarf fonksiyonunda birleşik şekiller yapar.

(hazretlerinde)¹⁵³⁵ bulduk. Anı getirüp muşhafda süresinde yazdık (tahrir itdik)¹⁵³⁶. Evvelkilerde (22) yazılı (tahrir olunmuş)¹⁵³⁷ degil idi. Ve Huzeyfe bin el-Yemānī hazret(ler)iniñ¹⁵³⁸ rivāyet(lerinde)inde¹⁵³⁹ ikinci hadiŝdeki yanında مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا (Mine'l-mü' minine ricālün ŝadekü) āyeti bulunan (23) ol Ebū 'Umāre Huzeyme¹⁵⁴⁰ bin Šābit bin el-Fākih bin Ša'lebe bin Sā'ide el-Ĥatmī el-Evs el-Enšārī Zü'ŝ-ŝehādeteyn¹⁵⁴¹ demekle ma'lūm¹⁵⁴² ol (24) (ve ma'rūf olan zāt)¹⁵⁴³ idi. Bedir Ġazāsı'ndan ŝoñraki ġazālarıñ¹⁵⁴⁴ kamasına (cümlesinde)¹⁵⁴⁵ hazır oldu(lar)¹⁵⁴⁶ idi. Šıfīn cenginde Hazret-i 'Alī Kerrema'l-lāhu vecḥehu¹⁵⁴⁷ hazret(ler)i¹⁵⁴⁸ ile berāber iken anda (25) katl olundu. Evvelki hadiŝdeki yanında Tevbe süresiniñ āhiri لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ (Leḳad cā'eküm resülün min enfüsikum)¹⁵⁴⁹ āyeti bulunan ol Ebū Huzeyme bin Evs (26) bin Zeyd bin Ašram bin Ša'lebe bin 'Ömer bin Mālik bin en-Neccār el-Enšārī hazret(ler)i¹⁵⁵⁰ idi. Zīrā anlar iki āyet idi. Her biri bu zikr olunaniñ (27) (müŝārün-ileyhimādan)¹⁵⁵¹ biriniñ yanında bulundı idi. Bu Ebū Huzeyme Bedir Ġazāsı'ndan ŝoñraki (mā'adā)¹⁵⁵² ġazālarıñ

¹⁵³⁵ (hazretlerinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵³⁶ (tahrir itdik) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵³⁷ (tahrir olunmuş) Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵³⁸ hazret(ler)iniñ Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵³⁹ rivāyet(lerinde)inde Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁴⁰ Huzeyme kelimesi yazılırken "h" harfinin noktası konulmamış. Huzeyme değil Huzeyme olarak yazılmış.

¹⁵⁴¹ Huzeyme bin Šābit el-Enšārī'nin adları.

Zü'ŝ-ŝehādeteyn: "Şehādeti iki şahit yerine geçen kimse" anlamında "züŝŝehādeteyn". Bu lākabı ona Resül-i Ekrem vermiştir.

¹⁵⁴² ma'lūm: sıf. ve i. (a. 'ilm "bilmek"ten ma'lūm) 1. Herkes tarafından bilinen, öğrenilmiş olan (şey). 2. zf. "Belli, öyle, şüphesiz, tamam, evet" vb. anlamlarda cevap sözü olarak kullanılır. 3. dilb. Mālūm fiil. 4. i. (Vakıf müesseselerinde) Maaş, vazife.

¹⁵⁴³ (ve ma'rūf olan zāt) Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ma'rūf: sıf. (a. 'irfān "bilmek, tanımak"tan ma'rūf) 1. Bilinen, belli, mālūm. 2. Herkes tarafından tanınan, tanınmış, ünlü, meşhur. 3. i. eski hukuk. Dinen iyi kabul edilen ve insan tabiatına hoş gelen şey, iyilik. zāt: i. (a. zāt) 1. Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse. 2. Bir şeyin ta kendisi, maddî varlığı, maddî varlığının özü, öz varlık. 3. Bir varlığın hakikati, hüviyeti, mâhiyeti.

¹⁵⁴⁴ ġazā: i. (a. ġazv > ġazve "cihat"tan ġazā') İslām dini uğruna yapılan savaş, cihat.

¹⁵⁴⁵ (cümlesinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁴⁶ oldu(lar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁴⁷ Kerrema'l-lāhu vecḥeh: Hz. Ali için kullanılan "Allah yüzünü ak etsin" anlamında bir dua ve saygı sözü.

¹⁵⁴⁸ hazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁴⁹ Qur'an, (Tevbe) 9/128

¹⁵⁵⁰ hazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵¹ (müŝārün-ileyhimādan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

müŝārün-ileyhimā: (a.sıf. şevr'den müŝārün-ileyh'in c.) Kendisine işaret olunanlar: adı geçenler, adı anılanlar (erkekler).

¹⁵⁵² (mā'adā) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mā'adā: edat. (a. mā "şey" ve istisnâ edatı 'adā ile mā-'adā) -den başka, -den gayri.

ķamusına (cümlesinde)¹⁵⁵³ ĥāzır oldu (idiler)¹⁵⁵⁴. Ĥāzret-i ‘Osmān’ın (rađiya’l-lāhu)¹⁵⁵⁵ ĥilāfetinde vefāt itdi(ler)¹⁵⁵⁶. (28) Bunı ibn ‘Abdü’l-ber böyle zıkr itdi(ler)¹⁵⁵⁷. Bir rivāyetde ibn Şihāb didi ki: Anlar Ĥur’ān’ı muşĥafa cem’ iderken Ĥureyş cemā’ati ile Enşār (29) tābūt¹⁵⁵⁸ (تابوت) kelimesinde ihtilāf itdiler. Zeyd bin Şābit tābūt (تابوت) yazarız didi Enşār ile berāber. Ve ‘Abdü’l-lāh ibn ez-Zübeyr ve Sa’īd bin el-‘Āş tābūt (تابوت) (30) (taĥrīr ideriz)¹⁵⁵⁹ yazarız didiler. Zīrā Enşār vesā’ir kabīleler (...) ¹⁵⁶⁰ (kabā’il lisānında)¹⁵⁶¹ tābūt (تابوت) dirler (idi)¹⁵⁶². Anı Ĥāzret-i ‘Osmān (cāmi’ü’l-Ĥur’ān)¹⁵⁶³ rađiya’l-lāhu ‘anh ĥāzret(lerine)ine¹⁵⁶⁴ ‘arz itdiler. Ĥāzret-i ‘Osmān anlara (31) tābūt (تابوت) yazıñ Ĥureyş dilince buyurdukda (Ĥureyş lisānı üzre تابوت tābūt taĥrīr idiñ diyü fermān buyurdılar.)¹⁵⁶⁵ tābūt deyü yazdılar (taĥrīr itdiler)¹⁵⁶⁶. Ve Ĥāzret-i Zeyd ibn Şābit rađiya’l-lāhu ‘anh ĥāzretiniñ: Ben Ĥāzret-i Resūl (fermān-fermāy-ı şāķaleyn şalla’l-lāhu

mā’adā: (a.e.) ma’dā, başka, fazla, gayrı.

¹⁵⁵³ (cümlesinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵⁴ (idiler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵⁵ (rağiya’l-lāhu) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵⁶ itdi(ler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵⁷ itdi(ler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁵⁸ tābūt: “Bilindiğı gibi Mushaf’ın yazı ile kopya edilmesi (istinsāh) Hz. Osman döneminde olmuştur. Hz. Osman dönemindeki Mushaf’ın istinsāhına neden olan amillerin başında kıraat ihtilafları gelmiş ve bu durum onu endişelendirmiştir. Muhtelif beldelelere yerleşmiş olan sahabilerin farklı okuyuşlara sahip olmaları ve onların rahle-i tedrisinden geçmiş kişilerin de onlardan öğrendikleri şekliyle Kur’an’ı kıraat etmeleri bu ihtilafın zeminini oluşturmuştur. Bu sebeple Abdullah b. Mesud’un kıraati üzere okuyanlar ile Ebü Mûsa el-Eş’arî kıraati üzerine okuyanlar arasında anlaşmazlık vaki olmuştur. İstinsāh faaliyetinin başlamasına hız kazandıran en önemli hâdise ise Azerbeycan ve Ermenistan fethine katılan Huzeyfe b. el-Yeman’ın Irak ehli ile Şam ehli arasında şahit olduğu kıraat merkezli ihtilaftır. Vaziyetten endişelenen Huzeyfe konuyu Hz. Osman’a açmış o da Hafsa’nın yanındaki Mushaf’ı talep etmiş ve Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir komisyon kurulması talimatını vermiştir. Bu komisyonun görevi Mushaf’ı istinsah etmek, yazı ve dil ile ilgili muhtemel bir ihtilaf olduğunda onu Kureyş lehçesine göre yazmaktır. Komisyon imla ile ilgili “tâbut” kelimesinde ihtilafa düşmüş sonra Kureyş lehçesi yazı gereğı bu kelimenin yuvarlak “tâ” ile değil, açık “tâ” harfî ile yazılmasına karar vermiştir.”

Bkz. Bayram Kanarya, “İbn Ebî Dâvud’un Kitâbu’l-Mesâhif İsimli Eseri Çerçevesinde Mushaf’ın Form Değişikliğinin Panoraması”, *Artuklu Akademi, Journal of Artuklu Academia*, 2017 / 4 (2), 29-50. (Alıntı yapılan s. 35.)

<https://www.acarindex.com/pdfs/103181> Erişim Tarihi: 12.03.2022, Saat: 19:15.

¹⁵⁵⁹ (taĥrīr ideriz) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁶⁰ (...) Üstü çizili kelime okunamamıştır.

¹⁵⁶¹ (kabā’il lisānında) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kabā’il: i. (a. kabīle’nin çoğul şekli kabā’il) Kabīleler.

¹⁵⁶² (idi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁶³ (cāmi’ü’l-Ĥur’ān) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁶⁴ ĥāzret(lerine)ine Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁶⁵ (...) Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

diyü: Kelime metinde çoğunlukla deyü şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁶⁶ (taĥrīr itdiler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

‘aleyhi vesellem tilâvet buyururlar iken istimâ‘ itdim)¹⁵⁶⁷ (32) şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem okurken sûre-i Ahzâb’dan bir âyet eşitdim (istimâ‘ itdim)¹⁵⁶⁸ idi. Ol âyeti Kûr’ân’ı cem‘ iderken gayb itdim. Ve kimse dahı anı (33) getürmedi. Tâ Huzeyme bin Şâbit yanında (nezdinde)¹⁵⁶⁹ bulduk dimesi. Çünkü Zeyd bin Şâbit (...) ¹⁵⁷⁰ anı Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi veselleminiñ (... mübârek)¹⁵⁷¹ ağzından eşitdi (Sayfanın altında işaretle gösterilen notlar: mübârek lisân-ı dürer-bârlarından istimâ‘ eyledi)¹⁵⁷². (34) Ve kangı sûrede olduğun ve yerin bilmedi idi. Çünkü Hâzret-i Ebû Bekir (ol yâr-ı gâr sultân-ı dîn Şiddîk-i Ekber rah-nümâ)¹⁵⁷³ rağiya’l-lâhu ‘anh emri ile (9 emr-i hümâyûnları ile)¹⁵⁷⁴ Kûr’ân’ı kâğadlara devşürmege¹⁵⁷⁵ başladıklarında (35) Hâzret-i Resûl (Seyyidü’s-şakaleyn)¹⁵⁷⁶ şalla’l-lâhu ‘aleyhi veselleminiñ huzûrunda

¹⁵⁶⁷ Satır sonu kenar notu. Yukarıdan aşağıya doğru yazılmış. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

fermân-fermâ: Buyruğu geçen, ferman buyuran.

-fermâ - -fermây: sîf. (f. fermûden “buyurmak”tan fermây > fermâ) Sonuna geldiği kelimelere “buyuran, emreden” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

şakaleyn: i. (a. şekal “ağırlığı olan kıymetli nesne”den tesniye eki -eyn ile şekaleyn) Arapça’da “insan ve cin”, “dünya ve âhiret” gibi ikili anlamlarda kullanılan kelime dilimizde Hâzret-i Muhammed hakkındaki, “İns ve cinnin peygamberi, efendisi” anlamına gelen Resûlü’s-sakaleyn ve Seyyidü’s-sakaleyn söyleyişlerinde geçer.

tilâvet: i. (a. tilâvet) Kur’ân’ı güzel sesle ve kurallara göre okuma.

¹⁵⁶⁸ (istimâ‘ itdim) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁶⁹ (nezdinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nezd: i. (f. nezd) Yan, kat, huzur.

nezdinde: İndinde, nazarında, kabul ve anlayışına göre.

¹⁵⁷⁰ (...) Üstü çizili kelime okunamamıştır.

¹⁵⁷¹ (... mübârek) Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Baştaki kelime okunamamıştır.

mübârek: sîf. (a. mubâreket “berekatli, mübârek kılmak”tan mubârek) 1. Çok saygı değer, hürmete lâyık, muhterem. 2. Hayırlı, uğurlu, kutlu, mukaddes. 3. Berekatli, verimli. 4. Sevgi ve beğenme ifâdesi olarak kullanılır. 5. Yaptıkları hoşâ gitmeyen kimselerden, hoşâ gitmeyen durumlardan veya şeylerden bahsedilirken alay ve târiz yollu kullanılır. 6. halk ağzı. Allah.

¹⁵⁷² Sayfanın altında işaretle gösterilen notlar. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

dürrer-bâr: (f.birl.sîf.) İnciler yağdıran, inci gibi söz söyleyen.

dürrer: (a.i. dürrer’in c.) Büyük inci taneleri.

-bâr: sîf. (f. bâriden “yağdırmak”tan bâr) Sonuna geldiği kelimelere “yağdıran, saçan, döken” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

¹⁵⁷³ Satır arasında işaretle gösterilen sayfanın altında bulunan not. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

yâr-ı gâr: Mağara dostu, Hz. Ebû Bekir.

rah-nümâ: i. (f. reh - rāh “yol” ve numâ “gösteren” ile reh-numâ - rāh-numâ) Yol gösteren kimse, kılavuz. (Kelime sözlükte “s” he harfiyle yazılıdır.)

-nümâ: sîf. (f.) “Gösteren, bildiren” manalarıyla kelimelere katılır.

¹⁵⁷⁴ (9 emr-i hümâyûnları ile) Satır arasında 9 rakamı ile gösterilen sayfanın altında bulunan not. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁷⁵ devşürmek: geçişli fiil. (E. T. Türk. dirşürmek < dir-i-ş-ür-mek > derşür-mek, benzeşmezlikle devşürmek > devşirmek) 1. Toplamak, dermek. 2. Düzeltip katlamak. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde yeniçeri ocağında asker olarak yetiştirmek, saray hizmetlerinde kullanmak üzere reâyâ çocuklarını toplamak.

¹⁵⁷⁶ (Seyyidü’s-şakaleyn) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

(hümāyūnlarında)¹⁵⁷⁷ ve emri ile yazılan (fermān-ı ‘ālī-şānlarıyla tahrīr olunan)¹⁵⁷⁸ nüshaları arayup dilemeleri (talep buyurmaları)¹⁵⁷⁹ Kūr’ān’ın zuhūrını¹⁵⁸⁰ dilediler. [6a] (1) Yoḥsa anı ihdās¹⁵⁸¹ itmek dilemediler. Kaçan ki (Çünkü)¹⁵⁸² bu (Ebū)¹⁵⁸³ Huzeyme ḥazret(lerinden)inden¹⁵⁸⁴ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ (Mine’l-mü’ minine ricālün)¹⁵⁸⁵ āyeti geldikde (zuhūr eyledikde)¹⁵⁸⁶ anda Kūr’ān isbātı¹⁵⁸⁷ yok. Zīrā yalnız bir (2) kişi vardı (pür kimesne varūp ifāde eyledi)¹⁵⁸⁸. Zeyd bin Şābit raḍiya’l-lāhu ‘anh: Ben Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemden eşitdim (9 ben ol nāzenin çār-bāliš-i mihteri ve dest-perverde-i dāye-i sa‘ādet serveri şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemin gül-berg-i gonce-i dehānlarından istimā‘ eyledim)¹⁵⁸⁹. Anı arar idim. Bi-ḥamdi’l-lāh¹⁵⁹⁰ geldi buyurma(ları)sı¹⁵⁹¹ anı isbāt (3) itdi. Zīrā Kūr’ān-ı ‘azīmü’ş-şān dağınık (müteferrik)¹⁵⁹²

¹⁵⁷⁷ (hümāyūnlarında) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁷⁸ (fermān-ı ‘ālī-şānlarıyla tahrīr olunan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

‘ālī-şān: (a.birl.sıf.) 1. Şan ve şerefi büyük olan 2. Meşhur bir çeşit lāle.

¹⁵⁷⁹ (talep buyurmaları) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁸⁰ zuhūr: i. (a. zuhūr)1. Meydana çıkma, baş gösterme, görünme. 2. tasavvuf. İlâhî sıfat ve isimlerin bir sûrete bürünüp ortaya çıkması, varlık sûretinde görünmesi.

¹⁵⁸¹ ihdās: i. (a. ḥudūs “sonradan var olmak, vâki olmak”tan ihdās) Yeni bir şey ortaya koyma, ortaya çıkarma.

¹⁵⁸² (Çünkü) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁸³ (Ebū) Kelime metinde (bu) olarak yazılmıştır.

¹⁵⁸⁴ ḥazret(lerinden)inden Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁸⁵ Kūr’ān, (Ahzāb) 33/23: “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁵⁸⁶ (zuhūr eyledikde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁸⁷ isbāt: i. (a. şubūt “yerinde, devamlı ve sağlam olmak”tan isbāt) 1. Tanık ve delil göstererek bir şeyin doğruluğunu şüpheye yer bırakmayacak, reddedilemeyecek şekilde ortaya koyma. 2. Var etme, meydana çıkarma, izhar etme. 3. halk ağzı. Ortaya konan açık ve kuvvetli delil, tanıt, hüccet. 4. eski dilb. Olumluluk. 5. din. Kelime-i tevhîdin, “Ancak Allah vardır” anlamındaki “illallah” kısmı [Lâ ilâhe kısmına nefiy denir]. 6. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ortaya koyan akıl yürütme. 7. tasavvuf. Kulun Cenâbıhakk’ın lutfuyle beşerî zaafılardan kurtulup mahv hâlini elde ettikten sonra onların yerine iyi vasıflar, güzel hasletler kazanması.

¹⁵⁸⁸ (pür kimesne varūp ifāde eyledi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁸⁹ 9 rakamıyla belirtilen satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nāzenin: sıf. (f. nāzenin) 1. İşveli, cilveli, nazlı. 2. Üstüne titreyerek çok nazlı olarak yetiştirilmiş, şımartılmış. 3. İnce yapılı, nârin. 4. Nazlı, cilveli, genç ve güzel kadın. 5. (Alay ve küçümseme yoluyla) Şu bilinen mâhut kimse.

çār-bāliš: (f.birl.i.) 1. Hükümdar ve büyüklerin üzerine oturduğu dört katlı yastık, taht, yüksek mevki, makam.

2. Dört unsur (ateş, hava, su, toprak) ve dört unsurdan meydana gelen dünya.

mihter: sıf. (f.) Daha büyük, daha ulu.

perverde: sıf. (f. perverden “beslemek, terbiye etmek”ten perverde) Beslenmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş.

dāye: i. (f. dāye) Sütline, bir çocuğa süt veren ve bakan câriye, dadı, taya.

sürür: (a.i.) Sevinç.

dehān: i. (f. dehān > dehen) Ağız.

¹⁵⁹⁰ bi-ḥamdi’l-lāh: (a.zf.) Allah’a şükürler olsun.

¹⁵⁹¹ buyurma(ları)sı Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁹² (müteferrik) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

şeylerde yazılı idi. Ve ezberlerde idi. Ammā Zeyd bin Şābit ve gayrılarının yanlarında (nezdinde)¹⁵⁹³ maḥfūz¹⁵⁹⁴ idi. (4) Rıdvānu'l-lāhi 'aleyhim¹⁵⁹⁵ ecma'in. İmdi (ve daḥı)¹⁵⁹⁶ Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin zamān-ı sa'ādetlerinde (ve daḥı ḥazret-i seyyidü's-selātin şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem ḥazretlerinin zamān-ı hümayūnlarında)¹⁵⁹⁷ Kur'an-ı 'azīmü's-şān indikce (nüzul itdikce)¹⁵⁹⁸ isteyenlere (5) (talep idenlere)¹⁵⁹⁹ Enşār'dan¹⁶⁰⁰ dört kimsenin yazup (taḥrīr olup)¹⁶⁰¹ hıfz itmeleri Enes raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazret(lerinin)ini¹⁶⁰² rivāyet(leri)i¹⁶⁰³ ile şahih işbāt olundu. Ḥazret-i Enes didi ki (buyurdılar ki)¹⁶⁰⁴: (6) Anlar Übey [bin]¹⁶⁰⁵ Kā'b ve Mu'āz bin Cebel ve Ebū Zeyd ve Zeyd bin Şābit raḍiya'l-lāhu 'anhüm¹⁶⁰⁶ ecma'in¹⁶⁰⁷ bunlar (ḥazērātı)¹⁶⁰⁸ idi. Ve Ebū Zeyd ḥazret(ler)ini¹⁶⁰⁹ ismi (şerīfleri)¹⁶¹⁰ Sa'd bin 'Ubeyd (7) idi. Bunu Şahih'inde zikr itdiler. Velākin¹⁶¹¹ عَنِ ابْنِ عَمْرِو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُذُوا الْقُرْآنَ

müteferrik: sıf. (a. teferruk "ayrılmak, dağılmak"tan müteferrik) 1. Birbirinden ayrılmış, dağılmış. 2. Çeşitli, muhtelif.

¹⁵⁹³ (nezdinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nezd: i. (f. nezd) Yan, kat, huzur.

nezdinde: İndinde, nazarında, kabul ve anlayışına göre.

¹⁵⁹⁴ maḥfūz: sıf. (a. ḥifz "korumak, saklamak"tan maḥfūz) 1. Saklanmış, gizlenmiş. 2. Dış etkilere, tehlikelere karşı korunmuş. 3. Emniyet kuvvetlerince korunan veya gözetiminde tutulan, serbestçe hareket edemeyen. 4. Ezberlenmiş, hâfızaya alınmış.

¹⁵⁹⁵ rıdvānu'l-lāhi 'aleyh: Allah rāzı olsun!

¹⁵⁹⁶ (ve daḥı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁹⁷ Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

selātin: (a.i. sultān'ın c.) Sultanlar.

¹⁵⁹⁸ (nüzul itdikce) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁵⁹⁹ (talep idenlere) Satır başı kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁰⁰ Enşār: i. (a. nāşir "yardımcı"nın çoğul şekli enşār) [Tekili dilimizde bu anlamda kullanılmaz] "Yardımcılar, koruyucular" mânâsına gelen kelime, İslâmiyet'i kabul ederek Hz. Muhammed'i ve Mekkeli müslümanları Medîne'ye dâvet eden ve hicret ettikleri zaman onlara yardımcı olan, koruyan Medineli müslümanlar hakkında kullanılmıştır.

¹⁶⁰¹ (taḥrīr olup) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁰² ḥazret(lerinin)ini Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁰³ rivāyet(leri)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁰⁴ (buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁰⁵ [bin]: Metnin sonraki kısımlarına bakıldığında bu kelimenin yazımı burada unutulmuş olabilir. Kelime tarafımızca eklenmiştir.

¹⁶⁰⁶ 'anhüm: (a.zf.) Onlardan.

¹⁶⁰⁷ ecma'in: (a.zf.) Hepsî, cümlesi, topu.

raḍiya'l-lāhu 'anhüm ecma'in: Allah hepsinden rāzı olsun.

¹⁶⁰⁸ (ḥazērātı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ḥazērāt: i. (a. ḥazret'in çoğul eki -āt almış şekli ḥazārāt) 1. Hazretler. 2. tasavvuf. Mertebeler, vücut mertebeleri.

¹⁶⁰⁹ ḥazret(ler)ini Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶¹⁰ (şerīfleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶¹¹ velākin: bağl. (a. ve lākin) Lākin, fakat.

¹⁶¹² مِنْ أَرْبَعَةٍ: مِنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، وَأَبِي بَنْ كَعْبٍ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَسَالِمِ مَوْلَى أَبِي حُدَيْفَةَ¹⁶¹² An ibn 'Ömer (raḍiyā 'anhümā)¹⁶¹³ kâle: "Kâle Resûlû'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem; huzû'l-Ḳur'ân'e¹⁶¹⁴ min erba'atin¹⁶¹⁵. Min ibn Mes'ûd (8) ve Übey bin Kâ'b ve Mu'âz bin Cebel ve Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe." (Ya'nî)¹⁶¹⁶ İbn 'Ömer raḍiya'l-lâhu 'anhümā¹⁶¹⁷ ḥazretinden rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resûl (faḥrû'l-mürselîn buyurdılar ki)¹⁶¹⁸ buyurdu (9) "Ḳur'ân'ı dört kişiden (kimseden)¹⁶¹⁹ alıñ (aḥz idin)¹⁶²⁰. Anuñ birisi (anlar)¹⁶²¹ ibn Mes'ûd ve Übey bin Kâ'b ve Mu'âz bin Cebel ve Ebî Huzeyfe'niñ kulu Sâlim Rıdvānu'l-lâhi 'aleyhim (10) ecma'in(lerdir)¹⁶²²." Bunı Tirmizî ḥazret(ler)i¹⁶²³ zıkr idüp ḥadîş ḥasen, şaḥîḥ didi. İmdi bu ḥadîşlerden işbât oldu ki Ḳur'ân-ı 'azîmü's-şân (11) (Ḥazret-i sultân-ı rusûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin zamân-ı sa'd iktirânlarında)¹⁶²⁴ Ḥazret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemin zamân-ı sa'âdetlerinde¹⁶²⁵ daḥı bu te'lîf¹⁶²⁶ (...) ¹⁶²⁷ ve bu cem'iyet¹⁶²⁸ üzerine idi. Lâkin daḡınık

¹⁶¹² <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/051/3810.htm> Erişim Tarihi: 22.12.2021, Saat: 16:25.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Menâkıb Bahsi, 3810.

¹⁶¹³ (raḍiyā 'anhümā) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶¹⁴ huzû'l-Ḳur'ân'e: Ḳur'ân'ı alın.

huzû: Alın.

¹⁶¹⁵ min erba'atin: Dört kişiden.

erba'a: sîf. (a. erba'a) [Tamlamalarda kullanılır]. 1. Dört, dördüncü. 2. i. (Yevmü'l-erbaa'dan kısaltma) Çarşamba günü.

¹⁶¹⁶ (Ya'nî) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶¹⁷ 'anhümā: (a.zf.) O ikiden.

¹⁶¹⁸ (faḥrû'l-mürselîn buyurdılar ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

faḥrû'l-mürselîn: Resullerin övündüğü; Hz. Muhammed.

faḥr: i. (a. faḥr) 1. Övünme, iftihar, gururlanma. 2. İftihar kaynağı, iftihar sebebi, övünç, medâr-ı iftihar. 3. tasavvuf. Özellikle Bektâşîler'in giydiği, üzeri dilimlere bölünmüş taç.

mürselîn: (a.sîf. mürsel'in c.) Peygamberler.

¹⁶¹⁹ (kimseden) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶²⁰ (aḥz idin) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶²¹ (anlar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶²² ecma'in(lerdir) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶²³ ḥazret(ler)i Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶²⁴ Satır başı kenar notu. Yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

rusûl: i. (a. resûl'ün çoğul şekli rusul) Peygamberler.

sa'd: i. (a. sa'd) 1. Kutluluk, bahtiyarlık. 2. sîf. Uğurlu olduğuna, uğur getirdiğine inanılan, uğurlu sayılan.

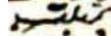
iktirân: i. (a. karn "yaklaştırmak, bitiştirmek"ten iktirân) 1. Yaklaşma, yanına gelme, yakın olma. 2. Erişme, ulaşma.

iktirâb: i. (a. kurb "yaklaşmak"tan iktirâb) Yaklaşma.

¹⁶²⁵ sa'âdet: i. (a. sa'âdet) Mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık.

zamân-ı sa'âdet: Hz. Muhammed'in zamanı.

¹⁶²⁶ te'lîf: i. (a. elf "alışmak, tanışmak"tan te'lîf) 1. Uzlaştırma, uyuşmalarını sağlama. 2. Eser yazma, toplayıp kaleme alma. 3. i. ve sîf. Yazılmış eser.

¹⁶²⁷ (...) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır. Kelime okunamamıştır.

¹⁶²⁸ cem'iyet: i. (a. cem' "toplamak"tan yapma mastar eki -iyyet ile cem'iyet) 1. Topluluk, kalabalık.

cüz'ler ve kâğadlarda (12) (lâkin müteferriḳ eczâ' ve evrâḳda)¹⁶²⁹ idi. Şoñra¹⁶³⁰ (ba' dehû)¹⁶³¹ şahâbe-i kirâm ('aleyhimü'r-rıdvân)¹⁶³² anı cem' idüp bir muşḫaf itdiler. Zîrâ Ḥazret-i Resûl (risâlet-penâh)¹⁶³³ eyyâmında¹⁶³⁴ (eyyâm-ı mübârekelerinde)¹⁶³⁵ ba' zı¹⁶³⁶ âyetlerine nesh¹⁶³⁷ irer (vâḳi' olur)¹⁶³⁸ idi. Ve tilâvetden (13) şey' be şey'

¹⁶²⁹ (lâkin müteferriḳ eczâ' ve evrâḳda) Satır başı kenar notu. Aşağıdan yukarıya doğru yazılmıştır. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

müteferriḳ: sîf. (a. teferruk "ayrılmak, dağılmak"tan müteferriḳ) 1. Birbirinden ayrılmış, dağılmış. 2. Çeşitli, muhtelif.

eczâ': i. (a. cüz'un çoğul şekli eczâ') [Tekil gibi de kullanılır] 1. Cüzler, parçalar, kısımlar. 2. Kimya yoluyla elde edilen, ilâç yapımında ve sanâyide çeşitli işlerde kullanılan birleşiklerin ortak adı. 3. teşmil. İlâç. 4. halk ağzı. Kibrit, kapsül vb. şeylerin ucundaki yanıcı kısım. 5. Ciltlenmemiş kitap formları, cüzler.

evrâḳ: i. (a. varâḳ "yaprak"ın çoğul şekli evrâḳ) 1. Yapraklar, kitap sayfaları, kâğıtlar. 2. Bir konu üzerinde muâmele görmüş kâğıtlar. 3. Ağaç ve bitki yaprakları.

varâḳ: i. (a. varâḳ) 1. Yaprak, ağaç ve ot yaprağı. 2. Kitap yaprağı, iki sayfadan ibâret üzeri yazılı yaprak. 3. Çekiçle dövülerek ince duruma getirilmiş altın, gümüş vb. mâdenî levha.

¹⁶³⁰ şoñra: zîf. (son'dan yön ekiyle son+ra) 1. İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda, bilâhare. 2. -nin ardından, ... arkasından. 3. Yoksa, öyle olmazsa, aksi halde. 4. Buna ek olarak, dahası. 5. ... gün, ... hafta, biraz, pek çok vb. zaman ifâde eden kelimelere eklenecek belirtilen kadar zamânın geçtiğini veya geçeceğini anlatır. 6. Bulunulan veya bahsedilen yerden daha uzakta, daha ileride. 7. Mevki, makam, değer, derece vb. için bahsedilenden daha arkada, daha aşağıda oluşu ifâde eder. 8. i. Bir şeyin arkadan gelecek kısmı veya zamânı, devâmı, gerisi, alt tarafı yâhut daha ilerisi.

¹⁶³¹ (ba' dehû) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ba' dehû: (a.zf.) Ondan sonra.

¹⁶³² ('aleyhimü'r-rıdvân) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

'aleyhimü'r-rıdvân: Allahü teâlânın rızası onların üzerine olsun veya Allahü teâlâ onlardan râzı olsun mânâsına duâ ve hürmet ifâdesi. İkiden fazla Eshâb-ı kirâmın ismi anıldığında, işitildiğinde ve yazıldığında söylenir ve yazılır. Bir kişi için aleyhirrıdvân, iki kişi için aleyhimerrıdvân denir.

¹⁶³³ (risâlet-penâh) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

risâlet-penâh: Hz. Muhammed.

risâlet: i. (a. risâlet) 1. İnsanları dîne dâvet etme işi, peygamberlik, resullük. 2. Elçi olma, elçilik [Eskimiştir]. 3. eski hukuk. Bir kimsenin sözünü kendi bir şey katmadan, söz hakkı olmadan başka birine bildirme.

penâh: i. (f. penâh) Sığınacak yer, melce.

-penâh: sîf. (f. penâh-kerden "sığınak yapmak"tan penâh) Sonuna geldiği kelimelere "sığınağı, koruyucusu, hâmisî olan" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik kelimeler yapar.

¹⁶³⁴ eyyâm: i. (a. yevm "gün"ün çoğul şekli eyyâm) 1. Günler. 2. Zaman, devir. 3. Uygun ve elverişli zaman.

¹⁶³⁵ (mübârekelerinde) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

mübâreke: sîf. Mübârek kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli.

eyyâm-ı mübâreke: Mübârek günler.

mübârek: sîf. (a. mubâreket "bereketli, mübârek kılmak"tan mubârek) 1. Çok saygı değer, hürmete lâyık, muhterem. 2. Hayırlı, uğurlu, kutlu, mukaddes. 3. Bereketli, verimli. 4. Sevgi ve beğenme ifâdesi olarak kullanılır. 5. Yaptıkları hoşâ gitmeyen kimselerden, hoşâ gitmeyen durumlardan veya şeylerden bahsedilirken alay ve târiz yollu kullanılır. 6. halk ağzı. Allah.

¹⁶³⁶ ba' zı: sîf. (a. ba' z'dan Fars. izâfet kesresi -i ile ba' z-ı ...) [İzâfet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır] 1. Birtakım, bir kısım. 2. zamir. Hepsî olmayıp içlerinden birkaçı, kimi. 3. zîf. Arada bir, ara sıra, kimi vakit, bâzan [Daha çok tekrar şeklinde kullanılır].

¹⁶³⁷ nesh: i. (a. nesh) 1. Hükümünü ortadan kaldırma, hükümü ortadan kalkma, hükümsüz bırakma, hükümsüz kalma. 2. Sûretini çıkarma, bir nüshasını alma, istinsah etme. 3. i. (a. nesh) Hat sanatında, özellikle yazma ve basma eserlerde yaygın olarak kullanılan bir yazı çeşidi.

¹⁶³⁸ (vâḳi' olur) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

vâḳi': sîf. (a. vukû' "meydâna gelmek"ten vâḳi') Olan, vukû bulan.

vâḳi olmak: Meydana gelmek, vukû bulmak.

ref¹⁶³⁹ olur idi ba‘zı hükmünün nesh olması gibi. Andan (ol cihetden)¹⁶⁴⁰ bir muşhafda cem‘ olmadı. Andan ba‘zı tilāveti ref‘ olması dīnīn umūrına¹⁶⁴¹ (14) ihtilāfa ve karışıklığa (teşvīşe)¹⁶⁴² bā‘is¹⁶⁴³ oldu (oldığından)¹⁶⁴⁴. Andan Hāk celle ve ‘alā kitābını ezberletmek ile kılblerde (kulūbda)¹⁶⁴⁵ hıfz eyledi tā ol nesh olma zamānı dönüp (tamām olup)¹⁶⁴⁶ (15) gidince kadar. Andan hulefā‘u‘r-rāşidīn¹⁶⁴⁷ rağiya‘l-lāhu Te‘ālī ‘anhüm hāzretlerine cem‘ itmesini tevfiķi¹⁶⁴⁸ ile muvāfiķ¹⁶⁴⁹ itdi (cem‘ini tevfiķ eyledi)¹⁶⁵⁰. Ve delīl-i şahīh ile öyle isbāt (16) oldu ki şahābeler rıdvānu‘l-lāhi ‘aleyhim ecma‘in Kūr‘ān‘ı ‘azīmū‘ş-şānı cümlesi ma‘rifeti¹⁶⁵¹ ve huzūr¹⁶⁵² ve isbātı ile Hāk celle ve a‘lā

¹⁶³⁹ ref‘: i. (a. ref‘) 1. Yukarı kaldırma, yükseltme. 2. Yüceltme, yükseltme. 3. Ortadan kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme, lağvetme. 4. Giderme, giderilme, kaldırma, kaldırılma. 5. eski. dilb. Arapça bir kelimenin sonunu ötre ile okuma. 6. Aruzda “müstef‘ilün” cüzünü “fāilün” şekline koyma.

¹⁶⁴⁰ (ol cihetden) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁴¹ umūr: i. (a. emr “iş”in çoğul şekli umūr) İşler.

¹⁶⁴² (teşvīşe) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

teşvīş: i. (a. şevāş “karışıklık”tan teşvīş) 1. Karıştırma, karma karışık etme. 2. İnsanın zihnini meşgul eden şey, gāile, karışıklık.

¹⁶⁴³ bā‘is: i. (a. ba‘s “göndermek, uyarmak, diriltmek”ten bā‘is) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. “Kıyāmette ölenleri diriltten, insanları kabirlerinden kaldıran ve gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

bā‘is olmak: Sebep olmak.

¹⁶⁴⁴ (oldığından) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁴⁵ (kulūb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

kulūb: i. (a. kalb’in çoğul şekli kulūb) Kalpler.

¹⁶⁴⁶ (temām olup) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁴⁷ hulefā‘u‘r-rāşidīn: 1. (İlk dört halife) Hz. Ebū Bekir, Ömer, Osman, Ali. 2. Resmi dairelerde kalem amirine bağlı bulunan memurlar.

hulefā‘: i. (a. hālife’nin çoğul şekli hulefā‘) 1. Halifeler. 2. Eskiden resmî dairelerde çalışan kâtipler.

rāşid: sıf. ve i. (a. ruşd “doğru yolda gitmek”ten rāşid) 1. Olgun, erişkin (kimse). 2. Doğru yola giden, hak yolu kabul eden (kimse).

rāşidīn sıf. (a. çoğul eki -īn ile) Doğru ve hak yolda olanlar [Hz. Muhammed’den sonra halife olan Hz. Ebū Bekir, Ömer, Osman ve Ali için kullanılan Hulefā-yı rāşidin tamlamasında geçer].

¹⁶⁴⁸ tevfiķ: i. (a. vefķ “uygun olmak”tan tevfiķ) 1. Uygun duruma getirme, uydurma. 2. Allah’ın yardımı, Allah’ın, kulunun fiilini rızāsına ve muhabbetine uygun kılması, kulunu irāde ve rızāsına uygun işler yapmaya muvaffak kılması.

¹⁶⁴⁹ muvāfiķ: sıf. (a. muvāfaķat “uygun olmak”tan muvāfiķ) 1. Uygun, münasip. 2. i. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhālif olmayan kimselerden her biri.

¹⁶⁵⁰ (cem‘ini tevfiķ eyledi) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁵¹ ma‘rifet: i. (a. ‘irfān “bilmek”ten ma‘rifet) 1. İş yapma hususundaki ustalık, beceriklilik, hüner, mahāret. 2. mec. Bir kimsenin uygun olmayan, hoş gitmeyen, garip karşılanan hal ve davranışı, tuhafılık. 3. Bilgi, ilim. 4. Varlıkların hakikatini ve ilāhî sırları tefekkür, keşif ve ilham yoluyla kavrama, gerçeği bilme, irfan. 5. Allah’a erişme yolundaki dört makamdan (şeriat, tarikat, hakikat, mārifet), ancak Allah’ın “ehassū hāssī‘l-havās” denen has kullarının eriştiği dördüncü makam. Bu, kulun Hak’la aynîleştiği, Hak’la Hak olduğu makamdır.

¹⁶⁵² huzūr: i. (a. huzūr) 1. İç rahatlığı, hālinden memnun olup gönlünde rahatlık duyma, kendini rahat ve memnun hissetme durumu. 2. Önemli bir makāmın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı. 3. Hazır bulunma, var olma. 4. tasavvuf. Cenābhakk’ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebe.

h  zret(ler)ini  n¹⁶⁵³ (  b  b-i ekremi)¹⁶⁵⁴ H  zret-i Res  l (17)   alla’l-l  hu ‘aleyhi veselleme indirdiği (inz  l buyurdığı)¹⁶⁵⁵ gibi cem’ itdiler. A  l   ne bir   arf ve ne bir kelime ziy  de (itdiler)¹⁶⁵⁶ ve ne andan bir şey’ eksik (nok    n)¹⁶⁵⁷ itmediler (itmediler)¹⁶⁵⁸. Ve bunu cem’ (18) itmelerine (buyurmalarına)¹⁶⁵⁹ b  ’i  ¹⁶⁶⁰ (bu idi ki)¹⁶⁶¹ çünki   ur’  n indikce (n  zil oldu  ca)¹⁶⁶² h  z  r olup eşidenler (istim  ’ idenler)¹⁶⁶³ k    d fa  slası¹⁶⁶⁴ m   buldı,   urma dalıni  n ya    ı olan yerinden mi buldı vey   (19) ya    ı düz bey  z   a   m   buldılar yazdılar (ta  r  r buyurdılar)¹⁶⁶⁵. Ve kimi ezberley  p   ıf  z itdi idi. V  ridi¹⁶⁶⁶ da  ını   (bu cihetden per  kende)¹⁶⁶⁷ z  yi’ idecek (olacağ)¹⁶⁶⁸ şeylerde (ta  r  r)¹⁶⁶⁹ olduğundan (20) ve o  uyup (ve til  vet idüp)¹⁶⁷⁰ h  f  z olanları  n çoğı (ek    r  )¹⁶⁷¹ mürtedler ile Yem  me’de ceng itdiklerinde     hid olmalarından       beler   or  dılar ki ol üzerinde yazılı (21) olan şeyler ya silin  r ya z  yi’ olur. Ve h  f  zları vef  t ider dükenür deyü kendilerine   ayret-i d  niye ilh  m olup anı dağı bir şey’ (22) z  kr olandan z  yi’ olmadan (c  mleni  n

¹⁶⁵³ h  zret(ler)ini  n Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁵⁴ (  b  b-i ekremi) Satır sonu kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

  b  b: i. (a.   ubb “sevmek”ten   b  b) 1. Sevilen kimse, sevgili, dost. 2. (Hab  bullah “Allah’ın sevgilisi” sözünün kısaltılmışı olarak) Hz. Muhammed.

ekrem: s  f. (a. kerem “cömert olmak”tan ekrem)   ok (daha, en, pek) kerim, cömert, lutuf ve kerem s  hibi.   b  b-i ekrem: 1.Allah’ın en sevdiği kul olan Peygamberimiz Hz. Muhammed. 2.Lutuf ve cömertliği çok olan sevgili (Peygamberimiz).

¹⁶⁵⁵ (inz  l buyurdığı) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

inz  l: i. (a. nuz  l “aşağıya inmek”ten inz  l) 1. İndirme, indirilme. 2. Tanrı buyruklarının peygamberlere gökten inmesi.

¹⁶⁵⁶ (itdiler) Metinde   st   çizilmiş kelime.

¹⁶⁵⁷ (nok    n) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

nok    n: i. (a. nu     n) 1. Eksiklik, kusur. 2. s  f. ve zf. Eksik, kusurlu.

¹⁶⁵⁸ (itmediler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁵⁹ (buyurmalarına) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶⁰ b  ’i  : i. (a. ba’s “göndermek, uyarmak, diriltmek”ten b  ’i  ) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. “Kıy  mette   lenleri diriltten, insanları kabirlerinden kaldıran ve gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran” anlamında esm  -i h  sn  dan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁶⁶¹ (bu idi ki) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶² (n  zil oldu  ca) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶³ (istim  ’ idenler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶⁴ fa  sla: (a.i.c. fasal  t) Hurma ağacının fidanı.

¹⁶⁶⁵ (ta  r  r buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶⁶ v  rid: s  f. (a. vur  d “gelmek”ten v  rid) 1. Gelen, ulaşan, v  s  l olan. 2. Olması mümkün olan, olabilecek olan.

¹⁶⁶⁷ (bu cihetden per  kende) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

cihet: i. (a. vech “taraf”tan cihet) 1. Y  n, taraf, istik  met, c  nip. 2. Semt, yer, mahal. 3. Taraf, husus. 4. Sebep, ves  le. 5. t  arih. Bir vakfın, bir kuruluşun amacını gerçekleştirmek için yapılan hizmet ve görev. 6. Böyle bir görev almı  ı olanlara ödenen maaş.

¹⁶⁶⁸ (olacağ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁶⁹ (ta  r  r) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁷⁰ (ve til  vet idüb) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁷¹ (ek    r  ) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ittifakıyla)¹⁶⁷² kalkdılar. Resûl-i rabbü'l-‘âlemîn¹⁶⁷³ şalla'l-lâhu ‘aleyhi vesellemin hâlifesi Ebû Bekir eş-Şiddîk radîya'l-lâhu ‘anh hâzretine gelüp (23) ol hâli zıkr idüp anı Kıur‘ân-ı ‘azîmü’s-şânı cem‘ itmege kaldırdılar. (Kenar notu: Aşşâb-ı rıdvânu'l-lâhi ‘aleyhim ecma‘în hâzerâtı Kıur‘ân, üzerinde tahtır olunan eşyâdan mürûr-ı ezmine ile mahv olup ve huffâz vefât idüp tekmîl olursa Kıur‘ân zâyî‘ olur deyü bâ ilhâm-ı rabbânî gayret-i dîniye zuhûra gelüp bir harfî zâyî‘ olmadan cem‘e mübâderet eylediler.)¹⁶⁷⁴ (Kenar notu: El-ümmî en-nebiyü'l-emîn Resûl-ü rabbi'l-‘âlemîn şalla'l-lâhu ‘aleyhi vesellemin hâlifeleri ve yâr-ı gârları, misk-i ezfer¹⁶⁷⁵ Şiddîk-i Ekber radîya'l-lâhu ‘anh hâzretlerinin huzûr-ı hümayûnlarında ifâde-i hâl idüp Kıur‘ân’ı cem‘e teşvîk eylediler.)¹⁶⁷⁶ Ol dem Hâzret-i Ebû Bekir (Şiddîk-i Ekber)¹⁶⁷⁷ anların re‘ylerin güzel ve hak görüp (tahsîn buyurub)¹⁶⁷⁸ Kıur‘ân’ı (24) bir yere cem‘ itmesine emr itdi (fermân

¹⁶⁷² (cümleliñ ittifakıyla) Kenar notu. Yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁷³ resûl-i rabbü'l-‘âlemîn: ‘Âlemlerin Rabbi’nin resulü, Hz. Muhammed.

rabbü'l-‘âlemîn: (Kâinatın efendisi) Allah.

Rabb: (a.i.) 1. Allah. 2. Efendi, sâhib.

¹⁶⁷⁴ Sayfanın sol tarafında bulunan kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

hâzerât: i. (a. hâzret’in çoğul eki -ât almış şekli hâzarât) 1. Hâzretler. 2. tasavvuf. Mertebeler, vücut mertebeleri.

mürûr: i. (a. murûr) 1. Geçme, geçiş. 2. (Zaman için) Geçip gitme, bitme, sona erme.

ezmine: i. (a. zemân’ın çoğul şekli ezmine) Zamanlar, anlar, vakitler, çağlar.

mürûr-ı ezmine: Zamanların geçip gitmesi.

mahv: sıf. (a. mahv) 1. Yok etme, varlığına son verme. 2. Yok olma, harap olma. 3. tasavvuf. Kulun beşerî zaaflardan kurtulup bütün iş ve davranışlarında Allah’ın küllî irâdesine teslim olması durumu.

zâil: sıf. (a. zevl – zevâl “helâk olmak”tan zâ’il) 1. Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan. 2. Geçmiş olan.

zâil olmak: Yok olmak, ortadan kalkmak.

zâyî‘: sıf. ve i. (a. zây‘ – zâyâ‘ “telef olmak, kaybolmak”tan zâyî‘) 1. Kayıp, yok olmuş, elden çıkmış (şey). 2. Zıyan olmuş, boşa gitmiş (şey).

zâyî‘ olmak: 1. Kaybolmak. 2. Zıyan olmak.

rabbânî: sıf. (a.) Rab’la ilgili.

mübâderet: (a.i. bûdür’dan) Bir iş yapmaya girişme.

¹⁶⁷⁵ ezfer: Kelime sözlükte “ezfer” olarak yer almaktadır.

ezfer: sıf. (a. ezfer) Güzel kokulu, güzel kokan.

¹⁶⁷⁶ Sayfanın sol tarafında bulunan kenar notu. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

ümmî: sıf. ve i. (a. umm “anne” ve nispet eki -î ile ummî) 1. Okuyup yazması olmayan, okuma yazma bilmeyen (kimse). 2. “Bilgisi okuma yazmaya dayanmayan, bütün bildiklerini vahiy yoluyla Allah’tan alan” anlamında Hz. Muhammed’in sıfatı.

¹⁶⁷⁷ (Şiddîk-i Ekber) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁷⁸ (tahsîn buyurub) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

tahsîn: i. (a. husn “güzel olmak”tan tahsîn) 1. Güzel bulup takdir etme, övme, alkışlama. 2. Eskiden okullarda iyi ve çalışkan öğrencilere verilen bir değerlendirme notu ve bunun belgesi. 3. ünl. Âferin, bravo.

tahsîn etmek: Beğenmek, takdir etmek.

buyurdılar)¹⁶⁷⁹. Cümlesiniñ ittifâkı ile andan Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemden eşitdikleri (istimâ' itdikleri)¹⁶⁸⁰ gibi yazdılar (tahrîr itdiler)¹⁶⁸¹. Anuñ âyetlerinden (âyâtdan)¹⁶⁸² (25) ne bir âyet muqaddem¹⁶⁸³ ve ne mu'ahhar¹⁶⁸⁴ itdiler (bir âyeti tertibinde takdîm ve te'hîr itmediler)¹⁶⁸⁵. Ve (ne)¹⁶⁸⁶ aña cümlesi bir tertib¹⁶⁸⁷ kodılar ki anı Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellemden almamış olanlar andan (26) aldıkları tertib üzre itdiler. Zîrâ Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem kendine Qur'an-ı 'azîmü's-şândan âyetler indikce şahâbelere Cebrâîl¹⁶⁸⁸ 'aleyhi's- (27) selâmdan aldığı tertib üzre okuyup öğredir idi ki ol bu an muşhaflarımızda yazılan üzre idi. Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmıñ kendine (28) muvâfık itdigi üzredir. Zîrâ Cebrâîl her âyet indirdikce Hâzret-i Resûl'e bu âyet falan¹⁶⁸⁹ sürede şol falan âyetiñ ardınca yazılır deyü (29) âyet be âyet bu tertib üzre bildirüp öğredir idi. Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi

¹⁶⁷⁹ (fermân buyurdılar) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁸⁰ (istimâ' itdikleri) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁸¹ (tahrîr itdiler) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁸² (âyâtdan) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁸³ muqaddem: sıf. (a. takdîm “öne geçirmek, yükseltmek”ten muqaddem) 1. Önde olan, önden giden, ileride bulunan. 2. Zaman bakımından daha eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki. 3. Öncelik verilen, önceliği olan, daha üstün, daha değerli, müreccah [Daha çok karşılaştırmalarda derecelendirme ve pekiştirme sıfatı olarak kullanılır]. 4. Küçük tarafından büyüğün önüne, huzûruna sunulan, arz ve takdim edilen. 5. Birbirine bağlı olan veya iki kısımdan meydana gelen her şeyin birincisi, evvelkisi. 6. mantık. Öncül. 7. asker. Osmanlılar'da redif adı verilen ve terhis edilerek ihtiyata sevk edilen askerlerin gerektiğinde silâh altına alınma sırasına göre ayrıldığı iki sınıftan birincisi. 8. Eskiden kalyoncular, kalyon leventleri ve tersâne çavuşları tarafından levent külâhı veya fes üstüne saçakları kaş üzerine düşecek şekilde sarılan, sırma ve kılıptandan yapılmış bir çeşit örtü, poşu. 9. Kutnuyu andıran bir tür kumaş.

¹⁶⁸⁴ mu'ahhar: sıf. (a. te'hîr “geri bırakmak”tan mu'ahhar) 1. Tehir edilmiş, geriye bırakılmış, sonradan olmuş, sonraki. 2. i. Kıp, makat.

¹⁶⁸⁵ (...) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

takdîm: i. (a. kudûm “öne geçmek”ten takdîm) 1. (Bir şeyi) Kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma. 2. (Bir kimse veya şeyi) Birine tanıtmak, tanıştırmak. 3. Öncelik tanıma, öne alma. 4. kısaltma yoluyla. Bir kitabın başında yer alan, eseri ve içindeki konuları açıklayıcı bölüm, methal, giriş.

te'hîr: i. (a. âhîr “son”dan te'hîr) 1. Erteleme, sonraya bırakma. 2. Geciktirme, geciktirilme.

¹⁶⁸⁶ (ne) Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

¹⁶⁸⁷ tertib: i. (a. rutûb “bir yerde hareketsiz durmak”tan tertib) 1. Sıraya koyma, sıralama. 2. Düzenleme, hazırlama. 3. Sıra, düzen. 4. Çeşitli unsurlardan bir bütün meydana getirme ve bu şekilde meydana gelen bütün. 5. mec. Hile, düzen. 6. Usûl, tarz. 7. Bir ilâcın çeşitli maddelerin bir araya getirilmesiyle hazırlanması. 8. Doktorun hastayı tedâvi etmesi sırasında verdiği ilâçların ve yaptığı tavsiyelerin bütünü. 9. Bir ilâcın kullanılabilecek belli miktarı. 10. Askere alınma dönemi. 11. halk ağzı. Aynı dönemde askerlik yapanlardan her biri. 12. matbaa. Dizgi. 13. Çeşitli derecelere ayrılan şeylerden her biri. 14. eski. Dizilmekte olan bir kitabın belli sayfadaki bölümlerinden her biri, bir çeşit forma.

¹⁶⁸⁸ Cebrâîl: i. (a. Cebrâ'îl < İbr.) Dört büyük melekten biri, Allah'ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek, Cibril.

¹⁶⁸⁹ falan: sıf. (a. fulân “herhangi bir kişi”den filân > falan) 1. Belirtilmesi gerekli görülmeyen isimlerin önüne getirilerek onları belirsiz şekilde niteler. 2. Söylenmesi uygun görülmeyen bir özel ismin yerini tutar. 3. Bir şahıs veya nesneyi bildiren kelimelerden sonra ona benzer şeyleri ayrıca saymamak için kullanılır.

vesellem dahı şahâbelere öyle öğredüp bildirir idi. (30) Anlar da cem‘ itmelerinde Hâzret-i Resûl’den aldıkları tertîb üzre cem‘ itdiler ki ol muşhaflarımızda yazılı olan tertîbdir. (Kenar notu: Zîrâ Kur’ân levh-i maḥfûzda bu tertîb üzre yazılıdır.)¹⁶⁹⁰ Bundan işbât (31) oldu ki şahâbelerin sa‘yi¹⁶⁹¹ Kur’ân’ı bir yere cem‘ itmek idi. Tertîbine degil idi. Anuñ şihhatine¹⁶⁹² delîl ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümâ hâzretiniñ ḥadişinde (32) zıkr itdi ki Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem her sene Ramazân-ı Şerîf’de¹⁶⁹³ Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmâ Kur’ân-ı ‘azîmü’s-şânı bir kerre ‘arz ider (33) idi. İntikâl¹⁶⁹⁴ itdiği sene iki kerre ‘arz itdi idi. Andan didiler ki ol iki kerre¹⁶⁹⁵ ‘arz idüp Cebrâ’îl¹⁶⁹⁶ ‘aleyhi’s-selâmâ okuduğunuñ (34) âhîrindeki ‘arz itmesinde Zeyd bin Şâbit raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥâzır¹⁶⁹⁷ idi. Anı bütün eşitdi idi. Zîrâ ol soñraki okumasında Kur’ân’dan nesh olan (35) oldu, gitdi. Ve bâkî kalan kaldı idi ki bu muşhaflarımızda olandır. Anuñ içün Hâzret-i Ebû Bekir eş-Şiddîk raḍiya’l-lāhu ‘anh Kur’ân’ı bir yere cem‘ itmegi **[6b]** (1) Zeyd bin Şâbit raḍiya’l-lāhu ‘anh hâzretine emr itmesi Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemiñ intikâl itdiği senede bir kerre Hâzret-i Cebrâ’îl (2) ‘aleyhi’s-selâmâ okurken

¹⁶⁹⁰ v... işaretiyle gösterilen satır sonu kenar notu. Aşağıdan yukarıya doğru yazılmıştır. Hocası tarafından düzeltme yapılmıştır.

levh-i maḥfûz: i. (a. levh “levha” ve maḥfûz “korunmuş” ile levh-i maḥfûz) Allah tarafından takdir edilen bütün şeylerin yazılı bulunduğu mânevî levha; ilm-i ilâhî.

levh: i. (a. levh) 1. Üzerine yazı yazılabilecek ve resim yapılabilecek yassı, düz nesne veya yüzey. 2. tasavvuf. Yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitâb-ı mübin, levhimahfuz.

maḥfûz: sıf. (a. ḥifz “korumak, saklamak”tan maḥfûz) 1. Saklanmış, gizlenmiş. 2. Dış etkilere, tehlikelere karşı korunmuş. 3. Emniyet kuvvetlerince korunan veya gözaltında tutulan, serbestçe hareket edemeyen. 4. Ezberlenmiş, hâfızaya alınmış.

¹⁶⁹¹ sa‘y: i. (a. sa‘y) 1. Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht. 2. din. Hacda Safâ ile Merve arasında süratle gidip gelme.

¹⁶⁹² şihhat: i. (a. şihhat) 1. Sağlık, esenlik, âfiyet. 2. Doğruya, gerçeğe uygunluk, doğruluk, gerçeklik.

¹⁶⁹³ Ramazân-ı Şerîf: Mübârek ramazan ayı.

ramazân: i. (a. ramaż “şiddetli sıcak olmak, yakmak”tan ramazan) Arabî ayların şâban ve şevval arasında kalan ve devâmı boyunca oruç tutulan dokuzuncu ayı.

¹⁶⁹⁴ intikâl: i. (a. nakl “bir şeyi bir yerden bir yere götürmek, taşımak”tan intikâl) 1. (Bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma) Geçme, göçme. 2. (Birinden diğerine) Geçme, sirâyet etme, bulaşma. 3. (Öbür dünyâya) Göçme, ölme. 4. (Bir mal veya mülk miras olarak) Kalma, irsiyet yoluyla geçme. 5. (Söz) Bir konudan başka bir konuya geçme. 6. (Söylenen sözdeki mânâyı ve maksadı) Anlama, kavrama. 7. fels. Çıkarılma.

¹⁶⁹⁵ kerre: i. (a. kerre) 1. Defa, kez, sefer. 2. mat. Bir sayının diğeriyle çarpılacağını ifâde eder.

¹⁶⁹⁶ Cebrâ’îl kelimesi bazen hemzeli bazen hemzesiz yazılmış.

¹⁶⁹⁷ ḥâzır: sıf. (a. ḥuzûr “hazır olmak, bir yerde bulunmak”tan ḥâzır) 1. Bir işi yapmak için gerekli her türlü şeyini tamamlamış olan. 2. Belli bir işi yapacak veya belli bir işe yarayacak duruma getirilmiş olan (şey). 3. Yapılmış halde satılan, ısmarlama olmayan. 4. Bir yerde mevcut olan, bizzat bulunan, huzurda, göz önünde olan. 5. Şimdiki, şimdi var olan. 6. Emek sarfetmeden erişilen (şey). 7. zf. Tam sırası, fırsat bu fırsat.

eşitdi ve okudı. Ve bir kerre dahı kendi Hâzret-i Resûl'e okuyup 'arz idüp zabt¹⁶⁹⁸ itdi. Anuñ içün (3) Hâzret-i Ebû Bekir râdiya'l-lâhu 'anh Kur'an'ı cem' itmegi ana ilzâm¹⁶⁹⁹ itdi. Andan şahâbeler rıdvânu'l-lâhi 'aleyhim ecma'in hâzretleriniñ Kur'an'ı cem' itmege (4) sa'y itmeleri Kur'an'ın bu ümmete bâkî kalmasına sebep oldı. Hâk celle ve 'alâdan kullarına ulu¹⁷⁰⁰ rahmet olup ve Kur'an'ın kavlıhü Te'alâ¹⁷⁰¹ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَأَنَا لَهُ لَحَافِظُونَ¹⁷⁰² “İnnâ naħnü (5) nezzelnâ'z-zıkra ve innâ lehu le hâfızun”¹⁷⁰³ deyü hıfz itmesine olan va'di¹⁷⁰⁴ taħkîklendi¹⁷⁰⁵. Kur'an cem' olmağla hıfz olunması kerem, ihsân oldı. (6) **İmdi bil ki** Hâk celle ve 'alâ Kur'an-ı 'azîmü's-şânı Ramażân ayında levh-i mahfûzdan bu dünyâ göğüne cümlesin birden indirdi. Andan (7) Hâzret-i Resûl

¹⁶⁹⁸ zabt: (a.i.) 1. Sıkı tutma. 2. İdâresi altına alma, kendine mâl etme. 3. Silâh kuvveti ile bir yeri alma. 4. Anlama, kavrama. 5. Kaydetme, özetini yazma.

¹⁶⁹⁹ ilzâm: i. (a. luzûm “sâbit ve devamlı olmak, borçlunun yakasına yapışmak, gerekmek”ten ilzâm) 1. Bir tartışmada kuvvetli delil ve fikirlerle karşındakini cevap veremez duruma getirme, susturma, susmaya mecbur etme. 2. Devlet gelirlerinden birini kirâya verme.

¹⁷⁰⁰ ulu: sıf. (Eski Türk. ulug; kökü belli değildir) 1. Çok üstün niteliklere sâhip, çok büyük, yüce. 2. Maddî yapısı bakımından büyük. 3. i. Bir topluluğun maddî veya mânevî büyüğü, saygı duyulacak niteliklere sâhip kimse.

¹⁷⁰¹ kavlıhü Te'alâ: “Şanı yüce olan Allah buyuruyor.” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'den iktibas yapılacağı zaman kullanılır.

Bkz. Yahya Yüksel, “Nevrûz B. İsâ'nın Manzûme-i Kıssa-i Kerbelâ Adlı Mesnevisinde Geçen Sûre İsimleri, Lafzî Hadisler ve İslami Kaynaklı Sözler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 13, Sayı: 70, Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020, s. 160-170.

<https://www.sosyalarastirmalar.com> Erişim Tarihi: 07.06.2021, Saat: 11:16.

¹⁷⁰² Kur'an, (Hicr) 15/9: “Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”

¹⁷⁰³ Kur'an, (Hicr) 15/9

Mekke döneminde nâzil olmuştur. 99 âyettir. Yalnız 87, 90-91. âyetleri Medine döneminde nâzil olmuştur. Sürenin adı olan Hicr, Medine ile Şam arasında, Tebük'e yakın bir yerdir. 80-84. âyetlerde bundan söz edilmektedir.

(Kur'an-ı Kerim Allah'ın koruması altında olup hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Fakat Kur'an'ın metnine dokunamayan karşıtları tarafından, her devirde, müslümanların yaşantısı tahrif edilmeye, Kur'an kültürü engellenmeye ve müslüman olduğu halde Kur'an dışı yaşayan bir toplum haline getirilmeye çalışılmıştır.) [bkz. 2/204-206; 8/36; 9/31; 41/26]

innâ: Şüphesiz.

naħnü: Biz.

nezzelnâ: İndirdik.

ez-zıkra: O Zikri (Kitabı).

ve innâ: Ve elbette biziz.

lehu: O'nun.

lehâfızüne: Koruyucuları.

¹⁷⁰⁴ va'd: i. (a. va'd) 1. Söz verme, üstüne alma, taahhüt etme. 2. Bir husus için verilen söz. 3. din. İlâhî emirlere uyan bir kimseyi cennetle müjdeleme.

¹⁷⁰⁵ taħkîk: i. (a. haqq “gerçek olup olmadığını araştırmak, hakikatini anlamak”tan taħkîk) 1. Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme. 3. Edisyon kritik [Kelimenin Arapça'daki bu anlamı son zamanlarda Türkçe'de de kullanılmaya başlanmıştır]. 4. tasavvuf. Hakk'a ermek, hakikati bulmak için gayret sarfedip neticede Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanma, Hakk'ı âlemde müşâhede etme. 5. zf. Şüphesiz, muhakkak.

şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellemin risāleti müddetinde iktizā¹⁷⁰⁶ itdikce ve hādīs¹⁷⁰⁷ olan şey'in mücibince¹⁷⁰⁸ Cebrā'īl 'aleyhi's-selām (8) lisānından āyet be āyet dağınık indirdi. Ve Qur'an-ı 'azīmü's-şāni inmede olan tertibi bu muşhaflarda yazılı olup okunan (9) tertib üzre degildir. İnmenin tertibi gayrıdır. Andan inmesini tertibi Hāzret-i şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme Mekke'de iken inen sūreler ibtidā¹⁷⁰⁹ (10) "İkrā' bismi rabbike" sūresi indi. Andan sonra "Nūn ve'l-kalem" sūresi indi. Andan sonra "Yā eyyühe'l-müzzemmil" sūresi indi. Andan sonra (11) "Yā eyyühe'l-müddeşşir" sūresi indi. Andan sonra "Tebbet yedā" sūresi indi.

¹⁷⁰⁶ iktizā: i. (a. kazā' "ihtiyâcını gidermek, hükmetmek, emretmek"ten iktizā) 1. Gerekme, gerektirme. 2. Lüzum, gerek. 3. İhtiyaç. iktizā etmek (eylemek): Gerekmek.

¹⁷⁰⁷ hādīs: sif. ve i. (a. hudūs "yeni olmak, sonradan olmak, yokken var olmak"tan hādīs) 1. Meydana çıkan, zuhur eden (şey). 2. din. Kadim olan Allah'a nispetle yoktan yaratılmış olan, ezeli olmayan, sonradan var olan (şey).

hādīs olmak: Ortaya çıkmak, zuhur etmek, meydana gelmek.

¹⁷⁰⁸ mücib: sif. (a. icāb "gerektirmek"ten mücib) 1. Sebep olan, gerektiren. 2. i. Sebep, gerek, vesîle, icap, mücep.

¹⁷⁰⁹ ibtidā: i. (a. bed' "başlamak"tan ibtidā) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç. 3. edeb. Aruz vezninde ikinci mısra'nın ilk cüz'ü. 4. târih. Bir tımar tevcih edilirken verilen en az miktar. 5. zf. Önceleri, ilk başta, evvelâ, en evvel.

¹⁷¹⁰ Qur'an, ('Alak) 96/1: "Yaratan Rabbinin adıyla (Rabbin adına sana okunan şekliyle) oku (ve bildir insanlara). O insanı bir alak'tan (rahim duvarına asılmış zigottan/aşılannmış yumurtadan) yarattı." [bkz. 22/5; 23/13-14]. Mekke döneminde nâzil olmuştur. 19 âyettir. İnsanın alak'tan yaratıldığını ifade etmekte ve aynı kelimeyle adlandırılmaktadır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

ikrā': (a.i.) Okutma.

¹⁷¹¹ Kur'an, (Kalem) 68/1: "Nūn. Kaleme ve (onunla) yazılanlara andolsun." Mekke döneminde nâzil olmuştur. 52 âyettir. Adını ilk âyette geçen "kalem" kelimesinden almıştır. 17, 33 ve 48-50. âyetleri Medine'de inmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

kalem: i. (a. kalem < Yun. kalamos "kamış, kamış kalem") 1. Yazı yazmaya mahsus, genellikle çubuk biçiminde âlet. 2. Resmî dâirelerde yazı işlerinin yürütüldüğü yer. 3. Yontma işlerinde kullanılan ucu sivri, keskin çelik âlet. 4. Tülbent vb. şeyler üzerine resim ve şekiller yapmaya yarayan, çok ince fırça veya tahta çubuk. 5. eski. hat. Yazı çeşidi. 6. Bir listede, bir hesapta sıra ile yazılmış maddelerden her biri. 7. (Pirzola için) Parça, tâne. 8. Aşı yapmak için bir ağaçtan kesilen ince çubuk. 9. teşmil. Yazar. 10. Yazıştıkları yetenek, üslup.

¹⁷¹² Qur'an, (Müzzemmil) 73/1: "Ey örtünen! (Peygamber)" Mekke döneminde nâzil olmuştur. 20 âyettir. 11 ve 20. âyetleri Medine'de inmiştir. İlk âyetindeki kelime, sūrenin adı olmuştur.

müzzemmil: sif. (a) Tezmil eden, elbise içine saran.

¹⁷¹³ Qur'an, (Müddeşşir) 74/1: "Ey (örtüsüne) bürünen! (Resül)!" Mekke döneminde nâzil olmuştur. 56 âyettir. Adını ilk âyette geçen ve "örtüsüne bürünen" anlamındaki aynı kelimedenden almıştır.

müddeşşir: sif. (a.) Tezemmul eden, elbiseye, örtüye bürünen.

¹⁷¹⁴ Qur'an, (Tebbet) 111/1: "Ebû Leheb'in elleri kurusun (o kahrolsun), hem kahrolacak da!" Mekke döneminde nâzil olmuştur. Beş âyettir. Tebbet, "kurusun" mânasına bedduadır. Adını ilk âyetdeki aynı kelimedenden almıştır. Leheb ve Mesed sūresi de denilir. Ebû Leheb ve karısı, Allah Resûlü'ne eziyet için gece geçeceği yollara çalı, diken atarlardı. Sûre, İslâm'a karşı tavrı alan ve engel koyan Ebû Leheb, karısı ve benzerlerine yönelik nâzil olmuştur. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

tebbet: "kurusun" mânasında bedduadır.

sûresi indi. Andan sonra “İZE’Ş-ŞEMSU KUVVİRET إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ”¹⁷¹⁵ sûresi indi. Andan sonra “sebbihî’sme (12) rabbike’l-a’lâ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى”¹⁷¹⁶ sûresi indi. Andan sonra “Ve’l-leyli izâ yağşâ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى”¹⁷¹⁷ sûresi indi. Andan sonra “Ve’l-fecr وَالْفَجْرِ”¹⁷¹⁸ sûresi indi. Andan “Ve’d-duhâ وَالضُّحَى”¹⁷¹⁹ sûresi (13) indi. Andan “Elem neşrah leke أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ”¹⁷²⁰ sûresi indi. Andan sonra “Ve’l-‘aşr وَالْعَصْرَ”¹⁷²¹ sûresi indi. Andan sonra “Ve’l-‘âdiyât وَالْعَادِيَّاتِ”¹⁷²² sûresi indi. Andan sonra (14) “İnnâ a’taynâ ke’l-kevşer إِنَّا أَنْعَمْنَا عَلَىكَ الْكُوفَرِ”¹⁷²³ sûresi indi. Andan sonra “El-hakümü’t-tekâşür أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرَ”¹⁷²⁴ sûresi indi. Andan sonra “Eraeyte’l-lezî أَرَأَيْتَ الَّذِي”¹⁷²⁵ sûresi indi. Andan sonra (15) “Kul yâ

¹⁷¹⁵ Kur’ân, (Tekvîr) 81/1: “(Kıyamet zamanı Sûr’a üfürüldüğü, çekimlerin yok olduğu) güneş dürül(üp ışığı söndürül)düğünde,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 29 âyettir. Adını birinci âyetten almıştır. Tekvîr, “dürülme ve dürme” anlamına gelir.

¹⁷¹⁶ Kur’ân, (A’lâ) 87/1: “Rabbini yüce adını tesbih et (“Sübâne Rabbiye’l A’lâ” de).” A’lâ, “en yüce” demek olup sûre Mekke döneminde nâzil olmuştur. 19 âyettir. Adını ilk âyetindeki aynı ifadedden almıştır. a’lâ: sıf. (a.) (daha, en, pek) yüksek.

¹⁷¹⁷ Kur’ân, (Leyl) 92/1: “(Ortalığı) бүрүдүгү zaman geceye andolsun,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 21 âyettir. Leyl, “gece” demektir. Adını ilk âyetteki aynı kelimeden almıştır.

leyl: i. (a. leyl c: leyâl) Gece.

¹⁷¹⁸ Kur’ân, (Fecr) 89/1: “Yemin olsun tan yerinin ağarmasına,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 30 âyettir. Adını ilk âyetindeki aynı ifadedden almıştır.

fecr: (a.i.) Sabaha karşı, güneş doğmadan önce, ufku gün doğusu tarafından görünen aydınlığı, tan yerinin ağarması.

¹⁷¹⁹ Kur’ân, (Duhâ) 93/1: “Kuşluk vaktine andolsun,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 11 âyettir. Duhâ, “kuşluk vakti” demektir. Adını ilk âyetindeki aynı kelimeden almıştır.

duhâ: i. (a. duhâ) Kuşluk vakti.

¹⁷²⁰ Kur’ân, (İnşirâh) 94/1: “(Resûlüm!) Senin (Kalbine dayanıklılık ve ferahlık vermek ve hikmetle doldurmak için) göğsünü açıp genişletmedik mi?” [bk. 6/125; 20/25; 39/22]. Mekke döneminde nâzil olmuştur. Sekiz âyettir. Sûre, adını Allah Resûlü’nün kalbinin ferahlatılması hadisesine işaret edilen birinci âyetteki olaydan almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷²¹ Kur’ân, (‘Asr) 103/1: “Asra yemin olsun ki,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Üç âyettir. Adını ilk âyetteki aynı kelimeden almıştır.

‘aşr: i. (a. ‘aşr) 1. Zaman, devir, çağ. 2. Yüz yıllık zaman parçası, yüzyıl. 3. Öğle ile akşam arasında bulunan ve başlangıcı mevsime göre değişen zaman, ikinci vakti.

¹⁷²² Kur’ân, (‘Âdiyât) 100/1: “Andolsun (cihadda) o harıl harıl koşan (at)lara!” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 11 âyettir. Âdiyât kelimesiyle başladığı için adını bu kelimeden almıştır. Âdiyât, “nefes nefese koşarken tırnaklarıyla kıvılcım saçan atlar” demektir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷²³ Kur’ân, (Kevser) 108/1: “(Resûlüm!) Şüphesiz ki biz, sana Kevser’i verdik.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Üç âyettir. Kevser, aynı zamanda cennette bir havuzdur. Adını ilk âyetteki aynı kelimeden almıştır.

Kevşer: i. (a. kevşer) 1. Cennette bir nehir veya havuz. 2. mec. Cana can katan, hayat veren, saf, temiz, tatlı su vb.

¹⁷²⁴ Kur’ân, (Tekâşür) 102/1: “O çokluk kuruntusu sizleri oyaladı,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Sekiz âyettir. Adını ilk âyetteki aynı kelimeden almıştır. Tekâşür, “çokluk ve çoklukla övünmek” demektir.

tekâşür: i. (a. keşret “çok olmak”tan tekâşür) 1. Çoğalma. 2. Birbirine karşı mal çokluğu ile övünme.

¹⁷²⁵ Kur’ân, (Mâ’ün) 107/1: “Dini (o hesap gününü) yalanlayanı gördün mü?” İlk üç âyeti Mekke döneminde, diğerleri Medine’de inmiştir. Yedi âyettir. Adını “yardımlaşma” anlamına gelen ve son âyette geçen “mâ’ün” kelimesinden almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

eyyuhe'l-kâfirûn¹⁷²⁶ sūresi indi. Andan sonra “Aşhābi'l-fīl¹⁷²⁷ sūresi indi. Andan “Kul huva'l-lāḥu eḥad¹⁷²⁸ sūresi indi. Andan sonra (16) “Ve'n-necm¹⁷²⁹ sūresi indi. Andan sonra “‘Abese¹⁷³⁰ sūresi indi. Andan sonra “İnnā enzelnā¹⁷³¹ sūresi indi. Andan sonra “Ve's-semāi zātī'l-burūc¹⁷³² (17) sūresi indi. Andan sonra “Ve't-tīn¹⁷³³ sūresi indi. Andan sonra “Li ilāfi Kureyş¹⁷³⁴ sūresi indi. Andan sonra “El-kāri'a¹⁷³⁵ sūresi (18) indi. Andan sonra “El-kiyāme¹⁷³⁶ sūresi indi. Andan sonra

¹⁷²⁶ Kur'an, (Kâfirûn) 109/1: “(Resûlüm!) De ki: “Ey kâfirler! (Ey İslâm karşıtları!)” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Altı âyettir. Kâfirlere hitapla başladığından bu adı almıştır.

kâfirûn: (a.i. kâfir'in c.) Kâfirler, hakkı tanımayanlar.

¹⁷²⁷ Kur'an, (Fīl) 105/1: “Görmedin mi nasıl yaptı Rabbin, (Kâbe'yi yıkmaya gelen) fil sahiplerini (Ebrehe ve ordusunu)?” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Beş âyettir. Adını ilk âyetdeki aynı kelimedenden almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷²⁸ Kur'an, (İhlâs) 112/1: De ki: “O Allah, birdir.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Dört âyettir. Kur'an'ın ve İslâm'ın özü olan süredir. Bu sebeple bu adla anılmıştır.

ihlâs: i. (a. hülûş “saf olmak, hâlis olmak”tan ihlâş) 1. Riyâsız ve yapmacıksız inanış, çok samîmî bağlılık, katışıksız tam doğruluk. 2. Saf ve temiz sevgi, gönülden gelen dostluk. 3. din. Kulun bütün amel, ibâdet ve davranışlarının şîrk ve riyâdan uzak olarak sâdece Allah için olması. 4. Kur'an-ı Kerim'in 112. sūresinin adı.

¹⁷²⁹ Kur'an, (Necm) 53/1: “Batan yıldız ant olsun ki,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 62 âyettir. 32. âyeti Medine döneminde inmiştir. Adını ilk âyetten almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

necm: i. (a. necm) Yıldız.

¹⁷³⁰ Kur'an, ('Abese) 80/1: “Surat astı ve yüz çevirdi.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 42 âyettir. Abese, “yüzünü ekşitti, surat astı” demektir. Adını ilk âyetindeki aynı kelimedenden almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷³¹ Kur'an, (Kâdir) 97/1: “Doğrusu biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. [krş. 2/185; 44/3]” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Medenî diyenler de vardır. Beş âyettir. İlk âyetten geçen kadir, “şeref ve azamet” demektir. Bu kelime sūreye ad olmuştur. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷³² Kur'an, (Burūc) 85/1: “Burçlar sahibi göğe andolsun,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 22 âyettir. Burūc, ilk âyetten geçtiği üzere “burçlar” demektir. Adını bu âyetdeki aynı kelimedenden almıştır.

burūc: i. (a. burc'un çoğul şekli burūc) Burçlar.

¹⁷³³ Kur'an, (Tīn) 95/1: “İncire ve zeytine ant olsun,” Mekke devrinde nâzil olmuştur. Sekiz âyettir. Tīn, lügatte “incir”, mecazen onun yetiştiği yer anlamındadır. Tīn'e yeminle başladığından sūre bu adı almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

tīn: i. (a. tin) İncir.

¹⁷³⁴ Kur'an, (Kureyş) 106/1: “Kureyş (kabilesi, güvenliği sağlanıp sefere) alıştırıldığı (ve başkalarıyla uzlaştırıldığı) için,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Dört âyettir. Adını ilk âyetinde geçen ve bir kabile adı olan “Kureyş” kelimesinden almıştır.

Kureyş: (a.h.i.) Hz. Muhammed'in mensup olduğu Arap kabilesinin adı olup Kâbe'nin korunması bu kabîleye aitti.

¹⁷³⁵ Kur'an, (Kāri'a) 101/1: “Başa gelecek olan o büyük felaket.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 11 âyettir. Adını ilk âyetdeki aynı kelimedenden almıştır.

kāri'a: 1. Pek şiddetli rüzgâr. 2. Ansızın gelen büyük belâ. 3. Kıyâmet. 4. Belâdan kurtulmak üzere okunan “el-Kariatü...” sūresi.

¹⁷³⁶ Kur'an, (Kiyāme) 75/1: “Yemin ederim o kıyamet gününe!” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 40 âyettir. Adını ilk âyetinde zikredilen ve bütün sūrenin konusunu teşkil eden kıyametten almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

kiyāmet: i. (a. kıyāmet) 1. Semâvî dinlerdeki ortak inanışa göre takdir edilen zamânî gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölümlerin dirilmesi, âhiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman. 2. teşmil. Gürültülü karışıklık, kaynaşma, gürültü, patırtı, velvele. 3. teşmil. Felâket, büyük sıkıntı, belâ ve musîbet, âfet.

“Veylül li külli hümeze هُمَزَةٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ”¹⁷³⁷ süresi indi. Andan sonra “Ve’l-mürselât وَالْمُرْسَلَاتِ”¹⁷³⁸ süresi indi. Andan sonra (19) “Kāf قاف”¹⁷³⁹ süresi indi. Andan sonra “El-beled الْبَلَدِ”¹⁷⁴⁰ süresi indi. Andan sonra “Eṭ-ṭāriḳ الطَّارِقِ”¹⁷⁴¹ süresi indi. Andan sonra “İḳterebeti’s-sā’atü اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ”¹⁷⁴² süresi (20) indi. Andan sonra “Şād صاد”¹⁷⁴³ süresi indi. Andan sonra “El-a’rāf الْأَعْرَافِ”¹⁷⁴⁴ süresi indi. Andan sonra “El-cin الْجِنَّ”¹⁷⁴⁵ süresi

¹⁷³⁷ Kur’ân, (Hümeze) 104/1: “(İnsanları) arkadan çekiştir(ip küçük düşür)en, (el, kaş ve göz işaretleriyle) alaycı davranışta bulunan her kişinin vay haline!” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Dokuz âyettir. Hümeze, “birini arkasından durmadan çekiştirip inciten kimse” demektir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

hümeze: (a.i.c. hümezât) Şeytânî vesvese, kuruntu.

¹⁷³⁸ Kur’ân, (Mürselât) 77/1: “Ardarda gönderilenlere ant olsun.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 50 âyettir. 48. âyeti Medine döneminde inmiştir. Sûre, adını birinci âyetteki “mürselât” kelimesinden almıştır ve “gönderilenler” demektir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

mürselât: i. (a. mursal “gönderilmiş” ve çoğul eki -ât ile mursalât) Gönderilen, yollanan şeyler, mektuplar, nâmeler.

¹⁷³⁹ Kur’ân, (Kaf) 50/1: “Kāf.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 45 âyettir. 38. âyeti Medine döneminde inmiştir. Adını ilk âyetten almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁴⁰ Kur’ân, (Beled) 90/1: “Elbet bu şehre (Kutsal Mekke’ye) yemin ederim ki!” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 20 âyettir. Beled, “belde” anlamında olup burada Mekke kastolunmuştur. Adını ilk âyetindeki aynı ifadedden almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

beled: i. (a. beled) Şehir, memleket, diyar, belde.

¹⁷⁴¹ Kur’ân, (Târik) 86/1: “Sema’ya ve Tarık’a ant olsun,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 17 âyettir. Geceleyin ortaya çıkan her şeye “târik” denilir. Ünlü kişiye de mecâzî olarak bu ifade kullanılır. Karanlık câhiliye dönemini aydınlatan, sabahı müjdeleyen kişi olarak Peygamber Efendimiz de buna benzetilmiştir. Yıldızlar da geceleyin doğduklarından bu ismi almıştır. Adını ilk âyetindeki aynı kelimedenden almaktadır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

ṭârik: (a.i.c. etrāk, turrāk) 1. Sabah yıldızı, çulpan, Venüs (Zühre).

¹⁷⁴² Kur’ân, (Kamer) 54/1: “(Kıyamet) saat(i) yaklaştı ve ay yarıldı (ve birleşti).” [bk. 16/1; 21/1; 33/63; 81/1-2] Mekke döneminde nâzil olmuştur. 55 âyettir. Adını, aynı kelimenin geçtiği ilk âyetten almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

kamer: i. (a. kamer) Ay, mah.

¹⁷⁴³ Kur’ân, (Şād) 38/1: “Sād.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 88 âyettir. Başında geçen “sād” harfinden dolayı bu adı almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁴⁴ Kur’ân, (A’rāf) 7/46: “İki (taraf) arasında bir perde (olan sur) vardır. A’rāf’ın (sûrun yüksek tepeleri) üzerinde de (cennetlik ve cehennemliklerin) her birini sîmâlarından tanıyan kimseler vardır. Cennet ehline: “Selâmün aleyküm” (Allah’ın selamı size olsun) diyerek seslenirler ki bunlar çok arzu ettikleri halde, henüz oraya (cennete) girmemiş kimselerdir.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 206 âyettir. A’rāf, 46. âyette geçtiği üzere, cennetle cehennem arasında yüksek bir tepe olup ondan bahsedilmesi itibarıyla bu kelime sûreye ad olmuştur. Bazılarına göre sûrenin 163 ve 171. âyetleri Medine’de inmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

A’rāf: i. (a. ‘urf “örf”ün çoğul şekli a’rāf) [Kelimenin tekili Türkçe’de bu anlamda kullanılmaz] 1. Âhirette günahla sevâbı denk olanların kalacakları cennetle cehennem arasındaki yer. 2. mec. İki şey arasında kalan yer veya hal, ne bir taraf ne öbür taraf, ara, geçit.

¹⁷⁴⁵ Kur’ân, (Cin) 72/1: De ki: “Bana, cinlerden bir topluluğun dinledikten sonra gidip; biz gerçekten hayranlık uyandıran bir kur’an dinledik, dedikleri, vahy vahyedildi.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 28 âyettir. Cinler rûhânî, latîf varlıklardır. Zâriyât sûresinin 56. âyetine göre bunlar da insanlar gibi sorumludur. Müslüman ve kâfirleri vardır. Kâfirleri şerlidir. Şeytan da kâfirler grubundandır. Bu sûrede, cinlerden bir grubun gelip Hz. Peygamber’den Kur’an dinledikleri ve iman ettikleri anlatılmaktadır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

cin: i. (a. cinn) İnsanlar tarafından görülmeyip çeşitli biçimlere girerek ancak kendileriyle ilgi kuranlara veya istedikleri kimselere göründüklerine ve olağanüstü sayılan bâzı işleri yapacak güce sâhip bulunduklarına inanılan gizli yaratıklara verilen isim, ecinni.

indi. Andan sonra “Yâ-sîn”¹⁷⁴⁶ sûresi indi. (21) Andan sonra “Furkân فرقان”¹⁷⁴⁷ sûresi indi. Andan sonra “Fâtır فاطر”¹⁷⁴⁸ sûresi indi. Andan sonra “Meryem مَرْيَمَ”¹⁷⁴⁹ sûresi indi. Andan sonra “Tâhâ طه”¹⁷⁵⁰ sûresi (22) indi. Andan sonra “El-vâkı‘a الْوَاقِعَةُ”¹⁷⁵¹ sûresi indi. Andan sonra “Eş-şu‘arâ الشُّعْرَا”¹⁷⁵² sûresi indi. Andan sonra “En-neml النَّمْل”¹⁷⁵³ sûresi indi. Andan sonra “El-kaşas الْقَصَص”¹⁷⁵⁴ (23) sûresi indi. Andan sonra “Benî İsrâ’îl

¹⁷⁴⁶ Kur’ân, (Yâsîn) 36/1: “Yâ, Sîn.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. Adını ilk âyetinden almıştır. 83 âyettir. Yalnız 45. âyeti Medine döneminde inmiştir.

¹⁷⁴⁷ Kur’ân, (Furkân) 25/1: “Âlemleri (insanlar ve cinleri) uyarsın diye kulu (Muhammed’e) Furkân’ı (hakkı batıldan ayıran Kur’an’ı) indiren (Allah’ın) şânı yücedir (hayır ve bereketi çoktur).” [bk. 17/1; 18/1-4] Mekke döneminde nâzil olmuştur. 77 âyettir. 68-70. âyetlerin Medine döneminde indiği rivayet edilir. İsmi birinci âyette geçen aynı kelimeden almıştır. Furkân, “hakkı batıldan ayıran” demektir ve aynı zamanda Kur’an’ın bir adıdır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

Furkân: i. (a. fark’tan furkân) 1. İyi ile kötü ve doğru ile yanlış arasındaki farkı gösteren delil. 2. Hakkı batıldan ayırt etmesi sebebiyle Kur’an-ı Kerim’e verilen isim.

¹⁷⁴⁸ Kur’ân, (Fâtır) 35/1: “Gökleri ve yeri yoktan yaratan; melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. (O) yaratmada, dilediğini (dilediği miktarda) artırır. (Herkesi ayrı bir kalıp, şekil, güzellik ve özellikte yaratır.) Hiç şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 45 âyettir. 29 ve 32. âyetler Medine’de inmiştir. Fâtır, “yoktan var eden” demektir. Sûre adını ilk âyette geçen aynı kelimeden almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

fâtır: i. ve sıf. (a. faır “yaratmak”tan fâtır) Yaratıcı, yaratan, hâlik.

¹⁷⁴⁹ Kur’ân, (Meryem) 19/16-27-34: “(Resûlüm! Bu) Kitab’da Meryem’den de (onlara) söz et. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti.” Mekke döneminde, Habeşistan’a hicretten önce nâzil olmuştur. 98 âyettir. 58 ve 71. âyetler Medine döneminde inmiştir. Özellikle Hz. Meryem’den ve onun Hz. İsa’yı dünyaya getirmesinden bahseder. Adını da Hz. Meryem’den almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

Meryem: (a.h.i.) Hz. İsa’nın annesi.

¹⁷⁵⁰ Kur’ân, (Tâhâ) 20/1: “Tâ, Hâ.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 135 âyettir. Sûre, adını başındaki mukattaa harflerinden almıştır. 130-131. âyetleri Medine döneminde inmiştir.

¹⁷⁵¹ Kur’ân, (Vâkı‘a) 56/1: “(Kıyamet) olay(ı) vukû bulduğu zaman,” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 96 âyettir. 81-82. âyetleri Medine döneminde inmiştir. Adını, birinci âyette geçen aynı kelimeden alır. Bir hadiste, her gece Vâkı‘a sûresini okuyanın fakirliğe düşmeyeceği ifade edilmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

vâkı‘a: i. (a. vâkı‘ “vukû bulan”dan vâkı‘a) 1. Olmuş olan şey, geri çevrilmesi mümkün olmayan olay, olgu. 2. Rüyâ. 3. tasavvuf. Sâlikin halvette zikir ve ibâdetle meşgul iken uyku ile uyanıklık arasında bâzı gerçeklere vâkıf olması durumu.

¹⁷⁵² Kur’ân, (Şu‘arâ) 26/224: “(İslâm karşıtı) şairler(e ve şiirlerine gelince), onlara da yoldan sapan (ve azgın)lar uyar.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 227 âyettir. Şu‘arâ, “şairler” demektir. Adını 224. âyetinde geçen şairler anlamındaki “eş-şu‘arâ” kelimesinden almıştır. 224-227. âyetleri Medine döneminde inmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

şu‘arâ: i. (a. şâ‘ir’in çoğul şekli şu‘arâ) Şairler.

¹⁷⁵³ Kur’ân, (Neml) 27/18: “Nihayet karınca vadisi üzerine geldikleri zaman, (beyleri olan) bir karınca: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkında olmadan sizi aman ha ezip telef etmesin!” dedi.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 93 âyettir. 18. âyetinde Hz. Süleyman’ın ordusuna yol veren karıncaların (neml) zikri geçtiğinden sûreye bu ad verilmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

neml: i. (a. neml) Karınca.

¹⁷⁵⁴ Kur’ân, (Kasas) 28/25: Derken o iki (kız)dan biri utana utana yürüyerek ona geldi: “Bizim için (koyunları) sulamanın ücretini vermek için babam seni çağırıyor” dedi. Bunun üzerine (Musa), onun (babasının) yanına gelip (başından geçen) hikayeyi anlatınca, o: “Korkma, o zalimler topluluğundan kurtuldun.” dedi. Mekke döneminde nâzil olmuştur. 88 âyettir. Adını 25. âyetdeki aynı kelimeden almıştır. Kasas, “kıssalar” demektir. 85. âyet, hicret sırasında, 52-55. âyetler Medine döneminde inmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

kaşas: i. (a. kaşas) “Anlatma, hikâye etme” anlamına gelen kelime dilimizde Yûsuf sûresi için kullanılan Ahsenü’l-kasas “anlatımların en güzeli” söyleyişinde geçer.

1755 süresi indi. Andan sonra “Yûnus يُونس”¹⁷⁵⁶ süresi indi. Andan sonra “Hûd هود”¹⁷⁵⁷ süresi indi. Andan sonra (24) “Yûsuf يوسف”¹⁷⁵⁸ süresi indi. Andan sonra “El-hicr الحجر”¹⁷⁵⁹ süresi indi. Andan sonra “En‘âm انعام”¹⁷⁶⁰ süresi indi. Andan sonra “Ve’s-şaffât وَالصَّافَّاتِ”¹⁷⁶¹ süresi indi. (25) Andan sonra “Loḳmān لُكْمَانَ”¹⁷⁶² süresi indi. Andan sonra “Sebe سبأ”¹⁷⁶³ süresi indi. Andan sonra “Ez-zümer الزمر”¹⁷⁶⁴ süresi indi. Andan

¹⁷⁵⁵ Kur‘ân, (İsrâ) 17: Mekke döneminde (Hicret’ten 18 ay önce) nâzil olmuştur. 111 âyettir. İsrâ, “gece yürütmek ve götürmek” demektir. Hz. Peygamber’in Mirâç için geceleyin Mekke’den Kudüs’e götürülüşünü anlatan birinci âyetteki bu kelime, sûreye ad olmuştur. Sürenin 26, 32, 33, 57 ve 73-80. âyetlerinin Medine döneminde indiği belirtilmiştir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

isrâ: i. (a. sirâyet “gece yürütmek”ten isrâ’) Yürütme, gönderme.

¹⁷⁵⁶ Kur‘ân, (Yûnus) 10/98: “Fakat o (azabı gördükleri) vakit inanıp da imanları kendilerine fayda veren bir memleket (halkı) olsaydı ya! Ancak Yunus’un kavmi hariçtir. (Çünkü) bunlar (azabın geleceğini sezip hemen tevbe ve) iman edince, dünya hayatında rezil ve rüsvâ olma azabını onlardan kaldırdık ve onları bir zamana kadar (yaşatıp) faydalandırdık.” [bk. 37/139-148]. Mekke döneminde nâzil olmuştur. 109 âyettir. Sürenin 40, 94 ve 95. âyetlerinin Medine döneminde nâzil olduğu rivayet edilmiştir. Sûre, 98. âyette sözü edilen Hz. Yunus ve kavmine atıftan dolayı bu adı almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁵⁷ Kur‘ân, (Hûd) 11/50: “Âd (kavmin)e de, kardeşleri Hûd’u (peygamber olarak gönderdik). “Ey kavmim!” dedi, “Allah’a kulluk edin. Zaten sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur (ve olamaz da). Ama siz (ortak koşmakla) iftira etmekten başka bir şey yapmıyorsunuz.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 123 âyettir. 50. âyetinden 60. âyetine kadar Hz. Hûd’un hayatı anlatılmakta ve sûre bu adla anılmaktadır. Sürenin 12, 17 ve 114. âyetlerinin Medine döneminde nâzil olduğu belirtilmektedir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁵⁸ Kur‘ân, (Yusuf) 12/4: “Hani bir zaman Yusuf babasına: “Babacığım, inan ki ben (rüyamda) on bir yıldızla, güneş ve ayı gördüm, hem de onlar bana secde ediyorlardı.” demişti.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 111 âyettir. Bütün sûre Hz. Yusuf’dan bahsettiği için bu adı almıştır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁵⁹ Kur‘ân, (Hicr) 15/80: “Andolsun ki (Salih’in gönderildiği Semûd kavmi olan) Hicr halkı da peygamberleri yalanladılar.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 99 âyettir. Yalnız 87, 90-91. âyetleri Medine döneminde nâzil olmuştur. Sürenin adı olan Hicr, Medine ile Şam arasında, Tebük’e yakın bir yerdir. 80-84. âyetlerde bundan söz edilmektedir. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁶⁰ Kur‘ân, (En‘âm) 6: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 165 âyettir. En‘âm, kurbanlık hayvan cinsleridir. Araplar’ın bu hayvanlara karşı yanlış inanç ve gelenekleri 136,138,139 ve 142. âyetlerde kınanmış ve sûreye En‘âm (hayvanlar) adı verilmiştir. İbn Abbas’a (ra.) göre sürenin 91, 93, 151, ve 153. âyetleri Medine döneminde inmiştir. Diğer bir rivâyette 20, 21, 114 ve 141. âyetleri de Medine döneminde nâzil olmuştur. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

en‘âm: i. (a. ne‘am “deve, sığır, koyun vb. hayvan”ın çoğul şekli en‘âm) 1. Kur‘ân-ı Kerim’in altıncı sûresinin adı. 2. Bu sûre ile, çok okunan diğer bâzı kısa Kur‘ân sûrelerinin bir araya getirilmesinden meydana gelen, genellikle cepte taşınacak küçük boyda kitapçık.

¹⁷⁶¹ Kur‘ân, (Şaffât) 37/1: “Saf bağlayarak, saflar halinde dizilenlere ant olsun.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 182 âyettir. Adını birinci âyetten almıştır. Melekler, cin, âhiret gibi konulardan bahseder, geçmiş peygamberlerin hallerini anlatır. (Metne âyetin tamamı alınmamıştır.)

¹⁷⁶² Kur‘ân, (Lokmân) 31: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 34 âyettir. Yalnız 27-29. âyetler Medine döneminde inmiştir. Adını içerisinde bahsi geçen hikmet sahibi Lokman’dan almıştır.

Loḳmān: (a.h.i. Luḳmān adından) Büyük bir hekim, kıymetli sözleri ve hikâyeleriyle ün salmış bir hakîm olan efsânevî şahsın ismi olup dilimizde “hâzık tabip” ve “feylesof” anlamında kullanılır.

¹⁷⁶³ Kur‘ân, (Sebe) 34: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 54 âyettir. Yalnız altıncı âyeti Medine döneminde inmiştir. Sûre, adını 15. âyette geçen kabile veya bölge adı olan Sebe’ kelimesinden almıştır. Mekki sûrelerin temel konularından olan tevhid, nübüvvet ve âhiret esaslarını açıklayan ve bu çerçevede bazı peygamber kıssalarına temas eden bir mahiyettedir.

¹⁷⁶⁴ Kur‘ân, (Zümer) 39: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 75 âyettir. 53-59. âyetleri Medine döneminde inmiştir. Zümer, 71 ve 73. âyetlerde geçtiği üzere “zümreler, gruplar” demek olup adını da buradan almıştır.

zümer: i. (a. zumre’nin çoğul şekli zumer) Zümreler.

şoñra “El-mü’ min المؤمن”¹⁷⁶⁵ sūresi indi. Andan (26) şoñra “Es-secde السجدة”¹⁷⁶⁶ sūresi indi. Andan şoñra “Hā, mīm. ‘Ayn, sīn, kāf عسق”¹⁷⁶⁷ indi. Andan şoñra “Ez-zuħruf الزخرف”¹⁷⁶⁸ sūresi indi. Andan şoñra “Ed-duħān الدخان”¹⁷⁶⁹ sūresi indi. Andan şoñra “El-cāşiye الجاثية”¹⁷⁷⁰ (27) sūresi indi. Andan şoñra “El-aħkāf الاحقاف”¹⁷⁷¹ sūresi indi. Andan şoñra “Ez-zāriyāt الذاريات”¹⁷⁷² sūresi indi. Andan şoñra “El-ġāşiye العاشية”¹⁷⁷³ sūresi indi. Andan şoñra “El-kehf الكهف”¹⁷⁷⁴ sūresi (28) indi. Andan şoñra “En-naħl النحل”¹⁷⁷⁵ sūresi

¹⁷⁶⁵ Kur’ān, (Mü’ min) 40: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 85 âyettir. 56-57. âyetleri Medine döneminde inmiştir. Sûre, adını 28. âyette geçen aynı kelimededen almıştır. Bir diğer adı da “Gâfir”dir.

mü’ min: i. ve sıf. (a. îmān “tasdik etmek, inanmak, boyun eğmek”ten mu’ min)1. Allah’ın varlığına, birliğine, Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve peygamberi olduğuna ve İslâmiyet’in diğer iman esaslarına inanan, iman sâhibi kimse, müslüman. 2. “Gönüllerde iman ışığı ve güven duygusu uyandıran, koruyan, gözetken güven ve huzûrun asıl kaynağı olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

¹⁷⁶⁶ Kur’ān, (Secde) 32: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 30 âyettir. 18 ve 20. âyetler Medine’de inmiştir. secde: i. (a. secde) Allah’ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O’nu ululamak maksadıyla vücûdu alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları yere değecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma.

¹⁷⁶⁷ Kur’ān, (Şūrā) 42/1-2: “1. Hā, Mīm. 2. Ayn, Sīn, Kāf.” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 53 âyettir. Adını 38. âyette geçen “işleri aralarında danışma ileidir” anlamındaki “şūrâ” ibaresinden almıştır. 23, 24, 25 ve 27. âyetleri Medine döneminde inmiştir.

¹⁷⁶⁸ Kur’ān, (Zuħruf) 43: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 89 âyettir. 45. âyeti Medine döneminde inmiştir. Zuħruf, “altın ve mücevherler” anlamındadır. 35. âyetinde Allah’ın insana bunlarla değil, kalbindeki meziyetlere göre değer verdiği anlatılmakta ve sûre bu adla anılmaktadır.

zuħruf: i. (a. zuħruf) Yalancı süs, aldatici, parlak süs.

¹⁷⁶⁹ Kur’ān, (Duħān) 44: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 59 âyettir. Duħān, “duman” anlamına gelir. Sûre adını 10. âyetteki aynı kelimededen almıştır.

duħān: i. (a. duħān) 1. Duman. 2. Tütün, dūd.

¹⁷⁷⁰ Kur’ān, (Cāsiye) 45: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 37 âyettir. 14. âyet Medine döneminde inmiştir. Adını 28. âyette geçen “diz çöken” anlamındaki cāsiye kelimesinden alır. Buna Şeriat sûresi, Dehr sûresi de denilir.

¹⁷⁷¹ Kur’ān, (Ahkāf) 46: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 35 âyettir. 10, 15 ve 35. âyetleri Medine döneminde inmiştir. 21. âyette geçen Ahkāf kelimesi, “rüzgarların yaptığı kum tepeleri” anlamına gelmektedir. Sûre adını buradan almıştır. Burası, Yemen’de Âd kavminin yaşadığı bölgedir.

aħkāf: (a.i. hukfe’nin c.) Kum tepeleri.

¹⁷⁷² Kur’ān, (Zāriyāt) 51: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 60 âyettir. Birinci âyette geçen “zāriyāt” kelimesi, sûrenin adı olmuştur.

¹⁷⁷³ Kur’ān, (Ġāşiye) 88: Mekke döneminde nâzil olmuştur. Ġāşiye “kaplayıp örten” demektir. 26 âyettir. Adını ilk âyetindeki aynı ifadededen almıştır.

ġāşiye: i. (a. ġāşiye) 1. Örtü, perde, zar. 2. At eyerinin altına örtülen sırmalı veya şerit süslemeli, sâhibinin servetine göre kıymetli taşlarla bezenmiş örtü, haşa.

¹⁷⁷⁴ Kur’ān, (Kehf) 18: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 110 âyettir. İçinde mağaraya sığınanların bahsi de geçtiği için bu ismi almıştır. 28. âyetin Medine döneminde indirildiği rivâyet edilmiştir.

kehf: i. (a. kehf) 1. Mağara, in: “Ashâb-ı kehf.” 2. Sığınacak yer, melce. 3. anat. Vücutta tabiî olarak bulunan veya bir hastalıktan ileri gelen oyuk.

¹⁷⁷⁵ Kur’ān, (Nahl) 16: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 128 âyettir. Nahl, “bal arısı” demektir. 68. âyette Rabbin bal arısına olan ilhamı anlatılmış ve bu kelime sûreye ad olarak verilmiştir. 95-97, 110, 126-128. âyetleri Medenî’dir.

naħl: (a.i.c. nüħül) Arı, bal arısı.

indi. Andan sonra “Nuh نوح”¹⁷⁷⁶ sûresi indi. Andan sonra “İbrâhim إبراهيم”¹⁷⁷⁷ sûresi indi. Andan sonra “El-enbiyâ الانبياء”¹⁷⁷⁸ sûresi indi (29) Şöñra “El-mü’minün المؤمنون”¹⁷⁷⁹ sûresi indi. Andan sonra “Tenzilü’s-secde تنزيل السجده”¹⁷⁸⁰ sûresi indi. Andan sonra “Et-tür الطور”¹⁷⁸¹ sûresi indi. Andan sonra “El-mülk الملك”¹⁷⁸² sûresi indi. Andan sonra (30) “El-hâkkâ الحاقة”¹⁷⁸³ sûresi indi. Andan sonra “Se’ele sâ’ilun سَأَلَ سَائِلٌ”¹⁷⁸⁴ sûresi indi. Andan sonra “‘Amme yetesâ’ elün عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ”¹⁷⁸⁵ sûresi indi. Andan sonra “En-nâzi’ât النازعات”¹⁷⁸⁶ sûresi indi. Andan sonra “İze’s- (31) semâ’u’n-feţarat إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ”¹⁷⁸⁷ sûresi indi. Andan sonra “İze’s-semâ’u’n-şakkat إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ”¹⁷⁸⁸ sûresi indi. Andan

¹⁷⁷⁶ Kur’ân, (Nuh) 71: Mekke döneminde nâzil olmuştur. Adını, konusu olan Hz. Nuh ve tebliğinden almıştır. 28 âyettir.

¹⁷⁷⁷ Kur’ân, (İbrâhim) 14: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 52 âyettir. 28, 29 ve 30. âyetlerinin Medine döneminde inmiş olduğu rivâyet edilir.

¹⁷⁷⁸ Kur’ân, (Enbiyâ) 21: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 112 âyettir. 44. âyet için “Medenî” diyenler vardır. Enbiyâ, “peygamberler” demektir. Peygamberlerden bahsettiği için bu adı almıştır. enbiyâ: i. (a. nebî’nin çoğul şekli enbiyâ) Nebîler, peygamberler.

¹⁷⁷⁹ Kur’ân, (Mü’minün) 23: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 118 âyettir. Adını, baş tarafında mü’minlerin konu edilmesinden almıştır.

mü’minün: i. (a. çoğul eki -în ve -ün ile) Müminler, Müslümanlar.

¹⁷⁸⁰ Kur’ân, (Secde) 32: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 30 âyettir. 18 ve 20. âyetler Medine’de inmiştir. secde: i. (a. secde) Allah’ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O’nu ululamak maksadıyla vücûdu alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları yere degecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma.

tenzil: i. (a. nuzûl “inmek”ten tenzil) 1. Aşağı indirme. 2. Gökten indirilen vahiy, Kur’ân-ı Kerim. 3. mat. Çıkarma.

¹⁷⁸¹ Kur’ân, (Tür) 52: Mekke döneminde inen ilk sûrelere aittir. 49 âyettir. Adını, birinci âyette geçen aynı kelimeden almıştır.

Tür: i. (a. tür) 1. Hz. Mûsâ’nın vahiy ve tecellîye mazhar olduğu dağ, Sînâ dağı, Tûr-ı Sînâ. 2. teşmil. İlâhî feyiz ve tecellîlerin müşâhede edildiği yer.

¹⁷⁸² Kur’ân, (Mülk) 67: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 30 âyettir. Adını, baş kısmında geçen ve Allah’ın kâinatı yaratıp, yönetmesinden ortaya çıkan mülk ve hâkimiyetten söz etmesinden alır.

mülk: i. (a. mülk) 1. Dükân, ev, arsa vb. taşınmaz mal. 2. Bir hükümdar veya devletin hüküm ve idâresi altında bulunan toprakların tamâmı, memleket. 3. eski. Vakıf olmayan, mülkiyeti şahsa âit bulunan yer veya binâ. 4. mec. Ülke, âlem, diyar, dünya.

¹⁷⁸³ Kur’ân, (Hâkka) 69: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 52 âyettir. Adını, “vukuu kesin olan kıyamet” anlamındaki ilk âyetinden almıştır.

hâkkâ: (a.i.) 1. Devamlı musibet, âfet, keder. 2. Kıyamet günü.

¹⁷⁸⁴ Kur’ân, (Me’âric) 70: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 44 âyettir. Adını üçüncü âyette geçen “me’âric” kelimesinden almıştır. Me’âric, “ma’rec”in çoğulu olup “yükselme dereceleri” demektir.

me’âric: i. (a. mi’râc “merdiven” ve ma’rec “çıkacak yer”in çoğul şekli me’âric) Merdivenler.

¹⁷⁸⁵ Kur’ân, (Nebe) 78: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 40 âyettir. Nebe, “haber” demektir. Kıyamet gününün haberi ile başladığından bu adı almıştır.

nebe’: (a.i.c: enbâ) Haber.

¹⁷⁸⁶ Kur’ân, (Nâzi’ât) 79: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 46 âyettir. Adını ilk âyette geçen “nâzi’ât” (söküp çıkaran) kelimesinden alır.

¹⁷⁸⁷ Kur’ân, (İnfitâr) 82: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 19 âyettir. Adını ilk âyetten almıştır. İnfitâr, “yarılmak” demektir.

infitâr: (a.i.) Yarılma, açılma.

¹⁷⁸⁸ Kur’ân, (İnşikâk) 84: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 25 âyettir. İnşikâk, birinci âyette geçtiği üzere “yarılma” anlamındadır. Sûre adını bu âyetten almıştır.

şoñra “Er-rûm الروم”¹⁷⁸⁹ sûresi indi. Andan şoñra “El-‘ankebût العنكبوت”¹⁷⁹⁰ sûresi indi. (32) İmdi Mekke’de cümleden şoñra inen sûrede ihtilâf itdiler. İbn ‘Abbâs rağiya’l-lâhu ‘anhümâ “El-‘ankebût العنكبوت” sûresidir didi. Ve eđ-Đahhâk¹⁷⁹¹ ve ‘Aţâ¹⁷⁹² (33) raħimehümu’l-lâh “El-mü’minün المؤمنون” sûresidir didiler. Ve Mücâhid¹⁷⁹³ raħimehu’l-lâh “Veylun lil muţaffifin وَلَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ”¹⁷⁹⁴ sûresidir didi. **İmdi** Mekke’de Qur’ân’dan inen (34) sûreler bu zıkr olunan tertib üzre indiler. Anlar seksen üç sûredir.¹⁷⁹⁵ Şikât¹⁷⁹⁶ ulu müfessirleriñ¹⁷⁹⁷ ve ‘ulemâlarıñ¹⁷⁹⁸ kamu (35) rivâyâtları¹⁷⁹⁹ zıkr olunan üzre qarâr itdi. **Ve ammâ Medîne-i Münevvere**’de¹⁸⁰⁰ inen sûreler otuz bir sûredir. **İmdi ibtidâ**¹⁸⁰¹ [7a] (1) Medîne’de inen sûreleriñ evveli “Baķara بقره”¹⁸⁰² sûresi indi. Anuñ ardınca “El-enfâl الانفال”¹⁸⁰³ sûresi indi. Anuñ ardınca “Âl-i ‘İmrân آل عمران”¹⁸⁰⁴ sûresi indi. Anuñ (2)

¹⁷⁸⁹ Qur’ân, (Rum) 30: Mekke döneminde nâzil olmuştur. Yalnız 17-18. âyetler Medine döneminde inmiştir. 60 âyettir. İranlılar ile Rumlar’ın yapacağı savaşta Rumlar’ın gâlibiyetinden bahseden olaydan hareketle sûreye bu ad verilmiştir.

¹⁷⁹⁰ Qur’ân, (Ankebût) 29: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 69 âyettir. Ankebût, “örümcek” demektir. Adını 41. âyette kâfirlerin işinin örümcek ağına benzetilmesinden almıştır. 1-10. âyetler Medine döneminde inmiştir.

ankebût: i. (a. ‘ankebût) Örümcek.

¹⁷⁹¹ dahhâk: sıf. ve i. (a. dihk “gülmek”ten dahhâk) Çok gülen (kimse).

¹⁷⁹² ‘atâ’: i. (a. ‘atâ’) 1. Cömertçe verme, ihsan, bağış. 2. Bağışlama, af.

¹⁷⁹³ mucâhid: i. (a. mucâhede “vuruşmak, dövüşmek”ten mucâhid) 1. Çalışıp didinen, uğraşan, mücâdele ve mücâhede eden kimse. 2. Allah yolunda din, vatan, millet uğruna savaşan, cihat eden kimse. 3. tasavvuf. Nefsiyle mücâdele eden, benlik ve bencilliğinden kurtulmaya çalışan kimse.

¹⁷⁹⁴ Qur’ân, (Mutaffifin) 83/1: “Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline!” Mekke döneminde nâzil olmuştur. 36 âyettir. Mutaffifin, “mutaffif” kelimesinin çoğulu olup “ölçü ve tartıda hile yapanlar” demektir. Adını ilk âyetindeki aynı kelimedenden almıştır.

mutaffif: (a.sıf.c: mutaffifin) Noksan mal veren, dalavereci.

¹⁷⁹⁵ Eserin müellifi Mekke’de inen sûreler seksen üç tanedir demiş, buna rağmen seksen iki sürenin adını saymıştır. Secde sûresi de iki kez yazıldığı için sayı seksen bire inmiştir. Mekke’de inen Fâtiha, Şems ve Fussilet sûrelerinden bahsedilmemiştir.

¹⁷⁹⁶ şikât: (a.i. şika’nın c.) İnanılır, güvenilir, emin kimseler.

¹⁷⁹⁷ müfessir: i. (a. tefsir “açıklamak”tan mufessir) 1. Açıklayan, izah eden kimse. 2. Kur’ân-ı Kerim âyetlerini tefsir usûlüne göre açıklayan, bu hususta eser yazan kimse.

¹⁷⁹⁸ ‘ulemâ: i. (a. ‘âlim’in çoğul şekli ‘ulemâ’) 1. Âlimler, bilginler. 2. Eskiden kendilerine mahsus bir kıyâfetleri olan müderris, müftü, kadı, vâiz vb. ilmiye sınıfı mensupları, din bilginleri.

¹⁷⁹⁹ rivâyât: i. (a. rivâyet’in çoğul eki -ât almış şekli rivâyât) Rivâyetler.

¹⁸⁰⁰ Medîne-i münevvere: Medîne şehri.

¹⁸⁰¹ ibtidâ: i. (a. bed’ “başlamak”tan ibtidâ’) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç. 3. edeb. Aruz vezninde ikinci mısraın ilk cüz’ü. 4. târih. Bir tımar tevcih edilirken verilen en az miktar. *5. zf. Önceleri, ilk başta, evvelâ, en evvel.

¹⁸⁰² Qur’ân, (Baķara) 2: Medine döneminde nâzil olmuştur. 286 âyettir. Yalnız 281. âyeti Mekke’de, Vedâ Haccı’nda inmiştir. Adını 67-71. âyetlerinde zikredilen ve İsrâiloğulları’nın, bir cinayetin fâilini bulmak için kesmeleri emredilen “bakara” (inek) olayından almaktadır.

baķara: (a.i.c.: bukur, bukar, bukarât) Sığır.

¹⁸⁰³ Qur’ân, (Enfâl) 8: Medine döneminde nâzil olmuştur. 75 âyettir. 30-36 ve 64. âyetler Mekki’dir. Enfâl, nefl’in çoğuludur, “harp ganimetleri” demektir.

enfâl: (a.i. nefel’in c.) 1. Ganimetler, düşmandan alınan mallar, emeksiz kazançlar.

¹⁸⁰⁴ Qur’ân, (Âl-i ‘İmrân) 3: Medine döneminde nâzil olmuştur. 200 âyettir. Sûre, 33-37. âyetlerde İmran ailesinden bahsedildiği için bu adı almıştır.

ardınca “El-aḥzāb الاحزاب”¹⁸⁰⁵ sûresi indi. Anuñ ardınca “El-mümteḥine الممتحنة”¹⁸⁰⁶ sûresi indi. Anuñ ardınca “En-nisā’ النساء”¹⁸⁰⁷ sûresi indi. Anuñ ardınca “İzā zulzileti’l-arḍu إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ”¹⁸⁰⁸ sûresi (3) indi. Anuñ ardınca “El-ḥadīd الحديد”¹⁸⁰⁹ sûresi indi. Anuñ ardınca “Muḥammed مُحَمَّد”¹⁸¹⁰ şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem sûresi indi. Anuñ ardınca “Er-ra’d الرعد”¹⁸¹¹ sûresi indi. Anuñ ardınca “Er-raḥmān الرحمن”¹⁸¹² sûresi (4) indi. Anuñ ardınca “Hel etā ‘ale’l-insān هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ”¹⁸¹³ sûresi indi. Anuñ ardınca “Eṭ-ṭalāk الطلاق”¹⁸¹⁴ sûresi indi. Anuñ ardınca “Lem yekun لَمْ يَكُنْ”¹⁸¹⁵ sûresi indi. Anuñ

¹⁸⁰⁵ Qur’ân, (Aḥzāb) 33: Medine döneminde nâzil olmuştur. 73 âyettir. Aḥzāb, hizb kelimesinin çoğuludur. Hizb topluluk, grup, parti anlamlarına gelir. Burada, 9. âyette müslümanlara karşı savaşmak için birleşen müşrik Arap kabileleri kastedilmektedir. Sûreye ad olan bu kelime, 20 ve 22. âyetlerde geçmektedir.

aḥzāb: i. (a. hizb’in çoğul şekli aḥzāb) 1. Bölükler, tâifeler, fırkalar. 2. Kur’ân-ı Kerîm’i meydana getiren 30 cüzün her birinin dörtte bir kısımları ve bu kısımları göstermek için sayfa kenarlarına konan işâretler. 3. Vird gibi devamlı okunan duâlar, hizipler.

¹⁸⁰⁶ Qur’ân, (Mümteḥine) 60: Medine döneminde, yedinci hicrî yılda nâzil olmuştur. 13 âyettir. Adını hicret amacıyla gelen kadınların imtihan edilmesini konu alan 10. âyetin muhtevâsından almıştır. mümteḥin: (a.s. mehn’den) İmtihan eden, sınavan, deneyen.

¹⁸⁰⁷ Qur’ân, (Nisā) 4: Medine döneminde, hicretin dördüncü yılında nâzil olmuştur. 176 âyettir. Büyük bir kısmı kadınlar hakkında hükümler içerdiği için bu adla anılmıştır.

nisā’: i. (a. nisā’) Kadınlar, nisvan.

¹⁸⁰⁸ Qur’ân, (Zilzāl) 99: Medine döneminde nâzil olmuştur. Sekiz âyettir. Zilzāl, “zelzele” (yer sarsıntısı) demektir. Adını ilk âyetindeki aynı kelimeden almıştır. Kıyametten hemen önce meydana gelecek olan şiddetli depremden ve daha sonra bütün ölümlerin kabirlerinden çıkıp hesap vereceklerinden bahseder.

zilzāl: i. (a. zelzele “şiddetle sallamak”tan zelzāl – zilzāl) Deprem, zelzele.

¹⁸⁰⁹ Qur’ân, (Hadīd) 57: Medine döneminde nâzil olmuştur. 29 âyettir. Hadīd, “demir” demektir. Sûre adını, demirin önemine işaret eden 25. âyetten almıştır.

ḥadīd: i. (a. ḥadīd) Demir.

ḥadīd: sıf. (a. ḥadd “kızmak” ve ḥiddet “keskin olmak”tan ḥadīd) 1. Öfkeli, kızgın, hiddetli. 2. Keskin, şiddetli, sert.

¹⁸¹⁰ Qur’ân, (Muḥammed) 47: Medine döneminde nâzil olmuştur. 38 âyettir. 13. âyet, hicret sırasında inmiştir. Adını ikinci âyetdeki Muhammed isminden almıştır. Bu sûreye “Kıtāl sûresi” de denilir.

¹⁸¹¹ Qur’ân, (Ra’d) 13: Bu sûrenin Mekki mi, Medeni mi olduğu ihtilâfıdır. Sûrenin muhtevâsına bakarak Mekke döneminde nâzil olduğunu söyleyenlerin görüşü daha ağırlık kazanır. 43 âyettir. Ra’d, “gök gürültüsü” demektir. 13. âyetinde gök gürültüsünün (Ra’d’ın) Allah’ı tesbih ettiği anlatılmış ve adı geçen kelime bu sûreye ad olmuştur.

ra’d: i. (a. ra’d) Gök gürlemesi, gök gürültüsü.

¹⁸¹² Qur’ân, (Raḥmān) 55: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 78 âyettir. Adını birinci âyetten almıştır.

Raḥmān: i. (a. rahmet “acımak, esirgemek, bağışlamak”tan raḥmān) “Kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

¹⁸¹³ Qur’ân, (İnsan) 76: Medine döneminde nâzil olmuştur. Mekke’de indiği de söylenir. 31 âyettir. 24. Âyet Mekke döneminde inmiştir. Dehr sûresi de denilir. İlk âyetinde geçen “insan” kelimesinden dolayı bu adla anılmıştır.

¹⁸¹⁴ Qur’ân, (Talāk) 65: Medine döneminde nâzil olmuştur. 12 âyettir. Adını ilk bölümde ele alınan “talāk” (boşanma ve boşama) hükmünden almıştır.

ṭalāk: i. (a. ṭalāk) Nikâhlı eşini boşama, boşanma, nikâhın sona ermesi.

¹⁸¹⁵ Qur’ân, (Beyyine) 98: Medine döneminde nâzil olmuştur. Sekiz âyettir. Mekke döneminde indiği de söylenir. Beyyine, “açık delil” demektir. Birinci âyette geçen bu kelime sûreye ad olmuştur.

beyyine: i. (a. beyân “açıklamak, bildirmek”ten beyyin > beyyine) 1. Bir husûsun doğruluğunu ortaya koyan şey, delil, burhan, hüccet. 2. hukuk. Dâvâcının iddiasını ispat eden belge, zabıt ve senet gibi sağlam delil.

ardınca “El-ḥaşr الحشر”¹⁸¹⁶ (5) sûresi indi. Anuñ ardınca “El-felaḵ الفلق”¹⁸¹⁷ sûresi indi. Anuñ ardınca “En-nās الناس”¹⁸¹⁸ sûresi indi. Anuñ ardınca “İzā cā’e naşru’l-lāh إِذَا جَاءَ نَاصِرُ اللَّهِ”¹⁸¹⁹ sûresi indi. Anuñ ardınca “En-nūr النور”¹⁸²⁰ (6) sûresi indi. Anuñ ardınca “El-ḥac الحج”¹⁸²¹ sûresi indi. Anuñ ardınca “El-münāfikūn المنافقون”¹⁸²² sûresi indi. Anuñ ardınca “El-mücādele المجادلة”¹⁸²³ sûresi indi. Anuñ ardınca “El-ḥucurāt الحجرات”¹⁸²⁴ sûresi (7) indi. Anuñ ardınca “Et-taḥrīm التّحریم”¹⁸²⁵ sûresi indi. Anuñ ardınca “Eş-şaff

¹⁸¹⁶ Qur’ân, (Haşr) 59: Medine döneminde nâzil olmuştur. 24 âyettir. Haşr, “sevkiyât için bir yere toplamak” demektir. 2-17. âyetlerdeki yahudi kabilelerinden Nadroğulları’nın sürülmeleri hadisesinden hareketle, sûreye bu ad verilmiştir.

ḥaşr: i. (a. ḥaşr) 1. Toplama, bir araya getirme. 2. din. Cenâbıhakk’ın kıyâmet gününde, dünya hayâtında işlediklerinin hesâbını sormak üzere ölüleri diriltip bir araya toplaması. 3. Ölülerin diriltip bir araya toplandığı zaman, kıyâmet. 4. tasavvuf. “Ölmeden evvel ölünüz” sırrına ererek benliğini yok edip Hakk’ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra ebedî diriliğe kavuşma.

¹⁸¹⁷ Qur’ân, (Felak) 113: Bu ve sonraki sûre (Nâs) Medine’de nâzil olmuştur. Beş âyettir. Adını içerisinde geçen “felak” kelimesinden almıştır. Bu ve bundan sonraki sûreye, birlikte “el-Muavvizeteyn” denilir. Allah’a sığınmayı ifade eder.

felak: (a.i. falak) 1. Sabah aydınlığı. 2. Tomruk; falaka.

¹⁸¹⁸ Qur’ân, (Nâs) 114: Medine’de nâzil olmuştur. Altı âyettir. Adını içerisinde geçen “nâs” kelimesinden almıştır.

nâs: i. (a. nâs) İnsanlar, halk.

¹⁸¹⁹ Qur’ân, (Naşr) 110: Medine döneminde, Mekke fethedildikten sonra nâzil olmuştur. Üç âyettir. İlk âyette geçen ve sûreye ad olan “naşr” kelimesi “yardım” demektir. Allah’ın yardımını anlattığından bu adı almıştır.

naşr: i. (a. naşr) 1. Yardım. 2. Zafer, gâlibiyet, nusret.

¹⁸²⁰ Qur’ân, (Nur) 24: Medine döneminde nâzil olmuştur. 64 âyettir. Sûre adını, nur âyeti denilen 35. âyetten almıştır.

nūr: i. (a. nūr) 1. Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyâ. 2. Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basîret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan mânevî ışık. 3. teşmil. Âlemi aydınlatıcı olduğu için Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed hakkında kullanılmıştır. 4. tasavvuf. Cenâbıhakk’ın bütün mahlûkâtı yokluk zulmetinden çıkarıp idrak edilebilecek, hissedilebilecek, görülebilecek duruma getiren ilâhî tecellisi. 5. “Âlemleri, gönülleri, zihinleri aydınlatan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

¹⁸²¹ Qur’ân, (Hac) 22: Medine döneminde nâzil olmuştur. 78 âyettir. Bir görüşe göre 52-55. âyetler Mekke ile Medine arasında inmiştir. Adını 27. âyetteki aynı kelimedenden almıştır.

hac: i. (a. hacc) 1. İslâm dîninde şer’an zengin sayılan her müslümanın ömründe bir defa kurban bayramı günlerinde belli usûllere göre Kâbe’yi ziyâret etmesi şeklindeki farz ibâdet. 2. Birçok dinde mukaddes sayılan yerlerin senenin belli günlerinde belli usûllere göre ziyâret edilmesi şeklindeki ibâdet.

¹⁸²² Qur’ân, (Münâfikūn) 63: Medine döneminde nâzil olmuştur. 11 âyettir. Sûre adını münâfıklardan bahseden konusundan ve ilk âyetinde geçen aynı kelimedenden almıştır.

münâfikūn: i. (a.s.münâfik’ın c.) Münâfıklar, iki yüzlüler.

¹⁸²³ Qur’ân, (Mücâdele) 58: Medine döneminde nâzil olmuştur. 22 âyettir.

mücâdele: i. (a. cedel “tartışmak”tan mucâdele) 1. Bir mesele üzerinde karşılıklı tartışma, uğraşma, didişme. 2. Bir şeyin üstesinden gelmek için yılmadan, bıkmadan uğraşma, çalışma, didinme. 3. Çatışma, vuruşma, savaş.

¹⁸²⁴ Qur’ân, (Hucurât) 49: Medine döneminde nâzil olmuştur. 18 âyettir. Sûre adını dördüncü âyette geçen “odalar” anlamındaki “hucurât” kelimesinden almıştır.

¹⁸²⁵ Qur’ân, (Taḥrīm): 66: Medine döneminde nâzil olmuştur. 12 âyettir. Taḥrīm, “haram kılmak” demektir. Adını sûrenin başındaki konudan almıştır.

taḥrīm: i. (a. ḥirmân “yasaklamak”, ḥarām “yasak olmak”tan taḥrīm) Haram kılma, haram sayma, yasaklama.

1826”süresi indi. Anuñ ardınca “El-cum‘a الجمعة”1827 süresi indi. Anuñ ardınca “Et-teğābūn التغابن”1828 süresi indi. (8) Anuñ ardınca “El-fetiḥ الفتح”1829 süresi indi. Anuñ ardınca “Et-tevbe التوبة”1830 süresi indi. Anuñ ardınca “El-mā‘ide المائدة”1831 süresi indi. Ve ba‘zılar “El-mā‘ide”yi Tevbe süresinden (9) evvel indi iderler. **İmdi** Medīne’de Kūr‘ān-ı ‘aẓīmü’ş-şān bu tertīb üzerine indi. Anlar otuz bir süredir.¹⁸³² Lākin “Eş-şūrā الشورى”1833 süresinde ihtilāf (10) itdiler. Ba‘zılar Mekke’de indi didiler. Ve ba‘zılar Medīne’de indi didiler. Lākin bi-ḥamdi’l-lāh yerlerinde zıkr olundu. **Faṣl: Kūr‘ān yeddi**

¹⁸²⁶ Kūr‘ān, (Saff) 61: Medine döneminde nâzil olmuştur. 14 âyettir. Adını sûrenin dördüncü âyetinde geçen ve “hakikat karşısında dizilmek” anlamındaki “saff” kelimesinden almıştır. Sûre iman edip bu uğurda mücadele vermeyi konu edinir.

şaf: i. (a. şaff) 1. Yan yana düzgün bir şekilde sıralanan kimselerin meydana getirdiği dizi, sıra. 2. Cemâatle namaz kılanların yan yana dizilmek sûretiyle meydana getirdikleri sıralardan her biri. 3. mec. Aynı düşünce ve menfaatler etrafında birleşen kimselerin meydana getirdiği topluluk, grup. 4. târih. Askerî teşkilâtta yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra bölük yerine kullanılmıştır. 5. mus. Mehter usûllerinden biri.

¹⁸²⁷ Kūr‘ān, (Cuma) 62: Medine döneminde nâzil olmuştur. 11 âyettir. Adını erkeklere Cuma namazını farz kılan dokuzuncu âyetten almıştır. Ebedî risaletin insanları arındırması ve Yahudiliğin millî din anlayışının yanlışlığı konu edilmiştir.

cum‘a: i. (a. cem‘ “toplamak”tan cum‘a) 1. Perşembe ile cumartesi arasındaki günün adı, haftanın altıncı günü. 2. Cuma namazı.

¹⁸²⁸ Kūr‘ān, (Teğābūn) 64: Medine döneminde nâzil olmuştur. 18 âyettir. Adını, dokuzuncu âyette geçen “Yevmu’t-Teğābūn” (Teğābūn günü) kelimesinden almıştır. Teğābūn günü, kusur işleyen insanın âhirette günahlarını görüp dünyada iken aldandığını kabul ettiği gündür.

teğābūn: i. (a. ġabn “alış verişte aldatmak”tan teğābūn) Birbirini aldatma.

¹⁸²⁹ Kūr‘ān, (Fetiḥ) 48: Medine döneminde, Hicret’in altıncı yılında, Hz. Peygamber Hudeybiye antlaşmasından dönerken inmiştir. 29 âyettir. Adını ilk âyetindeki aynı kelimedenden almıştır.

fetiḥ: i. (a. feth) 1. Açma, açılma, küşat. 2. Bir memleket, şehir veya mevkii savaşıyla düşman elinden alma, ele geçirme, zaptetme.

¹⁸³⁰ Kūr‘ān, (Tevbe) 9: Bir diğer ismi “Berâ’e”dir. Medine döneminde nâzil olmuştur. 129 âyettir. 113. âyet Mekki’dir. Bu sûrenin başında Besmele yazılmamış ve okunmamıştır. En son inen süredir.

tevbe: i. (a. tevbe) 1. İşlediği bir hatâdan, suç veya günahattan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme. 2. Bu kararı ifâde eden söz. 3. ünl. Bir daha yapmam.

¹⁸³¹ Kūr‘ān, (Mâide) 5: Medine döneminde nâzil olmuştur. 120 âyettir. Üçüncü âyeti Vedâ Haccı’nda Arafat’ta inmiştir. Sûre adını 112 ve 114. âyetlerde Hz. İsa’nın Allah’tan istediği bir sofraya olan Mâide’den almaktadır. İçinde münâfıklara, Ehl-i Kitab’a ve bazı İslâmî hükümlere yer verilmiştir.

mâide: i. (a. mā‘ide) 1. Üzerine yiyecek ve içecekler konmuş, hazırlanmış sofraya. 2. Yemek, ziyâfet.

¹⁸³² Eserin müellifi Medine’de inen sûreler otuz bir tanedir demiş, buna rağmen otuz sûrenin adını saymıştır. Mekke’de inen sûrelerden Şūrā suresinde ihtilāf olmuş, bazıları Medine’de indi demişlerdir. Müellif, Şūrā suresinin Mekke’de inen âyetlerden olduğunu söylemiştir. (Mekke ve Medine’de inen sûreler yazılırken Fâtiha, Şems ve Fussilet sûrelerinden bahsedilmemiştir.)

¹⁸³³ Kūr‘ān, (Şūrā) 42: Mekke döneminde nâzil olmuştur. 53 âyettir. Adını 38. âyette geçen “işleri aralarında danışma iledir” anlamındaki “şūrā” ibaresinden almıştır. 23, 24, 25 ve 27. âyetleri Medine döneminde inmiştir.

şūrā: i. (a. şūrā) 1. Bir konuyu görüşmek için yapılan toplantı. 2. Bu toplantının yapıldığı yer.

ḥarf (11) indigin ve anuñ içün vārid¹⁸³⁴ olan ḳavilleri¹⁸³⁵ beyān ider. Müslim ḥazreti

عن عمر ابن الخطاب رضي الله عنه قال سمعتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ جَزَامٍ ile Buḥārī ḥazretiniñ ittifākında يقرأ سورة الفرقان في حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستمعتُ لقراءته فإذا هو يقرأ على حروف كثيرة لم يُقرنِها رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فكِدْتُ أُسَاوِرُهُ في الصلاة فَنَرَبَصْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّيْتُهِ بِرِدَائِهِ، فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرُوهَا قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتُ فَانْطَلَقْتُ بِهِ أَقُوذُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقَرَّنِهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسِلْهُ أَقْرَأْ يَا هِشَامُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرُوهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أَنْزَلْتُ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ يَا عَمْرُ فَقَرَأْتُ بِقِرَائَتِي الَّتِي أَقْرَأْنِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أَنْزَلْتُ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْزَلْتُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ¹⁸³⁶ (‘An ‘Ömer ibni’l-Ḥaṭṭāb (12) raḍiya’l-lāhu ‘anh ḳāle: “Sem’itü¹⁸³⁷ Hiṣām bin Ḥakīm bin Ḥizām yaḳra’u¹⁸³⁸ sürete’l-Furḳāni¹⁸³⁹ fī ḥayāti¹⁸⁴⁰ Resūlu’l-lāh ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem festema’tü¹⁸⁴¹ (13) li-ḳırāetihi¹⁸⁴² fe-izā hüve yaḳra¹⁸⁴³ a’lā ḥurūfin keṣīratin¹⁸⁴⁴ lem yaḳra’ niḥā¹⁸⁴⁵ Resūlu’l-lāh ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem fekidtü¹⁸⁴⁶ üsāviruhu¹⁸⁴⁷ fī’ş-şalāti¹⁸⁴⁸ feterabbestü¹⁸⁴⁹ ḥattā selleme¹⁸⁵⁰

¹⁸³⁴ vārid: stf. (a. vurūd “gelmek”ten vārid) 1. Gelen, ulaşan, vāsıl olan. 2. Olması mümkün olan, olabilecek olan. 3. i. tasavvuf. Kulun kastı ve dahli olmaksızın kalbe gelen mânâ, akla gelen şey, ilham ve feyiz.

vārit olmak: 1. Gelmek, erişmek, ulaşmak. 2. Olması mümkün ve düşünülebilir olmak, akla gelmek. 3. (Hadis için) Söylenmek, söylenmiş olmak.

¹⁸³⁵ ḳavil: i. (a. ḳavl) 1. Söz, kelâm. 2. Sözleşme, anlaşma. 3. teşmil. Bir sözle bildirilen fikir, düşünce, hüküm.

¹⁸³⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/138/1766.htm> Erişim tarihi: 12.01.2022, Saat: 21:50. Buḥārī, Sahih-i Buḥārī, Kitabu Fedāilu’l-Kur’ân, 1766-4992.

https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&flag=1&bk_no=0&ID=4802 Erişim tarihi: 12.01.2022, Saat: 22:00.

¹⁸³⁷ sem’itü: İşittim.

¹⁸³⁸ yaḳra’u: Okurken.

¹⁸³⁹ sürete’l-Furḳāni: Furkan süresini.

¹⁸⁴⁰ fī ḥayāti: Hayatında.

¹⁸⁴¹ festema’tü: Dinledim.

¹⁸⁴² li-ḳırāetihi: Okuyuşunu.

¹⁸⁴³ fe-izā hüve yaḳra: Okuyordu.

¹⁸⁴⁴ a’lā ḥurūfin keṣīratin: Birçok harflerle ki.

¹⁸⁴⁵ lem yaḳra niḥā: Bana okutmadı.

¹⁸⁴⁶ fekidtü: Neredeyse.

¹⁸⁴⁷ üsāviruhu: Azarlayacaktım onu.

¹⁸⁴⁸ fī’ş-şalāti: Namazda.

¹⁸⁴⁹ feterabbestü: Bekledim.

¹⁸⁵⁰ ḥattā selleme: Selām verene kadar.

(14) felebbebtühü¹⁸⁵¹ bi-ridā' ihi¹⁸⁵² feḳultü¹⁸⁵³ men¹⁸⁵⁴ aḳrā' eke¹⁸⁵⁵ hazihi's-sürete'l-
 leti¹⁸⁵⁶ sem'itüke¹⁸⁵⁷ taḳra'uhā¹⁸⁵⁸ ḳāle aḳrā' e nihā¹⁸⁵⁹ Resülu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi
 vesellem feḳultü (15) kezibte¹⁸⁶⁰ feinne¹⁸⁶¹ Resülu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem
 ḳad aḳrāe¹⁸⁶² nihā 'alā ḡayri mā ḳarā'te¹⁸⁶³ fen ṭalaḳtü¹⁸⁶⁴ bihi¹⁸⁶⁵ eḳūdühü¹⁸⁶⁶ ilā¹⁸⁶⁷
 Resülu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem (16) feḳultü yā Resülu'l-lāh inni¹⁸⁶⁸ sem'itü
 hāzā¹⁸⁶⁹ yaḳra'u sürete'l-Furḳān 'alā ḡurūfin¹⁸⁷⁰ lem taḳrinihā¹⁸⁷¹ fe ḳāle¹⁸⁷² Resülu'l-
 lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem (17) ersilhu¹⁸⁷³ iḳrā'¹⁸⁷⁴ yā Hüṣām (Hişam) fe ḳarā'e¹⁸⁷⁵
 'aleyhi'l-ḳırā'ate'l-leti sem'itühü yaḳra'uhā¹⁸⁷⁶ fe ḳāle Resülu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi
 vesellem hākezā¹⁸⁷⁷ ünzilet¹⁸⁷⁸ şümme¹⁸⁷⁹ (18) ḳāle'n-nebiyü şalla'l-lāhu 'aleyhi

¹⁸⁵¹ felebbebtühü: Yakaladım onu.

¹⁸⁵² bi-ridā' ihi: Ridāsından, şalından.

ridā': i. (a. ridā') 1. Örtü, şal. 2. Elbise üzerine giyilen hırka, cüppe, setre ve pardesü gibi giyecek. 3. Dervişlerin omuzlarına attıkları, gereğinde seccâde veya yorgan gibi kullandıkları yün örtü.

¹⁸⁵³ feḳultü: Dedim ki.

¹⁸⁵⁴ men: Kim.

¹⁸⁵⁵ aḳrā' eke: Okuttu sana.

¹⁸⁵⁶ hazihi's-sürete'l-leti: Bu süreyi.

¹⁸⁵⁷ sem'itüke: Seni işittiğim.

¹⁸⁵⁸ taḳra'uhā: Okurken.

¹⁸⁵⁹ aḳrā' e nihā: Onu bana okuttu.

¹⁸⁶⁰ kezibte: Yalan söyledin.

¹⁸⁶¹ fe inne: Şüphesiz ki.

¹⁸⁶² aḳrāe: Kelime önceki satırda hemzeli yazılırken burada hemzesiz yazılmıştır.

¹⁸⁶³ 'alā ḡayri mā ḳarā'te: Senin okuduğundan başka bir şekilde.

'alā: (a.zf.) Üst, üzere.

'alā-: edat. (a. 'alā harf-i cer) "Üzere, üzerine, üzerinde; ile, olarak, göre" mânâlarına gelen ve ön ek gibi kullanılan alā, Arapça kelime ve tamlamaların başına gelerek genellikle zarf fonksiyonunda birleşik şekiller yapar [Önüne geldiği kelimeye harf-i târif (el-) ile bitiştiği zaman ale, zamirlerden önce de aley şeklini alır.

¹⁸⁶⁴ fen ṭalaḳtü: Hemen oradan ayrıldım.

¹⁸⁶⁵ bihi: Onunla berâber.

¹⁸⁶⁶ eḳūdühü: Onu yürütüp götürerek.

¹⁸⁶⁷ ilā: (a. ilā- harf-i cer-) 1. -e kadar, -e değin . 2. Sayılar arasında -den -e kadar anlamında kullanılır; ile.

¹⁸⁶⁸ inni: Ben.

¹⁸⁶⁹ hāzā: zamir (a. hāzā) 1. "Bu, şu, o" anlamında olup Türkçe'de kalıplaşmış bâzı Arapça kullanılışların içinde geçer: "Li-hāzā: Bunun için." "Maa-hāzā: Bununla berâber." 2. zf. Tam, tam anlamıyla, mükemmel.

¹⁸⁷⁰ hāzā: Bunu.

¹⁸⁷¹ 'alā ḡurūfin: Bir takım harfler üzerine ki.

¹⁸⁷² lem taḳrinihā: Sen onları bana okutmadın.

¹⁸⁷³ fe ḳāle: Buyurdu ki.

¹⁸⁷⁴ ersilhu: Gönder onu.

¹⁸⁷⁵ iḳrā': Oku.

¹⁸⁷⁶ fe ḳarā'e: Okudu.

¹⁸⁷⁷ 'aleyhi'l-ḳırā'ate'l-leti sem'itühü yaḳra'uhā: Efendimize okuduğunu işittiğim kıraat üzere.

¹⁸⁷⁸ hākezā: zf. (a. hākezā) Bunun gibi, bu şekilde, yine öyle, kezâ.

¹⁸⁷⁹ ünzilet: İndirildi.

¹⁸⁸⁰ şümme: (a.zf.) 1. Sonra. 2. Tekrar ve tekrar.

vesellem ikrā' yā 'Ömer fe qarā' tü¹⁸⁸⁰ bi-kırā' ati'l-leti ekrā' eni feḳāle Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem hākeẓā ünzilet inne¹⁸⁸¹ hāẓā (19) el-Ḳur'āne ünzilet 'alā seb' ati¹⁸⁸² aḥrufin¹⁸⁸³ faḳra' ū¹⁸⁸⁴ mā teyessera¹⁸⁸⁵ minhü¹⁸⁸⁶.”) Ḥaẓret-i 'Ömer raḍiya'l-lāhu 'anh ḥaẓretinden rivāyet olup didi ki: Ḥaẓret-i Resūl' ūñ (20) ḥayātında eşitdim. Hişām bin Ḥakīm bin Hızām sūre-i Furḳān'ı namāzda okurken kulaḳ virüp diñledim ki çok ḥurūflarla (21) okuyor ki Ḥaẓret-i Resūl baña okutdığı gibi degil. Az ḳaldı ki namāzda iken anı azarlayup çekişim. Hele¹⁸⁸⁷ tā selām virince[ye]¹⁸⁸⁸ ḳadar (22) gözledim. Selām virdikde hemān¹⁸⁸⁹ varup anuñ ridāsı¹⁸⁹⁰ şālını¹⁸⁹¹ boğazına doladım. Andan aña “Saña bu sūreyi sen okurken benim (23) eşitdiğim gibi kim okutdı.” didim. Baña “Ḥaẓret-i Resūl okutdı.” didi. Ben aña “Yalan söyledin, zīrā Ḥaẓret ol sūrede beni (24) okutdı; ol seniñ okuduğından ḡayrıdır.” deyüp anı boğazına doladığım şālından çekerek yüridim. Tā Ḥaẓret-i Resūl'e götürdüm. Andan (25) “Yā Resūl bu sūre-i Furḳān'ı okudığın eşitdim. Baḳdım ki siz[iñ]¹⁸⁹² beni okutduğunuz gibi okumadı.” didim. Ḥaẓret-i Resūl baña “Şalivir anı, (26) okusuñ.” didikde şalivirdim. Oḳu yā Hişām, didi. Başladı benim eşitdiğim gibi okumağa. Tamām itdikde Ḥaẓret-i Resūl “Ḳur'ān baña bu (27) okudığı gibi indi.” didi. Andan “Yā 'Ömer, sen de oḳu.” didi. Ben de baña okutdığı gibi okudum. Ḥaẓret-i Resūl “Ḳur'ān baña böyle indi.” didi. (28) Andan buyurdı ki: Ḳur'ān yedi ḥarf üzerine indi. Andan siz ḳolay, āsān¹⁸⁹³ olanın okuyuñ deyü emr itdi.

¹⁸⁸⁰ fe qarā' tü: Okudum.

¹⁸⁸¹ inne: Şüphesiz ki.

¹⁸⁸² seb' a: sıf. (a. seb' – seb'a) Yedi.

¹⁸⁸³ aḥruf: (a.i. harf'in c.) 1. Uçlar, kenarlar. 2. Lehçeler, şiveler. 3. Harfler.

¹⁸⁸⁴ faḳra' ū: Okuyun.

¹⁸⁸⁵ mā teyessera: Kolay olanı.

mā-: (a. mā) “O şey ki, şu nesne ki” vb. anlamlarla bâzı Arapça kelimelerin başına gelen bir çeşit ön ek.

¹⁸⁸⁶ minhü: Onlardan.

¹⁸⁸⁷ hele: zf. (f. hele) 1. Bir kimse veya şey diğerkimse veya şeylerin içinde ayrıca belirtilmek istendiği zaman bunu ifâde eden kelimenin başına veya sonuna getirilir, özellikle, bilhassa, bâhusus, her şeyden önce. 2. Tehdit, uyarı, vaat, temennî bildiren bir cümle ile bu cümleden önce veya sonra gelen ve bu tehdit veya vadin sebebi durumunda olan cümleyi birbirine bağlar. 3. Nihâyet, sonunda, âkıbet. 4. “Biraz bekle, dur bakalım” anlamında cümlelerin başına getirilir.

¹⁸⁸⁸ Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

¹⁸⁸⁹ hemān: zf. (f. hemān) Hemen kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli: 1. Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden. 2. Aşağı yukarı, yaklaşık, takriben. 3. Ancak, sâdece, yalnız; fakat, illâ.

¹⁸⁹⁰ ridā: Kelime hemzesiz yazılmıştır.

¹⁸⁹¹ şāl: i. (f. şāl < Hint.) 1. Kadınların omuzlarına örttükleri geniş atkı. 2. Bele sarılan kuşak. 3. Atkı, hırka, örtü, yorgan, bohça vb. şeyler yapmakta kullanılan, Hindistan'da kendine mahsus motiflerle dokunanları çok makbul yünlü kumaş. 4. sıf. Bu kumaştan yapılmış.

¹⁸⁹² Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

¹⁸⁹³ āsān: sıf. ve zf. (f. āsān) Kolay.

Ve Hâzret-i ‘Ömer anuñ şālını (29) boğazına dolayup çekmesi Qur’ân tağyîr¹⁸⁹⁴, tebdîl¹⁸⁹⁵ olmasın qorhusından ve Qur’ân’a i’tibârından¹⁸⁹⁶ hıfz olması gayretine düşdüğinden idi. Murâdı (30) Hâzret-i Resûl aña “Niçün böyle okuduñ?” deyü ta’zîr¹⁸⁹⁷ itmesin diler idi. Lâkin kırâ’atler Hâzret-i Resûl’uñ ma’lûmı idi. Anuñ içün Hâzret-i (31) ‘Ömer’e “Boğazını şalıvir, okusun.” buyurdu. Hâzret-i ‘Ömer ise bir kırâ’atden gayrısın bilmez idi. Andan yañlış okudu zan itdi. Ve Hâzret-i Resûl’uñ (32) “Qur’ân yeddi harf üzerine indi.” buyurmasında ‘ulemâlar didiler ki inmesinde hafîflik¹⁸⁹⁸ ve âsânlık üzre mensûb¹⁸⁹⁹ olması. Velâkin¹⁹⁰⁰ (33) ‘ulemâlar ol yedi harfde ihtilâf itdiler. Ba’zılar, ol harflerden murâd¹⁹⁰¹ bolluk ve âsânlık ile okunup anuñ ile haşr¹⁹⁰² olmak kaşd¹⁹⁰³ itmeye (34) ve ‘ulemânıñ ekşeri¹⁹⁰⁴ ‘aded¹⁹⁰⁵ ol yedi harfe haşr itmekdir didiler. Ve andan

¹⁸⁹⁴ tağyîr: (a.i. gayr’dan. c.: tağyîrât) Başkalaştırma; değıştirme; bozma.

¹⁸⁹⁵ tebdîl: i. (a. bedl “bir şeye karşılık değıştirmek”ten tebdîl c.: tebdîlât) 1. Değıştirme, değıştirilme, başka şekle sokma. 2. Kıyâfet değıştirerek halkın arasında gezmek. 3. târih. Kıyâfet değıştirerek halkın arasında gezen, gizli işleri araştıran kimse, bir çeşit gizli polis. 4. zf. Kılık değıştirerek.

¹⁸⁹⁶ i’tibâr: i. (a. ‘abr “ölçmek, tartmak” - ‘ubûr “geçmek”ten i’tibâr) 1. Saygı görme, saygı gösterme, değer verme, kendine değer verilme. 2. Önem verme, önem verilme, dikkate alma, dikkate alınma. 3. Hatırı sayılır olma durumu, şeref, haysiyet. 4. Ticârî hayatta güvenilir olma durumu, güven kazanmış olma. 5. Bir şeyin gerçek olmayan, öyle farzedilen değeri. 6. eski. İbret alma.

¹⁸⁹⁷ ta’zîr: i. (a. ‘azr “ayıplamak, kınamak”tan ta’zîr) 1. Azarlama. 2. İslâm hukûkunda, hakkında belirli bir şer’î cezâ (hadd-i şer’î) bulunmayan suçlardan dolayı bir suçluya devlet başkanı veya vekili tarafından verilen azarlama, sert bir tavır takınma, dayak veya hapis şeklindeki ihtar cezâsı.

¹⁸⁹⁸ hafîf: sıf. (a. hîffet “ağır olmamak”tan hafîf) 1. Tartıda ağırlığı az gelen. 2. Etki gücü az olan. 3. Belli, tabîi veya kabul edilmiş bir ölçüye göre yoğunluğu, miktârı, şiddeti, etkisi az olan, az miktarda, biraz. 4. Ağırbaşlı ve ciddî olmayan (kadın). 5. Kolay yapılabilen, yorucu olmayan. 6. Düşündürücü ve yorucu olmayan, oyalayıcı, herkese hitap eden, harcıâlem. 7. Önemli olmayan. 8. Belli belirsiz. 9. (Kumaş ve giyim kuşam için) İnce. 10. (Yiyecekler için) Hazmı kolay, mîdeye dokunmayan. 11. (Ses ve sesle ilgili kelimeler için) Tonu kuvvetli ve yüksek olmayan, düşük tonda. 12. (Uyku için) Derin olmayan, çabuk açılan.

¹⁸⁹⁹ mensûb: sıf. (a. nisbet “âit olmak, bağlı ve ilgili olmak”tan mensûb) 1. Bir kimse, bir görüş veya şeyle ilgisi, bağı bulunan, ilgili, âit, -den olan, -e bağlı. 2. i. Bir kuruluşun üyesi olan, bir yere bağlı durumda bulunan kimse.

meksûb: i. (a. kesb “çalışıp kazanmak”tan meksûb) Fikren veya bedenen yapılan bir çalışma sonucunda elde edilmiş, kazanılmış, öğrenilmiş.

¹⁹⁰⁰ velâkin: bağl. (a. ve lâkin) Lâkin, fakat.

¹⁹⁰¹ murâd: i. (a. irâde “dilemek, istemek, seçmek”ten murâd) 1. Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. 2. Anlaşılan, anlatılmak istenen şey, maksat, meram, niyet.

¹⁹⁰² haşr: i. (a. haşr) 1. Sınırlı ve dar bir yer içine alma. 2. Yalnız bir şeye mahsus kılma, bir şey için ayırma ve sarfetme.

¹⁹⁰³ kaşd: i. (a. kaşd) 1. Niyet, istek, amaç, gâye. 2. Birine karşı bilerek kötü davranma, kötü niyet. 3. hukuk. Öldürme, yaralama veya zarar vermeye teşebbüs etme.

¹⁹⁰⁴ ekşer: sıf. (a. keşret “çok olmak”tan ekşer) 1. Çok fazla, en çok, birçok. 2. zf. Genellikle, umûmiyetle, ekseriya.

¹⁹⁰⁵ ‘aded: i. (a. ‘aded) 1. Sayı. 2. Sayı bildiren işaret, rakam. 3. Tâne.

didiler ki ol yedi me‘ānīsidir¹⁹⁰⁶ ki anlar va‘d¹⁹⁰⁷ ve va‘īd¹⁹⁰⁸ ve muḥkem¹⁹⁰⁹ ve müṣābih¹⁹¹⁰ (35) ve ḥelāl ve ḥarām ve kıṣṣa¹⁹¹¹ ve emsāller¹⁹¹² ve emr ve nehydir. Ve ba‘zılar ol yedi ḥarf okumanın şüretidir¹⁹¹³. Ve Kur‘ān’ın kelimātlerini¹⁹¹⁴ nuṭḡ¹⁹¹⁵ itmenin keyfiyetidir¹⁹¹⁶ ki [7b] (1) anlar kelimeleri idgām¹⁹¹⁷ itmek ve izhār¹⁹¹⁸ itmek ve tefhīm¹⁹¹⁹ kabaca çıkarmak ve terkīk¹⁹²⁰, laṭīf¹⁹²¹ ince çıkarmak ve med¹⁹²² olanı med

¹⁹⁰⁶ me‘ānī: i. (a. ma‘nā’nın çoğul şekli me‘ānī) 1. Mânâlar, anlamlar. 2. eski edeb. Düzgün ve yerinde söz söyleme kurallarını öğreten belâgat ilminin sözün hâle uygunluğundan bahseden bölümü [Diğer iki bölümü bedî ve beyan’dır].

¹⁹⁰⁷ va‘d: i. (a. va‘d) 1. Söz verme, üstüne alma, taahhüt etme. 2. Bir husus için verilen söz. 3. din. İlâhî emirlere uyan bir kimseyi cennetle müjdeleme. [Genellikle karşıtı olan va‘id kelimesiyle birlikte kullanılır]: “Kur‘an’da vaat âyetleri va‘id âyetlerinden daha çoktur.”

¹⁹⁰⁸ va‘īd: i. (a. va‘īd) İyiliğe yönelmek ve kötü şeylerden sakındırmak için bir kimseyi cehennem azâbı ile korkutma.

¹⁹⁰⁹ muḥkem: sîf. (a. iḥkām “sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek”ten muḥkem) 1. Dayanıklı, güçlü duruma getirilmiş, sağlamlaştırılmış, sağlam, kuvvetli, metin. 2. Anlamı kesin ve açık olan, başka türlü anlaşılmasına imkân bulunmayan, açıklama ve yoruma ihtiyaç göstermeyen (söz, yazı, hüküm vb.). 3. din. Anlamı kesin ve açık olan (âyet). 4. zf. İyice, adamakıllı, sağlamca.

¹⁹¹⁰ müṣābih: sîf. (a. müṣābeh “benzemek”ten müṣābih) Benzeyen, benzer, mümâsil.

¹⁹¹¹ kıṣṣa: i. (a. kıṣṣa) 1. Kısa hikâye, ibretli hikâye, fıkra, rivâyet. 2. Vak’a, mâcerâ, sergüzeşt.

¹⁹¹² emsâl: i. (a. meşel “hikâye”nin çoğul şekli emsâl) Geçmişte olan şeyleri nakleden hikâyeler, kıssalar, destanlar.

emsâl: i. (a. mişl “eş, benzer”in çoğul şekli emsâl) [Türkçe’de daha çok tekil anlamında kullanılır] 1. Eş, eşler, benzer, benzer olanlar. 2. Örnek, örnekler, nümûne, nümûneler. 3. Yaşıt, yaşıtlar, akran. 4. mat. Katsayı.

¹⁹¹³ şüret: i. (a. şüret) 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. 2. Tarz, yol, şekil. 3. (Yazı veya resim için) Nüsha, kopya. 4. Resim, tasvir. 5. Yüz, çehre, surat. 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. 7. tasavvuf. Cenâbıhakk’ın sıfatlarının şehâdet âleminde tecellî etmiş şekli olan her varlık. 8. mat. Bayağı kesirlerde birimin eşit parçalarından kaç tâne alındığını gösteren ve kesir çizgisinin üstüne yazılan sayı, pay.

¹⁹¹⁴ kelimât: i. (a. kelime’nin çoğul eki -ât almış şekli kelimât) Kelimeler, sözler.

¹⁹¹⁵ nuṭḡ: i. (a. nuṭḡ) 1. Söz, konuşma, kelâm. 2. Söz söyleme hassası, söyleme yeteneği. 3. Dinleyenleri belli bir düşünce ve duygu etrâfında toplamak ve iknâ etmek maksadıyla bir kalabalığa karşı yapılan güzel ve etkili konuşma, söylev, hitâbe [Kelime bu anlamı Türkçe’de kazanmıştır]. 4. Tarikat büyüklerinin manzum sözleri.

¹⁹¹⁶ keyfiyet: i. (a. keyfe “nasıl, nice”den yapma mastar eki -iyyet ile keyfiyyet) 1. Bir şeyin taşıdığı şu veya bu hal, nasıl ve ne türlü olduğu, varlıklar arasındaki farkları meydana getiren durum, vasıf, nitelik. 2. İş, mesele, husus, vaziyet.

¹⁹¹⁷ idgām: i. (a. idgām) Arapça’da aynı cinsten olan veya yakın mahreçlerden çıkan iki harften birinciye ikinciye katarak okuma.

¹⁹¹⁸ izhār: i. (a. zühür “açığa çıkmak, âşikâr olmak”tan izhār) Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikâr etme.

¹⁹¹⁹ tefhīm: (a.i. fahm’dan) 1. Büyük sayma. 2. a. gr. Bir harf kalın okuma: rāğıb’daki “r” harfinin kalın, receb’deki “r” harfinin ince okunuşu gibi.

¹⁹²⁰ terkīk: i. (a. rikḡat “inceltmek; yumuşak olmak”tan terkīk) 1. İnceltme. 2. Yumuşatma, rikkate getirme.

¹⁹²¹ laṭīf: sîf. (a. luṭf - leṭāfet’tan laṭīf) 1. Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzik, yumuşak. 2. Maddeyle değil ruhla ilgili, gözle görülebilecek maddî bir varlığı olmayan. 3. i. “En ince işlerin bütün inceliklerini bilen, en ince şeyleri yapan, kullarına ince yollardan çeşitli faydalar ulaştıran” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

¹⁹²² med: i. (a. medd) 1. Gelgit (meddücezir), deniz veya nehir sularının yükseldiği devre, yükselme, kabarma. 2. Uzatma, çekme. 3. Yayma, döşeme, serme. 4. eski. dilb. Bir hecenin bir harfini, bilhassa elif sesini uzatarak telaffuz etme. 5. Arapça’da ve Arap harfli eski Türk alfabesinde hemzeden sonra gelen

itmek ve kaşr¹⁹²³ olanı kaşr itmek (2) ve imâle¹⁹²⁴ ile okumak. Zîrâ ‘Arablarnıñ luğatları birbirlerine muhâlif¹⁹²⁵ idi. Bu vechden¹⁹²⁶ Hağ celle ve ‘alâ anlara âsân itdi ki her insân kendi (3) lisânı üzre muvâfık¹⁹²⁷ olmakda ve diline âsân gelmekde okusun deyü. Andan Ebî ‘Ubeyde raḥimehu’l-lâh didi ki: Ol ‘Arablarnıñ luğatlarından yedi (4) büyük kabîlelerin¹⁹²⁸ luğatı üzre okumağdır. Kāmüsda¹⁹²⁹ dahı öyle zıkr olundu. Anlar Temîm kabîlesi¹⁹³⁰ ve Me‘ad kabîlesi¹⁹³¹ ki bunlar ‘Arablarnıñ cümlesinden (5) faşîh¹⁹³² ve a‘lâdır. Ve ba‘zılar didi ki: Ol yedi harf Kureyş luğatı ve Hevâzin kabîlesinin¹⁹³³ luğatı ve Hüzeyl kabîlesinin¹⁹³⁴ luğatı ve Yemen ehliniñ luğatıdır. (6) Ve ba‘zılar didi ki: Ol yedi harf kamusı Muḍar kabîlesi¹⁹³⁵ dilinedir. Ve ol yedi harf Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şânda dağınığdır. Kamusı bir kelimede (7) degildir. Ve ba‘zılar didi ki: Belki ba‘zı kelimelerde kamusı ola. Kavluhü Te‘âlâ 1936 عِبْدَ الطَّائِفِ (‘abede’t-ṭāğūt)¹⁹³⁷ gibi 1938 يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ

elifin yerini tutan ve hemze üzerine (İ) şeklinde yazılan uzatma işareti. 6. Şer’î mahkemelerde kadı ve kadı vekillerinin memûriyet sürelerini uzatma. 7. okçuluk. Ok atarken sağ elle giriş çekme.

¹⁹²³ kaşr: i. (a. kaşr) 1. Kısa kesme, kısaltma. 2. Kesme, azaltma, ihtisar etme. 3. Eksiklik, noksan. 4. Sözü öz ve kısa bir şekilde söyleme. 5. Aruz vezninde son tef’ilenin harekesiz olan son harfinin düşürölüp ondan önceki harekeli harfin harekesiz kılınması. 6. fıkıh. Seferilik hâlinde dört rekâtlık namazı iki rekât kılma.

¹⁹²⁴ imâle: i. (a. meyl “eğilmek, sapmak”tan imâle) 1. Bir tarafa doğru eğme, çevirme, meylettirme; eğilme, çevrilme. 2. edeb. Aruzda vezne uydurmak için kısa bir heceyi uzun hece sayılacak kadar uzun okuma veya sessiz harf ile biten kapalı heceyi bir kapalı ve bir açık hece gibi okuma.

¹⁹²⁵ muhâlif: sıf. ve i. (a. muhâlefet “uymamak, karşı çıkmak”tan muhâlif) 1. Uygun olmayan, uymayan, benzemeyen (şey), aykırı, zıt. 2. Karşı çıkan, karşı koyan (kimse). 3. İktidâra, devlet idâresini elinde bulunduranlara karşı olan, muhâlefette bulunan (kimse).

¹⁹²⁶ vech: i. (a. vech) 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, biçim, yol. 3. Sebep, vesîle.

¹⁹²⁷ muvâfık: sıf. (a. muvâfaqat “uygun olmak”tan muvâfık) 1. Uygun, münasip. 2. i. Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhâlif olmayan kimselerden her biri.

¹⁹²⁸ kabîle: i. (a. kabîle) Aynı soydan gelen ve bir başkanın yönetiminde yaşayan göçebe topluluk, boy.

¹⁹²⁹ kāmüs: i. (a. kāmüs) Bir dilin bütün kelimelerini içine alan büyük sözlük, büyük lugat kitabı; bir konuyle ilgili maddeleri alfabe sırasına göre toplayan geniş eser [Meşhur âlim Fîrûzâbâdî’nin (XV. yüzyıl) büyük Arapça lugatının ismi olup aslında “deniz, denizin en derin yeri, deryâ, okyanus” anlamında olan kelime bu esere isim olduktan sonra “sözlük” mânâsında kullanılmaya başlanmıştır].

¹⁹³⁰ Temîm kabîlesi: Adnânîler’e mensup bir Arap kabîlesi.

¹⁹³¹ Me‘ad kabîlesi: Adnânîler’in ana kollarından birini teşkil eden Arap kabîlesi.

¹⁹³² faşîh: sıf. ve i. (a. feşâhat “açık ve düzgün konuşmak”tan faşîh) 1. Güzel, âhenkli, açık ve anlaşılır şekilde düzgün ve yanlışsız söylenen (söz), fesâhatle söylenen (söz). 2. Sözü böyle söyleyen (kimse).

¹⁹³³ Hevâzin kabîlesi: Adnânîler’e mensup bir Arap kabîlesi.

¹⁹³⁴ Hüzeyl kabîlesi: Adnânîler’e mensup, şairleriyle ünlü bir Arap kabîlesi.

¹⁹³⁵ Muḍar kabîlesi: Araplar’ın dört ana kolundan biri.

¹⁹³⁶ Kur‘ân, (Mâide) 5/60 : “Tağūt’a tapanlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁹³⁷ ‘abede’t-ṭāğūt: Tağūt’a tapanlar.

‘abede: Tapanlar.

et-ṭāğüte (الطَّائِفِ) : Tağūt’a. Kelime ت harfi ile bitmiştir.

Tağūt: Hak yoldan saptıran, bazılarınca yaratılmışlık üstü konumunda tutulan varlık anlamında bir Kur‘an terimi.

¹⁹³⁸ Kur‘ân, (Yusuf) 12/12 : “Gezip oynasın.” (Metinde “nerta’ ve nel‘ab” şeklinde geçmektedir.) Âyetin tamamı alınmamıştır.

(yerta‘ ve yel‘ab)¹⁹³⁹ gibi. Ve ¹⁹⁴⁰بَاعِدُ بَيْنَ اسْفَارِنَا (bā‘id beyne esfārinā)¹⁹⁴¹ gibi ve بَعْدَابٍ (Terta‘ ترتع و تلعب) ¹⁹⁴²بَيْسٍ (bi‘azābin (8) be‘īsin)¹⁹⁴³ gibi. Bunların hūrūfları bedel olur. (Terta‘ ve tel‘ab) gibi طَاغُوت (tāgūt)¹⁹⁴⁴ gibi olur. Ve ba‘zılar didi ki: Ol yedi harf yedi kırā’atdır, şahīhi budur. Zīrā (9) ḥadīş-i şerīfe muvāfıktır. Bu yedi kırā’at zāhir¹⁹⁴⁵ oldu. Ve Ḥazret-i Resūl şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellemin mübārek lisānlarından alındı ve şahābeler andan (10) zabt¹⁹⁴⁶ itdiler. Ve Ḥazret-i ‘Osmān ve muşḥafları cem‘ idüp yazan şahābeler rıdvānu‘l-lāhi ‘aleyhim ecma‘in muşḥaflara indirdiler. Ve şahīhliğini (11) haber virdiler, işbāt itdiler. Ve içinde mütevātir¹⁹⁴⁷ olup işbāt olmayanın ḥazf¹⁹⁴⁸ itdiler. Ve bu harflerin gāhi¹⁹⁴⁹ ma‘nalarında muḥālif olur (12) ve gāh¹⁹⁵⁰ elfāzlarında. Lākin birbirine zıd degil ve ayru degildir, birdir. Ve ammā anlar ki ol yedi harfdan murād muḥālif ma‘nālardır. Ahkām¹⁹⁵¹ ve emsāller (13) ve kışaş¹⁹⁵² hikāyelerdir deyü söyleyenlerden ol büyük

¹⁹³⁹ yerta‘ ve yel‘ab: Qur‘ān, (Yusuf) 12/12.

yerta‘: Gezzin.

ve yel‘ab: Ve oynasın.

¹⁹⁴⁰ Qur‘ān, (Sebe) 34/19 : “Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁹⁴¹ bā‘id beyne esfārinā: (Qur‘ān, Sebe: 34/19)

bā‘id: Uzaklaştır.

beyne: Arasını.

esfārinā: Seferlerimizin.

¹⁹⁴² Qur‘ān, (Araf) 7/165 : “Şiddetli bir azap ile.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

¹⁹⁴³ bi‘azābin be‘īsin: (Qur‘ān, Araf: 7/165)

bi‘azābin: Bir azab ile.

be‘īsin: Çetin.

¹⁹⁴⁴ tāgūt: Kelime ṣ harfi ile bitmiştir. 7b/7 de kelime طَاغُوت şeklinde yazılmıştır.

¹⁹⁴⁵ zāhir: sif. ve i. (a. zuhūr “âşikâr olmak, görünmek”ten zāhir) 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. 3. tasavvuf. (Âlem-i zāhir’den kısaltma yoluyla) Görünen âlem. 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mânâ ehli olmayan kimse. 5. “Varlığı kâinatta tecellisiyle âşikâr olan, açık olarak görünen” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. 7. Elbette, şüphesiz.

zāhir olmak: Görünür duruma gelmek, açığa çıkmak, meydana çıkmak.

¹⁹⁴⁶ zabt: i. (a. zabt) 1. Tutma, kuvvetle tutma. 2. Yönetimi altına alma, sâhip olma. 3. Bir yeri silâh zoruyla ele geçirme. 4. Yazı veya makine ile kaydetme, tespit etme. 5. Akılda tutma.

zabt etmek: 1. Tutmak. 2. Zorla ele geçirmek, yönetimi altına almak, sâhip olmak. 3. (Bir yeri) Silâh zoruyla almak. 4. (Yazı veya makine ile) Kaydetmek, tespit etmek. 5. Akılda tutmak.

¹⁹⁴⁷ mütevātir: sif. (a. tevâtür “ağızdan ağıza yayılmak”tan mutevātir) 1. Ağızdan ağıza yayılan, herkesin dilinde gezen, tevâtür yoluyla gelen. 2. Aralarında anlaşarak yalan söylemeleri mümkün olmayan büyük bir topluluk tarafından nakledilen (haber veya hadis).

¹⁹⁴⁸ ḥazf: i. (a. ḥazf) 1. Ortadan kaldırma, kaldırılma, çıkarma, silme. 2. Noktasız harflerden meydana gelen kelimelerle manzûme veya mensur yazı yazma. 3. Söylenmesi gerekmeyen sözü söylememe, yazmama, ibâreden çıkarma. 4. Aruz vezninde “fâilâtün” cüzünün “fâilün” şekline sokulması.

Kelime metinde ḥazf olarak yazılmıştır.

¹⁹⁴⁹ gāhi: zf. (f. gāh’tan gāhi > gehi) Ara sıra, bâzan, bâzı defa.

¹⁹⁵⁰ gāh: i. (f. gāh > geh) 1. Zaman, vakit. *2. zf. Bâzan, bâzı zaman, kâh [Tekrar edilerek kullanılır].

¹⁹⁵¹ ahkām: i. (a. ḥukm’ün çoğul şekli ahkām) 1. Hükümler, kânunlar, emirler, buyruklar. 2. Yıldızlardan ve muhtelif alâmetlerden çıkarılan anlamlar ve varılan sonuçlar.

¹⁹⁵² kışaş: i. (a. kışşa’nın çoğul şekli kışaş) Kıssalar, hikâyeler, rivâyetler.

haṭādır. Zīrā Ḥazret-i Resūl şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem anlarla okumanın cāizliğine¹⁹⁵³ bir ḥarfiñ (14) yerine anlardan biri bedel¹⁹⁵⁴ olmasına işāret itdi. Lākin cemi¹⁹⁵⁵ Müslümānlarıñ 'ulemāları öyle taqđır¹⁹⁵⁶ itdiler ki meşel olan āyetiñ yerine aḥkām¹⁹⁵⁷ āyetinden birini (15) bedel itmek ḥarāmdır. Meşelā¹⁹⁵⁸ āyetleriñ āhirinde gelenlerden 1959 غُفُورٌ رَّحِيمٌ (gafūrun raḥīm)¹⁹⁶⁰ yerine 1961 سَمِيعٌ عَلِيمٌ (semi'un 'alīm)¹⁹⁶² okumak fāsīd¹⁹⁶³ ve büyük ḥaṭādır. 'Ulemālarıñ ve müfessirleriñ¹⁹⁶⁴ (16) kaması Kūr'ān-ı 'azīmü's-şānın naẓmını¹⁹⁶⁵ tağyir¹⁹⁶⁶ itmek cā'iz degil ḥarāmdır, didiler. İmdi Müslim ḥazreti ile Buhārī ḥazretiniñ ittifaķında عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أقراني جبريل على حرف واحد فراجعتَه فزادني فلم أزل أستزيده ويزيدني حتى انتهى إلى سبعة أحرف¹⁹⁶⁷ ('An ibn 'Abbās (17) rağiya'l-lāhu 'anhümā: Enne Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi

¹⁹⁵³ cā'iz: sīf. ve i. (a. cevāz "yasak olmamak"tan cā'iz) 1. din. Din ve törece işlenmesi emir veya yasak edilmediği için yapılmasında bir sakınca bulunmayan, izin verilmiş sayılan (şey). 2. Yerinde, uygun, doğru olan (şey).

Kelime hemzesiz yazılmıştır.

¹⁹⁵⁴ bedel: i. (a. bedel) 1. Değer, fiyat. 2. Bir şeyin yerini tutan başka bir şey. 3. Bir şeyin yerine verilen şey, karşılık, ivaz. 4. din. Birinin yerine onun parasıyla hacca giden kimse. 5. Kısa dönem askerlik yapmak veya hiç yapmamak isteyenlerin devlete ödedikleri para. 6. zf. Karşılık olarak, yerine.

¹⁹⁵⁵ cemi: sīf. (a. cem "toplamak"tan cemi) Bütün, hep, cümle.

¹⁹⁵⁶ taqđır: i. (a. qadr "miktârını belirtmek, yüceltmek, hükmetmek"ten taqđır) 1. Beğenme, güzel bulduğunu, beğendiğini belirtme. 2. Bir kimsenin veya şeyin önemini, değerini anlama. 3. Kıymet biçme, değerini belirleme.

4. kısaltma yoluyla. Okullarda başarılı öğrencilere verilen teşvik belgelerinden biri, takdirnâme. 5. Ezelde Cenâb-ı Hakk'ın olmasını dilediği şeyler, her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar, alın yazısı, kader.

¹⁹⁵⁷ iḥkām: i. (a. iḥkām) Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, güçlendirme, tahkim etme.

aḥkām: i. (a. ḥukm'ün çoğul şekli aḥkām) 1. Hükümler, kânunlar, emirler, buyruklar. 2. Yıldızlardan ve muhtelif alâmetlerden çıkarılan anlamlar ve varılan sonuçlar.

¹⁹⁵⁸ meşelā: zf. (a. meşel "örnek, benzer"ten meşelā) Misal olarak, örnek olarak, söz gelişi.

¹⁹⁵⁹ Kūr'ān, (Hucurât) 49/5

¹⁹⁶⁰ gafūrun raḥīm: Kusurları örten, adaletle en ziyade merhamet eden Cenab-ı Hak (C.C.). Mü'minlerin kusurlarını affederek muhafaza eden.

¹⁹⁶¹ Kūr'ān, (Hucurât) 49/1

¹⁹⁶² semi'un 'alīm: (Allah) işitendir, bilendir.

¹⁹⁶³ fāsīd: sīf. (a. fesād "bozulmak, mahvolmak"tan fāsīd) 1. Fesâda uğramış, bozulmuş, bozuk, kötü. 2. İyi bir işi bozan, fesatçı, ara bozucu, müfsit.

¹⁹⁶⁴ müfessir: i. (a. tefsir "açıklamak"tan müfessir) 1. Açıklayan, îzah eden kimse. 2. Kur'ân-ı Kerim âyetlerini tefsir usûlüne göre açıklayan, bu hususta eser yazan kimse.

¹⁹⁶⁵ naẓm: i. (a. naẓm) 1. Vezinli, kâfiyeli söz dizisi. 2. (Kur'ân için) Metin.

¹⁹⁶⁶ tağyir: i. (a. ğayr "değiştirmek"ten tağyir) 1. Değiştirme, başka şekle sokma. 2. Bozma.

¹⁹⁶⁷ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/138/1766.htm> Erişim Tarihi: 13.01.2022, Saat: 21:30.

Buhārī, Sahih-i Buhārī, Kitabu Fedâilu'l-Kur'ân, 1766-4991.

https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&ID=5&bk_no=49&idfrom=4&idto=4

Erişim Tarihi: 13.01.2022, Saat: 21:33.

vesellem kâle “Akṛā’eni¹⁹⁶⁸ Cibrîl’ü¹⁹⁶⁹ ‘alā ḥarfîn vāḥidin¹⁹⁷⁰ ferāca’tühü¹⁹⁷¹ feẓādeni¹⁹⁷² felem ezel¹⁹⁷³ esteẓidehu¹⁹⁷⁴ ve yezîdüni¹⁹⁷⁵ ḥattā¹⁹⁷⁶ (18) intehā¹⁹⁷⁷ ilā seb’ati aḥrûfin¹⁹⁷⁸.”) İbn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā ḥazretinden rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resûl buyurdu “Cebrā’îl¹⁹⁷⁹ ‘aleyhi’s-selām baña Ḳur’ân’ı (19) bir ḥarf üzerine okudu. Andan ben daḥı ziyāde itmesin diledim. Cebrā’îl daḥı Rabb’isinden diledi. Bir ḥarf daḥı ziyāde itdi. Ben daḥı ziyāde (20) itmesin diledim. Ol daḥı Rabb’isinden diledi. Bir ḥarf daḥı ziyāde itdi. Ben durmayup ziyāde itmesin diledikce ol daḥı Ḥaḳ Te’ālî’den dileyüp gitdikce (21) ziyāde iderek tā yedi ḥarfe irdi. Andan murād bolluḳ, vüs’at¹⁹⁸⁰ olup okuyanlara āsân ve ḥafîf olmasın dilemek idi.” Müslim ḥazretinde (22) عن أبي بن كعب رضي الله عنه قال كنت في المسجد فدخل رجل يصلي فقرأ قراءة أنكرتها (22) عليه ، ثم دخل عليه رجل آخر فقرأ قراءة سوى قراءة صاحبه ، فلما قضينا الصلاة دخلنا جميعا على رسول الله صلى الله عليه وسلم - فقلت : إن هذا قرأ قراءة أنكرتها عليه فدخل آخر فقرأ قراءة سوى قراءة صاحبه فأمرهما رسول الله صلى الله عليه وسلم - فقرأ فحسن النبي صلى الله عليه وسلم شأنهما فسقط في نفسي من التكذيب ولا إذ كنت في الجاهلية ، فلما رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما غشيني قد ضرب على صدري ففضت عرقا وكأنا أنظر إلى الله عز وجل فرقا فقال لي يا أباي أرسل إلي أن أقرأ على حرف واحد فرددت إليه أن هون على أمتي فرد إلي الثانية أن اقروه على حرفين فرددت إليه أن هون على أمتي وأخرت الثالثة ليوم تر غب إلي الناس كلهم ردة رددتها مسألة تسألنيها فقلت اللهم اغفر لأمتي اللهم اغفر لأمتي وأخرت الثالثة ليوم تر غب إلي الناس كلهم

1981 Küntü¹⁹⁸² fî’l-mescidi¹⁹⁸³ (‘An Ubey bin Kā’b raḍiya’l-lāhu ‘anh kâle: “Küntü¹⁹⁸² fî’l-mescidi¹⁹⁸³ حتى ابراهيم

¹⁹⁶⁸ akṛā’eni: Bana okuttu.

¹⁹⁶⁹ Cibrîl: i. (a. Cibrîl) Cebrâil.

¹⁹⁷⁰ ḥarfîn vāḥidin: Bir harf.

¹⁹⁷¹ ferāca’tühü: Ona müracaat ettim.

¹⁹⁷² feẓādeni: Okuyuşunu artırdı.

¹⁹⁷³ felem ezel: Devam ettim.

¹⁹⁷⁴ esteẓidehu: Artırmasını istemeye.

¹⁹⁷⁵ ve yezîdüni: O da artırdı.

¹⁹⁷⁶ ḥattā: Tā ki.

¹⁹⁷⁷ intehā: Ulaştı.

¹⁹⁷⁸ ilā seb’ati aḥrûfin: Yedi harfe.

¹⁹⁷⁹ Cebrā’îl: i. (a. Cebrā’îl < İbr.) Dört büyük melekten biri, Allah’ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek, Cibril [Diğerleri Azrâil, İsrâfil ve Mikâil’dır].

¹⁹⁸⁰ vüs’at: i. (a. vus’at) 1. Genişlik, bolluk. 2. Güçlü olan para durumu, iyi olan mâlî durum, mâlî güç. 3. mec. Güç, kudret.

¹⁹⁸¹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0820.htm> Erişim Tarihi: 13.01.2022, Saat: 23:45.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 820-273.

https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&ID=4414&bk_no=79&flag=1 Erişim Tarihi: 13.01.2022, Saat: 23:50.

¹⁹⁸² күntü: idim.

¹⁹⁸³ fî’l-mescidi: Mescitte.

fedehale¹⁹⁸⁴ recülün¹⁹⁸⁵ yuşalli¹⁹⁸⁶ fe qarā'e¹⁹⁸⁷ kırā'aten¹⁹⁸⁸ enkertühā 'aleyhi¹⁹⁸⁹
 şümme dahale¹⁹⁹⁰ 'aleyhi¹⁹⁹¹ recülün āharun fe qarā'e kırā'aten sivā¹⁹⁹² kırā'ati¹⁹⁹³ (23)
 şāhibihi¹⁹⁹⁴ felemmā қаdaynā'ş-şalāte¹⁹⁹⁵ dahalnā¹⁹⁹⁶ cemī'ān¹⁹⁹⁷ 'alā Resūlu'l-lāh
 şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem fe kultü¹⁹⁹⁸ inne hāzā¹⁹⁹⁹ qarā'e kırā'aten enkertühā 'aleyhi
 fe dahale²⁰⁰⁰ āharun²⁰⁰¹ (24) fe qarā'e kırā'aten sivā kırā'ati şāhibihi fe emerahümā²⁰⁰²
 Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem fe qarā'ā²⁰⁰³ fe hassene²⁰⁰⁴ en-nebiyü şalla'l-
 lāhu 'aleyhi vesellem şe'nehümā²⁰⁰⁵ fe seқата²⁰⁰⁶ fī (25) nefsi²⁰⁰⁷ mine't-tekzībī²⁰⁰⁸ ve
 lā²⁰⁰⁹ iz küntü²⁰¹⁰ fī'l-cāhiliyyeti²⁰¹¹ felemmā rāy Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi

¹⁹⁸⁴ fedehale: Girdi.

¹⁹⁸⁵ recülün: Bir adam, bir kişi.

¹⁹⁸⁶ yuşalli: Namaz kıldı, namaza durdu.

¹⁹⁸⁷ fe qarā'e: Okudu.

¹⁹⁸⁸ kırā'aten: Bir kıraat ile, bir okuyuşla.

¹⁹⁸⁹ enkertühā 'aleyhi: Yabancıladığım, inkâr ettiğim.

¹⁹⁹⁰ dahale: Girdi.

¹⁹⁹¹ 'aleyhi: Önceki adamın peşinden.

¹⁹⁹² sivā: Farklı.

¹⁹⁹³ kırā'ati: Okuyuşundan.

¹⁹⁹⁴ şāhibihi: Arkadaşının.

¹⁹⁹⁵ felemmā қаdaynā'ş-şalāte: Namazı bitirdiğimiz zaman.

eş-şalāte: Namazı.

¹⁹⁹⁶ dahalnā: Gittik.

¹⁹⁹⁷ cemī'ān: Hep berāber, cümlemiz.

¹⁹⁹⁸ fe kultü: Dedim ki.

¹⁹⁹⁹ inne hāzā: Bu adam.

²⁰⁰⁰ fe dahale: Sonra geldi.

²⁰⁰¹ āharun: Diğer.

āhar: sıf. (a. āhar) Başka, diğer.

²⁰⁰² fe emerahümā: O ikisine emretti.

²⁰⁰³ fe qarā'ā: Okudular.

²⁰⁰⁴ fe hassene: Beğendi.

²⁰⁰⁵ şe'nehümā: Durumlarını.

şe'n: i. (a. şe'n) 1. İş, fiil. 2. Yeni ortaya çıkan iş, yeni durum, olay, hâdise.

²⁰⁰⁶ fe seқата: Düştü.

²⁰⁰⁷ fī nefsi: Nefsine.

²⁰⁰⁸ mine't-tekzībī: Tekzip.

tekzīb: i. (a. kızb “yalan söylemek”ten tekzīb) 1. Yalanlama, doğru olmadığını açıklama. 2. Gazete, dergi, radyo veya televizyonda yer alan bir haberin aslı olmadığını açıklama. 3. kısa. Bu maksatla yazılan yazı.

²⁰⁰⁹ ve lā: Düşmemişti.

²⁰¹⁰ iz küntü: Bile.

²⁰¹¹ fī'l-cāhiliyyeti: Cahiliye döneminde.

vesellem mā ḡaşıyeni²⁰¹² kad ḡarabe²⁰¹³ ‘alā ṣadri²⁰¹⁴ feḡıdtü ‘arḡān²⁰¹⁵ (26) ve ke ennemā²⁰¹⁶ enḡuru ilā’l-lāhi ‘azze ve celle feraḡān²⁰¹⁷ fe ḡāle lī²⁰¹⁸ yā Ubey ürsile²⁰¹⁹ ileyye²⁰²⁰ en aḡrā’e²⁰²¹ ‘alā ḡarfin vāḡidin feradedtü²⁰²² ileyhi²⁰²³ en hevvin²⁰²⁴ ‘alā ümmeti²⁰²⁵ feradde ileyye’ş-şānīyete²⁰²⁶ (27) en aḡra’uhu²⁰²⁷ ‘alā ḡarfeyni²⁰²⁸ feradedtü ileyhi en hevvin ‘alā ümmeti feradde lī eš-şālīsete²⁰²⁹ en aḡra’uhu ‘alā seb’ati²⁰³⁰ aḡrufin²⁰³¹ ve leke²⁰³² bi-küllü raddetin radedtükeḡā (28) mes’eletün tes’elinīḡā fe ḡultü Allāḡümmaḡfir²⁰³³ li ümmeti²⁰³⁴ Allāḡümmaḡfir li ümmeti ve aḡḡartü²⁰³⁵ eš-şālīsete²⁰³⁶

²⁰¹² mā ḡaşıyeni: İçime düşen hissi, vesveseyi.

²⁰¹³ kad ḡarabe: Vurdu.

ḡarb: i. (a. ḡarb) 1. Vurma, vuruş. 2. Dövme. 3. Mādenī para basma.

²⁰¹⁴ ‘alā ṣadri: Göğsümün üzerine.

ṣadr: i. (a. ṣadr) 1. Göğüs, sine. 2. Kalp, yürek. 3. Bir şeyin başı, baş tarafı, en yüksek yeri. 4. Baş, başkan, reis. 5. târiḡ. (Sadr-ı a’zam tamlamasının kısaltılmış şekli olarak) Sadrâzam. 6. edeb. Bir beyitteki birinci mısırâm ilk cüzü.

²⁰¹⁵ feḡıdtü ‘arḡān: Benden ter boşandı.

‘arḡān: (a.i.) Terleme.

²⁰¹⁶ ve ke ennemā: Neredeyse, sanki.

²⁰¹⁷ feraḡān: Deḡsete düşmüş bir halde, korkup.

²⁰¹⁸ lī: Bana.

²⁰¹⁹ ürsile: Gönderildi.

²⁰²⁰ ileyye: Bana.

²⁰²¹ en aḡrā’e: Okumam.

²⁰²² feradedtü: Geri döndüm.

²⁰²³ ileyhi: Ona.

²⁰²⁴ en hevvin: Hafifletsin, kolaylık olsun diye.

hevn: i. (a. hevni) 1. Kolaylık, sühûlet. 2. Deḡersizlik, önemsizlik, hakirlik.

²⁰²⁵ ‘alā ümmeti: Ümmetime.

²⁰²⁶ ileyye’ş-şānīyete: İkiye.

şānī: sıf. (a. şānī) İkinci.

²⁰²⁷ en aḡra’uhu: Okuyayım diye.

²⁰²⁸ ḡarfeyni: İki harf.

²⁰²⁹ (lī eš-şālīsete) Üç.

²⁰³⁰ seb’ati: Yedi.

²⁰³¹ aḡrufin: Harf.

²⁰³² ve leke: Senindir.

²⁰³³ Allāḡümmaḡfir: Ey Allāḡ’ım baḡışla.

Allāḡümme: Ey Allah’ım.

maḡfıret: i. (a. ḡufrā’dan maḡfıret) Allah’ın lutuf ve merhamet ederek kullarının günahlarını affetmesi, baḡışlaması, yarlıgama.

²⁰³⁴ li ümmeti: Ümmetimi.

²⁰³⁵ ve aḡḡartü: Ve erteledim.

²⁰³⁶ eš-şālīsete: Üçüncüyü.

li yevmin terğabu²⁰³⁷ ileyye²⁰³⁸ en-nāsi²⁰³⁹ küllihim²⁰⁴⁰ hattā²⁰⁴¹ İbrāhim'u.”) (29) Ya ‘nī, Ubey bin Kā‘b rağiya‘l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: Mescidde idim, bir kiři girdi, namāz kıldı. Bir kırā‘at ile okudı ki (30) ben anuñ ol okumasın inkār itdim. Anuñ üzerine bir kiři dağı girdi. Ol dağı ol bir kiřiniñ okuduğı kırā‘atden ğayr kırā‘at ile (31) okudı. Anı dağı inkār itdim. Andan namāzı kılop kurtulduğda cümlemiz Ḥazret-i Resūl’uñ yanına gidüp: Yā Resūlu‘l-lāh bu kiři Qur‘ān’ı bir kırā‘at (32) ile okudı. Ben anı inkār²⁰⁴² itdim. Andan soñra bu kiři dağı gelüp ol da ayađdařınıñ okuduğı kırā‘atden ğayr kırā‘at ile okudı. (33) Anı dağı inkār itdim, didim. Ḥazret-i Resūl anlara okumalarına emr itdi. İkişi dağı okudılar. Ḥazret-i Resūl anlarıñ okumaların (34) begendi ve kabūl itdikde benim derūnuma nübüvveti²⁰⁴³ inkār ve yalan idecek bir vesvese²⁰⁴⁴ düşdi ki cāhiliyetde²⁰⁴⁵ iken öyle inkār ve nübüvveti yalan (35) itmek düşmedi idi. Ḥazret-i Resūl beni ol inkār ve yalan itmek vesvesesi kapladığın duyduğlarında hemān²⁰⁴⁶ göğsüme mübārek elleriyle bir kerre (36) urduğlarında Şeytān’ın²⁰⁴⁷ baña ol virdiği vesvese derūnumdan gitdikde şanki kendimi ḥuzūr-ı Bārī‘de²⁰⁴⁸ görür olup ‘azameti²⁰⁴⁹ heybetinden²⁰⁵⁰ korđup **[8a]** (1) řan tere batdım. Ol

²⁰³⁷ terğabu: Yönelirler.

²⁰³⁸ ileyye: Bana.

²⁰³⁹ en-nāsi: İnsanlar.

²⁰⁴⁰ küllihim: Bütün.

²⁰⁴¹ hattā: bağl. (a. ḥattā) “Bile, dahi, üstelik, bundan başka, hem de” gibi anlamı kuvvetlendirmek için kullanılır.

²⁰⁴² inkār: i. (a. neker “bilmemek, tanımamak”tan inkār) Kabul ve tasdik etmeme, tanımama.

inkār etmek (eylemek): 1. Kabul ve tasdik etmemek, tanımamak. 2. (Yaptığını, söylediğini) Israrla saklamak, (olanı ve doğruyu) kabul etmemek.

²⁰⁴³ nübüvvet: i. (a. nubuvvet) Peygamberlik, nebilik.

²⁰⁴⁴ vesvese: i. (a. vesvese) Nefsin gönüle getirdiği boş, faydasız ve huzursuzluk verici şeyler, vehim, kuruntu, şüphe, řکیل.

²⁰⁴⁵ cāhiliyet: i. (a. cāhil’den yapma mastar eki -iyyet ile cāhiliyyet) 1. Cāhillik, bilgisizlik. 2. Araplar’ın İslāmiyet’ten önceki dönemine verilen isim [Cāhiliye şeklinde de kullanılır].

²⁰⁴⁶ hemān: zf. (f. hemān) Hemen kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli: 1. Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden. 2. Aşağı yukarı, yaklaşık, takrīben. 3. Ancak, sādece, yalnız; fakat, illā.

²⁰⁴⁷ şeytān: i. (a. şeytān < İbr. řātān) [Kelime batı dillerine de geçmiştir] 1. Meleklerin başı ve hocası olduğu halde isyan edip Allah’ın emirlerine karşı geldiği için huzurdan kovulan ve rahmetten uzak kalan āē varlık, iblis.

2. Bu varlığın devāmı olarak insanda bulunan ve ona musallat olup doğru yoldan uzaklaştıran, dāima fenālıđa, isyāna teşvik eden kötü kuvvet. 3. mec. Karakterinde kibir, azamet, hile vb. kötü sıfatlar hākim olan, azgın, habis, şerir kimse. 4. Çok zeki ve kurnaz kimse [Bilhassa zeki ve yaramaz çocuklar için kullanılır].

²⁰⁴⁸ ḥuzūr-ı Bārī: Allāh’ın huzuru.

bārī: i. (a. ber’ “yaratmak”tan bārī) “Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

²⁰⁴⁹ ‘azamet: i. (a. ‘azamet) 1. Büyüklük, ululuk, yücelik, celāl. 2. Debdebe, ihtişam. 3. Kibir, gurur.

²⁰⁵⁰ heybet: i. (a. heybet) 1. İnsanda korku ve sayđı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet. 2. Bir řey karşısında hissedilen korku ile karşık sayđı duygusu. 3. tasavvuf. Sūfilerin, Allah’ın celāl tecellilerinden birine vākıf veya mazhar olmaları dolayısıyla kalplerinde hissettikleri havftan ve kabzdan

dem Hâzret-i Resûl baña buyurdi ki: “Yâ Ubeyy baña Qur’ân irsâl²⁰⁵¹ olunduğda bir harf üzerine okuyayım deyü emr olundu. Ben dönüp (2) ümmetime âsân olsun okuması deyü gayrısın diledim. Emr geldi ki iki harf üze okuyayım deyü. Ben yine²⁰⁵² dönüp ümmetime âsân olması (3) için gayrısın diledim. Üç harf üze okumağa emr olundum. Öyle öyle yeddi harf üze okumağa emr olundum. Andan baña dinildi ki: (4) Seniñ bu üç kerre redd itmege ašlā redd olmayup Haqq’a kabûl olacağ üç dilek virildi ki ol dem kabûl olunur. Ben اللهم اغفر لأمتي اللهم اغفر لأمتي (Allāhümmağfir li ümmeti Allāhümme- (5)agfir li ümmeti) deyü ikisini ümmetime mağfired diledim. Birini ol kıyāmet gününde cemi’-i halk tā İbrāhim ‘aleyhi’s-selāmā varınca kadar baña gelüp düşmeleri (6) için te’hîr²⁰⁵³ idüp alıkdum.” Bunda Hâzret-i Ubey bin Kā’b rağiya’l-lāhu ‘anh hâzretine Qur’ân öyle kırā’at kırā’at okunduğun evvelî²⁰⁵⁴ eşitmediginden kendine (7) bir hayret gelince Şeytān fırsat bulup nübüvvete tekzîbe²⁰⁵⁵ vesvese virdi. Hâzret-i Resûl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem mübārek eli ile göğsüne urduğda (8) ol vesvese gitdi. Ve bu vesvese ve şek²⁰⁵⁶ eger temellenmez ise māni’ degildir. Tîz²⁰⁵⁷ dönüp andan tevbe ider. İnsāna çok ‘arîz²⁰⁵⁸ olur. Ve dahı Beğavî (9) raḥimehu’l-lāh hâzreti rivāyet itdi ki: عن ابن مسعود عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ لِكُلِّ آيَةٍ مِنْهُ وَيُرْوَى لِكُلِّ حَرْفٍ مِنْهُ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِكُلِّ حَدٍّ مَطْلَعٌ²⁰⁵⁹ (‘An ibn Mes’ūd ‘ani’n-nebî şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ennehu kâle: “İnne’l-Qur’ân’e²⁰⁶⁰ nezele²⁰⁶¹ ‘alā seb’ati aḥrufin li külli

da öte korku hâli [Sûfinin duygularını yok edip onun dış dünyâdan kopmasına ve gaybet hâline düşmesine sebep olur].

²⁰⁵¹ irsâl: i. (a. resel > irsâl) Gönderme, yollama.

²⁰⁵² yine: zf. (Eski Türk. yana, yan-mak “geri dönmek”ten zarf-fiil ekinin kalıplaşmasıyla yan-a > *yene > yine) 1. Bir daha, tekrar, gene. 2. Öyle de olsa, buna rağmen.

²⁰⁵³ te’hîr: i. (a. āḥir “son”dan te’hîr) 1. Erteleme, sonraya bırakma. 2. Geciktirme, geciktirilme.

²⁰⁵⁴ evvelî: sıf. (İyelik ekinin kalıplaşmasıyla evvel+i) halk ağzı. 1. Bir önceki, dün değil daha önceki, evvelki. 2. zf. Eskiden.

²⁰⁵⁵ tekzîb: i. (a. kizb “yalan söylemek”ten tekzîb) 1. Yalanlama, doğru olmadığını açıklama. 2. Gazete, dergi, radyo veya televizyonda yer alan bir haberin aslı olmadığını açıklama. 3. kısa. Bu maksatla yazılan yazı.

²⁰⁵⁶ şekk: i. (a. šekk) Şüphe, zan.

²⁰⁵⁷ tîz: sıf. (f. tîz) Çabuk, seri, tez.

²⁰⁵⁸ ‘arîz: sıf. (a. ‘arz “aslında olmayıp sonradan ortaya çıkmak”tan ‘arîz) Sonradan ortaya çıkan.

‘arîz olmak: 1. Aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkmak. 2. (Hoş olmayan bir durum veya bir hastalık) Görülmeye başlamak, gelip çatmak, musallat olmak.

²⁰⁵⁹ Eski, a.g.e., s. 100.

Begavî, Şerhu’s-Sünne, thk. Şuayb el-Arnaût, (Dimeşk-Beyrut, el-Mektebetü’l-İslâmî, 1403/1983) C. IV, s. 506, nr. 1228.

²⁰⁶⁰ inne’l-Qur’ân’e: Muhakkak ki Kur’ân.

²⁰⁶¹ nezele: İndi.

āyetin²⁰⁶² minhü²⁰⁶³ ve (10) yurvā²⁰⁶⁴ li külli ḥarfin²⁰⁶⁵ minhü zāhrün²⁰⁶⁶ ve baṭnün²⁰⁶⁷ ve li küllin²⁰⁶⁸ haddün²⁰⁶⁹ ve maṭla‘un²⁰⁷⁰.” İbn Mes‘ūd raḍiya‘l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: Ḥazret-i Resūl buyurdi: (11) “Ḳur‘ān yeddi ḥarf üzerine indi. Anuñ her āyetiniñ ve bir rivāyetde her ḥarfiniñ zāhiri²⁰⁷¹ ve bāṭını²⁰⁷² var. Ve ḥaddi ve fehm itmege irecek yeri var.” Ba‘zılar: Zāhiri (12) Ḳur‘ān’ın lafzıdır ve bāṭını te‘vīlidir²⁰⁷³, didi. Ve ba‘zılar didi ki: Zāhiri içinde selef²⁰⁷⁴ ‘āşī²⁰⁷⁵ olup anuñ içün ‘azāb²⁰⁷⁶ ile helāk²⁰⁷⁷ olan kavimlerin hikāyeleri (13) var. Anlar zāhiren ḥaberdır. Bāṭinen sizler de anlar gibi olmayın deyü va‘z²⁰⁷⁸ u naşihatdır. Ve ba‘zılar didi ki: Zāhiri nāzil olduğu gibi

²⁰⁶² li külli āyetin: Her bir āyetin.

²⁰⁶³ minhü: Kur‘ān’dan.

²⁰⁶⁴ ve yurvā: Ve bir rivāyetde.

²⁰⁶⁵ li külli ḥarfin: Her bir harfin.

²⁰⁶⁶ zāhrün: Dış yüzü.

²⁰⁶⁷ baṭnün: İç yüzü.

²⁰⁶⁸ ve li küllin: Her birinin vardır.

²⁰⁶⁹ haddün: Haddi, sınırı.

ḥad: i. (a. ḥadd) 1. Sınır. 2. Derece, mertebe. 3. din. Cenâbıhakk’ın Kur‘ān-ı Kerim’de insanların hareket ve davranışları için belirlediği sınır. 4. eski mat. Bir denklemde birbirinden (+) veya (–) işaretleriyle ayrılan kısımların her biri, terim. 5. mantık. Bir kaziyede konu ile yüklemde her biri, terim. 6. fels. İlimlerde konunun kavranmasını sağlayan ve ifâde ettiği şeyi kesin şekilde bildiren târiflerden her biri, terim.

²⁰⁷⁰ ve maṭla‘un: Ve doğuş yeri.

maṭla‘: i. (a. tulū “doğmak”tan maṭla‘) 1. Güneş, ay ve yıldızların doğması. 2. (Gök cisimleri gibi maddi veya fikir, ilham, nur vb. mânevî şeyler için) Doğacak yer, doğuş yeri, tulû mahalli. 3. edeb. Bir kasîde veya gazelin mısraları birbiriyle kâfiyeli olan ilk beyti.

²⁰⁷¹ zāhir: sıf. ve i. (a. zuhūr “âşikâr olmak, görünmek”ten zāhir) 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. 3. tasavvuf. (Âlem-i zāhir’den kısaltma yoluyla) Görünen âlem. 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mânâ ehli olmayan kimse. 5. “Varlığı kâinatta tecellîsiyle âşikâr olan, açık olarak görünen” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. 7. Elbette, şüphesiz.

²⁰⁷² bāṭın: i. (a. baṭn “iç taraf, karın” ve buṭün “gizli olmak”tan bāṭın) 1. İç yüz, dâhil, derûn, zamir. 2. Sır. 3. “Görünmeyen, gizli olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır. 4. sıf. ve i. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey).

²⁰⁷³ te‘vîl: i. (a. evl “geri dönmek”ten te‘vîl) 1. Bir söz veya davranışa bilinen anlamından başka bir anlam verme, başka bir mânâ ile yorumlama. 2. din. Kur‘ān-ı Kerim’i ve diğer kutsal metinleri farklı bir görüşle yorumlama.

²⁰⁷⁴ selef: i. (a. selef) 1. Bir mevkide daha önce bulunan ve yerine geçilen kimse. 2. Bizden öncekiler, bizden önce yaşamış kimseler, atalar, ecdat.

²⁰⁷⁵ ‘āşī: sıf. ve i. (a. ‘işyān “baş kaldırmak”tan ‘āşī) 1. Baş kaldıran, isyan eden (kimse), isyankâr, serkeş. 2. Devlete ve kurulu düzene karşı baş kaldıran, ayaklanan (kimse), isyancı. 3. Allah’ın emirlerine uymayan, günahkâr (kimse).

²⁰⁷⁶ ‘azāb: i. (a. ‘azāb) 1. Organlarda duyulan ızdırıp, organik acı. 2. din. Kâfirlere ve günahkârlara ölümden sonra verilecek cezâ. 3. Pişmanlık, çaresizlik, korku vb. durumların verdiği sıkıntı, işkence, keder.

²⁰⁷⁷ helāk: i. (a. helāk) 1. Ölme, mahvolma, yok olma. 2. Perişan olma, bitkin duruma gelme.

²⁰⁷⁸ va‘z: i. (a. va‘z) 1. İbâdet yerlerinde yetkili ve görevli bir kimse tarafından yapılan dinî konuşma. 2. teşmil. Öğüt, nasihat.

dil ile okumaktır, (14) bātını ma'naların aňlamağa kalb ile fikr ve tedbīr²⁰⁷⁹ itmekdir. Ol dil ile okumak öğrenmek ile ve ağızdan almak ile olur. Lākin ma'naların fehm itmek (15) ol tedbīr ve fikr itmek ile ve şıdk ile niyyet ve inanmak ve hürmetine ta'zīm²⁰⁸⁰ itmek ile ve hūlūş²⁰⁸¹ ile 'amel itmek ile ve maḥẓ-ı²⁰⁸² ḥelālden yemek ile (16) irilür. Ve ḥadd-i maṭla' oldur ki ma'nasını fehm itmege ve 'amelini bilmege ḥadd vardır. Andan ilerü geçilmez ve girü kalınmaz. Ve ba'zılar: Maṭla' fehmdir, (17) didi. Zīrā Qur'an-ı 'aẓīmü's-şānıñ fehmine tedbīr idüp hūlūş ile fikr idene Haḳ celle ve 'alā me'ānīsinden²⁰⁸³ ve te'vīlinden ol kadar açup feth ider ki (18) gayrılar niçe eyyām sa'y itseler öyle feth idemezler. ²⁰⁸⁴وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (Ve fevka külli zī 'ilmin 'alīm.)²⁰⁸⁵ "Her 'ilm şāhibiniñ üzerine kendiden a'lā bir 'ālim²⁰⁸⁶ vardır." El elden üstündür. (19) 'Arşa çıkıncaḳ va'l-lāhu a'lem. **Faṣl: Tefsīr ile te'vīl ma'naların beyān ider.** Ammā tefsīr luḡatde الفسر (el-fesr) maddesindendir ki (20) bir örtülü şey'i açup keşf itmekdir iden. Tefsīr-i Qur'an'ın ve ḥadīşin ve gayrının ma'naları açılup beyān olunmuşdur ki anuñ ile (21) her sözdeki maḳşad ma'lūm olur ve maḥşūş, müfredāt²⁰⁸⁷ elfāzların ḡarīb ma'nāsına daḡı tefsīr dinür açılmaḳ ile. Ve ba'zılar (22) ol التفسیر (et-tefsīre)

²⁰⁷⁹ tedbīr: i. (a. dubur "son, arka"dan tedbīr "sonunu düşünmek, idāre etmek") 1. Bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, baş vurulan çāre, önlem. 2. Üzerinde tasarruf etme, idāre etme, yönetme.

²⁰⁸⁰ ta'zīm: i. (a. 'izam – aẓāmet "büyük, ulu olmak"tan ta'zīm) Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığı belli edecek şekilde güzel muāmelede bulunma.

²⁰⁸¹ hūlūş: i. (a. hūlūş) 1. Hālis ve saf olma, kalp temizliği. 2. Yaranma, yaltaklanma.

²⁰⁸² maḥẓ: sif. (a. maḥẓ) 1. Saf, sırf, hālis. 2. i. (Farsça usūlüyle yapılan sıfat tamlamasının birinci ögesi olarak) Bir şeyin tâ kendisi, aslı.

²⁰⁸³ me'ānī: i. (a. ma'nā'nın çoḡul şekli me'ānī) 1. Mānālar, anlamlar. 2. eski edeb. Düzgün ve yerinde söz söyleme kurallarını öğreten belāgat ilminin sözün hāle uygunluḡundan bahseden bölümü [Diğer iki bölümü bedī ve beyan'dır].

²⁰⁸⁴ Qur'an, (Yusuf) 12/76: "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır." Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁰⁸⁵ "Ve fevka külli zī 'ilmin 'alīm" (Qur'an, Yusuf: 12/76)

ve fevka: Ve üstünde (vardır).

külli: Her.

zī: Sahibinin.

'ilmin: Bilgi.

'alīmun: Daha bir bilen.

²⁰⁸⁶ 'ālim: sif. ve i. (a. 'ilm "bilmek"ten 'ālim) 1. İlim sâhibi olan (kimse), bilici, bilen. 2. i. Belli bir ilim dalında çalışan, araştırma yapan kimse, bilgin, bilim adamı.

²⁰⁸⁷ müfredāt: i. (a. mufred "tek, yalnız" ve çoḡul eki -āt ile mufredāt) 1. Basit şeyler, mürekkep olmayan şeyler. 2. Bütünü bilinen bir şeyin ayrıntıları, maddeleri, tafsīlâtı. 3. edeb. Müfret, tek beyitler. 4. kısa. Müfredat programı, öğretim programı.

maddesindendir ki hâkîm²⁰⁸⁸ hastenin²⁰⁸⁹ marazına²⁰⁹⁰ bakdıkda neden olduğına ve ‘illeti²⁰⁹¹ ne olduğına delâlet ideni görür. Anuñ ile (23) hastenin ‘illetini bilür. Anuñ gibi müfessir dañı âyetiñ ma‘nâsını ve şe‘nini²⁰⁹² ve kaçdını²⁰⁹³ açup bilür ve bildirir. Ammâ التَّوِيل (et-te’vîl) ol luğatde (24) الاول (el-evl) maddesindendir ki ol bir şey’i aşlına ve nihâyetine çevirmekdir. Zîrâ ‘Arab اولته فال (evveltühü fe evvele). Anı olduğu hâlden çevirüp aşlına irdirdim. (25) Ol da dönüp aşlına irdi. Andan murâd maqşadıñ gâyetini²⁰⁹⁴ beyân itmekdir. Andan التَّوِيل (et-te’vîl) ma‘naları beyân itmekdir. Ve âyetiñ lafzına muvâfık olan (26) vecihleri aşup arayup çıkarmakdır. İmdi tefsîr ile te’vîliñ fark[1]²⁰⁹⁵ oldur ki tefsîr, eşidilmiş nakle mevķūfdur²⁰⁹⁶; andan alınur. Lâkin te’vîl, (27) şahîh kavî olan fehme muhtâcdır; anuñ ile çıkar. Va’l-lâhu a’lem. **Faşl: “E’ûzu bi’l-lâh” dimegi beyân ider.** İmdi تعوذ (te’avvüz)²⁰⁹⁷ itmeniñ muhtar²⁰⁹⁸ olan (28) lafzı أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ

²⁰⁸⁸ hâkîm: i. (a. hikmet’ten hâkîm) 1. Varlıktaki şeylerin mâhiyet ve hakikatlerini aklı ile bilen kimse. eski. Filozof. 2. i. ve sıf. Akıllı, derin düşünceli, hükümleri sağlam, basîret ve sağ duyu sâhibi kimse. 3. tasavvuf. Eşyânın hakikatini olduğu gibi bilen, Allah ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmine sâhip kimse. 4. Doktor, hekim. 5. “Son bulması tasavvur edilemeyen dâimî ve ezeli en yüksek ilme sâhip olan, künhünü kendisinden başkasının tam mânâsıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sâhibi” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allâh’ın en güzel isimlerinden)dır.

hekim: i. (a. hâkîm’dan) Mesleği hastalıkları teşhis ve tedâvi etmek olan kimse, tıp doktoru, tabip.

²⁰⁸⁹ hasta: (f. hasten “yaralanmak, incinmek”ten hasta) Hasta kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli.

hasta: i. (f. hasten “yaralanmak, incinmek”ten hasta “yaralı”) 1. Sağlığı bozuk olan, sıhhati yerinde olmayan kimse. 2. mec. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeye aşırı derecede düşkün olan kimse. 3. Sağlık durumu bozuk olan (insan, hayvan veya organ). 4. mec. Bozuk ve uyumsuz, sakat. 5. argo. Biraz kaçıkça, garip, acâyip kimse.

²⁰⁹⁰ maraz: i. (a. maraz) 1. Hastalık, illet. 2. (Eski ahlâk kitaplarında) Kibir, gurur, benlik, bencillik gibi mânevî bünyeyi rahatsız eden kusurlardan her biri. 3. halk ağzı. Sara nöbeti. 4. sıf. halk ağzı. Çevresindekileri rahatsız edecek derecede huysuz ve titiz olan (kimse).

²⁰⁹¹ ‘illet: i. (a. ‘illet) 1. Hastalık. 2. Sakatlık. 3. Bir şeyin var olmasını sağlayan sebep. 4. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Hastalık derecesindeki alışkanlık. 5. teklifsiz. Bozukluk, ârıza. 6. mec. İnsanı kızdıran, sinirlendiren kimse veya şey. 7. fels. Sebep, neden.

²⁰⁹² şe’nî: sıf. (a. şe’n “iş, durum” ve nispet eki -î ile şe’nî) fels. Gerçek.

²⁰⁹³ kaçd: i. (a. kaçd) 1. Niyet, istek, amaç, gâye. 2. Birine karşı bilerek kötü davranma, kötü niyet. 3. hukuk. Öldürme, yaralama veya zarar vermeye teşebbüs etme.

²⁰⁹⁴ gâyet: zf. (a. gâyet) 1. Çok, pek, pek çok, son derece. 2. i. Son, nihâyet, encam; gâye.

²⁰⁹⁵ Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²⁰⁹⁶ mevķūf: sıf. ve i. (a. vakf “durmak; durdurmak, alıkoymak; vakfetmek”ten mevķūf) 1. Tutuklu, tutuklanmış, tevkif edilmiş (kimse). 2. Durdurulmuş, alıkonmuş, menedilmiş. 3. Olması, meydana gelmesi başka bir şeye bağlı olan (şey), bağlı, vâbeste. 4. Vakfedilmiş, vakıf olarak bırakılmış, vakıf hâline getirilmiş. 5. -e adanmış, vakfedilmiş, tahsis edilmiş (şey). 6. Sahâbenin sözlerine ve işlerine dâir nakledilen veya senedi itibârıyla Hz. Peygamber’e kadar ulaşmayıp sahâbede son bulan (hadis).

²⁰⁹⁷ te’avvüz: i. (a. ‘iyâz “sığınmak”tan te’avvüz) Allah’a sığınma.

²⁰⁹⁸ muhtar: sıf. (a. ihtiyâr “seçmek, tercih etmek”ten muhtar) 1. Beğenilmiş, seçilmiş, seçkin, mümtaz. 2. Zor, baskı ve emir altında bulunmayan, dilediği gibi hareket edebilen, istediğini yapabilen. 3. Özerk, otonom. 4. i. Bir köy veya mahalle halkı tarafından o köy yâhut mahallenin kânunla belirlenmiş idâri işlerini yürütmek üzere seçilen kimse.

(E'üzü bi'l-lâhi mine's-şeytâni'r-racîm)²⁰⁹⁹ demekdir. Hâk celle ve 'alânîñ buyurdığı âyete muvâfîk olmağ ile ki ²¹⁰⁰ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (Fe izā karā'te'l-Kur'ân'e feste'iz (29) bi'l-lâhi mine's-şeytâni'r-racîm.)²¹⁰¹ ve أَعُوذُ بِاللَّهِ (E'üzü bi'l-lâh) dimeniñ ma'nası her kordıdığım şeylerden Hâk celle ve 'alāya şıgıñup üzerimden men' itmesin (30) dilerim. Zîrâ aslı العوذ (el-'avz)²¹⁰² ki şıgıñmak; عاذ ('āze) şıgındı, ilticâ itdi andandır. Ve الشَّيْطَانِ (eş-Şeytân) lafzınıñ aslı الشَّطَن (eş-şaţan)²¹⁰³ ki rahmetden ırâğ olmağdır. (31) Ve ba'zılar الشَّيْط (eş-şeyt)²¹⁰⁴ ki yanmak ve helâk olmağdır. Zîrâ شَطَّ (şât) yanup helâk oldı, andandır didiler. Andan Şeytân cinden ve insden²¹⁰⁵ (32) her 'âşî, zâlim olana isimdir. Andan Şeytân, el-cin ateş kuvveti ile halk²¹⁰⁶ olundı. Andan anuñ kuvvet-i ğaţabı²¹⁰⁷, hışmı²¹⁰⁸ kavîdir. الرَّجِيم (Er-racîm)²¹⁰⁹ fa'îl (33) ammâ fa'îl²¹¹⁰ ma'nâsındır. Zîrâ insânı vesveseler ve şerler ile recm²¹¹¹ eyler. Ve ba'zılar: Fa'îl mef'ûl²¹¹² ma'nâsındır, mercûm²¹¹³ olur didiler. Zîrâ (34) gök melekleriniñ sözlerin diñlemege çıkdığda yıldızlar ile recm olunurlar. Ve ba'zılar:

²⁰⁹⁹ E'üzü Besmele: "Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım."

²¹⁰⁰ Kur'ân, (Nahl) 16/98: "Kur'an okuduğın zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

²¹⁰¹ Kur'ân, (Nahl) 16/98: "Kur'an'ı oku(mak iste)diğin zaman, o kovulmuş/lanetlenmiş şeytandan Allah'a sığın. ("Eûzû billâhi mine'sşeytâni'r-racîm" de)."

fe izā: Zaman.

karā'te: Okuduğın.

el-Kur'ân'e: Kur'ân.

feste'iz: Sığın.

bi'l-lâhi: Allâh'a.

mine: -dan.

eş-şeytâni: Şeytân.

er-racîmi: Kovulmuş.

²¹⁰² 'avz: (a.i.) 1. Sığınma. 2. Sığınmak.

²¹⁰³ şaţan: (İbr. şāţān) Şeytân.

²¹⁰⁴ şeyt: 1.Helâk olmak, mahvolmak. 2.Yanmak. 3.Kaynamak.

²¹⁰⁵ ins: i. (a. ins) İnsan.

²¹⁰⁶ halk: i. (a. halk) Yaratma, yok iken var etme.

²¹⁰⁷ ğaţab: i. (a. ğaţab) Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

²¹⁰⁸ hışm: i. (f. hışm) Öfke, kızgınlık, gazap.

²¹⁰⁹ racîm: sıf. (a. recm "taşa tutmak, kovmak"tan racîm) "Taşlanmış, taşlanarak cezâlandırılmış" anlamında olup dilimizde Şeytâni'r-racîm "Taşlanmış, Allah'ın huzûrundan kovulmuş olan şeytan" söyleyişinde geçer.

²¹¹⁰ fa'îl: i. ve sıf. (a. fa'l "yapmak, işlemek"ten fa'îl) 1. Yapan, işleyen kimse. 2. i. dilb. Bir fiilin ifâde ettiğî işi yapan veya bildirdiğî durumu yüklenen kimse veya şey, özne.

²¹¹¹ recm: i. (a. recm) 1. Taşlama, taş tutma. 2. Lânetleme, sövme. 3. eski hukuk. Zinâ eden kadın ve erkeğın suçu dört şahitle ispat edildikten sonra verilen, yarı beline kadar toprağâ gömüp taşılayarak öldürme cezâsı.

²¹¹² mef'ûl: sıf. (a. fa'l – fi'l "yapmak"tan mef'ûl) 1. İşlenmiş, yapılmış, kılınmış. 2. Bir fiilin etkisi altında kalan (kimse veya şey). 3. dilb. Tümlaç.

²¹¹³ mercûm: sıf. (a. recm "taşa tutmak, kovmak"tan mercûm) 1. Uzaklaştırılmış, kovulmuş, lânetlenmiş. 2. Recm cezâsıyla cezâlandırılmış, taşlanmış, recmedilmiş.

‘Azāblar ile recm olunurlar, didi. Ve ba‘zılar “Mercūm (35) rahmetden ve cemī‘ hayırlardan ve menāzili’l-melā’i’l-a-lādan²¹¹⁴ sürülüp koğulmuş olandır.” didi. **İmdi** تَعُوذُ (te‘avvüz) itmeniñ hükümünde mes‘eleler vardır. **[8b] (1) Evvelki mes‘ele:** ‘Ulemāların²¹¹⁵ cumhūrının²¹¹⁶ ittifākı oldur ki namāzda تَعُوذُ (te‘avvüz) itmek sünnetdir²¹¹⁷. Anı gerek kaçden gerek sehv²¹¹⁸ ile terk itse (2) kişiniñ namāzı batṭāl²¹¹⁹ olmaz. Ve namāzda olmayup şöyle Qur‘ān okumağa başlayan evvelī اَعُوذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi’l-lāh) deyü تَعُوذُ (te‘avvüz) itmesi müsteḥabdır²¹²⁰. (3) Lākin ‘Aṭā’ rahimehu’l-lāh ḥazreti “Gerek namāzda gerek yalnız Qur‘ān okumağa başladıkda evvelī تَعُوذُ (te‘avvüz) itmek vācibdir²¹²¹.” didi. Andan ibn Sīrīn (4) rahimehu’l-lāh ḥazreti “Kişi ‘ömründe bir kerre تَعُوذُ (te‘avvüz) idüp اَعُوذُ بِاللّٰهِ (E‘ūzu bi’l-lāh) okusa anuñ üzerinden vācibligi sākıṭ²¹²² olur.” didi. Ve anuñ vācibligine (5) delīl zāhirdir ki Hāḳ Te‘ālī’niñ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ (feste‘iz bi’l-lāh) buyurması emrdir. Emir ise vācibdir. Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ḥuşūşan²¹²³ تَعُوذُ (te‘avvüz) (6) itmegi muvāzabet²¹²⁴ itdi idi. Andan vācib olması zāhir oldu, didiler. Ve anuñ sünnetdir deyü ittifāk iden ‘ulemā’-yı cumhūruñ sünnet olduğına (7) delīlleri oldur ki Ḥazret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem

²¹¹⁴ menāzil: i. (a. menzil’in çoğul şekli menāzil) Konaklama yerleri, duraklar, merhaleler, menziller.

melā’: i. (a. melā’) Dolu olma, doluluk, dolu olan yer.

a’lā: sıf. (Ar. ‘uluvv “yüksek, yüce olmak”tan a’lā) 1. Daha yüksek, en yüksek, pek yüce. 2. Çok şerefli, pek yüce, aziz. 3. Pek güzel, çok nefis, enfes. 4. Daha iyi, daha mükemmel. 5. ünl. Peki, kabul, iyi, hoş.

²¹¹⁵ ‘ulemā: Kelime hemzesiz yazılmış.

²¹¹⁶ cumhūr: i. (a. cumhūr) 1. Halk topluluğu, halk. 2. Topluluk, heyet, sınıf.

²¹¹⁷ sünnet: i. (a. sunnet) 1. din. Hz. Muhammed’in müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamâmı. 2. Tutulan, benimsenen yol, âdet.

²¹¹⁸ sehv: i. (a. sehv) Kasten yapılmayan, yanılmaktan doğan yanlış, hatâ.

²¹¹⁹ batṭāl: sıf. (a. beṭālet “hareketsiz durmak, işlemez olmak”tan batṭāl) 1. İşe yaramaz, işlemez, kullanılmaz, muattal, metruk. 2. Çok büyük, kocaman, alışılmış olandan büyük, hantal. 3. Fazla iri, iriliğinden dolayı hareketsiz, hantal (kimse). 4. i. Hükümsüz duruma gelmiş, iptal edilmiş, işlemden kalkmış evrak.

²¹²⁰ müsteḥab: sıf. ve i. (a. istiḥbāb “sevmek, beğenmek, iyi ve güzel kabul etmek”ten musteḥabb) din. Hakkında kesin bir emir bulunmadığı halde dīnin temel prensiplerine uygun olduğu için beğenilen, tavsiye edilen, sevap kazandıran, dince makbul (iş ve davranış), mendup.

²¹²¹ vācib: i. (a. vucūb “gerekli olmak”tan vācib) 1. Yapılması gerekli olan, terkedilmesi câiz olmayan husus. 2. Dīnî bakımdan farzdan sonra gelen ve yapılması zarūrî, terki câiz olmayan ilāhî emir (kurban kesmek, bayram namazı kılmak gibi). 3. sıf. Olmaması düşünölemeyen, olması zarūrî olan. 4. târih. Ulûfe, mevâcib.

²¹²² sākıṭ: sıf. (a. sukūt “düşmek”ten sākit) 1. Düşen, düşmüş. 2. Hükümsüz, geçersiz ve önemsiz duruma gelen, değeri, kıymeti kalmayan. 3. Herhangi bir sebeple iktidardan uzaklaşmış veya uzaklaştırılmış olan, düşük. 4. kısaltma yoluyla. Ana rahminden doğum zamânı gelmeden vakitsiz düşen (çocuk), düşük. 5. fıkıh. i. Meşrû bir sebeple mirastan mahrum kalan kimse.

²¹²³ ḥuşūşan: zf. (a. ḥuşūş’un tenvinli şekli ḥuşūşan) Husûsî olarak, bilhassa, özellikle, husûsıyla, hele, ayrıca.

²¹²⁴ muvāzabet: i. (a. vuzūb “devam ve sebat etmek”ten muvāzabet) Bir işi ara vermeden, aksatmadan yapma, bir işte ciddiyet, sebat ve devamlılık gösterme.

A ‘rābī’ye²¹²⁵ namāzıñ erkānların²¹²⁶ ve vācibātların²¹²⁷ öğretdiği zamanda تَعُوذ (te‘avvüz) itmesini (8) öğretmedi ve yād itmedi. Ve vācibi vaktinden te‘hīr²¹²⁸ itmek cā’iz degildir. Eger vācib olaydı anı daḥı öğredir idi didiler. Anlarıñ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ (feste‘iz (9) bi’l-lāh) delīl itdiklerine **cevāb** itdi ‘ulemā’-yı cumhūr ki anuñ ma‘nāsı فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ (Fe izā qarā²¹²⁹te’l-Ḳur’ān’e) buyurduğu إِذَا ارَدْتَ (izā eradte) gelür. Eger Ḳur’ān okumak (10) dilerseñ ol ḳavlühü Te‘ālā²¹³⁰ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا (izā kumtum ile’s-ṣalāti faḡsilū)²¹³¹ gibidir. Eger ḳalkūp namāz ḳılmaḳ dilerseñiz evvelī abdest²¹³² alıñ deyü emr itmesi (11) gibidir didiler. Ve Ḥāzret-i Resūl ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellemiñ تَعُوذ (te‘avvüz) itmege muvāzabet itmesine cumhūr-ı ‘ulemā’ **cevāb** itdiler ki Ḥāzret-i Resūl namāzıñ (12) ef‘āllerinden²¹³³ çok şeylere muvāzabet itdiler ki anlar vācib degillerdiler. Bir ḥareketinden ol birine intiḳāllerinde tekbīrler²¹³⁴ itmeleri ve tesbīhler²¹³⁵ (13) itmeleri gibi bunlar bütün sünnetdir. تَعُوذ (Te‘avvüz) itmek daḥı anuñ gibidir didiler. **İkinci mes’ele:** Ol تَعُوذ (te‘avvüz) itmeniñ vakti ‘ulemānıñ cumhūrı ḳatında (14) gerek

²¹²⁵ A ‘rābī: (a.sıf.c.: eārīb) Çölde yaşayan Arap.

²¹²⁶ erkān: i. (a. rukn “direk, esas”ın çoḡul şekli erkān) 1. Bir şeyde temel durumunda olan taraflar, çok kuvvetli ve güçlü olan yönler, esaslar, direkler. 2. Bir topluluḡun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler. 3. Âdet, yol yöntem, usûl, âdap.

²¹²⁷ vācibāt: i. (a. vācibe’nin çoḡul eki -ât almış şekli vācibāt) Vācib olan, yapılması gerekli şeyler.

²¹²⁸ te‘hīr: i. (a. āḥir “son”dan te‘hīr) 1. Erteleme, sonraya bırakma. 2. Geciktirme, geciktirilme.

²¹²⁹ qarā: Kelime hemzesiz yazılmış.

²¹³⁰ Ḳur’ān, (Maide) 5/6 : “Namaza kalktığınızda ... yıkayın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²¹³¹ Ḳur’ān, (Maide) 5/6

izā: Zaman.

kumtum: Kalktığınız, durduğunuz.

eş-ṣalāti: Namaza.

faḡsilū: Yıkayın.

²¹³² abdest: i. (f. āb “su” ve dest “el” ile āb-ı dest > āb-dest “el suyu, el yıkama suyu”ndan) 1. Namaz kılmak, Kur’ān-ı Kerim okumak gibi ibâdetleri yerine getirebilmek için dīnin şart koştuḡu şekilde niyet ederek el, aḡız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını meshetmek sûretiyle temizlenme ve bu şekilde yapılan temizlik [Gerekli durumlarda bütün vücûdu yıkamak sûretiyle yapılanına boy abdesti denir.]. 2. Mesâne ve baḡırsaklar yoluyla vücuttan dışarıya atılan maddeler.

²¹³³ ef‘āl: i. (a. fi’l’in çoḡul şekli ef‘āl) Fiiller, yapılan işler, eylemler.

²¹³⁴ tekbīr: i. (a. kiber “büyük olmak”tan tekbīr) 1. İslām dīninde Allah’ın büyüklüğünü belirtmek için söylenen “Allāhu ekber” sözü. 2. Bu sözle başlayan ve bayram namazlarında, kurban kesilirken veya toplu bir hareket esnâsında birlikte okunan, “Allāhu ekber Allāhu ekber lâ ilāhe illallāhu vallāhu ekber Allāhu ekber ve lillāhi’l-hamd” şeklindeki besteli cümle.

²¹³⁵ tesbīh: i. (a. subḥān “Allah’ı tenzih ve takdis etmek”ten tesbīh) 1. Allah’ı takdis ve tenzih etme, Hakk’ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme. 2. Namaz sonunda “Sübḥānallah, elḥamdülillāh, Allāhu ekber” sözlerini otuz üçer defa söyleme. 3. Allah’ı zikir ve tenzih ederken sayının anlaşılması için kullanılan, ibrişim veya ipliḡe dizilmiş, çeşitli ağaç veya taşlardan yapılmış, genellikle 33 veya 99 tâneden meydana gelen dizi. 4. mus. Tekke ve câmi mûsikisinde güfteleri “Sübḥānallah” vb. tespîh sözlerini ihtivâ eden beste formu.

namāzda gerek namāzdan taşrada²¹³⁶ hemān Qur'an okumağa başlamazdan evvel اَعُوْذُ بالله (E'uzu bi'l-lāh) okunur didiler. Lākin en-Neḥa'ī rahimehu'l-lāh ḥazretinden (15) nakl olunan Qur'an okudukdan şönradır, didi. Ve ol Ebī Dāvud rahimehu'l-lāh ḥazretiniñ kavlidir, İbn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā ḥazretiniñ bir (16) rivāyeti üzre. Lākin 'ulemā'-yı cumhūruñ "Vaḳti okumağa başlamadan evveldir." dimelerine ḥüccetleri²¹³⁷ مَا رُوِيَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ كَبَّرَ ثُمَّ يَقُولُ "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ". ثُمَّ يَقُولُ "اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا" (Mā ruviye²¹³⁹ 'an Ebī Sa'id el-Ḥudrī kāle: Kāne'n-nebiyyü²¹⁴⁰ (17) šalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem izā²¹⁴¹ kāme²¹⁴² ile's-šalāti²¹⁴³ bi'l-leyli²¹⁴⁴ kebbera²¹⁴⁵ šümme yeḳülü²¹⁴⁶ "Sübḥāneke'l-lāhümme ve bi ḥamdik ve tebāra kesmük ve te'ālī ceddük ve lā ilāhe ḡayrük."²¹⁴⁷ (18) šümme yeḳülü "Allāhu Ekber kebīrān"²¹⁴⁸ šümme yeḳülü "E'uzu bi'l-lāhi's-semī'i'l-

²¹³⁶ taşra: i. (Eski Türk. taşra, taş "dış"tan yön ekinin kalıplaşmasıyla taş+ra) 1. Bir ülkede başşehir veya diğer önemli şehirler dışında kalan yerler, dışarlık. 2. E.T.Türk. ve halk ağzı. Dışarı. 3. (Osmanlı Devleti'nde) Saray dışı.

²¹³⁷ ḥüccet: i. (a. ḥuccet) 1. Delil, vesika, senet, belge. 2. Şeriat mahkemeleri kadıları tarafından düzenlenen resmî belge. 3. Seçkin âlimlere verilen unvan. 4. mantık. Bir önermenin doğruluğunu ispat etmeye yarayan ve daha önce doğru diye kabul edilen önerme, tanıt.

²¹³⁸ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/dvd/had/002-4/0775.htm> Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 21:47.

Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd, Salat Bahsi, 775.

<http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=30242> Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 21:50.

Tirmizî, Cami'al-Tirmizî, Cilt: 1, Kitap: 2, Hadis: 242

²¹³⁹ mā ruviye: Rivāyet olunan (hadis).

²¹⁴⁰ kāne: (Kevn. den) İdi, oldu...mānasında, fiilin geçmiş zamanı.

²¹⁴¹ izā: Ne zaman ki.

²¹⁴² kāme: Kalksa.

²¹⁴³ ile's-šalāti: Namaza.

²¹⁴⁴ bi'l-leyli: Geceleyin.

²¹⁴⁵ kebbera: Tekbir getirirdi.

²¹⁴⁶ yeḳülü: (Şöyle) derdi.

²¹⁴⁷ Sübhāneke duası.

sübḥāneke: Seni tesbih ederim, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Allāhümme: Ey Allāh'ım.

ve bi ḥamdike: Ve sana hamdederim.

ve tebāra kesmüke: Senin ismin çok yücedir, mübârektir.

ve te'ālī: Çok yüksektir.

ceddüke: Şânın.

ve lā ilāhe: İlāh yoktur.

ḡayrük: Senden başka.

²¹⁴⁸ Allāhu Ekber kebīrān: Allah en büyüktür.

Allāhu Ekber: İftitāh tekbiri. Namaza başlarken alınan tekbir. Allah en büyüktür.

kebīr: sıf. (a. kiber "büyük, ulu olmak"tan kebīr) 1. Büyük, ulu. 2. Yaşlı. 3. Çocukluktan çıkıp bülûḡa ermiş kimse. 4. "Bütün varlıkları kendinden yaratan, evveli ve sonu olmayıp ezelden ebede devam eden, varlığı noksanz ve mükemmel, zat ve sıfatlarıyla en büyük, kibriyâ sāhibi" anlamında esmā-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

‘alîmi mine’ş-şeytânî’r-racîm min hümezetin ve nefhatin ve nefeşetin”²¹⁴⁹.) Ya ‘nî, Ebî Sa‘îd (19) el-Ĥudrî rağiya’l-lāhu ‘anh ĥazretinden rivāyet olup didi ki: Ĥazret-i Resûl kaçan gice namāz kılmāğa kal[k]dıķda²¹⁵⁰ evvel اللَّهُ أَكْبَرُ (Allāhu Ekber) diyüp andan (20) اللَّهُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ (Sübḥāneke’l-lāhümme ve bi ḥamdik) tamāmıyla okuyup andan اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا (Allāhu Ekber kebîrān) deyüp andan اللَّهُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (E‘ūzu bi’l-lāhi’s-semî‘i’l-‘alîmi mine’ş-şeytânî’r-racîm) semî‘ (21) ‘alîm olan Ĥaķ celle ve ‘alāya Şeytān’îñ vesvese virmesinden ve ḥātıra²¹⁵¹ şî‘r getürmesinden ve cünûndan²¹⁵² saña şıgınrurum. Anları benden (22) men‘ eyle, dir idi. Bunu Tirmizî ĥazreti zıkr [idüp]²¹⁵³ bu ḥadîs تعود (te‘avvüz) bābında meşḥûrdur deyüp ba‘zı rāvîleri içün söyledi. Ve İmām Aḥmed (23) raḥimehu’l-lāh ol rāvîlere söylediğine لَا يَصِحَّ (lā yeşuḥḥ) olmaz, didi. Ve anı Dāvud ve en-Nesā‘î raḥimehümü’l-lāh anlar daḥı Ebî Sa‘îd el-Ĥudrî rağiya’l-lāhu ‘anh ĥazretinden (24) zıkr olan ḥadîs gibi rivāyet itdiler. Velākiñ عَنْ جُبَيْرٍ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةً - قَالَ عَمْرُو: لَا أَدْرِي أَيَّ صَلَاةٍ هِيَ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، ثَلَاثًا وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا²¹⁵⁴ (An Cübeyr bin Muṭ‘im: “Ennehu²¹⁵⁵ رَاٰ رَبِّيَ نَبِيًّا - سَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ثَلَاثًا، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ نَفْخِهِ وَنَفْثِهِ وَهَمَزِهِ²¹⁵⁶ şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem yuşalli²¹⁵⁷ şalāten kâle; ‘Ömer ve lā-edrî²¹⁵⁸

²¹⁴⁹ E‘ūzu: Sıgınrırım.

bi’l-lāhi: Allah’a.

es-semî‘i: İşiten.

el-‘alîmi: Bilen.

mine’ş-şeytânî: Şeytān’dan.

er-racîmi: Kovulmuş ve taşlanmış.

²¹⁵⁰ (kal[k]dıķda) Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²¹⁵¹ ḥātîr: i. (a. ḥutûr “akla gelmek” ve ḥātîr “kalp”ten ḥātîr) 1. Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza. 2. Gönül, duygu, his. 3. Bir kimsenin biri üzerindeki saygılı etkisi, îtibar. 4. tasavvuf. İrâdesi olmadan kulun kalbine doğan mânevî hitap.

²¹⁵² cünûn: i. (a. cunûn) 1. Cinnet, delilik, delirme, çıldırma. 2. İnsanın dış âlemle ilgisini kesecek şekilde aşk ve cezbeye kapılması hâli.

²¹⁵³ [idüp] Metnin akışına uygun olarak tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²¹⁵⁴ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/dvd/had/002-4/0764.htm> Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 23:00.

Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd, Salat Bahsi, 764.

<https://al-maktaba.org/book/33759/1033> Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 23:04.

El-Sicistani, Ebu Davud, Sunan Ebu Davud, 764.

²¹⁵⁵ ennehu: Kendisi.

²¹⁵⁶ rā‘î-n-nebî: Peygamberi görmüş.

rā‘î: i. (a. ru‘yet “görmek”ten rā‘î) Gören, görücü, bakan.

rā‘ā: Görmüş.

en-nebî: Peygamberi.

²¹⁵⁷ yuşalli: Kılarken.

²¹⁵⁸ ve lā-edrî: Bilemedim.

(25) eyye²¹⁵⁹ şalâtin²¹⁶⁰ hiye²¹⁶¹ kâle; Allāhu Ekber kebīrān²¹⁶², Allāhu Ekber kebīrān, Allāhu Ekber kebīrān ve'l-ḥamdülillāhi²¹⁶³ keşīrān²¹⁶⁴, ve'l-ḥamdülillāhi keşīrān, ve'l-ḥamdülillāhi keşīrā(n) şelāšen²¹⁶⁵ ve sübhāna'l-lāhi²¹⁶⁶ (26) bükraten²¹⁶⁷ ve eşīlān²¹⁶⁸ şelāşe. E'ūzu bi'l-lāhi mine'ş-şeytāni'r-racīm min nefḥatin ve'n-nefeşetin ve hümezetin.”) Cübeyr bin Muṭ'im raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazretinden (27) rivāyet olmur ki: Ḥazret-i Resūl'i bir namāz kılariken görmüş. Lākin Ḥazret-i 'Ömer raḍiya'l-lāhu 'anh ol kıldığı namāz kaṅğı namāz olduğın ben (28) bilemedim, didi. Evvelī üç ker(r)e اللَّهُ أَكْبَرُ (ve'l-ḥamdülillāhi keşīrān) ve andan üç kerre وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا (Allāhu Ekber kebīrān) ve andan üç kerre وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (ve sübhāna'l-lāhi bükraten ve eşīlān); ve andan (29) أَعُوذُ بِاللَّهِ (E'ūzu bi'l-lāh) deyü Şeytān'ın virdigi vesveseden ve hātıra şi'r getürmesinden ve kibirden (ve cünündan)²¹⁶⁹ ve cünündan Allahu zū'l-celāle²¹⁷⁰ şıgındım; anları benden (30) def' ü men' eyleye didi. Bunı Ebū Dāvud ḥazreti zıkr itdi. وَنَفْخِهِ (Ve nefḥa)²¹⁷¹ kibirdir ki büyüklenmek, وَنَفْثِهِ (ve'n-nefeşe) şi'rdir. Ve هُمَزِهِ (hümeze)²¹⁷² ölümdür ki cünündür. (31) Zīrā her kim deli olsa anuñ 'aklı ölür gider. Ve ba'zılar هُمَزِهِ (hümeze) namāzda Şeytān'ın virdigi vesvesedir. وَنَفْخِهِ (Ve nefḥa) Şeytān'ın namāzı (32) fāsīd²¹⁷³ itmesi içün virdigi şübhedir. Anlardan Ḥaqq'a şıgındı didiler. **İmdi** bu 'ulemā'-yı cumhūra muḥālif olanların ḥücceti kavluhū Te'ālā فَاسْتَعِذْ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ (Fe izā (33) qarā'te'l-Ḳur'ān'e feste'iz bi'l-lāh) āyetidir. 'Ulemā-yı cumhūr

lā-edrī: i. (a. olumsuzluk eki lā- ve dirāyet “bilmek”ten muzārī fiil edrī ile lā-edrī “bilmiyorum”dan) Kimin tarafından söylendiği bilinmeyen şiirlere imzâ yerine konan “şâiri meçhul” anlamında klişeleşmiş söz.

²¹⁵⁹ eyye: Hangi.

²¹⁶⁰ şalâtin: Namaz.

²¹⁶¹ hiye: O kıldığı.

²¹⁶² kebīrān: Büyük, ali, yüce, ulu, yaşlı, yaşça büyük.

²¹⁶³ ve'l-ḥamdülillāhi: Ve hamd Allāh'adır.

²¹⁶⁴ keşīrān: zf. (keşīr'in tenvinli şekli) Çok defa, sık sık.

²¹⁶⁵ şelāšen: Üç defa.

²¹⁶⁶ ve sübhāna'l-lāhi: Ve Allāh'ı tesbih ederim.

²¹⁶⁷ bükraten: Sabah.

²¹⁶⁸ eşīlān: Akşam

²¹⁶⁹ (ve cünündan) v harfiyle gösterilen kenar notu.

²¹⁷⁰ zū'l-celāl: i. (a. zū “sâhip”, harf-i târif el- ve celāl ile zū'l-celāl) “Celāl sâhibi” Allah, ululuk sahibi olan Allah.

²¹⁷¹ nefḥa: i. (a. nefḥ'ten nefḥa) 1. Üfürme. 2. Can veren, ihyâ eden üfleme, diriltici nefes. 3. tıp. Şişkinlik.

²¹⁷² hümeze: (a.i.c. : hümezāt) Şeytānı vesvese, kuruntu.

²¹⁷³ fāsīd: sîf. (a. fesād “bozulmak, mahvolmak”tan fāsīd) 1. Fesâda uğramış, bozulmuş, bozuk, kötü. 2. İyi bir işi bozan, fesatçı, ara bozucu, müfsit.

²¹⁷⁴ Ḳur'ān, (Nahl) 16/98: “Kur'an okuduğun zaman, ... Allah'a sığın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

anlara **cevāb** muḳaddem²¹⁷⁵ zikr olunan cevābları virdiler. Ve İmām Mālik raḍiya'l-lāhu 'anh (34) farz olan namāzlarda تعود (te'avvūz) olunmaz. Lākin Ramazān-ı Şerīf'de terāviḥ²¹⁷⁶ namāzı kılmada تعود (te'avvūz) olunur. Okudukdan sonra didi muḳaddem (35) zikr olunan delīller üzre. **Üçünci mes'ele:** İmām Şāfi'ī raḍiya'l-lāhu 'anh katında تعود (te'avvūz) itmede muhtār olan lafızlar²¹⁷⁷ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (E'ūzu bi'l-lāhi [9a] (1) mine's-şeyṭāni'r-racīm) dimekdir. İmām Ebū Ḥanīfe raḍiya'l-lāhu 'anh ḥazreti daḥı ol kavli muhtār itdi. Kavlühü Te'ālā²¹⁷⁸ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (Feste'iz bi'l-lāhi mine's-şeyṭāni'r-racīm) (2) āyetine ve Cübeyr bin Muṭ'im raḍiya'l-lāhu 'anh ḥadīşine muvāfiḳ olduğu için ve İmām Aḥmed bin Ḥanbel raḍiya'l-lāhu 'anh فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (Feste'iz bi'l-lāhi mine's-şeyṭāni'r-racīm) (3) 'r-racīm) āyeti ile فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Feste'iz bi'l-lāhi innehu huve's-semī'u'l-'alīm)²¹⁸⁰ āyeti arasın cem' etmek ile²¹⁷⁹ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (E'ūzu bi'l-lāhi's-semī'u'l-'alīmi mine's-şeyṭāni'r-racīm) dimesi (4) evlādır²¹⁸¹. Zīrā vārid iki āyetiñ emri üzre dimiş olur. Ve Ebī Sa'īd el-Ḥudrī raḍiya'l-lāhu 'anh ḥadīş-i mūcibince²¹⁸² daḥı öyle gelür. Ve's-Şevrī (5) ve'l-Evzā'ī raḥimehümü'l-lāh evlāsı أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (E'ūzu bi'l-lāhi

²¹⁷⁵ muḳaddem: sıf. (a. taḳdīm “öne geçirmek, yükseltmek”ten muḳaddem) 1. Önde olan, önden giden, ileride bulunan. 2. Zaman bakımından daha eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki. 3. Öncelik verilen, önceliği olan, daha üstün, daha değerli, müreccah [Daha çok karşılaştırmalarda derecelendirme ve pekiştirme sıfatı olarak kullanılır]. 4. Küçük tarafından büyüğün önüne, huzûruna sunulan, arz ve takdim edilen. 5. Birbirine bağlı olan veya iki kısımdan meydana gelen her şeyin birincisi, evvelkisi. 6. mantık. Öncül. 7. asker. Osmanlılar'da redif adı verilen ve terhis edilerek ihtiyata sevk edilen askerlerin gerektiğinde silâh altına alınma sırasına göre ayrıldığı iki sınıftan birincisi. 8. Eskiden kalyoncular, kalyon leventleri ve tersâne çavuşları tarafından levent külâhı veya fes üstüne saçakları kaş üzerine düşecek şekilde sarılan, sırma ve kılaptandan yapılmış bir çeşit örtü, poşu. 9. Kutnuyu andıran bir tür kumaş.

²¹⁷⁶ terāviḥ: i. (a. tervīḥ “dinlendirmek”ten tervīḥa'nın çoğul şekli terāviḥ) Ramazanda yatsı namazından sonra kılınan yirmi rekâtlık namaz.

²¹⁷⁷ lafız: i. (a. lafz) 1. Gerek anlamlı olsun (kelime), gerek anlamı başka kelimelerle ortaya çıksın (edat) ağızdan çıkan veya yazılan söz. 2. hukuk. Kānûnun söz olarak ifâde ettiği anlam.

²¹⁷⁸ Kur'an, (Nahl) 16/98: “Kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²¹⁷⁹ Kur'an, (Fussilet) 41/36: “Hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

²¹⁸⁰ Kur'an, (Fussilet) 41/36: (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

feste'iz: Hemen sığın.

bi'l-lāhi: Allāh'a.

innehu: Çünkü o.

hüve: O.

es-semī'u: İşitendir.

el-'alīmu: Bilendir.

²¹⁸¹ evlā: sıf. (a. evlā) Daha uygun, daha iyi, daha lâıyk, yeğ, müreccah.

²¹⁸² mūcib: sıf. (a. icāb “gerektilmek”ten mūcib) 1. Sebep olan, gerektiren. 2. i. Sebep, gerek, vesîle, icap, mūcep.

mine's-şeytāni'r-racīm inna'l-lāhe²¹⁸³ huve's-semī'u'l-'alīm) dimesidir didiler. Ve'l-hāşıl²¹⁸⁴ اَعُوذُ بِاللّٰهِ (E'ūzu bi'l-lāh) (6) deyü تعوذ (te'avvüz) itmek, kalbi cemī' Hâk celle ve 'alānî'n 'ibâdetinden meşgûl iden şeylerden pāklayup tahir²¹⁸⁵ ider. Eşgâlleri²¹⁸⁶ kalbden giderür ve (7) vesveseleri zā'il²¹⁸⁷ eyler. Ve ol isti'āzeniñ²¹⁸⁸ leṭā'ifleri²¹⁸⁹ kuluñ اَعُوذُ بِاللّٰهِ (E'ūzu bi'l-lāhi mine's-şeytāni'r-racīm) dimesi, kendiniñ za'ifligin²¹⁹⁰ ve 'acizligin²¹⁹¹ (8) ikrār²¹⁹² itmesidir. Ve Bārī-Te'ālī'nin²¹⁹³ kudretini i'tirāf²¹⁹⁴ itmesidir ki Hâk celle ve 'alā ganīdir²¹⁹⁵. Cemī'²¹⁹⁶ zararları ve āfātları²¹⁹⁷ def²¹⁹⁸ ü men'

²¹⁸³ inna'l-lāhe: Muhakkak ki Allāh.

²¹⁸⁴ ve'l-hāşıl: bağl. (a. ve, harf-i târif el- ve hāşıl'dan ve'l-hāşıl) Sonuç olarak, sözün kıyası, kısacası.

²¹⁸⁵ tahir: sıf. (a. tahâret "temiz olmak, temizlenmek"ten tahir) 1. Temiz, pak, arı. 2. Üzerinde abdest ve guslû bozacak şeylerden biri bulunmayan, dinî hükümlere göre temiz sayılan. 3. i. tasavvuf. Allah'ın ilâhî emirlere karşı gelmekten koruduğu kimse.

²¹⁸⁶ eşgāl: (a.i. şuğl "iş" in çoğul şekli eşgāl) İşler, uğraşacak şeyler, meşgûliyetler, gaileler.

işgāl: i. (a. şağl "meşgul etmek, işinden alıkoymak"tan işgāl) 1. (Bir yeri) Kuvvetine dayanarak ele geçirme, hükmü altına alma. 2. Kaplama, tutma, eli altında bulundurma. 3. İşinden alıkoyma, meşgul ederek işini yapmasına engel olma, oyalama.

²¹⁸⁷ zā'il: sıf. (a. zevl – zevāl "helâk olmak"tan zā'il) 1. Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan. 2. Geçmiş olan.

²¹⁸⁸ isti'āze: i. (a. 'iyāz "sığınmak, korunmak"tan isti'āze) "Eûzü billâhi mine's-şeytāni'r-racīm", "neûzü billâh", "esteîzü billâh", "maâzallah", "el-iyâzü billâh" gibi Allah'tan yardım ve ilticâ talep eden sözlerden biriyle Allah'a sığınma.

²¹⁸⁹ leṭā'if: i. (a. laṭîfe'nin çoğul şekli leṭā'if) 1. Latîfeler, şakalar. 2. tasavvuf. İnsanda ilâhî hakîkatleri idrak ve müşâhede eden kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ vb. mânevî melekeler.

²¹⁹⁰ za'if: sıf. (a. za'if) 1. Eti ve yağı az olan, şişman olmayan (canlı). 2. Yeterli maddî ve fizikî gücü olmayan, güçsüz. 3. Sağlam ve dayanıklı olmayan. 4. Sâhip olması gereken nitelikleri taşımayan. 5. Zaaflarına karşı koyamayan, irâdesi gerektiği kadar güçlü olmayan. 6. Güvenilir olmayan, sağlam ve tatminkâr olmayan. 7. Etki alanı az olan, yoğun olmayan. 8. i. kısa. Okullarda ortanın altında olan ders notu.

²¹⁹¹ 'aciz: sıf. ve i. (a. 'aciz "gücü yetmemek"ten 'aciz) 1. Güçsüz, kudretsiz, zayıf (kimse). 2. Yeteneksiz, beceriksiz, elinden iş gelmez (kimse). 3. Zavallı, bîçâre, hakir (kimse), zebun. 4. "Âciz bendeleri, âcizleri, abd-i âciz" gibi söyleyişlerde tevâzu sözü olarak kullanılır.

²¹⁹² ikrār: i. (a. karâr "sâbit olmak"tan ikrār) 1. Gizlemeyip açıklama, îtiraf etme. 2. Kabul etme, tasdik etme. 3. (Dille) Bildirme, söyleme. 4. Tarîkata intisap etme, bir şeyhe bağlanma, bîat etme.

²¹⁹³ Bārī-Te'ālî: Varlıklara biçim verip şekillendiren, onları mükemmel bir şekilde yaratan ve her türlü kusur ve eksiklikten uzak ve yüce olan Allah.

Bārī: i. (a. ber' "yaratmak"tan bārī) "Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

²¹⁹⁴ i'tirāf: i. (a. 'irfān "bilmek, idrak etmek"ten i'tirāf) Bir kimsenin başkalarına söylemek istemediği bir gerçeği veya suçu artık saklamaktan vazgeçip açıklaması, bu yolda gerçeği gizlemeden yapılan açıklama.

²¹⁹⁵ ganî: sıf. ve i. (a. gînā "zengin olmak"tan ganî) 1. Zengin. 2. Sâhip olduğu şeyle yetinen, fazlasını istemeyen, gözü tok (kimse), müstağni. 3. Bol, çok fazla. 4. i. "Hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmayan, kullarının bütün ihtiyâcını karşılayan mutlak zengin" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

²¹⁹⁶ cemī': sıf. (a. cem' "toplamak"tan cemī') Bütün, hep, cümle.

²¹⁹⁷ āfât: i. (a. âfet'in çoğul eki -ât almış şekli āfât) Âfetler, musîbetler, belâlar.

²¹⁹⁸ def': i. (a. def') 1. Öteye itme. 2. Savma, savuşturma, kovma. 3. Ortadan kaldırma, ortadan kaldırılma. 4. hukuk. Bir dâvâda, dâvâcının iddiâsına karşı hakkında dâvâ açılan kimseye tanınan savunma hakkı.

itmege kâdir²¹⁹⁹ (9) olduğun ikrâr itmekdir. Ve Şeytân insâna kavî²²⁰⁰ bellü düşmân olduğun i'tirâf itmekdir. İmdi bu تعوذده (te'avvüzde) anıñ şerrinden²²⁰¹ (10) Hâk celle ve 'alâ'ya şığınmak var ki ol kavî, 'âşî, fâcir²²⁰² olan Şeytân'ın vesvesesini def' itmege kâdirdir. Anuñ vesvesesini²²⁰³ kıldan ancak Hâk Te'âlâ (11) def' ider dimekdir. Va'l-lâhu a'lem. **Tefsîr-i Sûret-i Fâtihâtü'l-Kitâb, Ümmü'l-Kur'ân** (12) Ve ittifâk üzre ol yedi âyetdir ve yigirmi yedi kelimedir ve yüz kırk harfdır. İmdi anuñ nerde indiginde ihtilâf itdiler. Ba'zılar (13) "Mekke'de indi." didiler ve bu 'ulemânıñ çoğının kavlidür. Ve ba'zılar "Medîne'de indi." didiler. Bu Mücâhid rahîmehu'l-lâh hazretiniñ kavlidir. Ve ba'zılar (14) "Ol iki kerre indi, birisi Mekke'de ve birisi Medîne'de." didiler. Ol iki kerre inmenin sebebi anuñ şerefine ve fazlına tenbîhdür²²⁰⁴. Ve anuñ isimleri çokdur. (15) Ve çok olan isimler şâhibiniñ şerefine ve fazlına delâlet ider. **Evvelki ismi** Fâtihâtü'l-Kitâb. Anuñ ile tesmiye²²⁰⁵ olmasına bâ'is, ibtidâ²²⁰⁶ Kur'ân (16) anuñ ile başlanur. Okumağa başladıkda ol öğrenilür (öñrenilür) ve muşhaf yazmağa başladıkda ibtidâ ol yazılır ve namâzda ibtidâ ol okunur (17) andandır. **İkinci ismi** Sûretü'l-Hamd. Anuñ ile tesmiye olunmasına bâ'is²²⁰⁷, okumağa başladıkda²²⁰⁸ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (El-hamdü'l-lâhi rabbi'l-âlemin) demek ile başlandığındandır. (18) **Üçüncü ismi** Ümmü'l-

²¹⁹⁹ kâdir: sıf. (a. kudret "gücü yetmek"ten kâdir) 1. Kudret ve kuvvet sâhibi, yapabilme gücüne mâlik olan (kimse), muktedir. 2. i. "Tam ve mutlak kudret sâhibi olan, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yeten" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

kâdir olmak: Gücü yetmek, muktedir olmak.

²²⁰⁰ kavî: sıf. (a. kuvvet "güçlü olmak"tan kavî) 1. Güçlü, kuvvetli. 2. Sağlam, güvenilir. 3. i. "Kuvveti tam ve eksiksiz olan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

²²⁰¹ şerr: i. (a. şerr) 1. Kötülük, fenalık. 2. sıf. halk ağzı. Kötü.

²²⁰² fâcir: sıf. ve i. (a. fucûr "yalan söylemek, günah işlemek"ten fâcir) Kötü işler yapan, zinâ ve işrete düşkün olan, fık u fücûr sâhibi (kimse), sefih.

²²⁰³ vesvese: i. (a. vesvese) Nefsin gönüle getirdiği boş, faydasız ve huzursuzluk verici şeyler, vehim, kuruntu, şüphe, işkil.

²²⁰⁴ tenbîh: i. (a. nebîh "dikkat etmek"ten tenbîh) 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma. 2. Uyarma, uyarı, aklını başına getirme. 3. biyo. Sinir sistemine veya bir duyu organına dışarıdan gelen ve onu bir tepki vermeye yöneltten tesir, uyarı. 4. eski. Emir, buyruk, bildiri, duyuru.

²²⁰⁵ tesmiye: i. (a. semv "ad koymak"tan tesmiye) 1. Ad koyma, adlandırma, belli bir isimle isimlendirme. 2. Allah'ın adını anma.

²²⁰⁶ ibtidâ: i. (a. bed' "başlamak"tan ibtidâ) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç. 3. edeb. Aruz vezninde ikinci mısraın ilk cüz'ü. 4. târih. Bir tımar tevcih edilirken verilen en az miktar. *5. zf. Önceleri, ilk başta, evvelâ, en evvel. (Metinde kelime hemzesiz yazılmıştır.)

²²⁰⁷ bâ'is: i. (a. ba's "göndermek, uyarmak, diriltmek"ten bâ'is) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. "Kıyâmette ölenleri diriltten, insanları kabirlerinden kaldıran ve gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

²²⁰⁸ Kur'ân, (Fâtihâ) 1/2: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

Qur'an ve Ümmü'l-Kitāb. Anuñ ile tesmiye olmasına bā'is, Qur'an'ın aşıdır. Zīrā her şey'in anası aşıdır. Ve ba'zılar "emām-ı süver"²²⁰⁹ (sürelerin öni dimekdir)²²¹⁰ (19) didiler. Ya'nı, ön okunan sürelerin önünde okunduğu için bākī²²¹¹ süreler aña uyarlar. **Dördüncü ismi** Es-Seb'u(20)'l-Meşānī²²¹² dinür. Anuñ ile tesmiye olmasına bā'is, namāzda ikinci kerre ve her rek'atında²²¹³ okunduğu için. Ve ba'zılar didi ki: Hāḳ Te'ālī anı bu ümmet-i merḥūme²²¹⁴ (21) için şenālayup²²¹⁵ alıḳodı. Tā anlara indirince ḳadar bir ḡayr ümmete indirmede (indirmede)²²¹⁶ andan dinildi. Ve ba'zılar iki kerre indiginden meşānī dinildi, (22) didiler. **Beşinci ismi** Vāfiye'dir.²²¹⁷ Anuñ ile tesmiye olmasına bā'is, namāzda tamāmı ile okunur. Ḡayr süreler gibi bölünüp birazı okunmaz, andandır. (23) **Altıncı ismi** Kāfiye'dir. Anıñ ile tesmiye olmasına bā'is, ol namāzda ḡayr sürelerin yerine kifāyet²²¹⁸ ider. Ve ḡayrıları anuñ yerine kifāyet itmezler, (24) andandır. **Faṣl: Sūre-i Fātiḫatü'l-Kitāb'ın faẓlını beyān ider.** Buḥārī ḥazretinde عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمَعْلَى، قَالَ : كُنْتُ أَصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَجِبْهُ ثُمَّ اتَّيْتَهُ فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أَصَلِّي. فَقَالَ " أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ تَعَالَى اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ لِي الْأَعْلَمَنَّكَ سُورَةٌ هِيَ أَغْظَمُ السُّورِ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ". ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ قُلْتُ لَهُ أَلَمْ تَقُلْ " لِأَعْلَمَنَّكَ

²²⁰⁹ emām-ı süver: Sürelerin önü.

emām: i. (a. emām) (Bir şey veya kimsenin) Önüne rastlayan taraf, ön, pîş.

süver: i. (a. süre'nin çoğul şekli suver) Kur'an-ı Kerim süreleri, süreler.

²²¹⁰ (sürelerin öni dimekdir) Kenar notu.

²²¹¹ bākī: sif. (a. beḳā' "devam etmek, sürekli olmak"tan bākī) 1. Ebedî, ölümsüz, kalımlı. 2. Varlığını koruyan, devam eden, devamlı, sürekli. 3. Kalan kısım veya meblağ, alt taraf, mabad (son, arka, devam). 4. "Ebedî, ölümsüz" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

²²¹² meşānī: i. (a. meşnā "ikişer, ikili" ve meşnāt "bir şeyin katı"nın çoğul şekli meşānī) 1. İkili olan şeyler, çiftler, ikililer. 2. İkilenen, katlanan, tekrarlanan şeyler, ikilemeler [Bu anlamlardan hareketle kelime namazın her rekâtında okunan Fātiha Sûresi'ne, tekrarlanan âyetlere, ayrıca benzer veya farklı sebeplerle bazı sürelerle ve Kur'an-ı Kerim'in tamâmına da isim olmuştur].

²²¹³ rek'at: i. (a. rukû' "rükû etmek, namaz kılmak"tan rek'at) Namazda kıyam, rükû ve iki defa secdeden meydana gelen bölüm.

²²¹⁴ ümmet-i merḥūme: Allah'ın rahmetine mazhar olan, af ve merhametiyle müjdelenen ümmet-i Muhammed, Müslümanlar.

merḥūm: sif. (a. rahmet "esirgemek, bağışlamak"tan merḥūm) [Kelimenin 1. ve 2. anlamı Türkçe'de ortaya çıkmıştır] 1. Ölmüş bir müslüman erkekte bahsedilirken ismin başına veya sonuna getirilerek "Allah'ın rahmetine kavuşmuş, rahmetli" anlamında kullanılır. 2. Ölmüş müslüman erkek. 3. Allah tarafından bağışlanmış, af ve merhametle müjdelenen, Allah'ın rahmetine mazhar olmuş (kimse).

merḥūme: i. (a. merḥūm'un müennes şekli merḥūme) [Kelime bu anlamda Türkçe'de kullanılmıştır] Allah'ın rahmetine kavuşmuş, rahmetli olmuş, ölmüş müslüman kadın.

²²¹⁵ şenā: i. (a. şenā') Övme, övüş, medih.

²²¹⁶ (indirmede) Kenar notu.

²²¹⁷ vāfiye: (a. sif. vefā'dan) 1. Yeter, tam, elverir. 2. Sözünde duran, sözünün eri.

²²¹⁸ kifāyet: i. (a. kifāyet) 1. Yeter miktarda olma, yetişme, elverme, kâfi olma. 2. Bir işi yapma hususunda başkasına ihtiyaç göstermeyecek güçte olma, yeterlik, iktidar.

سُورَةٌ هِيَ أَكْثَرُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ " . قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ²²¹⁹

(‘An Ebī Sa‘īd bin el-Mu‘allā²²²⁰ k̄āle: Kūntū²²²¹ (25) ūṣallī²²²² fī’l-mescidi²²²³ fede‘ānī²²²⁴ Resūlu’l-lāh ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem felem ecibhū²²²⁵ šümme eteytühū²²²⁶ fe k̄ultū²²²⁷ yā Resūlu’l-lāh inni²²²⁸ kūntū ūṣallī fe k̄āle²²²⁹ elem yeḳul²²³⁰ i’l-lāhu (26) Te‘ālī “İstecībū lillāhi ve lir resūli izā de‘ākūm”²²³¹ šümme k̄āle; lī elā ū‘allimmenke²²³² sūreten²²³³ hiye²²³⁴ a‘zamu’s-süveri²²³⁵ fī’l-Ḳur‘ān’i²²³⁶ k̄able²²³⁷ en taḥruce²²³⁸ mine’l-mescidi²²³⁹ šümme eḥāze²²⁴⁰ (27) biyedī²²⁴¹ felemmā erāde²²⁴² en yaḥruce²²⁴³ k̄ultū lehu²²⁴⁴ elem teḳul²²⁴⁵ le ū‘allimmenke²²⁴⁶ sūreten hiye a‘zam-u²²⁴⁷

²²¹⁹ <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=4310> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:14.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu’t-Tefsir, 1672-4474.

<http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=4310> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:16.

Buhari, Sahih Buhari Kitap: 65, Hadis: 4514.

²²²⁰ Metinde **الْعَلَا** (el-‘Ulā) şeklinde yazılmıştır.

²²²¹ kūntū: İdim.

²²²² ūṣallī: Namaz kılıyor.

²²²³ fī’l-mescidi: Mescitte.

²²²⁴ fede‘ānī: Beni çağırdı.

²²²⁵ felem ecibhū: Ona icabet etmedim, yanına gitmedim.

²²²⁶ eteytühū: Yanına gittim.

²²²⁷ fe k̄ultū: Dedim ki.

²²²⁸ inni: Ben.

²²²⁹ fe k̄āle: Buyurdu ki.

²²³⁰ elem yeḳul: Demedi mi?

²²³¹ Ḳur‘ān, (Enfal) 8/24: “Ey iman edenler! (Peygamber,) sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah’a ve Resûlü’ne uyun. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer (sözünüzle niyetinizin aynı olup olmadığını bilir) ve siz, elbette yalnız O’nun huzurunda toplanacaksınız.” (Âyetin tamamı alınmamıştır.)
istecībū: Çağrısına koşun, icabet edin.

lillāhi: Allāh’ın.

ve lir resūli: Ve elçisinin.

izā: Zaman.

de‘ākūm: Sizi çağırdığı.

²²³² elā ū‘allimmenke: Sana öğretmeyeyim mi?

²²³³ sūreten: Bir süre.

²²³⁴ hiye: Ki o süre.

²²³⁵ a‘zamu’s-süveri: Sürelerin en büyüğü.

²²³⁶ fī’l-Ḳur‘ān’i: Kur‘ān’daki.

²²³⁷ k̄able: Önce.

²²³⁸ en taḥruce: Sen çıkmadan.

²²³⁹ mine’l-mescidi: Mescitten.

²²⁴⁰ eḥāze: Tuttu.

²²⁴¹ biyedī: Elimi.

²²⁴² felemmā erāde: Yöneldiğinde.

²²⁴³ en yaḥruce: Mescitten çıkmaya.

²²⁴⁴ lehu: Ona.

²²⁴⁵ elem teḳul: Demedin mi?

²²⁴⁶ le ū‘allimmenke: Öğreteceğim.

²²⁴⁷ a‘zam-u: En büyük.

süretin²²⁴⁸ fî'l-Ḳur'ân'i kâle "El-ḥamdü'l-lâhi rabbi'l-âlemîn"²²⁴⁹ hiye es-Seb'u'l-Meşânî²²⁵⁰ (28) ve'l-Ḳur'ân'ü'l-'azîmü'l-lezî ütîtühu²²⁵¹.) Ebî Sa'îd ibnü'l-'Ulâ raḍiya'l-lâhu 'anh ḥazretinden rivâyet olup didi ki: Mescidde namâz kılar idim. Ben namâzda (29) iken Ḥazret-i Resûl beni çağırdı. Namâzda olmam ile cevâb virmedim. Namâzı kılop andan yanlarına gelüp: Yâ Resûlu'l-lâh çağırdığınızda ben namâzda (30) idim. Anuñ içün cevâb virmedim, didim. Baña buyurdi ki: "Ḥaḳ celle ve 'alâ Ḳur'ân'ında 'Eger sizi Allâh ve Resûli ne zamân çağırır ise anlara cevâb viriñ.' (31) deyü buyurmadı mı?" deyüp andan buyurdi ki "Bu dem mescidden çıkamazdan evvel saña bir sûre öğredegim ki ol Ḳur'ân'ın sûreleriniñ ulusu, a'zamıdır." (32) deyüp andan elimden tutup yürüdi. Tâ mescidden çıkmağı dilediklerinde ben "Yâ Resûlu'l-lâh siz baña dimesiñiz mi ki mescidden çıkmadan (33) evvel saña bir sûre öğ(ñ)redegim ki ol Ḳur'ân'ın sûreleriniñ ulusu, a'zamıdır." deyü söylediğimde baña buyurdi ki: Ol sûre "El-ḥamdü'l-lâhi rabbi'l-âlemîn." (34) dir ki benim virildigim Seb'u'l-Meşânî²²⁵² ve'l-Ḳur'ân'ü'l-'azîm oldur. Bunı İmâm Mâlik raḍiya'l-lâhu 'anh Muvatta' nâm kitâbında yine Ebî Sa'îd ḥazretinden (35) rivâyet itdi. Ammâ anda مَا أُنْزِلَ فِي التَّوْرَةِ وَلَا فِي الْإِنْجِيلِ وَلَا فِي الزَّبُورِ مِثْلَهَا²²⁵³ (hattâ²²⁵⁴ ta'lemu²²⁵⁵ süreten mâ enzele²²⁵⁶ fî't-Tevrâti²²⁵⁷ ve lâ²²⁵⁸ fî'l-İncîli ve lâ²²⁵⁹ fî'z-Zebûri mişlehâ²²⁶⁰.) Saña bir sûre öğredegim ki tâ bilesiñ **[9b]** (1) anuñ mişli²²⁶¹ sûre ne Tevrât'da ve ne İncîl'de ve ne Zebûr'da indi.

²²⁴⁸ süretin: Süredir.

²²⁴⁹ Ḳur'ân, (Fâtiha) 1/2: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

el-ḥamdü: Hamdolsun.

li'l-lâhi: Allâh'a.

rabbi: Rabbi.

el-âlemîne: Alemlerin.

²²⁵⁰ es-Seb'u'l-meşânî: Yedi âyetten meydana gelen Fâtiha Sûresi.

²²⁵¹ el-lezî ütîtühu: Bana verilen.

²²⁵² Seb'u'l-meşânî: Tekrarlanan yedi âyet, Fâtiha Sûresi.

²²⁵³ 1. <http://www.normalift.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0181.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:27.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0181.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:30.

İmâm Mâlik, Muvatta, Kitabu's-Salat, 181.

²²⁵⁴ hattâ: Tâ ki.

²²⁵⁵ ta'lemu: Bilesin.

²²⁵⁶ mâ enzele: İnmedi.

²²⁵⁷ fî't-Tevrâti: Tevrat'ta.

²²⁵⁸ ve lâ: Ne.

²²⁵⁹ ve lâ: Ne de.

²²⁶⁰ mişlehâ: Bir benzeri.

²²⁶¹ mişl: i. (a. misl) 1. Eş, benzer, mânend. 2. (Sayılarla kullanıldığında) Kat.

Ve ba‘zılar didi ki: Ol Muvatta‘ nām kitābda olan اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَادَىٰ أَبِيَّ ابْنِ كَعْبٍ (Enne’n-nebiyyi şalla’l-lāhu ‘aleyhi (2) vesellem nādiyyi²²⁶² Ubey ibn Ka‘b ve hüve²²⁶⁴ yuşalli²²⁶⁵ ve zekera²²⁶⁶ naḥvehu²²⁶⁷.) Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem Ubey ibn Ka‘b raḍiya’l-lāhu ‘anh hāzreti namāz kılariken (3) çağırdı. Ebī namāzda olmağla cevāb virmedi. Hādīşin bākisi evvelki zikr olandır. Bunda hemān Ebī Sa‘īd hāzreti yerine Ubey ibn Ka‘b hāzreti (4) zikr olundu. İhtimāldir anuñ birisine ol vāki‘ olup birisi rivāyet itdi ola. Ve daḥı اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ عَلَىٰ أَبِيِّ ابْنِ كَعْبٍ وَهُوَ يُصَلِّي نَادَاهُ وَذَكَرَ نَحْوَ رَوَايَةِ الْمُوطَّأِ²²⁶⁸ (‘An Ebī Hureyre: “Enne Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (5) ḥarace²²⁶⁹ ‘alā Ubey ibn Ka‘b ve hüve yuşalli nādāhu²²⁷⁰ ve zikri naḥve²²⁷¹ rivāyete’l-Muvatta‘.”) Ebī Hureyre raḍiya’l-lāhu ‘anh hāzretinden rivāyet olunan didi ki: Ubey ibn Ka‘b (6) raḍiya’l-lāhu ‘anh namāz kılariken Hāzret-i Resūl içerden çıkdı. Ubey namāzda iken anı çağırdı. Bākī hādīş Muvatta‘²²⁷² nām kitābdaki zikr (7) olunandır. Bunı Tirmizī hāzreti zikr idüp hādīş ḥasen şāḥiḥ didi. Ve daḥı اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أُنْزِلَ اللَّهُ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ مِثْلُ أَمِّ الْقُرْآنِ، وَهِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي، وَهِيَ مَقْسُومَةٌ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ²²⁷³ (‘An Ubey ibn Ka‘b kāle: “Kāle Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem (8) mā enzele’l-lāhu²²⁷⁴ fī’t-Tevrāti ve’l-İncīli ve’z-Zebūri mişli²²⁷⁵ Ümmü’l-Kur’ān²²⁷⁶ ve

²²⁶² 1. <http://www.normalift.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0181.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:27.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0181.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:30.

İmam Mālik, Muvatta, Kitabu’s-Salat, 181.

²²⁶³ nādiyyi: Seslendi.

²²⁶⁴ ve hüve: Kendisi.

²²⁶⁵ yuşalli: Namaz kılariken.

²²⁶⁶ ve zekera: Bundan sonra zikretti.

²²⁶⁷ naḥvehu: Bir benzerini.

²²⁶⁸ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2875.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:35. Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fedailu’l-Kur’ân Bahsi, 2875.

²²⁶⁹ ḥarace: Çıktı.

²²⁷⁰ nādāhu: Ona seslendi.

²²⁷¹ naḥve: Benzerini.

²²⁷² Muvatta‘: İmam Mālik’in (ö. 179/795) sahih rivayetleri derlediği eseri.

²²⁷³ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/049/3125.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:40. Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Kitabu’t-Tefsir Bahsi, 3125.

²²⁷⁴ mā enzele’l-lāhu: Allah indirmedir.

²²⁷⁵ mişli: Gibi.

²²⁷⁶ Ümmü’l-Kur’ān: Kur’ān’ın anası, Kur’ān’ın temeli, Fatiha suresi.

üm: i. (a. umm) 1. Anne, ana. 2. mec. Kaynak, asıl, menşee.

hiye²²⁷⁷ es-Seb‘u’l-meşānī ve hiye maḫsūmetun²²⁷⁸ beyni²²⁷⁹ ve beyne²²⁸⁰ ‘abdi²²⁸¹ ve li ‘abdi²²⁸² mā²²⁸³ (9) sâ’il²²⁸⁴.”) Ya‘nî, Ubey ibn Ka‘b raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olunan didi ki: Ḥazret-i Resūl buyurdı “Ḥaḫ celle ve ‘alā İncil’de ve Tevrāt’da (10) ve Zebūr’da Fātiḥa sūresi²²⁸⁵ Ümmü’l-Ḳur’ān gibi bir sūre indirmedir. Ve ol Seb‘u’l-Meşānī’dir.” Ve buyurdı ki: Ol sūre benim ile ḳulum arasında pay (11) olmuştur. Yarısı benim yarısı ḳulumuñdur. Ol yarıda ḳulum her ne diledi ise virdim. Andaki dileklerini redd eylemem. Bunı Tirmizî ḥazreti ile (12) en-Nesā’î ḥazreti zıkr itdiler. Ve daḫı عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَمْ الْقُرْآنَ وَأَمْ الْكِتَابَ وَالسَّبْعَ الْمَثَانِي²²⁸⁶ (‘An Ebî Hureyre ḳāle: “Ḳāle Resūlu’l-lāh šalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ‘El-ḥamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn’ Ümmü’l-Ḳur’ān ve Ümmü’l-Kitāb²²⁸⁷ (13) ve’s-Seb‘u’l-Meşānī²²⁸⁸.”) Ebî Hureyre raḍiya’l-lāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet olup didi ki: “Ḥazret-i Resūl buyurdı: El-ḥamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn sūresi (14) Ümmü’l-Ḳur’ān’dır ve Ümmü’l-Kitāb’dır ve Seb‘u’l-Meşānī’dir.” Bunı Ebū Dāvud ve et-Tirmizî zıkr idüp ḥadīş ḥasen šaḫīḥ didi. Ve daḫı Müslim ḥazretinde (15) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ بَيْنَمَا جِبْرِيلُ قَاعِدٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ نَفِيضًا مِنْ فَوْقِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: هَذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَحَ الْيَوْمَ وَلَمْ يَفْتَحْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ، فَقَالَ هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ لَمْ يَنْزَلْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَسَلَّمَ وَقَالَ: أَبَشِّرْ بَنَوْرِينَ أَوْ تَبَيَّهْمَا لَمْ يُوْتِيَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ: فَاتَّحَةَ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ - لَنْ تَقْرَأَ بَحْرَفَ مِنْهَا إِلَّا أَعْطَيْتَهُ²²⁸⁹ (‘An ibn ‘Abbās ḳāle:

²²⁷⁷ ve hiye: Ve o.

²²⁷⁸ maḫsūmetun: Pay edilmiştir.

²²⁷⁹ beyni: Benimle.

²²⁸⁰ ve beyne: Arasında.

beyn: i. (a. beyn) Ara.

²²⁸¹ ‘abdi: Kulumun.

‘abd: i. (a. ‘abd) 1. Kul, köle, bende. 2. (Allah’ın kulu olması sebebiyle) İnsan.

²²⁸² ve li ‘abdi: Ve kulumdur.

²²⁸³ mā: Her ne.

²²⁸⁴ sâ’il: i. ve sıf. (a. su’āl “sormak; dilenmek”ten sâ’il) 1. Soru soran kimse. 2. Dilenen kimse, dilenci.

sâ’il: sıf. (a. seylān “akmak”tan sâ’il) Akan, akıcı, cârî.

se’el: İsterse.

²²⁸⁵ Fātiḥa sūresi: Mekke döneminde nâzil olmuştur. Yedi âyettir. Kur’ân-ı Kerîm’in başlangıç sūresi olduğu için “açan” anlamında Fātiḥa şeklinde anılmıştır. Aynı zamanda “Ümmü’l-Kitāb” (Kitab’ın anası/özü), “el-Esās” gibi adları da vardır.

²²⁸⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/049/3124.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:53.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Kitabu’t-Tefsir Bahsi, 3124.

²²⁸⁷ Ümmü’l-Kitāb: Kitabın anası, özü.

²²⁸⁸ ve’s-Seb‘u’l-meşānī: Seb‘u’l-meşānīdir.

²²⁸⁹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0806.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:55.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 806.

2. <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/143505/> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 10:00.

“Beynemā²²⁹⁰ Cibrīl kâ'idün²²⁹¹ 'inde²²⁹² Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem
sem'î nakīzān min fevkīhi²²⁹³ fe rafe'a²²⁹⁴ re'shü²²⁹⁵ fe kâle hāzā²²⁹⁶ (16) bābun²²⁹⁷
mine's-semā'i²²⁹⁸ fethü'l-yevme²²⁹⁹ velem yeftah²³⁰⁰ kaṭṭu²³⁰¹ ille'l-yevme²³⁰² fe
nezele²³⁰³ minhü²³⁰⁴ melekün²³⁰⁵ fe kâle hāzā melekün nezele²³⁰⁶ ile'l-arḍi²³⁰⁷ lem
yenzil²³⁰⁸ kaṭṭu ille'l-yevme (17) feselleme²³⁰⁹ ve kâle ubeşşirü²³¹⁰ bi-nūrayn²³¹¹
ütitühümā²³¹² lem yü'tehümā²³¹³ nebiyyün²³¹⁴ kableke²³¹⁵ Fātiḥatü'l-Kitāb²³¹⁶ ve

²²⁹⁰ beynemā: Esnada, sırada.

²²⁹¹ kâ'idün: Otururken.

²²⁹² 'inde: Yanında.

²²⁹³ min fevkīhi: Üzerinden.

fevk: i. (a. fevk) 1. Üst, üst taraf, yukarı. 2. Daha ileri, daha öte, daha üst.

²²⁹⁴ fe rafe'a: Kaldırdı.

ref': i. (a. ref') 1. Yukarı kaldırma, yükseltme. 2. Yüceltme, yükseltme. 3. Ortadan kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme, lağvetme. 4. Giderme, giderilme, kaldırma, kaldırılma. 5. eski. dilb. Arapça bir kelimenin sonunu ötre ile okuma. 6. Aruzda “müstef'ilün” cüzünü “fâilün” şekline koyma.

²²⁹⁵ re'shü: Başını.

²²⁹⁶ hāzā: zamir. (a. hāzā) 1. “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçe'de kalıplaşmış bâzı Arapça kullanılışların içinde geçer. 2. zf. Tam, tam anlamıyla, mükemmel.

²²⁹⁷ bābun: Bir kapıdır.

bāb: i. (a. bāb) 1. Kapı. 2. Bir kitabın bölümlerinden her biri. 3. Arapça'da fiillerin harf sayıları, mücerred veya mezid olmaları bakımından ayrıldıkları grupların her biri. 4. Husus, mesele, konu.

²²⁹⁸ mine's-semā'i: Gökten.

²²⁹⁹ fethü'l-yevme: Bugün açıldı.

feth: i. (a. feth) 1. Açma, açılma, küşat. 2. Bir memleket, şehir veya mevkii savaşıyla düşman elinden alma, ele geçirme, zaptetme [Bilhassa İslâm ordularının bir yeri zaptedip İslâm topraklarına katmaları hakkında kullanılmıştır].

²³⁰⁰ velem yeftah: Açılmamıştı.

²³⁰¹ kaṭṭu: Asla, hiçbir zaman.

²³⁰² ille'l-yevme: Ancak bugün.

illā: zf. (a. illā) 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi halde. 4. eski. “-den başka” anlamında istisnâ bildirir, ancak, sâdece.

²³⁰³ fe nezele: İndi.

²³⁰⁴ minhü: Ondan (kapıdan).

²³⁰⁵ melekün: Bir melek.

²³⁰⁶ nezele: İnen.

²³⁰⁷ ile'l-arḍi: Yere.

²³⁰⁸ lem yenzil: İnmemişti.

²³⁰⁹ feselleme: Selâm verdi.

²³¹⁰ ubeşşirü: Müjdelerim.

²³¹¹ bi-nūrayn: İki nur ile.

²³¹² ütitühümā: Size verdiğim.

²³¹³ lem yü'tehümā: Verilmedi.

²³¹⁴ nebiyyün: Bir peygambere.

²³¹⁵ kableke: Senden önce.

²³¹⁶ Fātiḥatü'l-kitāb: Kitabın girişi, Fātiha sûresi.

havâtim²³¹⁷-i sûretü'l-Bakara len takrâ'u²³¹⁸ bi-ḥarfin²³¹⁹ (18) minhâ²³²⁰ illâ a'teytühü²³²¹.”) İbn ‘Abbâs radiya'l-lâhu ‘anhümâ ḥazretinden rivâyet olup didi ki: Bir gün Ḥazret-i Cebrâ'îl, Ḥazret-i Resûl şalla'l-lâhu (19) ‘aleyhi vesellemin yanında otururken yukarıdan kapu açılma şadâsı²³²² gibi bir âvâz²³²³ kıldı. Ḥazret-i Cebrâ'îl başın kaldırıp göge (20) bakdıkda gökde bir kapu açıldı. Ol kapu bugüne gelince kadar aşlâ açılmadı idi. Ancak bugün açıldı, didi. Bir de bakdı ki (21) ol kapudan bir melek indi. Ḥazret-i Cebrâ'îl: Bu melek dahı aşlâ bugüne gelince kadar yeryüzine indigi yokdur. Ancak bugün (22) indi, didi. Ol melek Ḥazret-i Resûl'ün yanına gelüp selâm virdi. Andan Ḥazret-i Resûl'e didi ki: Saña beşâret²³²⁴ müjde²³²⁵ (23) olsun ki bugün saña iki nûr virildi ki anlar senden evvel gelen peygamberlerden bir peygambere virilmedi idi. Anuñ birisi (24) Fâtihatü'l-Kitâb'dır ki “El-ḥamdü'l-lâhi rabbi'l-‘âlemîn” sûresi ve ol birisi el-Bakara sûresiniñ âhirindeki²³²⁶ Amene'r-resûlü²³²⁷ âyetinden (25) âhirine varınca kadar olan âyetlerdir. Hâk celle ve ‘alâ buyurdu ki “Her kim bunları okuyup benden her ne dilerse ben anuñ ol (26) diledigin ihsân idüp virem.” deyü beyân itdi, didi. İmdi نقيضا (naḳîzâ)²³²⁸ buyurması النقيض (en-naḳîz)²³²⁹ nûn'ın fetḥa kâf'ın kesr meddi ile (27) (ḍād-ı mu'ceme ile)²³³⁰ kapu açıldıkda çıkan kapu şadâsıdır. Ve dahı Müslim ḥazretinde عن أبا السائب مولى هشام بن زهرة قال سمعت أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ḥazretinde من صلى صلاة لم يقرأ فيها بأم القرآن فهي خداج هي خداج غير تمام قال فقلت يا أبا هريرة إنا أحيانا

²³¹⁷ havâtim: i. (a. ḥâtem “mühür” ve ḥâtim “son”un çoğul şekli havâtim) 1. Mühürler. 2. Sonlar, âkıbetler.

²³¹⁸ len takrâ'u: Okumazsın.

²³¹⁹ bi-ḥarfin: Hiçbir harf.

²³²⁰ minhâ: Onlardan.

²³²¹ a'teytühü: Ona veririm (ne isterse).

²³²² şadâ: i. (f. sedâ “yankı” > a. – f. şadâ) [Arapça'da “yankı” anlamında olan kelime “ses” mânâsını Farsça'da kazanmıştır]. 1. Ses, âvaz. 2. Yankı, aksisedâ.

²³²³ âvâz: i. (f. âvâz) 1. Ses, sedâ. 2. Yüksek sesle bağırma, feryat, nâra. 3. mec. Şöhret, ün, nam.

²³²⁴ beşâret: i. (a. bişâret) 1. Müjde, iyi haber. 2. Sevinç, memnuniyet. 3. Alışılmamış, acâyip, biçimsiz ve çirkin şey, ucube.

²³²⁵ müjde: i. (f. mujde) 1. Sevinmeye yol açan, sevindirici haber, muştı. 2. Sevindirici bir haberi getirene verilen armağan, bahşış, müjdelik, muştuluk. 3. ünl. Böyle bir haber verileceği zaman söylenen söz.

²³²⁶ âhir: sıf. (a. âhir) 1. Son. 2. zf. Sonunda, âkıbet, nihâyet. 3. i. “Bir evveli olmadığı gibi bir sonu da olmayan, her şeyden sonra kalacak olan” mânâsında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

²³²⁷ Amene'r-resûlü: Bakara suresinin son iki ayeti olan 285. ve 286. ayeti kerimesidir.

²³²⁸ naḳîzâ: i. (a. naḳîz'dan naḳîza) Birbiriyle çelişen, birbirine karşıt olan şey veya iş.

²³²⁹ naḳîz: sıf. (a. naḳz “bozmak, iptal etmek”ten naḳîz) Birbirine zıt ve karşıt olan, zıt, karşıt.

²³³⁰ (ḍād-ı mu'ceme ile) satır başı kenar notu.

mu'cem: sıf. (a. i'câm “yazıyı noktalamak”tan mu'cem) 1. Noktası bulunan, noktalı (harf). 2. Ebced hesabında sâdece noktalı harfler hesap edilmek sûretiyle düşürülen (târih), mücevher. 3. i. Alfabetik sıraya göre düzenlenmiş eser [Bâzı kitap isimlerinde kullanılır].

mu'ceme: sıf. Mu'cem kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Hurûf-ı mu'ceme: Noktalı harfler.” “Ayn-i mu'ceme: Noktalı ayn (gayın harfi).”

نكون وراء الإمام فغمز ذراعي وقال اقرأ بها في نفسك يا فارسي فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قال الله تعالى قسمت الصلاة بيني وبين عبدي نصفين فنصفها لي ونصفها لعبدي ولعبدي ما سأل فإذا قال العبد الحمد لله رب العالمين قال الله حمدني عبدي وإذا قال الرحمن الرحيم قال أثني علي عبدي وإذا قال مالك يوم الدين قال مجدني عبدي وقال مرة فوض إلي عبدي وإذا قال إياك نعبد وإياك نستعين قال هذا بيني وبين عبدي ولعبدي ما سأل وإذا قال اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال هذا لعبدي (28) Ebū Hureyre yeḡlū²³³³ ḡāle Resūlu'l-lāh ṣalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem men²³³⁴ ṣallā²³³⁵ ṣalāten²³³⁶ lem yaḡrā'²³³⁷ fīhā²³³⁸ bi Ümmü'l-Ḳur'ān'i fehiye ḡidāc²³³⁹ hiye²³⁴⁰ ḡidāc hiye (29) ḡidāc ḡayrı tamām²³⁴¹ ḡāle: fe ḡultü yā Ebā Hureyre innā²³⁴² aḡyānen²³⁴³ nekūnū²³⁴⁴ ve rā'e'l-imām²³⁴⁵ feḡameze²³⁴⁶ zerā'ī²³⁴⁷ ve ḡāle: iḡrā' bihā²³⁴⁸ fī nefsike²³⁴⁹ yā Fārisī (30) fe innī²³⁵⁰ sem'itü Resūlu'l-lāh ṣalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem yeḡlū²³⁵¹

²³³¹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/005/0395.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 10:20.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 395.

²³³² 2. https://islamweb.org/ar/library/index.php?page=bookcontents&flag=1&bk_no=53&ID=1075 Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 10:24.

²³³³ sem'itü: İşittim.

²³³⁴ yeḡlū: Diyorken.

²³³⁵ men: Her kim.

²³³⁶ ṣallā: (a.) : “salla'l-lāhu aleyhi vesellem” cümlesinin kısaltılmışı.

²³³⁷ ṣalāten: Herhangi bir namazı.

²³³⁸ lem yaḡrā': Okumadan.

²³³⁹ fīhā: O namazın içerisinde.

²³⁴⁰ fehiye ḡidāc: O namaz eksiktir. (Aynı ibâre “fe” harfî olmaksızın iki defa daha tekrarlanmış.)

²³⁴¹ fehiye: O namaz.

²³⁴² ḡidāc: sif. (a.) Kusur, noksan, eksik.

²³⁴³ hiye: zamir (a.) 1. Üçüncü müfret (tekil) şahıs zamiri: o. 2. Allah.

²³⁴⁴ ḡayrı temām: Tam değildir.

²³⁴⁵ innā: Biz.

²³⁴⁶ aḡyānen: Bâzen.

²³⁴⁷ nekūnū: Oluyoruz.

²³⁴⁸ ve rā'e'l-imām: Bir imamın arkasında.

²³⁴⁹ ve rā'e: Arkasında.

²³⁵⁰ feḡameze: Dokundu.

²³⁵¹ zerā'ī: Koluma.

²³⁵² bihā: Onu (Fātiha suresini).

²³⁵³ fī nefsike: Kendin, içinden.

²³⁵⁴ fe innī: Ben.

²³⁵⁵ yeḡlū: Buyururken.

ķāle Allāhu Te‘ālī ķasemtü²³⁵² eş-şalāte beynī ve beyne ‘abdi²³⁵³ nişfeyni²³⁵⁴ fe nişfuhā²³⁵⁵ lī²³⁵⁶ (31) ve nişfuhā²³⁵⁷ li ‘abdi²³⁵⁸ ve li ‘abdi²³⁵⁹ mā²³⁶⁰ se’ele fe izā ķāle²³⁶¹ ‘l-‘abdū: “El-ķamdūli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemin” ķāle Allāhu ķamdūni²³⁶² ‘abdi²³⁶³ ve izā ķāle²³⁶⁴ “Er-raķmān (32) i’r-raķīm”²³⁶⁵ ķāle eşnā²³⁶⁶ ‘aleyye²³⁶⁷ ‘abdi ve izā ķāle “Māliki yevmi’d-dīn”²³⁶⁸ ķāle meccedenī²³⁶⁹ ‘abdi ve ķāle merrāten²³⁷⁰ fevviđ²³⁷¹ ileyye²³⁷² ‘abdi ve izā ķāle: “İyyāke (33) na’budu ve iyyāke nesta’īn”²³⁷³ ķāle: hāzā beynī ve beyne ‘abdi ve li ‘abdi mā se’ele²³⁷⁴ ve izā ķāle “İhdinā’ş-şırāta’l-müstakīm”²³⁷⁵

²³⁵² ķasem: i. (a. ķasem) 1. Yemin, ant. 2. Pay etme, bölme, ölçü ve değeri tayin etme.

<https://turkcenedemek.com/kelime/kasem/> Erişim Tarihi: 19.01.2022, Saat: 11:20.

ķasemtü: Pay ettim.

²³⁵³ ‘abdi: Kulumun.

‘abdi: Kula, köleye âit.

²³⁵⁴ nişfeyni: Yarı yarıya.

²³⁵⁵ fe nişfuhā: Bir yarısı.

nişf: i. (a. nişf) Yarı, yarım, nim.

²³⁵⁶ lī: Benimdir.

²³⁵⁷ ve nişfuhā: Diğer yarısı.

²³⁵⁸ li ‘abdi: Kulumdur.

²³⁵⁹ ve li ‘abdi: Kulumdur.

²³⁶⁰ mā: Her ne.

²³⁶¹ fe izā ķāle: Dediğı zaman.

²³⁶² ķamdūni: Bana hamdetti.

²³⁶³ ‘abdi: Kulum.

²³⁶⁴ ve izā ķāle: Dediğinde.

²³⁶⁵ Ķur’ān, (Fātiha) 1/3: “O Raķmān (dünyada bütün yaratıklara bol merhamet edendir) ve Raķīm’dır (âhirette yalnız mü’minlere acıyıp mağfiret edecek olandır).”

er-raķmāni: (O) Raķman’dır.

er-raķīmi: Raķim’dır.

²³⁶⁶ eşnā: Senā etti.

²³⁶⁷ ‘aleyye: Bana.

²³⁶⁸ Ķur’ān, (Fātiha) 1/4: “Din Gününün (âhirette hesap ve karşılık görme gününün) sahibidir.”

māliki: Sahibidir.

yevmi: Gününün.

ed-dīni: Din.

²³⁶⁹ meccedenī: Beni övdü.

²³⁷⁰ merrāten: Bir kere de.

²³⁷¹ fevviğ: Tevekkül etti.

²³⁷² ileyye: Bana.

²³⁷³ Ķur’ān, (Fātiha) 1/5: “(Ey Rabbimiz!) Ancak sana (ibâdet ve itaatle) kulluk eder ve (her hal ve ihtiyacımızda) yalnız senden yardım dileriz.”

iyyāke: Ancak sana.

na’budu: Kulluk ederiz.

ve iyyāke: Ve ancak senden.

nesta’īnu: Yardım isteriz.

²³⁷⁴ (se’ele) Dilerse.

²³⁷⁵ Ķur’ān, (Fātiha) 1/6: “Bizi doğru yola ilet.”

ihdinā: Bizi ilet.

eş-şırāta: Yola.

“Şırâta’l-lezîne (34) en ‘amte ‘aleyhim ğayri’l-mağdûbi ‘aleyhim ve lâ’đ-đallîn”²³⁷⁶ kâle: hâzâ li ‘abdî ve li ‘abdî mâ se’ ele.) Ya ‘nî, Hişâm bin Zühre nâmiñ (35) kavli Ebâ’s-Sâ’ib rağiya’l-lâhu ‘anh ĥazretinden rivâyet olup didi ki: Eşitdim. Ebû Hureyre rağiya’l-lâhu ‘anh dir ki: Ĥazret-i Resûl **[10a]** (1) buyurdı “Ĥanġı namâz ki anda Ümmü’l-Kur’ân olan Fâtîha sūresi okunmaya ol namâz tamâm degil eksikdir, tamâm degil eksikdir, tamâm degil eksikdir.” (2) Zîrâ خداج (ĥidâc) eksik olandır. Andan Ebâ’s-Sâ’ib didi ki: Anı eşitdigimde ben Ebû Hureyre’ye “Yâ Ebû Hureyre, bizler çok vakit namâzları imâm ardında (3) kılarız.” didigimde hemân Ebû Hureyre kolumdan çeküp baña uşûl²³⁷⁷ ile “Ey Fârisli²³⁷⁸, zîrâ aşlı Fâris’den idi, imâm ardında kıldığında kendi (4) kendiñe yavaş eşideceğîñ kadar oku.” deyüp andan dönüp Ebû Hureyre didi ki: Eşitdim. Resûlu’l-lâh buyurur ki: Ĥağ celle ve ‘alâ buyurdı ki “Ben (5) ol sūre-i Fâtîha’yı kulum ile benim aramda iki[ye]²³⁷⁹ böldüm. Yarısı baña ve yarısı kulumadır. Ve ol kulum virdigim yarıda kulum her ne ki (6) diledi ise ben aña ol diledigin virüp iĥsân itdim”. Andan Ĥazret-i Resûl buyurdı ki: Kaçan²³⁸⁰ kul ٱلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ²³⁸¹ “El-ĥamdüli’l-lâhi rabbi’l-‘âlemîn” dise aña Ĥağ (7) Tebâreke ve Te’âlî “Kulum baña ĥamd

el-müstakîme: Doğru.

²³⁷⁶ Kur’ân, (Fâtîha) 1/7: “Nimete erdirdiğîn kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, ya da sapmışların yoluna değıl.” (Âmin.)

şırâta: Yoluna.

ellezîne: Onlar ki.

en ‘amte: Nimet verdin.

‘aleyhim: Kimselerin.

ġayri: Değıl.

el-mağdûbi: Gazabedilmiş olanların.

mağdûb: sıf. (a. ġazb “öfkelenmek”ten mağzûb – mağdûb) Kendisine gazap edilmiş, kızılmış olan.

‘aleyhim: Kendilerine.

ve lâ: Ve değıl.

eđ-đallîne: Sapmışların.

²³⁷⁷ uşûl: i. (a. aşl’ın çoğıl şekli uşûl) [Dilimizde daha çok tekil anlamında kullanılır] 1. Bir amaca erişmek için tâkip edilen yol, yöntem. 2. Bir ilimde bir sonuca erişmek için belli bir plana göre tâkip edilen yol, metot. 3. Bir ilmin asıl konusundan önce öğrenilmesi gereken başlangıç bilgileri. 4. Kural, kâide, âdet. 5. mec. Biçim, tarz. 6. hukuk. Hukûkî veya idârî bir işin hazırlanması, yapılması, yürürlüğe konması sırasında uyulması gereken hükümler ve tâkip edilecek yol. 7. mus. Mûsikîmizde belli düzümlerden yapılarak kalıp hâlinde tespit edilmiş ölçülere verilen isim. 8. sıf. halk ağzı. (Boy için) Ölçülere uygun, ince uzun, mütenasip.

usul: zf. (uşûl ile “uşûlüne uygun biçimde” söyleyişinden kısaltma yoluyla) halk ağzı. Yavaş.

²³⁷⁸ Fâris: (a.h.i.) İran, İran’ın güneyindeki Şîraz vilâyeti.

²³⁷⁹ iki[ye] Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²³⁸⁰ kaçan: zf. (Eski Türk. kaçan) E.T.Türk. ve halk ağzı. Ne vakit, ne zaman ki.

²³⁸¹ Kur’ân, (Fâtîha) 1/2: “Ĥamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

eyledi.” diye ve kaçan ²³⁸² الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ “Er-raḥmani’r-raḥīm” dise “Ḳulum baña şenā itdi.” diye ve kaçan ²³⁸³ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ “Māliki yevmi’d-dīn” dise “Ḳulum (8) beni ululadı²³⁸⁴, ta’zīm itdi.” diye ve bir kerre daḥı “Ḳulum her umūrını²³⁸⁵ baña ısmarlayup teslīm itdi, beni ulu bilmesi ile.” diye ve kaçan ²³⁸⁶ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “İyyāke na’budu ve (9) iyyāke nesta’īn” dise “Bu benim ile ḳulumuñ arasında yarı yarıyadır ki baña ḳulum, saña ‘ibādet ideriz dimesi benimdir.” ²³⁸⁷ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “Ve iyyāke nesta’īn” dimesi “Ol (10) ḳulumuñdur ki çün beni ‘ibādete sezā²³⁸⁷ ve müsteḥak²³⁸⁸ görüp bilüp ‘ibādet itdi. Andan baña şıgınuḡ yardım diledi. Ben de ḳulumuñ dileğini (11) virüp aña mu’īn²³⁸⁹ oluram.” diye. Ve kaçan ²³⁹⁰ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ “İhdinā’ş-şırāṭa’l müstaḳīm” dise “Bizleri yā Rabb toḡrı saña irdiren yoluña hidāyet²³⁹¹ eyle.” deyü (12) dilese ki صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ²³⁹² “Şırāṭa’l-lezīne en’amte ‘aleyhim ḡayri’l maḡdūbi ‘aleyhim ve la’d-dāllīn.” “Ol yoluñ ki anda gidenleriñ üzerlerine aşlā ḡaḡabıñ²³⁹³ irmedi (13) ve ne anlar ḡalāletde idiler. Anlar ki en’am ve iḥsān eyledin, anlarıñ gitdikleri yolların hidāyet eyle didiklerinde anlara ḡamu dilediklerin virüp (14) iḥsān itdim.” deyü buyura. Bunda قَسَمْتُ الصَّلَاةَ (ḡasemtü eş-şalāte) deyü Fātiḡa sūresin

²³⁸² Ḳur’ān, (Fātiḡa) 1/3: “O Rahmān (dünyada bütün yaratıklara bol merhamet edendir) ve Rahīm’dır (âhirette yalnız mü’minlere acıyıp maḡfired edecek olandır).”

²³⁸³ Ḳur’ān, (Fātiḡa) 1/4: “Din Gününün (âhirette hesap ve karşılık görme gününün) sahibidir.”

²³⁸⁴ ulu: sıf. (Eski Türk. uluḡ; kökü belli deḡildir) 1. Çok üstün niteliklere sâhip, çok büyük, yüce. 2. Maddî yapısı bakımından büyük. 3. i. Bir topluluḡun maddî veya mânevî büyüḡü, sayḡı duyulacak niteliklere sâhip kimse.

²³⁸⁵ umūr: i. (a. emr “iş”in çoḡul şekli umūr) İşler.

²³⁸⁶ Ḳur’ān, (Fātiḡa) 1/5: “(Ey Rabbimiz!) Ancak sana (ibādet ve itaatle) kulluk eder ve (her hal ve ihtiyacımızda) yalnız senden yardım dileriz.”

²³⁸⁷ sezā: sıf. (f. sezā) Yaraşır, uygun, lâyıḡ, sezâvar.

²³⁸⁸ müsteḡak: sıf. (a. istiḡkāk “hak etmek, hak kazanmak”tan musteḡiḡḡ > musteḡaḡḡ) 1. Hak etmiş, hak kazanmış, lâyıḡ. 2. i. Bir kimsenin lâyıḡ olduḡu, hak ettiḡi cezâ veya mükâfat.

²³⁸⁹ mu’īn: i. (a. i’âne “yardım etmek”ten mu’īn) 1. Yardım eden, yardımda bulunan, destek olan kimse. 2. Yamak, yardımcı, muâvin. 3. “Herkesin yardımcısı, herkese yardım eden” anlamında Allah için kullanılır.

²³⁹⁰ Ḳur’ān, (Fātiḡa) 1/6: “Bizi doḡru yola ilet.”

²³⁹¹ hidāyet: i. (a. hidāyet) 1. Doḡru yolu gösterme, hakka sevk etme. 2. Doḡru yol, hak yolu, Müslümanlık.

hidāyet etmek (eylemek, kılmak): Doḡru yolu göstermek.

²³⁹² Ḳur’ān, (Fātiḡa) 1/7: “Nimete erdirdiḡin kimselerin yoluna; ḡazaba uğrayanların, ya da sapmışların yoluna deḡil.” (Âmin.)

²³⁹³ ḡaḡab: i. (a. ḡaḡab) Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

şalât²³⁹⁴ ile zıkr itmesi. Çünkü Fātiha namāzıñ rüknlerinden²³⁹⁵ bir rükni (15) ve cüz’lerinden bir cüz’idir. Anuñ içün Fātiha okumağı şalât ismi ile zıkr eyledi. Ve dağı قسمت الصلاة نصفين (kasemtü eş-şalâte nışfeyni) buyurduğı, yarı (16) yarıya böldüm. Ol süreniñ ma’nası yüzündendir, lafzı yüzünden degildir. Zîrā bu süre ma’nası yüzünden yarısı hāmd²³⁹⁶ ile (17) şenādır. Ve yarısı du’ādır²³⁹⁷ ki Hakk’dan hidāyet dilemektir. Ve ol yarısı ki hāmd ü şenādır. Ol إِيَّاكَ نَعْبُدُ “ıyyāke na’budu” dimede tamām (18) olur. Ve du’ā olan yarısınıñ evveli إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “ıyyāke nesta’in” dimesidir. Andan ol süre yeddi āyetdir. Üç buçuğı hāmd ü şenā olan (19) yarısı olur. Ve üç buçuğı du’ā ve dilek olan yarısı olur. Anuñ içün إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “ıyyāke na’budu ve ıyyāke nesta’in” dimede buyurdu. Ve هذا بيني وبين عبدی “hāzā beynī ve (20) beyne ‘abdī.” Bu benim ile kulumuñ²³⁹⁸ arasındadır, buyurdu. Ve حمدني عبد مجدي “hāmdinī ‘abd²³⁹⁹ meccedenī²⁴⁰⁰” buyurması, “Kulum baña şenā itdi.” dimektir. Zîrā (21) hāmd ü şenā cemāl²⁴⁰¹ ile olan ef’āl-i cemīle²⁴⁰² şükr,

²³⁹⁴ şalât: i. (a. salât) 1. Namaz. 2. Hz. Muhammed’e sevgi ve saygı göstermek, onu övmek, şefâatine erişmek amacıyla okunan duâ [Bu duâ, “Allâhümme salli alâ Muhammed” (Allahım, Muhammed üzerine salât et) şeklinde olup muhtelif ilâvelerle genişletilmiş şekilleri vardır. Daha çok salât ü selâm şeklinde kullanılır]. 3. mus. Türk dînî mûsikisinde bayram ve cuma salâtları, cenâze salâtı, salât-ı ümmiyye gibi örnekleri olan bir beste türü.

²³⁹⁵ rükn-rükün: i. (a. rukn) 1. Bir şeyin temel direği, en sağlam ve kuvvetli tarafı, istinatgâhı. 2. din. Namazın tam ve doğru olarak edâ edilebilmesi için gereken temel ve esaslarından her biri. 3. Sütun, direk. 4. Bir topluluğun büyük önem taşıyan, temel durumunda olan fertlerinden her biri. 5. hukuk. Bir sözleşmenin tamam sayılabilmesi için bulunması gereken şartlardan her biri.

²³⁹⁶ hāmd: i. (a. hāmd) Kulun Allah’ın yüceliğini, sonsuz lutuf ve ihsânı karşısında yaratanına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

²³⁹⁷ du’ā: i. (a. du’ā) 1. Güçsüzlük ve ihtiyâcını ortaya koyarak Allah’a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz.

²³⁹⁸ kul: i. (Eski Türk. kul “kul; köle”) Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd. 2. Başka ülkelerden esir olarak alınan köle veya câriye. 3. Hizmet için para ile satın alınmış insan, hürriyetine sâhip olmayıp başkasının hükmü altında olan kimse. 4. târih. Osmanlı Devleti’nde devşirme yoluyla gelen askerlere verilen isim, yeniçeri.

²³⁹⁹ ‘abd: i. (a. ‘abd) 1. Kul, köle, bende. 2. (Allah’ın kulu olması sebebiyle) İnsan.

²⁴⁰⁰ mecd: i. (a. mecd) Büyüklük, ululuk, şan, şeref, celâlet.

²⁴⁰¹ cemāl: i. (a. cemāl) 1. Güzellik. 2. Yüz güzelliği, güzel yüz. 3. din. Allah’ın lutfedici sıfatlarının bütünü ve bu sıfatlarının gereği olarak güzellik ve rahmetle tecellisi.

²⁴⁰² ef’āl: i. (a. fi’l’in çoğul şekli ef’āl) Fiiller, yapılan işler, eylemler.

cemāl: sıf. (a. cemāl “güzel olmak”tan cemāl) 1. Güzel. 2. i. Eskiden okullarda çalışkan öğrencilere verilen başarı belgesi.

cemīle: i. (a. cemāl “güzel”den cemīle) Bir kimsenin hatırını hoş etmek, gönlünü almak için yapılan hareket.

medh itmekdir. Ve مجدني (meccedeni), beni ululadı. Zîrâ التمجيد (et-temcîd)²⁴⁰³ şîfât-ı²⁴⁰⁴ celâlden ululamağ (22) ve şenâ itmekdir. Ba‘zılar: Et-temcîd التعظيم (et-ta‘zîm)²⁴⁰⁵ itmekdir, didi. Ululamağ olur. Ve dahı وَمِمَّا قَالَ فَوَضَّ إِلَيَّ عَبْدِي “ve mimma kâle fevvið ileyye ‘abdi” (23) buyurması vechi, ol مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ “mâliki yevmi’d-dîn” lafzına muṭâbık²⁴⁰⁶ olmağdandır. Zîrâ mâlik²⁴⁰⁷ olan kulumuñ her umûrın (24) görmesine kâdirdir²⁴⁰⁸. Kûl umûrın aña teslîm idüp ısmarladığda ol da anuñ her hâlin görüp icrâ²⁴⁰⁹ eyler. (25) ‘Arablar فَلَانُ فَوَضَّ أَمْرَهُ إِلَيَّ فَلَانُ “fûlân²⁴¹⁰ fevvið emrahu ilâ fûlân” dirler. Ya‘nî, fûlân emrini çevirüp fûlânın üzerine itdi. Her hâlini (26) görmege anı iltizâm²⁴¹¹ itdi, dimekdir. İmdi bu hadîşde Fâtihatü’l-Kitâb’ı okumasının vâcibliğine delâlet (27) vardır. Zîrâ ol müte‘ayyin²⁴¹² maḥşûş beyânlıdır. Ol Hâzret-i İmâm eş-Şâfi‘î râdiya’l-

²⁴⁰³ temcîd: i. (a. mecd “şerefli olmak”tan temcîd) 1. Ululama, yüceltme. 2. mus. Sabah namazından evvel minârelerden belli makamlarda okunan niyaz ilâhîsi. 3. Sahur vakti, sahur. mecîd: sıf. (a. mecd “şerefli, büyük, ulu olmak”tan mecîd) 1. Şânî, şerefi yüce olan, çok büyük, ulu. 2. Sultan Abdülmecid tarafından bastırılmış ve “Mecîdiye” adı verilmiş olan sikkelere halk arasında verilen isim. 3. “Yüceliğine ve büyüklüğüne erişilemeyen, en güzel huyların menbaı olan ve her işin en iyisini, en güzelini yaptığı için övülüp sevilen, şan ve şeref sâhibi, yüce, ulu” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁴⁰⁴ şîfât: i. (a. şîfat’ın çoğul eki -ât almış şekli şîfât) Sıfatlar.

²⁴⁰⁵ ta‘zîm: i. (a. ‘izâm – azâmet “büyük, ulu olmak”tan ta‘zîm) Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma.

²⁴⁰⁶ muṭâbık: sıf. (a. ṭabk “uygun gelmek, rast gelmek”ten muṭâbık) 1. Herhangi bir konuda karşılıklı olarak anlaşmaya varan, anlaşan, birbiriyle uzlaşan. 2. Uygun, münâsîp, muvafık.

²⁴⁰⁷ mâlik: sıf. ve i. (a. melk “mâlik olmak”tan mâlik) Bir şeye sâhip olan (kimse), sâhip.

²⁴⁰⁸ kâdir: sıf. (a. kudret “gücü yetmek”ten kâdir) 1. Kudret ve kuvvet sâhibi, yapabilme gücüne mâlik olan (kimse), muktedir. 2. i. “Tam ve mutlak kudret sâhibi olan, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yeten” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁴⁰⁹ icrâ: i. (a. cereyân “akmak, vâki olmak, yürümek”ten icrâ) 1. Bir şeyi fiil hâline getirme, yapma, yürütme, uygulama. 2. hukuk. Bir borcun alacaklıya ödenmesini adlî bir kuruluş aracılığıyla sağlama. 3. Adliyenin bu işle ilgili dâiresi. 4. mus. Bir mûsîkî parçasını, notalarını ağızla veya bir çalgı ile seslendirmek sûretiyle söyleme veya çalma. 5. eski. (Su için) Akıtma.

²⁴¹⁰ fûlân: i. (a. fulân) Falan, filân.

falan-filân: sıf. (a. fulân “herhangi bir kişi”den filân > falan) 1. Belirtilmesi gerekli görülmeyen isimlerin önüne getirilerek onları belirsiz şekilde niteler. 2. Söylenmesi uygun görülmeyen bir özel ismin yerini tutar. 3. Bir şahıs veya nesneyi bildiren kelimelerden sonra ona benzer şeyleri ayrıca saymamak için kullanılır.

²⁴¹¹ iltizâm: i. (a. luzûm “sâbit ve devamlı olmak, borçlunun yakasına yapışmak, gerekme”ten iltizâm) 1. Birinin veya bir şeyin tarafını tutma, onu tercih etme. 2. Gerekli bulma, lüzumlu sayma ve buna göre gereğini yapma. 3. Devlet gelirlerinden birinin toplanmasını belli şartlarla üstüne alma, bu hak devlet tarafından birine verilme. 4. edeb. Nazımda mukayyet kâfiye, nesirde mukayyet secî kullanma, i’nat.

²⁴¹² müte‘ayyin: sıf. (a. te‘ayyun “belli olmak”tan müte‘ayyin) 1. Meydanda olan, meydana çıkan, zuhur edip belirli duruma gelmiş olan. 2. Bir yerin, bir bölgenin belli başlı kimselerinden olan, tanınmış, itibarlı, muteber.

lāhu ‘anh hāzretiniñ (28) mezhebdir²⁴¹³. Ve cemā‘at²⁴¹⁴ rahimehümü’l-lāh hāzretleriniñ mezhebdir. Ve bunun mes‘elesi Fātihatü’l-Kitāb’ıñ bütün (29) tefsiri yazıldıktan soñra²⁴¹⁵ yazıldı. Anda dilesün dileyen ‘ārif²⁴¹⁶. Andan maķşūd²⁴¹⁷ t̄alibe teshil²⁴¹⁸ ile henüz²⁴¹⁹ (30) ḥasen tertibdir. Zīrā her mü’ellife²⁴²⁰ lā’ik sezā olan oldur ki sābıkān²⁴²¹ mü’ellifleriñ fenni²⁴²² üzre te’lif²⁴²³ ide ki kitābı (31) beş fā’ideden ḥālī²⁴²⁴ olmaya. Evvelā çetin ve kavī olan elfāzlarıñ seçüp, işüp çıkara; āşikāre²⁴²⁵ ide. Eger dağınık ise (32) devşürüp²⁴²⁶ cem‘ eyleye. Eger derin ise ma’nāsı anı şerḥ²⁴²⁷ idüp bildire. Ve

²⁴¹³ mezheb: i. (a. zehāb “gitmek, yönelmek”ten mezheb) 1. Bir dinde belirli görüş ve anlayış farklılıklarından doğan kollardan her biri. 2. Gidilen, benimsenen yol. 3. eski. Din: “Mezheb-i İslām.” 4. İlimde, felsefede birbirinden bâzı farklarla ayrılan kollara verilen isim, çığır, meslek.

²⁴¹⁴ cemā‘at: i. (a. cem‘ “toplamak”tan cemā‘at) 1. Bir yere toplanmış insan kalabalığı. 2. Bir imama uyup namaz kılan müslümanların bütünü. 3. Aynı dinden veya aynı soydan olanların meydana getirdiği topluluk. 4. Aynı işi yapanların veya ortak bir tarafı olanların meydana getirdiği topluluk, fırka, t̄aife.

²⁴¹⁵ soñra: zf. (son’dan yön ekiyle son+ra) 1. İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda, bilâhare. 2. -nin ardından, ... arkasından. 3. Yoksa, öyle olmazsa, aksi halde. 4. Buna ek olarak, dahası. 5. ... gün, ... hafta, biraz, pek çok vb. zaman ifāde eden kelimelere eklenerek belirtilen kadar zamânın geçtiğini veya geçeceğini anlatır. 6. Bulunulan veya bahsedilen yerden daha uzakta, daha ileride. 7. Mevki, makam, değer, derece vb. için bahsedilenden daha arkada, daha aşağıda oluşu ifāde eder. 8. i. Bir şeyin arkadan gelecek kısmı veya zamânı, devāmı, gerisi, alt tarafı yâhut daha ilerisi.

²⁴¹⁶ ‘ārif: sıf. ve i. (a. ‘irfān “bilmek, tanımak”tan ‘ārif) 1. Çok anlayışlı, hakkıyla bilen, gördüğünü uzun düşünmeye gerek kalmadan hemen kavrayacak yetenekte olan (kimse), irfan sâhibi, ehlidil. 2. i. tasavvuf. Allah’ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği mânevî gerçekleri gören, anlayan kimse [Tasavvuf anlayışına göre ârif âlimden farklıdır. Âlim dış âlemi bilen, ârif ise ezel sırları kendisine açılmış olan, Allah’ı, kâinatı, nefsinı tanıyan, bilen, irfan sâhibi kimsedir].

²⁴¹⁷ maķşūd: sıf. (a. ķaşd “yönelmek, niyet etmek”ten maķşūd) 1. Söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen. 2. i. İstenilen şey, amaç, gāye, maksat.

²⁴¹⁸ teshil: i. (a. suhulet “kolay olmak”tan teshil) Kolaylaştırma.

²⁴¹⁹ henüz: zf. (f. henüz) 1. Daha şimdi, yeni. 2. (Olumsuz cümlelerde) Daha, hâlâ, şimdiye kadar, elan.

²⁴²⁰ mü’ellif: i. (a. te’lif “yazmak”tan mu’ellif) 1. Yazar, muharrir. 2. sıf. eski. Ara bulan, uzlaştıran.

²⁴²¹ sābıkān: zf. (sābık’ın tenvinli şekli) Bundan önce, evvelce.

²⁴²² fen: i. (a. fenn) 1. Matematik, fizik, kimya, biyoloji vb. ispat ve tecrübeye dayanan ilimlerin ortak adı. 2. Bu ilimlerden elde edilen bilgilerin işe ve günlük hayâta uygulanması, teknik. 3. Herhangi bir konuya âit olan ilim, bir ilim kolu [Eskimiştir]. 4. teşmil. Hüner, mârifet, sanat. 5. mec. Hile, hilekârlık.

²⁴²³ te’lif: i. (a. elf “alışmak, tanışmak”tan te’lif) 1. Uzlaştırma, uyumalarını sağlama. 2. Eser yazma, toplayıp kaleme alma. 3. i. ve sıf. Yazılmış eser.

²⁴²⁴ ḥālī: sıf. (a. ḥalā’ “boş ve tenhâ olmak”tan ḥālī) 1. Boş. 2. Tenhâ, ıssız.

²⁴²⁵ āşikāre: sıf. (f. āşkāre) 1. Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vâzıh, bâriz. 2. zf. Açıkça, açık bir şekilde.

āşikār etmek (eylemek, kılmak): Meydana çıkarmak, belli etmek, ortaya koymak.

²⁴²⁶ devşür(mek): geçişli fiil. (E. T. Türk. dirşürmek < dir-i-ş-ür-mek > derşür-mek, benzeşmeyle devşürmek > devşirmek) 1. Toplamak, dermek. 2. Düzeltip katlamak. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde yeniçeri ocağında asker olarak yetiştirmek, saray hizmetlerinde kullanmak üzere reâyâ çocuklarını toplamak.

²⁴²⁷ şerḥ: i. (a. şerḥ) 1. Açma, ayırma, yarma. 2. Bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama. 3. Bir kitabı açıklamak için yazılmış eser. 4. Açık açık anlatma, izah. 5. Tapu kütüğüne yazılan açıklama notu.

şerḥ etmek: birl. geçişli fiil. (a. şerḥ + Türkçe etmek, eylemek) 1. Açıklamak, ayrıntısına inerek açıklamak. 2. (Bir eseri) Bir eser yazarak açıklamak.

te'lîfde düzmesin²⁴²⁸ güzel, yakîn²⁴²⁹, (33) bellü ide ki aradıkda bulması bilmesi âsân ola. Ve içinde ziyâde lâzım olmayanı kıymaya ve uzun, muṭavvel²⁴³⁰ itmeden (34) şakına. Hemân muhtaşar²⁴³¹, müfîd²⁴³² olan elfâzlar ile donadup müzeyyen²⁴³³ eyleye. İmdi dergâh-ı zû'l-celâlden niyâzım (35) oldur ki bu tefsîrimi ol zîkr itdigim beş hişâlden²⁴³⁴ hâlî itmeye. Bi-hakkı²⁴³⁵ Muḥammed seyyidü'l-âlemîn ve âlihi²⁴³⁶ ve şahbihi't-tâhirin²⁴³⁷. [10b] (1) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ أَسْتَعِينُ (Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm ve bihi este'îne.) (2) İmdi bil ki bu بِسْمِ اللَّهِ (bismi'llâh) lafzındaki bâ' harfi ol kendiden soñra gelen kelimeyi hafz ya'nî idicidir. Zîrâ (3) من (min) ve عن ('an) harfleri gibidir. Ve aña müte'allik²⁴³⁸ olan zamîr maḥzûfdur²⁴³⁹. Sözüñ kıyâsı aña delâlet itdigi içün (4) ابدأ بِبِسْمِ اللَّهِ (ebedâ'u bi-bismi'llâhi)²⁴⁴¹ gelür. Qur'ân'ı okumağa Haḳ Te'âlî'niñ ism-i şerîfi ile başlarım. Veyâ ابدأ و اقراء بِبِسْمِ اللَّهِ (bi-bismi'llâhi ebedâ'u²⁴⁴² (5) ve aḳrâ'u) gelür. Allâh ismi ile başlar, okurum demek olur. Ve bismi'llâh kelimesindeki

²⁴²⁸ düz(mek): geçişli fiil. (Eski Türk. tüz-mek “düzene sokmak; düzleştirmek”) 1. Bir şeyi, onun için gerekli hususları hazırlayarak meydana getirmek, bir bütün hâlinde hazırlamak, tertip etmek. 2. Bulup sağlamak, temin etmek, tedârik etmek. 3. Düzene koymak, hazırlamak, tanzim etmek. 4. Uydurmak, icat etmek.

²⁴²⁹ yakîn: i. (a. yakn “gerçekten bilmek”ten yakîn) 1. Bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme. 2. Kesin ve sağlam bilgi. 3. tasavvuf. Herhangi bir delîle bağılı olmaksızın sâdece iman kuvvetiyle âşikâr olarak görme, müşâhede ederek bilme.

²⁴³⁰ muṭavvel: sıf. (a. taṭvîl “uzatmak”tan muṭavvel) Uzun uzadıya anlatılmış, uzun, mufasssal.

²⁴³¹ muhtaşar: sıf. (a. ihtîşâr “fazlalıkları atmak, sözü kısaca söylemek”ten muhtaşar) 1. Ayrıntılı olmayan, derli toplu, kısa, öz, mücmel. 2. Gösteriş ve tantanadan uzak, gösterişsiz. 3. i. Büyük kitapların ayrıntı ve tekrarları çıkarılarak meydana getirilen kısaltılmış şekli.

²⁴³² müfîd: sıf. (a. ifâde “kazandırmak, faydalandırmak; anlatmak”tan müfîd) 1. Fayda veren, yarar sağlayan, faydalı, yararlı. 2. Anlatan, beyân eden, ifâde eden.

²⁴³³ müzeyyen: sıf. (a. tezyîn “süslemek”ten müzeyyen) Süslenmiş, bezenmiş, süslü, zînetli.

²⁴³⁴ hişâl: i. (a. haşlet'in çoğul şekli hişâl) Hasletler, huylar, güzel huylar, hasâil.

²⁴³⁵ bi hakkı: Hakkı için.

²⁴³⁶ ve âlihi: Ve onun ailesinin hakkı için.

²⁴³⁷ ve şahbihi: Ve onun arkadaşlarının, ashabının hakkı için.

et-tâhirin: Tertemiz.

²⁴³⁸ müte'allik: sıf. (a. te'alluk “ilgisi olmak”tan müte'allik) Âit, dâir, ilgili, alâkalı.

²⁴³⁹ maḥzûf: sıf. (a. ḥazf "yok etmek"ten maḥzûf) 1. Silinmiş, bulunduğu yerden kaldırılmış, hazfedilmiş (harf vb.). 2. edeb. Arap harfli eski Türk yazısında noktasız harflerden meydana gelen kelimelerle yazılmış manzum veya mensur yazı.

²⁴⁴⁰ iktizâ: i. (a. kazâ' “ihtiyâcını gidermek, hükmetmek, emretmek”ten iktizâ) 1. Gerekme, gerektirme. 2. Lüzum, gerek. 3. İhtiyaç.

²⁴⁴¹ bi-bismi'llâhi: Bismillah ile.

²⁴⁴² ebedâ: (a.zf.) Aslâ, hiçbir zaman, katiyen.

ebedâ'u: Başlarım.

bā'nın başı uzanmasına bā'is²⁴⁴³ (6) elifi hāzf²⁴⁴⁴ olduğundan ve elifi hāzf olması hafif olması talebi iledir. Ve ba'zılar didi ki: Kaçan ki elifini (7) hāzf itdiler, döndiler elifin uzunluğunu bismi'llāhda bā'nın başını uzatmağa çevirüp anı uzatdılar. Anuñ ol (8) uzanması hāzf olunan elifine delālet itsün deyü itdiler. Bu bismi'llāh çok isti'māl²⁴⁴⁵ olduğundan öyle oldu. (9) Zīrā kavluhū Te'alā²⁴⁴⁶ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ “Fe sebbih bismi rabbike'l-‘azīm”²⁴⁴⁷ āyetindeki bā'nın elifi kalmasına bā'is az isti'māl olmasındandır deyü beyān itdiler. (10) Ve ba'zılar didi ki ol bā'nın başını uzatmağa bā'is dilediler ki Hāk celle ve 'alānıñ kitābını okumağa mu'azzam²⁴⁴⁸ gāyet²⁴⁴⁹ (11) ulu olan harf başlamağa kaşd itdiklerinden uzatdılar. Ve ba'zılar didi ki “Bā' harfi şüretde bakana gayr harflerden (12) aşağı görünürken kaçan ki Allāh ismine irdi, yüceldi. Anuñ için hem başı uzandı ve hem çok isti'māl olundu”. (13) Andan 'Ömer ibn 'Abdü'l-'azīz rahmetu'l-lāhi Te'alī yazıcılarına Allāh-u zū'l-celālin kelām-ı kadīmine²⁴⁵⁰ ta'zīm ve tekrīm²⁴⁵¹ için (14) bismi'llāhda bā'nın başını uzadıñ ve sīn'in dişlerini açup bellü idin ve mīm'in başını değirmi²⁴⁵² idin deyü (15) ısmarlayup tenbīh ider idi. Andan Kelāmu'l-lāh yazmalarında öyle yazarlar idi. **İmdi** ism ol tesmiye olanın (16) kendi ve zātı

²⁴⁴³ bā'is: i. (a. ba's “göndermek, uyarmak, diriltmek”ten bā'is) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. “Kıyâmette ölenleri diriltten, insanları kabirlerinden kaldıran ve gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁴⁴⁴ hāzf: i. (a. hāzf) 1. Ortadan kaldırma, kaldırılma, çıkarma, silme. 2. Noktasız harflerden meydana gelen kelimelerle manzûme veya mensur yazı yazma. 3. Söylenmesi gerekmeyen sözü söylememe, yazmama, ibâreden çıkarma. 4. Aruz vezninde “fâilâtün” cüzünün “fâilün” şekline sokulması. (Metinde kelime arka arkaya iki yerde hāzf şeklinde yazılmıştır.)

²⁴⁴⁵ isti'māl: i. (a. 'amel “iş işlemek, yapmak, icrâ etmek”ten isti'māl) Kullanma.

²⁴⁴⁶ Kur'an, (Vākıa) 56/74: “O halde, O yüce Rabbinin adını tesbih et (yücelt).”

²⁴⁴⁷ Kur'an, (Vākıa) 56/74

fe sebbih: Öyleyse yücelt.

bismi: Adını.

rabbike: Rabb'inin.

el-'azīmi: Büyük

²⁴⁴⁸ mu'azzam: sif. (a. ta'zīm “ululamak, büyük kılmak”tan mu'azzam) 1. Çok büyük, çok iri, pek kocaman. 2. Büyüklüğü şüphe götürmeyen, yüce, ulu. 3. Sıradan olmayan, büyük bir değer ve önem taşıyan, çok önemli, pek mühim.

²⁴⁴⁹ gāyet: zf. (a. gāyet) 1. Çok, pek, pek çok, son derece. 2. i. Son, nihâyet, encam; gāye.

²⁴⁵⁰ kelām-ı kadīm: “Ezelî söz” Kur'an-ı Kerim.

kelām: i. (a. kelām) 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifâde. 2. Söyleyiş, söyleme. 3. Dil, lehçe. 4. kısa. din. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhiret gibi îman esaslarından bahseden, bu esasları aklî ve naklî delillerle İslâm inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelām.

kadīm: sif. (a. kīdem “eski olmak”tan kadīm) 1. Geçmiş uzun zamâna dayanan, eski. 2. (Zaman için) Başlangıcı olmayan, ezelî, zaman üstü. 3. i. Eski zaman.

²⁴⁵¹ tekrīm: i. (a. kerem “aziz ve kıymetli olmak”tan tekrīm) Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

²⁴⁵² değirmi: sif. (Eski Türk. tegirme – tegirmi < *tegir-mek “döndürmek”) 1. Yuvarlak. 2. (Kumaş için) Eni boyuna eşit olan. 3. i. halk ağzı. Yemeni, yazma gibi başa örtülen şey, baş örtüsü.

‘aynıdır. Zîrâ Hâk Tebâreke ve Te‘âlî buyurdi: ²⁴⁵³ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى “İnnâ nubeşşiruke bi ğulâmin ismuhu Yahyâ.”²⁴⁵⁴ “Bizler saña (17) Yahyâ adında bir uşak²⁴⁵⁵, evlâd geleceğini beşâret idüp müjdeleriz.” deyü. Andan anı ol ismi yalnız nidâ idüp (18) “Yâ Yahyâ” deyü buyurdi ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm. Ve Kûr’ân-ı ‘azîmü’s-şânî bir yerinde ²⁴⁵⁶ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ “Sebbihîsme rabbike”²⁴⁵⁷ buyurdi. Ve bir yerinde (19) تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ²⁴⁵⁸ “Tebârekesmu rabbike”²⁴⁵⁹ buyurdi deyü ism, müsemmânî²⁴⁶⁰ ‘aynıdır²⁴⁶¹ dimeleri kavli; kavî degildir. Ve şaḥîḥ, muḥtâr olan kavli ism (20) müsemmâdan ğayrıdır ve tesmiyeden ğayrıdır²⁴⁶². Zîrâ ism ile ancak bir şey’in zâtı bilinür. Çünkü²⁴⁶³ ism kesilen âvâzlar ve (21) hem birbirine te’lîf olunan harflerdir. Ol ancak²⁴⁶⁴ şâhibiniñ zâtına delâlet idendir. Bu kavli ile ism, müsemmâdan ğayr olması (22) şâbit oldı. Ve bir kavli dahı ol ki meşelâ bir şey’ ammâ isimleri çok anlarıñ kâmusı ile yâd olunur birer

²⁴⁵³ Kûr’ân, (Meryem) 19/7: “Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz.” (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

²⁴⁵⁴ Kûr’ân, (Meryem) 19/7: (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

innâ: Şüphesiz biz.

nubeşşiruke: Sana müjdeleriz.

bi ğulâmin: Bir oğul.

ismuhu: Onun adı.

Yahyâ: Yahya’dır.

ğulâm: i. (a. ğulâm) 1. Delikanlı, genç oğlan. 2. Köle, kul, esir, bende. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde tımar sâhiplerinin savaşa berâber götürdükleri savaşı.

²⁴⁵⁵ uşak: i. (Eski Türk. uşak “küçük” < *uşa-mak “ufalamak”) [1. ve 2. anlamlar sonradan ortaya çıkmıştır] 1. Erkek hizmetçi. 2. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Şuranın veya buranın halkından olan erkek: “Rumeli uşağı.” 3. E. T. Türk. ve halk ağzı. Çocuk.

²⁴⁵⁶ Kûr’ân, (A’lâ) 87/1: “Rabbiniñ adını tesbih et.” (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

²⁴⁵⁷ Kûr’ân, (A’lâ) 87/1 (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

sebbihî: Tesbih et.

isme: Adını.

rabbike: Rabb’inin.

²⁴⁵⁸ Kûr’ân, (Rahmân) 55/78: “Rabbiniñ adı yücedir.” (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

²⁴⁵⁹ Kûr’ân, (Rahmân) 55/78: (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

tebâreke: Ne yücedir.

ismu: Adı.

rabbike: Rabb’inin.

²⁴⁶⁰ müsemmâ: sıf. (a. tesmiye “isimlendirmek”ten musemmâ) 1. İsimlendirilmiş, belli bir isimle anılmış. 2. Bir isimle isimlendirilen şey veya kimse. 3. tasavvuf. Zâtına mahsus ilâhî isimlerle adlandırılmış olan Allah. 4. sıf. (Zaman, değer vb. için) Belirlenmiş, tâyin edilmiş.

²⁴⁶¹ ‘aynı - ‘ayni: (a.zf.) 1. Hep o, başkası değil. 2. Tıpkısı.

²⁴⁶² ğayrı - ğayri: sıf. (a. ğayr kelimesinin Türkçe -i ekiyle genişlemiş şekli) 1. Başka. 2. takı. (-den) Başka. 3. zf. E. T. Türk. ve halk ağzı. Artık.

²⁴⁶³ Çünkü - çünkü: e. (f. çün ki) 1. Şundan dolayı ki, şu sebepten ki, zîrâ. 2. Mâdemki. 3. Ne zaman ki, vaktâ ki.

²⁴⁶⁴ ancak: zf. (Eski Türk. ol zamirinin eşitlik hâli ança ve kuvvetlendirme takısı ok’tan ança+ok > ançak > ancak) 1. Yalnız, sâdece. 2. Zar zor, güç hal ile, dara dar, kıt kanaat. 3. Topu topu, en fazla. 4. Nihâyet, en sonunda, neticede. 5. (Bu kadar, o kadar ile berâber kullanıldığı zaman) Olsa olsa, onun gibi. 6. bağl. Fakat, ama, lâkin, yalnız, ne var ki.

birer. *Ḳavlühü* ‘azze ve celle²⁴⁶⁵ (23) ²⁴⁶⁶ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى “Ve lillāhi’l esmā’ü’l-
ḥüsnā”²⁴⁶⁷ gibi *zāt-ı* ‘aliyye birliğin ism-i şerîflerine nihāyet yok. Ve ol daḥı olur ki ism
birliğin anuñla tesmiye olunanlar (24) çok müşterek²⁴⁶⁸ olan isimler gibi ki *Şekür*²⁴⁶⁹,
*Ḥalīm*²⁴⁷⁰, *Kerīm* gibi olanlar *Ḥaḳ* ile *ḥaḳḳ*²⁴⁷¹ arasında devr iderler. Anlarla
me‘ābirlik²⁴⁷² mücib²⁴⁷³ (25) olur. Andan *Ḥaḳ* Te‘ālī’niñ ²⁴⁷⁴ فَادْعُوهُ بِهَا “fed’uhu bihā”²⁴⁷⁵
buyurması ol isimleriyle *Ḥaḳ* celle ve ‘alā yād olmasına emreder ki anlarla du‘ā idüp
Ḥaḳḳ’ı (26) anlarla *nidā*²⁴⁷⁶ idiñ, deyü. Andan ism *Ḥaḳḳ*’ı *nidāya* ālet oldı ki anuñ ile
çağrılıp *nidā* olunan Allāh *zū’l-celāl*’dır. Varır (27) ol *nidā* olunan ile çağrılan lafzıñ
arasında muğāyir²⁴⁷⁷ ki gayrılık ḥāşıl olur. *Zirā* *nidā* olunan *elfāz* ol da‘vet²⁴⁷⁸ (28)
olunandan gayrıdır. Aña cevāb olundı ki *ḳavlühü* Te‘ālā ²⁴⁷⁹ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى “İnnā

²⁴⁶⁵ ‘azze ve celle: Allah isminden sonra “aziz ve şâni yüce olsun” anlamında kullanılır.

‘azze: (a. ‘izzet “üstün ve yüce olmak”tan çekimli fiil ‘azze) “Aziz olsun” anlamında olup Türkçe’de, fermanlarda ve paralarda pâdişahlar için kullanılan klişeleşmiş duâ cümlelerinde geçer.

celle: ünl. (a. celāl “büyük ve ulu olmak”tan çekimli fiil) Allah lafzından sonra kullanılan ve “şâni, celâli yüce olsun” anlamına gelen Celle şânuhû, Celle celâluhû gibi klişeleşmiş duâ cümlelerinde geçer.

²⁴⁶⁶ *Ḳur’ân*, (A’râf) 7/180: “En güzel isimler Allah’ındır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁴⁶⁷ *Ḳur’ân*, (A’râf) 7/180

ve lillāhi: ve Allah’ındır.

esmāi’l-ḥüsnā: i. (a. esmā “isimler” ve ḥüsnā “en güzel” ile esmā-i ḥüsnā) Allah’ın her an, her yerde ve her zerrede tecellî eden yüce varlığını, birliğini, kâinat üzerindeki mutlak hâkimiyetini ve bütün yönleriyle erişilmez bir mükemmeliğe sâhip bulunduğunu belirten ve yalnız O’na âit olan en güzel isimler.

esmā’: i. (a. ism’in çoğul şekli esmā’) 1. İsimler, adlar. 2. (Esmā-i ḥüsnâ tamlamasının kısaltılmışı olarak) Allah’ın en güzel isimleri.

ḥüsnā: i. (a. ḥusn > aḥsen’in müennes şekli ḥüsnā) Çok (daha, en, pek) güzel.

²⁴⁶⁸ müşterek: sıf. (a. iştirāk “ortak olmak”tan müşterek) 1. Birden çok kimse veya şeyi ilgilendiren, onlara has olan, onların katılmasıyla meydana gelen, ortak. 2. Ortaklaşa kullanılan, birden fazla kimsenin malı olan. 3. zf. Berâberce, ortaklaşa.

²⁴⁶⁹ şekür: sıf. (a. şukr “nîmet veren ve iyilik edenî övmek”ten şekür) 1. Çok şükreden, her zaman şükreden. 2. i. “Yapılan iyiliği daha büyük bir iyilikle karşılayan, kulun az tâatı karşısında sayısız nîmetler, büyük dereceler veren” anlamında esmā-i ḥüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁴⁷⁰ ḥalīm: sıf. (a. ḥilm “yavaş ve yumuşak olmak”tan ḥalīm) 1. Yumuşak huylu, yumuşak. 2. “Kullarının isyânını, emirlerine uymayıp görüp bildiği halde onları şiddetle cezâlandırmayıp yumuşak davranan” anlamında esmā-i ḥüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁴⁷¹ ḥaḳḳ: i. (a. ḥaḳḳ) Yaratma, yok iken var etme.

²⁴⁷² me‘ābir: i. (a. ma‘ber “geçilecek yer”in çoğul şekli me‘ābir) Geçilecek yerler, geçitler, köprüler.

²⁴⁷³ mücib: sıf. (a. icāb “gerekirtmek”ten mücib) 1. Sebep olan, gerektiren. 2. i. Sebep, gerek, vesîle, icap, mücep.

mücib olmak: Sebep olmak, gerektirmek.

²⁴⁷⁴ *Ḳur’ân*, (A’râf) 7/180: “O’na o güzel isimleriyle dua edin.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁴⁷⁵ *Ḳur’ân*, (A’râf) 7/180

fed’uhu: O halde ona dua edin.

bihā: onlarla.

²⁴⁷⁶ *nidā*: i. (a. *nidā*) 1. Seslenme, çağırma, bağırma. 2. dilb. Ünlem.

²⁴⁷⁷ muğāyir: sıf. (a. muğāyeret “değişmek, muhâlefet etmek”ten muğāyir) [Türkçe’de türetilmiştir] Uymayan, bağdaşmayan, aykırı, zıt, muhâlif.

²⁴⁷⁸ da‘vet: i. (a. da‘vet c.: da‘vât) 1. Çağırma, gelmesini isteme, çağrı. 2. kısa. Saygı ve sevgi gösterisi olarak verilen yemek, çay, ziyâfet, bunun için yapılan toplantı. 3. din. Peygamberlerin insanları hak dine çağırması.

nubeşşiruke bi gulâmin ismuhu Yaḥyâ.” Bizler saña Yaḥyâ isminde (29) bir oğlan evlād geleceğini beşâret idüp müjdeleriz deyü buyurmasının ol isimden murād ol Yaḥyâ (30) deyü tesmiye olanın ‘ayn²⁴⁷⁹ şûret-i zâtıdır²⁴⁸⁰. Yoḥsa murād ismi degildir. Ve ism müsemma daḥı oldur ki ḳavlühü Te‘ālî (31) ²⁴⁸¹ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا ²⁴⁸² “Mā ta‘budūne min dūnihi illā esmā’ en semmeytumūhā” Sizlerin Hāḳ celle ve ‘alā’dan ḡayra tapup ‘ibādet deyü (32) itdikleriñiz anlar bir ḳurı isimlerdir ki anlara adları sizler koydınız. Murād-ı ‘aliyyesi anların tapdıkları putların²⁴⁸³ (33) şûretleridir, ad ḳonılanlarıdır. Ve daḥı ḳavlühü Te‘ālî ²⁴⁸⁴ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ ²⁴⁸⁵ “Fe sebbih (b)ismi rabbike” buyurmasına ve ²⁴⁸⁶ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ²⁴⁸⁷ “tebārekesmü rabbike” deyü (34) buyurmasına bunda şāfî cevāb²⁴⁸⁸ denildi ki bunda ma‘lūm ola ki taḥḳīḳān²⁴⁸⁹ [11a] (1) bu lafzın ma‘nāsına el ism ya‘nî ad, Hāḳ Te‘ālīhu’dur (bi’t-Türkî adı dimekdir)²⁴⁹⁰. Zîrā şey kendi

²⁴⁷⁹ ‘ayn: i. (a. ‘ayn) 1. Göz. 2. Kaynak, pınar. 3. Bir şeyin aslı, kendisi, tâ kendisi, zâtı. 4. Gözle görülen şey, nesne, maddî varlık.

²⁴⁸⁰ zât: i. (a. zât) 1. Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse. 2. Bir şeyin ta kendisi, maddî varlığı, maddî varlığının özü, öz varlık. 3. Bir varlığın hakikatı, hüviyeti, mâhiyeti.

²⁴⁸¹ Ḳur’ân, (Yusuf) 12/40: “Siz Allah’ı bırakıp birtakım isimlere (düzmece ilahlara) tapıyorsunuz.”

Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁴⁸² Ḳur’ân, (Yusuf) 12/40

ta‘budūne: Siz tapmıyorsunuz.

dūnihi: Onu bırakıp.

illā: Başkasına.

esmā’en: (Boş) isimlerden.

semmeytumūhā: İsimlendirdiği.

illā: Başkasına.

²⁴⁸³ put: i. (< f. but < Soğd. < Sans.) [Buddha isminden] 1. Eski dinlerde, kendisine tapınılan bir ilâhı veya ilâhların bâzı niteliklerini temsil etmek üzere yapılmış resim ve heykel. 2. Haç. 3. tasavvuf. İnsanı Allah’tan alıkoyan, taparcasına bağlanan zevkler, zaafılar.

²⁴⁸⁴ Ḳur’ân, (Vâkı’a) 56/74: “O halde, Rabbinin adını tesbih et (yücelt).” Âyette geçen بِاسْمِ kelimesi, metinde اِسْمِ şeklinde yazılmıştır. Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁴⁸⁵ Ḳur’ân, (Vâkı’a) 56/74

fe-sebbih: Öyleyse yücelt.

bismi: Adını. Metinde (b)ismi şeklinde yazılmış.

Rabbike: Rabbinin.

²⁴⁸⁶ Ḳur’ân, (Rahman) 55/78: “Rabbinin adı ne yücedir.”

²⁴⁸⁷ Ḳur’ân, (Rahman) 55/78

tebāreke: Ne yücedir.

ismü: Adı.

rabbike: Rabb’inin.

²⁴⁸⁸ şāfî cevāb: Yeterli cevap.

şāfî: sıf. ve i. (a. şifā’ “hastalığı iyileştirmek”ten şāfî) 1. Şifâ veren, iyileştirici (kimse). 2. mec. Kâfi gelen, yeter durumda olan, iknâ eden.

²⁴⁸⁹ taḥḳīḳān: zf. (taḥḳīḳ’ın tenvinli şekli) 1. Tahkik yoluyla, araştırmak sûretiyle. 2. Gerçekten, hakikaten.

²⁴⁹⁰ (bi’t-Türkî adı dimekdir) satır ortası notu.

nefsine izāfet²⁴⁹¹ muhāldir²⁴⁹². Ve ba‘zılar didi ki: (2) Zāt-ı Bārī’yi²⁴⁹³ noķşāndan munezzeh²⁴⁹⁴ itmek nice vācib²⁴⁹⁵ ise ism-i şerīfini daħı munezzeh itmek vācibdir. Neden kim (3) ism tesmiyeden ğayrıdır. Zīrā tesmiye her şey’e münāsibine²⁴⁹⁶ göre ad ķomaķdır. Ve ism ‘ayn ķonılan ad olur. (4) Ve bu ism kelimesiniñ iştikākında²⁴⁹⁷ iħtilāf oldu. Bařriler ol سُمُو (sümüvv)²⁴⁹⁸ kelimesinden müştāk²⁴⁹⁹, didiler. (5) Ya‘nī yüce dimek. Nedenkim bir şey’in ismi yücelüp ol şey üzerine biner, ol şey anuñla zāhir olur. Şanki²⁵⁰⁰ (6) şey’e yücelmesi ile ma‘nāsı izhār²⁵⁰¹ olur. Andan السُمُو (es-sümüvv) ki yücelikdir. Aşlı andan didiler. Ve Kūfiler (7) anuñ aşlı السِّمَة (es-sime)²⁵⁰² ki ‘alāmet ve nişāndır. Andandır didiler. Eger anlarıñ didiği gibi olsa idi anuñ (8) taşġirü²⁵⁰³ سَيْم (seym) olur idi. Żamme sīn’in feth meddiyle ve cem‘i أَوْسَام (evsām) olur idi. Kaldı ki ismiñ taşġiri (9) سَمِي (semī) żamme mīm’in feth meddiyle ve cem‘i أَسْمَا (esmā) feth ve أَسَامِي (esāmi) hareke ile bunda gelür. Kavl-i şaħiħ Bařrileriñdir. (10) **Allāh**, bu bir ism ki ancak maħşuş Bārī Te‘ālī’ye dinür. Anuñla Hāķ sübhāne ve Te‘ālā yād olunur. Hāķ’dan (11)

²⁴⁹¹ izāfet: i. (a. żayf “yaklaşmak”tan izāfet) 1. Bir şeyle diġer bir şeyi ortak bir baġ yoluyla bağlama, nispet etme. 2. Ancak bir arada düşünölebilen varlıklar arasındaki ilişki. 3. Ancak baġlı bulunduġu temel kavramlarla birlikte düşünölebilen varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliġi, baġımtı, görelik. 4. dilb. İlgi hāli.

²⁴⁹² muhāl: sıf. (a. iħāle “gerçekleşmesi imkānsız söz söylemek”ten muhāl) Olması, gerçekleşmesi, yapılması mümkün olmayan, imkānsız.

²⁴⁹³ Bārī: i. (a. ber’ “yaratmak”tan bārī) “Her şeyi takdir ettiġi şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

²⁴⁹⁴ munezzeh: sıf. (a. tenzih “kötü şeyden uzaklaştırmak, berī saymak”tan munezzeh) 1. Eksiklik, noksanlık, kötölük vb.nden arındırılmış olan, uzak, berī. 2. (Allah için) İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyācı bulunmayan.

²⁴⁹⁵ vācib: i. (a. vucüb “gerekli olmak”tan vācib) 1. Yapılması gerekli olan, terkedilmesi cāiz olmayan husus. 2. Dini bakımdan farzdan sonra gelen ve yapılması zarūrī, terki cāiz olmayan ilāhī emir (kurban kesmek, bayram namazı kılmak gibi). 3. sıf. Olmaması düşünölemeyen, olması zarūrī olan. 4. târih. Ulûfe, mevācib.

²⁴⁹⁶ münāsib: sıf. (a. munāsebet “uymak, benzeşmek, uygun gelmek”ten munāsib) Uygun, yerinde.

²⁴⁹⁷ iştikāk: i. (a. şaķķ “yarmak, belirlemek”ten iştikāk) 1. dilb. (Kelimeler için) Bir kökten gelme, aynı kökten türeme. 2. edeb. Aynı kökten türemiş kelimeleri bir arada kullanma sanatı.

²⁴⁹⁸ sümüvv: (a.i.) Yükseklik, yücelik.

²⁴⁹⁹ müştāk: sıf. (a. iştiyāk “arzulamak, özlemek”ten müştāk) Şiddetle arzu eden, özleyen, hasretini çeken, gönölden isteyen.

²⁵⁰⁰ şanki: zf. (f. sān “gibi”den san ki) 1. Anlatılan şeyin gerçekte var olmadığını, fakat öyle sanıldığını gösterir, sözüm ona, sözde, güya. 2. Soru cümlelerinin başına getirildiğinde anlatılan konunun üstüne dikkat ve ilgi çekmeye, uyarıda bulunmaya yarar.

²⁵⁰¹ izhār: i. (a. zühür “açığa çıkmak, âşikār olmak”tan izhār) Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikār etme.

²⁵⁰² sime: (a.i.c. :simāt) Damga, işāret, iz.

²⁵⁰³ taşġir: i. (a. şığār “küçük olmak”tan taşġir) Küçöltme, küçöltölme.

ğayr yād olunmaz. Ve ol ism cāmid²⁵⁰⁴ bir kelimededen müştak²⁵⁰⁵ degildir. Bu isme bir kimse şerīk²⁵⁰⁶ olmaz. Şahīh kavlı (12) budur. Neden kim kavluhū Te‘ālā²⁵⁰⁷ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا “hel ta‘lemu lehu semiyyā”²⁵⁰⁸. Ya‘nī, bu Allāh ismiyle bir kimseye ad konduğun bildiñ mi, (13) var mıdır? Ancağ ol Cenāb-ı Kibriyā‘ya²⁵⁰⁹ mahşūşdur. Anuñla bir kimse yād olmaz. Ve ba‘zılar didi ki: Anuñ (14) aşlı آلِه يَالِهَ آلِه (alehe, ya‘lehu, ilāhetin)²⁵¹⁰ bundan müştak عَبَادَة (‘abede, ya‘budu, ‘ibādetün)²⁵¹¹ gibi gelür ve bunuñ delīli kavluhū Te‘ālā²⁵¹² وَيَذَرُكَ وَالْهَيْكَلُ (ve yezereke ve āliheteke)²⁵¹³. (15) Ya‘nī seni de ve ‘ibādetiñi de. Ve ma‘nāsı ‘ibādete ancağ lā‘ik ve sezā Hāğ Te‘ālī’dir. Andan ğayrı degildir. (16) Ve ba‘zılar didi ki: Allāh isminiñ aşlı الْوَلِه (el ve lehu)²⁵¹⁴ kelimesindendir, didiler. Ya‘nī kōrğmak ve şıgıñmak. Zīrā cemi‘ (17) هَلْ يُولِيهِمْ (yūlihun ileyh)²⁵¹⁵ ya‘nī kamu halk andan kōrğup ve aña şıgıñurlar her hāllerinde. Andan ba‘zı şā‘ir didi. (18) **Şi‘r:** وَلِهَتْ / فَاَلْفَيْتُكُمْ فِيهَا كَرَامِمْ مَحْتَد (Velehtü²⁵¹⁶ ileyküm²⁵¹⁷ fī belāyā²⁵¹⁸ tenūbunī²⁵¹⁹ /

²⁵⁰⁴ cāmid: sıf. (a. cumūd “donmak”tan cāmid) 1. Cansız. 2. Donmuş, donuk.

²⁵⁰⁵ müştak: sıf. ve i. (a. iştikāk “türetmek”ten müştakğ) dilb. 1. Bir kök veya mastardan türetilmiş (kelime). 2. İsim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilmek sûretiyle yapılan kelime, türemiş kelime, türev. 3. mat. ve kimya. Türev.

²⁵⁰⁶ şerīk: i. (a. şirket “ortak olmak”tan şerīk) 1. Ortak. 2. Arkadaş.

²⁵⁰⁷ Qur‘ān, (Meryem) 19/65: “O’nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?” Āyetin tamamı alınmamıştır.

²⁵⁰⁸ Qur‘ān, (Meryem) 19/65

hel: -musun?

ta‘lemu: Biliyor-

lehu: O’nun.

semiyyen: Adaşını.

²⁵⁰⁹ Cenāb-ı kibriyā: Azamet ve kudreti sonsuz olan, şeref ve azamet sahibi Allah.

Cenāb: i. (a. cenāb “taraf, cihet”ten) 1. Allah, peygamber ve bâzı tarikat büyüklerine âit isim ve sıfatların başına getirilerek “hazret” mânâsına kullanılan saygı ve tâzim sözü. 2. Risâlet, hilâfet, pâdişahlık gibi makam ifâde eden kelimelerin başına getirilen saygı sözü. 3. Büyük mevkilerdeki kişiler hakkında bulundukları makamdan dolayı kullanılan saygı sözü. 4. Şeref, haysiyet.

kibriyā: i. (a. kibriyā) 1. Büyüklük, ululuk, azamet. 2. Allah, Cenâbıhak.

²⁵¹⁰ alehe: İlah oldu.

ya‘lehu: İlah oluyor.

ilāhetin: İlahlık, ilah.

²⁵¹¹ ‘abede: Kulluk etti.

ya‘budu: Kulluk ediyor.

‘ibādetün: Kulluk etmek.

²⁵¹² Qur‘ān, (A‘râf) 7/127: “Seni ve ilahlarını terk etsinler.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

²⁵¹³ Kenar notu. Satır sonuna ekleme yapılmıştır. Āyet, müellif tarafından farklı şekilde harekelendirilmiş, tarafımızca aslına uygun okunmuştur.

²⁵¹⁴ ve lehu: (a.) Bu da onun.

²⁵¹⁵ ileyh: zamir (a.) “Erkek olan tek kişiye”: Ona.

²⁵¹⁶ velehtü: Sığındım.

²⁵¹⁷ ileyküm: Size.

²⁵¹⁸ fī belāyā: Belalar hakkında.

²⁵¹⁹ tenūbunī: Başıma gelen.

Fe elfeytüküm²⁵²⁰ fihā²⁵²¹ kerāime²⁵²² muhtedd²⁵²³.) **Şi‘r:** Şıgındım sizlere baña iren belā için (19) hem-derd / Çü²⁵²⁴ buldum sizleri anda cömerdlik içre²⁵²⁵ gāyet merd. **Neşir:** Ve ba‘zılar anuñ aşlı الهت الي فلان (elehtü²⁵²⁶ ilā fulān²⁵²⁷) (20) didiler. Ya‘nī fülāna düşüp zilletlendim. Anuñ gibi halk dañı Hāk Te‘ālī‘ye zillet²⁵²⁸ ile hużū‘²⁵²⁹ ile düşüp hem (21) emīn olurlar ism-i şerīfın yād itmekle. Ve ba‘zılar, anuñ aşlı ولاه (velāh) idi didiler. Hayrānlık, muḥabbet ile vāv‘ı (22) hemzeye tebdīl²⁵³⁰ olup اله (ilāh) oldu. Aña elif lām et-ta‘rif girüp Allāh oldu. Bunuñ ile yād olmağa bā‘is (23) cemī‘ halk andan yaña teveccüh²⁵³¹ idüp muḥabbet-i Bārī‘de hayrān olurlar. Gerek dilegiyle ve ğayrı ile andan dinildi ki (24) الله محبوب كل الاشياء (Allāh maḥbūbi²⁵³² külli illā şey‘en) (külli illā şey‘en)²⁵³³. Ya‘nī Hāk Te‘ālā her şey‘iñ maḥbūbidir. Buña delīl ḳavlühū Te‘ālā مِنْ اَنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²⁵³⁴ “Ve in min şey‘in illā yusebbihu bi ḥamdihī”²⁵³⁵. (25) Ya‘nī, ne ḳadar şeyler var ise dünyā yüzünde ancak Hāk Te‘ālī‘niñ ism-i şerīfın yād itmekle ḥamd

²⁵²⁰ fe elfeytüküm: Sizi buldum.

²⁵²¹ fihā: Belalar karşısında.

²⁵²² kerāime: Cömert (ve).

²⁵²³ muhtedd: (a.sıf. hadd‘den) 1. Keskinleşmiş, keskin. 2. Hiddetlenmiş, kızmış, hiddetli.

muhtedd: Demir gibi (mert).

²⁵²⁴ çü: e. (f. çün > çū – çü) [Çün sözünün şiirde kullanılan kısaltılmış şekli] 1. Çünkü, mademki. 2. Gibi. 3. Ne vakit ki, vaktâ ki.

²⁵²⁵ içre: takı. (iç‘ten yön ekiyle iç-re) E. T. Türk. İçinde, arasında, -de.

²⁵²⁶ elehtü: Önünde eğildim (mecāzen).

²⁵²⁷ ilā fulān: Falancanın.

²⁵²⁸ zillet: i. (a. zillet) 1. Aşağı olma, hakirlik, horluk. 2. Şerefsizlik.

²⁵²⁹ hużū‘: i. (a. hużū‘) 1. Alçak gönüllülük, tevāzu. 2. din. ve tasavvuf. Allah‘ın ululuğu karşısında boyun eğme [Daha çok huşū ile birlikte kullanılır].

²⁵³⁰ tebdīl: i. (a. bedl “bir şeye karşılık değiştirmek”ten tebdīl) 1. Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma. 2. Kıyâfet değiştirerek halkın arasında gezme. 3. târih. Kıyâfet değiştirerek halkın arasında gezen, gizli işleri araştıran kimse, bir çeşit gizli polis. 4. zf. Kılık değiştirerek.

²⁵³¹ teveccüh: i. (a. vech “yüz; taraf, cihet”ten teveccüh) 1. Bir tarafa doğru yönelme, doğrulma. 2. Yakınlık duyma, hoşlanma, beğenme, iltifat. 3. tasavvuf. Râbıta yoluyla gönlünü bağlama, kalben Hakk‘a ve mürşide yönelme.

teveccüh etmek: (Belli bir yere) Doğrulmak, yönelmek.

²⁵³² maḥbūb: i. (a. ḥubb “sevmek, sevgi”den maḥbūb) Sevilen kimse, sevgili.

²⁵³³ Satır sonu kenar notu.

²⁵³⁴ Ḳur‘ān, (İsrā) 17/44: “Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁵³⁵ Ḳur‘ān, (İsrā) 17/44

ve in: Ve yoktur.

min: Hiçbir.

şey‘in: Şey.

illā: Ancak.

yusebbihu: Tesbih etmeyen.

bi ḥamdihī: Hamd ile.

ü şenā iderler. Ve bu ismiñ (26) ḥaṣā'ışinden²⁵³⁶ eger andan bir ḥarfini ḥazf eylesek bākī kalanı yine ma'nāsındadır. Meşelā eger elīfi ḥazf eylesek (27) لله (lillāh) kalur. Ve evvelki lām'ı ḥazf itsek الله (ilāh) kalur. Ve ikinci elīf'i ḥazf itsek له (lehu) kalur. Ve ol lām'ı (28) daḥı ḥazf itsek ه (he) kalur. Aña zämme içün vāv girüp هو (hū) olur. Ve ba'zılar bu ism-i şerīfi ism-i a'zamdır (29) deyü zāhib²⁵³⁷ oldılar. Zīrā zāt-ı 'aliyyeye delālet ider. Ve bākī isimleri şıfāta delālet ider. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Er-raḥmāni'r-raḥīm.) (30) İbn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā ḥazretleri buyurdu ki: هما اسمان رقيقان أحدهما أرق من الآخرى²⁵³⁸ (Hümā²⁵³⁹ ismāni²⁵⁴⁰ rakikāni²⁵⁴¹ eḥādü hümā²⁵⁴² eraḳku²⁵⁴³ mine'l-āḥarı²⁵⁴⁴.) Ya'nī, (31) bunun ikisi yufkaca isimlerdir. Anuñ her biri ol birinden mülāyim, laṭīfdir²⁵⁴⁵. Ve ba'zılar anlar nedmān²⁵⁴⁶ ile nedīm²⁵⁴⁷ (32) gibidir. Ve ma'naları zū'r-raḥmete dimekdir (dimekdir)²⁵⁴⁸. Ya'nī, raḥmet şāhibi. Ve anuñ ikisi cem' olması te'kid²⁵⁴⁹ içündür. Ve (33) ba'zılar, anuñ birini ayruḡ ma'nā virmelerine ṭalibleriñ ḳalbi muṭma'inn²⁵⁵⁰ olmak içün. Ve ba'zılar didi ki: Er-Raḥmān (34) isminde 'umūm ma'nası

²⁵³⁶ ḥaṣā'ış: i. (a. ḥaṣā'sa'nın çoḡul şekli ḥaṣā'ış) Bir şeye mahsus olan ve başkasında bulunmayan nitelikler, hasisalar.

²⁵³⁷ zāhib: sıf. ve i. (a. zehāb "gitmek; kabul etmek"ten zāhib) 1. Giden, gidici. 2. Bir düşünceye, bir zanna inanan, uyan, kapılan (kimse).

zāhib olmak: Bir düşünceye, bir zanna kapılmak, inanmak.

²⁵³⁸ 1. https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&idfrom=6758&idto=7283&bk_no=305&ID=2356 Erişim Tarihi: 21.01.2022, Saat: 23:30.

2. Eski, a.g.e., s. 114.

Hāzin el-Baḡdādī, "Lübābü't-te'vīl", thk. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut, nşr. Dāru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1415), C. I, s. 17.

²⁵³⁹ hümā: O ikisi.

²⁵⁴⁰ ismāni: İki isimdir.

²⁵⁴¹ rakikāni: Nazik, hassas, latif.

²⁵⁴² eḥādü hümā: Biri.

²⁵⁴³ eraḳku: Daha nazik, daha hassas, daha latif.

eraḳk: sıf. (a.) Daha (en, pek, çok) rakik, ince.

²⁵⁴⁴ mine'l-āḥarı: Diğerinden.

²⁵⁴⁵ laṭīf: sıf. (a. luṭf– leṭāfet'ten laṭīf) 1. Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzik, yumuşak. 2. Maddeyle değil ruhla ilgili, gözle görülebilecek maddî bir varlığı olmayan. 3. i. "En ince işlerin bütün inceliklerini bilen, en ince şeyleri yapan, kullarına ince yollardan çeşitli faydalar ulaştıran" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

²⁵⁴⁶ nedmān: i. (a. nedmān) Pişman olma, pişmanlık.

²⁵⁴⁷ nedīm: i. (a. nidām "içki masasında birine arkadaş olmak"tan nedīm) 1. Sohbet arkadaşı, meclislerde birlikte bulunulan, sohbet edilen kimse. 2. Büyük bir zâtı hoş sözler, fıkralar ve hikâyelerle eğlendiren kimse, musahip. 3. târih. Yeniçeri ocağına yeni girmiş kimse.

²⁵⁴⁸ V işaretiyle gösterilen satır sonu kenar notu.

²⁵⁴⁹ te'kid: i. (a. ekd "sağlamlaştırmak"tan te'kid) 1. Sağlamlaştırma, berkitme. 2. Daha önce yazılmış veya söylenmiş olan bir şeyi tekrar hatırlatma, bir daha bildirme. 3. dilb. Pekiştirme.

²⁵⁵⁰ muṭma'inn: sıf. (a. iṭmi'nān "emin olmak, sükûnet bulmak"tan muṭma'inn) Şüphe, korku ve endişelerden kurtulup rahatlamış, gönül huzuruna kavuşmuş, emniyete ermiş.

var. Ve er-Raḥīm isminde ḥuṣūṣ ma‘nāsı var. Er-Raḥmān kamu dūnyā ḥāletlerine²⁵⁵¹ (35) rahmetdir ‘umūmen kamu ḥalka gerek kāfir gerek mü‘min. Ve er-Raḥīm ‘afv ile kāfī ma‘nāsındadır. Mü‘minlere āḥiretde **[11b]** (1) andan er-Raḥīm maḥşūṣ²⁵⁵² oldu. Ve anuñ için ba‘zı raḥmānū‘d-dūnyā ve raḥīmū‘l-āḥiret didiler. Murād (2) Raḥmān ismiyle dūnyā ḥāletlerine rahmet idici ve Raḥīm ismiyle āḥiretde²⁵⁵³ ‘afv idici. Ve raḥimehu‘l-lāh demek. (3) Ya‘nī ḥayr ve iḥsān dilemek için dinür. Ve ba‘zılar raḥimehu‘l-lāh ‘azāba²⁵⁵⁴ müsteḥak²⁵⁵⁵ olanlardan ‘azābı (4) terk itmek dımeğdir. Ve ḥayr ile iḥsāna lā‘ik (lāyık) olmayana iḥsān itmek dımeğdir. Öyle olduğda evvelki (5) ma‘nāsında zāta şıfāt olur, ikincide fi‘le şıfat olur. Ve ba‘zılar er-Raḥmān يَكْشِفُ الْكُرُوبَ (yekşifu‘l-kürüb)²⁵⁵⁶ (6) ve er-Raḥīm يَغْفِرُ الذُّنُوبَ (yağfiru‘z-zünüb)²⁵⁵⁷ didiler. Ya‘nī, Raḥmān ismi şiddetleri ve elemeleri açuṣ def‘ eyler. Ve Raḥīm (7) ismiyle günāhları ‘afv eyler. Ve ba‘zı er-Raḥmān, bi tebyīni‘t-ṭarīḳ²⁵⁵⁸ ve er-Raḥīm, bi‘l-‘işmeti²⁵⁵⁹ v‘et-tevfīḳ²⁵⁶⁰ (8) didi. Ya‘nī, Raḥmān ṭarīḳ-i hidāyeti²⁵⁶¹ beyān idici ve er-Raḥīm tevfiḳ, şıyānet²⁵⁶² ve

²⁵⁵¹ ḥālet: i. (a. ḥālet) Hāl, nitelik, keyfiyet.

²⁵⁵² maḥşūṣ: sıf. (a. ḥuṣūṣ “has, husûsî, özel olmak”tan maḥşūṣ) 1. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsilemiş, has, özgü. 2. Birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş. 3. eski. Ayrı, başlı başına, müstakil. 4. Ayrıca, husûsî olarak, bilhassa. 5. İsteyerek, bilerek, kastî olarak, kasten, özellikle. 6. Şaka olsun diye, şakadan, yalandan.

²⁵⁵³ āḥiret: i. (a. āḥiret) Ölümünden sonra gidilecek olan âlem, öbür dünya, bekā âlemi.

²⁵⁵⁴ ‘azāb: i. (a. ‘azāb) 1. Organlarda duyulan ızdırıp, organik acı. 2. din. Kâfirlere ve günahkârlara ölümünden sonra verilecek cezâ. 3. Pişmanlık, çâresizlik, korku vb. durumların verdiği sıkıntı, işkence, keder.

²⁵⁵⁵ müsteḥak: sıf. (a. istihkāk “hak etmek, hak kazanmak”tan mustehikḳ > mustehakḳ) 1. Hak etmiş, hak kazanmış, lāyık. 2. i. Bir kimsenin lāyık olduğı, hak ettiğı cezâ veya mükāfat.

müsteḥak olmak: Hak etmiş olmak.

²⁵⁵⁶ yekşifu‘l-kürüb: Tasaları, kederleri açan.

yekşifu: Açan.

kürüb: (a.i. kerb’in c.) Tasalar, kaygılar, kederler, gamlar.

²⁵⁵⁷ yağfiru‘z-zünüb: Günahları bağışlayan.

zünüb: i. (a. zenb’in çoğulu zunüb) Günahlar.

²⁵⁵⁸ tebyīn: i. (a. beyān “açıklamak; zāhir olmak”tan tebyīn) Açık açık anlatma, beyan etme.

ṭarīḳ: i. (a. ṭarīḳ) 1. Yol. 2. mec. Tâkip edilen yol, usûl. 3. Meslek. 4. Vâsita, vesîle, sebep. 5. tasavvuf. Allah’a ulaşmak için tutulan yol, bir velînin tuttuğı Allah’a ulaşma yolu, tarikat.

²⁵⁵⁹ bi‘l-‘işmeti: Himāye eden.

‘işmet: i. (a. ‘işmet) 1. Nâmuslu olma, ahlāk kurallarına uyma, nefsi nâmûsa dokunacak fuhuş vb. şeylerden uzak tutma, ırz temizliğı, iffet. 2. Haramdan, kötülüklerden uzak olma, çekinme, dürüstlük. 3. din. Günahsızlık, temizlik.

²⁵⁶⁰ v‘et-tevfīḳ: Ve başarıya ulaştırın.

tevfīḳ: i. (a. vefḳ “uygun olmak”tan tevfiḳ) 1. Uygun duruma getirme, uydurma. 2. Allah’ın yardımı, Allah’ın, kulunun fiilini rızâsına ve muhabbetine uygun kılması, kulunu irâde ve rızâsına uygun işler yapmaya muvaffak kılması.

²⁵⁶¹ hidāyet: i. (a. hidāyet) 1. Doğru yolu gösterme, hakka sevk etme. 2. Doğru yol, hak yolu, Müslümanlık.

²⁵⁶² şıyānet: i. (a. şıyānet) Koruma, muḥāfaza, himāye.

hıfz idici ma‘āşiden²⁵⁶³. (9) **Faşl**: Besmele-i şerîfîñ hükmünde iki mes‘ele vardır. **Evvelki**: Besmele Fātiha’dan ve ğayrı sûrelerden, (10) Berā’e sûresinden ğayrıdan bir âyet olmasında ‘ulemā’ ihtilâf itdiler. Andan Hâzret-i İmām (11) Şāfi‘î ve ‘ulemādan bir cemā‘at anı Fātiha’dan ve ğayr sûreleriñ âyetlerinden şayılur bir âyetdir, (12) sûreleriñ evvellerinde zıkr olundı didiler Berā’e sûresinden ğayrı. Ve bu kıavl diyenler: ibn ‘Abbās, (13) ve ibn ‘Ömer ve Ebî Hureyre ve Sa‘îd ibn Cübeyr ve ‘Aṭā ve ibn el-Mübârek ve Aḥmed bu iki rivāyeti andan (14) alanlar İshâk’dan raḍiya’l-lāhu ‘anhüm. **Ve ammā** Beyhaḳî’den naql olunan: “Besmele, sûreleriñ âyetlerinden (15) şayılmaz.” deyü rivāyet idenler. Anlar: Hâzret-i ‘Alî ibn Ebî Ṭālib ve ez-Zühri ve es-Sevri ve Muḥammed bin Kā‘b (16) raḍiya’l-lāhu ‘anhüm. Andan Evzā‘î ve Mālik ve Ebū Ḥanîfe anlarıñ kıavline zāhib²⁵⁶⁴ oldılar ki besmele (17) sûreleriñ âyetlerinden şayılmaz dimelerinde Ebî Dāvūd daḥı ziyāde idüp didi ki: Ol ancak Neml (18) sûresiniñ âyetlerinden bir âyetdir. Ve sûreleriñ evvelinde yazılmasına bā‘is tamām olan sûreniñ (19) āhiri ma‘lūm olsun ve ol sûreniñ evveli beyān olmak teberrüki²⁵⁶⁵ için yazılır. Andan Mālik anuñ (20) ile farz olan namāzlara iftitāḥ²⁵⁶⁶ olunmaz didi. Ve Hâzret-i Şāfi‘î “Besmele sûreleriñ evā’ilinden²⁵⁶⁷ (21) degildir. Ancak ol Fātiha’dan bir âyetdir.” deyü kaṭ‘î²⁵⁶⁸ bir kıavl vardır. **Ammā** besmele Fātiha’dan ve ğayr (22) sûrelerden bir âyet degildir diyenleriñ hücceti, Hâzret-i Enes raḍiya’l-lāhu ‘anhı buyurdığı meşhūr (23) ḥadîşdir. Şaḥîḥayn’da mezkūr ve Hâzret-i ‘Āiše’niñ ḥadîşinde buyurdi: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتِيحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ بِأَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²⁵⁶⁹ (Kāne²⁵⁷⁰ Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu (24) ‘aleyhi vesellem “Yefteteḥu²⁵⁷¹ eş-şalāte bi’t-tekbîri²⁵⁷² ve’l-kırā’ate bi’l-

²⁵⁶³ ma‘āşî: i. (a. ma‘şiyet’in çoğul şekli me‘āşî) Günahlar, isyanlar.

²⁵⁶⁴ zāhib: sıf. ve i. (a. zehāb “gitmek; kabul etmek”ten zāhib) 1. Giden, gidici. 2. Bir düşünceye, bir zanna inanan, uyan, kapılan (kimse).

zāhib olmak: Bir düşünceye, bir zanna kapılmak, inanmak.

²⁵⁶⁵ teberrük: i. (a. bereket “saâdet, bolluk, uğur, hayır”dan teberruk) Uğur sayma, mübârek sayma.

²⁵⁶⁶ iftitāḥ: i. (a. fetḥ “açmak”tan iftitāḥ) 1. Açma, açılma. 2. Başlama.

²⁵⁶⁷ evā’il: i. (a. evvel’in çoğul şekli evā’il) 1. İlk zamanlar, başlangıç dönemleri. 2. Arabî ayların ilk on gününe verilen ad.

²⁵⁶⁸ kaṭ‘î: sıf. (a. kaṭ‘ “kesmek” ve nispet eki -î ile kaṭ‘î) Şüphe ve tereddüte yer bırakmayan, kesin.

²⁵⁶⁹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/005/0498.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 10:50.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 498.

2. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/36619> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 10:55.

Müslim, 498; Ebû Dāvūd 783.

²⁵⁷⁰ kāne: İdi.

²⁵⁷¹ yefteteḥu: Açar.

²⁵⁷² bi’t-tekbîri: Tekbir ile.

hamdüli'l-lâhi rabbi'l-âlemîn.”) Ya'nî Hâzret-i Resûl namâza (25) başladıklarında tekbîri idüp andan Fâtiha'yı okur idi. Ve ikinci hüccetleri Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi ve (26) selleme Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm ibtidâ²⁵⁷³ ²⁵⁷⁴ أَقْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ “İkrâ” bismi rabbike'l-lezî hâlak.”²⁵⁷⁵ âyeti ile indi. Evvelinde besmeleyi yâd itmedi. (27) Andan besmele ol süreden olmaduğuna delâlet ider. Ve didiler ki: Cemî'-i Qur'ân ancak tevâtür²⁵⁷⁶ ile ve ifâza²⁵⁷⁷ (28) ile isbât oldu. Zîrâ kaçan ki şahâbeler Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı cem' itdiklerinde her süreniñ âyetlerini (29) sayıda yazdılar. Meşelâ sûre-i el-Mülk otuz âyet ve sûre-i el-Kevşer üç âyet ve sûre-i İhlâş (30) dört âyet. Eger besmele anlardan sayılsa idi beş âyet deyü yazarlar idi. **Ve ammâ** besmele her süreniñ evvelinde (31) olup ol süreden olduğuna isbât idenleriñ naql ile hüccetleri biri bu ki Ümmü Seleme râdiya'l-lâhu 'anhâ (32) hâzretleriniñ hadîsinde الصَّلَاةُ فِي الْفَاتِحَةِ فِي أَوَّلِ الْبَسْمَةِ قَرَأَ وَسَلَّمْ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ قَرَأَ الْبَسْمَةَ فِي أَوَّلِ الْفَاتِحَةِ فِي الصَّلَاةِ (Enne'n-nebiyyü şalli 'aleyhi vesellem karâ'e²⁵⁷⁹ el-besmelete²⁵⁸⁰ fî evveli el-Fâtiḥate fî's-şalâte²⁵⁸¹ ve addedeḥā²⁵⁸² âyete minhā.) (33) Ya'nî, Hâzret-i Resûl namâzda Fâtiha'dan evvel besmeleyi okuyup ve anı Fâtiha'dan bir âyet şaydı. Ve Hâzret-i (34) ibn 'Abbâs râdiya'l-lâhu 'anhümâ hâzretleri kavluhū Te'ālā سُبْعًا وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا “Ve le ḳad âteynāke seb'ân mine'l-meşānî ve'l-Ḳur'âne'l-²⁵⁸³مِنَ الْمُتَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمِ

²⁵⁷³ ibtidâ: i. (a. bed' “başlamak”tan ibtidâ) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç. 3. edeb. Aruz vezninde ikinci mısraın ilk cüz'ü. 4. târih. Bir tımar tevcih edilirken verilen en az miktar. 5. zf. Önceleri, ilk başta, evvelâ, en evvel.

²⁵⁷⁴ Qur'ân, (Alak) 96/1: “Yaratan Rabbinin adıyla oku!”

²⁵⁷⁵ Qur'ân, (Alak) 96/1

ikrâ': Oku.

bismi: Adıyla.

rabbike: Rabbinin.

hâlaḳa: Yaratan.

²⁵⁷⁶ tevâtür: i. (a. vitr “tek”ten tevâtür) 1. Bir haberin ağızdan ağıza geçerek yayılması, söylenti. 2. din. Bir hadîsin, yalan söylemelerine ihtimal verilmeyen birçok râvî tarafından rivâyet ve nakledilmesi.

²⁵⁷⁷ ifâza: افاضه i. (a. feyẓ “su bol bol akmak, taşmak, çoğalmak”tan ifâza) 1. Taşacak derecede doldurma. 2. Feyizlendirme.

îfâ: i. (a. vefâ’ “söz, yemin vb.ni yerine getirmek”ten îfâ) 1. Bir işi yapma, yerine getirme, iş hâline koyma, icrâ. 2. Yerine getirme, ödeme.

²⁵⁷⁸ Eski, a.g.e., s. 115.

Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, Şahîhu İbn Huzeyme, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1395/1975) C. I, s. 248, nr. 493.

²⁵⁷⁹ karâ'e: Oku(r)du.

²⁵⁸⁰ el-besmelete: Besmeleyi.

²⁵⁸¹ fî's-şalâte: Namazda.

²⁵⁸² ve addedeḥā: V e onu say(ar)dı.

²⁵⁸³ Qur'ân, (Hicr) 15/87: “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik.”

‘azīm’²⁵⁸⁴ Kendine kanı²⁵⁸⁵ yedinci āyeti didiklerinde بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm) deyü buyurdi. āyetini (35) ol Fātiḥa’dır, buyurdılar. **[12a]** (1) Bunu ibn Huzeyme rivāyet itdi. Ve yine ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümādan rivāyet ki أَن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَعْلَمُ فَصَلَ السُّورَةِ²⁵⁸⁶ (Enne’n-nebiyyü şalla’l-lāhu ‘aleyhi (2) vesellem kāne²⁵⁸⁷ lā ya’lemu²⁵⁸⁸ faşlı’s-sūrete²⁵⁸⁹.) Ve bir rivāyetde انْقِصَاءُ السُّورَةِ حَتَّى يَنْزَلَ عَلَيْهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ²⁵⁹⁰ (İnqıdā’e²⁵⁹¹’s-sūrete ḥattā²⁵⁹² yenzile²⁵⁹³ ‘aleyhi bismi’llāhi(3)’r-raḥmāni’r-raḥīm.) Ya’nī, Ḥazret-i Resūl kendilerine Qur’ān indikce bir sūreniñ tamām olduğunu bilmez (4) idi, tā kendilerine بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm) inmeyince. Ol indikde ancak evvelki sūre tekmiḻ²⁵⁹⁴ olup (5) ikinci sūreye başlandığın anuñ ile bilür idi. Bunu Ebī Dāvud ve el-Ḥākim Ebū ‘Abdu’l-lāh “Müstedrek”²⁵⁹⁵de (6) rivāyet itdi. Ve didiler ki Şeyḥayn’ın²⁵⁹⁶ şartı üzre bu şahīḥdir. Ve Dārekuṭnī Ebī Hureyre ḥazretlerinden (7) rivāyet ider ki قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ

²⁵⁸⁴ Qur’ān, (Hicr) 15/87
ve le kad: Ve andolsun.
āteynāke: Sana verdik.
seb’ān: Yedi (tane).
el-meşāni: İkililerden.
ve’l-Qur’āne: Ve Kur’ān’ı.
el-‘azīme: Büyük.

²⁵⁸⁵ kanı: zf. (Eski Türk. kanı “nerede”) E. T. Türk. Hani, nerede?

²⁵⁸⁶ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/dvd/had/002-5/0788.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 10:48.

Ebu Davud, Sünen-i Ebu Davud, Salat Bahsi, 788.

²⁵⁸⁷ kāne: (a.) Oldu, husüle geldi mănāsına bazı terkiplere katılır, idi.

²⁵⁸⁸ lā ya’lemu: Bilmez.

²⁵⁸⁹ faşlı’s-sūrete: Sūrelerin ayırımı.

²⁵⁹⁰ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/dvd/had/002-5/0788.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 11:00

Ebu Davud, Sünen-i Ebu Davud, Salat Bahsi, 788.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/81802> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 11:10.

Ebu Davud, 788.

²⁵⁹¹ inqıdā’e: Bitişini.

²⁵⁹² ḥattā: Tā ki.

²⁵⁹³ yenzile: İnene (kadar).

²⁵⁹⁴ tekmiḻ: i. (a. kemāl “tam olmak”tan tekmiḻ) 1. Tamamlama, bitirme. 2. sıf. Bütün, eksiksiz.

²⁵⁹⁵ Müstedrek: Ebû Abdillāh Muhammed b. Abdillāh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri (ö. 405/1014) nin eseri.

Müstedrek: Hâkim en-Nîsâbüri’nin (ö. 405/1014), Buhârî ile Müslim’in el-Câmi’u’ş-şahīḥ’lerine almadıkları sahih hadisleri bir araya getiren eseri.

müstedrek: Bir müellifin, şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadislerin derlendiği eserler için kullanılan terim.

²⁵⁹⁶ şeyḥayn: (a.i.c.) İki şeyh, yaşlı, önder. Çeşitli alanlarda ilk iki sırayı tutan kişiler. İslam tarihinde ilk iki halife olan Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer’i; hadis ilminde en güvenilir hadis külliyatları sayılan altı kitaptan (kütüb-i sitte) ilk ikisini derleyen Buhârî ile Müslim’i, Hanefî fıkhında da İmam-ı Azam Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf’u belirtir.

وَسَلَّمَ: إِذَا قَرَأْتُمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاقْرَأُوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، فَإِنَّهَا أُمُّ الْقُرْآنِ ، وَأُمُّ الْكِتَابِ ، وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي ، وَبِسْمِ اللَّهِ
²⁵⁹⁷ 2598 (Kāle kāle Resūlu'l-lāh šalli 'aleyhi vesellem "İzā karā" tüm elḥamdü lillāhi faḫraū²⁵⁹⁹ bismi'llāhi (8) er-raḥmāni'r-raḥīm fe innehā Ümmü'l-Ḳur'ān
ve Ümmü'l-Kitāb ve's-Seb'u'l-Mešanī ve Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (9) eḥade²⁶⁰⁰
āyātühā²⁶⁰¹.) Ya'nī, eger الْحَمْدُ لِلَّهِ (elḥamdü lillāhi) okursanız الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) berāber okuyun. Zīrā (10) ol Ümmü'l-Ḳur'ān ve
Ümmü'l-Kitāb ve Seb'u'l-Mešanī'dir. Ve بِسْمِ اللَّهِ (bismi'llāh) anuñ āyetlerinden birisidir
buyurdu. (11) Dāreḳuṭnī bunuñ senediniñ ricālleri²⁶⁰² bütün şikātdir, didi. Ve yine
merfū²⁶⁰³ rivāyet ile Dāre- (12) ḳuṭnī'den vārid Ümmü Seleme raḍiya'l-lāhu 'anhādan
rivāyet ile أَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ إِلَى آخِرِهَا
²⁶⁰⁴ (Enne Resūlu'l-lāh šalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem (13) kāne yaḫrā'u²⁶⁰⁵ Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm
Elḥamdü lillāhi rabbi'l-ālemīn ilā āḫiriḥā²⁶⁰⁶ ḳaṭ'ehā²⁶⁰⁷ āyeten āyeten²⁶⁰⁸ ve addehā
(14) 'ani'l-i-rābi²⁶⁰⁹ ve 'adde Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm āyetün velem ye'uddü
'aleyhim.) Ya'nī, Hāzret-i Resūl Fātiḥa'yı (15) okuduḳda Bismi'llāh ile başlayup āyet

²⁵⁹⁷ 1. Eski, a.g.e., s. 115.

Ahmed ed-Dāreḳuṭnī, Süneni'd-Dāreḳuṭnī, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut:, Müessesetü'r-Risāle, 1424/2004), C.II, s. 76, nr. 1190.

2. <https://majles.alukah.net/t55153/> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 19:00.

²⁵⁹⁸ ḳarā' tüm: Okursanız.

²⁵⁹⁹ faḫraū: Okuyun.

²⁶⁰⁰ eḥade: Biridir.

²⁶⁰¹ āyātühā: Āyetlerinin.

āyāt: i. (a. āyet'in çoḡul eki -āt almış şekli āyāt) 1. Āyetler. 2. İnsanı mānen uyandıran ibret verici işāretler, alāmetler.

²⁶⁰² ricāl: i. (a. recul'ün çoḡul şekli ricāl) 1. Erkekler. 2. Büyük mevkilerde bulunanlar, ileri gelen devlet adamları.

²⁶⁰³ merfū': sıf. (a. ref' "yükseltmek, kaldırmak"tan merfū') 1. Yükseltilmiş, kaldırılmış. 2. Hükmü kaldırılmış, hükümsüz hāle getirilmiş, feshedilmiş. 3. Hz. Peygamber'e isnat edilen ve kesin olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takriri olduğuna hükmedilen hadis. 4. dilb. Arap gramerine göre son harfinin harekesi ötre olup "u, ü, o, ö" şeklinde okunan (isim veya muzâri fiil).

²⁶⁰⁴ <https://www.dorar.net/hadith/sharh/81886> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 19:14.

Darakutni, Sunan Al-Darakutni, 1/651.

²⁶⁰⁵ yaḫrā'u: Okur.

²⁶⁰⁶ ilā-āḫiriḥā: Diğerleri de böyledir, sonuna kadar böyledir, vb., vs. [Kısaltılmış şekilleri ilāhiri, ilāh. ve ilh.dir].

²⁶⁰⁷ ḳaṭ'ehā: Ayırdı, böldü.

²⁶⁰⁸ āyeten āyeten: Āyet āyet.

²⁶⁰⁹ 'ani'l-i-rābi: İ' raptan (ibareden).

i'rāb: i. (a. 'areb "Arapça'yı düzgün konuşmak"tan i'rāb) 1. Arapça kelimelerin sonunda bulunan hareketlerin ve bâzı harflerin cümledeki durumlarına göre değişikliğe uğraması. 2. Nahiv ilminin bu değişiklikleri anlatan bölümü.

be âyet i'râbıyla okuyup Bismi'llâh'ı âyet şayar idi. (16) Anlardan şaymaz idi buyurdu. Ve Müslim'in Efrâd'ında²⁶¹⁰ zıkr itdiği Hâzret-i Enes radîya'l-lâhu 'anhdan (17) قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا إِذْ أَغْفَوَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا، فَقُلْنَا: مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَنْزَلْتُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا إِذْ أَغْفَوَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا، فَقُلْنَا: مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَنْزَلْتُ²⁶¹¹ عَلَيَّ أَنْفًا سُورَةً «وَقَرَأَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ»²⁶¹² (Kāle beynā Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem beyne aẓhurinā iz iğfeveten²⁶¹³ şümme refe'a re'sehü mütebessimen²⁶¹⁴ (18) fe ẓalnā²⁶¹⁵ mā²⁶¹⁶ adḥakeke²⁶¹⁷ yā Resūlu'l-lāh ẓāle ünzilet²⁶¹⁸ 'aleyye ānifen²⁶¹⁹ sûretün ve ẓarā'e²⁶²⁰ Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm "İnnā (19) a'ṭaynāke'l-kevser."²⁶²¹) Ya'nî, bizler Hâzret-i Resûl ile otururken kendilerine biraz²⁶²² dalmak geldi. Andan (20) mübârek başların ٱaldırıp tebessüm²⁶²³ itdiler. Bizler didik: Tebessüm itmeñize bâ'is nedir? Buyurdılar ki "Bu (21) demde baña bir sûre indi." Andan بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) deyüp²⁶²⁴ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ²⁶²⁴ "İnnā a'ṭaynāke'l-kevser." sûresini (22) okudılar. Andan Beyhaķî buyurdu ki: Bizim yârlarımızıñ besmele ٱur'ân'dan âyet olup Berā'e sûresinden (23) ğayr sûreler anuñ ile açıldığına hüccet, sened olmaĝa. Bu a'lâ ve güzeldir. Zîrâ rivāyet olundu ki (24) ٱaçan ki şaḥâbeler ٱur'ân-ı 'azîmü's-şānı devşürüp muşḥaf iderken Berā'e sûresinden ğayr her sûreniñ evvelinde (25) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) yazdılar. Anı ٱur'ân'dan degildir deyü vehm²⁶²⁵ iden nice ider ki ٱur'ân'dan olmayanı şaḥâbeler

²⁶¹⁰ efrâd: i. (a. ferd'in çoĝul şekli efrâd) 1. Fertler, kişiler, kimseler. 2. Erler, er olan askerler, erat. 3. tasavvuf. Hz. Peygamber'e en mükemmel şekilde tâbi olmak sûretiyle ferdiyet tecellisine mazhar olan ve mükemmellikleri sebebiyle kutbu'l-aktâbın gözetimi dışında bulunan en seçkin veliler.

²⁶¹¹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/005/0400.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022, Saat: 19:30.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 400.

²⁶¹² beynā: İken.

²⁶¹³ iz iğfeveten: Bir ara daldı, içi geçti.

²⁶¹⁴ mütebessimen: zf. (mütebessim'in tenvinli şekli) Gülümseyerek.

²⁶¹⁵ fe ẓalnā: Dedi ki.

²⁶¹⁶ mā: Ne.

²⁶¹⁷ adḥakeke: Seni güldürdü.

²⁶¹⁸ ünzilet: İndi.

²⁶¹⁹ ānifen: Az evvel.

²⁶²⁰ ẓarā'e: Okudu.

²⁶²¹ ٱur'ân, (Kevser) 108/1: "Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik."

innā: Şüphesiz biz.

a'ṭaynāke: sana verdik.

el-kevsera: Kevser'i.

²⁶²² biraz: birl. sıf. ve zf. (< bir+az) Bir parça, azıcık.

²⁶²³ tebessüm: i. (a. besm "gülümsemek"ten tebessum) Gülümseme.

²⁶²⁴ ٱur'ân, (Kevser) 108/1: "Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik."

²⁶²⁵ vehm: i. (a. vehm) 1. Gerçekte var olmayan, fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan. 2. Kötü ihtimalleri düşünüp kurma, evham, vesvese, kuruntu. 3. Yersiz korku ve zan, şüphesiz.

(26) yüz on üç süreniñ evvellerinde nice yazdılar. Ve rivāyāt-ı²⁶²⁶ şahīḥa ile bilindi ki Ḥazret-i ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu (27) ‘anhümā²⁶²⁷ أَنَّهُ كَانَ يَعُدُّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ آيَةً مِنَ الْفَاتِحَةِ (Ennehu²⁶²⁸ kāne ye‘uddü Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm āyete mine’l-Fātiḥate.) Ya‘nī, Ḥazret-i ibn ‘Abbās besmeleyi Fātiḥa’dan bir āyet (28) şayar idi. Ve İmām eş-Şāfi’i ibn ‘Ömer’den sened ile rivāyet ider ki: ²⁶²⁹ أَنَّهُ كَانَ لَا يَدْعُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَأَمِّ الْقُرْآنِ (Ennehu kāne lā yede‘u²⁶³⁰ Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm (29) li Ümmü’l-Ḳur’ān). Ya‘nī, Ḥazret-i Resūl Fātiḥa’yı her okudukça besmeleyi terk eylemez idi. Ve Şāfi’i’den gayrısı (30) yine ibn ‘Ömer’den rivāyet ile gayr sūrelerde daḥı öyledir didiler. Zīrā ibn ‘Ömer buyurdu ki “Çünkü Kelāmu’l-lāh’da (31) yazıldı. Sebeb nedir okunmamasına?” Zīrā İmām Şāfi’i ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümādan rivāyet ider ki أَنَّهُ كَانَ يُفَعِّلُهُ وَيَقُولُ انتَزَعَ الشَّيْطَانُ مِنْهُمْ خَيْرَ آيَةٍ فِي الْقُرْآنِ²⁶³¹ (Ennehu kāne (32) yef’alehu²⁶³² ve yeḳülū²⁶³³ inteze‘a²⁶³⁴ eş-Şeytān minhūm²⁶³⁵ ḥayra āyetin fī’l-Ḳur’ān.) Ya‘nī, ḥazret böyle idüp buyururlar idi ki Ḳur’ān’dan (33) Şeytān’ı koḡup çıkarmaḡa bu ḥayırlı āyetdir. Ve Buḥārī’niñ efrādında Ḥazret-i Enes raḍiya’l-lāhu ‘anhdan ḥadīş (34) vārid oldu ki أَنَّهُ سُئِلَ كَيْفَ كَانَ قِرَاءَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمْدُ اللَّهُ، وَيَمْدُ²⁶³⁶ كَيْفَ كَانَ قِرَاءَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمْدُ اللَّهُ، وَيَمْدُ²⁶³⁶ (Ennehu su’ile²⁶³⁷ keyfe²⁶³⁸ kāne ḳırā’ate Resūlu’l-lāh šalla’l-lāhu

vehmetmek: birl. geçişli fiil. (Arapça vehm + Türkçe etmek, eylemek) 1. Olmayan bir şeyi var saymak, zannetmek. 2. Korkmak, çekinmek, sakınmak.

²⁶²⁶ rivāyāt: i. (a. rivāyet’in çoḡul eki -āt almış şekli rivāyāt) Rivāyetler.

²⁶²⁷ Eski, a.g.e., s. 116.

Beyhakī, Ma‘rifetü’s-Sünen), C. II, s. 364, nr. 3059. ve’l-âsar, thk. Abdu’l-Mu’ti Emîn Kal’acî, (Kâhire: Dâru’l-Vefâ, 1412/1991

²⁶²⁸ ennehu: Kendisi.

²⁶²⁹ 1. <https://al-maktaba.org/book/29892/4> Erişim Tarihi: 23.01.2022, Saat: 10:50.

2. Eski, a.g.e., s. 116.

İmām Şāfi’i, Müsnedi’s-Şāfi’i, thk. Mahir Yâsin Fahl (Kuveyt: Şirket-ü Ğarâs, 1425/2004), C.II, s.261, nr. 208.

²⁶³⁰ lā yede‘u: Terk etmez.

²⁶³¹ Eski, a.g.e., s. 116.

İbnu’l-Esir, eş-Şāfi fî Şerhi Müsnedi’s-Şāfi’i, thk. Ahmed b. Süleymân-Yâsir b. İbrâhim (Riyâd: Mektebetür-Rüşdi, 1426/2005), C. I, s. 549, nr. Yok.

²⁶³² yef’alehu: Böyle yapardı.

²⁶³³ ve yeḳülū: Ve derdi, derler.

²⁶³⁴ inteze‘a: Birinden bir şeyi zorla aldı, kaptı; sökü� aldı.

²⁶³⁵ minhūm: (a.e. minh’in c.) Onlardan.

²⁶³⁶ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/138/1780.htm> Erişim Tarihi: 23.01.2022, Saat: 11:20.

Buḥārī, Sahih-i Buḥārī, Kitabu Fedailu’l-Kur’ān, 1780-5046.

2. <https://al-maktaba.org/book/32862/14837> Erişim Tarihi: 23.01.2022, Saat: 11:25.

²⁶³⁷ su’ile: Soruldu.

²⁶³⁸ keyfe: Nasıl.

‘aleyhi vesellem kâle kânet medden²⁶³⁹ şümme qarā’e Bismi’llāhi (35) ‘r-raḥmāni’r-raḥīm yemuddü’l-lāhe²⁶⁴⁰ ve yemuddü’r-raḥmān ve yemuddü’r-raḥīm.) Ya ‘nī, Ḥazret-i Enes’den su’āl olundu ki Ḥazret-i Resūl’ün besmeleyi **[12b]** (1) okuması nice²⁶⁴¹ idi? Buyurdu ki: Med ile idi. Andan besmeleyi okuyup Allāh ismin bir an uzatdı. (2) Ve Raḥmān ismin daḥı med ile ve Raḥīm ismin med ile okudu. Böyle şahih açık deliller ile besmele Fātiḥa’dan (3) olması şābit oldu. Ve her yazıldığı yerde andan olması daḥı öyledir. Huşūşan²⁶⁴² şahābeleriñ yazdıkları (4) muşḥaflarda her birini yerlerinde yazmaları şābitdir²⁶⁴³. Kaçan ki dilediler Ḥazret-i Resūl’e nāzil olan Qur’ān’ı, (5) Kelāmu’l-lāh’ı muşḥaflara cem’ itmekle tecdīd²⁶⁴⁴ idüp dīvān²⁶⁴⁵ itmegi ki ne kāmīl²⁶⁴⁶ olan sūre ziyāde ola (6) ve ne eksile ve ne andan alınıp ğayrıya konıla. Tā ol kadar ki Fātiḥa āhirindeki āmīn²⁶⁴⁷ kelimesin yazmadılar. (7) Ol ise Ḥazret-i Resūl’ün āmīn didigi vārid olmuş iken eger ki besmele Qur’ān’dan olmasa sūreleriñ (8) evvellerinde nice yazarlar idi. Anuñ da ḥükmüni āmīn ḥükmi²⁶⁴⁸ gibi iderler idi. **İkinci mes’ele:**

²⁶³⁹ medden: Uzatarak.

²⁶⁴⁰ yemuddü: Uzatarak.

²⁶⁴¹ nice: sıf. (< ne+ce < ne+çe) 1. Çok, pek çok, birçok. 2. zf. E. T. Türk. ve halk ağzı. Nasıl.

²⁶⁴² huşūşan: zf. (a. huşūş’un tenvinli şekli huşūşan) Husûsî olarak, bilhassa, özellikle, husûsıyla.

²⁶⁴³ şābit: sıf. (a. şebāt – şubūt “durmak, devam etmek, yerleşmek”ten şābit) 1. Yerinde duran, yer değiştirmeyen, durağan. 2. Kesin bir delil veya tecrübe ile zan ve şüpheden kurtarılıp gerçekliği, doğruluğu ortaya konmuş, ispatlanmış olan. 3. Sürekli olarak hep aynı durumda, aynı değerde kalan, artıp eksilmeyen, değişmeyen. 4. mat. ve fizik. Hesap, işlem, deney ve incelemeler esnâsında değişmeyen, hep aynı değerde kalan (büyüklük veya katsayı).

şābit olmak: Gerçekliği, doğruluğu ortaya konmak, ispatlanmak.

²⁶⁴⁴ tecdīd: i. (a. ciddet “yeni olmak”tan tecdīd) Yenileme, yenilenme.

²⁶⁴⁵ dīvān: i. (f. dīvān) [Kelime Arapça’ya ve Türkçe’den Avrupa dillerine de geçmiştir]. 1. Büyük meclis, yüksek meclis. 2. Eskiden şâirlerin aruz vezniyle yazdıkları şiirlerini, nazım şekillerine ve kâfiyelerinin son harfine göre belli bir sıraya bağlı kalarak düzenledikleri şiir mecmuası [Önceleri “herhangi bir konu üzerinde yazılmış eser” mânâsına gelirdi]. 3. Aruz vezninin “fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün” kalıbı ile yazılan ve kendine mahsus bestesi olan bir halk edebiyâtı nazım şekli. 4. Müsikimizde şekil bakımından türküden çok şarkıya benzeyen, basit, samîmî, külfetsiz, başlangıcı maya ve uzun hava tarzında, güftesini genellikle aynı isimdeki halk edebiyâtı nazım şeklinin oluşturduğu bir form. 5. Osmanlı Devleti’nde birkaç köyden oluşan küçük birlik.

²⁶⁴⁶ kāmīl: sıf. (a. kemāl “tam olmak, olgun olmak”tan kāmīl) 1. Noksansız, tam, bütün. 2. Olgunluk yaşında olan (kimse). 3. İlim, fazilet ve hünar sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş (kimse). 4. Akli başında, ciddî (kimse). 5. i. Aruz vezninde “Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün” veya “Mütefâilün feülün mütefâilün feülün” şeklindeki bir bahrin adı, bahr-i kāmīl.

²⁶⁴⁷ āmīn: ünl. (a. āmīn < İbr.) Duâlardan ve hayır temennilerinden sonra, “Allah kabul etsin, öyle olsun!” anlamında kullanılan söz.

²⁶⁴⁸ ḥükm: i. (a. ḥukm) 1. Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı. 2. Hâkimiyet. 3. Önem, kuvvet, geçerlilik. 4. Tesir, nüfuz, kudret. 5. Emir, buyruk. 6. hukuk. Mahkemenin yargılama sonunda verdiği karar. 7. târih. Dîvân-ı hümayundan pâdişah adına çıkan karar.

Besmelenin cehr²⁶⁴⁹ ile ve gizli²⁶⁵⁰ (9) okunması hükmündedir. İmdi geçen deliller ile besmele[nin]²⁶⁵¹ Fātiha'dan bir āyet ve ğayr sûrelerden bir āyet olduğu (10) isbāt olundukda cehr ile okunacak namāzda Fātiha ile berāber cehr ile okunur. Ve ihfā²⁶⁵² ile okunacak (11) namāzda ihfā ile okunur. Ve şahābelerden anı cehr ile okunur diyenler: Ebū Hureyre ve ibn 'Abbās ve ibn (12) 'Amr ve ibn ez-Zübeyr raḍiya'l-lāhu 'anhüm ve tābi'inden²⁶⁵³ ve anlardan şoñra gelenlerden Sa'id bin Cübeyr ve Ebū Kılābe (13) ve ez-Zühri ve 'Ikrim ve 'Aṭā ve Ṭāvūs ve Mücāhid ve 'Alī bin el-Hüseyn ve Sālim bin 'Abdullāh ve Muḥammed bin Kā'b (14) el-Ḳuraḍi ve ibn Sīrīn ve ibnū'l-Münkedir ve Nāfi' Mevlā bin 'Ömer ve Zeyd bin Eslem ve Mekhūl ve 'Ömer bin 'Abdü'l-'azīz (15) ve 'Amr bin Dīnār ve Müslim bin Ḥaldūn İmām Şāfi' cehr ile okumağa bunlarla zāhib oldu. Ve hem İmām Mālik'in (16) yāri bin Vehb nāmın kavlini aldı ve ibn Mübārek'den ve Ebī Şevr'den daḥı hikāyet²⁶⁵⁴ itdi. Ve ihfā ile okunması (17) şahābelerden cā'iz idenler: Ḥazret-i Ebū Bekir ve 'Ömer ve 'Osmān ve 'Alī ve ibn Mes'ūd ve 'Ammār bin Yāsir ve ibn Mu'aḳkil (18) ve ğayrıları raḍiya'l-lāhu 'anhüm. Ve tābi'inden ve şoñr[a]²⁶⁵⁵ gelenlerden el-Ḥasan ve ş-Şa'bi ve İbrāhīm en-Neḥā'i ve Ḳatāde (19) ve el-A'meş ve eş-Şevri bunlardır. İmdi İmām Mālik ve Ebū Ḥanīfe ve Aḥmed bin Ḥanbel ve ğayrıları bunların kavli (20) ile ihfā ile okumağa zāhib oldılar. **Ammā kaldı ki** cehr ile okunmasına zāhib olanların hüccet, (21) senedleri şahābelerden bir cemā'at rivāyet itdiler ki anlar: Ebū Hureyre ve ibn 'Abbās ve Enes ve 'Alī bin Ebī Ṭālib (22) ve Semüre bin Cündeb ve Ümmü Seleme raḍiya'l-lāhu 'anhüm. اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَهَرَ بِاَلْبِسْمَةِ (Enne'n-nebiyyi şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem cehr bi'l-besmele.) Ya'nı

²⁶⁴⁹ cehr: i. (a. cehr) Sesi yükseltme, yüksek sesle okuma veya konuşma.

²⁶⁵⁰ gizli: sıf. (Eski Türk. kız "kutu, sandık"tan giz > giz+li) 1. Açıkça bilinmeyen, görülmeyen, açık ve aşikâr olmayan, meçhul. 2. Herkese açıklanmayan, başkalarına bildirilmeyen, etraftan saklanan, mahrem, mahfi, hafı, mektum. 3. Görülmesi istenmediği için başkaları tarafından farkedilmeyecek, sezilmeyecek şekilde yapılmış olan, saklanmış, saklı, mestur, meknuz. 4. zf. Söylemeden, kimseye bildirmeden.

²⁶⁵¹ Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²⁶⁵² ihfā: i. (a. ḥafā' "gizlenmek, saklanmak"tan ihfā') Gizleme, saklama.

aḥfā: sıf. (a. ḥafā' "gizlenmek"ten aḥfā) 1. Çok (daha, en, pek) gizli. 2. i. tasavvuf. İnsanda latife denilen mânevî melekelerden biri. (Sözlükte kelime ı harfi ile bitiyor.)

²⁶⁵³ tābi' i: i. (a. tābi' "uyan, tābi olan, ardından giden" ve nispet eki -i ile tābi'i) Hz. Muhammed'i görmüş olan sahābeyi gören mümin ve müslüman kimse, tābiinden olan kimse.

²⁶⁵⁴ hikāyet: i. (a. hikāyet) Hikāye.

²⁶⁵⁵ Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²⁶⁵⁶ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/002/0245.htm> Erişim Tarihi: 23.01.2022, Saat: 22:45.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Namaz Bahsi, 245.

Ḥazret-i Resûl (23) namâzda besmeleyi cehr ile okudu. Kimisi anlardan açık rivâyet itdi ve kimi 'ibâretini fehm²⁶⁵⁷ ile nakl itdi. (24) Ve kaldı ki ihfâ ile okunmasına Ḥazret-i Resûl'den iki rivâyet vârid oldı. Birisi za'îfdir. Ol budur. (25) 'Abdu'l-lâh bin Mu'aqqil'den ve birisi Enes'den, bu şahîhdir. Lâkin mu'alleldir²⁶⁵⁸ ki anuñla hüccet itmegi sâkıṭ²⁶⁵⁹ (26) ider. Ve Nu'aym bin 'Abdu'l-lâh el-Mücemmid rivâyet ider ki: Ebū Hureyre'niñ ardında namâz kıldım. Bismi'llâhi'r-raḥmâni (27) 'r-raḥîm'i ihfâ okuyup andan Fâtiha'yı okudu. Ve ḥadîş yâd itdi. Kaçan kim²⁶⁶⁰ selâm virdi. Buyurdi ki: (28) ²⁶⁶¹إِنِّي لِأَشْبَهُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (İnni²⁶⁶² le eşbehüküm²⁶⁶³ şalâten bi-resûlu'l-lâhi şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem.) Ya'ni, benim siziñle (kıldığım)²⁶⁶⁴ namâz 'aynı Resûlu'l-lâh ile (29) ma'an²⁶⁶⁵ kıldığım namâz gibidir. Bunı Nesâ'î ve ibn Ḥazm (Ḥuzeyme) Şahîh'inde zıkr eyledi. Ve didi ki "Bismi'llâh cehr ile (30) okumada Ḥazret-i Resûl'den şahîh rivâyet ile sâbit oldı." Andan Dârekuṭnî Ebî Hureyre'den (31) sened ile rivâyet ider ki ol da Ḥazret-i Resûl'den ²⁶⁶⁶كَانَ إِذَا قَرَأَ وَهُوَ يُؤْمِنُ النَّاسَ افْتَتَحَ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Kâne izâ qarâ'e ve hüve ye'ümme'n-nâse²⁶⁶⁷ iftitah²⁶⁶⁸ bi-Bismi'llâhi (32)

2. Eski, a.g.e., s. 116.

Ahmed ed-Dârekutnî, Süneni'd-Dârekuṭnî, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut:, Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), C.II, s. 68, nr. 1161.

²⁶⁵⁷ fehm: i. (a. fehm) Anlama, anlayış, idrak.

²⁶⁵⁸ mu'allel: sıf. (a. ta'lîl "sebebini delille ispat etmek, illetli kılmak"tan mu'allel) 1. Kusûru, noksanı olan, eksik, sakat, illetli. 2. Bir sebebe bağlanan, bir sebebi olan, sebepli. 3. İçinde bir harf-i illeti bulunan (fiil).

²⁶⁵⁹ sâkıṭ: sıf. (a. suḳût "düşmek"ten sâkit) 1. Düşen, düşmüş. 2. Hükümsüz, geçersiz ve önemsiz duruma gelen, değeri, kıymeti kalmayan. 3. Herhangi bir sebeple iktidardan uzaklaşmış veya uzaklaştırılmış olan, düşük. 4. kısaltma yoluyla. Ana rahminden doğum zamânı gelmeden vakitsiz düşen (çocuk), düşük. 5. fıkıh. i. Meşrû bir sebeple mirastan mahrum kalan kimse.

²⁶⁶⁰ kaçan kim: Ne zaman ki, -dığı zaman, -diğında anlamları taşır. Zaman zarfı olarak kullanılır.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Halûk Akalın, "Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler", *Türk Dili Dergisi*, TDK Yayını, sayı 518 (Şubat), Ankara 1995, s.156-163.

²⁶⁶¹ 1. https://islamweb.net/ar/library/index.php?page=bookcontents&flag=1&bk_no=53&ID=1064

Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 12:00.

2. Eski, a.g.e., s. 119.

Nesâ'î, "Kitâbu't-Tatbîk", 1155.

²⁶⁶² inni: Ben.

²⁶⁶³ le eşbehüküm: Sizin en benzerinizim.

²⁶⁶⁴ (kıldığım) V işaretiyle gösterilen kenar notu.

²⁶⁶⁵ ma'an: (a.zf.) Berâber, birlikte.

²⁶⁶⁶ 1. <https://al-maktaba.org/book/29892/36#p7> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 12:55.

El Hatîb El Bağdadi, Kısaca Besmele Okumak, İlk, 2004 [Kitap el yazması]

2. Eski, a.g.e., s. 118.

Ahmed ed-Dârekutnî, a.g.e., C. II, s. 74, nr. 1171.

²⁶⁶⁷ ye'ümme'n-nâse: İnsanlara namaz kıldırırken.

²⁶⁶⁸ iftitah: i. (a. fetḥ "açmak"tan iftitâḥ) 1. Açma, açılma. 2. Başlama. (sözlükte iftitâḥ şeklindedir.) ifteteḥa: Başlar.

'r-raḥmāni'r-raḥīm.) Ya'nî, kaçan ki Ḥazret-i Resûl imâm olup ḥalk ile namâz kılsa besmele ile başlayup namâzı açar idi. (33) Bunı Dâreḳuṭnî iḥrâc²⁶⁶⁹ itdi. Aşlâ²⁶⁷⁰ rivâyetinde cerḥ²⁶⁷¹ yokdur. Ve Ḥâkim Ebû 'Abdullâh iḥrâc idüp didi: Senedleri (34) şaḥîḥdir, aşlâ bir 'illeti²⁶⁷² yokdur. Ve ibn 'Abbâs raḍiya'l-lâhu 'anhümâdan rivâyet ²⁶⁷³كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يفتتح الصلواته بيسم الله الرحمن الرحيم (Kâne Resûlu'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem yeftetiḥü (35) eş-şalâte bi²⁶⁷⁴-Bismi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥīm.) Ya'nî, Ḥazret-i Resûl namâzı Bismi'llâh ile cehren²⁶⁷⁵ açup başlar idi. Bunı Dâreḳuṭnî iḥrâc [13a] (1) idüp senedleri mecrûḥ²⁶⁷⁶ degil şaḥîḥdir, didi. Ve et-Tirmizî iḥrâc idüp ol daḥı senedleri şaḥîḥdir, didi. (2) Ve eş-Şeyḥ Ebû Şâme bunuñ senedlerinin mişli²⁶⁷⁷ yokdur, şaḥîḥdir didi. Velâkin²⁶⁷⁸ geḥen delîller ile râciḥ²⁶⁷⁹ olmağa gelüp (3) şaḥîḥdir. Ve Ḥazret-i Enes'den ²⁶⁸⁰كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْهَرُ بِالْقِرَاءَةِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Kâne Resûlu'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem yecheru²⁶⁸¹ bi'l-kırâ'ati bi-Bismi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥīm) (4) buyurdi. Ya'nî, Ḥazret-i Resûl namâzda Bismi'llâh'ı cehr ile okur idi. Dâreḳuṭnî iḥrâc idüp senedleri bunuñ (5) şaḥîḥdir, didi. Ve yine

²⁶⁶⁹ iḥrâc: i. (a. ḥurûc “dışarı çıkmak”tan iḥrâc) 1. Dışarıya çıkarma, dışarıya atma. 2. İlişisini kesme, çıkarma. 3. Ülkede elde edilen veya yapılan bir malı yurt dışına satma. 4. Bir şeyi bir şeyden veya yerden çıkararak elde etme, istihsal etme.

²⁶⁷⁰ aşlâ: zf. (a. aşl'ın tenvinli şekli aşlen > aşlâ). 1. Hiçbir vakit, hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat'iyen. 2. Soru cümlelerinden sonra tek başına kullanıldığı zaman ret ifâde eder ve “hayır” anlamında cevap sözü gibi kullanılır.

²⁶⁷¹ cerḥ: i. (a. cerḥ) 1. Yaralama. 2. Bir iddia, fikir ve düşünceyi çürütme, reddetme, kabul etmeme.

²⁶⁷² 'illet: i. (a. 'illet) 1. Hastalık. 2. Sakatlık. 3. Bir şeyin var olmasını sağlayan sebep. 4. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Hastalık derecesindeki alışkanlık. 5. teklifsiz. Bozukluk, ârıza. 6. mec. İnsanı kızdıran, sinirlendiren kimse veya şey. 7. fels. Sebep, neden.

²⁶⁷³ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/002/0245.htm> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 13:00.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Namaz Bahsi, 245.

²⁶⁷⁴ bi: İle.

²⁶⁷⁵ cehren: zf. (a. cehr'in tenvinli şekli cehren) Yüksek sesle, açıkça, alenen, cehrî. (Metinde çehren şeklinde yazılmış.)

²⁶⁷⁶ mecrûḥ: sıf. ve i. (a. cerḥ “yaralamak; bir fikri çürütmek”ten mecrûḥ) 1. Yaralanmış, yaralı (kimse). 2. mec. (Gönül, kalp vb. için) Kırık, incinmiş, kırılgan. 3. Kuvvetli delillerle çürütülmüş, boş ve asılsız olduğu ortaya konmuş, ret ve iptal edilmiş, cerhedilmiş (fikir, iddia).

²⁶⁷⁷ mişl: i. (a. mişl) 1. Eş, benzer, mânend. 2. (Sayılarla kullanıldığında) Kat.

²⁶⁷⁸ velâkin: bağl. (a. ve lâkin) Lâkin, fakat.

²⁶⁷⁹ râciḥ: sıf. (a. ruḥān “diğerine nispetle ağır gelmek, üstün olmak”tan râciḥ) Tercih edilen, müreccah.

²⁶⁸⁰ 1. <http://islamport.com/d/1/srh/1/60/2611.html> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 13:10.

Neil Al-Awtar, Al-Islam web sitesi.

2. <https://al-maktaba.org/book/29892/48> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 13:20.

El Hatib El Bağdadi, Kısaca Besmele Okumak, İlk, 2004 [Kitap el yazması]

3. Eski, a.g.e., s. 118.

Ahmed ed-Dâreḳutnî, a.g.e., C. II, s. 79, nr. 1180.

²⁶⁸¹ yecheru: Açıktan yapardı.

Muhammed bin Ebî es-Sarî el-‘Askalânî didi ki: Mu‘temir bin Süleymân’ın ardında şabâh (6) namâzı ile aḥşam namâzını ḥesâba gelmez eyyâm kıldım. Bismi’llâh cehren okur idi, Fâtîha’dan evvel ve soñra. Ve ol (7) Mu‘temir’den eşitdim بِصَلَاةٍ أَقْتَدِي (Mimmā [mimmā]²⁶⁸² elvî ān aḳtedî bi-şalâti Enes bin Mâlik.) Ḥazret-i Enes bin Mâlik ardında kıldığım (8) namâz gibi kılarım. Ve ğayrı ḥâle çevirmem. Zîrâ Ḥazret-i Enes bin Mâlik buyurdu ki ²⁶⁸⁴ بِصَلَاةٍ أَقْتَدِي بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (Mimmā elvî ān aḳtedî bi-şalâti Resûlu’l-lâh (9) şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem.) Ya’nî, Ḥazret-i Resûl’e uyup kıldığım namâz gibi kılarım, ğayrıya meyl itmem. Bunu dahı Dârekuṭnî (10) iḥrâc idüp râvîleri bütün şikâtdir²⁶⁸⁵, didi. Ve Ḥâkim Ebû ‘Abdu’l-lâh çıkarup bu ḥadîşin râvîleri ğayrılardan (11) şikâtdir, didi. Ve Şâhib-i Ḥâzin dir ki: Eḥâdîs²⁶⁸⁶ bâbında²⁶⁸⁷ bunun için delîller ve îrâdlar²⁶⁸⁸ ve cevâblar çokdur. (12) Cehr ile iḥfâ için anları yâd itsek maḳşûd uzanur. Bu kadar kifâyet²⁶⁸⁹ ider. Çünkü kendi Şâfi’î olmak (13) ile mezhebiniñ delîllerin ziyâde naḳl itdi. Ve bi’l-lâhi’t-tevfîk ve hüve bi’t-taḥkîk²⁶⁹⁰. Kavlühü Te‘âlâ: الْحَمْدُ لِلَّهِ (El-ḥamdü lillâh). (14) Bunun lafzı haberdir. Şanki Ḥaḳ sübhâne ve Te‘âlâ haber virüp buyurur ki: “Ḥamd ü şenâya ancak Ḥaḳ Te‘âlâ müsteḥaḳdır.” (15) Ve ma’nâsı emirdir şanki “El-ḥamdü lillâh” diyin. Ve hem ḥalka Ḥudâ’ya ḥamd itmek nice olduğun bildirmekdir ki (16) anuñla Ḥaḳ Te‘âlâ’ye ḥamd

²⁶⁸² <https://www.dorar.net/h/e1e1926523639630670b24437b187625> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 21:10.

Ibn Al-Atheer, Sharh Musnad Al-Shafi'i, Yayımcı: Al-Rushd Library - Riyadh Baskı: İlk Basım Yılı: 1426, sayfa veya numara: 1/568; Al-Darakutni (1/308).

²⁶⁸³ [mimmā] Kenar notu.

²⁶⁸⁴ 1. <https://www.dorar.net/h/e1e1926523639630670b24437b187625> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 21:16.

Ibn Al-Atheer, Sharh Musnad Al-Shafi'i, Yayımcı: Al-Rushd Library - Riyadh Baskı: İlk Basım Yılı: 1426, sayfa veya numara: 1/568; Al-Darakutni (1/308).

2. <https://quran-tafsir.net/khazen/sura1-aya1.html> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 21:20.

²⁶⁸⁵ şikâṭ: i. (a. şika’nın çoğul eki -ât almış şekli şikâṭ) İnanılır, güvenilir, emin kimseler.

²⁶⁸⁶ eḥâdîs: i. (a. ḥadîs’in çoğul şekli eḥâdîs) Hadisler, Hz. Muhammed’in sözleri.

²⁶⁸⁷ bâb: i. (a. bâb) 1. Kapı. 2. Bir kitabın bölümlerinden her biri. 3. Arapça’da fiillerin harf sayıları, mücerred veya mezid olmaları bakımından ayrıldıkları grupların her biri. 4. Husus, mesele, konu.

²⁶⁸⁸ îrâd: i. (a. vurûd “gelmek”ten îrâd) 1. Gelir, vâridat. 2. Gelir getiren mülk. 3. Söyleme.

²⁶⁸⁹ kifâyet: i. (a. kifâyet) 1. Yeter miktarda olma, yetişme, elverme, kâfi olma. 2. Bir işi yapma husûsunda başkasına ihtiyaç göstermeyecek güçte olma, yeterlik, iktidar.

kifâyet etmek: Yetmek, yetişmek, kâfi gelmek.

²⁶⁹⁰ bi’t-taḥkîk: Kesindir.

taḥkîk: i. (a. ḥaḳḳ “gerçek olup olmadığını araştırmak, hakikatini anlamak”tan taḥkîk) 1. Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme. 3. Edisyon kritik. 4. tasavvuf. Hakk’a ermek, hakikati bulmak için gayret sarfedip neticede Hakk’ın sıfatlarıyla sıfatlanma, Hakk’ı âlemde müşâhede etme. 5. zf. Şüphesiz, muhakkak.

ideler. Ve hāmd²⁶⁹¹ ile medh²⁶⁹² birdir, kardaş gibi. Ve ba‘zılar mābeyninde²⁶⁹³ fark azdır, didiler. (17) Zīrā medh, ihsān için almadan evvel olur ve sonra olur. Lākin hāmd, ihsāndan sonra olur. Ve medh (18) itmeden ekser nehy olunmuştur. Ve hāmd itmege emr olunmuştur. Ve hāmd ni‘mete²⁶⁹⁴ şükr ma‘nāsına dağı gelir ve güzel (19) olan fi‘llerde şenā ma‘nāsına dağı gelir. Zīrā حمد الرجل على عمله وكرمه (hāmdüt er-recüle ‘alā ‘amele ve kereme) dinür. Ya‘nī, kişiniñ ‘ameline²⁶⁹⁵ (20) ve cömerdliğine şenā itdim. Ve şükr ancak ni‘mete gelir. Andan hāmd e‘ammıdır²⁶⁹⁶ şükreden. Zīrā شكرت فلانا على عمله (şükretü fülānen ‘alā (21) ‘amele) dinilmez. Ya‘nī, kişiniñ itdiği işe şükr itdim. Öyle olduğda فكل حامد شاکر و ليس كل شاکر حامد (feküllü hāmid²⁶⁹⁷ şākir²⁶⁹⁸ ve leys²⁶⁹⁹ külli şākir (22) hāmid.) Ya‘nī, her hāmd iden şükr idicidir ve her şükr iden hāmd idici değildir. Veyā الحمد (el-hāmd) dil ile muqayyed²⁷⁰⁰ oldu (23) ve “eş-şükr” erkān-ı²⁷⁰¹ fi‘l ile muqayyed oldu. Ve الحمد (el-hāmd) zem²⁷⁰² kelimesiniñ zıddıdır ki medh ma‘nāsında. Ve لله “lillāh” kelimesindeki (24) lām istiḥkākıdır²⁷⁰³, “ed-dār li zeyd” demek gibi. Ya‘nī o

²⁶⁹¹ hāmd: i. (a. hāmd) Kulun Allah’ın yüceliğini, sonsuz lutuf ve ihsanı karşısında yaratanına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

hāmd ü senā etmek: Allah’ın büyüklüğü ve lutufları karşısında onu methederek şükürünü bildirmek.

²⁶⁹² medh: i. (a. medh) Bir kimse veya bir şeyin iyiliklerini, üstün niteliklerini söyleyerek değerini yüceltme, övme, övgü, senā.

²⁶⁹³ mābeyn: i. (a. mā “şey” ve beyne > beyn “ara”dan mā-beyn) [Kelime 1. anlamın dışındaki anlamları Türkçe’de kazanmıştır]. 1. İki şeyin arası, ara. 2. Eski saray ve konaklarda haremle selâmlık bölümleri arasında bulunan ve her iki tarafa da kapısı olan dâire veya oda. 3. Saraylarda selâmlık dâiresi. 4. teşmil. târih. Pâdişah sarayı. 5. mus. Tam seslerdeki akortlara göre yarım ses tiz olan ara akort.

²⁶⁹⁴ ni‘met: i. (a. ni‘met) 1. Lutuf eseri olan iyilik, ihsan, bağış. 2. Allah’ın kullarına bağış olan yiyecek içecek vb., özellikle ekmek. 3. İnsanın iyi yaşamasını sağlayacak her türlü şey, servet, refah, dirlik düzenlik, sağlık vb.

²⁶⁹⁵ ‘amel: i. (a. ‘amel) 1. Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil. 2. Dini emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket. 3. Tahta, taş, mâden vb. şeylerden elle işlenerek yapılan eser. 4. Bağırsak hareketlerinin artması sonucunda tabii olandan daha çok, daha sulu ve daha sık dışkı çıkarma, ishal, sürgün [Kelime bu anlamı Türkçe’de kazanmıştır].

²⁶⁹⁶ e‘amm: sıf. (a.) En umûmî, pek şümüllü.

²⁶⁹⁷ hāmid: i. (a. hāmd “övmek, şükretmek”ten hāmid) Şükreden, hamdeden kimse.

²⁶⁹⁸ şākir: i. (a. şükr “nîmet ve ihsan vereni övmek”ten şākir) Şükreden kimse, şükredici.

²⁶⁹⁹ leys: (a.i.) Yokluk.

²⁷⁰⁰ muqayyed: sıf. (a. takyîd “bağlamak, kaydetmek”ten muqayyed) 1. Bir şeye veya kimseye maddi yahut mânevî bir bağla bağlanmış olan, bağlı, kayıtlı. 2. Bir şarta veya şartlara bağlı olan, şartlı. 3. Yazılmış, kaydedilmiş, deftere geçirilmiş. 4. Ayağından zincirle bağlanmış, prangaya vurulmuş. 5. fels. Başka bir şeye bağlı ve muhtaç olan, bağıntılı, nispi, izâfi. muqayyet olmak: 1. Kayıtlanmak, bağlanmak. 2. Dikkat ve alâka ile gözetmek, önem verip üstüne düşmek.

²⁷⁰¹ erkān: i. (a. rukn “direk, esas”ın çoğul şekli erkān) 1. Bir şeyde temel durumunda olan taraflar, çok kuvvetli ve güçlü olan yönler, esaslar, direkler. 2. Bir topluluğun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler. 3. Âdet, yol yöntem, usûl, âdap.

²⁷⁰² zem: (a. zemm) Kötülüğünü söyleme, yeme, çekiştirme.

²⁷⁰³ istiḥkāk: i. (a. ḥaqq’tan istiḥkāk) 1. Hakkı olma, hak etme, liyâkat kazanma, lâıyk olma. 2. Hak edilmiş, hak kazanılmış şey, hak.

zeyde lâıık, müsteħakkdır²⁷⁰⁴. Ve andan اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ (El-ħamdü lillāh). Ya‘nî, ħamd ü (25) ſenā ancak Ĥaĥ Te‘ālî‘ye lâıık müsteħakkdır. Zîrā luĥf²⁷⁰⁵ u iħsânı ħamu maħlûķātā²⁷⁰⁶ ĥadlerinden²⁷⁰⁷ ziyāde kifāyeti (26) ırmek üzredir. رَبِّ الْعَالَمِينَ (Rabbî‘l-‘ālemin)²⁷⁰⁸. Bunda Rabb²⁷⁰⁹, mâlik ma‘nāsına zîrā “Rabbü‘d-dār”²⁷¹⁰ dinür. Ya‘nî, eviñ (27) ſāħibi. Ve “Rabbî‘ş-şey‘i” şey‘iñ ſāħibi. Ve Rabb, terbiye ma‘nāsına ve ıslāħ itmek²⁷¹¹ ma‘nāsına daħı gelür. Zîrā “Rabb‘e (28) fülān ez-żay‘ate fülān” kūy²⁷¹² yeri besleyüp ıslāħ itdi, “Ye-Rabb‘ühā” ıslāħ ider. “Rabb‘en” ıslāħ itmekdir. Ve Ĥaĥ Te‘ālā (29) cemî‘ ‘ālemiñ mâliki ve ıslāħ ideni ve besleyenidir. Lâkin “er-Rabb” dinilmez. Lām ma‘rife²⁷¹³ ile ancak Ĥaĥ Te‘ālî‘ye (30) dinür. Ve ġayrıya “Rabbî‘ş-şey‘i” dinür, izāfe²⁷¹⁴ ile şey‘iñ mâliki. “Ve‘l-‘ālemin” cem‘-i ‘ālemdir. Ve bu bir kelimedir ki kendi (31) lafzından müfredi²⁷¹⁵ yokdur. Ve ol Ĥaĥ Te‘ālî‘den ġayr ħamu mevcûdātā²⁷¹⁶ ismdir. Ve ibn ‘Abbās raĥiya‘l-lāhu ‘anhümā buyurdı ki: (32) Anlar cin ile insdir²⁷¹⁷. Zîrā ĥiĥāb²⁷¹⁸ ile

²⁷⁰⁴ müsteħak: sıf. (a. istiħkāk “ħak etmek, ħak kazanmak”tan musteħikk > musteħakk) 1. Ĥak etmiş, ħak kazanmış, lâıık. 2. i. Bir kimsenin lâıık olduġu, ħak ettiġi cezâ veya mükâfat.

²⁷⁰⁵ luĥf: i. (a. luĥf) 1. İyi muâmele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk. 2. Baġış, baġışlama, iħsan, kerem, cömertlik.

²⁷⁰⁶ maħlûķāt: i. (a. maħlûķ ve çoġul eki -ât ile maħlûķāt) Yaratılmış olan şeyler, bütün yaratıklar, mahlûklar.

²⁷⁰⁷ ĥad: i. (a. ĥadd) 1. Sınır. 2. Derece, mertebe. 3. din. Cenâbıħakk‘ın Kur‘ân-ı Kerim‘de insanların hareket ve davranışları için belirlediġi sınır. 4. eski mat. Bir denklemden birbirinden (+) veya (–) işâretleriyle ayrılan kısımların her biri, terim. 5. mantık. Bir kaziyede konu ile yüklemden her biri, terim. 6. fels. İlimlerde konunun kavranmasını saġlayan ve ifâde ettiġi şeyi kesin şekilde bildiren târiflerden her biri, terim.

²⁷⁰⁸ Rabbü‘l-‘ālemin: Âlemlerin Rabbi. Bütün âlemlerin sâhibi ve efendisi olan Allah.

²⁷⁰⁹ Rabb: i. (a. rabb) 1. Bütün mahlûķâtı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâbıħak, Allah, Tanrı. 2. Sâhip.

²⁷¹⁰ Rabbü‘d-dār: Ev sâhibi.

dār: i. (a. dār) Birkaç bölümden ibâret mesken, ev, konak.

²⁷¹¹ ıslāħ itmek: 1. Düzeltmek. 2. Yola getirmek.

ıslāħ: i. (a. şalāħ “iyi olmak, uygun olmak”tan ıslāħ) 1. İyi duruma koyma, düzeltme, iyileştirme. 2. sıf. Şemseddin Sâmi. İyi, hoş.

²⁷¹² kūy: i. (f. kūy) 1. Köy, mahalle, semt. 2. Sevgilinin bulunduġu yer.

²⁷¹³ ma‘rife: i. (a. ‘irfān “bilmek”ten ma‘rife) eski. dilb. Arapça‘da başında harf-i târif (el-) bulunan, gösterdiġi nesne veya kavram açıkça belirlenmiş kelime.

²⁷¹⁴ izāfe: i. (a. żayf “yaklaşmak”tan izāfe) 1. Mâletme, bağlama, nispet etme. 2. Ekleme, katma, ilâve etme. 3. İzâfet [Bu anlam özellikle “Lede‘l-izâfe – İnde‘l-izâfe: İzâfet hâlinde” gibi söyleyişlerde görülür].

²⁷¹⁵ müfred: sıf. ve i. (a. ferd > ifrād “bir nesneyi grubundan ayırıp tek hâline getirmek”ten mufred) 1. Bir tâneden ibâret, tek, yalnız (şey). 2. mec. Bir tâne, eşsiz, benzersiz (şey veya kimse). 3. Birleşik olmayan, basit. 4. edeb. Başka beyitlere baġlı olmayan ve mısırâları arasında kâfiye bulunmayan (tek beyit), fert [Kâfiyeli olana musarra denilir]. 5. dilb. Tekil.

²⁷¹⁶ mevcûdāt: i. (a. mevcûd ve çoġul eki -ât ile mevcûdāt) Var olanlar, yaratılan şeylerin tamâmı, canlı cansız bütün varlıklar, mahlûkat.

²⁷¹⁷ ins: i. (a. ins) İnsan.

²⁷¹⁸ ĥiĥāb: i. (a. ĥiĥāb) 1. Sözü veya yazıyı bir kimseye yöneltme, tevcih etme. 2. Sözü bir kimseye yöneltildiğini anlatmak için kullanılan seslenme sözü. 3. din. ve tasavvuf. İnsanın ancak gönlünde

mükelleflerdir²⁷¹⁹. Ve ba‘zılar “el-‘âlem”²⁷²⁰ melâ‘ikeden²⁷²¹ ve cinden ve insândan ‘akıl (33) şâhîbi olanlar ismdir, didiler. Zîrâ hayvânâta²⁷²² ‘âlem²⁷²³ dinilmez, ‘akılları olmadığı için. Ve ‘âlemin ‘adedinde ihtilâf (34) olundu. Ba‘zılar anı biñ ‘âlemdir, didiler. Altı yüzi deñizde ve dört yüzi qaradadır. Ve ba‘zılar seksen biñ (35) ‘âlemdir, didiler. Kırk biñi qarada ve kırk biñi deryâda. Ve ba‘zılar on sekiz biñ ‘âlemdir, didiler. Dünyâ anuñ yarısıdır. **[13b]** (1) Ve qaldı ki yeryüzinde ma‘mûr²⁷²⁴ olan yer şahrâ²⁷²⁵ ortasında kurulmuş çadır²⁷²⁶ gibidir. Ve ‘âlem kelimesiniñ (2) iştiqâkı²⁷²⁷ ‘alemdendir²⁷²⁸. Ve ba‘zılar ‘alâmetdendir²⁷²⁹, didiler. Anuñla tesmiye olunmağa bâ‘is Hâlik‘i²⁷³⁰ Hâk sübhânehu (3) ve Te‘âlî hâzretlerine delâlet itdigi içündür. الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ (Er-raḥmānî’r-raḥīm.) Er-Raḥmān demek ‘ibādîñ²⁷³¹ gönüllerine gelmeyen (4) ni‘metleri iḥsān idicidir, demek. Ve er-Raḥīm ol iḥsān olan ni‘metiñ ümîd olunmayacak yerden (5)

duyduğu ve hissettiği sesleniş, gönüldeki konuşma [Hitaplar ilâhî hitap, melekler yoluyla gelen hitap, nefs-i levvâmeden, nefs-i emmâreden ve şeytandan gelen hitap olmak üzere ayrılmıştır].

²⁷¹⁹ mükellef: sıf. ve i. (a. teklîf “bir işi birine yüklemek”ten mukellef) 1. Bir işi yapmak zorunda olan (kimse), yükümlü. 2. sıf. Çok emek verilerek hazırlanmış, gösterişli, muhteşem, şatafatlı. 3. kısa. Vergi vermekle yükümlü olan kimse veya kuruluş. 4. din. Birtakım dînî emir ve görevleri yerine getirmek zorunda olan, erginlik çağına girmiş, âkil bâliğ olmuş kimse.

²⁷²⁰ el ‘âlem: birl. i. (Türkçe el “halk” ve Arapça ‘âlem “dünyâ” ile) Herkes, başkaları, el gün.

²⁷²¹ melâ‘ike: i. (a. melâik’ten melâike) 1. Melekler, melâik. 2. Melek.

²⁷²² hayvânât: i. (a. hayvân ve çoğul eki -ât ile hayvânât) 1. Hayvanlar. 2. Hayvanları inceleyen ilim dalı, zooloji.

²⁷²³ ‘âlem: i. (a. ‘âlem) 1. Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren. 2. Bir güneş ve ona bağlı olup etrâfında dönen yıldızlardan meydana gelen sistem. 3. Yeryüzü, dünya. 4. Diyar. 5. Herkes, insanlar. 6. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Aynı şart, durum ve düşüncedeki insanların meydana getirdiği çevre, muhit. 7. Hal, hâlet, ortam. 8. Zevk ve safâ meclisi, eğlence. 9. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyin kendi içinde veya aynı özelliği taşıyan şeylerin kendi aralarında meydana getirdiği bütün, kendilerine has bir dünya: “Hayvanlar âlemi.” “Bitkiler âlemi.” “Düşünce âlemi.” “His âlemi.”. 10. i. ve sıf. Kendine has, değişik özellikleri bulunan yer, durum veya kimseler için kullanılır.

²⁷²⁴ ma‘mûr: sıf. (a. ‘umrân “bayındırlık”tan ma‘mûr) 1. Gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli. 2. Yerleşik, ahâlisi olan, meskûn. 3. İşlenmiş, bakımlı.

²⁷²⁵ şahrâ: i. (a. şahrâ) 1. Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. 2. Çöl.

²⁷²⁶ çadır: i. (Eski Türk. çâtır; Farsça câder’den veya Türkçe çat-mak fiilinden) 1. Barınmak maksadıyla yere çakılmış kazıklara keçe, kalın bez, kıl dokuma veya deri gerilmek sûretiyle açık havada kurulan, kolayca sökülüp taşınabilir barınak. 2. târih. Eskiden kürekli gemilerin kıç tarafındaki köşk biçiminde yer. 3. târih. Yelkenli savaş gemilerinin kıç tarafındaki tente. 4. halk ağzı. Kadınların örtündükleri çarşaf, car.

²⁷²⁷ iştiqâk: i. (a. şakḳ “yarmak, belirmek”ten iştiqâk) 1. dilb. (Kelimeler için) Bir kökten gelme, aynı kökten türeme. 2. edeb. Aynı kökten türemiş kelimeleri bir arada kullanma sanatı.

²⁷²⁸ ‘âlem: i. (a. ‘âlem) 1. İşâret, alâmet, nişan, sembol. 2. Sancak, bayrak. 3. Kubbe, minâre ve bayrak direklerinin en üst kısmında bulunan ay veya lâle biçimindeki süslü tepelik, mahçe. 4. Sarık yapılan bir çeşit kumaşın içindeki altın teller. 5. dilb. Özel isim, has isim.

²⁷²⁹ ‘alâmet: i. (a. ‘alâmet) 1. İşâret, belirti, nişan, emâre, alem, araz. 2. Belirli bir şeyi, bir fikir ve inancı ifade etmek için kullanılan harf, bitki, hayvan veya seçilen herhangi bir işâret, remiz, sembol, simge. 3. Benzerlerine nispetle çok büyük ve iri olan, kocaman, cesim şey.

²⁷³⁰ Hâlik: i. (a. halk “yaratmak”tan hâlik) Yaratıcı, yaratan, esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

²⁷³¹ ‘ibād: i. (a. ‘abd’in çoğul şekli ‘ibād) Kullar, abdler.

kerem itmesi ile lutf²⁷³² idicidir. Ve Hâk'dan gayrıya Raḥmān dinilmez. Velākin 'ibāda Raḥīm dinilür. (6) Eger dirseñ ki nice Müseylime-i Kezzāb'a²⁷³³ Raḥmānū'l-Yemāme deyü add konuldu ol anların şā'irleriniñ sözidir. (7) **Mıṣra**: و انت غيث الوری ما دلت رحمانا "Ve ente²⁷³⁴ ḡayşū'l-verā²⁷³⁵ mā zillate raḥmānen." **Neṣr** dimesi: Ya'nī sen kamu ḥalkıñ mu'īnisi²⁷³⁶ mādāmki²⁷³⁷ (8) Raḥmān'sın. Dinür ki ol anların küfrlerine 'inād ile muşirr²⁷³⁸ olmalarından ve mübālağa ile yārlarını medḥ itmeden (9) dinildi. Anların bu sözlerine iltifāt²⁷³⁹ olunmaz. Eger dirseñ ki Er-raḥmāni'r-raḥīm besmelede zıkr itdik, (10) bunda tekrārlamada fā'ide nedir? Şāḥib-i Hāzin dir ki: Çünkü 'ināyet²⁷⁴⁰, rahmet ile her umūrda ḡayrıdan çokdur. (11) Ve umūra i'ānet²⁷⁴¹ dilemek anuñla ḡayrısından ziyāde mühim ve lāzımdır. Anuñ için Hâk Te'ālī'niñ rahmeti tekrār (12) be tekrār zıkr etmek. Zīrā ol kamu ḥalkına rahmeti ile tecellī²⁷⁴² eyler. Andan buyurdı ki: "Rahmeti

²⁷³² lutf: i. (a. lutf) 1. İyi muāmele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk. 2. Bağış, bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik.

lutfetmek: birl. geçişsiz fiil. (a. lutf + Türkçe etmek, eylemek) 1. İyi davranmak, hoş muāmele etmek, iyilikte bulunmak. 2. Lutuf olarak yapmak, izin vermek, müsāade etmek. 3. Bağışlamak, ihsan etmek, lutufta bulunmak.

²⁷³³ Müseylime-i Kezzāb: Ebû Sümāme Raḥmānū'l-Yemāme Mesleme b. Sümāme b. Kebīr (Kesīr) el-Hanefī el-Vāilī (ö. 12/633)

Resūl-i Ekrem devrinde peygamberlik iddiasında bulunanlardan biri.

²⁷³⁴ ente: Sen.

²⁷³⁵ ḡayş: (a.i.c.: gūyūs) Yağmur.

verā: i. (a. verā) Bütün yaratılmış olanlar, âlem, kâinat, halk, mahlūk.

²⁷³⁶ mu'īn: i. (a. i'āne "yardım etmek"ten mu'īn) 1. Yardım eden, yardımda bulunan, destek olan kimse. 2. Yamak, yardımcı, muāvin. 3. "Herkesin yardımcısı, herkese yardım eden" anlamında Allah için kullanılır.

²⁷³⁷ mādāmki: bağl. (a. mādām'dan mādēm – mādēm ki) Başına getirildiği cümleyi "değil mi ki, –diği için, –diğine göre" gibi anlamlarla daha sonraki cümleye bağlar.

²⁷³⁸ muşirr: sıf. (a. işrār "üzerine düşmek, ısrar etmek"ten muşirr) Düşünce veya isteğinden bir türlü vazgeçmeyen, herhangi bir konuda sürekli direnen, ayak direyen, ısrar eden.

²⁷³⁹ iltifāt: i. (a. left "sağa veya sola çevirmek"ten iltifāt) 1. Bir kimseye gönlünü alacak şekilde davranma, güler yüz gösterme, hatırını sorma, ilgilenme, teveccüh. 2. Bir şeye arzu duyma, alāka gösterme, onunla ilgilenme, rağbet gösterme. 3. eski. Yüzünü çevirip bakma, başını döndürme. 4. edeb. İfādeye etki ve hareketlilik kazandırmak için sözü beklenmedik bir zamanda başka bir kişiye veya şeye yönelme şeklindeki edebî sanat.

²⁷⁴⁰ 'ināyet: i. (a. 'ināyet) 1. Lutuf, ihsan, iyilik. 2. Gayret, dikkat.

'ināyet etmek (eylemek, buyurmak): Lutfetmek, ihsan etmek.

²⁷⁴¹ i'ānet: i. (a. 'avn "yardım"dan i'ānet) Yardım.

²⁷⁴² tecellī: i. (a. celā "açıklamak"tan tecellī) 1. Görünme, belirme, görünür olma, zuhur etme. 2. mec. Kader, tâlih. 3. Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyâda görünmesi. 4. tasavvuf. Sâlikin kalbinde gayp âlemine âit nûrun belirmesi, ilâhî feyzin müminin kalbinde zuhuru.

tecellī etmek: 1. Görünmek, belirme, zuhur etmek. 2. (Allah için) Kudreti yarattıkları üzerinde görünmek.

sebkāt²⁷⁴³ ğāzabı²⁷⁴⁴”. Hışmımı²⁷⁴⁵ rahmetim (13) başdırdı. **Ve kavlühü** Te‘ālā مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (ed-dīn) “Māliki yevmi’d-dīn.” Ya‘nī, Hāk Te‘ālī ol günün şāhibidir. Zīrā الدِّين (ed-dīn) cezādır. (14) Ve المالك (el-mālik) her şey’e mutaşarrıf²⁷⁴⁶ olandır. Ba‘zılar anı kâdir²⁷⁴⁷ dimek didiler. Zīrā cezā olacak günde kâdir (15) olan ancak Hāk Te‘ālī’dir. Ve “el-mālik” emr ve nehye mutaşarrıf olandır. Ve kâdir kamu a‘yānı²⁷⁴⁸ ‘ademi²⁷⁴⁹ vücūda²⁷⁵⁰ getürendir. (16) Aña ancak Hāk Te‘ālī kâdirdir. Ve ba‘zılar melik²⁷⁵¹ mülkden boldur didiler. Zīrā ملك العبد والدابة (melikū’l-‘abd ve’d-dābbeti²⁷⁵²) dinür. Ya‘nī, (17) kuluñ ve hayvānıñ şāhibi. Zīrā “melikū’l-eşyā” dinilmez. Ya‘nī, eşyānıñ şāhibi. Zīrā eşyāya hükmi yürimez kendiniñ (18) olmayınca. Ve ba‘zılar el-melik, evlādır²⁷⁵³ didiler. Zīrā ملك كل مملك (melik külli²⁷⁵⁴ mümellik²⁷⁵⁵) dinür. Ya‘nī, her mülk itdiginiñ şāhibi. Ve ليس كل ملك (leys (19) külli mellāk melik) Her mülk eyleyen şāh olmaz. Ve ba‘zılar anuñ ikisi de bir ma‘nādır didiler. فرهين Ferihīn²⁷⁵⁶ ile (20) فرهين fārihīn²⁷⁵⁷ gibi. Ve ibn

²⁷⁴³ sebkāt: (a.i.) Geçme, ilerleme.

²⁷⁴⁴ ğāzab: i. (a. ğāzab) Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

²⁷⁴⁵ hışm: i. (f. hışm) Öfke, kızgınlık, gazap.

²⁷⁴⁶ mutaşarrıf: sıf. ve i. (a. taşarruf “idāre etmek”ten mutaşarrıf) 1. Bir mal yâhut mülkün sâhibi, mâlikî olup kullanma hakkını elinde bulunduran (kimse). 2. Bir işi dilediği gibi yöneten (kimse). 3. i. târih. Osmanlı devlet teşkilâtında kazâ ve vilâyet arasında kalan sancak yâhut livânın en büyük mülkî âmiri, sancak beyi.

²⁷⁴⁷ kâdir: sıf. (a. kudret “gücü yetmek”ten kâdir) 1. Kudret ve kuvvet sâhibi, yapabilme gücüne mâlik olan (kimse), muktedir. 2. i. “Tam ve mutlak kudret sâhibi olan, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yeten” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

kâdir olmak: Gücü yetmek, muktedir olmak.

²⁷⁴⁸ a‘yān: i. (a. ‘ayn’ ın çoğul şekli a‘yān) 1. Bir şehrin ileri gelenleri, eşraf. 2. Senato ve senato üyesi [Tekil anlamında da kullanılır]. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde şehir ve kasabalarda halk tarafından seçilen, vergilerin, masrafların dağıtılması ve toplanması gibi hususlarda kadılar ve vâilere karşı halkın vekili durumunda olan kimse [Bu anlamda tekil gibi kullanılır]. 4. Varlıklar, nesneler, eşyâ, aynlar.

²⁷⁴⁹ ‘adem: i. (a. ‘adem) 1. Var olmama, bulunmama, fıkdan. 2. Hiçlik, yokluk. 3. mec. Ölüm. 4. tasavvuf. Yokluk.

²⁷⁵⁰ vücūd: i. (a. vücūd) 1. İnsan veya hayvan gövdesi, beden. 2. Var olma, bulunma. 3. Varlık. 4. Benlik, varlık.

vücūda getirmek: 1. Yaratmak. 2. Ortaya çıkarmak, meydana getirmek, hâsıl etmek, yapmak.

²⁷⁵¹ melik: i. (a. mülk “mâlik olmak, hükmetmek”ten melik – melîk) 1. Hükümdar, pâdişah, hâkan. 2. “Mülkün gerçek sâhibi ve kâinâtın mutlak hükümdârı” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

melikū: Sâhibi.

²⁷⁵² dābbe: i. (a. dābbe) Binek ve yük hayvanı.

²⁷⁵³ evlā: sıf. (a. evlā) Daha uygun, daha iyi, daha lâyıf, yeğ, müreccah.

²⁷⁵⁴ külli: Her.

²⁷⁵⁵ mümellik: (a.sıf. mülk’den) huk. Temlîk eden, mülk olarak veren kimse.

mümellek: (a.sıf. mülk’den) Temlîk edilmiş, mülk olarak verilmiş.

²⁷⁵⁶ ferihīn: Maharetli, eli çabuk kimseler.

²⁷⁵⁷ Kūr’ân, (Şu‘arâ) 26/149: “Ustalıkla.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

fārihīn: Maharetli, eli çabuk kimseler.

‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdu ki: “Māliki yevmi’d-dīn.” demek ḥesāb gününüñ kâḍîsi²⁷⁵⁸ demektir. (21) Ve ba‘zılar “ed-dīn” cezādır, ḥayrda ve şerde itdigini bulmak. Zīrā كما تدين تدان (kemā²⁷⁵⁹, tūdīn²⁷⁶⁰, tūdān²⁷⁶¹) dirler. Ya’nî, itdigiñ gibi (22) cezānı bulursuñ. Ḥayr ise ḥayr şer ise şer. Ve ba‘zılar ol günde kişiye ancak dīni yaradıǵı içün dinildi, (23) didiler. Ve ba‘zılar “ed-dīn” ḳahr idüp zillet²⁷⁶² düşürmekdir, didiler. Zīrā دنته (dintühü) Ya’nî, aña ḳahr idüp anı (24) zilletle düşürdüm. ادينه (Edīnihü), aña ḳahr idüp zilletle düşürürüm. ديننا (Dīnen), ḳahr ile zilletle düşürmekdir. “Fedān hüve” (25) Ol ḳahr olnuḡ zelīl²⁷⁶³ oldu. Ve **eger** dirseñ ki niçün maḥşüş²⁷⁶⁴ “yevmi’d-dīn” yalnız zıkr itdi. Ol ise cemî‘ (26) eyyāma mālīkdir. Şāḥib-i Ḥāzin dir ki: Ol günde emlāk²⁷⁶⁵ şāḥibleri bütün zā’il olur. Anda ne mülk²⁷⁶⁶ ve ne melik (27) ve ne emr ḳalur. Ol günde ancak emr ve mülk Ḥaḳ Te‘ālī’niñdir. Ḳavlühü Te‘ālā ²⁷⁶⁷الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ “El-mülkü yevme’izini’l-ḥaḳḳu lir raḥmāni”²⁷⁶⁸. Ya’nî ol (28) günde mülk ancak Ḥaḳ Te‘ālī’niñ ḥaḳḳı ve müsteḥaḳḳıdır. Nitekim ḳavlühü Te‘ālā ²⁷⁶⁹لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ²⁷⁷⁰“Li-meni’l-mülkü’l-yevm lillāhi’l-vāḥidi’l-ḳaḥḥār”²⁷⁷⁰. Ya’nî (29) bugün mülk bir

²⁷⁵⁸ kâḍî: i. (a. ḳaḍā’ “hükmetmek”ten kâḍî) [Eski metinlerde kâḍî şeklinde kullanılmıştır. Kelime Türkçe’den Balkan dillerine ve Almanca’ya da geçmiştir] İslām hükûkuyle yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü dāvâyı halletmek üzere devlet tarafından tâyin edilen memur.

²⁷⁵⁹ kemā: takı. (a. kemā) “Gibi, misillü” anlamında benzetme edatı.

kemā: Nasıl.

²⁷⁶⁰ tūdīn: Davranış sergilersen.

²⁷⁶¹ tūdān: Öyle karşılık görürsün.

²⁷⁶² zillet: i. (a. zillet) 1. Aşağı olma, hakirlik, horluk. 2. Şerefsizlik.

²⁷⁶³ zelīl: sıf. ve i. (a. zillet “hor ve hakir olmak”tan zelīl) Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir.

zelīl olmak: Hor ve hakir olmak, aşağılanmak.

²⁷⁶⁴ maḥşüş: sıf. (a. ḥuşuş “has, husûsî, özel olmak”tan maḥşüş) 1. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsîleşmiş, has, özgü. 2. Birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş, 3. eski. Ayrı, başlı başına, müstakil. 4. Ayrıca, husûsî olarak, bilhassa. 5. İsteyerek, bilerek, kastî olarak, kasten, özellikle. 6. Şaka olsun diye, şakadan, yalandan.

²⁷⁶⁵ emlāk: i. (a. mīlk – mülk’un çoğul şekli emlāk) Mülkler, ev, tarla, arsa gibi taşınmaz mallar, gayrimenkul, mallar.

²⁷⁶⁶ mülk: i. (a. mülk) 1. Dükân, ev, arsa vb. taşınmaz mal. 2. Bir hükümdar veya devletin hüküm ve idâresi altında bulunan toprakların tamâmı, memleket. 3. eski. Vakıf olmayan, mülkiyeti şahsa âit bulunan yer veya binâ. 4. mec. Ülke, âlem, diyar, dünya.

²⁷⁶⁷ Ḳur’ân, (Furkan) 25/26: “O gün gerçek hükümdarlık Raḥmân’ındır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁷⁶⁸ Ḳur’ân, (Furkan) 25/26

yevme’izin: o gün.

el-ḥaḳḳu: gerçek, hakkıdır.

lir raḥmāni: Raḥman’ındır.

²⁷⁶⁹ Ḳur’ân, (Mü’min) 40/16: “Bugün mülk (hükümdarlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hakimiyeti altında tutan Allah’ındır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁷⁷⁰ Ḳur’ân, (Mü’min) 40/16

li-meni: kimindir?

olan kahr idici Hâk Te‘ālî’den gayrı kimiñdir? Ve dâr-ı dünyâda²⁷⁷¹ yek-dâne²⁷⁷² olanlar melik ya‘nî şâh (30) adıyla tesmiye olmaları mecâzendir²⁷⁷³, haqîkat üzre degildir. **Ėavlühü** Te‘ālā **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** ‘İyyāke na‘būdū’. Ya‘nî saña kulluk ve ‘ibādet (31) ideriz. Bunda haberden hitāba döndi. Ve bunuñ fā’idesi süreniñ evvelinden buraya gelince kadar medh ü şenā idi. (32) Şenā ise gā’ibde²⁷⁷⁴ “İyyāke na‘būdū” den evlādır. Zīrā du‘ādır ve du‘āda hitāb evlādır. Ve ba‘zılar didi ki: (33) Anda zamīr²⁷⁷⁵ vardır ki “kavlü iyyāke na‘būdū” demek ya‘nî söyleyin. Ve ma‘nāsı maḥşūş ‘ibādetimiz sañadır ve (34) birleyüp hużū²⁷⁷⁶ ile emriñe itā‘at²⁷⁷⁷ ideriz, dimekdir. Zīrā ‘ibādet hużū’ ile zilletiñ nihāyetidir. Zīrā kula (35) عبد الذله (‘abdū’z-zilleti) dinür. Zelîl olup inkıyād²⁷⁷⁸ itdigi içün. Ve ba‘zılar, ‘ibādet Hâk Te‘ālî’ye ta‘zīm içün farz²⁷⁷⁹ [14a] (1) olan fi‘le irmeden ‘ibāretdir²⁷⁸⁰. İmdi kuluñ “iyyāke na‘būdū” dimede ma‘nāsı, senden gayr bir kimseye kulluk ve (2) ‘ibādet itmem dimekdir. Ve ‘ibādet, kuldand zilletiñ gāyetidir²⁷⁸¹. Ve Hâk

el-yevme: bugün.

lillāhi: Allah’ın.

el-vāḥidi: Tek.

el-kaḥhār: Ve kahredici olan.

kaḥhār: sıf. (a. kahr “üstün gelmek, zorla istediğini yapmak”tan kaḥhār) 1. Çok kahreden, ezen, mahveden, yok eden. 2. i. “Kendisine karşı çıkanları, tanrılık iddiasında bulunanları yok eden, kahreden” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

²⁷⁷¹ dâr-ı dünyā: i. (a. dâr “ev, yurt” ve dünyā ile dâr-ı dünyā) Yeryüzü, dünya.

²⁷⁷² yek-dâne: birl. sıf. (f. yek “bir, tek” + dâne “tâne, çekirdek” ile) Eşi olmayan, tek.

²⁷⁷³ mecāzen: zf. (mecāz’ın tenvinli şekli mecāzen) Mecaz olarak, mecaz yoluyla.

mecāz: i. (a. cevāz “câiz olmak; geçmek”ten mecāz) 1. İfādeye kuvvet ve güzellik vermek için benzerlik veya daha değişik bir ilgiye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılan söz. 2. edeb. Bir sözü bu şekilde gerçek anlamı dışında kullanma sanatı. 3. Gerçek olmadığı halde bir gerçeğe işâret eden ve gerçekmiş gibi görünen oluş, gerçeğin zıddı.

²⁷⁷⁴ gā’ib: sıf. ve i. (a. gayb – ġiyāb “kaybolmak”tan gā’ib) 1. Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan (şey).

2. Gözle görünmeyen âlem. 3. eski dilb. Üçüncü şahıs.

²⁷⁷⁵ zamīr: i. (a. zamīr) 1. İç, derun. 2. mec. Kalp, gönül. 3. dilb. Daha önce adı geçen bir varlığın yerini tutan kelime, adıl.

²⁷⁷⁶ hużū’: i. (a. hużū’) 1. Alçak gönüllülük, tevâzu. 2. din. ve tasavvuf. Allah’ın ululuğu karşısında boyun eğme [Daha çok huşû ile birlikte kullanılır].

²⁷⁷⁷ itā‘at: i. (a. tav’ “boyun eğmek”ten itā‘at) Emre uyma, söz dinleme.

²⁷⁷⁸ inkıyād: i. (a. kayd “bağlamak” ve kıyādet “yularından çekmek, götürmek”ten inkıyād) Boyun eğme, baş eğme, itâat etme.

²⁷⁷⁹ farz: i. (a. farz) 1. İslâm dîninde Allah’ın emri olduğu kesin bir delille sâbit olan, yapılması sevâbı, özürsüz olarak terki büyük günâhı, inkârı ise küfrü gerektiren itikâdî, amelî, ahlâkî yükümlülük. 2. teşmil. Şart ve gerekli olan şey. 3. Namazların, terkedilmesine izin verilmeyen, vakti geçirilse kazâ edilmesi şart koşulan rekâtları.

²⁷⁸⁰ ‘ibāret: sıf. (a. ‘ibāret) Sâdece -den meydana gelmiş, -den oluşmuş, başka bir şey değil, ancak bu.

²⁷⁸¹ gāyet: zf. (a. gāyet) 1. Çok, pek, pek çok, son derece. 2. i. Son, nihāyet, encam; gāye.

Te‘ālî‘ye ta‘zîmîñ nihâyetidir. Zîrâ (3) Hâk Te‘ālî‘ ‘azîm²⁷⁸² olmağla kendine kulluk ile ‘ibâdet müsteḥakdır. Ve ‘ibâdet ancak²⁷⁸³ Hâk Te‘ālî‘ye ḥuzû‘dur. (4) Zîrâ kendi ulu ni‘metler iḥsân idicidir ki kulu yokdan var eyleyüp andan dînine hidâyet eyledi. (5) Öyle olduğda Hâk Te‘ālî‘ye ḥuzû‘ ve tezellül²⁷⁸⁴ itmek kula lâıyık ve sezâ oldı. وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “Ve iyyâke nesta‘în.” (6) Ya‘nî saña şıgınuıp senden yardım isteriz. ‘İbâdetiñ itmege ve cemî‘ umûrımıza i‘ânetiñ dileriz. **Ve eger** dir iseñ (7) yardım ve şıgınmak dilemek ‘amele şurû‘²⁷⁸⁵ itmezden evvel gerek idi. İmdi ‘ibâdetden şoñra dilemekde ḥikmet (8) nedir? Şāḥib-i Ḥāzin dir ki: Anı birkaç vech üzre zıkr itdiler. Birisi, bunda tāḳat²⁷⁸⁶ ile itā‘at²⁷⁸⁷ dilemek (9) fi‘lden evvel lâzım gerek idi. Biz Hâk Te‘ālî‘ye ḥamd ideriz ki bize tevfiḳ eyledi. Ve fi‘l ile itā‘ate (10) tāḳat virdi. Öyle olduğda yardım dilemede taḳdîm²⁷⁸⁸ ve te‘ḥîr²⁷⁸⁹ itmede fark yokdur. İkinci: Yardım dilemek (11) ‘ubûdiyetiñ²⁷⁹⁰ bir nev‘idir²⁷⁹¹. Çünkü cümle ‘ibâdeti evvel yâd idince iḳtizâ itdi ki tafşîl²⁷⁹² olan nev‘ini²⁷⁹³ yâd (12) eyleye. Andan diledi. Üçünci: Şanki²⁷⁹⁴ kul dir ki: Yâ Rabb! Saña ‘ibâdet

²⁷⁸² ‘azîm: sıf. (a. ‘azâmet “büyük ve ulu olmak”tan ‘azîm) 1. (Maddî bakımdan) Büyük. 2. (Mânevî bakımdan) Büyük, ulu, haşmetli. 3. (Tesir bakımından) Çok şiddetli. 4. i. “Akıl ve hayâlin alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar sonsuz büyük ve azametli” mânâsında esmâ-i ḥüsna’dan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

²⁷⁸³ ancak: zf. (Eski Türk. ol zamirinin eşitlik hâli ança ve kuvvetlendirme takısı ok’tan ança+ok > ançak > ancak) 1. Yalnız, sâdece. 2. Zar zor, güç hal ile, dara dar, kıt kanaat. 3. Topu topu, en fazla. 4. Nihâyet, en sonunda, neticede. 5. (Bu kadar, o kadar ile berâber kullanıldığı zaman) Olsa olsa, onun gibi. 6. bağl. Fakat, ama, lâkin, yalnız, ne var ki.

²⁷⁸⁴ tezellül: i. (a. zillet “hor ve hakir olmak”tan tezellul) Kendini hor ve hakir gösterme, kendini aşağı kabul etme, zillete katlanma, alçalma.

²⁷⁸⁵ şurû‘: i. (a. şurû‘) Başlama.

şurû‘ etmek (eylemek, kılmak): Başlamak.

²⁷⁸⁶ tāḳat: i. (a. tāḳat) Bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman.

²⁷⁸⁷ itā‘at: i. (a. tav‘ “boyun eğmek”ten itā‘at) Emre uyma, söz dinleme.

²⁷⁸⁸ taḳdîm: i. (a. kudûm “öne geçmek”ten taḳdîm) 1. (Bir şeyi) Kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma. 2. (Bir kimse veya şeyi) Birine tanıtmak, tanıştırmak. 3. Öncelik tanıma, öne alma. 4. kısaltma yoluyla. Bir kitabın başında yer alan, eseri ve içindeki konuları açıklayıcı bölüm, methal, giriş.

²⁷⁸⁹ te‘ḥîr: i. (a. āḥir “son”dan te‘ḥîr) 1. Erteleme, sonraya bırakma. 2. Geciktirme, geciktirilme.

²⁷⁹⁰ ‘ubûdiyet: i. (a. ‘ubûdiyyet) 1. Kulluk, kulluğun gereklerini daha dikkatli bir şekilde yerine getirme, ileri derecede ibâdet ve kulluk etme. 2. mec. Aşırı derecede bağlılık. 3. tasavvuf. Kulluğun gereği olarak emir ve yasakları yerine getirip varlık âleminde vukû bulan her şeyi Hak’tan bilme, kendisiyle ilgili konularda Hak’tan râzı olma, diğer yaratık ve insanlara hoşgörü ile davranma ve kalben Hakk’a yönelip her an Hak ile meşgul olma hâli.

²⁷⁹¹ nev‘î: sıf. (nispet eki -î ile) Nev’e, cinse âit, çeşitle, türle ilgili.

²⁷⁹² tafşîl: i. (a. faşl “ayırma”tan tafşîl) Bir şeyi bütün ayrıntıları ile açıklama.

²⁷⁹³ nev‘: i. (a. nev‘) 1. Cins, tür. 2. Sınıf. 3. Türü.

²⁷⁹⁴ şanki: zf. (f. sâñ “gibi”den san ki) 1. Anlatılan şeyin gerçekte var olmadığını, fakat öyle sanıldığını gösterir, sözüm ona, sözde, güya [Bu anlamda gibi takısı ile de kullanılır]. 2. Soru cümlelerinin başına getirildiğinde anlatılan konunun üstüne dikkat ve ilgi çekmeye, uyarıda bulunmaya yarar.

itmege şurū‘ itdim. Lākin senden anı ben (13) itmām²⁷⁹⁵ itmege yardım ve tākat dilerim ki beni ‘ibādetiñden bir men‘ idici men‘ idüp ayırmaya. Dördünci: Kaçan ki (14) kıl “‘iyyāke na‘būdū” deyince kendine dereceyi ‘ubūdiyete irmege bir ‘acele²⁷⁹⁶ hāşıl²⁷⁹⁷ olur, ol ise ulu menzildir. (15) Andan kendine bir ‘ucb²⁷⁹⁸ girmek korhusundan “‘iyyāke nesta‘īn” ardınca getürdi ki ol kendine hāşıl (16) (olacak)²⁷⁹⁹ ‘ucbdan Hakk’a şıgınuş i‘ānet dilemek ile hālāş²⁸⁰⁰ ola. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ “İhdinā’ş-şırāte’l-müstakīm”. Ya‘nī, bizlere (17) saña toğrı olan yolu hidāyet eyle, andan ayırma. Ve bize anı beyān²⁸⁰¹ eyle. Ba‘zılar didi ki: Bizleri (18) ol yol üzre şābit eyle dimekdir. Zīrā kılķana اِلَى اَعْوَادِكَ (qum²⁸⁰² hātā e‘ūde²⁸⁰³ ileyke²⁸⁰⁴). Ya‘nī, otur tā ben dönüp (19) saña gelince kadar, dimek. Ve ma‘nāsı sen olduğıñ hāl üzerine dā‘im²⁸⁰⁵ ol, dimek. Bu mü‘minlerden (20) du‘adır. Kendileri hidāyet üzre olmaları ile anda şābit olmaların dileyüp ve hidāyetiñ ziyāde (21) olmasın dilemekdir. Zīrā Hakk Te‘ālī’de olan lūflar ile hidāyetleriñ intihāsına²⁸⁰⁶ irmek mümkün (22) degildir. Ve bu ehl-i sünnet²⁸⁰⁷ ve’l-cemā‘atiñ mezhebidir. Ve الصِّرَاطُ (eş-şırāt) yoldur. Andan Cerīr nām şā‘ir (23) **Şi‘r:** امير المؤمنين

²⁷⁹⁵ itmām: i. (a. tamām “tam olmak”tan itmām) Bitirme, tamamlama.

²⁷⁹⁶ ‘acele: i. (a. ‘acele “çabuk olma, çabukluk”) 1. Bir şeyi çabuk yapmaya çalışma, telâş ve sabırsızlık göstererek çabuk davranma, çabukluk, tezlik, şitap. 2. sıf. Çabuk ve tez yapılması gereken. 3. zf. Çabucak, hemen, tez elden, derhal.

²⁷⁹⁷ hāşıl: sıf. (a. huşūl “meydana gelmek, elde etmek”ten hāşıl) 1. Husûle gelen, olan, meydana çıkan. 2. i. Ortaya çıkan semere, netice.

hāşıl olmak: Meydana gelmek, ortaya çıkmak, peydâ olmak.

²⁷⁹⁸ ‘ucb - ‘ucup: i. (a. ‘ucb) Kendini beğenme, kendini büyük görme, kibir, gurur.

‘aceb: zf. (a. ‘aceb “şaşma, hayret”) 1. Şüphe, tereddüt, hayret ifāde eden soru zarfı, acaba. 2. sıf. Garip, acâyip, tuhaf, şaşırtıcı.

²⁷⁹⁹ (olacak) Kenar notu.

²⁸⁰⁰ hālāş: i. (a. hālāş) Kurtulma, kurtuluş.

hālāş olmak: Kurtulmak.

²⁸⁰¹ beyān: i. (a. beyān) 1. Açıklama, anlatma, söyleme. 2. Herhangi bir şeyi, bir durumu resmî makamlara bildirme veya bu hususta verilen bilgi, bildirim, deklarasyon. 3. edeb. Belāgatın teşbih, mecaz, kināye, istiāre gibi anlatım yollarını, sanatlarını gösteren bölümü.

beyān etmek (eylemek, kılmak): 1. Bildirmek, anlatmak, söylemek.

²⁸⁰² qum: Otur, dur, bekle!

²⁸⁰³ e‘ūde: Ben dönünceye.

²⁸⁰⁴ ileyke: Sana.

²⁸⁰⁵ dā‘im: sıf. (a. devām “sürekli olmak”tan dā‘im) 1. Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dâima.

dā‘im olmak: Devam etmek, sürmek, sürüp gitmek.

²⁸⁰⁶ intihā: i. (a. nehy > nihāyet “son”dan intihā) 1. Son bulma, sona erme. 2. Tükenme, bitme. 3. Son, nihāyet.

²⁸⁰⁷ ehl-i sünnet: i. (a. ehl ve sunnet ile ehl-i sünnet) Kur’ân-ı Kerīm’e ve Hz. Muhammed’in sünnetine aynen tâbi olarak hak yoldan ayrılmayan, itikādî meselelerde Selefîye, Eş’ariye, Mâtüridiye mezheplerinden birine, amelî hususlarda ise İslâmiyet’in temel esaslarında birleşen Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerinden birine mensup olan(lar), fırka-i nâciye, sünni(ler) [Ehl-i sünnet ve’l-cemāat da denir].

‘alā şırāṭa / İzā²⁸⁰⁸ Emīrū’l-mū’minīne yekūnū (Emīrū’l-mū’minīne yekūnū²⁸⁰⁸ ‘alā şırāṭa / İzā a’ vecce rudde²⁸⁰⁹ ilā müstaḳīm.) **Şi’r:** Emīrū’l-mū’minīn olan gerek (24) bir yol tutup konar. / Eger egrilse çün ol yol yine toğrılığa döner. **Neşr:** Andan ibn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā (25) buyurdu ki: هو من الاسلام (Hüve mine’l-İslām.) Ya’nî, yol İslām dīnidir. Ve ba’zılar: Şırāt Qur’ân’dır, didiler. Ol merfū²⁸¹⁰ (26) rivāyet olundu. Ve ba’zılar: Ol sünnet ve’l-cemā’atdır, didiler. Ve ba’zılar didiler ki: ما’nāsı الْمُسْتَحَقِّينَ لِلْجَنَّةِ (İhdinā (27) ’ş-şırāṭe’l-müsteḥaḳḳīne²⁸¹¹ lil cenneti.) Ya’nî, cennete lā’iḳ ve müsteḥaḳ olanlarıñ yollarını bize hidāyet eyle dimekdir. (28) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ “Şırāṭa’l-lezīne en’ame’aleyhim.” Ya’nî, kendilerine hidāyet ile tevfiḳi iḥsān itdikleriññ yolu. (29) Bu evvelkiden birledir²⁸¹². Ve anlar ise peygamberler ve mü’minlerdir ki anları Haḳ Te’ālā Qur’ân’da yād itdi. Ḳavluḥū Te’ālā: (30) أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ (30) وَالصَّالِحِينَ²⁸¹³ “Ülā’ike ellezīne en’ame’l-lāhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyīne ve’s-şiddīḳīne ve’s-şühedā’i ve’s-şāliḥīn.”²⁸¹⁴ Anlar ki sen (31) kendilerine luṭf, iḥsān itdikleriñ enbiyālardan²⁸¹⁵ ve şādīḳlardan²⁸¹⁶ ve şehīdlerden ve şāliḥlerdir²⁸¹⁷. Ve ibn ‘Abbās (32) raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdu ki: Anlar enbiyālardan, anlar ‘İsā ve

²⁸⁰⁸ yekūn: olur.

²⁸⁰⁹ rudde: Çevrilir.

²⁸¹⁰ merfū: sıf. (a. ref’ “yükseltmek, kaldırmak”tan merfū’) 1. Yükseltilmiş, kaldırılmış. 2. Hükmü kaldırılmış, hükümsüz hâle getirilmiş, feshedilmiş. 3. Hz. Peygamber’e isnat edilen ve kesin olarak Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takriri olduğuna hükmedilen hadis. 4. dilb. Arap gramerine göre son harfinin hareketi ötre olup “u, ü, o, ö” şeklinde okunan (isim veya muzâri fiil).

²⁸¹¹ el-müsteḥaḳḳīne: Hakedenlerin.

²⁸¹² birle: takı. (Eski Türk. birle) [Kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür] E. T. Türk. İle, birlikte, berâber.

²⁸¹³ Qur’ân, (Nisâ) 4/69: “İşte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler.” (Âyet yazılırken ülā’ike ile ellezīne kelimeleri arasındaki me’a kelimesi, ülā’ike kelimesinin başındaki “fe” kelimesi alınmamış. “Ülā’ike ellezīne en’ame’l-lāhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyīne” Meryem sûresinin 58. âyetinde de geçmektedir. İki âyetin kelimeleri bir araya getirilmiş bu esnada me’a kelimesi atlanmış olabilir.) (Âyet ilk yarısına kadar Meryem sûresinin 58. âyetinin diğer yarısında ise Nisa sûresinin 69. âyetinin kelimelerini bir araya getirmektedir.) (İkinci olasılık: Müellif eserini yazarken me’a ve fe kelimelerini yanlışlıkla atlamış olabilir.)

²⁸¹⁴ Qur’ân, (Nisa) 4/69

ülā’ike: İşte bunlar.

ellezīne: Kimselerdir.

en’ame: Nimet verdiği.

‘aleyhim: Kendilerine.

²⁸¹⁵ enbiyā: i. (a. nebî’nin çoğul şekli enbiyā’) Nebiler, peygamberler.

²⁸¹⁶ şādīḳ: sıf. ve i. (a. sidḳ “doğru sözlü olmak”tan şādīḳ) 1. Dostluğunda samîmî ve vefâlı olan, dostluk bağlarının gerektirdiği vefâyı gösteren, sadâkatli (kimse). 2. Doğru, gerçek, hakîkî.

²⁸¹⁷ şāliḥ: sıf. ve i. (a. şalāḥ “iyi, yaraşır, uygun olmak”tan şāliḥ) 1. Elverişli, uygun, yarar. 2. Yetkisi olan (kimse), yetkili. 3. Dînin emrettiği hususlara uygun davranan, iyi amel sâhibi, günah işlemekten kaçınan (kimse).

Mūsā'dır ki bunlar ne tağyîr²⁸¹⁸ ve ne tebdîl itdiler. (33) Ve ba'zılar: Anlar Hâzret-i Resûl'ün şaḥâbeleri ve ehl-i beytidir, didiler. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ “Gayri'l-mağdûbi ‘aleyhim.” Ya'nî kendilerine (34) olunmayanlar ol yolda gidenler ki kendilerine gâzab irmiş olmaya. Zîrâ gâzabın aşlı kalbde kan kabarıp hemân (35) intikâm almağa kaynar, almayınca yatmaz. Andan Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu ‘aleyhi vesellem: انْفُورِ الْعَضَبِ فَانْه جَمْرَةٌ تَتَوَقَّدُ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ أَلَمْ تَرَوْا إِلَى انْتِفَاحِ أُودَاجِهِ وَحُمْرَةِ عَيْنَيْهِ²⁸¹⁹ (İttekû²⁸²⁰ el-gâzabe²⁸²¹ feinnehü²⁸²² cemratün²⁸²³ tetevaḳḳadu [14b] (1) fî kalbi²⁸²⁴ ibn âdeme elem terav²⁸²⁵ ile'n tifâḥi²⁸²⁶ evdâcihi²⁸²⁷ ve ḥumrati²⁸²⁸ ‘ayneyhi²⁸²⁹). Ya'nî hışm itmeden gâyet şakının, Hâḳḳ'a şığını. Zîrâ ol (2) bir ateşdir ki beniâdemîñ²⁸³⁰ kalbinde yanıp tutuşur. Görmez misiñiz hışma geleniñ şâh tamarlarınıñ kabarmasını ve gözleriniñ gâyet (3) kızarmasını? Huşûşan²⁸³¹ anuñla Hâḳ Te'âlî vaşf²⁸³² olunsa ancak andan murâd hemân²⁸³³ intikâm almakdır, gayr degil. Ol ise (4) kendine ‘âşîlerden intikâmını²⁸³⁴

²⁸¹⁸ tağyîr: (a.i. gayr'den c.: tağyîrât) Başkalaştırma, değıştirme, bozma.

²⁸¹⁹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/036/2191.htm> Erişim Tarihi: 27.01.2022, Saat: 23:40.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Fiten Bahsi, 2191.

2. [https://dorar.net/hadith/search?q=%D8%A8%D9%82%D9%90%D9%8A%D9%8E%20%D9%83%25D&rawi%5B0%5D=779&sort=mhd&dl\]=4](https://dorar.net/hadith/search?q=%D8%A8%D9%82%D9%90%D9%8A%D9%8E%20%D9%83%25D&rawi%5B0%5D=779&sort=mhd&dl]=4) Erişim Tarihi: 27.01.2022, Saat: 23:45.

²⁸²⁰ ittekû: Sakının.

²⁸²¹ el-gâzabe: Öfkeden.

²⁸²² feinnehü: Çünkü o.

²⁸²³ cemratün: Kordur.

cemre: i. (a. cemre “ateş hâlindeki kömür, kor”dan) 1. Şubat sonu ve mart başında birer hafta ara ile havaya, suya ve toprağa düşerek sıcaklığın yükselmesine sebep olduğu kabul edilen ısıtıcı kuvvet. 2. din. Hac sırasında hacıların Minâ'da şeytanı taşlamaları. 3. Bu maksatla atılan çakıl taşı. 4. Çok iltihaplı bir çiban, kara kabarcık. 5. Ateş halinde kömür.

²⁸²⁴ fî kalbi: Kalbinde.

²⁸²⁵ elem terav: görmez misiniz?

²⁸²⁶ ile'n tifâḥi: kabarmasını.

²⁸²⁷ evdâcihi: şah damarlarının.

²⁸²⁸ ve ḥumrati: ve kızarmasını.

²⁸²⁹ ‘ayneyhi: gözlerinin.

²⁸³⁰ beniâdem: Âdemoğlu, insan.

²⁸³¹ huşûşan: zf. (a. huşûş'un tenvinli şekli huşûşan) Husûsî olarak, bilhassa, özellikle, husûsîyle.

²⁸³² vaşf: i. (a. vaşf) 1. Bir kimse veya şeyin taşıdığı hal, sıfat, nitelik. 2. Niteliklerini sayarak târif etme. 3. Övme. 4. dilb. Sıfat.

²⁸³³ hemân: zf. (f. hemân) Hemen kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli: 1. Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden. 2. Aşağı yukarı, yaklaşık, takriben. 3. Ancak, sâdece, yalnız; fakat, illâ.

²⁸³⁴ intikâm: i. (a. nuḳûm “öç almak, cezâlandırmak”tan intikâm) Öç alma, yapılan bir kötülüğe gereken karşılığı verip acısını çıkarma.

intikâm almak: Öç almak.

almakdır. Velâkin Hâk Te‘âlî’niñ hışmı mü’minlerden ‘âşî²⁸³⁵ olanlara irmez, ancak kâfirlere irer. (5) وَلَا الضَّالِّينَ “Ve lâ‘d-dâllîn.” Ya‘nî, hidâyetden azanlardan itme. Zîrâ “dalâl”iñ²⁸³⁶ aşlı gayb olmaqdır ve helâk olmaqdır. “Dalle ‘ani’-t-tarîk” (6) yoldan azdı²⁸³⁷, gayb itdi. “Ve dalle²⁸³⁸ el-leben²⁸³⁹ fî‘l-mâ‘i²⁸⁴⁰” sūd şuyuñ içinde gayb oldı ve helâk oldı. Ve ba‘zılar didi ki “gayri(7)’l-mağdûbi”, anlar Yahūdîlerdir. Ve “eḍ-ḍâllîn” gāvurlardır. Zîrâ ‘Adî ibn Hâtim’den ḥadîş عَلَيْهِمُ الْيَهُودُ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ وَسَلَّمٌ " قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " :النَّصَارَى الضَّالِّينَ²⁸⁴¹ (Kāle’n-nebî šalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem: “El-yehūdū (8) mağdûbi ‘aleyhim ve’n-nešārā²⁸⁴² eḍ-ḍâllîn.”) Ya‘nî Yahūdîler hışm, ğazab altındadır Hâk’dan. Ve gāvurlar hidâyet yolundan (9) azanlardır. Bunı et-Tirmizî iḥrâc itdi. Zîrâ Hâk Te‘âlâ kelâmında buyurdı Yahūdîlere²⁸⁴³ لَعْنَةُ اللَّهِ وَغَضِبَ عَلَيْهِ “Le‘anehu’llāhu ve ğazibe ‘aleyhi.” Hâk Te‘âlâ aña (10) hışm idüp la‘net²⁸⁴⁴ itdi. Ve gāvurlar ḥaḳḳında ḳavlühü Te‘âlâ: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ²⁸⁴⁵ “Ve lâ tettebi‘u ehvā’e ḳavmin ḳad ḍallū min ḳablū.”²⁸⁴⁶

²⁸³⁵ ‘âşî: sîf. ve i. (a. ‘iṣyān “baş kaldırmak”tan ‘âşî) 1. Baş kaldıran, isyan eden (kimse), isyankâr, serkeş. 2. Devlete ve kurulu düzene karşı baş kaldıran, ayaklanan (kimse), isyancı. 3. Allah’ın emirlerine uymayan, günahkâr (kimse).

²⁸³⁶ ḍalâl: i. (a. ḍalâl) Sapıklık, dalâlet.

²⁸³⁷ az-(mak): (Eski Türk. āz-mak) 1. Davranışlarında çok ileri gitmek, aşırı derecede taşkınlık göstermek, azıtmak. 2. Baştan çıkmak, doğru yoldan sapmak, sapıklığa, dalâlete düşmek. 3. Etkisini arttırmak, çok şiddetli bir hal almak, tehlikeli olacak şekilde fazlalaşıp coşmak.

²⁸³⁸ dalle: Kayboldu.

²⁸³⁹ leben: (a.i.) Süt.

²⁸⁴⁰ fî‘l-mâ‘i: Suda, suyun içinde.

²⁸⁴¹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/049/2954.htm> Erişim Tarihi: 27.01.2022, Saat: 23:50.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Kitabu’t-Tefsir Bahsi, 2954.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/114450> Erişim Tarihi: 27.01.2022, Saat: 23:57.

Tirmizî, Sunan el-Tirmizî (2954)

²⁸⁴² nešārā: i. (a. naşrānî’nin çoğul şekli nešārā) Hıristiyanlar, Nasrânîler.

²⁸⁴³ Ḳur’ân, (Mâide) 5/60: “Onlar, Allah’ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı kimselerdir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁸⁴⁴ la‘net: i. (a. la‘net) 1. Allah’ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma. 2. Karşıdakinin bu af ve merhametten mahrum kalmasını dileme, bedduâ etme, ilenç, kargıma. 3. sîf. halk ağzı. Kötü, berbat, uğursuz.

²⁸⁴⁵ Ḳur’ân, (Mâide) 5/77: “Daha önce sapmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁸⁴⁶ Ḳur’ân, (Mâide) 5/77

tettebi‘u: Uymayın.

ehvā’e : Keyiflerine.

ḳavmin: Bir milletin.

ḳad: Kesin olarak.

ḍallū: Sapmış.

ḳablū: Önceden.

Ya'nî evvelden (11) hidāyet yolundan azup helāk²⁸⁴⁷ olan kavmin²⁸⁴⁸ hevālarına²⁸⁴⁹ uymayıñ. Ve ba'zılar “Ġayri'l-mağdūbi ‘aleyhim” anlar bid‘ate²⁸⁵⁰ düşüp (12) hışma irenlerdir. “Ve lā’đ-đallīn” sünnet ve cemā’atden azup helāk olanlardır. **Faşl:** Āmīn ile Fātiha’nın hükümündedir. (13) Ve anda iki mes’ele vardır. **Evvelki:** Fātiha’yı tamām itdikde okuyanın āmin (āmīn) dimesi sünnet olmasında. İmdi Fātiha’yı (14) tamām okuduktan sonra iki nefes alacak kadar eglenüp²⁸⁵¹ āmin demek sünnetdir. Ve anda iki luğat vardır. Birisi medd ile āmin (āmīn) (15) ve birisi kaşr ile āmin demek. Med ile dimede “yerhamu’l-lāhu ‘abeden kâle āmin.” Ya’nî, āmin diyen kavluhū Hâk Te‘ālî rahmet ider. (16) Ve kaşr ile āmin dimede “Yâ Rabb aramızdan lutfuñdan ıraklığı zâ’il eyle.” dimekdir. Veyā ma’nāsı استجب اللهم اسمع و استجب “Allāhümme esme’a ve estecib” (17) dimekdir. Ya’nî, “Yâ Rabb sen tazarru’mı²⁸⁵² eşidüp kabül eyle”. İbn ‘Abbās radiya’l-lāhu ‘anhümā ma’nāsı budur didi. Ve ba’zılar: Ol esmā’(18) Allāh’dan bir ismdir, didiler. Ve ba’zılar “Hüve hātemu’l-lāhi ‘alā ‘ibādihi yudfe’u bihi ‘anhüm lāšām.” didiler. Ya’nî, ol Hâk Te‘ālî’niñ (19) mühridir. Kullarından anuñla günāhlarını def‘eyler. Ve Ebî Hureyre’dan hadîş: إِيَّاكَ أَمَّنَ الْإِسْلَامُ فَأَمَّنُوا فَإِنَّ : إِذَا أَمَّنَ الْإِسْلَامُ فَأَمَّنُوا فَإِنَّ : إِيَّاكَ أَمَّنَ الْإِسْلَامُ فَأَمَّنُوا فَإِنَّ (Enne Resülü’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kâle²⁸⁵⁴ “İzā emmene²⁸⁵⁵ (20) el-imāmü feemminū²⁸⁵⁶ feinne²⁸⁵⁷ men²⁸⁵⁸

²⁸⁴⁷ helāk: i. (a. helāk) 1. Ölme, mahvolma, yok olma. 2. Perişan olma, bitkin duruma gelme.

helāk olmak: 1. Mahvolmak, yok olmak, ölmek. 2. Perişan olmak, bitkin duruma gelmek, çok fazla yorulmak.

²⁸⁴⁸ kavm: i. (a. kavm) Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun.

²⁸⁴⁹ hevā: i. (a. hevā) 1. İstek, arzu, heves, meyil. 2. Aşk, sevgi, tutkunluk. 3. (Nefisten gelen) Arzu, iptilâ.

²⁸⁵⁰ bid‘at: i. (a. bed‘ “örneksiz olarak yapmak, icat etmek”ten bid‘at) 1. Sonradan türeyen şey, yeni âdet [Genellikle benimsenmeyen, iyi görülmeleyen âdet ve davranışlar için kullanılır]. 2. din. İslâm dininde Hz. Muhammed zamânında bulunmayıp sonradan ortaya konan hüküm ve âdet.

²⁸⁵¹ eglen(mek): geçişsiz fiil. (< egle-n-mek) 1. (Zevk ve neşe veren şeylerle) Hoşça vakit geçirmek. 2. Oyalanmak, durmak, eylemek, beklemek, kalmak. 3. Bir kimsenin kusurlu veya zayıf noktasını bulup alay etmek, zevklenmek, istihzâ etmek.

²⁸⁵² tazarru‘: i. (a. zürü‘ “boyun eğmek, zelil olmak”tan tezarru‘) Yalvarma, yakarma.

²⁸⁵³ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/005/0410.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:35.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 410.

2. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=40935> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:36.

Sünen-i Nesai Kitap: 11, Hadis: 928

²⁸⁵⁴ kâle: Buyurdu ki.

²⁸⁵⁵ izā emmene: Āmin dediği zaman.

²⁸⁵⁶ feemminū: Siz de āmin deyin.

²⁸⁵⁷ feinne: Muhakkak ki.

²⁸⁵⁸ men: Her kimin.

vāfeḳa²⁸⁵⁹ te'minühü²⁸⁶⁰ te'mine²⁸⁶¹ el-melā'iketi²⁸⁶² ğufira²⁸⁶³ lehü²⁸⁶⁴ mā teḳaddeme²⁸⁶⁵ min zenbihi²⁸⁶⁶.) Ya'nî, Hâzret-i Resûl buyurdı ki “Kaḳan (21) imâm Fâtîḥa'yı okuyup âmin dirse siz daḥı âmin deyiñ. Zîrâ her kimiñ âmin dimesi melâ'ikenin âmin dimesine muvâfıḳ (22) gelürse anuñ evvelki itdigi günâhları maġfîret²⁸⁶⁷ olunur.” Ve ibn Şihâb'dan rivayet: ²⁸⁶⁸كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ آمِينَ “Kâne Resûlu'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem yeḳülü (23) âmin.” Ya'nî, Hâzret-i Resûl şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem âmin dir idi. Ve Buḥârî'den rivayet ²⁸⁶⁹أَنَّ الْإِمَامَ إِذَا قَرَأَ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا: آمِينَ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ: آمِينَ فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ²⁸⁶⁹ “Enne'l-imâmü izâ iḳrâ' ğayri'l-maġḍûbi 'aleyhim (24) ve lâ'd-ḳallîn feḳülü âmin ve inne'l-melâ'ikete teḳülü âmin femen vāfeḳa te'minühü te'mine el-melâ'iketi ğufira lehü mā teḳaddeme (25) min zenbihi.” Ya'nî, imâm Fâtîḥa'yı okuyup “ve lâ'd-ḳallîn” dirse siz âmin deyiñ. Zîrâ melâ'ikeler âmin dirler. Her kimiñ (26) âmin dimesi melâ'ikelerin âmin dimesine muvâfıḳ gelürse anuñ evvelki itdigi günâhları maġfîret olnur. Ve daḥı ²⁸⁶⁹فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ (Femen (27) vāfeḳa te'minühü te'mine el-melâ'iketi) dimesi ya'nî her kimiñ âmin dimesi melâ'ikelerin ağızlarından âmin çıḳdıġı vaḳtde berâber (28) gelürse dimekdir. Ve ba'zılar ²⁸⁶⁹وَأَفْقَهُمْ فِي الصِّفَةِ وَالْخُشُوعِ وَالْإِخْلَاصِ

²⁸⁵⁹ vāfeḳa: Denk gelirse.

²⁸⁶⁰ te'minühü: Âmin demesi.

²⁸⁶¹ te'mine: Âmin demesine.

²⁸⁶² el-melâ'iketi: Meleklerin.

²⁸⁶³ ğufira: Affedilir.

²⁸⁶⁴ lehü: O kişinin.

²⁸⁶⁵ mā teḳaddeme: Geçmiş.

²⁸⁶⁶ min zenbihi: Günahları.

²⁸⁶⁷ maġfîret: i. (a. ğufrâ'dan maġfîret) Allah'ın lutuf ve merhamet ederek kullarının günahlarını affetmesi, bağışlaması, yarlıgama.

maġfîret etmek: (Allah bir kimseyi) Bağışlamak.

²⁸⁶⁸ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0189.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:42.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 410.

²⁸⁶⁹ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/137/1672.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:46.

Buḥârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu't-Tefsir, 1672-4475.

2. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/11383> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:50.

El-Buḥârî, Sahih-i Buhârî, 4475.

“Vāfeḫahüm fî’ş-şıfati ve’l-ḫuṣū’ ve’l-iḫlāṣ.”²⁸⁷⁰ didiler. Ya’nî, şıfatda ve ḫuṣū’da²⁸⁷¹ ve hem (29) iḫlāṣda melâ’ike muvāfiḫ olmak. Lâkin evvelki ḫavl şaḫîḥdir. Ve ol melâ’ikeler ḫaḫḫında iḫtilāf olundu. Ba’zılar insân (30) ile berâber olan ḫafaza²⁸⁷² melekleridir, didiler. Ve ba’zılar ğayrılarındır, didiler. Ve غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ (ğufıra lehü mā teḫaddeme min zenbihi) dimesi. Ya’nî geçen (31) şaġā’ir²⁸⁷³ ğünāḫlarıdır, kebā’ir²⁸⁷⁴ degil. **İkinci** mes’ele Fātiḫa’nın hükmündedir. ‘Ulemā’ iḫtilāf itdiler. Anuñ namāzda okunması vucûbuna²⁸⁷⁵ bir fırḫa²⁸⁷⁶ (32) ol namāza müte’ayyindir,²⁸⁷⁷ ansız namāz kâmil²⁸⁷⁸ olmaz, didiler. ‘Ubāde bin Şāmit’in rivāyetini ḫüccet idüp عليه رسول الله صلى (Enne Resûlu’l-lāḫ şallî ‘aleyhi vesellem (33) ḫale “Lā şalāte limenlem yaḫrā’ fîḫā bi-Fātiḫatü’l-Kitāb feḫi ḫidāc²⁸⁸⁰, ḫidāc, ḫidāc.”) Üç kerre ya’nî bir namazdaki Fātiḫa okunmaya ol namāz (34) eksikdir, eksikdir, eksik. Bunuñ tamāmı faşl-ı Fātiḫa’da geçdi. Ve Ebū Ḥanîfe’niñ zāhib oldığı namāz kılane Fātiḫa müte’ayyin (35) degildir. Bil ki üzerine vâcib olan Ḳur’ân’dan bir uzun âyet okumak veyā üç kışa âyet okumaktır. Bu âyeti ḫüccet idüp

²⁸⁷⁰ iḫlāṣ: i. (a. ḫulūṣ “saf olmak, hâlis olmak”tan iḫlāṣ) 1. Riyâsız ve yapmacıksız inanış, çok samîmî baġlılık, katışksız tam doğruluk. 2. Saf ve temiz sevgi, gönülden gelen dostluk. 3. din. Kulun bütün amel, ibâdet ve davranışlarının şirk ve riyâdan uzak olarak sâdece Allah için olması. 4. Kur’ân-ı Kerîm’in 112. sûresinin adı.

²⁸⁷¹ ḫuṣū’: i. (a. ḫuṣū’ 1. Varlığının farkında olamayacak derecede kendini karşısında bulunduğu şeyin heybet ve câzibesine kaptırma. 2. Alçak gönüllülük gösterme, tevâzu. 3. din. ve tasavvuf. Allah’ın azameti karşısında kulun alçak gönüllü olup nefsin hor ve hakir görmesi, yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Cenâbıhakk’a boyun eğmesi.

²⁸⁷² ḫafaza: i. (a. ḫâfiz’in çoġul şekli ḫafaza) 1. Koruyanlar, muḫâfaza edenler, hıfzedenler. 2. Dünyâda insanları koruyan ve yaptıkları iyilik ve kötülükleri tespit eden (melekler), kirâmen-kâtibin.

²⁸⁷³ şaġā’ir: i. (a. şaġire “küçük ğünah”ın çoġul şekli şaġā’ir) Hakkında açık hüküm bulunmayan küçük ğünahlar.

²⁸⁷⁴ kebā’ir: i. (a. kebîre “büyük ğünah”ın çoġul şekli kebā’ir) Hakkında açık hüküm bulunan büyük ğünahlar, kebîreler.

²⁸⁷⁵ vucûb: i. (a. vucûb) Yapılması gerekli, lüzumlu ve zarûrî olma, vâcib olma, terkedilmesi câiz ve mümkün olmama.

²⁸⁷⁶ fırḫa: i. (a. fırḫa) 1. İnsan topluluġu, bölük, cemâat, tâife. 2. (Siyâsî) Parti. 3. asker. Tümen.

²⁸⁷⁷ müte’ayyin: sîf. (a. te’ayyun “belli olmak”tan mute’ayyin) 1. Meydanda olan, meydana çıkan, zuhur edip belirli duruma gelmiş olan. 2. Bir yerin, bir bölgenin belli başlı kimselerinden olan, tanınmış, itibarlı, müteber.

²⁸⁷⁸ kâmil: sîf. (a. kemâl “tam olmak, olgun olmak”tan kâmil) 1. Noksansız, tam, bütün. 2. Olgunluk yaşındaki olan (kimse). 3. İlim, fazîlet ve hüner sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluġa erişmiş (kimse). 4. Akli başında, ciddî (kimse). 5. i. Aruz vezninde “Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün” veya “Mütefâilün feülün mütefâilün feülün” şeklindeki bir bahrin adı, bahr-i kâmil.

²⁸⁷⁹ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/005/0395.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:53.

Müslim, Sahih-i Müslim, Namaz Bahsi, 395.

²⁸⁸⁰ ḫidāc: sîf. (a.) Kusur, noksan, eksik (ibâdette).

[15a] (1) kavluhū Te‘ālī ²⁸⁸¹ مَا تَيْسَّرَ مِنْهُ “Fakrā’ū mā teyessera minhu.”²⁸⁸² Ya‘nī, Qur‘ān’dan āsān, kolayınıza gelen āyeti okuyun. Ve Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi (2) vesellemin namāzında buyurması. A‘rābiye buyurduğu ²⁸⁸³ ثُمَّ أَقْرَأْ بِمَا تَيْسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ “Şümme ikrā’ bimā teyessera ma‘ake mine’l-Qur‘ān.” Ya‘nī andan, Qur‘ān’dan saña kolay, āsān (3) gelen āyeti oku. Şaḥīḥayn’da iḥrāc itdiler. Geçen eḥādīslere²⁸⁸⁴ cumhuruñ delāletiyle لا صلاة كاملة “lā ṣalātün kāmiletün” geldi. Ya‘nī, Fātiḥa’sız (4) namāz kāmil olmaz. **Ve eger** dinürse ḥadīşden murād namāz ansız kāmil degildir. Şaḥīb-i Ḥāzin dir ki: Bu ḥadīşin zāhiri (5) lafzının ḥilāfıdır. Lākin aña delālet iden Ebī Hureyre’niñ ḥadīşidir. ²⁸⁸⁵ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُجْزَى صَلَاةٌ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ (Kāle kāle Resūlū’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem “Lā tūczā ṣalāten (6) limen lā yūkrā Fātiḥatū’l-Kitāb.”) Ya‘nī, ol namāz ki anda Fātiḥa okunmaya ol qabūl olup şevābı olmaz. Bunu Dāreḳutnī (7) iḥrāc idüp senedi şaḥīḥdir, didi. Ve yine Dāreḳutnī’den rivāyet ile Ebī Hureyre’dan: ²⁸⁸⁶ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ أَنْ يَخْرُجَ فَيُنَادِيَ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ (Enne Resūlū’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem emerahu (8) en yaḥrūc feyünādi lā ṣalāten illā bi-Fātiḥatū’l-kitāb.) Ya‘nī, Hāzret-i Resūl Ebī Hureyre’ye emr itdi ki: Çık nidā eyle ki namāz şaḥīḥ (9) olmaz. Ancak Fātiḥa okumağla kāmil olur deyü. Bundan ziyādesini Ebū

²⁸⁸¹ Qur‘ān, (Müzzemmil) 73/20: “O halde, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁸⁸² Qur‘ān, (Müzzemmil) 73/20

fekrā’ū: Onun için okuyun.

mā: Şeyi.

teyessera: Kolayınıza gelen.

minhu: Ondan.

²⁸⁸³ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/154/2023.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 12:35.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu’l-İsti’zan, 2023-6251.

2. <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=6118> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 12:40.

Sahih Buhari Kitap: 79, Hadis: 6324

²⁸⁸⁴ eḥādīs: i. (a. ḥadīş’in çoğul şekli eḥādīs) Hadisler, Hz. Muhammed’in sözleri.

²⁸⁸⁵ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/010/0422.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 12:45.

Buhârî, Sahih-i Buhârî. Kitabu Sıfatı’s-Salat, 422-756.

2. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/73611> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 12:50.

El-Buhârî, Sahih-i Buhârî, 756.

²⁸⁸⁶ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/010/0422.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 12:57.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu Sıfatı’s-Salat, 422-756.

2. Eski, a.g.e., s. 128.

Ahmed ed-Dāreḳutnī, a.g.e., C. II, s. 103, nr. 1224

Dāvud iḥrāc itdi. Ve A ‘rābī’niñ²⁸⁸⁷ ḥadīşine cevāb (10) oldu ki yalnız Fātiḥa kifāyet²⁸⁸⁸ ider. Neden kim āsāndır ve ḳādir olduğı kadar ziyāde okuya. Ve Fātiḥa okumağa ‘āciz olursa (11) Ḳur’ān’dan kolayına geleni okuya. **Tefsīr-i Sūretü’l-Bakara.** İbn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdı ki: Ḥaḫret-i Resūl Medīne’yi (12) Münevvere’ye teşrīflerinde²⁸⁸⁹ ibtidā inen sūre budur. Lākin içinde ancak bu āyet ḳavlühü Te‘ālā وَأَنْتَقُوا²⁸⁹⁰ İllāhi.”²⁸⁹¹ Bu ḥiccetü’l-vedā‘da²⁸⁹² Ḳurbān Bayrāmı günü indi Mekke’de ve ol iki yüz altı āyetdir. Ve ba‘zılar seksen yedi āyetdir, (14) didiler. Ve altı biñ yüz yigirmi kelimedir ve yigirmi beş biñ ḫarfdır. **Faṣl:** Anuñ faẓīletini beyān ider. Bunda Ebī Ūmāme’dan (15) rivāyet olmur ki didi: Eşitdim, Ḥaḫret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem buyurdı: اقْرَأُوا الْقُرْآنَ (Eḳrā’ü’l-Ḳur’ān fe innehu ye’tī yevme’l-ḳiyāmeti (16) şefī‘ān²⁸⁹⁴ lā şaḫābe.) Ya’nī, Ḳur’ān’ı okuyuñ. Zīrā yarın ḳiyāmet gününde ol kendini okuyānlara şefā‘atci²⁸⁹⁵ gelür, şefā‘at (17) ider. Ve bir ḥadīş dahı فَإِنَّهُمَا يَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ غَيَّابَتَانِ أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ يَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبِهِمَا²⁸⁹⁶

²⁸⁸⁷ A ‘rābī’: i. (nispet eki -i ile) Çölde yaşayan göçebe Arap.

²⁸⁸⁸ kifāyet: i. (a. kifāyet) 1. Yeter miktarda olma, yetişme, elverme, kāfi olma. 2. Bir işi yapma husûsunda başkasına ihtiyaç göstermeyecek güçte olma, yeterlik, iktidar. kifāyet etmek: Yetmek, yetişmek, kāfi gelmek.

²⁸⁸⁹ teşrīf: i. (a. şeref “derecesi yüce olmak”tan teşrīf) 1. Şeref verme, şereflendirme. 2. Bir yerden bir yere gelme veya gitme.

teşrīf etmek (buyurmak): Gelerek veya giderek şeref vermek, şereflendirmek.

²⁸⁹⁰ Ḳur’ān, (Bakara) 2/281: “Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürölüp götürüleceksiniz.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

²⁸⁹¹ Ḳur’ān, (Bakara) 2/281

vetteḳū: Sakının.

yevmen: Şu günden.

turce‘üne: Döndürüleceğiniz.

fīhi: Onda.

Allāhi: Allah’a.

²⁸⁹² ḥiccetü’l-vedā’: Vedā haccı. Hz. Peygamber’in vefatından üç ay önce eda ettiğı ilk ve son haccı (10/632).

hicce: (a.i.) Bir kerre hacca gitme.

²⁸⁹³ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0804.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 13:00.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 804-252.

2. <https://www.hadiskitaplari.com/ara/?q=993> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 13:04.

Riyazus Salihin, 993 Nolu Hadis; Müslim, Müsâfirîn, 252.

²⁸⁹⁴ şefī‘ān: Şefāat eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

²⁸⁹⁵ şefā‘at: i. (a. şefā‘at) 1. Bir suçun bağışlanması veya bir isteğın yerine getirilmesi için aracı olma. 2. din. Peygamberlerin ve Allah’ın izin vereceğı kimselerin, kulların suçlarının bağışlanması için Cenābihak katında aracılık etmeleri.

şefā‘at etmek (eylemek): Şefāatte bulunmak.

²⁸⁹⁶ 1. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/75534> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 13:10.

(İkrā'ū²⁸⁹⁷ ez-zehrāveyni²⁸⁹⁸ fe innehümā²⁸⁹⁹ ye'tiyāni²⁹⁰⁰ yevme'l-kıyāmeti ke enne hümā²⁹⁰¹ ġamāmetāni²⁹⁰² ev²⁹⁰³ ġayāyetāni²⁹⁰⁴ (18) ev ke enne hümā fırkāni min tayri²⁹⁰⁵ şavāffe yuhāccāni 'an sāhibihümā.) Ya'nī Bakara ile Āl-i 'İmrān sūresini okuyuñ, anlarıñ (19) nūrlar kavī olmadan buyurdi. Zīrā şey'in zāhir²⁹⁰⁶, ya'nī nūrlı parlar şey'. Ol iki sūre yarın kıyāmetde iki faşla²⁹⁰⁷ bulut gibi gelür (20) veyā iki gölgelik gibi gelür. Zīrā غَمَامَه (ġamāme) ve غَيَايَه (ġayāye) bulut ve gölgelikdir. Veyā bir fırka kanadlarını germiş kuşlar gibi (21) gelürler, kendilerini okuyanlar için şefā'at ile mücādele hüccet iderler kurtarmağa 'azābdan. Ve bir hadīste اقْرَأُ الْبَقْرَةَ، فَإِنَّ أَخْذَهَا بَرَكَهٌ وَتَرْكُهَا حَسْرَةٌ، وَلَا تَسْقُطُ فِيهَا الْبَطْلَةُ²⁹⁰⁸ (İkrā'ū (22) el-Bakarati fe inne aḥzūhā berekete ve terkūhā ḥasrete velā tesqūtu fihā el-bāṭalete.) Ya'nī, sūre-i Bakara'yı alup okuyuñ. Zīrā (23) anı alup okumak bereketdir ve terk itmesi ḥasret²⁹⁰⁹, nedāmetdir²⁹¹⁰. Ve ol olduğu yere sehḥār²⁹¹¹ girmez ve sihr te'sīr itmez. Zīrā (24) الْبَطْلَةُ (el-bāṭalete) (...) ²⁹¹² ile sehḥārlardır ki bāṭil²⁹¹³ itmeleriyle andan أَبْطَلَ الرَّجُلَ (ebṭal²⁹¹⁴ er-recūli) kişi bāṭil iş itdi. Andan müştakdır. Ve

El-Bağâvî, “Şerhu's-Sünnet”, 1193; Müslim, 804.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0804.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 13:10. Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 804-252.

²⁸⁹⁷ ikra'ū: Okuyun.

²⁸⁹⁸ ez-zehrāveteyni: Işık saçan ikisi.

zehrā: sıf. (a. zuhūr “parlamak”tan ezher'in müennes şekli zehrā') Parlak [Daha çok Hz. Fatma'nın lakabı olarak kullanılır].

²⁸⁹⁹ fe innehümā: Çünkü o ikisi.

²⁹⁰⁰ ye'tiyāni: Gelir.

²⁹⁰¹ ke enne hümā: Sanki o ikisi.

²⁹⁰² ġamāmetāni: İki bulut gibi.

ġamām: i. (a. ġamām > ġamāme) Bulut.

²⁹⁰³ ev: ya da.

²⁹⁰⁴ ġayāyetāni: İki gölgelik gibi.

²⁹⁰⁵ tayr: i. (a. tayr) Kuş.

²⁹⁰⁶ zāhir: sıf. (a. zuhūr “parlamak”tan zāhir) Parlak.

²⁹⁰⁷ faşla: zf. (a. fāşile “aralık, bölme”den [?]) İri parçalar hâlinde, kabarcık kabarcık.

²⁹⁰⁸ 1. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/75534> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 16:00.

El-Bağâvî, “Şerhu's-Sünnet”, 1193; Müslim, 804. Müslim, 804.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0804.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 16:10. Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 804-252.

²⁹⁰⁹ ḥasret: i. (a. ḥasret) 1. Ayı kalman veya elden kaçırılan bir şeye karşı duyulan istek, tekrar görme ve kavuşma arzusu, özleyiş, özlem, iştıyak. 2. halk ağzı. Özlenen şey veya kimse.

²⁹¹⁰ nedāmet: i. (a. nedāmet) Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma, pişmanlık.

²⁹¹¹ sehḥār: i. (a. sihr “büyü yapmak”tan sehḥār) 1. Güçlü ve etkili büyü yapan kimse, büyücü, sihirbaz. 2. sıf. Büyüleyici, sihirli.1.

²⁹¹² بَطْلَةٌ Kelime okunamamıştır.

²⁹¹³ bāṭil: sıf. ve i. (a. butlān “boş ve hükümsüz olmak, boşa gitmek”ten bāṭil) 1. Doğru ve sahih olmayan, gerçeğe ilgisi bulunmayan (şey). 2. Boş, esassız, çürük, temelsiz (şey). 3. Geçersiz, hükümsüz.

²⁹¹⁴ ebṭal: (a.) En boş, beyhüde.

hadişde aña sûre-i (25) Bağara dimegi cāiz²⁹¹⁵ olmasına delâlet ider Āl-i ‘İmrân demek. Ve ğayr sûreler anlar gibidir, kerâhet²⁹¹⁶ yokdur. Mutekaddiminden²⁹¹⁷ (26) ba‘zıları aña Bağara demek mekrûhdur²⁹¹⁸, didiler. İçinde bağara zıkr olunan sûre demek gerek didiler. Ve her sûreleri (27) anuñ demek gerek didiler. Lâkin cevâbı evvelki kavildir. Anuñla cumhûrdan nuşûş²⁹¹⁹ vârid oldı. Ve Ebî Hureyre’den hadîş didi ki: (28) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْفُرُ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ²⁹²⁰ (Kâle Resûlu’l-lâh şalli ‘aleyhi vesellem “Lâ tec‘alü buyuteküm mekâbira²⁹²¹ enne eş-Şeytâne yenfiru mine’l-beyti’l-lezî tekrau fihi sûrete (29) el-Bağara.”) Ya‘nî, evleriñizi mezârlar gibi Qur‘ân’dan boş kımayıñ. Zîrâ Şeytân Bağara sûresi okunan evden kaçır. Ve yine (30) Ebî Hureyre’den rivayet قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامٌ وَإِنْ سَنَامَ الْقُرْآنِ الْبَقَرَةُ وفيها آية سيدة²⁹²² (Kâle Resûlu’l-lâh şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem “Li külli şey’in senam ve enne senâme’l-Kur‘âne’l-Bağara ve fihâ âyetün seyyidetün.”) (31) Ya‘nî, her şey’iñ örgücü²⁹²³ vardır. Qur‘ân’iñ örgücü Bağara sûresidir. Ve anda bir âyet vardır kamu âyetleriñ ulusıdır. Murâd âyete (32) ‘l-kürsîdir. Ve örgücden murâd yücelik, baş, tepe gibi. Bunı Tirmizî ihrâc idüp ğarîb hadîş didi. Va’l-lâhu a‘lem. (33) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm.) **Qavlühü Te‘âlî:** ²⁹²⁴الم “Elif-Lâm-Mîm” Ba‘zılar didi ki: Hece harfleri sûreleriñ evvellerinden olmadan murâd, anları (34) kendi için ‘ilminde

²⁹¹⁵ cāiz: sıf. ve i. (a. cevâz “yasak olmamak”tan cā’iz) 1. din. Din ve törece işlenmesi emir veya yasak edilmediği için yapılmasında bir sakınca bulunmayan, izin verilmiş sayılan (şey). 2. Yerinde, uygun, doğru olan (şey). (Kelimedede hemze kullanılmamış.)

²⁹¹⁶ kerâhet: i. (a. kerâhet) 1. İğrençlik, iğrenme, tiksınme. 2. Bir işi istemeyerek baskı altında yapma. 3. din. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı, fakat harâma yakın olma ihtimâlinde dolayı çekinilmesi gereken şeyin durumu, mekrûh olma hâli.

²⁹¹⁷ mutekaddimîn: i. (a. çoğul eki -în ile) 1. Eski insanlar, eskiler. 2. İslâm dünyası için belli bir dönemden (yaklaşık hicrî V. / M. XI. yüzyıl) önce gelen ilim adamları ve bunların yaşadığı zaman.

mutekaddim: sıf. (a. tekaddum “önce geçmek, önde bulunmak”tan mutekaddim) 1. Önde bulunan, öne geçen, öndeki. 2. Zaman itibâriyle eskimiş, eski. 3. Birinin huzûruna götürülen, takdim edilen, sunulan.

²⁹¹⁸ mekrûh: sıf. (a. kerh “iğrenmek”ten mekrûh) 1. Tiksinti veren, iğrendiren, iğrenç, kerih. 2. i. din. İslâm dininde haram olmadığı halde hoş görülmemeyen veya yapılması yasaklanan durum, davranış vb.

²⁹¹⁹ nuşûş: i. (a. naşş’ın çoğul şekli nuşûş) Doğruluğu şüphe götürmez, açık ve kesin hükümler, naslar.

²⁹²⁰ 1. <https://www.hadiskitaplari.com/ara/?q=Bekar&p=2> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 16:30.

Nevevî, Riyazus Salihin, 1020 Nolu Hadis; Müslim, Müsâfirin, 212.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/007/0780.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 16:36.

Müslim, Sahih-i Müslim, Yolcu Namazı Bahsi, 780-212.

²⁹²¹ mekâbir: i. (a. makber “mezar” ve makbere “mezarlık”ın çoğul şekli mekâbir) Mezarlar, mezarlıklar.

²⁹²² <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/047/2878.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 22:40.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, “Fedailu’l-Kur‘an Bahsi”, 2878.

²⁹²³ örgüc: Dalganın sırtı; sacayağı.

²⁹²⁴ Qur‘ân, (Bağara) 2/1: “Elif Lam Mim.”

ketm²⁹²⁵ eyledi. Anlar Qur'ân'da Haq Te'âlî'nin sırrıdır. Bizlere lâzım olan anların zâhirine²⁹²⁶ inanup bâtın²⁹²⁷ (35) 'ilmlerini Haq Te'âlî'ye tefvîz²⁹²⁸ itmekdir. Haqq'ın anı zikr itmeden fayda bizlerin aña inanup imân itmemiz dilemekdir. Ve andan [15b] (1) Ebû Bekir eş-Şiddîk radîya'l-lâhu 'anh buyurdu ki *فِي كُلِّ كِتَابٍ سِرٌّ وَسِرُّهُ فِي الْقُرْآنِ أَوَّلُهُ* (Fî külli²⁹³⁰ kitâbün sırrı ve sırrıhu fî'l-Qur'âni evâilü's-süver²⁹³¹.) Ya'nî, nâzil olan her kitâbın (2) sırrı vardır. Ve Qur'ân'ın sırrı sûreler evvellerinde gelen hice harfleridir. Ve Hâzret-i 'Alî ibn Ebî Tâlib kerremu'l-lâh vechehu buyurdu ki (3) *إِنَّ لِكُلِّ كِتَابٍ صَفْوَةً وَصَفْوَةُ هَذَا الْكِتَابِ حُرُوفُ التَّهْجَةِ* “İnne²⁹³³ li külli²⁹³⁴ kitâbin şafvetün²⁹³⁵ ve şafvetü²⁹³⁶ hâzâ²⁹³⁷ el-kitâbi hürûfu et-teheccî²⁹³⁸.” Ya'nî, her kitâbın şâfîsi²⁹³⁹ var idi.

²⁹²⁵ ketm: i. (a. ketm) Saklama, gizli tutma, göstermeme.

ketmeylemek: birl. geçişli fiil. (a. ketm + Türkçe etmek, eylemek) Saklamak, gizli tutmak.

²⁹²⁶ zâhir: sıf. ve i. (a. zühür “âşikâr olmak, görünmek”ten zâhir) 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. 3. tasavvuf. (Âlem-i zâhir'den kısaltma yoluyla) Görünen âlem. 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mânâ ehli olmayan kimse. 5. “Varlığı kâinatta tecellisiyle âşikâr olan, açık olarak görünen” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. 7. Elbette, şüphesiz.

²⁹²⁷ bâtın: i. (a. batn “iç taraf, karın” ve buğün “gizli olmak”tan bâtın) 1. İç yüz, dâhil, derûn, zamir. 2. Sır. 3. “Görünmeyen, gizli olan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. 4. sıf. ve i. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey).

²⁹²⁸ tefvîz: i. (a. fevz > tefvîz) 1. Bir iş veya şeyi bir kimsenin üstüne bırakma, ihâle. 2. Devlet arâzisinin müzâyede ile belirlenen veya takdir edilen bedelinin peşin alınarak satılması. 3. din. Her işini Allah'a bırakma ve O'nun yaptığı her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama.

²⁹²⁹ 1. Eski, a.g.e., s. 129.

Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut, nşr. Dâr İhyâ'et-Terâsi'l-Arabî, 1420), C. II, s. 250.

2. <http://islamport.com/l/qur/1133/132.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 22:47.

Mustafa Dîb Al-Bagha, Mohi Al-Din Dîb Misto, *Kuran İlimlerinde Açıklık*, Dar Al-Kalim Al-Tayyib / House of Human Sciences – Damascus, Second, 1418 AH - 1998 AD

²⁹³⁰ fî külli: Her.

²⁹³¹ evâil-i süver: Sûre başları.

evâ'il: i. (a. evvel'in çoğul şekli evâ'il) 1. İlk zamanlar, başlangıç dönemleri. 2. Arabî ayların ilk on gününe verilen ad.

süver: i. (a. sûre'nin çoğul şekli suver) Kur'ân-ı Kerim sûreleri, sûreler.

²⁹³² <http://islamport.com/l/qur/1133/132.htm> Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 22:50.

Mustafa Dîb Al-Bagha, Mohi Al-Din Dîb Misto, *Kuran İlimlerinde Açıklık*, Dar Al-Kalim Al-Tayyib / House of Human Sciences – Damascus, Second, 1418 AH - 1998 AD

²⁹³³ inne: Muhakkak ki.

²⁹³⁴ li külli: Her.

²⁹³⁵ şafvetün: Bir özü vardır.

şafvet: i. (a. şafvet) 1. Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık. 2. mec. Kurnazlığa akli ermeme, kolayca aldatılabilme, saflık.

²⁹³⁶ ve şafvetü: Ve özü.

²⁹³⁷ hâzâ: zamir. (a. hâzâ) 1. “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçe'de kalıplaşmış bâzı Arapça kullanılışların içinde geçer. 2. zf. Tam, tam anlamıyla, mükemmel.

²⁹³⁸ teheccî: i. (a. hicâ'dan teheccî) 1. Heceleme. 2. eski. dilb. Boğumlanma.

²⁹³⁹ şâfî: sıf. (a. şafvet “arı, duru, açık olmak”tan şâfî) 1. Temiz, hâlis, saf. 2. İçinde saflığını bozacak başka bir şey bulunmayan, katışıksız, arı. 3. Masraf veya kesinti çıktıktan sonra kalan net kâr, miktar, sayı vb. 4. zf. Sâdece, yalnız.

Bu inen Ḳur'an'ın dağı (4) şāfisi hıce harfleridir sūrelerin evvellerinde. Ve bu kavlin ūzerine vārid oldu ki Ḥaḡ Te'ālī ḡullarına bilūp 'aḡıllarına (5) girmeyen lafz ile ḡitāb itmek cāiz degildir deyū. Ve **aña cevāb** olundı ki cāizdir. Kendine ki ḡullarına 'aḡıllarına irmeyecegi (6) teklīf itmek. Meşelā Ka'be'de cemre atmaḡ gibi. Bu ise ma'nāsı 'aḡla girmeyecek bir emrdir. Ve anuñ ḡikmeti ḡulıñ inḡıyādının²⁹⁴⁰ ve hem (7) itā'atiniñ²⁹⁴¹ kemālī ve tamāmıdır. İmdi bu ḡurūflar dağı anuñ gibidir. Hemān²⁹⁴² aña inanup īmān itmek vācibdir. Anların aşılları içün (8) arayıp şormak lāzım degildir. Ve ehl-i 'ilmden āḡarları²⁹⁴³ didiler: Ol harflerin ma'naları ma'lūmdur²⁹⁴⁴. Andan dönüp (9) ihtilāf itdiler. Ba'zıları “Her harf Ḥaḡ Te'ālī'niñ isimlerinden bir isminiñ miftāḡıdır²⁹⁴⁵” didiler. Meşelā “elif” Allāh (10) isminiñ miftāḡıdır. Ve “lām” Laṡīf²⁹⁴⁶ isminiñ miftāḡıdır. Ve “mīm” Mecīd²⁹⁴⁷ isminiñ miftāḡıdır. Ve ba'zılar elif الله (illa'l-lāh) dimek (11) ve lām luṡıdır. Ve mīm mülkidir didiler. Ve anların bu kavillerini Şābit 'Arab'ın cevābı ıder. Zīrā 'Arab bir kelimedenden bir harfini (12) söyler. Murād kelimeniñ tamāmıdır. Şā'iriñ kavlinde.

Beyt: فَلْتُ لَهُا قَفِي فَقَالَتْ قَافٌ / لَا تُحَسِّنِي اَنَا نَسِيَا الْاِحَاف (Ḳultū²⁹⁴⁸ lehā²⁹⁴⁹ kıfī²⁹⁵⁰ fe ḡālet²⁹⁵¹

²⁹⁴⁰ inkıyād: (a.i kayd ve kıyādet'den) Boyun eğme, kendini teslim etme.

ḳāfın²⁹⁵² / Lā taḥsibenni²⁹⁵³ ene²⁹⁵⁴ nesiyyen²⁹⁵⁵ el-ithāfe²⁹⁵⁶.) (13) **Şi'r**: Didim aña ki dur eglen. Didi, işte dururam ben. / Şaḳın zan itme unudam hemān segirt ve tiz gel sen. **Neşr**: Ḳāfın (14) dimesi وقفت (veḳaftu) demek, dururam kelimeniñ bir cüz'i ile tamāmını bildirdi. Ve الإتحاف (el-ithāf) segirtmekdir. Ve ibn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā buyurdu ki (15) الم (Elif-Lām-Mīm), أنا الله اعلم (enne'l-lāhe a'lem) demekdir, didi. Ve ba'zılar: Ol esmā'u'l-lāh ḥurūf-ı muḳaṭṭa'a²⁹⁵⁷ ile geldi. Eger ḥalk bilseler anuñ te'lifini (16) ism-i a'zamı²⁹⁵⁸ bilürler idi, didiler. Görme misin elif, lām, rā ve ḥā, mīm ve nūn bunuñ ḳamusını cem' itsek الرَّحْمَن (er-raḥmān) olur. (17) Bunlarıñ sâ'irleri²⁹⁵⁹ daḥı böyledir. Hemān ḳamusını te'lif itsek ismu'l-lāh çıkar. Ve ba'zılar didi ki sûreleriñ isimleridir. (18) Muḥaḳḳikînden²⁹⁶⁰ bir cemā'at buña zāhib oldılar. Ve ibn 'Abbās raḍiya'l-lāhu 'anhümā buyurdu ki: Anlar ḳasemdir²⁹⁶¹, ya'nî yemindir. Ol ḥarfleriñ (19) Ḥaḳ ḳatında şerefi ve fażlı olmak ile Ḥaḳ Te'ālî anlarla ḳasem ider. Zîrā nāzil olan kitāblarıñ mubāyinleridir²⁹⁶². Ve Ḥaḳ (20) Te'ālî'niñ esmā'-i ḥüsnāsınıñ ve şifāt-ı 'ulyāsınıñ²⁹⁶³

²⁹⁵² ḳāf(in): Durdum. Buradaki Ḳāf, durdum anlamına gelen vekaftu kelimesinin kısaltılmışıdır.

²⁹⁵³ lā taḥsibenni: Sakın beni zannetme ki.

²⁹⁵⁴ ene: Ben.

²⁹⁵⁵ nesiyyen: Unuturum.

²⁹⁵⁶ ithāf: i. (a. tuḥfe “armağan”dan ithāf) 1. Bir eseri, başına adını yazarak birine veya çok değer verilen bir varlığa sunma. 2. Hediye verme, takdim etme. (el-ithāf, metinde segirtmek anlamında kullanılmıştır.)

²⁹⁵⁷ ḥurūf-u muḳaṭṭa'a: Kur'an'da tek veya grup olarak 29 sûrenin başında bulunan müstakil harfler [“Elif, lām, mīm”, “hâ, mīm”, “yâ, sin”, “nun”, “sad”, “kāf” gibi].

muḳaṭṭa'a: sîf. (a. taḳṭî “parça parça kesmek”ten muḳaṭṭa'a) 1. Parça parça kesilmiş, parçalara ayrılmış, kesik, ayrı.

mukattaa: sîf. Mukatta kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli: “Hurûf-ı mukattaa.”

2. edeb. Vezne göre hecelere ayrılmış, taktî edilmiş. 3. i. Arap alfabesinde birbirine bitişmeyen harflerden (dal, zal, rı vb.) meydana gelen kelimelerle yazılmış veya söylenmiş nazım yâhut nesir.

Bkz. Abdullah Önder, “Hurûf-ı Mukatta'a II”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt, Sayı 6, 2019, s. 1-36.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1733917> Erişim Tarihi: 30.01.2022, Saat: 09:35.

²⁹⁵⁸ ism-i a'zam: “En büyük isim”: Allah'ın bütün isimlerini kendinde toplayan ismi [Bâzılarına göre ism-i a'zam “Allah”, bâzılarına göre “Hû”, bâzılarına göre de içinde bulunduğu zamanda kula hâkim bulunan isimdir. Meselâ kul bast hâlinde ise ism-i a'zam “el-Bâsıt”tır].

²⁹⁵⁹ sâ'ir: sîf. ve zamir. (a. se'er “artıp kalmak, artmak”tan sâ'ir “artan, geriye kalan”) Başka, diğer, öteki, öbür.

²⁹⁶⁰ muḥaḳḳikî: i. (a. çoḡul eki -în ile) Muhakkikler.

muḥaḳḳik: i. (a. taḥḳîk “gerçekleştirmek, sağlamlaştırmak”tan muḥaḳḳik) 1. Bir şeyin, bir olay veya durumun aslını esâsını, doğru olup olmadığını araştıran, gerçeği ortaya koyan, tahkik eden kimse. 2. Soruşturma yapan kimse, soruşturmacı. 3. Edisyon kritik yapan kimse. 4. tasavvuf. Mârifet ve keşif yoluyla varlıkların, meselelerin hakikatini bilme seviyesine erişen kimse.

²⁹⁶¹ ḳasem: i. (a. ḳasem) Yemin, ant.

²⁹⁶² mubāyin: sîf. (a. mubāyenet “ayrılmak, muhâlefet etmek”ten mubāyin) 1. Ayrı, farklı olan, farklı, başka. 2. Karşıt, zıt.

²⁹⁶³ şifāt-ı 'ulyā: Yüce, yüksek sıfatlar.

mebānīsidir²⁹⁶⁴. Lākin ihtisār²⁹⁶⁵ itdi. Murād kamasıdır. Meşelā (21) “kırā’atı Elḥamdülillāh” dirseñ ya’nī Fātiḥa’yı bütün okudum tamāmıyle, dimekdir. Anuñ Ḥaḳ Te’ālī bu ḥurūflarla ḳasem ider ki bu (22) Ḳur’ān, kitāb-ı ‘ayn levḥ-i maḥfūzda şābit olduğu gibidir. Ve ba’zılar didi ki kaçan ki Ḥaḳ Te’ālā anlara buyurdı ki (23) ḳavlühū Te’ālā: ²⁹⁶⁶ فَاتُّوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ “Fe’tu bi-sūretin min mişlihi.”²⁹⁶⁷ Ya’nī, bunlar gibi bir sūre getürüñ görüm deyince kaçan ki anlar getürmesinden ‘āciz oldılar. (24) Ol demde bu ḥarfleri nāzil itdi ki ma’nāsı Ḳur’ān ancak bu ḥarflerledir. Sizler ise bu ḥarfleri bilüp cem’ itmege (25) ḳādırsıñız ki ol sūre gibi birini getürmek size vācib idi. Anı ḳādir olup getüremediñiz, ‘āciz oldıñız. (26) İmdi Ḳur’ān Ḥaḳ Te’ālī katındandır, beşerden degildir dimege delīl oldı. Ve ba’zılar didi ki: Kaçan ki Ḳur’ān indikce gelüp (27) diñlemeden yüz çevirdiler Ḥaḳ Te’ālī anlarıñ ba’zısının işlāḥ²⁹⁶⁸ olmasın dileyüp bu ḥurūfları indirdi. Kaçan ki anlar (28) anı eşidine ta’accüb²⁹⁶⁹ idüp “Geliñ, eşidiñ Muḥammed[’e]”²⁹⁷⁰ nāzil olanı.” deyüp, gelüp eşitmege düzüldiler. Hemān eşitdikleri (29) dem anlarıñ ḳalblerine çöküp yapışınca inanup imān getürmelerine sebep oldı. Ve ba’zılar didi ki: Ḥaḳ Te’ālī bu (30) ḥarfler ile ḥaḳıñ ‘aḳıllarını ibtidā ḥiṭābında²⁹⁷¹ ḥayrān²⁹⁷² itdi ki tā bileler anuñ ḥiṭābını bilmege bir yol olmayup ‘āciz (31) olmalarına muḳır²⁹⁷³ olalar ki ḥiṭābınıñ

‘ulyā: sıf. (a. a’lā’nın müennes şekli ‘ulyā’) Çok yüksek, çok yüce.

²⁹⁶⁴ mebānī: i. (a. mebnā “yapı yeri, yapı”nın çoğul şekli mebānī) 1. Yapılar, binâlar. 2. Temeller, esaslar, asıl olan kurallar.

²⁹⁶⁵ ihtisār: i. (a. ihtisār) 1. Kısaltma, anlama zarar vermeden açıklama ve ayrıntıları çıkararak maksadı daha kısa ifâde etme. 2. mat. Sâdeleştirme, basitleştirme.

²⁹⁶⁶ Ḳur’ān, (Bakara) 2/23: “Haydin onun benzeri bir sure getirin.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁹⁶⁷ Ḳur’ān, (Bakara) 2/23

fe’tu: Haydi getirin.

bi-sūretin: Bir sūre.

mişlihi: Onun gibi.

²⁹⁶⁸ işlāḥ: i. (a. şalāḥ “iyi olmak, uygun olmak”tan işlāḥ) 1. İyi duruma koyma, düzeltme, iyileştirme. 2. sıf. Şemseddin Sâmi. İyi, hoş.

²⁹⁶⁹ ta’accüb: i. (a. ‘aceb “şaşmak”tan te’accub) Şaşma, hayret etme.

ta’accüb etmek: Şaşmak, hayret etmek.

²⁹⁷⁰ Muḥammed[’e] Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

²⁹⁷¹ ḥiṭāb: i. (a. ḥiṭāb) 1. Sözü veya yazıyı bir kimseye yöneltme, tevcih etme. 2. Sözü bir kimseye yöneltildiğini anlatmak için kullanılan seslenme sözü. 3. din. ve tasavvuf. İnsanın ancak gönlünde duyduğu ve hissettiği sesleniş, gönüldeki konuşma [Hitaplar ilâhî hitap, melekler yoluyla gelen hitap, nefs-i levvâmeden, nefs-i emmâreden ve şeytandan gelen hitap olmak üzere ayrılmıştır].

²⁹⁷² ḥayrān: i. (a. ḥayret “gözü kamaşmak, şaşırma”tan ḥayrān “yolunu kaybeden, şaşırma”) 1. Bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse. 2. eski. Şaşkın, şaşırıp kalmış kimse. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyi veya bir kimseyi çok beğenen ve ona büyük bir takdir hissiyle bağlı olan kimse.

²⁹⁷³ muḳır: sıf. ve i. (a. iḳrār “kabullenmek, râzı olmak”tan muḳırr) Gerçeği yâhut suçunu bütün açıklığıyla dosdoğru söyleyen, ikrar ve itiraf eden (kimse).

nihâyeti hakîkâtine irmeden kalalar. **Bil ki** sûrelerin evvellerinde hurûf-ı muqatta‘a (32) inen harfler on dört harfdır yigirmi toktuz sûrede. Ve anlar elif ve lâm ve mîm ve şâd ve râ‘e ve kâf ve ‘ayn ve (33) he‘a ve yâ‘e ve tâ‘e ve sîn ve hâ‘e ve kâf ve nûn hece harfleriniñ yarısıdır. Ve bâkî inşâallâh²⁹⁷⁴ her biri yerlerinde (34) zıkr olunur. **Ve kavlühü Te‘âlâ:** ²⁹⁷⁵ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ “Zālike‘l-kitābu.”²⁹⁷⁶ Ya‘nî bu kitāb ol Qur‘ān‘dır. Ba‘zılar didi ki bunda zamîr²⁹⁷⁷ vardır. Anuñ (35) ma‘nāsı saña va‘d itdigim kitāb bu Qur‘ān‘dır. Zîrā Hâk Te‘âlā Hâzret-i Resûl şalla‘l-lāhu ‘aleyhi veselleme va‘d itdi ki: **[16a]** (1) Saña bir kitāb iner ki anı ne şu mahv ider ve ne anuñ olur. Kaçan ki Qur‘ān‘ı indirdi ol dem “Zālike‘l-kitābu” didi. (2) Ya‘nî, saña va‘d itdigim kitāb bu Qur‘ān‘dır. Ve ba‘zılar didi ki Hâk Te‘âlî Benî İsrâ‘îl²⁹⁷⁸ va‘d itdi ki: Benî (3) İsmâ‘îl‘den bir peygamber gönder, aña kitāb indirirem deyü. Kaçan ki Hâzret-i Resûl Medîne‘ye hicret²⁹⁷⁹ idince anda Yahûdîler²⁹⁸⁰ (4) ve çok halk var idi. Hâk Te‘âlā bu âyeti indirdi ki “Elif-Lâm-Mîm. Zālike‘l-kitābu.” Ya‘nî, bu kitāb Hâzret-i Mûsâ diliyle (5) va‘d itdigim Benî İsmâ‘îl‘den bir peygamber gönderüp aña kitāb indirirem deyü itmedi. (İmdi) Ol peygamber budur ve kitāb (6) dahı bu Qur‘ān‘dır demek olur. Ve‘l-kitāb maşdardır²⁹⁸¹. Mektûb ma‘nâsındaki yazılmış ve gönderilmiş demek ve aşlı (7) devşürilüp cem‘ olmaqdır. Zîrā ‘askere ketîbe²⁹⁸² dirler cem‘ olup birikmeleri içün. Ve

mağar: i. (a. qarār “durmak”tan mağarr) 1. Durulan, karar kılınan yer. 2. Oturulan yer, mesken, ikāmetgâh. 3. Merkez, başşehir, pâyitaht.

²⁹⁷⁴ inşâallâh: ünl. (a. in “eğer”, şâe “diler, ister” ve Allâh ile in-şâa‘llâh) “Eğer Allah isterse, Allah nasip ederse” anlamında dilek sözü.

²⁹⁷⁵ Qur‘ān, (Bakara) 2/2: “İşte o kitap (Kur‘an) ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁹⁷⁶ Qur‘ān, (Bakara) 2/2

Zālike‘l-kitābu: İşte o kitap.

zālike: İşte o.

²⁹⁷⁷ zamîr: i. (a. zamîr) 1. İç, derun. 2. mec. Kalp, gönül. 3. dilb. Daha önce adı geçen bir varlığın yerini tutan kelime, adıl.

²⁹⁷⁸ Benî İsrâ‘îl: İsrailoğulları, yahudiler. Ya‘kûb aleyhisselâmin, on iki oğlundan gelen evladı ve torunları. Ya‘kûb aleyhisselâmin diğeri adı İsrâîl olduğı için, soyundan gelenler bu isimle anılmışlardır.

²⁹⁷⁹ hicret: i. (a. hicret) 1. Bir yerden başka bir yere göç etme. 2. din. Mîlâdî 622 târihinde Hz. Muhammed’in Mekke‘den Medîne‘ye göçü [İslâm takviminde târih başı olarak kabul edilmiştir].

hicret etmek: Göç etmek.

²⁹⁸⁰ Yahûdî: i. (a. yehûd ve nispet eki -î ile yehûdî) 1. Hz. Mûsâ‘nın dînine mensup kimse, Mûsevî. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Hz. Mûsâ‘nın dîniyle ve bu dîne mensup olanlarla ilgili: “Yahûdî itikâdî.” 3. Cimri. 4. Korkak.

²⁹⁸¹ maşdar: i. (a. şudûr “sâdır olmak, meydana çıkmak”tan maşdar) 1. Bir şeyin çıktığı, sudur ettiğı yer, kaynak, memba. 2. dilb. Fiilin zaman ve şahıs belirtmeden oluş ve kılış anlatan isim şekli, fiil ismi; -mak / -mek ekiyle yapılır: “Sormak, bilmek.”

²⁹⁸² ketîbe: i. (a. ketîbe) Asker, asker bölüğü.

kitāb dimege bā'is (8) hurūf cem' olup kelime olup ve kelimeler bir yere cem' olmalarından dinildi. Ve'l-kitāb, Qur'an'ın isimlerinden bir ismdir. (9) ²⁹⁸³ لَا رَيْبَ فِيهِ “Lā raybe fihi.”²⁹⁸⁴ Ya'nī anuñ Haḳ Te'ālā katından olduğına aślā şek²⁹⁸⁵ ve şübhe yokdur. Ve kendi haḳ ve şıdḳdır²⁹⁸⁶. (10) Ve ba'zılar didi ki nehy üzre haber ve emirdir. Ma'nāsı, aślā aña şek ve şübhe itmeyiñ. Eger dinürse ki aña (11) ḳavm şek itdiler. Lā raybe dimeniñ ma'nāsı nedir? Şāhib-i Hāzin dir ki: Ma'nāsı, ol kendi nefsinde haḳ ve şıdḳdır. (12) Her kim haḳīḳat nazarıyla baḳup te'emmül²⁹⁸⁷ iderse anuñ haḳīḳatini bildi. هُدًى ²⁹⁸⁸ اَلْمُنْتَقِينَ “Huden lil mutteḳīne”²⁹⁸⁹. Ya'nī ehl-i taḳvā²⁹⁹⁰ olanlara (13) ol delīldir. Zīrā “hüdā”²⁹⁹¹ delāletden ibāretdir. Ve ba'zılar delālet ve luṭfdur. Ve ba'zılar irşāddır²⁹⁹² didi. (14) Ve ba'zılar hidāyet üzre olduğına²⁹⁹³ ol şek şübhe yokdur dimek, didiler. Ve اَلتَّقِي “et-taḳī” ism-i fā'ildir. Kendini hıfz (15) ve şıyānet²⁹⁹⁴ ider. Ve nefsini ḳorḳulur ḥāllerden hıfz ider. Ve ba'zılar اَلتَّقْوِي “et-teḳavvī”²⁹⁹⁵ ‘örf-i²⁹⁹⁶ şer‘de²⁹⁹⁷ nefsinı gūnāh

²⁹⁸³ Qur'an, (Bakara) 2/2: “Kendisinde şüphe olmayandır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁹⁸⁴ Qur'an, (Bakara) 2/2

lā: Yoktur.

raybe: Hiç şüphe.

fihi: Kendisinde.

²⁹⁸⁵ şekk: i. (a. şekk) Şüphe, zan.

²⁹⁸⁶ şıdḳ: i. (a. şıdḳ) 1. Doğruluk, gerçeklik. 2. Her türlü kötülükten arınmış olma, saflık, temizlik, hâlislik. 3. İçten, yürekte bağlanma, bağlılık, sadâkat. 4. tasavvuf. Allah'a gönülden bağlanıp yalan, gösteriş, maddî mânevî çıkar hesâbı vb. kötülüklerden uzaklaşarak her gördüğünü hak bilip ona göre davranma, olduğu gibi görünme veya görüldüğü gibi olma durumu.

²⁹⁸⁷ te'emmül: i. (a. emel “ümit etmek”ten te'emmül) İyice, etraflıca düşünme.

²⁹⁸⁸ Qur'an, (Bakara) 2/2: “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

²⁹⁸⁹ Qur'an, (Bakara) 2/2

huden: Yol göstericidir.

lil mutteḳīne: Müttakiler için.

mutteḳī - müttakī: sıf. ve i. (a. ittiḳā “Allah'tan korkmak, sakınmak”tan mutteḳī) Dînin emir ve yasaklarına tam olarak uyan, günah ve haramdan sakınan, Allah'tan korkan (kimse).

²⁹⁹⁰ taḳvā: i. (a. viḳāye “korumak, himāye etmek”ten taḳvā) 1. Allah korkusu ile Allah'ın yasakladığı şeylerden, önce şirkten, sonra da gūnahtan, günah ve haram olması ihtimâli bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma, sakınma. 2. Dūnyâdan el etek çekip bir yere kapanma ve ibâdetle meşgul olma, zūht. 3. sıf. halk ağzı. kısaltma yoluyla. Takvâ sâhibi kimse, müttakî, ehl-i taḳvâ.

²⁹⁹¹ hüdā: i. (a. hudā) Hidāyet.

²⁹⁹² irşād: i. (a. ruşd “doğru yola girmek”ten irşād) 1. Doğru yolu gösterme. 2. Mânen aydınlatma, hak yolunu gösterme, gafletten uyandırma, uyarma.

²⁹⁹³ olduğına: kelimeye ğ harfinin noktası kullanılmamış.

²⁹⁹⁴ şıyānet: i. (a. şıyānet) Koruma, muhâfaza, himāye.

şıyānet etmek (eylemek): Korumak, himāye ve muhâfaza etmek.

²⁹⁹⁵ teḳavvī: i. (a. ḳuvvet “güçlü olmak”tan teḳavvī) Kuvvetlenme, kuvvet kazanma.

²⁹⁹⁶ ‘örf: i. (a. ‘urf) 1. Yasalarla belirlenmediği halde halkın kendiliğinden uyduğu âdet, gelenek. 2. Şeyhülislâmların, kazaskerlerin, yüksek mevkî ve pâyeli ulemânın giydiği, üzerine burma tülben sarılan kavuk.

²⁹⁹⁷ şer': i. (a. şer') 1. Şeriat, İslâm şeriati. 2. teşmil. Kânun.

(16) olacak şeyden hıfz ider. Ol ise ba‘zı mübâhların²⁹⁹⁸ ve hatarların²⁹⁹⁹ terki ile olur. İbn ‘Abbās radiya’l-lāhu ‘anhümā (17) buyurdu ki: ³⁰⁰⁰النَّفْيُ مَنْ يَنْفِي الشِّرْكَ وَالْكَبَائِرَ وَالْفَوَاحِشَ (Et-takī men yettakī eş-şirke ve’l-kebāir³⁰⁰¹ ve’l-fevāhiş³⁰⁰².) Ya’nî, takī³⁰⁰³ oldur ki kendini şirkden ve günāhu (18) kebāirden ve dilini zātını fevāhişden men‘ ile hıfz idendir. Zîrā aslı el-ittikādandır³⁰⁰⁴ iki kerre tā’nın teşdidiyle³⁰⁰⁵. (19) İki şey’in arasına hicāb³⁰⁰⁶ itmekdir. Meşelā ittikā bitürsihi dinür. Ya’nî, anuñla kendiniñ arasına kalkānını³⁰⁰⁷ hicāb (20) idüp ardında kendini hıfz itdi. Andan hadîsde كُنَّا إِذَا اشْتَدَّ النَّاسُ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ³⁰⁰⁸ “Kunnā izā eştedde el-be’sü itteḳaynā bi-Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem.” (21) Ya’nî, kaçan üzerimize ceng şiddetli olsa Hâzret-i Resūl’i düşmān ile kendi aramıza hicāb ve kalkān iderdik. (22) Öyle olduğda el-müttakī

²⁹⁹⁸ mübâh: sıf. ve i. (Ar. ibāha “helâl saymak, helâl kılmak”tan mubâh) 1. din. Hakkında şer’i bir emir veya yasak bulunmayan, yapılması yâhut yapılmaması dince kişinin arzu ve isteğine bırakılan, câiz görülen (şey). 2. teşmil. Durum öyle gerektirdiği için yapılmasında sakınca olmayan (şey).

²⁹⁹⁹ hatar: i. (a. hatar) Tehlike, güvensizlik.

³⁰⁰⁰ 1. Eski, a.g.e., s. 133.

Begavî, Me‘âlimü’t-Tenzil, thk. Muhammed Abdullah el-Nemir, (y.y.y.: Dâru Taytibetü Li’n-neşri ve’t-tevzi’, 1417/1997), C. I, s. 60.

2. <https://al-maktaba.org/book/23578/77#p8> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 12:50.

Ahmed ibn Muhammed el-Thalabi, Kuran’ın Tefsirinin Vahiy ve Açıklaması, Dindarlık Bölümü, s. 142.

³⁰⁰¹ kebāir: i. (a. kebîre “büyük günah”ın çoğul şekli kebā’ir) Hakkında açık hüküm bulunan büyük günahlar, kebîreler.

³⁰⁰² fevāhiş: i. (a. fâhişe’nin çoğul şekli fevāhiş) 1. Kötülükler. 2. Fâhişeler.

³⁰⁰³ takī: sıf. ve i. (a. viḳāye “himâye etmek, siper etmek”ten takī) Haramdan, gūnahtan kaçınan, perhizkâr, ehl-i takvâ (kimse), müttakî.

³⁰⁰⁴ ittikā: i. (a. viḳāye “korumak, himâye etmek”ten ittikā’) 1. Sakınma, çekinme, içtinap. 2. Allah’tan korkma, Allah korkusu ile O’nun yapılmasını istemediği şeyleri yapmama.

³⁰⁰⁵ teşdîd: i. (a. şiddet “kuvvetli olmak”tan teşdîd) 1. Şiddetlendirme, şiddetini artırma. 2. Sağlamaştırma. 3. Arap alfabesinde, üzerine konduğu harfi iki defa okutan işâret (‘)ve bu işâreti yazma, şedde koyma.

³⁰⁰⁶ hicāb: i. (a. hicāb) 1. Utanma, sıkılma, mahcubiyet. 2. Perde, örtü, engel, hâil. 3. eski tıp. Organlar arasındaki ince zar. 4. tasavvuf. Gönülde hakkın tecellisine ve ilâhî hakikatleri görmeye engel olan ve insanı Allah’tan uzaklaştıran maddî, mânevî her şey.

hicāb duymak (etmek): Utanmak, sıkılmak, mahcup olmak.

³⁰⁰⁷ kalkān: i. (Eski Türk. kalkan – kalkang < Moğ. kalka) 1. Eski savaşlarda savaşçının kılıç, kargı, mızrak ve ok darbelerine karşı kendini korumak için sol elinde tutarak kullandığı siper. 2. mec. Arkasına sığınılacak şey, siper.

³⁰⁰⁸ 1. <http://islamport.com/w/amm/Web/4808/570.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 12:55.

2. Eski, a.g.e., s. 133.

Sâbit b. Hazm el-Endelüsî, ed-Delâ’il fi Garîbi’l-Hadîs, thk. Muhammed b. Abdullah el-Kannâs, (Riyad: Mektebetü’l-Abikân, 1422/2001), C. I, s. 233.

3. <https://al-maktaba.org/book/23692/255#p2> Erişim Tarihi: 31.01.2022, 12:58.

Muhammed El-Khudari, Resullerin Efendisinin Biyografisi, Yayımcı: Dar al-Fayhaa - Şam Baskısı: 2 - 1425 AH Parça sayısı: 1.

olan imtişāl³⁰⁰⁹ ve emru'l-lāh ile nehy itdiklerinden ictināb³⁰¹⁰ itmesini kendiyle cehennem (23) ateşiniñ arasına hicāb ider. Ve ba'zılar “Müttakī oldur ki kendi nefisini bir kimseden a'lā ve hayrlu görmez.” didiler. (24) Ve ba'zılar “Et-takvā, Hāḡ Te'ālī'niñ harām itdigini terk itmek ve farz itdigini edā itmekdir.” didiler. Ve ba'zılar (25) “Et-takvā, ma'şiyet³⁰¹¹ üzerine düşüp muşir olmağı terk itmekdir. Ve t̄a'ate³⁰¹² ma'zūr³⁰¹³ olmağı terk itmekdir.” didiler. (26) Ve ba'zılar “Et-takvā, seni Hālīḡ'niñ nehy itdiği şey'e düşmegi görmemekdir.” didiler. Ve ba'zılar “Et-takvā, Hāzret-i Resūl (27) şalla'l-lāhu 'aleyhi veselleme ve aşhābına uymağdır.” didiler. Ve ḡadīşde olan cemmā' et-takvā bu āyet-i kerīmedir. Kavlühū Te'ālā: ³⁰¹⁴ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
“İnna (28) 'l-lāhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-iḡsāni ve yenhā 'ani'l-faḡşā'i ve'l-münkeri.”³⁰¹⁵ Ya'nī Hāḡ Te'ālā 'adl ile iḡsāni emr idüp ve münker (29) ile faḡşādan nehy eyler. Ve ba'zılar “El-müttakī, kendide bir be's³⁰¹⁶ olmayanı bile terk ider.” didiler. Andan Hāḡ Te'ālā (30) müttakī olanları maḡşūş teşrīf ile yād eyledi. Zīrā takvāniñ maḡāmı şerīf ve 'azīzdir. Zīrā anlar hidāyet ile (31) ittifāḡ üzerinedirler. Eger kim

³⁰⁰⁹ imtişāl: i. (a. muşūl “benzetmek, şekil vermek”ten imtişāl) 1. Örnek olarak alıp ayak uydurma, uyma, uyulma. 2. Boyun eğip itāat etme, emre göre hareket etme.

imtişāl etmek (eylemek): Uymak.

³⁰¹⁰ ictināb: i. (a. cenb “itmek, uzaklaştırmak”tan ictināb) Kaçınma, sakınma, çekinme.

³⁰¹¹ ma'şiyet: i. (a. 'asy – 'isyān “âsī olmak”tan ma'şiyet) 1. Günah. 2. Âsīlik, itaatsizlik.

³⁰¹² t̄a'at: i. (a. t̄a'at) 1. Allah'ın emirlerine uyma, emredilene yapma. 2. İbādet, takvā.

³⁰¹³ ma'zūr: sıf. (a. 'uzr “affetmek; ayıbı çok olmak”tan ma'zūr) 1. Māzereti olan, özrü bulunan, özürlü. 2. i. din. Abdestini bozan devamlı bir rahatsızlığı olan kimse, özürlü.

maḡrūr: sıf. (a. ḡurūr “aldatmak”tan maḡrūr) “Aldanmış” Kendini beğenen, böbürlenlen, kibirli, gururlu, mutaazzım.

maḡrūr olmak: 1. Kendini beğenmek, böbürlenmek, gururlanmak. 2. (Güvendiğı bir şey veya kimseden dolayı) Büyüklük taslamak.

³⁰¹⁴ Kur'an, (Nahl) 16/90: “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder; hayasızlığı ve fenalığı da yasaklar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁰¹⁵ Kur'an, (Nahl) 16/90

inne: Şüphesiz.

Allāhe: Allah.

ye'muru: Emreder.

bi'l-'adli: Adaleti.

ve'l-iḡsāni: Ve iḡsāni.

ve yenhā: Ve meneder.

faḡşā'i: Edepsizlikten.

ve'l-münkeri: Ve fenalıktan.

münker: sıf. (a. inkār “bilmemek, reddetmek, hoş görmemek, yasaklamak”tan münker) 1. Ret ve inkār olunan, kabul edilmeyen. 2. Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen, makbul olmayan. 3. i. din. Dince uygun görülmeyen, câiz olmayan şey.

³⁰¹⁶ be's: i. (a. be's) 1. Zarar, mahzur, beis. (Kelime dilimizde beis şeklinde Türkçe kullanılışlara girmiştir.)

2. Güç, kuvvet.

be'is: i. (a. be's “şiddet; korku”dan) Zarar, sakınca, mahzur, be's.

müttakîlere fazl-i ihşân olmasa nice Haḫ Te‘ālā: ³⁰¹⁷ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “huden lil müttakîne” didi? Anlara bu (32) şeref ve ‘izzet kāfîdir. **Ve eger** dirseñ nice didi “huden lil müttakîne”? Anlar ise ehl-i hidāyetdirler. Şāhib-i Hāzin (33) dir ki: Ol bir ‘azîz cömerd kişiye أعزك الله وأكرمك (e‘azzeke’l-lāhu ve ekrāmeñ) demek gibidir. Ya‘nî, Allāh seni ‘azîz ve kerîm itsün. Andan (34) murādın olduğu ḥālden ziyāde olmasın dilemekdir. Ol اهْدِنَا الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ³⁰¹⁸ “İhdinā’ş-şırāṭe’l-müstaḫim.” demek gibidir. ³⁰¹⁹ Ya‘nî anlar ki ḡāib ³⁰²⁰ iken inanup taşdıḳ ³⁰²¹ iderler. Zîrā ĩmānın aşlı taşdıḳ, inanmaḳdır. **[16b]** (1) Andan ḳavlühü Te‘ālā: وَمَا أَنْتَ ³⁰²² “Ve mā ente bi mu‘minin lenā.” ³⁰²³ Ya‘nî sen bizim sözimize inanmazsın. Eger insān ĩmānı (2) inanmaḳ ma‘nāsından tefsîr iderse ĩmān ne artar ve ne eksilür. Zîrā inanmaḳ bir şey degildir ki (3) cismi olup artup eksilmesi bellü ola. Lākin ĩmān şer‘ ³⁰²⁴ dilinde dil ile iḳrār ³⁰²⁵ ve ḳalb ile (4) taşdıḳ ve farz olan ‘amelleri edā ³⁰²⁶ itmekdir. Bu

³⁰¹⁷ Kur‘ân, (Bakara) 2/2: “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”

huden: yol göstericidir.

lilmuttekine: müttakiler için.

³⁰¹⁸ Kur‘ân, (Bakara) 2/3: “Onlar gaybe inanırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁰¹⁹ Kur‘ân, (Bakara) 2/3

ellezîne: Onlar ki.

yu‘minüne: İnanırlar.

bi‘l-ḡaybi: Gaybda, gizlide.

ḡayb: i. (a. ḡayb) 1. Göz önünde olmayan, gözle görülemeyen, gizli olan şey, hal ve keyfiyet. 2. kısa. Gözle görülmeyen mânevî âlem, gayp âlemi.

³⁰²⁰ ḡāib: sıf. ve i. (a. ḡayb – ḡiyāb “kaybolmak”tan ḡā’ib) 1. Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan (şey). 2. Gözle görünmeyen âlem. 3. eski dilb. Üçüncü şahıs.

³⁰²¹ taşdıḳ: i. (a. şidḳ “gerçeği söylemek, gerçek olmak, doğru kabul etmek”ten taşdıḳ) 1. Gerçek olduğunu söyleme, doğru olduğunu bildirme, doğrulama. 2. Doğru ve yerinde bularak kabul etme, onaylama, onama, tasvip etme. 3. (Yetkili bir makam) İdârî ve hukûkî bir işlemi uygun bulduğunu imzâ ve mühürle bildirme.

³⁰²² Kur‘ân, (Yusuf)12/17: “Sen bize inanmazsın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁰²³ Kur‘ân, (Yusuf)12/17

ve mā: Fakat değilsin.

ente: Sen.

bi mu‘minin: İnanacak.

lenā: Bize.

³⁰²⁴ şer‘: i. (a. şer‘) 1. Şeriat, İslâm şeriatı. 2. teşmil. Kānun.

³⁰²⁵ iḳrār: i. (a. ḳarār “sâbit olmak”tan iḳrār) 1. Gizlemeyip açıklama, itiraf etme. 2. Kabul etme, tasdik etme. 3. (Dille) Bildirme, söyleme: “Dil ile ikrar, kalp ile tasdik.” 4. Tarıkata intisap etme, bir şeye bağlanma, biat etme.

³⁰²⁶ edā: i. (a. edā’) 1. Ödeme, verme. 2. Üzerine borç olan veya borç hükmünde bulunan şeyi yerine getirme, yapma, ifâ etme, icrâ etme.

edā etmek: 1. Ödemek, vermek. 2. Bir borç gibi üstüne düşen şeyi yerine getirmek, ifâ etmek.

ma'nadan oldukça artar ve eksilir. Ve bu erbāb-ı³⁰²⁷ (5) hadīşden ve gayrıdan ehl-i sünnet ve cemā'atın yoludur. İmdi bu ihtilāfın fā'idesi bu gelen cevābda (6) zāhir olur. **Mes'ele:** Çünkü kalbi ile inanup ve dil ile ikrār iden eger ĩmānın mūcibi³⁰²⁸ olan (7) namāz ve zekāt³⁰²⁹ ve orūc³⁰³⁰ ve hacc³⁰³¹ ve dīnīn bākī erkānını³⁰³² cem' idüp itmez ise aña mü'min dinür mi? (8) Yoısa dinmez mi? **Cevāb:** Bunda ihtilāf vardır. Ehl-i sünnet arasında aña mü'min dinilmez bu hadīş-i (9) şerīfīn mucibince. قال صلى الله عليه وسلم: لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن³⁰³³ (Kāle şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem: "Lā yeznī³⁰³⁴ ez-zānī³⁰³⁵ ĥīne³⁰³⁶ yeznī³⁰³⁷ ve hüve³⁰³⁸ mü'minūn³⁰³⁹.")) Bunda andan (10) ĩmānı nefy³⁰⁴⁰ itdi. Ya'nī, zinā³⁰⁴¹ iden zinā itdiği demde ol mü'min degildir. Ve ehl-i tevĥīdīn ekseri (11) ĩmānın ziyāde ve eksik olmasını inkār itdiler. Dirler ki: ĩmān kaçan ziyādelik ve

³⁰²⁷ erbāb: i. (a. rabb "sāhip"ın çoğul şekli erbāb) 1. Sāhipler. 2. Bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta, mâhir olan kimse.

³⁰²⁸ mūcib: sıf. (a. icāb "gerekirmek"ten mūcib) 1. Sebep olan, gerektiren. 2. i. Sebep, gerek, vesîle, icap, mūcep.

mūcib olmak: Sebep olmak, gerektirmek.

³⁰²⁹ zekāt: i. (a. zekāt "bereket, fazlalık; temizlik") İslām dīninin beş şartından biri olarak, sāhip olunan ve belli bir miktârı aşan mal ve paranın yoksullara dağıtılması gereken kırkta biri ve bunun yoksullara dağıtılması işi.

³⁰³⁰ orūc: i. (f. rûze > urûze > uruç > oruç) 1. İslām dīninin beş şartından biri olan, imsaktan güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklindeki ibâdet. 2. Dinlerde, ibâdet maksadıyla şartları bildirildiği şekilde belli bir müddet perhiz etme.

³⁰³¹ hac: i. (a. hacc) 1. İslām dīninde şer'an zengin sayılan her müslümanın ömründe bir defa kurban bayramı günlerinde belli usûllere göre Kâbe'yi ziyâret etmesi şeklindeki farz ibâdet. 2. Birçok dinde mukaddes sayılan yerlerin senenin belli günlerinde belli usûllere göre ziyâret edilmesi şeklindeki ibâdet.

³⁰³² erkān: i. (a. rukn "direk, esas"ın çoğul şekli erkān) 1. Bir şeyde temel durumunda olan taraflar, çok kuvvetli ve güçlü olan yönler, esaslar, direkler. 2. Bir topluluğun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler. 3. Âdet, yol yöntem, usûl, âdâp.

³⁰³³ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/002/0057.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:00.

Müslim, Sahîh-i Müslim, ĩmān Bahsi, 104.

³⁰³⁴ lā yeznī: Zinā etmez.

³⁰³⁵ ez-zānī: Zinā eden kimse.

³⁰³⁶ ĥīne: Esnada.

³⁰³⁷ yeznī: Zinā ettiği.

³⁰³⁸ ve hüve: Kendisi.

³⁰³⁹ mü'minūn: Mümin olarak.

³⁰⁴⁰ nefy: i. (a. nefy) 1. Sürgün etme, sürme, uzaklaştırma, sürgüne gönderme. 2. İnkâr etme, bulunduğu iddia edilen bir şeyin yokluğunu söyleme, varlığını kabul etmeyip aradan çıkarma. 3. din. Kelime-i tevĥīdın "ilāh yoktur" anlamındaki "Lā ilāhe" kısmı [İllallah "Ancak Allah vardır" kısmına ispat denir]. 4. eski. dilb. Olumsuzluk.

³⁰⁴¹ zinā: i. (a. zinā') Evlilik bağı ile bağı olmayan kadınla erkek arasındaki cinsel ilişki, nikāhsız birleşme.

eksiklik kabûl itdi? (12) Ol şek ve küfr³⁰⁴² icâb³⁰⁴³ ider. Ve ehl-i sünnetiñ ‘ulemâ’yı muhakkikler³⁰⁴⁴ ol ‘ayn³⁰⁴⁵ taşdîk ki inanmağdır. Ol ne artar (13) ve ne eksilür didiler. Velâkin imân şer‘i³⁰⁴⁶ artar ve eksilür. Meşelâ ‘amelleriñ ziyâdesiyle³⁰⁴⁷ artar ve eksik olması (14) ile eksilür. İmdi³⁰⁴⁸ bunun iki ihtilâfiñ arası cem‘ olmak mümkün oldı kitâb ve sünnet kavli üzre. Andan (15) ve imânıñ ziyâde ve eksik olması içün çok hadîşler vârid oldı. Aşlı lûğatdendir. **Ve andan** ba‘zı muhakkikler (16) taşdîk ki inanmağdır ol dahı artar ve eksilür didiler. Zîrâ vahdâniyete³⁰⁴⁹ bâ‘iş olan delâletlere (17) ve burhânlar³⁰⁵⁰ teemmül³⁰⁵¹ nazarıyla dikkat idüp çok bakıldıkda vahdâniyete Allâh kalbinde temekkün³⁰⁵² bulmağla artar ve ol (18) delâletler ile burhânlar teemmül nazarıyla bakmamağda eksilür. Öyle olduğda şiddikler³⁰⁵³ imânı ve gayrılar (19) imânından kavî ve şâbitdir. Zîrâ kendilerine şekk ve şübhe ‘arız³⁰⁵⁴ olmaz ve ne

³⁰⁴² küfr: i. (a. küfr “örtmek; inkâr etmek, inanmamak”) 1. Sövme, küfretme. 2. Sövme sözü, söverken kullanılan çirkin söz. 3. Allah’ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dînin esaslarına inanmama. 4. dîn. İslâm inanç esaslarına aykırı söz. 5. (Küfür ehli – ehl-i küfür tamlamalarından kısaltma yoluyla) Kâfirler. 6. Gerçeği örtme, nankörlük. 7. mec. Arapça’da “gece karanlığı” mânâsına gelen küfür kelimesi aynı zamanda mânevî karanlık, zulmet olarak da kabul edildiğinden dîvan edebiyatında sevgilinin saçının siyahlığını anlatmak için “zülf” ile birlikte kullanılmıştır.

³⁰⁴³ icâb: i. (a. vucûb “gerekli olmak”tan icâb) 1. Gerek, lüzum, iktizâ. 2. hukuk. Bir şeyin tasarruf hakkı üzerinde bir anlaşma yapılırken karşılıklı bildirilmesi gereken irâde beyanlarından önce söyleneni. 3. mantık. Bir hükümde yüklemle özne arasındaki bağın olumlu olması, olumlama. icâb etmek: Gerekmek, lâzım gelmek.

³⁰⁴⁴ muhakkik: i. (a. tahkik “gerçekleştirmek, sağlamlaştırmak”tan muhakkik) 1. Bir şeyin, bir olay veya durumun aslını esâsını, doğru olup olmadığını araştıran, gerçeği ortaya koyan, tahkik eden kimse. 2. Soruşturma yapan kimse, soruşturmacı. 3. Edisyon kritik yapan kimse. 4. tasavvuf. Mârifet ve keşif yoluyla varlıkların, meselelerin hakikatini bilme seviyesine erişen kimse.

³⁰⁴⁵ ‘ayn: i. (a. ‘ayn) 1. Göz. 2. Kaynak, pınar. 3. Bir şeyin aslı, kendisi, tâ kendisi, zâtı. 4. Gözle görülen şey, nesne, maddî varlık.

³⁰⁴⁶ şer‘i: sîf. (a. şer‘ “şeriat” ve nispet eki -î ile şer‘î) Şeriatla ilgili, şeriata uygun.

³⁰⁴⁷ ziyâde: sîf. (a. ziyâde) 1. Fazla, çok. 2. Lüzumsuz, boş. 3. (-den) Daha çok. 4. zf. Çok. 5. Artan miktar, geriye kalan kısım. 6. İlâve. 7. i. edeb. Müstezatlarda mısra sonuna eklenen kısa mısra. 8. mus. Mûsikîmizde eskiden koma karşılığında kullanılan terim.

³⁰⁴⁸ imdi: zf. (Eski Türk. amtı – amdı > emdi > imdi) 1. Bunun için, bu sebepten, bundan dolayı, o halde, öyle ise, binâenaleyh. 2. Şimdi.

³⁰⁴⁹ vahdâniyet: i. (a. vahdânî “birle ilgili”den yapma mastar eki -iyyet ile vahdâniyyet) Allah’ın ortağı ve benzeri bulunmaksızın tek oluşu, varlığının birliği.

³⁰⁵⁰ burhân: i. (a. burhân) 1. Kanıt, delil, hüccet, beyyine. 2. mantık. Bir hükmün, bir önermenin delil olarak kendisine dayandırıldığı, önceden doğru diye kabul edilmiş olan hüküm.

³⁰⁵¹ teemmül: i. (a. emel “ümit etmek”ten te’emmul) İyice, etraflıca düşünme.

³⁰⁵² temekkün: i. (a. mekânât “bir yeri, bir itibarı bulunmak”tan temekkun) Yerleşme, mekân tutma.

³⁰⁵³ şiddik: sîf. (a. şidk “doğru söylemek”ten şiddik) 1. Özü sözü doğru olan, asla yalan söylemeyen, sözünün eri, çok doğru, pek sâdık. 2. İlk halife Hz. Ebû Bekir’in lakabı. 3. i. tasavvuf. Hz. Muhammed’i ve onun Allah’tan getirdiği her şeyi tasdikte kemâle erişen, söylediği her sözü bizzat yaşayıp hal ederek peygamberlikten sonraki en yüce makâma erişen kimse, Allah’ın ermiş kulu, şiddikiyet makâmı ehli.

³⁰⁵⁴ ‘arız: sîf. (a. ‘arız “aslında olmayıp sonradan ortaya çıkmak”tan ‘arîz) Sonradan ortaya çıkan.

‘arız olmak: 1. Aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkmak. 2. (Hoş olmayan bir durum veya bir hastalık) Görülmeye başlamak, gelip çıkmak, musallat olma.

ka-demleri³⁰⁵⁵ vaḥdāniyetden (20) kayar. Ammā anlardan ġayr efrādü'n- nās ³⁰⁵⁶ anlar gibi degildir. 'Ākil³⁰⁵⁷ olana kifāyet ki Ḥazret-i Ebū Bekir raḍiya'l-lāhu 'anh (21) ḥazretiniñ taşdıķi şaḥābelerden ve efrād-ı ümmetden olanlarıñ taşdıķi ile berāber midir? Teemmül eyle. Ve ba'zılar ikrār (22) ile 'amel ĩmāndır dirler münāsebeti³⁰⁵⁸ yüzünden. Zīrā anlar ĩmāniñ şerāyi'ndendir³⁰⁵⁹. Ve aña delil çünki 'ameller ĩmānla (23) olur. Andan Ebū Hureyre'den rivāyet ile buyurdı ki: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ لِلْإِيمَانِ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، أَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ³⁰⁶⁰ (Kāle Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem "İnne lil ĩmāni biḍ'ūn ve (24) seb'üne³⁰⁶¹ şu'beten³⁰⁶² efḍalühā³⁰⁶³ kavlu lā ilāhe illa'llāh ve ednāhā³⁰⁶⁴ imāṭate el-ezā³⁰⁶⁵ 'aniṭ-ṭariķi ve'l-ḥayā'ü³⁰⁶⁶ şu'betün³⁰⁶⁷ mine (25) 'l-ĩmān.") buyurdı. Ya'nı, ĩmāniñ yetmiş altı yetmiş yedi faşla dalı vardır. Anlarıñ efḍali lā ilāhe illa'llāh dimekdir. Ednāsı (26) yol üzre olan taş ve ġayr eziyet iden şey'i kaldırmaķdır. Ve ḥayā daḥı ĩmāniñ bir faşlasıdır. Bunı Şaḥīḥayn'da (27) zıkr itdiler. Ve biḍ', bā'nıñ kesr ile üç ile onuñ arasında olan şayıdır. Ve'l-ḥayā', med ile utanmaķdır. Lākin luġatde ol (28) nefsi kabīḥ³⁰⁶⁸ olan

³⁰⁵⁵ ka-dem: i. (a. ka-dem) 1. Ayak. 2. Adım. 3. Uġur. 4. Yardanın üçte biri kadar olan, 30, 48 santim veya 12 parmaġa eşit İngiliz uzunluk ölçüsü, ayak.

kıdem: i. (a. kıdem) 1. Eskiden kalmış olma, geçmişı uzun zamāna dayanma, eskilik. 2. Bir kimsenin bir işte, bir memuriyet veya rütbede çalışmış olduġu zaman, berāber çalıştığı kimselere göre bir üstünlük teşkil eden hizmet süresi fazlalığı. 3. "Varlığının hiçbir tarz ve şekilde başlangıcı olmamak" anlamında Cenābıhakk'ın zātî sıfatlarındandır.

³⁰⁵⁶ efrād: i. (a. ferd'in çoġul şekli efrād) 1. Fertler, kişiler, kimseler. 2. Erler, er olan askerler, erat. 3. tasavvuf. Hz. Peygamber'e en mükemmel şekilde tâbi olmak sûretiyle ferdiyet tecellisine mazhar olan ve mükemmellikleri sebebiyle kutbu'l-aktâbın gözetimi dışında bulunan en seçkin veliler.

³⁰⁵⁷ 'ākil: sif. ve i. (a. 'aql "anlamak, bilmek"ten 'ākil) Akıllı (kimse).

³⁰⁵⁸ münāsebet: i. (a. nisbet "niteliklerini söylemek; ilgili, âit göstermek"ten munāsebet) 1. Yakınlık, ilgi, ilişki, alāka. 2. Uygun olma, uygunluk [Bu anlam daha çok deyimlerde ortaya çıkar]. 3. Sebep, vesile.

³⁰⁵⁹ şerāyi': i. (a. şerī'at'ın çoġul şekli şerāyi') Şeriatlar, şeriat hükümleri.

³⁰⁶⁰ 1. <https://www.hadiskitaplari.com/ara/?q=iman&p=2> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:07.

Nevevî, Riyazus Salihin, 684 Nolu Hadis; Buhârî, ĩmān 3; Müslim, ĩmān 58.

2. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/002/0035.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, 13:10.

Müslim, Sahih-i Müslim, ĩmān Bahsi, 35.

³⁰⁶¹ seb'ün: sif. (a. seb'in – seb'ün) Yetmiş, yetmişinci [Eski metinlerde ve bilhassa vakfiyelerde geçer].

³⁰⁶² şu'be: i. (a. şu'be) 1. Bölük, takım, kol. 2. Bir kuruluş veya kurumun ana kuruluşu baġlı olan daha küçük alt bölümlerinden her biri. 3. Okullarda sınıfların bölünmüş olduġu kısımların her biri. 4. biyo. bota. Hayvan ve bitkilerin ayrıldığı bölümlerden her biri, dal. 5. kısa. Askerlik şubesi. 6. eski. Dal, budak.

³⁰⁶³ efḍal: sif. (a. faḍl "faziletli olmak"tan efḍal) Çok (daha, en, pek) faziletli, çok üstün.

³⁰⁶⁴ ednā: sif. (a. denā'et "alçak olmak"tan ednā) 1. Çok (daha, en, pek) aşağı, âdî. 2. En küçük, en az, cüz'i.

³⁰⁶⁵ ezā: i. (a. ezā) Eziyet, sıkıntı verme, incitme, üzüntü, cefā, cevr.

³⁰⁶⁶ ḥayā': i. (a. ḥayā') 1. Utanma, sıkılma, utanç. 2. Ar, nâmus, edep. 3. tasavvuf. Kulun kusurlarından dolayı Allah'tan utanması, kulluk görevlerini Cenāb-ı Hakk'a lāyık görmemesi ve Allah'ın sevgisini kaybetmekten doğan korku ile kötülüklerden kaçınması hâli.

³⁰⁶⁷ şu'betün (Yazım yanlış olabilir.)

³⁰⁶⁸ kabīḥ: sif. (a. kubḥ "çirkin, kötü olmak"tan kabīḥ) 1. Çirkin. 2. Yakışsız, ayıp, kötü.

fi'lden kesmekdir. Anuñ için imāndan oldu. Anı kazandığı sebebiyle. Andan utancı hayā şahibi olan eger (29) ma'āşiden³⁰⁶⁹ bir şey' itse azarlanup³⁰⁷⁰ ta'zirlenür³⁰⁷¹ imāndan olmağla. Ve ba'zılar el-īmān, el-emn ki emīnlikdir andan olur. Anuñçün mü'min (30) olana mü'min demek oldu ki nefsi 'azābu'l-lāhdan emīn itmesi ile. Ve'l-İslām inkiyād ile huzū'dur³⁰⁷². Andan her imān (31) İslām olur. Ve her İslām imān olmaz tā anuñ kalbinde taşdīk olmayınca. Ve andan kişi zāhirde Müslümān görünür. (32) Bātında³⁰⁷³ taşdīk, inanmak yokdur. **Ve dahı** Ebī Hureyre'den rivāyet buyurdu. كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ وَلِقَائِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ الْآخِرِ³⁰⁷⁴ (Kāne Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem yevmen (33) bārizen lin nāsi, fe etāhu racūlūn fe kāle yā Resūlu'l-lāhu mā el-īmānū kāle en tū'mine bi'l-lāhi ve melā'iketihī ve kütübihī³⁰⁷⁵ ve resūluhu (34) ve likā'ihī ve tū'minu bi'l-ba'si'l-āhirī.) Bir gün Hāzret taşra, halkıñ yanına çıkıdı. Bir kimse gelüp “İmān nedir yā Resūlu'l-lāh?” (35) didi. Hāzret aña “Hāḡ Te'ālī'niñ birliğine ve melā'ikelerine ve kitāblarına ve peygamberlerine ve ölüp mezār (mezāra)³⁰⁷⁶ varmağā ve andan [17a] (1) kalkup mahşer³⁰⁷⁷ yerine varmağā inanup imān getürürseñ.” deyü buyurdu. Ol kişi ya أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ، لَا تُشْرِكَ (Yā Resūlu'l-lāh, mā el-İslām?) didi. (2) Hāzret aña بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ³⁰⁷⁸ (En ta'būdu'l-lāhe lā

³⁰⁶⁹ ma'āşī: i. (a. ma'şiyet'in çoğul şekli me'āşī) Günahlar, isyanlar.

³⁰⁷⁰ azar: i. (f. āzār “incitme”den) Çıkışma, paylama, tekdir.

³⁰⁷¹ ta'zīr: i. (a. 'azr “ayıplamak, kınamak”tan ta'zīr) 1. Azarlama. 2. İslām hukūkunda, hakkında belirli bir şer'i cezā (hadd-i şer'i) bulunmayan suçlardan dolayı bir suçluya devlet başkanı veya vekili tarafından verilen azarlama, sert bir tavır takınma, dayak veya hapis şeklindeki ihtar cezāsı.

³⁰⁷² huzū' - huḡū': i. (a. huzū') 1. Alçak gönüllülük, tevāzu. 2. din. ve tasavvuf. Allah'ın ululuğā karşısında boyun eğme [Daha çok huḡū ile birlikte kullanılır].

³⁰⁷³ bātın: i. (a. batn “iç taraf, karın” ve buṭūn “gizli olmak”tan bātīn) 1. İç yüz, dāhil, derūn, zamir. 2. Sır. 3. “Görünmeyen, gizli olan” anlamında esmā-i hüsnādan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. 4. sıf. ve i. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey).

³⁰⁷⁴ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/002/0047.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:10.

Buhārī, Sahih-i Buhārī, Kitabu'l-İman, 47-50.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/546> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:12.

Buhārī, Sahih-i Buhārī, 50.

³⁰⁷⁵ kütüb: i. (a. kitāb'ın çoğul şekli kutub) Kitaplar.

³⁰⁷⁶ (mezāra) Düzeltme notu.

³⁰⁷⁷ mahşer: i. (a. haşr “haşrolmak”tan mahşer) 1. din. Âhiret hayâtında bütün insanların, dünyâda yaptıklarının hesabını Allah huzûrunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer. 2. mec. Çok büyük kalabalık.

³⁰⁷⁸ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/002/0047.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:18.

Buhārī, Sahih-i Buhārī, Kitabu'l-İman, 47-50.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/546> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:20.

tuşrike bihi şey'en ve tuķime eş-şalāte el-mektūbete ve tueddiye ez-zekāte el-mefrūzate ve teşūme (3) Ramażāne.) buyurdu. Ya'nī, İslām nedir? Hāzret, "Hāķ Te'ālī'ye 'ibādet iderseñ bir şey'i aña şerīķ³⁰⁷⁹ koşmazsañ ve emr (4) olunan beş vakit namāzı vakit vaktiyle kılarasañ ve üzeriñe farz olan zekātı edā iderseñ ve Ramażān ayını (5) orūc tutarsañ." Andan ol kişi: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِحْسَانُ؟ (Yā Resūlu'l-lāh mā el-iḥsān?) قال الاحسان قال الإحسانُ (Kāle el-iḥsānū el-iḥlāşu fī'l-'ameli ve'l-murākabeti³⁰⁸⁰ (6) ve ḥüsñü't-tā'ate³⁰⁸¹) buyurdu. Ya'nī, iḥsān 'amelde ḥulūş³⁰⁸² idüp Hāķ Te'ālī'yi ḥāzır u nāzır görmektir. Zīrā öyle 'amel (7) ideniñ tā'ati güzel olur. Ki ḥadīşi okudılar. ³⁰⁸³ الإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ (El-iḥsānū en ta'būdu'l-lāhe keenneke terāhu fein lem tekūn terāhu fe innehu yerāke.) (8) İḥsān, 'ibādet iderken Hāķ Te'ālī'yi görür gibi müşāhede³⁰⁸⁴ itmekdir. Eger öyle itmezseñ ol seni görür gibi fikr ile (9) murākabe³⁰⁸⁵ itmekdir. Andan ol kişi: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ؟ (Yā Resūlu'l-lāh metā es-sā'atü?) didi. Hāzret aña ³⁰⁸⁶ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهُ بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ، وَلَكِنْ سَأَحْدِثُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا ³⁰⁸⁷ (Mā el-mes'ulū 'anhū bi a'leme mine's-sā'ilī³⁰⁸⁷ (10) velākin se'ūḥaddişūke³⁰⁸⁸ 'an

Buhari, Sahih-i Buhari, 50.

³⁰⁷⁹ şerīķ: i. (a. şirket "ortak olmak"tan şerīķ) 1. Ortak. 2. Arkadaş.

şerīķ koşmak: (Allah'a) Ortak koşmak, eş koşmak.

³⁰⁸⁰ murākabe: i. (a. raķābet "gözetmek, beklemek, korumak"tan murākabe) 1. Bakıp gözetme, göz altında bulundurma, denetleme, denetim, kontrol. 2. tasavvuf. Bir dervişin dış dünya ile ilişkisini kesip iç âlemine dalarak özünde hissettiği Allah'a yönelmesi ve O'nun huzûrunda kendini denetlemesi durumu.

³⁰⁸¹ tā'at: i. (a. tā'at) 1. Allah'ın emirlerine uyma, emredileni yapma. 2. İbādet, takvâ.

³⁰⁸² ḥulūş: i. (a. ḥulūş) 1. Hâlis ve saf olma, kalp temizliği. 2. Yaranma, yaltaklanma.

³⁰⁸³ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/137/1719-2.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:25.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu't-Tefsir, 1719-4777.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/546> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:27.

El-Buhari, Sahih-i Buhari, 4777.

³⁰⁸⁴ müşāhede: i. (a. şuhūd "göze görünmek, görmek"ten müşāhede) 1. Gözle görme. 2. Gözlem. 3. Gözlem sonucunda varılan görüş, kanaat, teşhis. 4. tasavvuf. Yaratana yaratılmışta, Hakk'ı halkta görme, her zerrede Cenâbıhakk'ın varlığına şâhit olma.

müşāhede etmek (eylemek): Görmek, gözlemek.

³⁰⁸⁵ murākabe: i. (a. raķābet "gözetmek, beklemek, korumak"tan murākabe) 1. Bakıp gözetme, göz altında bulundurma, denetleme, denetim, kontrol. 2. tasavvuf. Bir dervişin dış dünya ile ilişkisini kesip iç âlemine dalarak özünde hissettiği Allah'a yönelmesi ve O'nun huzûrunda kendini denetlemesi durumu.

murākabe etmek: Bakıp gözetmek, gözaltında bulundurmak, denetlemek.

³⁰⁸⁶ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/137/1719-2.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:23.

Buhârî, Sahih-i Buhârî, Kitabu't-Tefsir, 1719-4777.

2. <https://dorar.net/hadith/sharh/546> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat:13:30.

El-Buhari, Sahih-i Buhari, 4777.

³⁰⁸⁷ sâ'il: i. ve sâf. (a. su'âl "sormak; dilenmek"ten sâ'il) 1. Soru soran kimse. 2. Dilenen kimse, dilenci.

³⁰⁸⁸ se'ūḥaddişūke: Sana bahsedeyim.

eşrāṭihā³⁰⁸⁹.) buyurdu. Ya ‘nī, ol kişi “Kıyāmet ne zamān kıpar yā Resūlu’l-lāh?” deyince Hāzret (11) aña “Anı su’āl iden şorılardan ziyāde bilür. Lākin saña ‘alāmetlerini söyleyim.” buyurdu. إذا ولدت الأمة ربّتها فذلك من أشراطها وإذا كانت العراة الحفاة رؤس الناس فذلك من أشراطها وإذا تطاول رعاء البهم في البنيان فذلك من أشراطها في خمس لا يعلمهن إلا الله ثم تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الأرحام وما تدري نفس بأي أرض تموت³⁰⁹⁰ (12) fezālike³⁰⁹² min³⁰⁹³ eşrāṭihā ve izā kāneti’l-‘urātü el-ḥufātü ru’ūsü’n-nāsi³⁰⁹⁴ fezālike min eşrāṭihā ve izā tetāvele ru’ā’ü³⁰⁹⁵ el-bühümü³⁰⁹⁶ (13) fi’l-bünyāni³⁰⁹⁷ fezālike min eşrāṭihā fī ḥamsin³⁰⁹⁸ lā ya‘lemuhünne³⁰⁹⁹ illa’l-lāhe³¹⁰⁰ şümme³¹⁰¹ telā³¹⁰².” Resūlu’l-lāh şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem “İnna’l-lāhe ‘indehu (14) ‘ilmü’s-sā’ati ve yunezzilu’l-ğayşe ve ya‘lemu mā fi’l-erḥāmi ve mā tedri nefsün māzā teksibu ğaden ve mā tedri nefsün (15) bi eyyi arzın

³⁰⁸⁹ ‘an eşrāṭihā: İşaretlerinden.

eşrāt: i. (a. şeraṭ “nişan”ın çoğul şekli eşrāt) [Tekili dilimizde kullanılmamıştır] Belirtiler, alāmetler, nişanlar.

³⁰⁹⁰ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/002/0009.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 17:30.

Müslim, Sahîh-i Müslim, İmân Bahsi, 9.

³⁰⁹¹ rabbetehā: Efendisini.

³⁰⁹² fezālike: İşte bu.

³⁰⁹³ min: Bir tanesidir.

³⁰⁹⁴ ru’ūsü’n-nāsi: İnsanların başı.

ru’ūs: i. (a. re’s’in çoğul şekli ru’ūs) 1. Başlar, şahıslar, kimseler. 2. Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, tımar ve zeāmet sāhipleriyle vilāyet kadıları gibi üst kademedeki görevlilerin dışında kalan bütün devlet memurlarının tâyin işlemlerini gösteren resmî yazı. 3. Medrese tahsilini ve yedi senelik mülâzımlık hizmetini bitirdikten sonra girdikleri imtihanda başarılı olanlara verilen berat ve müderrislik pâyesi.

³⁰⁹⁵ ru’ā’ü: Çobanları.

³⁰⁹⁶ el-bühümü: Koyunlar.

bühüm: (behme’nin c.) Kuzular, oğlaklar, buzağılar.

³⁰⁹⁷ fi’l-bünyāni: Binā dikmekte.

bünyān: i. (a. bunyān) Yapı, binā.

³⁰⁹⁸ fī ḥamsin: 5’te.

ḥamsin: sıf. (a. ḥamsin – ḥamsün) 1. Elli, ellinci. 2. i. Halk takvimine göre kış mevsiminin, erbain denem 40 günlük karakıştan sonra gelen ve 31 Ocak’ta başlayıp elli gün süren ikinci devresi.

³⁰⁹⁹ lā ya‘lemuhünne: Onları kimse bilmez.

³¹⁰⁰ illa’l-lāhe: Allah’tan başka.

³¹⁰¹ şümme: zf. (a. şümme) Sonra.

³¹⁰² telā: Okudu.

temütü”³¹⁰³) buyurdu. Ya’nî, “Kaçan ki hălâyık³¹⁰⁴ ağasını³¹⁰⁵ toğurur ol kıyâmet ‘alâmetlerindendir. Murâd, kişi kendi (16) hălâyığını tutar andan evlâd getürür ol uşak³¹⁰⁶ hălâyığın hem oğlu ve hem ağası olur. Ve çıplak yalın ayak (17) gezen dinilir. Ululanup halka baş ve hâkim³¹⁰⁷ olurlar. Ol da kıyâmet ‘alâmetlerindendir. Ve çölde gezen koyun ve kuzu (18) çobanları māl-dâr³¹⁰⁸ olup yüce saraylar yaparlar. Ol da kıyâmet ‘alâmetlerindendir. Lâkin bu beş şey’i ancak Hâk Te’âlâ (19) bilür. Birisi

³¹⁰³ Kur’ân, (Lokman) 31/34: (Kıyamet) saatin(in) ilmi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru (dilediği miktar ve şekilde) O indirir. Rahimlerde ne olacağını O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) haberdardır. (Âyetin tamamı alınmamıştır.)

inna’l-lâhe: Şüphesiz Allah.

inne: Şüphesiz.

‘indehu: Onun yanındadır.

‘ilmu: Bilgisi.

sâ’ati: Saatin.

ve yunezzilu: Ve O yağıdır.

ğayşe: Yağmuru.

ve ya’lemu: Ve bilir.

mâ: Olanı.

erhâmi: Rahimlerde.

ve mâ: Ve.

tedrî: Bilmez.

nefsün: Hiç kimse.

mâzâ: Ne.

teksibu: Kazanacağını.

ğaden: Yarın.

bi eyyi: Hangi.

arđın: Yerde.

arż: i. (a. arż) 1. Yeryüzü, dünya. 2. Toprak. 3. Memleket, diyar.

temütü: Öleceğini.

³¹⁰⁴ hălâyık: i. (a. hălâ’ik “yaratıklar, insanlar”dan) [Kelime sözlüklerde bu şekilde açıklanmaktaysa da anlam bakımından bu etimoloji uygun görünmemektedir; kelimenin başka bir kökten türemiş olması muhtemeldir] Esir edilmiş veya satın alınmış kız, kadın.

³¹⁰⁵ ağa - aka: i. (Moğ. ākā) halk ağzı. 1. İleri gelen yaşlı kimseler için kullanılan hitap ve unvan sözü. 2. Büyük erkek kardeş, ağabey, ağa.

ağa: i. (Moğ. ākā “ağabey”) [Kelime batı dillerine ve āgā şeklinde Arapça ve Farsça’ya da geçmiştir] 1. Genellikle köy ve kasabalarda sözü geçen, nüfuzlu, zengin kimse. 2. Büyük, hatırı sayılan, saygı gösterilen, kerem sâhibi halk adamı. 3. Halk arasında saygı değer kimselere hitap ederken bey, beyefendi yerine kullanılan ve daha çok ismin sonuna getirilen hitap sözü, aga. 4. halk ağzı. Büyük erkek kardeş, ağabey, aga. 5. halk ağzı. Koca, eş. 6. Eskiden konaklarda çalışan hizmetkârların başı. 7. târih. Osmanlı askerî ve idârî teşkilâtında bâzı mevki ve rütbe sâhiplerine verilen unvan.

³¹⁰⁶ uşak: i. (Eski Türk. uşak “küçük” < *uşa-mak “ufalamak”) [1. ve 2. anlamlar sonradan ortaya çıkmıştır] 1. Erkek hizmetçi. 2. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Şuranın veya buranın halkından olan erkek. 3. E. T. Türk. ve halk ağzı. Çocuk.

³¹⁰⁷ hâkim: sıf. (a. hukm “hükmetmek”ten hâkim) 1. Hükmeden, buyruğunu yürüten, hâkimiyet kurmuş olan, egemen. 2. Baskın durumda olan, diğerlerinden daha başta gelen. 3. Bir yeri yüksek bir açı ile gören. 4. i. hukuk. Yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları hukûka göre halletmek ve adâleti gerçekleştirmek üzere devlet tarafından tâyin edilen kimse, yargıç.

³¹⁰⁸ māl-dâr: sıf. ve i. (a. māl ve f. -dâr “sâhip ve mâlik olan” ile māl-dâr) Mal sâhibi, varlıklı (kimse), zengin.

kıyâmetiñ kopması ve birisi gökden yağmuruñ indirmesi ve birisi ana rahmindeki³¹⁰⁹ erkek ya dişi mi ve birisi (20) kişiniñ yarın kazanacağı ve birisi kişiniñ ölümde kangı yerde vefât³¹¹⁰ idecegi. Bunları Hâk Te‘ālâ bir kûluna bildirmedi.” (21) buyurdıklarında ol kişi kalkup gidince Hâzret bize ol Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâmdır. Halka dînlerini öğretmege geldi, (22) buyurdu. Ve bunuñ efrâdı Müslim’de Hâzret-i ‘Ömer ibn Hattâb’dan vârid olan hadîs bu ma‘nâdadır. **Qavlühü Te‘ālâ:** بِالْغَيْبِ “Bi’l-ğaybi.” (23) Ya‘nî gâib iken ve bu maşdardır³¹¹¹. İsm yerinde kondı. Zîrâ gâib olan şey’e gâyb dinür. Ve ol her şey ki gözden (24) gâib ola, aña gâyb dirlir. İbn ‘Abbâs radiya’l-lâhu ‘anhümâ الغيب كل ما أمرت بالإيمان به مما غاب عن بصرك من الملائكة والبعث والجنة والنار والصراف والميزان³¹¹² (El-ğaybü külle mâ ümirtü bi’l-îmâni bihi mimmâ gâbe ‘an başarîke mine (25) ‘l-melâ’iketi ve’l-ba‘şı³¹¹³ ve’l-cenneti ve’n-nâri³¹¹⁴ ve’s-şirâti ve’l-mizâni³¹¹⁵.) buyurdu. Ya‘nî, gâyb seniñ inanup îmân itdigiñdir (26) hâk olduğına gözünñden gâib iken. Anlar melâ’ikeler ve kıyâmet günü ve cennet ve cehennem ve şirât³¹¹⁶ ve mizândır. Ve (27) ba‘zılar bunda zîkr olunan gâyb, ol Allâh Te‘âlî’dir didiler. Ve ba‘zılar “El-ğayb, Qur‘ân’dır.” didiler. Ve ba‘zılar “El-ğayb, (28) âhiretdir.” didiler. Ve ba‘zılar “El-ğayb,

³¹⁰⁹ rahm: i. (a. rahm) 1. Memelilerde yavrunun içinde oluştuğu ve doğuncaya kadar büyüüp geliştiği ana karnındaki etten torba, döl yatağı. 2. (Anne tarafından) Akrebâ, hısım.

³¹¹⁰ vefât: i. (a. vefât) Ölüm, ölme.

vefât etmek: Ölmek.

³¹¹¹ maşdar: i. (a. şudür “sâdır olmak, meydana çıkmak”tan maşdar) 1. Bir şeyin çıktığı, sudur ettiği yer, kaynak, memba. 2. dilb. Fiilin zaman ve şahıs belirtmeden oluş ve kılış anlatan isim şekli, fiil ismi; -mak / -mek ekiyle yapılır.

³¹¹² <http://islampoint.com/w/tfs/Web/33/9.htm> Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 20:05.

Al-Khazen, Abu Al-Hasan Ali bin Muhammed bin İbrahim bin Omar Al-Shehi, Al-Tafsir web sitesi <http://www.altafsir.com>

³¹¹³ ba‘ş: i. (a. ba‘ş) 1. Yollama, gönderme. 2. Allah’ın insanları dîne dâvet için peygamber göndermesi. 3. Yeniden dirilme, diriltme.

³¹¹⁴ nâr: i. (a. nâr) 1. Ateş, od. 2. Cehennem. 3. mec. Ateş gibi yakan duygu.

³¹¹⁵ mizân: i. (a. vezn “tartmak, ölçmek”ten mizân) 1. Tartı, ölçü âleti, terâzi. 2. Ölçü, mikyas. 3. din. Mahşer günü herkesin dünyâda yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği mânevî terâzi. 4. astro. Burçlar kuşağındaki on iki burçtan Başak ile Akrep burçları arasında bulunan yedinci burç, Terâzi burcu. 5. mat. Bir problemin çözümünü veya bir hesâbın doğruluğunu kontrol etmek için yapılan işlem, sağlama. 6. ticâret. Bir tüccarın işlerini ve ticârî durumunu kontrol etmek maksadıyla belirli zamanlarda yaptığı hesap özeti.

³¹¹⁶ şirât: i. (a. şirât) 1. Yol, düz yol. 2. din. kısa. Sırat köprüsü.

şirât köprüsü: 1. din. İslâm inanışına göre, âhirette cehennem üzerinde kurulacak olan, müminlerin üstünden kolayca geçerek cennete gireceklerine, kâfirlerin ise üzerinden cehenneme düşeceklerine inanılan köprü. 2. mec. Maddî ve mânevî anlamda çok sarp ve tehlikeli yol.

vaḥyidir³¹¹⁷.” didiler. Ve ba‘zılar “El-ğayb, qaderdir³¹¹⁸.” didiler. Ve ‘Abdu’r-raḥmān ibn Yezīd (29) dir ki: كُنَّا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَذَكَرْنَا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ وَمَا سَبَقُونَا بِهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَنْ أَمَرَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ بَيْنَا لِمَنْ رَأَاهُ، وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ، مَا مِنْ أَحَدٍ أَفْضَلَ مِنْ إِيْمَانٍ بِغَيْبٍ، ثُمَّ قَرَأَ: (Künnā ‘and ‘Abdu’l-lāh bin Mes‘ūd fezkürnā aṣḥāb-ı Muḥammed ve mā sebekūnā bihi qāle ‘Abdu’l-lāh ibn Mes‘ūd enne Emera Muḥammed (30) ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem kāne beyyinen limen ra’āhū ve ellezī lā ilāhe ḡayruhu mā min eḥadin efḍālū min īmāni bi-ḡaybi šümme qarā’e elif-lām-mīm (31) zālike’l-kitāb lā raybe fīhi ilā qavlühū ülä’ike hümū’l-müfliḥūne³¹²⁰.) Ya’nī, ‘Abdu’l-lāh ibn Mes‘ūd’un yanında idik. Ḥazret-i Resūl’ün (32) aṣḥābının müzākeresi³¹²¹ geldi. Biz didik “Ne bahtlı imiş anlar ki bizlerden evvel mübārek cemāliyle³¹²² müşerref³¹²³ oldılar”. ‘Abdu’l-lāh ibn Mes‘ūd (33) buyurdu ki: Ḥazret-i Resūl’ün umūri, mu‘cizātı³¹²⁴ mübārek cemālin görenlere bellū³¹²⁵ ve āşikāre³¹²⁶ idi. Ol Allāh ḥaḳḳıçün³¹²⁷ ki andan ḡayrı (34) Tañrı yoḳdur. Ḡayba īmān idenlerden efḍal bir kimesnenin³¹²⁸ īmānı yoḳdur. Andan اَلْمَ ذَلِكُ الْكِتَابُ مُفْلِحُونَ (elif-lām-mīm zālike’l-kitāb

³¹¹⁷ vaḥyī: i. (a. vaḥy) Bir emir veya hükmün Allah tarafından peygamberin kalbine bildirilmesi ve bu yolla gelen ilāhī haber.

³¹¹⁸ qader: i. (a. qader) (Zamānı ve oluş biçimiyle her şey hakkında) Allah tarafından ezelde tāyin ve tespit edilmiş hükümlerin bütünü, alın yazısı [Bu hükümlerin oluş hâline gelmesine kazā denir. Kazā ve kader Cenābıhakk’ın takdīri ve bu takdīrin olay şeklinde ortaya çıkmasıdır].

³¹¹⁹ Eski, a.g.e., s. 137.

Saīd b. Mansūr, es-Sünen Saīd b. Mansūr, thk. Sa’d b. Abdullah b. Abdülazīz Âl-i Humeyyid, (y.y.y., 1417/1997), C. II, s. 542, nr. 180.

³¹²⁰ müfliḥ: sıf. (a. iflāḥ “felāḥ bulmak”tan muflīḥ) Selāmete çıkan, kurtulan, felāḥ bulan.

³¹²¹ müzākere: i. (a. zıkr “hatırlamak, bildirmek”ten muzākere) 1. Bir konu üzerinde karşılıklı görüşme, fikir alış verişinde bulunma. 2. Öğretmen tarafından yapılan sözlü sınav, sözlü. 3. Öğrencilerin kendi aralarında yaptıkları soru-cevap şeklindeki ders veya sınav hazırlığı.

³¹²² cemāl: i. (a. cemāl) 1. Güzellik. 2. Yüz güzelliği, güzel yüz. 3. din. Allah’ın lutfedici sıfatlarının bütünü ve bu sıfatlarının gereği olarak güzellik ve rahmetle tecellisi.

³¹²³ müşerref: sıf. (a. teşrīf “şeref vermek, şereflendirmek”ten muşerref) Şeref kazanmış, şereflenmiş, şerefli.

müşerref olmak: 1. Şeref kazanmak, şereflenmek. 2. (Nezâket ifâdesi olarak) Tanışmış olmaktan dolayı şeref duymak, tanışmış olmak.

³¹²⁴ mu‘cizāt: i. (a. çoḡul eki -āt ile) Mücizeler.

³¹²⁵ bellū: sıf. (Eski Türk. belgü “alâmet, nişan”dan belgü+lü > *belülü, E. T. Türk. bellū > belli) 1. Anlaşılabilecek ve görülecek şekilde açık olan, meydanda, âşikâr, zâhir. 2. Herkesçe bilinen veya bilinmesi mümkün olan, bilinmedik tarafı bulunmayan, mālûm, mâruf. 3. Belirli, tespit edilmiş, muayyen.

³¹²⁶ âşikāre: sıf. (f. âşkār – âşkäre) 1. Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vâzıh, bâriz. 2. zf. Açıkça, açık bir şekilde.

³¹²⁷ ḥaḳḳıçün: ḥaḳkı için: “... üzerine and olsun ki” anlamında yemin sözü.

³¹²⁸ kimesne: i. (< kim+ise+ne) E. T. Türk. Kimse.

müflihün³¹²⁹) gelince kadar (35) okudu. ³¹³⁰وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ “Ve yuķimüne’ş-şalâte.”³¹³¹
Ya’nî beş vakit namāzı vakit vaktiyle yolları ve erkânlarının tamāmıyla kılmaga
müdāvem³¹³² iderler. **[17b]** (1) Ve farzlarından ve sünnetlerinden ve ādāblarından³¹³³
birine hālel³¹³⁴ gelmeden hıfz iderler. Murād beş vakit namāzdır. Velākin (2) الصلوة (eş-
şalâte) luġatde du’ādır ve rahmetdir. Zīrā kavluhū Te’ālā: ³¹³⁵وَصَلِّ عَلَيْهِمْ “Ve şalli
‘aleyhim.”³¹³⁶ Ya’nî, anlara du’ā³¹³⁷ eyle. Ve aşlı yumuşatmağdır. (3) Zīrā صليت العود
“şalleyte’l-‘ūde³¹³⁸” dirler. Ya’nî çubuğı yumuşatdım. Andan المصلى “El-muşalli³¹³⁹”.
Ya’nî namāz kılan derūnı yumuşayup (4) huşū³¹⁴⁰ ve hużū‘ ider. والصلوة (Ve’ş-şalâte).
Maḥşūş-ı kıyām³¹⁴¹ ve rükū‘³¹⁴² ve sücūd³¹⁴³ ve ku‘ūd³¹⁴⁴ ile olan fi‘le ismdir. Ve du’ādır

³¹²⁹ müflihün: (a.sıf. müflih’in c.) İflāh olanlar, felāh bulanlar, selāmete çıkanlar.

³¹³⁰ Kur’ān, (Bakara) 2/3: “Namazı dosdoğru kılarlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹³¹ Kur’ān, (Bakara) 2/3

ve yuķimüne: Ve ayakta tutarlar, ve kılarlar.

eş-şalâte: Namazı.

³¹³² müdāvem³¹³²: i. (a. devām “sürekli ve kararlı olmak”tan mudāvem³¹³²) 1. (İş için) Devamlı yapma, ara vermeden, yılmadan sürekli çalışma. 2. (Okul, iş yeri vb.ne) Aksatmadan sürekli gidip gelme, devam etme.

müdāvem³¹³² etmek: Devam etmek, devamlı olmak, sürekli çalışmak.

³¹³³ ādāb: i. (a. edeb “terbiye, güzel ahlāk”ın çoğul şekli ādāb) 1. Davranışlarda ve karşılıklı ilişkilerde alışılmış usûllere, ahlāk ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar, âdet, yol yordam, yol erkân, yol sıra. 2. Törelere, gelenek ve görenekler, yerleşmiş usuller.

³¹³⁴ hālel: i. (a. hālel) Bozukluk, eksiklik, fesat, noksan.

hālel gelmek: Zarar gelmek.

³¹³⁵ Kur’ān, (Tevbe) 9/103: “Ve onlara dua et.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹³⁶ Kur’ān, (Tevbe) 9/103

ve şalli: Ve du’a et.

‘aleyhim: Onlara.

³¹³⁷ du’ā: i. (a. du’ā) 1. Güçsüzlük ve ihtiyâcını ortaya koyarak Allah’a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz. 2. Bu maksatla hazırlanmış ibâre.

du’ā etmek: Allah’a yalvarmak.

³¹³⁸ ‘ūd: i. (a. ‘ūd) 1. Odun, ağaç. 2. Öd ağacı.

³¹³⁹ muşallî: sıf. ve i. (a. taşliye “duâ etmek, namaz kılmak”tan muşallî) Beş vakit namazını kılan (kimse).

³¹⁴⁰ huşū‘: i. (a. huşū‘) 1. Varlığının farkında olamayacak derecede kendini karşısında bulunduğu şeyin heybet ve câzibesine kaptırma. 2. Alçak gönüllülük gösterme, tevâzu. 3. din. ve tasavvuf. Allah’ın azameti karşısında kulun alçak gönüllü olup nefsinin hor ve hakir görmesi, yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Cenâbıhakk’a boyun eğmesi.

³¹⁴¹ kıyām: i. (a. kıyām) 1. Ayağa kalkma, ayakta durma. 2. Bir işe kalkışma, davranma, teşebbüs etme. 3. Baş kaldırma, karşı gelme, ayaklanma, isyan. 4. Namazda ayakta durma ve namazın ayakta kılınan kısmı. 5. din. Ölümünden sonra dirilip ayağa kalkma.

³¹⁴² rükū‘: i. (a. rükū‘) 1. Öne doğru eğilme, eğilerek saygı gösterme. 2. din. Namazda elleri dizlere dayayıp vücûdun belden yukarı kısmı yere paralel gelecek şekilde eğilme, namazın beş erkânından kıyamla secde arasında olanı.

³¹⁴³ sücūd: i. (a. sucūd) Secde etme, secde.

³¹⁴⁴ ku‘ūd: i. (a. ku‘ūd) 1. Oturma. 2. Namazın oturarak kılınan kısmı, kâde. 3. (Yabancı hükümdarlar için) Tahta çıkmak, cülûs etme.

(5) niyet³¹⁴⁵ ile oldukça. ³¹⁴⁶وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ “Ve mimmā razaknāhum”³¹⁴⁷. Ya‘nī, anlara verdığımız rızık³¹⁴⁸. Zīrā er-rızık naşibdir³¹⁴⁹ maldan ve evlāddan³¹⁵⁰ (6) ve gayrıdan. ³¹⁵¹يُنْفِقُونَ “Yunfiķūne”³¹⁵². Ya‘nī Hāk yoluna ve tātate hārc³¹⁵³ iderler. Şadaķa³¹⁵⁴ vermek ile zekāt ve nezr³¹⁵⁵ vermek (7) ile. Zīrā el-infāk³¹⁵⁶ kesr ile kiři kendi nefesine hārc itmekdir. Ve üzerine nafaķası³¹⁵⁷ vācib olanlara hārc itmekdir. (8) Ve cihāda³¹⁵⁸ hārc itmekdir eger üzerine vācib olursa. Ve tetāvvu‘³¹⁵⁹ şadaka vermekdir. Ve düşkün³¹⁶⁰ karındařları³¹⁶¹ (9) gözlemekdir. Bunların ķamusına hārc olunmak medħe sezādır, isrāf

³¹⁴⁵ niyet: i. (a. niyyet) 1. Bir şeyi yapmayı önceden kurma, zihinde tasarlama, yapmayı aklına koyma, yapmaya karar verme. 2. din. Namaz, oruĥ, abdest gibi ibādetlere başlarken bu ibādeti yapmaya karar verdiğini söyleme veya içinden geçirme. 3. kısa. Üzerindeki yazılardan duruma uygun hükümler çıkarmak amacıyla kur’a gibi çekilen, üstünde çeşitli sözler yazılı kâğıt parçası.

³¹⁴⁶ Ķur’ān, (Bakara) 2/3: “Kendilerine rızık olarak verdiğimizden.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁴⁷ Ķur’ān, (Bakara) 2/3

ve mimmā: Ve şeyden.

razaknāhum: Kendilerini rızıklandırdığımız.

³¹⁴⁸ rızık: i. (a. rızık) 1. Allah tarafından herkese takdir edilen nîmet. 2. Yiyecek, iķecek şey, azık. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde her ay sipāhîlere verilen maaş.

³¹⁴⁹ naşib: i. (a. naşb “birine bir şeyden pay vermek”ten naşib) 1. Bir kimsenin payına düşen şey, hisse. 2. Bir kimsenin elde edebildiği, sāhip olabildiği şey, behre. 3. Allah’ın bir kimseye tâyin ve kısmet ettiği şey, tâlih, baht. 4. Mānevî feyiz [Bilhassa Bektāşîlerde “tarıkata girme, bir Bektāşî babasına intisap etme” anlamında kullanılır].

³¹⁵⁰ evlād: i. (a. veled’in çoğul şekli evlād) [Türkçe’de tekil gibi de kullanılır] 1. Bir anne baba için kendi oğulları veya kızları. 2. Birinin soyundan gelen kimseler, soysop, sülâle, zürriyet. 3. (Belli bir topluluk veya yere göre) Varlığına, yetişmesine sebep olunan kimse (kimseler), oraya mensup olan fert (fertler). 4. ünl. Yaşı daha küçük olanlara karşı kullanılan hitap sözü.

³¹⁵¹ Ķur’ān, (Bakara) 2/3: “Allah yolunda harcarlar.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁵² Ķur’ān, (Bakara) 2/3

yunfiķūne: İnfak ederler.

infāk: i. (a. nefāk “tükenmek, azalmak”tan infāk) 1. Nafakasını verme, besleme, geçindirme, yedirip iķirme. 2. (Hak yolunda) Malını harcama, sarfetme.

³¹⁵³ hārc: i. (a. hārc) 1. Bir iş için harcanan para, masraf. 2. Resmî dâirelerce görülen işler için devlet veznesine ödenen para.

³¹⁵⁴ şadaka: i. (a. şadaka) 1. Karşılık beklenmeden sādece Allah rızası için fakirlere verilen para, mal vb. 2. Özellikle dilencilere verilen para. 3. din. Zekāt. 4. mec. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bahsedilen şeyden lutfen verilen ufak bir pay.

³¹⁵⁵ nezr: i. (a. nezr) 1. Şarta bağılı vaat, adak adama. 2. Adak.

³¹⁵⁶ infāk: i. (a. nefāk “tükenmek, azalmak”tan infāk) 1. Nafakasını verme, besleme, geçindirme, yedirip iķirme. 2. (Hak yolunda) Malını harcama, sarfetme.

³¹⁵⁷ nafaķa: i. (a. nafaķa) 1. Geçinmek için gerekli olan yiyecek, iķecek ve bunun için sarfedilen para. 2. Bir kimsenin geçindirmekle yükümlü olduğu kimse veya kimselere mahkeme kararı ile bağlanan aylık.

³¹⁵⁸ cihād: i. (a. cehd “çok çalışmak”tan cihād) İslām nizâmını yeryüzünde hâkim kılma ve bu nizâmı savunma maksadıyla din uğrunda ve Hak yolunda yapılan savaş, gazâ.

³¹⁵⁹ tetāvvu‘: i. (a. tav‘ “boyun eğmek, itâat etmek”ten tetāvvu‘) Farz ve vâciplere ilâve olarak nâfile ibādet yapma.

³¹⁶⁰ düşkün: sıf. ve i. (< düş-kün) 1. Güçsüz, kuvvetsiz kalmış, vücutķa düşmüş, kuvvetini kaybetmiş (kimse). 2. Eski durumunu kaybetmiş, geçim sıkıntısı içine düşmüş, refahını ve mutluluğunu yitirmiş (kimse), menkûp. 3. Seviyesi düşmüş, değerini ve şerefini kaybetmiş, âdî. 4. Bir şeye karşı aşırı ilgi duyan, kendini aşırı derecede kaptırmış olan, tutkun, müptelâ. 5. i. tasavvuf. Tarikatlarda (özellikle Bektāşîlik’te) tarikatın gerektirdiği âdap ve erkāna uymadığı için cezâlandırılan derviş.

³¹⁶¹ karındaş: i. (< karın+daş) halk ağzı. Kardeş.

degildir. Zîrâ isrâfdan³¹⁶² nehy olunmuştur harc (10) itmede. وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
³¹⁶³أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ “Ve’l-lezîne yu’minüne bi mâ unzile ileyke ve mâ unzile min
 kablike.”³¹⁶⁴ Anlar ki saña inen Kur’ân-ı ‘azîmü’s-şâna (11) ve senden evvel gelen
 peygamberlere inen Tevrât ve İncil ve Zebûr kitâblardan ve sâ’ir enbiyâya inen
 şuhûflara³¹⁶⁵ inanup (12) îmân getürdiler. Zîrâ bunlara inanup îmân getürmek vâcibdir.
³¹⁶⁶وَبِالْآخِرَةِ “Ve bi’l-âhireti.”³¹⁶⁷ Ya’nî kıyâmet gününe inanup îmân getürenler. (13)
 Murâd dârü’l-âhire³¹⁶⁸ ki soñra varacak ev ve anuñ âhiret deyü tesmiye olmasına bâ’is
 dünyâdan soñra olduğı içündür. (14) ³¹⁶⁹هُمْ يُؤْكِنُونَ “Hüm yûkinüne.”³¹⁷⁰ Ya’nî anlar
 bilüp inanurlar ki elbet olacağdır ve aña varılacağdır. Zîrâ يستيقنون (yestaykenün). Ya’nî
 tahkîkân³¹⁷¹ (15) olacağın bilürler. ³¹⁷²أُولَئِكَ “Ülâ’ike”³¹⁷³. Anlar ki şıfatları bu hâl
 üzredir. ³¹⁷⁴عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ “Alâ huden min rabbihim”³¹⁷⁵. Olar Rabb’ilerinden

³¹⁶² isrâf: i. (a. seref “haddi aşmak”tan isrâf) Gereksiz yere harcama, boşuna sarfetme, lüzûmundan fazla harcama, savurganlık.

³¹⁶³ Kur’ân, (Bakara) 2/4: “Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁶⁴ Kur’ân, (Bakara) 2/4

Ve’l-lezîne: Ve onlar ki.

yu’minüne: İman ederler.

bi mâ: Şeye.

unzile: İndirilen.

ileyke: Sana.

ve mâ: Ve şeye.

min: -den.

kablike: Senden önce.

³¹⁶⁵ şuhuf: i. (a. şahîfe’nin çoğul şekli şuhuf) Allah’ın Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’ân-ı Kerim isimleriyle bilinen dört büyük kitaptan başka bâzı peygamberlere gönderdiği vahiyleri ihtivâ eden sahîfeler, risâleler [Bunların tamâmının Hz. Adem’e 10, Hz. Şit’e 50, Hz. İdris’e 30 ve Hz. İbrâhim’e 10 sahife olmak üzere 100 adet olduğu rivâyet edilmektedir].

³¹⁶⁶ Kur’ân, (Bakara) 2/4: “Ahirete de ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁶⁷ Kur’ân, (Bakara) 2/4

ve bi’l-âhireti: Ve âhirete de.

³¹⁶⁸ dârü’l-âhire: Öteki dünya, âhiret.

³¹⁶⁹ Kur’ân, (Bakara) 2/4: “Kesin olarak inanırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁷⁰ Kur’ân, (Bakara) 2/4

hüm: Onlar.

yûkinüne: Kesinlikle inanırlar.

³¹⁷¹ tahkîkân: zf. (tahkîk’in tenvinli şekli) 1. Tahkik yoluyla, araştırmak sûretiyle. 2. Gerçekten, hakikaten.

³¹⁷² Kur’ân, (Bakara) 2/5: “İşte onlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁷³ Kur’ân, (Bakara) 2/5

ülâ’ike: İşte onlar.

³¹⁷⁴ Kur’ân, (Bakara) 2/5: “Rab’lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁷⁵ Kur’ân, (Bakara) 2/5

‘alâ: Üzeredirler.

huden: Bir hidâyet.

min: -nden.

rabbihim: Rableri-.

toğrılık (16) ve nūr ve irşād üzeredirler. ³¹⁷⁶ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Ve ülā’ike hümü’l-müfliḥüne.”³¹⁷⁷ Ancak anlardır cehennem nārından kurtulup cennet kazananlar. (17) Zīrā الفلاح (el-felaḥu)³¹⁷⁸ kişi maṭlūbına³¹⁷⁹ zafer³¹⁸⁰ bulmaqdır. Öyle olduğda anlar ki yüzlerine zafer kapısı açılıp maḫṣūdlarına³¹⁸¹ (18) irdiler. Ol kapu anlara kapanmadı. Ve الفلاح (el-felāḥ) beḳā ma’nāsına daḥı gelür. Andan şā’iriñ kavlinde **Şi’r:** (19) لو كان حي مدرك الفلاح / أدركه ملاعب الرماح (Lev³¹⁸² kāne ḥayyu³¹⁸³ müdrikü’l-felāḥ³¹⁸⁴ / Edrāke melā’ibü’r-rimāḥi.) **Şi’r:** Eger irseydi bāḳī kılmağa sağ / Mülā’ibü’r-rimāḥ (20) kalurdi her çağ. **Neşr:** Murādı Mālik ibn Ca’fer’in dünyāda bāḳī kalması dımeqdır. Bu ma’nadan olursa ülā’ike hümü’l-bāḳūn (21) olur. Ya’nī, cennetde bāḳī kalanlar anlardır. Ve’l-felāḥ, zafer ve sa’ādet³¹⁸⁵ ve ‘izzete³¹⁸⁶ irmekdir ve ğinādır³¹⁸⁷. Ve aṣle’l-felāḥ (22) yarmaqdır. Zīrā “İnne’l-ḥadīde bi’l-ḥadīde³¹⁸⁸ yeflaḥ.” dirler. Ya’nī, demir demir ile kesilüp yarılr. Ve bu ma’nasından (23) olursa أولئك هم المقطوع لهم بالخير في الدنيا والآخرة (Ülā’ike hümü’l-maḳṭū’³¹⁸⁹ lehüm bi’l-ḥayr fi’l-dünyā ve’l-āḥirete). Ya’nī, anlar ki dünyāda ve āḥiretde ancak ḥayra (24) irmek için kesilmişlerdir. **Bil ki** Hāḳ Te’ālī bu

³¹⁷⁶ Qur’ān, (Bakara) 2/5: “Ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁷⁷ Qur’ān, (Bakara) 2/5

ve ülā’ike: Ve işte.

hümü: Onlardır.

el-müfliḥüne: Umduklarına erenler.

³¹⁷⁸ felaḥ: i. (a. felāḥ) 1. Kurtuluş, selâmet. 2. Saâdet, bahtiyarlık, mutluluk. (Burada felaḥ olarak yazılmıştır.)

³¹⁷⁹ maṭlūb: i. (a. taleb “istemek”ten maṭlūb) 1. İstenilen, aranan, istek ve arzu duyulan, talep edilen şey. 2. Borç verilen ve zamânı gelince ödenmesi istenen alacak.

³¹⁸⁰ zafer: i. (a. zafer) 1. Savaşta kazanılan gâlibiyet, utku, nusret. 2. teşmil. Büyük gayret ve emek neticesinde elde edilen başarılı sonuç.

³¹⁸¹ maḫṣūd: sif. (a. ḫaṣd “yönelmek, niyet etmek”ten maḫṣūd) 1. Söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen. 2. i. İstenilen şey, amaç, gâye, maksat.

³¹⁸² lev: (a.e.) Olsa bile.

³¹⁸³ ḥayy: sif. ve i. (a. ḥayāt “canlı olmak”tan ḥayy) 1. Diri, canlı, hayat sâhibi (kimse). 2. i. “Bütün varlıkların hayat kaynağı, ebedî ve hakîkî hayat sâhibi” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

³¹⁸⁴ müdrik: sif. (a. idrāk “anlamak; yetişmek, elde etmek”ten mudrik) 1. Anlayan, kavrayan, akli eren, idrāk eden. 2. Bir yere erişen, ulaşan, vâsıl olan. 3. Yetişkin, olgun.

³¹⁸⁵ sa’âdet: i. (a. sa’âdet) Mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık.

³¹⁸⁶ ‘izzet: i. (a. ‘izzet) 1. Hürmet, saygı, ikram. 2. Kıymet, itibar, büyüklük, yücelik. 3. Mertebe ve rütbe yüksekliği, şeref. 4. Kudret, kuvvet.

³¹⁸⁷ ğinā: i. (a. ğinā – ğanā’) 1. Zenginlik. 2. Sâhip olduğu şeyle yetinme, fazlasını istememe, gözü tok olma, iktifâ etme. 3. Bıkkınlık, bezginlik, usanç.

³¹⁸⁸ ḥadīd: i. (a. ḥadīd) Demir.

³¹⁸⁹ maḳṭū’: sif. (a. ḳaṭ “kesmek”ten maḳṭū’) 1. Kesilmiş, kesik. 2. Fiyatı biçilmiş, değeri kesin olarak belirlenmiş, pazarlık kabul etmez, pazarlıksız. 3. Ölçü ve tartı ile satılmayan, götürü.

süreniñ mü'minler için dört âyet indirdi ve (25) kâfirler³¹⁹⁰ için iki âyet indirdi ve münâfıklar³¹⁹¹ için on üç âyet indirdi. Kâfirler için inen (26) ³¹⁹²إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا “İnne’l-lezîne keferû.”³¹⁹³ Ya’nî anlar ki Hakk’ı inkâr³¹⁹⁴ ile örtüp kâfir oldılar. Zîrâ el-küfr luğatdır. Setr³¹⁹⁵ ma’nâsına (27) örtmek gelür ve kapamağa gelür. “Kefertü’ş-şey’e.” Şey’i örtüp kapadım. Andan giceye kâfir dinür. Zîrâ karañluğı ile (28) kamu eşyâyı örter. İmdi el-küfr dört vech üzre gelür. Birisi küfür, inkâr oldur ki Hakk Te’âlî’yi aslâ bilmez. (29) Bu Fir’avn’uñ³¹⁹⁶ küfrü gibi ki ³¹⁹⁷مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي (Mâ ‘alimtü leküm min ilâhin gayri.)³¹⁹⁸ dimesiyle ya’nî benden gayr sizlere bir Tañrı olduğun bilmem. Ve (30) biri küfr-i cañûd³¹⁹⁹ ki ol kalbi ile Hakk Te’âlî’yi bilür, dili ile ikrâr itmez; Şeytân’ın küfrü gibi. Ve biri küfr-i ‘inâd³²⁰⁰ ol (31) Hakk Te’âlî’yi kalbi ile bilür ve dili ile ikrâr ider velâkin dînine girmez. Ol Ümeyye ibn eş-Şalt ve Ebî Tâlib küfr (32) gibi bu beyitleri

³¹⁹⁰ kâfir: i. ve sîf. (a. kufr “gerçeği örtmek, inkâr etmek”ten kâfir) 1. Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Allah’tan getirdiklerine inanmayan yâhut bunlardan birini inkâr eden kimse. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Tanımayan, bilmeyen kimse. 3. Yarı sitem, yarı sevgi sözü olarak kullanılır. 4. “Uğursuz, kahrolası” anlamında küfür sözü olarak kullanılır. 5. sîf. Dîvan edebiyâtında siyah (renk). 6. halk ağzı. Müslüman olmayanlara genel olarak verilen ad.

³¹⁹¹ münâfık: sîf. ve i. (a. nifâk “olduğundan başka türlü görünmek”ten munâfık) 1. İçi başka, dışı başka olan, özü sözüne uymayan, iki yüzlü, ara bozucu (kimse). 2. i. din. Allah’a, Peygamber’e ve diğer iman esaslarına inanmadığı halde inanmış gibi görünen ve öyle davranan kimse.

³¹⁹² Qur’ân, (Bakara) 2/6: “Küfre saplananlara gelince ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁹³ Qur’ân, (Bakara) 2/6

İnne: Elbette.

el-lezîne: ki.

keferû: İnkâr edenler.

³¹⁹⁴ inkâr: i. (a. neker “bilmemek, tanımamak”tan inkâr) Kabul ve tasdik etmeme, tanımama.

³¹⁹⁵ setr: i. (a. setr) 1. Gizleme, örtme, kapama. 2. tasavvuf. Kul ile Allah arasında hicap bulunması, tecellînin vâki olmaması hâli.

³¹⁹⁶ Fir’avn: i. (a. fir’avn) Firavun sözünün eski metinlerde geçen asıl şekli.

Firavun: i. (a. fir’avn’dan) 1. Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan [Özellikle Mûsâ peygamber zamânında yaşayan Mısır hükümdârına alem olmuştur]. 2. mec. Kibirli, benlikçi, hâin, zâlim ve despot kimse.

³¹⁹⁷ Qur’ân, (Kasas) 28/38: “Sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³¹⁹⁸ Qur’ân, (Kasas) 28/38

‘alimtü: Bilmiyorum.

leküm: Sizin için.

min: Hiçbir.

ilâhin: Bir Tanrı.

gayri: Benden başka.

³¹⁹⁹ cañûd: sîf. (a. cañd “bilerek inkâr etmek”ten cañûd) İsrar ve inatla inkâr eden.

³²⁰⁰ ‘inâd: i. (a. ‘and “gerçeği bildiği halde reddetmek”ten ‘inâd) 1. Dediğinden vazgeçmeme, ayak direme, direnme. 2. sîf. İnat etme huyunda olan (kimse), inatçı. 3. zf. Bir kimseye veya şeye karşı olarak.

dimedede. **Rubā'ī**³²⁰¹: ولقد علمت بأن دين محمد / من خير أديان البرية دينا / لولا الملامة والأحذار مسيئة: **Rubā'ī**³²⁰¹ / Ve lekad 'alimtū bi enne dīni Muḥammed / Min ḥayri edyāni'l-beriyyeti³²⁰² dīnen / Levlā³²⁰³ el-melāmetū³²⁰⁴ ve'l-ḥızāru (33) musi'eten / Lev cedtenī semihān bi-zāke mubīnen.) **Rubā'ī**: Ve ben bildim ki bu dīn-i Muḥammed'i yaqīn³²⁰⁵ ey yār / Çü³²⁰⁶ yeryüzinde her (34) dīnden ḥayırludur direm her bār³²⁰⁷ / Eger ki olmasa ḥalkıñ beni ta'n³²⁰⁸ itmesi her dem / Göreydiñ cümleden evvel pes³²⁰⁹ ikrār (35) itmem āşikār³²¹⁰. **Neşr**: Dördüncü küfr-i nifāk³²¹¹, ol diliyle ikrār ider ḳalbi ile i'tikād³²¹² idüp inanmaz. Bu nev'ilerin³²¹³ ḳamusı **[18a]** (1) küfrdür. Ve'l-ḥāşıl³²¹⁴ her kim Hāk Te'ālī'yi inkār itse veyā vaḥdāniyetin³²¹⁵ inkār itse veyā resūlüne indirdiği (2) şey'in birin inkār itse veyā Ḥazret-i Resūl'ün nübüvvetine inkār itse veyā peygamberlerden birine inkār itse ol (3) kāfirdir. Ve eger ol ḥalde ölürse yeri ceḥennemde muḥalledir³²¹⁶.

³²⁰¹ rubā'ī: sıf. (a. rubā' "dörder" ve nispet eki -ī ile rubā'ī) 1. Dörtlü. 2. edeb. Kendine mahsus aruz vezni kalıpları ile yazılan, genellikle tasavvufî, felsefî fikirleri, dünya görüşünü özlü bir şekilde anlatan dört mısralık nazım şekli, dübeyt. 3. eski dilb. Dört harfli mastar.

³²⁰² edyān: i. (a. dīn'in çoğul şekli edyān) Dinler.

beriyye: i. (a. ber' "yaratmak"tan beriyye) Yaratılmış olanlar, yaratıklar, mahlûkat.

³²⁰³ levlā: Olmasaydı.

³²⁰⁴ melāmet: i. (a. levm "kötülemek, ayıplamak"tan melāmet) 1. Azarlama, kınama, yerme, ayıplama, serzeniş.

2. tasavvuf. Giyim kuşam, zikir, âyin gibi yerleşmiş âdet ve törenlere önem vermeyip nefsi devamlı yermeyi, kınamayı, böylece halkın iltifatından uzaklaşarak Hakk'a yaklaşmayı esas alan anlayış.

³²⁰⁵ yaqīn: i. (a. yaqın "gerçekten bilmek"ten yaqīn) 1. Bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme. 2. Kesin ve sağlam bilgi. 3. tasavvuf. Herhangi bir delile bağlı olmaksızın sâdece imân kuvvetiyle âşikâr olarak görme, müşâhede ederek bilme.

³²⁰⁶ çü: edat. (f. çün > çü – çü) [Çün sözünün şiirde kullanılan kısaltılmış şekli] 1. Çünkü, mademki. 2. Gibi. 3. Ne vakit ki, vaktâ ki.

³²⁰⁷ bār: i. (f. bār) 1. Yük, ağırlık veren şey, sıklet. 2. Yemiş, meyve, mahsul, ber. 3. mec. Mânevî ağırlık, eziyet, keder, üzüntü. 4. Defa, kere.

³²⁰⁸ ta'n: i. (a. ta'n) 1. Kınama, ayıplama, yerme, zemmetme. 2. hukuk. Bir kimsenin birinin lehine veya aleyhine şahitlik etmesine engel olan akrabalık, menfaat birliği veya düşmanlık, uyuşmazlık vb. sebep. ta'n etmek: birl. geçişsiz fiil. (a. ta'n + Türk. etmek, eylemek) (-e) Kınamak, yermek, ayıplamak, zemmetmek.

³²⁰⁹ pes: zf. (f. pes) Şu halde, öyleyse, imdi.

³²¹⁰ āşikār: sıf. (f. āşkār – āşkäre) 1. Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vâzıh, bâriz. 2. zf. Açıkça, açık bir şekilde.

³²¹¹ nifāk: i. (a. nifāk) 1. İnsanlar arasında anlaşmazlıktan gelen ayrılık, ara bozukluğu. 2. İki yüzlülük, münafıklık.

³²¹² i'tikād: i. (a. 'akd "bağlamak, düğümlemek, sağlamlaştırmak"tan i'tikād) 1. İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan. 2. Bir dīnin, bir mezhebin ibâdet ve muâmelât dışındaki inanç kısmı. 3. İnanılan düşünce, inanç.

³²¹³ nev': i. (a. nev') 1. Cins, tür. 2. Sınıf. 3. Türü.

³²¹⁴ ve'l-ḥāşıl: bağl. (a. ve, harf-i târif el- ve ḥāşıl'dan ve'l-ḥāşıl) Sonuç olarak, sözün kısası, kısacası.

³²¹⁵ vaḥdāniyet: i. (a. vaḥdānī "birle ilgili"den yapma mastar eki -iyyet ile vaḥdāniyyet) Allah'ın ortağı ve benzeri bulunmaksızın tek oluşu, varlığının birliği.

³²¹⁶ muḥalled: sıf. (a. taḥlīd "ebedî kılmak"tan muḥalled) Gelip geçici olmayan, sürekli, kalıcı, ebedî.

Hak Te‘ālā aña mağfired³²¹⁷ itmez. Bu āyet ‘Arab’iñ³²¹⁸ müşriklerine³²¹⁹ (4) indi. Ba‘zılar Yahūdīlere indi, didi. ³²²⁰سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ “Sevā’ün ‘aleyhim.”³²²¹ Ya‘nī yanlarında berāberdir. ³²²²أَنْذَرْتَهُمْ “E enzertehüm.”³²²³ Ya‘nī ister señ (5) anları cehennem ‘azābıyla kōrhut ister kōrhutma yanlarında birdir. Zīrā el-inzār³²²⁴ kesr ile kōrhutmağdır ‘azāb ile. (6) Andan münzīr³²²⁵ kōrhudıcıdır. ³²²⁶أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Em lem tunzirhum lā yu’minūne.”³²²⁷ Ya‘nī, ister kōrhutma. Anlar inanup īmān getürmezler. (7) Bu āyet ezeli³²²⁸ ‘ilmü’l-lāhda kendilerine ‘azāb lāyık ve müsteħak³²²⁹ olan kavme indi. Andan anlarıñ īmāna gelmemeleriniñ sebebini (8) zıkr itdi. ³²³⁰خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ “Ḥatema’l-lāhü ‘alā kulūbihim.”³²³¹ Ya‘nī, Hak Te‘ālā anlarıñ kalblerini mühürledi. Anlar ne hayr

³²¹⁷ mağfired: i. (a. ğufrā’dan mağfired) Allah’ın lutuf ve merhamet ederek kullarının günahlarını affetmesi, bağışlaması, yarlığama.

mağfired etmek: (Allah bir kimseyi) Bağışlamak.

³²¹⁸ ‘Arab: i. (a. ‘arab) 1. Arap yarım adasından çıkıp yayılmış olan Sāmî bir kavmin adı. 2. Arap kavminden olan kimse. 3. Zenci. 4. teşmil. Derisi zenci gibi siyah renkli olan kimse. 5. Arabistan. 6. Fotoğrafın negatifi. 7. sıf. teşmil. Koyu esmer.

³²¹⁹ müşrik: i. ve sıf. (a. işrāk “ortak koşmak”tan müşrik) Allah’a ortak koşan, birden fazla tanrıya inanan kimse.

³²²⁰ Kur’ân, (Bakara) 2/6: “Onlar için birdir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²²¹ Kur’ân, (Bakara) 2/6

sevā’ün: Eşittir.

‘aleyhim: Onlara.

³²²² Kur’ân, (Bakara) 2/6: “Onları uyarsan da ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²²³ Kur’ân, (Bakara) 2/6

eenzertehüm: Onları uyarman.

³²²⁴ inzār: i. (a. nezr “sakınmak, ihtiyatlı davranmak”tan inzār) (Sonunun kötü olacağını haber vererek) Korkutma, ihtar edip çekindirme, sakındırma.

³²²⁵ münzīr: sıf. ve i. (a. inzār “korkutmak, sakındırmak”tan münzīr) Doğru yola sevk etmek için kötü yolda olanın başına gelecekleri haber vererek korkutan, korkutup sakındıran (kimse).

³²²⁶ Kur’ân, (Bakara) 2/6: “Uyarmasan da inanmazlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²²⁷ Kur’ân, (Bakara) 2/6

em: ya da.

tunzirhum: Uyarmasan da.

yu’minūne: İnanmazlar.

³²²⁸ ezeli: sıf. (a. ezel ve nispet eki -ī ile ezeli) 1. Başlangıcı olmayan, kadīm. 2. teşmil. Ezelden beri devam ediyormuş gibi eski olan, çok eski.

³²²⁹ müsteħak: sıf. (a. istiħkāk “hak etmek, hak kazanmak”tan müsteħik > müsteħak) 1. Hak etmiş, hak kazanmış, lāyık. 2. i. Bir kimsenin lāyık olduğu, hak ettiği cezâ veya mükâfat.

³²³⁰ Kur’ân, (Bakara) 2/7: “Allah, onların kalplerini mühürlemiştir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²³¹ Kur’ân, (Bakara) 2/7

ḥatema’l-lāh: (a.n.) “Allah sona erdiresin!” anlamında kullanılan bir dilek.

ḥateme: Mühürlemiştir.

Allāhu: Allah.

‘alā: Üzerini.

kulūbihim: Kalblerinin.

kulūb: i. (a. kalb’in çoğul şekli kulūb) Kalpler.

dilerler ve ne añlarlar. Ve hātmiñ³²³² (9) aşlı bir şey pek³²³³ bend itmekdir ki aña bir dahı bir şey' ne girer ve ne çıkar. Andan mektūbı mühürlemek gibi. Ve ehli's-sünnete (10) "Hakema'l-lāhü 'alā kulūbihim bi'l-küfr." didi. Ya'nī, Hāk Te'ālā ezeli' ilminde anlarıñ kalblerine küfri hüküm eyledi. Ġayr imāna gelmezler (11) ve kalbi mahşuş itdi mühürlemede. Zīrā her şey'i añlayup fehm³²³⁴ idecek yeridir. ³²³⁵وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ "Ve 'alā sem'ihim."³²³⁶ Ya'nī eşidecek kulağların (12) dahı mühürledi. Hāk'ı eşitmezler ve ne fehm menfa'atlenürler³²³⁷ anuñ ile. Zīrā kapandıkda eşitmeden men' olnur. Ve sem'i yalñız³²³⁸ (13) zıkr itdi. Murād cem'idir. Ba'zılar maşdardır ne teşniye³²³⁹ ve ne cem' olur didiler. ³²⁴⁰وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ "Ve 'alā ebşārihim ġışāvetun."³²⁴¹ Ya'nī (14) anlarıñ gözler[ine]³²⁴² perde, kapak çekdi ki kör olup Hāk'ı aşlā³²⁴³ görmezler. Ne āyātu'l-lāh ve ne delāil-i tevḥidi. Zīrā ġāşiyetü(15)'s-serc³²⁴⁴ dirler. Ya'nī, at egeriniñ örtüsü. وَلَهُمْ ³²⁴⁵عَذَابٌ عَظِيمٌ "Ve lehüm 'azābun 'azīm."³²⁴⁶ Ya'nī, āhiretde pek kavī, ulu 'azāb anlar

³²³² hātmiñ: i. (a. hātmiñ) 1. Bitirme, sona erdirmeye, tamamlama. 2. din. Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar ezberden veya yüzünden okuma. 3. Mühürleme, mühür basma, tahtim.

³²³³ pek: sıf. ve zf. (Eski Türk. berk "sağlam, kuvvetli"den "r" düşmesiyle bek > pek) 1. Sert, katı. 2. Sağlam, kavî. 3. zf. Çok, fazla, ziyâde.

³²³⁴ fehm: i. (a. fehm) Anlama, anlayış, idrak.

fehmetmek: birl. geçişli fiil. (Ar. fehm + Türk. etmek, eylemek) Anlamak, idrak etmek.

³²³⁵ Kur'an, (Bakara) 2/7: "Ve kulaklarını ..." Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²³⁶ Kur'an, (Bakara) 2/7

ve 'alā: Ve üzerine.

sem'ihim: Kulaklarının.

sem' - sem'i: i. (a. sem') 1. Duyma, işitme. 2. Söz dinleme. 3. Kulak.

³²³⁷ menfa'at: i. (a. nef' "faydalandırmak"tan menfa'at) Fayda, yarar, çıkar, kâr.

³²³⁸ yalñız: sıf. ve i. (Eski Türk. yalngus < yalng "çıplak") 1. Yanında başka biri bulunmayan, başkası ile birlikte olmayan (kimse). 2. Tek başına. 3. Sadece. 4. bağl. Fakat, ama.

³²³⁹ teşniye: i. (a. işneyn "iki"den teşniye) Bâzı dillerde tekil ve çoğul dışında yer alan bir kategori olup isimlerde iki varlığı, çekimli fiillerde iki kişiyi gösteren şekil, ikil.

³²⁴⁰ Kur'an, (Bakara) 2/7: "Gözleri üzerinde de bir perde vardır." Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁴¹ Kur'an, (Bakara) 2/7

ve 'alā: Ve üzerine.

ebşārihim: Gözlerinin.

ebşār: (a.i. basar'ın c.) Gözler, görme hassaları.

ġışāvetun: Perde inmiştir.

ġışāve: i. (a. ġışāve) Örtü, perde, zar, ġışā.

³²⁴² gözler[ine] Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

³²⁴³ aşlā: zf. (a. aşl'ın tenvinli şekli aşlen > aşlā) 1. Hiçbir vakit, hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat'iyen. 2. Soru cümlelerinden sonra tek başına kullanıldığı zaman ret ifâde eder ve "hayır" anlamında cevap sözü gibi kullanılır.

³²⁴⁴ ġāşiyetü's-serc: At eyerinin örtüsü.

ġāşiyet: i. (a. ġāşiyet) 1. Örtü, perde, zar. 2. At eyerinin altına örtülen sırmalı veya şerit süslemeli, sâhibinin servetine göre kıymetli taşlarla bezenmiş örtü, haşa.

serc: i. (a. sere) Eyer: "Serc-i feres: At eyeri."

³²⁴⁵ Kur'an, (Bakara) 2/7: "Onlar için büyük bir azap vardır." Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁴⁶ Kur'an, (Bakara) 2/7

içündür. (16) Ve ba'zılar dünyâda yesîrlik³²⁴⁷ ve katl³²⁴⁸ ve âhiretde dâ'im³²⁴⁹ olan cehennem 'azâbı anlarındır. Ve 'azâbın haķîķati insânı (17) her ağıdıú elem virendir ve 'ayıblı idendir ve kendine zaħmet meşakķat³²⁵⁰ virendir. Ve ba'zılar “Ol ġâyet ile ķavî olan (18) aclıķdır.” didiler. Ve ba'zılar “Ol insânı murâdından men' idendir.” didiler. Andan el-mâ'u'l-'azib ya'nî tatlu şü. (19) Zîrâ şusuzluġı men' eyler. Ve'l-'azîm ķavî, ulu olandır; haķîrîñ³²⁵¹ zıddıdır. ³²⁵² وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ “Ve mine'n-nâsi men yeķülû âmennâ bi'l-lâhi.”³²⁵³ (20) Ya'nî halkdan ba'zısı “Biz Haķ Te'âlî'niñ birliğine inandık.” dirler. Bu münâfıkla inen âyetleriñ evvelidir. Ve anlar 'Abdu'l-lâh (21) bin Übey bin Selûl ve Mu'attıb bin Kuseyr ve Cedd bin Kays ve anlarıñ cemâ'atleri. Zîrâ anlar Hażret-i Resûl'den ve aşķâbından (22) kurtulmak içün Müslümân olup küfri derûnlarında gizleyüp i'tikâd³²⁵⁴ itdiler. Ve anlarıñ çoġı Yahûdî'den idi. (23) Ve münâfıkıñ şıfâtı³²⁵⁵ imâni diliyle ikrâr idüp ķalbi ile inkâr ider. Ve şabâh³²⁵⁶ bir hâl üzre

ve lehüm: Onlar için vardır.

'azâbun: Bir azab.

'azîmun: Büyük.

³²⁴⁷ yesîr: sıf. (a. yusr “kolaylık”tan yesîr) 1. Kolay. 2. Az miktarda, az.

³²⁴⁸ katl - katil: i. (a. katl) Öldürme, öldürölme.

³²⁴⁹ dâ'im: sıf. (a. devâm “sürekli olmak”tan dâ'im) 1. Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dâima.

dâ'im olmak: Devam etmek, sürmek, sürüp gitmek.

³²⁵⁰ meşakķat: i. (a. şakķ “iş zor gelmek, sıkıntı vermek”ten meşakķat) Güçlük, zorluk, sıkıntı, eziyet, zahmet.

³²⁵¹ haķîr: sıf. (a. haķâret “küçük görölme, hor olmak”tan haķîr) 1. Deġersiz, îtibarsız, küçük. 2. i. Eskiden bir kimsenin kendisi için kullanıldığı tevâzu sözü, bendeniz, kulunuz.

³²⁵² Kır'an, (Bakara) 2/8: “İnsanlardan, inanmadıkları halde, Allah'a inandık diyenler de vardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁵³ Kır'an, (Bakara) 2/8

ve mine: Ve.

en-nâsi: İnsanlardan.

men: Öyleleri de.

yeķülû: Derler.

âmennâ: İnandık.

bi'l-lâhi: Allah'a.

³²⁵⁴ i'tikâd: i. (a. 'akd “baġlamak, düġümlemek, saġlamlaştırmak”tan i'tikâd) 1. İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan. 2. Bir dînin, bir mezhebin ibâdet ve muâmelât dışındaki inanç kısmı. 3. İnanılan düşünce, inanç.

i'tikâd etmek: İnanmak.

³²⁵⁵ şıfât: i. (a. şıfat'ın çoġul eki -ât almış şekli şıfât) Sıfatlar.

³²⁵⁶ şabâh: i. (a. şabâh) 1. Günün başlangıcı, gündüzün ilk saatleri. 2. teşmil. Güneşin doğmasından öğleye kadar olan zaman. 3. zf. Sabah vaktinde, sabahleyin. 4. (İsim tamlamasının birinci öġesi olarak) Günün bu vaktinde yapılan veya olan şeyleri ifâde eder. 5. kısa. Sabah namazı ve sabah ezânı.

ve aḥşam³²⁵⁷ bir (24) ğayr ḥāl üzre olur. “Ve’n-nās”³²⁵⁸ insān kelimesiniñ cem’idir. Anuñla tesmiye olmasına bā’is ezeli’ ahd³²⁵⁹ eyledi, (25) soñra ‘ahdi unuttı. Andan insān dinildi. Şā’iriñ mışra’ında **Mışra’**: وَسميت إنسانا لأنك ناسي “Ve sümmitē insānen lienneke nāsī.” Ya’nī, (26) insān dinilmege bā’is unudıcı olmağla. Ve ba’zılar kendi mişli ile ünsiyet³²⁶⁰ itdüğinden dinildi didiler. (27) ³²⁶¹ وَيَأْتِيَوْمَ الْآخِرِ “Ve bi’l-yevmi’l-āḥiri.”³²⁶² Ya’nī, kıyāmet gününe daḥı inandık dirler. Zīrā aña āḥir³²⁶³ dimeden murād andan soñra şayılr (28) ve bilinür gün olmaduğundan. Neden kim andan soñra ne evvel var ve ne āḥir. Andan münāfıklara ta’ziren³²⁶⁴ ³²⁶⁵ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ “Ve mā hüm bi-mü’minin.”³²⁶⁶ (29) Ya’nī, anlar aşlā inanup īmān getürmezler. ³²⁶⁷ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا “Yuhādi’üne’l-lāhe ve’l-lezīne āmenū.”³²⁶⁸ Ya’nī, anlar Hāk Te’ālī’yi (30) ve Hākḳ’a īmān getüreni mekr³²⁶⁹ ve ḥile³²⁷⁰ ile muḥālefet idüp aldadırlar. Zīrā el-ḥadī’at³²⁷¹ mekr

³²⁵⁷ aḥşam - akşam: i. (Eski Türk. aḥşam) [Genellikle kelimenin Soğdca’dan geldiği ileri sürülmüştür] 1. Güneşin batma zamânı, günün sonu. 2. Güneşin batışından sonraki ilk saatler. 3. Gece. 4. kısa. Akşam ezânı ve akşam namazı. 5. zf. Akşam vakti, akşam vaktinde, akşamleyin.

³²⁵⁸ nās: i. (a. nās) İnsanlar, halk.

³²⁵⁹ ‘ahd: i. (a. ‘ahd) 1. Yemin, ant. 2. Söz verme, söz. 3. Zaman, devir. 4. Bir hükümdârın saltanat devri. 5. Antlaşma, sözleşme, muâhede.

³²⁶⁰ ünsiyet: i. (a. uns “alışma, alışkanlık”tan yapma mastar eki -iyyet ile unsiyyet) [Türkçe’de türetilmiştir] Yakınlık, ahbaplık, ülfet, üns.

ünsiyet etmek: Yakınlık kurup dostluk etmek.

³²⁶¹ Kur’ân, (Bakara) 2/8: “Ve ahiret gününe ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁶² Kur’ân, (Bakara) 2/8

ve bi’l-yevmi: Ve gününe.

el-āḥiri: Ahiret.

³²⁶³ āḥir: sıf. (a. āḥir) 1. Son. 2. zf. Sonunda, âkıbet, nihâyet. 3. i. “Bir evveli olmadığı gibi bir sonu da olmayan, her şeyden sonra kalacak olan” mânâsında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dır.

³²⁶⁴ ta’zîr: i. (a. ‘azr “ayıplamak, kınamak”tan ta’zîr) 1. Azarlama. 2. İslâm hukûkunda, hakkında belirli bir şer’i cezâ (hadd-i şer’i) bulunmayan suçlardan dolayı bir suçluya devlet başkanı veya vekili tarafından verilen azarlama, sert bir tavır takınma, dayak veya hapis şeklindeki ihtar cezâsı.

³²⁶⁵ Kur’ân, (Bakara) 2/8: “İnanmadıkları halde.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁶⁶ Kur’ân, (Bakara) 2/8

ve mā: Olmadıkları halde.

hüm: Onlar.

bi-mü’minine: İnaniyor.

³²⁶⁷ Kur’ân, (Bakara) 2/9: “Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁶⁸ Kur’ân, (Bakara) 2/9

yuhādi’üne: Aldatmağa çalışırlar.

Allāhe: Allāh’ı.

ve’l-lezīne: Ve kimseleri.

āmenū: İnanan.

³²⁶⁹ mekr: i. (a. mekr) Hile, düzen, aldatma.

³²⁷⁰ ḥile: i. (a. ḥile) Bir kimseyi aldatmak, kandırmak ve yanıltmak amacıyla yapılan tertip, düzen.

³²⁷¹ ḥadī’a - ḥadī’at: i. (a. ḥadī’a) Hile, düzen, oyun, hud’a.

ve hîledir aldatmak (31) için. Ve'l-muḥādi³²⁷² derunda kîni giz aldatmak için yüze güler dostluk gösterir. Bu da nifāk gibidir. (32) ³²⁷³وَهُوَ خَادِعُهُمْ “Ve hüve ḥādi‘uhüm.”³²⁷⁴ Ya‘nî Hāk Te‘ālā anlara bu dünyânın ni‘amı, lezzetin gösterüp ve âhîretde ‘azâblarını ta‘cîl³²⁷⁵ üzere (33) itmege. Zîrâ kendi mekr, hîlelerine kendiler düşer; itdikleri gibi bulurlar. **Ve eger** dirseñ ki el-muḥāda‘at³²⁷⁶ müfā‘aledir, (34) müşterek olan fi‘le gelür. Ve Hāk Te‘ālā müşārikden³²⁷⁷ münezzehdir³²⁷⁸. **Şāhib-i** Ḥāzin dir ki: Müfā‘ale hem müşārikeye (35) ve ğayrıya gelür. Meşelā³²⁷⁹ عافاك (‘āfāke Allāh), saña ‘āfiyet³²⁸⁰ vire. Ve طارقت النعل (tārkat en-na‘le) ayakḡabına yama urdum. Ve ‘āḡibetü‘l-laşş³²⁸¹. **[18b]** (1) Ya‘nî, hırsıza ‘uḡubet³²⁸² itdim. İşte müfā‘ale yüzünden müfredde geldi. Ve'l-muḥāda‘at bunda ‘ibāretdir müfreden. Ve ḥāşā Hāk (2) Te‘ālî aldadıcı ola. **Ve eger** dinürse ki Hāk Te‘ālî‘yi nice mekr, hîle ile aldadırlar ve ol anların derûnlarında olanı bilür (3) iken? Ve Hākḡı‘ı aldamaḡ³²⁸³ memnū‘dur³²⁸⁴. Nice yuhādi‘üne‘l-lāhe dinür? Ḥāzin dir ki: Hāk Te‘ālî kendi nefsinî zıkr itdi. (4) Lākin murād-ı ‘aliyyesi Resûl’ini aldatmalarını bildirmekdir. Ol Ḥāzret kâ‘inâtın³²⁸⁵ şân-ı ‘azîminin ululuḡını (5) beyân itmek için. Ve

³²⁷² muḥādi‘: sıf. (Ar. muḥāda‘a “aldatmak”tan muḥādi‘) Aldatan, hîle yapan, hilekâr.

³²⁷³ Kur‘ân, Nisa) 4/142: “Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁷⁴ Kur‘ân, Nisa) 4/142

ve hüve: Oysa o.

ḥādi‘uhüm: Onları aldatır.

ḥādi‘: sıf. ve i. (a. ḥud‘a “hîle yapmak”tan ḥādi‘) Hileci, hilekâr, düzenbaz (kimse).

³²⁷⁵ ta‘cîl: i. (a. ‘acele “çabuk olmak”tan ta‘cîl) 1. Acele ettirme. 2. (Bir işi) Çabuklaştırma, hızlandırma.

³²⁷⁶ muḥāda‘at: i. (a. ḥud‘a “aldatmak, hîle yapmak”tan muḥāda‘a – muḥāda‘at) Aldatma, hîle yapma, hilekârlık [Muhâdaat şekli daha çok şiirde kullanılır].

³²⁷⁷ müşārik: sıf. ve i. (a. müşāreket “ortak olmak”tan müşārik) 1. Berâber bulunan, ortaklık eden (kimse). 2. i. Bir şirket ve ortaklıkta bulunanlardan her biri.

³²⁷⁸ münezzeh: sıf. (a. tenzîh “kötü şeyden uzaklaştırmak, berî saymak”tan munezzeh) 1. Eksiklik, noksanlık, kötülük vb.nden arındırılmış olan, uzak, berî. 2. (Allah için) İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyâcı bulunmayan.

³²⁷⁹ meşelā: zf. (a. meşel “örnek, benzer”in tenvinli şekli meşelen > meşelā) Misal olarak, örnek olarak, söz gelişi.

³²⁸⁰ ‘āfiyet: i. (a. ‘āfiyet) Sağlık, sıhhat, sağlığın verdiği rahat ve huzur.

³²⁸¹ ‘āḡibetü‘l-laşş: Hırsızın sonu, hırsızın cezası.

‘āḡibet: i. (a. ‘āḡibet) 1. Son, nihâyet, encam; gelecek, istikbal. 2. Daha önce yapılan şeylere göre varılan netice, sonuç. 3. İnsanın başına gelebilecek hal, karşılaşılabilecek durum. 4. zf. Sonunda, nihâyet, neticede.

laşş: (a.i.c. lûsûs, elsās) Hırsız.

³²⁸² ‘uḡubet: i. (a. ‘uḡubet) 1. Cezâ. 2. Eziyet, işkence. 3. sıf. ve i. mec. Çok çirkin (kimse veya şey).

³²⁸³ aldamaḡ: geçişli fiil. (Eski Türk. alta-mak < al+ta-mak > al+da-mak) E. T. Türk. ve halk ağzı. Aldatmak, kandırmak.

³²⁸⁴ memnū‘: sıf. (a. men‘ “yasaklamak”tan memnū‘) Menedilmiş, yasaklanmış, yasak.

³²⁸⁵ kâ‘inât: i. (a. kâ‘in “olan, meydana gelen” ve çoğul eki -ât ile kâ‘inât) 1. Yaratılmış şeylerin hepsi, yer gök bütün varlıklar ve bütün mahlûkat, âlem, evren. 2. Herkes.

ba‘zılar “Münâfıkların Müslümân’ız deyü mü’minleri aldatmalarıdır.” didiler. Şanki³²⁸⁶ (6) Hâk Te‘âlî’niñ zât-ı ‘aliyyesini aldatmış olurlar. Anlar zan itdiler ki Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem (7) ve mü’minler onların hâllerini bilmezler. Zâhirde kendilerini mü’minler ile idüp bâtında hılâf olmaların (8) Hâk Te‘âlî yüzlerine urdı. وَمَا³²⁸⁷ يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ “Ve mâ yehde‘üne illâ enfüsehum.”³²⁸⁸ Ya‘nî, anlar ancak kendi nefislerini mekrleriyle (9) aldayup kendi kendilerine iderler. Hâkîkatde ‘ayn kendilerine itmeleridir, ‘azâba müsteḥak itmeleri (10) ile. Ve ba‘zılar itdikleri mekr, hîle, aldatmak cezâsı kendilerine râci‘dir³²⁸⁹. Zîrâ Hâk Te‘âlî peygamberine (11) nifâklarını bildirüp anları rüsvây³²⁹⁰ idüp âhiretde dahı ‘azâb idecegin beyân itdi didiler. (12) Ve’n-nefs, bir şey’in kendi zâtıdır ve ḥaḳîkatidir. Andan kâne nefis dirler. Zîrâ bedeniñ kuvvetidir. (13) وَمَا يَشْعُرُونَ³²⁹¹ “Ve mâ yeş‘urûn.”³²⁹² Ya‘nî itdikler mekr, hîle cezâsı kendilerine dönecegin bilüp fehmi itmezler. Andan (14) فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ³²⁹³ “Fî kulûbihim marâzun”³²⁹⁴. Ya‘nî kalblerinde şek ve nifâk vardır. Zîrâ maražın³²⁹⁵ aslı za‘îflik³²⁹⁶, vücûd (15) i‘tidâlden³²⁹⁷ çıkmaktır maḥşûş insânda. Andan dînde şek, şübhe itmek

³²⁸⁶ şanki: zf. (f. sâñ “gibi”den san ki) 1. Anlatılan şeyin gerçekte var olmadığını, fakat öyle sanıldığını gösterir, sözüm ona, sözde, güya [Bu anlamda gibi takısı ile de kullanılır]. 2. Soru cümlelerinin başına getirildiğinde anlatılan konunun üstüne dikkat ve ilgi çekmeye, uyarıda bulunmaya yarar.

³²⁸⁷ Qur‘ân, (Bakara) 2/9: “Oysa sadece kendilerini aldatırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır. Âyetteki “yehde‘üne” kelimesi yerine müellif tarafından “yuhâdi‘üne” kelimesi yazılmıştır.

³²⁸⁸ Qur‘ân, (Bakara) 2/9

yuhâdi‘üne: Aldatmaya çalışırlar.

yehde‘üne: Aldatamazlar.

illâ: Başkasını.

enfüsehum: Kendilerinden.

³²⁸⁹ râci‘: sîf. (a. rucû “dönmek”ten râci‘) 1. -e dönen, rücû eden. 2. ... ile münâsebeti olan, ilgili, âit, dâir.

³²⁹⁰ rüsvây: i. (f. rusvâ - rusvây) Kötülükle şöhret bulmuş, rezil, kepâze kimse.

rüsvâ (rüsvây) etmek (eylemek): Rezil etmek, rezil kepâze etmek.

³²⁹¹ Qur‘ân, (Bakara) 2/9: “Farkında değillerdir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁹² Qur‘ân, (Bakara) 2/9

ve mâ: Değiller.

yeş‘urûne: Farkında.

³²⁹³ Qur‘ân, (Bakara) 2/10: “Kalplerinde münâfıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁹⁴ Qur‘ân, (Bakara) 2/10

kulûbihim: Onların kalblerinde.

marâzun: Hastalık vardır.

³²⁹⁵ marâž: i. (a. marâž) 1. Hastalık, illet. 2. (Eski ahlâk kitaplarında) Kibir, gurur, benlik, bencillik gibi mânevî bünyeyi rahatsız eden kusurlardan her biri. 3. halk ağzı. Sara nöbeti. 4. sîf. halk ağzı. Çevresindekileri rahatsız edecek derecede huysuz ve titiz olan (kimse).

³²⁹⁶ za‘îf: sîf. (a. za‘f “zayıf olmak”tan za‘îf) Güçsüz kuvvetsiz.

³²⁹⁷ i‘tidâl: i. (a. ‘adl “denkleştirmek, eşit muâmele etmek, âdil olmak”tan i‘tidâl) 1. Aşırı olmama, ne çok fazla ne çok az, tam gerektiği kadar olma, orta halde bulunma, ölçülülük. 2. Yavaş ve yumuşak olma,

maraz ile tesmiye olundu. (16) Zîrâ dîni za‘îf ider, maraz bedeni za‘îf itdigi gibi. فَرَادَهُمْ
³²⁹⁸الله مَرَضًا “Fe zâdehumu’l-lâhu marazân.”³²⁹⁹ Ya‘nî Hâk Te‘âlî (17) onların
derûnlarında olan şek, nifâk marazını artırdı. Zîrâ Qur‘ân âyet be âyet birbiri ardınca
(18) inmek ile. Anlar her indikce inkâr itmelerinden küfr-i nifâkları ziyâde olmasın
beyân itdi. ³³⁰⁰وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Ve lehüm (19) ‘azâbün elîm.”³³⁰¹ Ya‘nî ³³⁰²şoñra³³⁰³ anlara
bir şiddetli ‘azâb olacaktır, aşlâ kurtulmaları olmaya. (20) ³³⁰⁴بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ “Bi mā
kānū yekzibūn.”³³⁰⁵ Ya‘nî Allāh ve Resûl’ini derûnlarında yalan tuttukları için. Ve
yekzibūn okundu (21) taḥfîf³³⁰⁶ ile. Ya‘nî, dilleri ile bizler inanup îmân getürdük
derûnlarında inkâr itmeleriyle yalan (22) söyledikleri için. ³³⁰⁷وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ “Ve izâ kıle
lehum.”³³⁰⁸ Ya‘nî münâfıklara. Ve ba‘zılar Yahûdîler, didiler. (23) Eger mü‘minler
anlara diseler ³³⁰⁹لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ “lā tufsidū fî’l-arḍi”³³¹⁰. Ya‘nî Hâzret-i Resûl ve

şiddet ve heyecandan uzak olup mülâyim olma, yumuşaklık, yavaşlık. 3. astro. Yılda iki defa olan gündüz-gece eşitliği.

³²⁹⁸ Qur‘ân, (Bakara) 2/10: “Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³²⁹⁹ Qur‘ân, (Bakara) 2/10

fezâdehumu: Artırmıştır.

Allāhu: Allah.

marazân: Hastalıklarını.

³³⁰⁰ Qur‘ân, (Bakara) 2/10: “Onlara elem dolu bir azap vardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁰¹ Qur‘ân, (Bakara) 2/10

ve lehüm: Onlara vardır.

‘azâbün: Bir azab.

elîmun: Acı.

³³⁰² ya‘nî: bağl. (a. ‘any “demek istemek”ten ya‘nî “demek istiyor”) 1. Anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce “Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki” anlamında kullanılır. 2. zf. halk ağzı. Sözü kısısı, senin anlayacağın.

³³⁰³ şoñra: zf. (son’dan yön ekiyle son+ra) 1. İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda, bilâhare. 2. -nin ardından, ... arkasından. 3. Yoksa, öyle olmazsa, aksi halde. 4. Buna ek olarak, dahası. 5. ... gün, ... hafta, biraz, pek çok vb. zaman ifâde eden kelimelere eklenerek belirtilen kadar zamânın geçtiğini veya geçeceğini anlatır. 6. Bulunulan veya bahsedilen yerden daha uzakta, daha ileride. 7. Mevki, makam, değer, derece vb. için bahsedilenden daha arkada, daha aşağıda oluşu ifâde eder. 8. i. Bir şeyin arkadan gelecek kısmı veya zamânı, devâmı, gerisi, alt tarafı yâhut daha ilerisi.

³³⁰⁴ Qur‘ân, (Bakara) 2/10: “Söyledikleri yalana karşılık.” Âyetin tamamı alınmamıştır. Âyetteki “yekzibūn” kelimesi yerine müellif tarafından “yükezzibūn” kelimesi yazılmıştır.

³³⁰⁵ Qur‘ân, (Bakara) 2/10

bi mā: Ötürü.

kānū: Olduklarından.

yekzibūne: Yalancı.

³³⁰⁶ taḥfîf: i. (a. ḥifet “hafif olmak”tan taḥfîf) 1. Hafifletme. 2. Kolaylaştırma.

³³⁰⁷ Qur‘ân, (Bakara) 2/11: “Bunlara denildiğinde.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁰⁸ Qur‘ân, (Bakara) 2/11

ve izâ: Zaman.

kıle: Denildiği.

lehum: Onlara.

³³⁰⁹ Qur‘ân, (Bakara) 2/11: “Yeryüzünde fesat çıkarmayın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³¹⁰ Qur‘ân, (Bakara) 2/11

Ḳur'ân'a inanup (24) îmân getürmemeniz küfriyle yeryüzini fesâda³³¹¹ virmeyiñ. قَالُوا³³¹² إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ “Ḳālū innemā naḥnū muşliḥūn.”³³¹³ Ya'nî yalandan (25) bizler ıslāḥ³³¹⁴ idiciyüz, dirler. ³³¹⁵أَلَا “Elā”³³¹⁶. Bu bir kelimedir ki muḥāṭaba³³¹⁷ tenbîḥ³³¹⁸ beyân ider ancak demek (26) ma'nâsıyla. ³³¹⁹إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ “İnnehüm hümü'l-müfsidüne”³³²⁰. Ya'nî ancak anlardır yeryüzini küfr, şirk³³²¹ ile fesâda (27) virenler. وَلَكِنْ “Ve lākin lā yeş'urūn.”³³²³ Ya'nî bilmezler, haberleri yok. Anlar itdikleri küfr-i nifākı (28) ıslāḥlıḳ zan iderler. Ol ise fesâddır. Ba'zılar “yeş'urūn” itdikler küfr ve nifāk (29) kendilerine olacak 'azābları duyup bilmezler, didiler. ³³²⁴وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ “Ve izā ḳile lehüm.”³³²⁵ Ya'nî eger anlara dinürse ki (30) ya'nî münāfıḳlara ve Yahūdîlere.

lā: Yapmayın.

tufsidü: Bozgunculuk.

el-erdi: Yeryüzünde.

³³¹¹ fesād: i. (a. fesād) 1. Tabîi halden çıkma, bozulma, bozukluk. 2. Kargaşalık, karışıklık, fenâlık, kötülük, bozgunculuk, fitne. 3. sıf. Her şeyi kötü tarafından alan, kötüye yoran, karıştırıcı.

³³¹² Ḳur'ân, (Bakara) 2/11: “Biz ancak ıslah edicileriz! derler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³¹³ Ḳur'ân, (Bakara) 2/11

ḳālū: Derler.

innemā: Sadece.

naḥnū: Biz.

muşliḥūne: Düzelticileriz.

³³¹⁴ ıslāḥ: i. (a. şalāḥ “iyi olmak, uygun olmak”tan ıslāḥ) 1. İyi duruma koyma, düzeltme, iyileştirme. 2. sıf. Şemseddin Sâmi. İyi, hoş.

ıslāḥ etmek: 1. Düzeltmek. 2. Yola getirmek.

³³¹⁵ Ḳur'ân, (Bakara) 2/12: “İyi bilin ki, ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³¹⁶ Ḳur'ân, (Bakara) 2/12

elā: İyi bilin ki.

³³¹⁷ muḥāṭab: i. (a. muḥāṭabe “sohbet etmek, konuşmak”tan muḥāṭab) 1. Kendisine söz söylenen, kendisiyle konuşulan, hitap edilen kimse. 2. târih. Pâdişah huzûrunda yapılan huzur derslerine katılan âlim. 3. dilb. İkinci şahıs.

³³¹⁸ tenbîḥ: i. (a. nebḥ “dikkat etmek”ten tenbîḥ) 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma. 2. Uyarma, uyarı, aklını başına getirme. 3. biyo. Sinir sistemine veya bir duyu organına dışarıdan gelen ve onu bir tepki vermeye yönelten tesir, uyarı. 4. eski. Emir, buyruk, bildiri, duyuru.

³³¹⁹ Ḳur'ân, (Bakara) 2/12: “Onlar bozguncuların ta kendileridir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³²⁰ Ḳur'ân, (Bakara) 2/12

inneḥüm: Muhakkak.

hümü: Onlar.

el-müfsidüne: Bozgunculardır.

³³²¹ şirk: i. (a. şirket “ortağı olmak”tan şirk) Allah'a eş ve ortak koşma, ortak isnat etme.

³³²² Ḳur'ân, (Bakara) 2/12: “Fakat farkında değillerdir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³²³ Ḳur'ân, (Bakara) 2/12

velākin: Fakat.

lā: Değildir.

yeş'urūne: Anlayanlardan.

³³²⁴ Ḳur'ân, (Bakara) 2/13: “Onlara denildiğinde ise.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³²⁵ Ḳur'ân, (Bakara) 2/13

ve izā: Zaman.

ḳile: Denildiği.

³³²⁶ ³³²⁷ ³³²⁸ ³³²⁹ ³³³⁰ ³³³¹ ³³³² ³³³³ ³³³⁴ ³³³⁵ ³³³⁶ ³³³⁷ ³³³⁸ ³³³⁹

“Āminū kemā āmene’n-nāsu”³³²⁷. Ya’nī muhācirīn³³²⁸ ile enşār³³²⁹ gibi sizler de (31) hūlūş³³³⁰ üzre inanup ĩmān getürsenñiz. Zīrā anlar mü’minlik gösterüp küfri gizlerler idi. (32) Ba’zılar anlara söyleyen ‘Abdu’l-lāh bin Selām ve yārānları³³³¹ ve ehl-i kitābdan ba’zı mü’minler idi, (33) didiler. قَالُوا أَتُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ³³³² “Ķālū e nū’minu kemā āmene’s-sufehā’u.”³³³³ Ya’nī bizler de cāhil³³³⁴ sefīhleriñ³³³⁵ ĩmān getürdikleri (34) gibi ĩmān mı getüreler? **Ve eger** dirseñ ki nice nifākları şaḥīḥ olur “e nū’minu” dimeleri ile. Ḥāzin³³³⁶ dir ki: (35) Anlar ol sözi birbirleri mābeyninde³³³⁷ söylerler idi. Ḥaḳ Te’ālā Ḥāzret-i Resūl’e ḥāllerin ḥaber viri. [19a] (1) Andan Ḥaḳ Te’ālī anların ḳavlin üzerlerine atup ³³³⁸ ³³³⁹ “Elā ālā innēhum ḥumū’s-sufehā’u ve lākin lā ya’lemūn”³³³⁹. (2) Ya’nī ancak sefīhler ve cāhiller

lehüm: Onlara.

³³²⁶ Ḳur’ān, (Bakara) 2/13: “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³²⁷ Ḳur’ān, (Bakara) 2/13

āminū: ĩmān edin.

kemā: Gibi.

āmene: İnanadıkları.

en-nāsu: İnsanların.

³³²⁸ Muhācirīn: i. (a. çoğul eki -ūn ve -īn ile) 1. Göç edenler, göçmenler. 2. din. Hicret’te Mekke’den Medīne’ye göç eden saḥābīler.

³³²⁹ Enşār: i. (a. nāşir “yardımcı”nın çoğul şekli enşār) [Tekili dilimizde bu anlamda kullanılmaz] “Yardımcılar, koruyucular” mânâsına gelen kelime, İslâmiyet’i kabul ederek Hz. Muhammed’i ve Mekkeli müslümanları Medīne’ye dâvet eden ve hicret ettikleri zaman onlara yardımcı olan, koruyan Medīneli müslümanlar hakkında kullanılmıştır.

³³³⁰ hūlūş: i. (a. hūlūş) 1. Hâlis ve saf olma, kalp temizliği. 2. Yaranma, yaltaklanma.

³³³¹ yārān: i. (f. yār “dost” ve çoğul eki -ān ile yārān) Dostlar.

³³³² Ḳur’ān, (Bakara) 2/13: “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim? derler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³³³ Ḳur’ān, (Bakara) 2/13

ḳālū: Derler.

e nū’minu: İnanır mıyız?

kemā: Gibi.

āmene: İnandığı.

es-sufehā’u: Beyinsizlerin.

³³³⁴ cāhil: sıf. ve i. (a. cehl - cehālet “bilgisiz olmak, bilmemek”ten cāhil) 1. Okuyarak bilgisini ilerletmemiş, tahsil görmemiş, bilgisiz (kimse). 2. Bilmeyen, habersiz (kimse). 3. mec. Acemi, toy, tecrübesiz (kimse).

³³³⁵ sefīh: sıf. ve i. (a. sefāhet “aklı kıt olmak, içki ve eğlenceye düşkün olmak”tan sefīh) 1. Malını düşüncesizce harcayıp israf edecek derecede zevk ve sefāhata düşkün olan (kimse). 2. sıf. Basit, bayağı, âdî. 3. eski. Malını nereye harcadığını bilmeyecek kadar aptal olan, akılsız, kuş beyinli (kimse).

³³³⁶ Ḥāzin kelimesi ح harfi ile yazılmıştır.

³³³⁷ mābeyn: i. (a. mā “şey” ve beyne > beyn “ara”dan mā-beyn) [Kelime 1. anlamın dışındaki anlamları Türkçe’de kazanmıştır] 1. İki şeyin arası, ara. 2. Eski saray ve konaklarda haremle selâmlık bölümleri arasında bulunan ve her iki tarafa da kapısı olan dâire veya oda. 3. Saraylarda selâmlık dâiresi. 4. teşmil. târih. Pâdişah sarayı. 5. mus. Tam seslerdeki akortlara göre yarım ses tiz olan ara akort.

³³³⁸ Ḳur’ān, (Bakara) 2/13: “İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³³⁹ Ḳur’ān, (Bakara) 2/13

elā: İyi bilin ki.

kendileridir. Lâkin cāhilliklerin ve sefîhliklerin bilmezler. ³³⁴⁰وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا “Ve izā (3) lekū’l-lezīne āmenū.”³³⁴¹ Ya’nî ol münāfıklar kaçan muhācirîn ve enşārdan mü’minlere rāst³³⁴² (4) geldiklerinde ³³⁴³قَالُوا آمَنَّا “kālū āmennā”³³⁴⁴. Ya’nî bizler de sizler gibi inanup îmān getürdik. ³³⁴⁵وَإِذَا خَلَوْا “Ve izā ḥalev.”³³⁴⁶ Ya’nî (5) dönüp kaçan birbirleriyle olduklarında. ³³⁴⁷إِلَى “İlā”³³⁴⁸. Ya’nî birbiriniñ yanına. Ba’zılar bunda ilā, bā³³⁴⁹ ma’nāsınadır. (6) Bi şeyātinihim gelür ma’a³³⁵⁰ ma’nāsına. ³³⁵¹شَاطِئِهِمْ “Şeyātinihim”³³⁵². Ya’nî ulu başlarıyla olduklarında. Anlar beş ulu (7) olan kimesnelerdir. Biri Medīne Yahūdīleriniñ ulusu Kā’b bin el-Eşref ve biri Benî Eslem kabīlesiniñ (8) büyügi Ebî Bürde ve biri Cüheyne ulusu ‘Abdü’l-dār ve biri Benî Esed ulusu ‘Avf bin ‘Āmir ve biri Şām’dan (9) ‘Abdu’l-lāh bin el-Esved bu münāfıklardır.

innehum: Doğrusu onlardır.

hümü: Onlar.

es-sufehā’u: Asıl beyinsizler.

ve lâkin: Fakat.

lā: Değildir.

ya’lemüne: Bilenlerden.

³³⁴⁰ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “İman edenlerle karşılaştıkları zaman.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁴¹ Qur’ân, (Bakara) 2/14

ve izā: Zaman.

lekū: Rastladıkları.

ellezīne: Kimselere.

āmenū: İnanan.

³³⁴² rāst: i. (f. rāst) Rastlama, tesâdüf.

rāst gelmek: 1. Tasarlamadığı halde karşılaşmak, rastlamak, tesâdüf etmek. 2. Hedefe ulaşmak, isâbet etmek. 3. (Bir şey) Düşünülmediği halde birini bulmak, tesâdüf olarak payına düşmek. 4. İstedigine uygun olarak eline geçmek.

³³⁴³ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “İnandık, derler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁴⁴ Qur’ân, (Bakara) 2/14

kālū: Derler.

āmennā: İnandık.

³³⁴⁵ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “Fakat yalnız kaldıkları zaman.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁴⁶ Qur’ân, (Bakara) 2/14

ve izā: Ve zaman.

ḥalev: Yalnız kaldıkları.

³³⁴⁷ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “İle.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁴⁸ Qur’ân, (Bakara) 2/14

ilā: İle.

³³⁴⁹ bā: (f. bā) Bâzı Arapça ve Farsça kelimelerin önüne gelerek zarf fonksiyonunda şekiller yapan “ile” anlamında ön ek. Bâ-berat: Berat ile.

³³⁵⁰ ma’a: edat. (a. ma’a) “İle, birlikte, berâber” gibi mânâlarla daha çok Arapça kelimelerin başına gelerek zarf fonksiyonunda kelimeler yapar. Harf-i târifli kelimelerle birleştiği zaman kelimenin ilk harfine göre bâzan harf-i târifin l’si ile birlikte “maa’l-”, bâzan da kelimenin ilk harfiyle birlikte “maa’s-, maa’t-...” şeklinde okunan heceler teşkil eder.

³³⁵¹ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “Şeytanları (münafık dostları).” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁵² Qur’ân, (Bakara) 2/14

şeyātinihim: Şeytanları.

Zîrâ her sehğhâre³³⁵³ bir Şeytân'dır. Ba'zılar anlara Şeytânlar dimeden (10) bâ'is nemrûdluklarından³³⁵⁴ Şeytânlar gibi olmalarıdır didiler. ³³⁵⁵قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ “Kālū innā me‘akūm.”³³⁵⁶ Ya‘nî anlarla olduklarında (11) siziñ dîniñizde sizlerle berāberiz dirler. ³³⁵⁷إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ “İnnemā naħnü müstehzi’ün.”³³⁵⁸ Ya‘nî bizler anlara biz de siziñ (12) gibi mü‘minleriz dimemiz anları maşharaya³³⁵⁹ aluruz. Anlar bizi gerçek şanup evvel şerlerinden emîn oluruz (13) ve sırlarına ireriz. Ve ğanimetlerinde³³⁶⁰ ve şadağlarından³³⁶¹ aluruz. Andan ibn ‘Abbās rağiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdı ki: (14) Bu āyetiñ inmesi ‘Abdu’l-lāh bin Übey ve anuñ ayakdaşlarına indi. Zîrâ bir gün gezerken yārānlarıyla şahābelere (15) rāst geldiler. ‘Abdu’l-lāh ayakdaşlarına didi ki: Size (şu sefihleri maşharaya alayım mı? Anlar da “İt)³³⁶² (16) görelim.” didiler. Hemān segirdüp³³⁶³ Hāzret-i Ebū Bekir’in elini tutup “Merhabā³³⁶⁴ yā eş-Şiddīk Benī Temīm’in ulusu (17) ve İslām’in şeyhi ve mağārada³³⁶⁵ Hāzret-i Resūl şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem ile ikinci ve mālını nefsinin Resūl’ü (18) uğrına fedā iden.” didi. Andan Hāzret-i ‘Ömer’in

³³⁵³ sehğhâr: i. (a. sihr “büyü yapmak”tan sehğhâr) 1. Güçlü ve etkili büyü yapan kimse, büyücü, sihirbaz. 2. sıf. Büyüleyici, sihirli.

sehğhâre: i. (a. sehğhâr’ın müennes şekli sehğhâre) 1. Büyü yapan kadın, büyücü kadın. 2. mec. Büyüleyici bir güzelliğe sâhip kadın.

³³⁵⁴ nemrûdluk: i. Asık suratlılık, aksilik.

Nemrut: özel i. Hz. İbrâhim’i ateşe attıran ve Bâbil’in kurucusu olduğu söylenen hükümdarın adı olup dilimizde “aksi, ters, asık suratlı, merhametsiz kimse” anlamında kullanılır.

³³⁵⁵ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz derler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁵⁶ Qur’ân, (Bakara) 2/14

kālū: Derler.

innā: Şüphesiz biz.

me‘akūm: Sizinle beraberiz.

³³⁵⁷ Qur’ân, (Bakara) 2/14: “Biz ancak onlarla alay ediyoruz.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁵⁸ Qur’ân, (Bakara) 2/14

innemā: Elbette sadece.

naħnü: Biz.

müstehzi’üne: (Onlarla) alay ediyoruz.

³³⁵⁹ maşhara: i. (a. sahr “alaya almak”tan meshare) Maskara kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli.

³³⁶⁰ ğanimet: i. (a. ğanimet) 1. Savaşta düşmandan alınan savaş esirleri, sivil esirler, menkul ve gayrimenkul mallar. 2. mec. Beklenmedik zamanda ve şekilde ele geçen şey veya fırsat, emeksiz ve bedâvadan elde edilen menfaat.

³³⁶¹ şadağ: (a.i.) 1. Doğruluk, doğru olma. 2. Tasdik edilen, onaylanan şey.

³³⁶² (V şu sefihleri maşharaya alayım mı? Anlar da “İt) bu bölüm silinti nedeniyle okunamayacağı düşünülerek V işaretiyle kenar notu olarak yeniden yazılmış.

³³⁶³ segird-mek: geçişsiz fiil. (< Eski Türk. sēkrit-mek “atlatmak” < sēkri-t-mek) 1. Çabuk çabuk veya sıçrayarak bir yere doğru koşar gibi yürümek, hızlı hızlı gitmek. 2. Akın etmek, saldırmak, çapmak. 3. Koşturmak.

³³⁶⁴ merhabā: ünl. (a. merhaben “genişlik, bolluk olsun”dan merhabā) 1. “İyi günler, günaydın” anlamında selâmlaşma sözü. 2. Övülen, yüceltilen kimse veya şeye hitap sözü olarak kullanılır.

³³⁶⁵ mağāra: i. (a. meğāre) Yer altında, dağ yamaçlarında, kayalar arasında çeşitli sebeplerle tabî olarak meydana gelmiş olan, insan ve hayvanlara barınak olabilecek genişlikteki oyuk veya kovuk, in, gar, keh. f.

elini tutup “Merhabā ey Benī ‘Adī bin Kā‘be‘l-Fārūk’uñ (19) ulusu ve Hāḡ Te‘ālī’niñ dīninde kavī olan ve mālını ve nefsinı Hāzret-i Resūl içün bezl³³⁶⁶ iden.” didi. (20) Andan Hāzret-i ‘Alī’niñ elini tutup “Merhabā ey Hāzret-i Resūl’uñ ‘amcası³³⁶⁷ oğlu ve güyegüsi³³⁶⁸ ve Hāzret-i (21) Resūl’dan ġayrı Benī Hāşim’iñ seyyidi³³⁶⁹.” deyince Hāzret-i ‘Alī aña “‘Abdu‘l-lāh Allāh’dan ġorġ münāfıklık itme. (22) Zīrā münāfıklık Hāḡ Te‘ālī katında şerli ħılkat³³⁷⁰ ve tabī‘atdır³³⁷¹.” didi. Hemān ‘Abdu‘l-lāh “Dur yavaş (23) ol yā ābā el-Hasan. Ben bunı böyle söylemem va‘l-lāhi ĩmānımız siziñ ĩmānıñız gibi ve şıdkımız siziñ ‘ayn (24) şıdkıñız gibi olduğından söyleyim.” didi. Ve kaçan birbirlerinden ayrıldılar, ‘Abdu‘l-lāh ayakdaşlarına (25) “Nice gördiñiz şunları maşaraya almamı.” Anlar da aña āferīn idüp du‘ā itdiler. Andan bu āyet indi. (26) اللّٰهُ

³³⁷² يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ “Allāhu yestehzi‘u bihim.”³³⁷³ Ya‘nī Hāḡ Te‘ālī anlara mü‘minlere itdikleri istihzānıñ³³⁷⁴ cezāsını ider. Bunuñ (27) cezā ile tesmiye olmasına bā‘is itdikleri istihzānıñ muḡābelesidir³³⁷⁵. Andan ibn ‘Abbās buyurdu ki: Yarın (28) anlara cennetiñ

³³⁶⁶ bezl: i. (a. bezl) Esirgmeden bol bol verme, sarfetme, harcama.

³³⁶⁷ ‘amca: i. (Eski Türk. aba eçesi “babanın ağabeyi”nden abıca > abuca > amuca) [Kelimenin aslı zamanla unutulduğundan sözlüklerde Arapça ‘amm “amca”dan getirilerek ayın ile ‘amca şeklinde yazılmış ve bu imlâ ile çeşitli kitaplarda da kullanılmıştır] 1. Bir kimsenin babasının erkek kardeşi. 2. Baba kardeşi yerine konan veya öyle imiş gibi kendisine saygı gösterilen kimse, yaşça büyük erkek. 3. Erkek isimlerinden sonra kullanılan unvan sözü. 4. Orta yaşlı erkekler için kullanılan hitap sözü.

³³⁶⁸ güyegüsi: i. (Eski Türk. küdegü [< *küde-gü] > küyegü > güyegü > güveyi > güvey) 1. Evlenmekte olan, yeni evlenen erkek. 2. Bir kimsenin kızıyla veya yakınlarından bir kızla evlenmiş olan erkek, dâmat.

³³⁶⁹ seyyid: i. (a. siyâdet “kadri yüce olmak, başkan olmak”tan seyyid) 1. Efendi, önder, reis. 2. Hz. Muhammed’in küçük torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelen kimse.

³³⁷⁰ ħılkat: i. (a. ħılkat) 1. Yaratma, yaratılma, yaratılış. 2. Yaratılıştan gelen, sonradan kazanılmayan hal, tabiat.

³³⁷¹ tabī‘at: i. (a. tabīāt) 1. İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkların hepsi, doğa. 2. Dış dünyânın dağlar, denizler, kırlar vb. daha çok güzelliğiyle insana hitap eden tarafı. 3. (İnsanın sâhip olduğu güce karşılık) Dış dünyâda hüküm sürmekte olan düzenden doğan güç. 4. Bir varlığın tabiî özelliklerinin bütünü. 5. Bir kimsenin davranışlarına yön veren yaratılışı, huy, meşrep, mizaç. 6. teşmil. Güzeli seçebilme, ayırabilme melekesi, zevk. 7. Bir kimsenin büyük abdestini yapma kolaylığı veya güçlüğü.

³³⁷² Qur‘ân, (Bakara) 2/15: “Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır).”

Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁷³ Qur‘ân, (Bakara) 2/15

Allāhu: Allah.

yestehzi‘u: Alay eder.

bihim: Kendileriyle.

³³⁷⁴ istihzā: i. (a. huzū “alay etmek”ten istihzā) Biriyle ince ince alay etme, eğlenme, birini eğlenceye, maskaralığa alma.

³³⁷⁵ muḡābele: i. (a. kıbel “taraf, cihet”ten muḡābele) 1. Bir işin, davranışın gerektirdiği karşı davranış veya iş, karşılık. 2. Birbirine karşı koyma, çatışma. 3. İki şeyi yan yana koyarak veya iki yazıyı biri okumak, diğeri tâkip etmek sûretiyle karşılaştırma. 4. Karşı karşıya bulunma, yüz yüze gelme. 5. Tarikat mensuplarının bir araya gelip karşılıklı oturmak, ayakta durmak veya dâire teşkil etmek sûretiyle yaptıkları zikir yâhut semâ. 6. Câmî, konak vb. yerlerde hâfızların cemâate karşı oturup okuyana şaşırdığı veya unuttuğu zaman gerekli hatırlatmayı yapmak sûretiyle birbirini kontrol ederek ezberden Kur‘ân-ı Kerim okumaları.

kapısı açılır görüp segirdüp yaklaştıklarında kapanur. Andan anları cehenneme sürerler. İmdi (29) istihzā budur. ³³⁷⁶ وَيَمْدُهُمْ “Ve yemüddühüm.”³³⁷⁷ Ya‘nī anları bu hâlde birağup mühlet³³⁷⁸ virir şerleri artmağa. Zîrā el-medd ve el-imdād³³⁷⁹ (30) birdir. Lâkin ekşer³³⁸⁰ el-medd şerde ve el-imdād hayrda isti‘māl³³⁸¹ olur. ³³⁸² فِي طُعْيَانِهِمْ “Fî tuğyānihim.”³³⁸³ Ya‘nī dālâletlerinde ziyāde³³⁸⁴ (31) olmaları için mühlet virüp uzadır. ³³⁸⁵ يَعْْمَهُونَ “Ya‘mehūn.”³³⁸⁶ Ya‘nī dālâletlerinde tereddüd³³⁸⁷ itmelerinde hayrān³³⁸⁸ (32) qalurlar. ³³⁸⁹ أُولَئِكَ “Ülā’ike.”³³⁹⁰ Ya‘nī ol münāfiqlar. ³³⁹¹ الَّذِينَ اسْتَرْوُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَى “Ellezīneşteravu’đ-dālâlete bi’l-hudā.”³³⁹² Ya‘nī anlar hidāyeti (33) virüp dālâlet şatun aldılar. Ya‘nī imānı virüp küfri aldılar. Bunu alup şatma lafzı ile getürmesi (34)

³³⁷⁶ Kur‘ân, (Bakara) 2/15: “Onlara mühlet verir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁷⁷ Kur‘ân, (Bakara) 2/15

ve yemüddühüm: Ve onları bırakır.

³³⁷⁸ mühlet: i. (a. muhlet) Bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için verilen belirli süre, vâde, mehil. mühlet vermek: Belli bir süre belirlemek.

³³⁷⁹ imdād: i. (a. medd - meded “yardım etmek”ten imdād) 1. Tehlikede veya çâresiz durumda olan birine yapılan yardım. 2. Yardım için gönderilen kuvvet. 3. ünl. “Yetişin, kurtarın” anlamında yardım isteme sözü.

³³⁸⁰ ekşer: sıf. (a. keşret “çok olmak”tan ekşer) 1. Çok fazla, en çok, birçok. 2. zf. Genellikle, umûmiyetle, ekseriya.

³³⁸¹ isti‘māl: i. (a. ‘amel “iş işlemek, yapmak, icrâ etmek”ten isti‘māl) Kullanma.

³³⁸² Kur‘ân, (Bakara) 2/15: “Azgınlıkları içinde.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁸³ Kur‘ân, (Bakara) 2/15

fî: İçinde.

tuğyānihim: Taşkınları.

³³⁸⁴ ziyāde: sıf. (a. ziyāde) 1. Fazla, çok. 2. Lüzumsuz, boş. 3. (-den) Daha çok. 4. zf. Çok. 5. Artan miktar, geriye kalan kısım. 6. İlâve. 7. i. edeb. Müstezatlarda mısra sonuna eklenen kısa mısra. 8. mus. Mûsikîmizde eskiden koma karşılığında kullanılan terim.

³³⁸⁵ Kur‘ân, (Bakara) 2/15: “Bocalayıp dururlarken.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁸⁶ Kur‘ân, (Bakara) 2/15

ya‘mehūne: Bocalayıp dururlar.

³³⁸⁷ tereddüd: i. (a. redd “geri döndürmek, tekrar etmek”ten tereddüd) 1. Karar verememe, kararsızlık. 2. Bir yere, birinin yanına gidip gelme, devam etme [Eskimiştir].

tereddüt etmek (eylemek): Karar verememek, kararsızlık göstermek.

³³⁸⁸ hayrān: i. (a. hayret “gözü kamaşmak, şaşırmak”tan hayrān “yolunu kaybeden, şaşırın”) 1. Bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse. 2. eski. Şaşkın, şaşırp kalmış kimse. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyi veya bir kimseyi çok beğenen ve ona büyük bir takdir hissiyle bağlı olan kimse.

hayrān kalmak (olmak): 1. Çok beğenmek. 2. eski. Şaşırmak, şaşırp kalmak.

³³⁸⁹ Kur‘ân, (Bakara) 2/16: “İşte onlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁹⁰ Kur‘ân, (Bakara) 2/16

ülā’ike: İşte onlar.

³³⁹¹ Kur‘ân, (Bakara) 2/16: “Hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³³⁹² Kur‘ân, (Bakara) 2/16

eşteravu: Satın aldılar.

ed-dālâlete: Sapıklığı.

bi’l-hudā: Hidayet karşılığında.

isti‘āre³³⁹³ ile alup şatmada vüs‘at³³⁹⁴ olmada. Zîrā almada bir şey’ şatup ve gayrısın almak olduğundan. **Ve eger** (35) dirseñ ki nice hidāyeti virüp dālālet aldılar? Anlar ise hidāyetde degil idiler. Hāzin dir ki: Anların **[19b]** (1) hidāyet ellerinde idi. Temekkünleri³³⁹⁵ olmamak dālāletleri kaviligidinden. Eger hidāyeti göstermeseler hālleri (2) mu‘aṭṭal³³⁹⁶ olup mü’minlerden kurtulmazlar. Ve’ d-dālālet maḳṣūdun ziyāde cevri³³⁹⁷ ü zulmdür³³⁹⁸ ve hidāyeti zāyi‘³³⁹⁹ itmekdir. (3) ³⁴⁰⁰فَمَا رَبَّحْتَ تِجَارَتَهُمْ “Femā rabiḥat ticāratühüm.”³⁴⁰¹ Ya‘nî bu alup şatmalarında kazançları olmadı. Zîrā er-ribḥ³⁴⁰² rās³⁴⁰³ mālдан ziyāde gelen (4) kazancıdır. Bunda ribḥ ticārete izāfet³⁴⁰⁴ itmesi kazanc andan geldiği içündür. ³⁴⁰⁵وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ “Ve mā kānū muhtedîn.”³⁴⁰⁶ Ya‘nî anlar (5) hidāyet üzere degiller idi. Andan ticāretlerinden kazanc görmediler. Zîrā re’s-i māl imāndır.

³³⁹³ isti‘āre: i. (a. ‘avr > i‘āre “bir şeyi ödünç olarak vermek”ten isti‘āre) 1. Ödünç alma, eğreti olarak alma. 2. edeb. Bir kelime yerine herhangi bir bakımdan kendisine benzerliği bulunan başka bir kelime kullanma şeklindeki edebî sanat, benzeyen veya benzetilenden yalnız biri bulunan teşbih, eğretileme.

³³⁹⁴ vüs‘at: i. (a. vus‘at)1. Genişlik, bolluk. 2. Güçlü olan para durumu, iyi olan mālî durum, mālî güç. 3. mec. Güç, kudret.

³³⁹⁵ temekkün: i. (a. mekānet “bir yeri, bir itibarı bulunmak”tan temekkun) [Aşağıdaki anlamı Türkçe’de kazanmıştır] Yerleşme, mekān tutma.

³³⁹⁶ mu‘aṭṭal: sıf. (a. ta‘ṭīl “terketmek, ihmal etmek, iş yapamaz duruma getirmek”ten mu‘aṭṭal) 1. Bırakılmış, terkedilmiş, kullanılmaz, iş görmez veya işe yaramaz duruma gelmiş. 2. İş olmayan, işsiz, boş.

³³⁹⁷ cevri: i. (a. cevri) Haksızlık edip incitme, eziyet, cefâ, gadr, zulüm.

³³⁹⁸ zulm: i. (a. zulm “hakkını eksik vermek”) 1. Adālete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık, adaletsizlik. 2. Eziyet, cevri, cefâ. 3. Bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koyma, başka bir yerde kullanma [Eskimiştir].

³³⁹⁹ zāyi‘: sıf. ve i. (a. zay‘ – zayā “telef olmak, kaybolmak”tan zāyi‘) 1. Kayıp, yok olmuş, elden çıkmış (şey). 2. Ziyan olmuş, boşa gitmiş (şey).

zāyi‘ etmek (eylemek, kılmak): 1. Yitirmek, kaybetmek. 2. Ziyan etmek, boşa harcamak.

³⁴⁰⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/16: “Bu yüzden alışverişleri onlara kar getirmemiş.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁰¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/16

femā: Etmedi.

rabiḥat: Kâr.

ticāratühüm: Ticāretleri.

³⁴⁰² ribḥ: (a.i.c. ribāh) tic. Kâr, kazanç, fâiz.

³⁴⁰³ re’s: i. (a. re’s) 1. Baş, kafa. 2. Başkan, reis. 3. Tepe, uç. 4. Başlangıç. 5. coğ. Burun. 6. Koyun, keçi gibi hayvanların her biri, baş.

rās: (f.i.) 1. Yol, sırat. 2. Tutulan yol, meslek, usul.

³⁴⁰⁴ izāfet: i. (a. zayf “yaklaşmak”tan izāfet) 1. Bir şeyle diğer bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme. 2. Ancak bir arada düşünülebilen varlıklar arasındaki ilişki. 3. Ancak bağlı bulunduğu temel kavramlarla birlikte düşünülebilen varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliği, bağımtı, görelilik. 4. dilb. İlgi hâli.

³⁴⁰⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/16: “Ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁰⁶ Kur‘ān, (Bakara) 2/16

ve mā: Ve değildir.

kānū: Olanlardan.

muhtedîne: Doğru yolu bulan.

Kaçan ki ĩmānı zāyi‘ (6) idüp dālālete i‘tikād³⁴⁰⁷ itdiler, ziyāna³⁴⁰⁸ düşdiler. Ba‘zılar dālāletlerinde hidāyet üzre degiller idi, (7) didiler. ³⁴⁰⁹مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا “Meşelehüm kemeşeli (ellezî) istevkade nārān.”³⁴¹⁰ Ya‘nî anlarıñ hikāyesi āteş yakmak dileyen kişi gibidir. Zîrā el-meşel³⁴¹¹ (8) bir şey’i bir şey’e beñzemeye getürmekdir. Ol şey’iñ hālî fehmi oluna. Anuñ içün Hāḡ Te‘ālā münāfıqlarıñ hālî (9) neye ireceğine meşel getürdi kitābında. Zîrā meşel Qur‘ān’ıñ yedi kısmından bir kısmıdır. Kaçan ki Hāḡ Te‘ālî (10) münāfıqlarıñ hāḡıḡatını vaşf eyledi ‘aḡabince meşel getürdigi hālleri nicedir, açılıp beyān ola. (11) Zîrā meşel ile bildirmek ḡalbe girüp fehme te‘şîr ider. Zîrā meşel gizli olan şey’i açıp māhiyetine³⁴¹² (12) vāḡıf³⁴¹³ olmaḡa te‘kîd ider. Ol ise bir şey(i) geregi gibi bildirmege. Lākin şartı ba‘zı yūzi ol (13) meşel olan şey’e muvāfıḡ olmaḡdır. Bunuñ gibi ki “Kemeşeli (ellezî) istevkade nārān” ateş yakan gibi ki ateşin nef‘ini (14) göre. ³⁴¹⁴فَلَمَّا أَضَاءَتْ “Fe lemmā eḡā’ et.”³⁴¹⁵ Ya‘nî kaçan ki ateş yanıp parladı. ³⁴¹⁶مَا حَوْلَهُ “Zeheba’l-”³⁴¹⁷ Ateşin etrāfındaki olan ḡalılar. (15) ³⁴¹⁸ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ “Mā ḡavlehu.”

³⁴⁰⁷ i‘tikād: i. (a. ‘aḡd “baḡlamak, düḡümlemek, saḡlamlaştırmak”tan i‘tikād) 1. ĩnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan. 2. Bir dīnin, bir mezhebin ibādet ve muāmelāt dışındaki inanç kısmı. 3. ĩnanılan düşünce, inanç.

i‘tikād etmek: ĩnanmak.

³⁴⁰⁸ ziyān: i. (f. ziyān) Bir şey veya kimsenin sebep olduḡu çıkar kaybı, zarar.

³⁴⁰⁹ Qur‘ān, (Bakara) 2/17: “Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer.”

Āyetin tamamı alınmamıştır. (Metne āyette geḡen “ellezî” kelimesi alınmamıştır.)

³⁴¹⁰ Qur‘ān, (Bakara) 2/17

meşelehüm: Onların durumu.

kemeşeli: Durumu gibidir.

(ellezî: Kişinin.)

istevkade: Yakan.

nārān: Ateş.

³⁴¹¹ meşel: i. (a. meşel) 1. Örnek, benzer, misal, numune. 2. Asıl anlamı dışında başka bir şeyi anlatmak için dolaylı ve üstü kapalı olarak söylenen ibret alınacak söz. 3. Ders ve ibret alınacak küçük hikāye, fıkra, kıssa. 4. Atasözü.

³⁴¹² māhiyet: i. (a. mā-huve “o nedir”in müennesi mā-hiye’den yapma mastar eki -iyyet ile māhiyyet) 1. Bir şeyin ne olduḡunu belirleyen asıl unsur, nitelik. 2. fels. Bir nesnenin varlığını veya cevherini meydana getiren şey, nesnenin hāḡıḡatı, özü, kendilik, zātiyet.

³⁴¹³ vāḡıf: i. ve sıf. (a. vūḡūf “anlamak, haberdar olmak”tan vāḡıf) Bilici, bilen, haberdar ve āḡāh olan kimse.

vāḡıf olmak: 1. Bilmek, öğrenmek, haberdar olmak. 2. Hakkıyla bilmek, āḡāh ve haberdar olmak.

³⁴¹⁴ Qur‘ān, (Bakara) 2/17: “Ateş tam aydınlatıldığı sırada.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴¹⁵ Qur‘ān, (Bakara) 2/17

felemmā: Ne zaman ki.

eḡā’ et: Aydınlatır.

³⁴¹⁶ Qur‘ān, (Bakara) 2/17: “Çevresini.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴¹⁷ Qur‘ān, (Bakara) 2/17

ḡavlehu: Çevresini.

ḡavl: i. (a. ḡavl) 1. Etraf, çevre. 2. Sene, yıl.

³⁴¹⁸ Qur‘ān, (Bakara) 2/17: “Allah ışıklarını yok ediverir.” Āyetin tamamı alınmamıştır.

lāhu bi nūrihim.”³⁴¹⁹ Ya‘nī Hāk Te‘ālā anlarıñ ateşiniñ parlamasını söndürdi. **Ve eger** dinürse evvelī (16) müfred³⁴²⁰ ile gelüp şöñunda cem‘ ile gelmege bā‘is nedir? Hāzin dir ki: Müfred cem‘e ve cem‘ müfred yerine (17) vaz‘³⁴²¹ olnur. Kavluhū Te‘ālī: وَخُضْتُكُمْ 3422 كَالَّذِي خَاضُوا “Ve huḍtüm ke‘l-lezī ḥāḍū”³⁴²³ gibi. Ya‘nī siz de ğıybete³⁴²⁴ daldıñız ol dalanlar gibi. (18) Ve meşel yā anlarıñ ḥāllerin veyā ḥikāyelerin beyān ider. Ateş yakmak dileyen kişi gibi. 3425 وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ “Ve terakehum fī (19) zulumātin lā yubşirūn.”³⁴²⁶ Ya‘nī anları karanlıkda bıraktı. Bir şey’ görmez oldılar. İbn ‘Abbās raḍiya‘l-lāhu (20) ‘anhümā buyurdi ki: Bu meşel münāfıklara indi. Anlarıñ nifākda meşelleri aña beñzer ki bir kişi karanlık gicede (21) şahrāda³⁴²⁷ ateş yakar etrāfındaki görüp emīn olmak içün qorḥudan. Ol ḥālde iken ol ateş (22) söner. Ol kişi karanlıkda kalup qorḥudan ve ğayrıdan ḥayrān olur. İmdi münāfıklarıñ ḥālī anuñ (23) gibidir. Kelime-i imānı izhār idüp nefslerine ve māllarına ve evlādlarına emīn olurlar. Ve Müslümānlar kızların (24) evlenürler ve ğanīmetlerinden pay aldılar. Bunlar anlara ateşin nūrı gibidir. Ve kaçan ki ölürler dönüp (25) evvelki karanlıklarına ve qorḥuya

³⁴¹⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/17

zehebe: Giderdi.

Allāhu: Allāh.

binūrihim: Onların nurunu.

³⁴²⁰ müfred: sıf. ve i. (a. ferd > ifrād “bir nesneyi grubundan ayırıp tek hâline getirmek”ten mufred) 1. Bir tâneden ibâret, tek, yalnız (şey). 2. mec. Bir tâne, eşsiz, benzersiz (şey veya kimse). 3. Birleşik olmayan, basit. 4. edeb. Başka beyitlere bağlı olmayan ve mısraları arasında kâfiye bulunmayan (tek beyit), fert [Kâfiyeli olana musarra denilir]. 5. dilb. Tekil.

³⁴²¹ vaz‘: i. (a. vaz‘) 1. Koyma, konulma. 2. Ortaya koyma, düzenleme, tedvin etme. 3. Belirleme, tâyin etme, tespit etme. 4. Vaziyet, tavır, duruş, biçim. 5. eski. Dil bilgisinin, kelimelerin konulduğu ilk anlamlarından (vaz‘-ı aslilerinden) bahseden kolu.

³⁴²² Kur‘ān, (Tevbe) 9/69: “Ve onların daldığı gibi, siz de (dünya zevkine) daldınız.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴²³ Kur‘ān, (Tevbe) 9/69

ve huḍtüm: Ve siz de daldınız.

ke‘l-lezī: Gibi.

ḥāḍū: Dalanlar.

³⁴²⁴ ğıybet: i. (a. ğaybet) Bir kimsenin arkasından aleyhinde bulunma, duyacağı zaman üzüleceği bir sözü arkasından söyleme, çekiştirme, koğuculuk.

³⁴²⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/17: “Onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴²⁶ Kur‘ān, (Bakara) 2/17

ve terakehum: Ve onları bıraktı.

fī: İçinde.

zulumātin: Karanlıklar.

lā: Değildir.

yubşirūne: Görenlerden.

³⁴²⁷ şahrā: i. (a. şahrā) 1. Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. 2. Çöl.

düşerler. Ve ba‘zılar “Anların nûrlarının sönmesi derûnlarındaki gizli (26) ‘aķîdeleri”³⁴²⁸ Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi veselleme zâhir olmasıdır.” didiler. Ve ba‘zılar “Nûrlarının sönmesi (27) kabirde veyâ sırât üzredir.” didiler. **Ve eger** dinürse ki ĩmānı nûra ve küfri karanlığa teşbîh³⁴²⁹ itmeniñ (28) vechi nedir? Hâzin dir ki: ĩmānıñ nûra teşbîh olmasına bâ‘is bu ki nûr, hidāyet yolunda maķşûda irmege (29) her şeyden belîğdir³⁴³⁰. Ve toğrı yolu beyān ider. Ve hayreti³⁴³¹ zâil itmede cümleden a‘lādır. ĩmān daħı Hâķ Te‘ālî‘ye irmege (30) açık, toğrı yoldur. Ve küfr ‘ayn-ı karanlıktır. Zîrā içinde giden toğrı yolu daħı ğayb idüp ne tarafa gidecegin (31) bilmeyüp şaşar. Küfr daħı anuñ gibidir, şāhibini yarın āhiretde şaşırup hayrān³⁴³² eyler. Ve bu münāfıklara ateş (32) ile meşel getürmede üç hükm vardır. Birisi, ateşin ‘aleviyle nûrlanan kendin ve ğayr fark. Kaçan ki söner kendi ve (33) ğayr karanlıkda kalup şaşar. İmdi münāfık da dil ile ĩmānı ikrār ider, kalbden i‘tikādsız kendi ve kendine tâbi³⁴³³ (34) dünyāda emīn olur, āhiretde yaramaz. Zîrā ĩmān anda eyreti³⁴³⁴ idi. Ve ikinci, ateş dā‘im³⁴³⁵ yanması. Odun kesmege (35) balta³⁴³⁶ muhtācdır. ĩmān daħı dā‘im olmağa i‘tikāda muhtācdır. Üçünci hükm,

³⁴²⁸ ‘aķîde: i. (a. ‘aķd “bağlamak, düğümlemek”ten ‘aķîde) 1. ĩman, itikat. 2. Kuvvetle benimsenen görüş tarzı, inanç. 3. Mezhep şeklini almış inanç ve düşünce sistemi.

³⁴²⁹ teşbîh: i. (a. şibh “benzer, misil”den teşbîh) 1. Benzetme, benzetilme. 2. edeb. Mânâyı kuvvetlendirmek için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme şeklindeki edebî sanat.

³⁴³⁰ belîğ: sıf. (a. belāğat “sözü etkili ve yerinde söylemek”ten belîğ) 1. Etkili, güzel ve yerinde söylenmiş (söz).

2. Belāğati olan, yerinde, güzel ve etkili söz söyleyen, belāğatli. 3. Yeter derecede, yeterli.

³⁴³¹ hayret: i. (a. hayret) 1. Bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırp kalma, şaşkınlık. 2. ünl. Şaşkınlık ifadesi olarak kullanılır; şaşıllak şey.

³⁴³² hayrān: i. (a. hayret “gözü kamaşmak, şaşırma”tan hayrān “yolunu kaybeden, şaşırın”) 1. Bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse. 2. eski. Şaşkın, şaşırp kalmış kimse. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyi veya bir kimseyi çok beğenen ve ona büyük bir takdir hissiyle bağlı olan kimse.

³⁴³³ tâbi‘: sıf. (a. teba‘ - tebā‘at “ardından yürümek, uymak”tan tâbi‘) 1. Birine veya bir şeye uyan, onun arkası sıra giden. 2. Birinin emri altında bulunan, onun hâkimiyeti altında olan, bağlı. 3. Hz. Muhammed’i görmüş olanları (ashâbı) gören, onlardan hadis dinleyen [Daha çok tâbi‘ ve çoğul olarak tâbiin şekillerinde kullanılır].

³⁴³⁴ eyreti - eğreti: sıf. (a. ‘āriyet “emānet, ödünç”ten ‘āriyet kelimesinin göçüşmeli bir şekli) 1. Geri verilmek üzere ödünç olarak alınmış, āriyet. 2. Bir şeyin aslından olmayıp sonradan ilāve edilmiş bulunan, takma, ekleme. 3. İyi yerleşmemiş, yerini bulmamış. 4. Geçici, muvakkat.

³⁴³⁵ dā‘im: sıf. (a. devām “sürekli olmak”tan dā‘im) 1. Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dāima.

dā‘im olmak: Devam etmek, sürmek, sürüp gitmek.

³⁴³⁶ balta: i. (Eski Türk. baltu > baldu; hangi dilden alındığı kesin olarak belli değildir) [Kelime Türkçe’den komşu dillere de geçmiştir] 1. Odun yarmaya, ağaç kesmeye ve yontmaya yarayan, ağaç saplı, demirden kesici âlet, nacak. 2. Eskiden kullanılan bu âlet biçimindeki yakın savaş silâhı, teber.

ateş söndükden sonra [20a] (1) hâdis³⁴³⁷ olan karanlık insāna ateş yanmazdan evvel olan karanlıktan ziyāde çetin³⁴³⁸ gelür. İmdi münāfıkların (2) daḥı īmān izhār itmezden evvel olan küfrleri nifāk küfründen azdır. Zīrā iki yüzden ‘azāblanurlar. Biri (3) küfr ve biri nifākıdır ki esfele³⁴³⁹ müsteḥak olurlar. Andan Ḥaḳ Te‘ālā hāllerini vaşf itdi. ³⁴⁴⁰صم “Şummun.”³⁴⁴¹ Ya‘nī anlar şağırlardır. (4) Ḥaḳ kelāmın diñlemezler ki ḳabūl itmemek için. Çünkü ḳabūl itmediler. Şağır gibi oldılar. ³⁴⁴²بكم “Bukmun.”³⁴⁴³ Ya‘nī ḥaḳ üzre (5) söylememek için anlar dilsizlerdir. ³⁴⁴⁴غمي “Umyun.”³⁴⁴⁵ Ya‘nī görmege başiretleri³⁴⁴⁶ yokdur ki ḥaḳḳı bātıldan fark ideler. (6) Çünkü başireti olmayan ol a‘mā³⁴⁴⁷ gibidir. Ol münāfıkların ḥavāsları³⁴⁴⁸ sālim³⁴⁴⁹ idi. Lākin Ḥaḳ kelāmın (7) eşitmemek için kulakların tıkadılar. Ve ḥaḳ söylememek için dillerin tıtdılar ve ḥaḳḳı görmemek için (8) gözlerin ve başiretlerin yumdılar. Vardı ḥavāsları olmayan gibi oldılar. Andan şā‘iriñ ḳavlinde Şi‘r: (9) ³⁴⁵⁰صَمُّوا إِذَا سَمِعُوا خَيْرًا ذَكَرْتُ بِهِ / وَإِنْ ذَكَرْتُ بِسُوءٍ كُلُّهُمْ أَذْنٌ

³⁴³⁷ hâdis: sıf. ve i. (a. hudūs “yeni olmak, sonradan olmak, yokken var olmak”tan hâdis) 1. Meydana çıkan, zuhur eden (şey). 2. din. Kadim olan Allah’a nispetle yoktan yaratılmış olan, ezeli olmayan, sonradan var olan (şey).

hâdis olmak: Ortaya çıkmak, zuhur etmek, meydana gelmek.

³⁴³⁸ çetin: sıf. (Kökü belli değildir) 1. Güçlükler ve zorluklarla dolu, güç, zor, müşkül. 2. Aşılması zor, sarp. 3. Mizacı yumuşak olmayan, geçimsiz, dik başlı. 4. Sert, kolay işlenmeyen.

³⁴³⁹ esfel: sıf. (a. sefālet “sefil ve alçak olmak”tan esfel) 1. Çok (daha, en, pek) sefil, pek bayağı, pek alçak. 2. sıf. ve i. En dipte, en aşağıda olan (yer).

³⁴⁴⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/18: “Şağırdırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁴¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/18

şummun: Şağırdırlar.

³⁴⁴² Kur‘ān, (Bakara) 2/18: “Dilsizdirler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁴³ Kur‘ān, (Bakara) 2/18

bukmun: Dilsizdirler.

³⁴⁴⁴ Kur‘ān, (Bakara) 2/18: “Kördürler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁴⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/18

‘umyun: Kördürler.

³⁴⁴⁶ başiret: i. (a. başar “görmek”ten başiret) 1. Kalp gözüyle görme, kalp gözüyle görerek bir şeyin gerçeğini kavrama, anlama, idrak etme. 2. Doğru ve ölçülü bir görüşün verdiği uyanıklık, ileriye görme, sağgörü, gönül gözü, kalp gözü.

³⁴⁴⁷ a‘mā: sıf. ve i. (a. ‘amā “kör olmak”tan a‘mā) 1. Kör. 2. mec. Gerçeği görmeyen (kimse), cāhil.

³⁴⁴⁸ ḥavās: i. (a. ḥāsse’nin çoğul şekli ḥavāss) Hasseler, duyular.

³⁴⁴⁹ sālim: sıf. ve i. (a. selāmet “kurtulmak, sağlıklı olmak”tan sālim) 1. Sağlam, sağlıklı, sıhhatli. 2. Eksiği, noksanı olmayan, hatâsız, kusursuz (şey). 3. Korku, endişe ve sıkıntıdan uzak, güvenli (kimse), emin. 4. Arapça’da kelimenin yapısı bozulmadan sonuna çoğul ekleri -în, -ûn veya -ât getirilmek sûretiyle yapılan (çoğul). 5. Kökünde illetli harf denilen vav, yâ ve eliften biri bulunmayan, sahih (kelime).

³⁴⁵⁰ <https://al-maktaba.org/book/33588/1204> Erişim Tarihi:10.02.2022, Saat: 11:45.

Muhammed Hassan Shurrah, “Dört Bin Şiirsel Tanık İçin” Gramer Kitaplarındaki Şiirsel Kanıtların Açıklaması, Yayınevi: Al-Resala Vakfı, Beyrut - Lübnan Baskı: Birinci, 1427 AH - 2007 AD Parça sayısı: 3, s. 245.

(Şammū³⁴⁵¹ izā semi'ū³⁴⁵² hayrān³⁴⁵³ zekartü bih³⁴⁵⁴ / Ve in³⁴⁵⁵ zekartü³⁴⁵⁶ bisū'in³⁴⁵⁷ küllühüm³⁴⁵⁸ üzünün³⁴⁵⁹) Şi'r: Eger bir hayr yād itsem şağırlanur (10) olar gizlü / Kaçan şerri añarsam ben eşidici olur kamu. Neşr: Andan ³⁴⁶⁰فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ “Fe hüm lā yerci'ün.”³⁴⁶¹ Ya'nî anlar (11) dālâletlerinde aşlā Hakk'a dönmezler. ³⁴⁶²أَوْ كَصَيِّبٍ “Ev ke şayyibin.”³⁴⁶³ Ya'nî yağmur gibi. Zîrā eş-şayyib, her yüceden dökilendir (12) aşağı. ³⁴⁶⁴مِنَ السَّمَاءِ “Mine's-semā'i.”³⁴⁶⁵ Ya'nî bulutdan. Zîrā her şey ki insānîñ üzerine gölgelik ider. Aña semā dirler. Andan (13) semā'i'd-dār dirler. Ya'nî eviñ tavanı. Ve ba'zılar “‘Ayn gökyüzidir.” didiler. Anı Hakk Te'ālā “mine's-semā'i” zikr (14) itmesine bā'is, eger yağmur andan dahı inerse yerden kalkın buğardan yağmur beslenür diyenleriñ zu'munı³⁴⁶⁶ (15) redd etmek içün buyurdu. Bunda hükemānıñ³⁴⁶⁷ mezhebini ibtāl³⁴⁶⁸ itdi. Ve mine's-semā dimesiyle biline ki yağmur yerden (16) kalkın buğardan olma degildir. ³⁴⁶⁹فِيهِ “Fîhi.”³⁴⁷⁰ Ya'nî ol dökilen yağmurda ³⁴⁷¹ظُلُمَاتٍ “zulumātün”³⁴⁷²

³⁴⁵¹ şammū: Sağır kesilirler.

³⁴⁵² izā semi'ū: Duydukları zaman.

³⁴⁵³ hayrān: Bir hayır.

³⁴⁵⁴ zekartü bih: Benim dile getirdiğim.

³⁴⁵⁵ ve in: Ama olur da.

³⁴⁵⁶ zekartü: Dile getirirsem.

³⁴⁵⁷ bisū'in: Bir kötülük.

³⁴⁵⁸ küllühüm: Hepsi birden.

³⁴⁵⁹ üzünün: Kulak kesilirler.

³⁴⁶⁰ Kur'an, (Bakara) 2/18: “Onlar artık (hakka) dönmezler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁶¹ Kur'an, (Bakara) 2/18

fehüm: Onlar.

lā: Değildir.

yerci'üne: Dönecek.

³⁴⁶² Kur'an, (Bakara) 2/19: “Yahut onların durumu sağanak halinde boşanan yağmura ...” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁶³ Kur'an, (Bakara) 2/19

ev: Ya da (onlar).

keşayyibin: Boşanan yağmur gibi.

³⁴⁶⁴ Kur'an, (Bakara) 2/19: “Gökten.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁶⁵ Kur'an, (Bakara) 2/19

mine: -ten.

es-semā'i: Gök.

³⁴⁶⁶ zu'm: i. (a. zu'm) Zan, bätül zan, boş inanç.

³⁴⁶⁷ hükemā: i. (a. hākīm'in çoğul şekli hukemā') Hakimler, filozoflar, ilim adamları.

³⁴⁶⁸ ibtāl: i. (a. butlān “hükümsüz olmak, fâsit olmak”tan ibtāl) Hükümsüz bırakma, bozma, feshetme.

³⁴⁶⁹ Kur'an, (Bakara) 2/19: “İçinde.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁷⁰ Kur'an, (Bakara) 2/19

fîhi: İçinde.

³⁴⁷¹ Kur'an, (Bakara) 2/19: “(Yoğun) karanlıklar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁷² Kur'an, (Bakara) 2/19

zulumātün: Karanlıklar.

ya'nî karanlıklar, ³⁴⁷³وَرَعْدٌ “ve ra'dün”³⁴⁷⁴ (17) ya'nî gök gürlemek var. ³⁴⁷⁵وَبَرْقٌ “Ve berkun.”³⁴⁷⁶ Şimşek³⁴⁷⁷, şaşmak ve yıldırım³⁴⁷⁸ var. İbn 'Abbās buyurdu ki: Er-ra'du, bulutları (18) süren melegiñ ismidir. Ve şimşek, anları sürerken çarpdığı kamçılarından çıkan nûrıdır. Ve ba'zılar (19) “Bulutlar dağıldıkça bir yere devşürmege azarlayan melegiñ adıdır.” didiler. Kaçan hışmı³⁴⁷⁹ kavî olsa (20) andan şimşek çıkar. Ve ba'zılar “Gök gürlemek ol melegiñ tesbîhidir.” didiler. Ve ba'zılar ismidir didiler. (21) يَجْعَلُونَ³⁴⁸⁰ “Yec'alüne eşabi'ahüm fî âzānihim mine's-şavā'iki.”³⁴⁸¹ Ya'nî çıkan gürültüden kulaklarını parmaklarıyla (22) tıkarlar. Zīrā şā'ika³⁴⁸² ol şadadır³⁴⁸³ ki eşideniñ cānı çıkar veyā bayılır. Cem'i şavā'ik, ol şadalar. (23) Ba'zılar “Eş-şā'ika 'azābdan bir faşla, Hakk Te'alā anı diledigine indirir.” didiler. İbn 'Ömer'den rivāyet: (24) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا سمع صوت الرعد والصواعق قال اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تهلكنا بعذابك وعافنا قبل ذلك³⁴⁸⁴ “Enne Resūlu'l-lāh şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem kâne”³⁴⁸⁵

³⁴⁷³ Kur'an, (Bakara) 2/19: “Gök gürültüsü.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁷⁴ Kur'an, (Bakara) 2/19

ve ra'dün: Ve gök gürlemesi.

³⁴⁷⁵ Kur'an, (Bakara) 2/19: “Ve şimşekle.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁷⁶ Kur'an, (Bakara) 2/19

ve berkun: Ve şimşek(ler).

³⁴⁷⁷ şimşek: i. (E. T. Türk. süg-mek “yıldız akmak, kaymak”tan süg-ü-ş-mek > sügüş-ek > süğşek, benzeşme ile *şügşek > *şiğşek > *şivşek > şimşek) Buluttan buluta veya buluttan yere elektrik boşalması sırasında meydana gelen ışık olayı, gökyüzünde kırık bir çizgi şeklinde görülen ve çok ânî gelip geçen parıltı.

³⁴⁷⁸ yıldırım: i. (Eski Türk. yaldırı-mak > E. T. Türk. yaldıra-mak – yıldıra-mak “parlamak”tan) [Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde ve halk ağzında ıldırım şeklinde de geçer] 1. Bulutlarda toplanan elektriğin kuvvetli bir ışık yayarak gümbürtülü bir şekilde yere boşalması olayı. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Yapılan işin çok hızlı olduğunu anlatır.

³⁴⁷⁹ hışm: i. (f. hışm) Öfke, kızgınlık, gazap.

³⁴⁸⁰ Kur'an, (Bakara) 2/19: “Yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁴⁸¹ Kur'an, (Bakara) 2/19

yec'alüne: Tıkarlar.

eşabi'ahüm: Parmaklarını.

eşabi': i. (a. uşbu “parmak”ın çoğul şekli eşabi') Parmaklar.

fî: İçine.

âzānihim: Kulakları.

âzān: i. (a. uzn “kulak”ın çoğul şekli âzān) Kulaklar.

mine: -nden.

eş-şavā'iki: Yıldırım sesleri.

şavā'ik: i. (a. şā'ika'nın çoğul şekli şavā'ik) Yıldırımlar.

³⁴⁸² şā'ika: i. (a. şā'ika) Yıldırım.

³⁴⁸³ şadā: i. (f. sedā “yankı” > a. - f. şadā) [Arapça'da “yankı” anlamında olan kelime “ses” mânâsını Farsça'da kazanmıştır] 1. Ses, âvaz. 2. Yankı, aksisedâ.

³⁴⁸⁴ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/tir/had/050/3450.htm> Erişim Tarihi: 10.02.2022, Saat: 11:50.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Dua Bahsi, 3450.

³⁴⁸⁵ kâne: idi.

izā semi‘a³⁴⁸⁶ şavte‘r-ra‘de³⁴⁸⁷ ve‘ş-şavā‘iki³⁴⁸⁸ kâle³⁴⁸⁹ Allāhümme³⁴⁹⁰ lā (25) taḳtülñā³⁴⁹¹ bi-ğāzābike³⁴⁹² velā tühlikñā³⁴⁹³ bi-‘azābike³⁴⁹⁴ ve ‘āfinā³⁴⁹⁵ kable³⁴⁹⁶ zalike³⁴⁹⁷.” Ya‘nī, kaçan Hāzret-i Resül gök gürlemesin veyā (26) kavī gürlemekler eşitse “Yā Rabb bizleri ğāzabıñ³⁴⁹⁸ ile öldürme ve ‘azābıñ ile helāk³⁴⁹⁹ itme. Ve andan evvel bizleri (27) luṭfuñ³⁵⁰⁰ ile hıfz eyle.” dir idi buyurdu. Tirmizī buni iḥrāc³⁵⁰¹ idüp bu ḥadīş ğarīb didi. ³⁵⁰²حَذَرَ الْمَوْتِ “Hāzera‘l-mevt.”³⁵⁰³ (28) Ya‘nī helāk olmak kōrhusundan kulaqların tıkarlar. ³⁵⁰⁴وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ “Va‘l-lāhu muḥiṭun bi‘l-kāfirin.”³⁵⁰⁵ Ya‘nī Hāḳ Te‘ālā kāfirleri (29) bilür. Ve ba‘zılar kāfirleri cem‘ idüp ‘azāb ider, didiler. ³⁵⁰⁶يَكَادُ الْبَرْقُ “Yekādū‘l-berḳu.”³⁵⁰⁷ Ya‘nī şimşek az ḳaldı ki, (30) kāde

³⁴⁸⁶ izā semi‘a: Duyduğu zaman.

³⁴⁸⁷ şavte: Sesini.

şavt: i. (a. şavt) 1. Ses, sedâ. 2. mus. Eskiden mûsikimizde bir form adı iken sonraları tekkelerde zikir sırasında okunan, güftesi dâima tekrarlanan birkaç cümleden ibâret besteli parçalar hakkında kullanılmıştır.

er-ra‘de: Gök gürültüsü.

ra‘d: i. (a. ra‘d) Gök gürlemesi, gök gürültüsü.

³⁴⁸⁸ ve‘ş-şavā‘iki: Ve yıldırımlar.

³⁴⁸⁹ kâle: Şöyle derdi.

³⁴⁹⁰ Allāhümme: Ey Allah‘ım!

³⁴⁹¹ lā taḳtülñā: Bizi öldürme.

³⁴⁹² bi-ğāzābike: Gazābınla.

³⁴⁹³ velā tühlikñā: Ve bizi helāk etme.

³⁴⁹⁴ bi-‘azābike: Azābınla.

³⁴⁹⁵ ve ‘āfinā: Ve bize āfiyet ver.

³⁴⁹⁶ kable: Önce.

³⁴⁹⁷ zalike: Bunlardan.

³⁴⁹⁸ ğāzab: i. (a. ğāzab) Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

³⁴⁹⁹ helāk: i. (a. helāk) 1. Ölme, mahvolma, yok olma. 2. Perişan olma, bitkin duruma gelme.

helāk etmek (eylemek): 1. Mahvetmek, yok etmek. 2. Bitkin duruma getirmek, perişan etmek.

³⁵⁰⁰ luṭf: i. (a. luṭf) 1. İyi muâmele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk. 2. Bağış, bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik.

³⁵⁰¹ iḥrāc: i. (a. ḥurūc “dışarı çıkmak”tan iḥrāc) 1. Dışarıya çıkarma, dışarıya atma. 2. İlişisini kesme, çıkarma. 3. Ülkede elde edilen veya yapılan bir malı yurt dışına satma. 4. Bir şeyi bir şeyden veya yerden çıkararak elde etme, istihsal etme.

³⁵⁰² Ḳur‘ān, (Bakara) 2/19: “Ölüm korkusuyla.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁰³ Ḳur‘ān, (Bakara) 2/19

hāzera: Korkusuyla.

el-mevti: Ölüm.

³⁵⁰⁴ Ḳur‘ān, (Bakara) 2/19: “Oysa Allah, kafirleri çepeçevre kuşatmıştır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁰⁵ Ḳur‘ān, (Bakara) 2/19

va‘l-lāhu: Oysa Allah.

muḥiṭun: Tamamen kuşatmıştır.

bi‘l-kāfirine: İnkârcıları.

³⁵⁰⁶ Ḳur‘ān, (Bakara) 2/20: “Şimşek neredeyse.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁰⁷ Ḳur‘ān, (Bakara) 2/20

yekādū: Neredeyse.

el-berḳu: Şimşek.

yef'al demek az kaldı ki ide dimemizdir. ³⁵⁰⁸ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ “Yahtafu ebşārihim.”³⁵⁰⁹ Ya'nî gözlerini nûrını kapa. Zîrâ (31) el-ḥaṭf³⁵¹⁰ bir şey'i birden³⁵¹¹ kapmakdır. ³⁵¹² كَلَّمَا “Küllemā.”³⁵¹³ Ya'nî her gelüp parladıkça, ³⁵¹⁴ أَضَاءَ لَهُمْ “eḍā'e lehüm”³⁵¹⁵ ya'nî parlayup anlar nûrlandıkça, (32) ³⁵¹⁶ مَشَوْا فِيهِ “meşev fîhi”³⁵¹⁷ ya'nî anuñ parlaması nûrıyla yürürler. ³⁵¹⁸ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا “Ve izā ezleme ‘aleyhim kāmū.”³⁵¹⁹ Ya'nî kaçan parlamayup karanlık (33) olursa üzerlerine durup şaşarlar, gidecek yol bulmazlar. Hâk Te'ālā bu meşeli münāfıklara getürmege vech bu ki (34) Cenāb-ı Bārî anlarıñ küfrini ve nifāklarını ol kavme beñzetdi ki bir bol çölde³⁵²⁰ pek karanlık gicede anlara (35) anda yağmur işābet ider. Anuñ karanlığı ve bulutuñ karanlığı biriküp zulumāt³⁵²¹ olur. Andan giden [20b] (1) yürimege kâdir³⁵²² olmaz. Ve ra'd ki gök gürlemektir. Anuñ şıfatı kişi gürlemesiniñ kavîliginden kulağın tıkar. Ve berķ³⁵²³ ki (2) şimşektir. Anuñ şıfatı gözi kamaşdırup kör gibi eyler, parlamasınıñ kavîliginden. Bu meşeli Hâk Te'ālā

³⁵⁰⁸ Kur'an, (Bakara) 2/20: “Gözlerini alıverecek.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁰⁹ Kur'an, (Bakara) 2/20

yahtafu: Kapıverecek.

ebşārehum: Gözlerini.

ebşār: i. (a. başār “göz”ün çoğul şekli ebşār) Gözler.

³⁵¹⁰ ḥaṭf: i. (a. ḥaṭf) 1. Kapma, kapıp götürme. 2. (Şimşek, kuvvetli ışık) Gözü kamaştırma.

³⁵¹¹ birden: zf. (Ayrılma hâli ekinin kalıplaşmasıyla bir+den) 1. Bir anda, ansızın. 2. Hemen, bir bakışta, yekten. 3. Bir defada, hepsi bir arada, birlikte, aynı zamanda.

³⁵¹² Kur'an, (Bakara) 2/20: “Zaman.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵¹³ Kur'an, (Bakara) 2/20

küllemā: Zaman.

³⁵¹⁴ Kur'an, (Bakara) 2/20: “(Önlerini her) aydınlatışında.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵¹⁵ Kur'an, (Bakara) 2/20

eḍā'e: Aydınlattığı.

lehüm: Onları.

³⁵¹⁶ Kur'an, (Bakara) 2/20: “Işığında yürürler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵¹⁷ Kur'an, (Bakara) 2/20

meşev: Yürürler.

fîhi: O(nun ışığı)nda.

³⁵¹⁸ Kur'an, (Bakara) 2/20: “Karanlık çökünce dikilip kalırlar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵¹⁹ Kur'an, (Bakara) 2/20

ve izā: Zaman.

ezleme: Karanlık çöktüğü.

‘aleyhim: Üzerlerine.

kāmū: Dikilip kalırlar.

³⁵²⁰ çöl: i. (Moğolca'da da bulunan kelime bâzı dilcilere göre bu dilden Türkçe'ye geçmiştir) [Kelime Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya da geçmiştir] Göz alabildiğince geniş kumluk, susuz ve düz arâzi, sahrâ, bâdiye, beyâban, beriye.

³⁵²¹ zulumāt: i. (a. zulmet'in çoğul eki -ât almış şekli zulumāt - zulemāt) Karanlıklar, zulmetler.

³⁵²² kâdir: sıf. (a. kudret “gücü yetmek”ten kâdir) 1. Kudret ve kuvvet sâhibi, yapabilme gücüne mâlik olan (kimse), muktedir. 2. i. “Tam ve mutlak kudret sâhibi olan, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yeten” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

kâdir olmak: Gücü yetmek, muktedir olmak.

³⁵²³ berķ: i. (a. berķ) Şimşek.

Qur'an-ı 'azîmü (3) 'ş-şāna getürdi ve kâfirlere ve münâfıklara anuñla ta'zîr³⁵²⁴ itdi. Yağmur, Qur'an'dır. Zîrā Qur'an kalblerin (4) hayâtıdır, nice yağmur yeryüziniñ hayâtı olduğu. Ve'z-zulumāt, Qur'an'ın içinde zîkr olunan küfr ve şîrk (5) ve nifâkdır. Ve'r-ra'd, Qur'an'ın içinde va'id³⁵²⁵ ile zîkr olunan 'azāb ve cehennem nâridir³⁵²⁶. Ve'l-berk, Qur'an'da (6) olan hidāyet ve beyān ve va'd olunan cennet ve ni'metleridir. İmdi kâfirler ve münâfıklar Qur'an (7) okunduğda eşitmeyelim deyü kulakların tıkarlar, eşidince kalbleri aña meyl itmesi kôrhusundan. Zîrā (8) anlarıñ yanlarında Qur'an'a imān itmek küfrdür. Ve küfr ölümdür. Ve ba'zılar Hâk Te'ālā bu meşeli İslām üzerine (9) getürdi didiler. Zîrā yağmur İslām'dır. Ve zulumāt İslām'da olan belā³⁵²⁷ ve miñnetdir³⁵²⁸. Ve ra'd âhiretde (10) olan kôrhumlar ve 'azāblar ve va'ididir. Ve berk âhiretde va'd olan na'imdir³⁵²⁹. İmdi kâfirler münâfıklarıñ (11) kulakların tıkaması kaçan İslām'da belā ve şiddet³⁵³⁰ görseler helāk olmadan kôrhuñ kaçmalarıdır. (12) Va'l-lāhu muhîṭun³⁵³¹ bi'l-kāfirin. Ya'nî kâfirler kaçmaları kendilerine yaramaz. Zîrā Hâk Te'ālā anlarıñ etrâfın bütün (13) almışdır. Anları cem'idüñ 'azāb ider. Yekādü'l-berk. Ya'nî İslām'ın delîlleri anları kôrhuduñ (14) bir ğayr şey'e bakamaz ider. Eger ki şekāvetleri³⁵³² ezelden sâbık³⁵³³ olmasa. Küllemā eḏā'e lehüm. Ya'nî anları (15) imtiḥān ve tecrübe itmeyüp

³⁵²⁴ ta'zîr: i. (a. 'azr "ayıplamak, kınamak"tan ta'zîr) 1. Azarlama. 2. İslām hukûkunda, hakkında belirli bir şer'i cezâ (hadd-i şer'i) bulunmayan suçlardan dolayı bir suçluya devlet başkanı veya vekîli tarafından verilen azarlama, sert bir tavır takınma, dayak veya hapis şeklindeki ihtar cezası.

³⁵²⁵ va'id: i. (a. va'id) İyiliğe yönelmek ve kötü şeylerden sakındırmak için bir kimseyi cehennem azâbı ile korkutma.

³⁵²⁶ nâr: i. (a. nâr) Ateş, od. 2. Cehennem. 3. mec. Ateş gibi yakan duygu.

³⁵²⁷ belâ: i. (a. belâ "deneme, imtihan; keder, sıkıntı") 1. İnsana büyük bir sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, bâdire, dert, gam, keder. 2. Büyük sıkıntıya ve zarara sebep olan olay, âfet, musibet, felâket. 3. Başa dert olan, insanı çok üzen kimse veya şey.

³⁵²⁸ miñnet: i. (a. miñnet) 1. Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat. 2. Üzüntü, dert, elem, keder, gam, ızdır. 3. Belâ, âfet, musibet.

³⁵²⁹ na'im: i. (a. ni'met "yaşayışı rahat ve müreffeh olmak"tan na'im) 1. Nîmete eren kimse. 2. Nîmet, bolluk, refah içinde yaşama. 3. Cennetlerden birinin adı.

³⁵³⁰ şiddet: i. (a. şiddet) 1. Bir güç, hareket veya kuvvetin derecesi. 2. Tabîî hâminden daha fazla olma, aşırılık, fazlalık. 3. Meseleleri uzlaşma yoluyla değil kaba kuvvet kullanarak halletmeye kalkışma ve bunun için kullanılan kaba kuvvet. 4. Sertlik. 5. Sıkıntı, zorluk, mihnet, meşakkat.

³⁵³¹ muhîṭ: sîf. (a. ihâṭa "kuşatmak, etrâfını çevirmek"ten muhîṭ) 1. Çepeçevre kuşatan, etrâfını çeviren, çevreleyen ihâta eden (şey). 2. mec. Gücü veya bilgisi ile kuşatan, içine alan, kapsayan, câmi, hâvi. 3. Bir kimsenin çeşitli ihtiyaçları yönünden devamlı ilişki içinde bulunduğu insan topluluğu, çevre. 4. Yöre, semt. 5. mat. Düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi, çevre. 6. bota. Zarf, kılıf.

³⁵³² şekāvet: (a. şekāvet) 1. Eşkiyâlık, yol kesicilik, haydutluk, şakîlik. 2. Kötü yaratılışlı, kötü iş işleyecek tıynette olma, kutsuzluk.

³⁵³³ sâbık: sîf. (a. sebḳ "geçmek, geride bırakmak"tan sâbık) 1. Zaman bakımından geride kalan, geçen, geçmiş, önceki, evvelki. 2. Bir iş, memûriyet veya makamda şimdikinden daha önce bulunmuş olan, eski. 3. Zaman veya mevki bakımından önde olan kimse. 4. Geçmiş zaman [Sâbıkta şeklinde kullanılmıştır].

öyle bıraktı. Meşev fîhi. Ya'nî hemân kelime-i İslâm'ı izhâr itmeler mü'minlerin (16) ellerinden kurtuldılar. Ve ba'zılar “küllemâ eḡdâ'e lehüm” ya'nî İslâm'da her ganimete ve rāḡata irdikce temellendiler, (17) “ḡālū innā me'aküm” didiler. Ya'nî, bizler de sizler ileyüz. Ve izā ezleme 'aleyhim. Ya'nî kaçan İslâm'da belā (18) ve şiddet görseler girülenürler. ³⁵³⁴ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ ³⁵³⁵ “Ve lev şā'e'l-lāhu le zehebe bi sem'ihim.” ³⁵³⁶ وَأَبْصَارِهِمْ ³⁵³⁷ Eger Hāk dilese ra'diñ şadāsıyla ³⁵³⁸ anların (19) eşitmelerin zā'il ider idi. ³⁵³⁹ “Ve ebşārihim.” ³⁵⁴⁰ Ya'nî ve görmelerini şimşek parlamasıyla zā'il iderdi. Ba'zılar لَذَهَبَ ³⁵⁴¹ بِأَسْمَاعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ الظَّاهِرَةِ كَمَا أَذْهَبَ أَسْمَاعَهُمْ وَأَبْصَارَهُمُ الْبَاطِنَةِ ³⁵⁴² (Le zehebe (20) bi esmā'ihim ³⁵⁴³ ve ebşārihim ez-zāhiratü ³⁵⁴⁴ kemā ³⁵⁴⁵ ezhebe ³⁵⁴⁶ esmā'ihim ve ebşārihim el-bāṭinetü ³⁵⁴⁷) didiler. Ya'nî Hāk Te'ālā (21) dilese idi anların bāṭın eşitmelerin ve görmelerin zā'il itdigi gibi zāhirde olan kulaḡların ve (22) gözlerin zā'il idüp kör ve şaḡır ider idi. ³⁵⁴⁸ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ³⁵⁴⁹ “İnna'l-lāhe 'alā külli şey'in ḡadīr.” ³⁵⁵⁰ Ya'nî Hāk

³⁵³⁴ Qur'an, (Bakara) 2/20: “Allah dileseydi, elbette onların işitme duyularını giderirdi.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵³⁵ Qur'an, (Bakara) 2/20

velev: Eğer.

şā'e: Dileseydi.

e'l-lāhu: Allah.

le zehebe: Elbette götürürdü.

bi sem'ihim: İşitmelerini.

³⁵³⁶ şadā: i. (f. sedā “yankı” > a. - f. şadā) [Arapça'da “yankı” anlamında olan kelime “ses” mânâsını Farsça'da kazanmıştır] 1. Ses, âvaz. 2. Yankı, aksisedâ.

³⁵³⁷ Qur'an, (Bakara) 2/20: “Ve görme.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵³⁸ Qur'an, (Bakara) 2/20

ve ebşārihim: Ve görmelerini.

³⁵³⁹ Eski, a.g.e., s. 152.

Hâzin el-Baḡdādî, "Lübâbü't-te'vîl", thk. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut, nşr. Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1415), C. I, s.30.

³⁵⁴⁰ bi esmā'ihim: İşitmelerini.

³⁵⁴¹ ez-zāhiratü: Zāhiri olan.

³⁵⁴² kemā: Gibi.

³⁵⁴³ ezhebe: Götürdüğü.

³⁵⁴⁴ el-bāṭinetü: Bāṭnî olan.

³⁵⁴⁵ Qur'an, (Bakara) 2/20: “Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁴⁶ Qur'an, (Bakara) 2/20

inne: Şüphesiz.

Allāhe: Allāh'ın.

'alā: Üzerine.

küllî: Her.

şey'in: Şey.

ḡadīrün: Gücü yeter.

ḡadīr: i. (a. ḡudret “gücü yetmek”ten ḡadīr) “Her şeye gücü yeten, kuvvet ve kudretine hiçbir sınır olmayan” anlamında esmā-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Te‘ālā her şey’i itmege (23) kâdirdir. İdici oldur ve anuñ itdigine bunı niçün itdiñ deyü nizā³⁵⁴⁷ iden yokdur. ³⁵⁴⁸يَا أَيُّهَا النَّاسُ “Yā eyyuhe’n-nāsu.”³⁵⁴⁹ (24) Ya’nī, ey kamu kişiler! İbn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdı ki: Kūr’ān’da gelen “yā eyyuhe’n-nāsu” ehl-i Mekke hakkında (25) ve ³⁵⁵⁰يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا “yā eyyuhe’l-lezīne āmenū”³⁵⁵¹ ehl-i Medīne’ye hitābdır. Lākin bunda her mükellef³⁵⁵² olan kamu insāna hitābdır. (26) ³⁵⁵³اعْبُدُوا رَبَّكُمْ “U‘budū Rabbeküm.”³⁵⁵⁴ Ya’nī Hālik’iñizi³⁵⁵⁵ birleyüp aña kulluk, ‘ibādet idiñ. İbn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdı: (27) ³⁵⁵⁶وَحْدُوا رَبَّكُمْ “Vaḥdū Rabbeküm.” Ya’nī Rabb’iñizi birleyüp vaḥdāniyetine³⁵⁵⁷ ikrār idiñ. Ve Kūr’ān’da kaṅgı³⁵⁵⁸ yerdeki ‘ibādet geldi anuñ (28) ma’nāsı tevḥīd³⁵⁵⁹ ya’nī Hakk’ı birlemektir,

³⁵⁴⁷ nizā: i. (a. nizā‘) Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf.

³⁵⁴⁸ Kūr’ān, (Bakara) 2/21: “Ey insanlar!” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁴⁹ Kūr’ān, (Bakara) 2/21

yā eyyuha: Ey.

en-nāsu: İnsanlar.

³⁵⁵⁰ Kūr’ān, (Enfal) 8/20: “Ey iman edenler!” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁵¹ Kūr’ān, (Enfal) 8/20

yā eyyuha: Ey.

ellezīne: Kimseler.

āmenū: İnanan(lar).

³⁵⁵² mükellef: s.f. ve i. (a. teklîf “bir işi birine yüklemek”ten mukellef) 1. Bir işi yapmak zorunda olan (kimse), yükümlü. 2. s.f. Çok emek verilerek hazırlanmış, gösterişli, muhteşem, şatafatlı [Bu anlam Türkçe’de ortaya çıkmıştır]. 3. kısa. Vergi vermekle yükümlü olan kimse veya kuruluş. 4. din. Birtakım dînî emir ve görevleri yerine getirmek zorunda olan, erginlik çağına girmiş, âkil bâliğ olmuş kimse [Kızlarda 9–12, erkeklerde 12–15 yaşlarıdır].

³⁵⁵³ Kūr’ān, (Bakara) 2/21: “Rabbimize ibadet edin.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁵⁴ Kūr’ān, (Bakara) 2/21

u‘budū: Kulluk edin.

Rabbeküm: Rabbinize.

³⁵⁵⁵ Hālik: i. (a. halk “yaratmak”tan hālik) Yaratıcı, yaratan, esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

³⁵⁵⁶ Eski, a.g.e., s. 153.

Hâzin el-Bağdâdî, "Lübâbü’t-te’vîl", thk. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut, nşr. Dâru’l Kütübî’l-İlmiyye, 1415), C. I, s.30.

³⁵⁵⁷ vaḥdāniyet: i. (a. vaḥdānî “birle ilgili”den yapma mastar eki -iyyet ile vaḥdāniyyet) Allah’ın ortağı ve benzeri bulunmaksızın tek oluşu, varlığının birliği.

³⁵⁵⁸ kaṅgı: s.f. E. T. Türk. Hangi.

³⁵⁵⁹ tevḥīd: i. (a. vaḥdet “bir olmak”tan tevḥīd) 1. Birkaç şeyi bir araya getirip bir yapma, birleştirme. 2. Allah’ın birliğine inanma, bir ve tek olduğunu kabul edip söyleme. 3. “Lâ ilâhe illallah” sözünü söyleme, zikretme. 4. edeb. Allah’ın birliğini konu edinen manzume. 5. mus. Allah’ın büyüklüğünü ve birliğini dile getiren güftelerden bestelenmiş eser.

didi. Zîrâ ‘ubûdiyetin³⁵⁶⁰ aslı tezellül³⁵⁶¹ itmekdir. Ve ‘ibâdet tezellül itmeniñ (29) nihâyetidir. Ve aña ise müsteḥaḥ olan ancak gâyeteye iḥsân, in‘âm³⁵⁶², luṭf, kerem idici olandır. Ve bunlar (30) ancak Ḥaḳ Te‘âlâ’ya maḥşûşdur buyurdu. ³⁵⁶³الَّذِي خَلَقَكُمْ “Ellezi ḥaleḳaküm.”³⁵⁶⁴ Ya‘nî sizleri ezelden mişliñiz³⁵⁶⁵ olmamış üzre gibi (31) yokdan var idüp ‘icâd³⁵⁶⁶, ³⁵⁶⁷وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ “ve’l-lezîne min ḳabliküm”³⁵⁶⁸ ve sizlerden evvel gelenleri daḥı yokdan var olmak (32) üzre ḥaḳ³⁵⁶⁹ eyledi. ³⁵⁷⁰لَعَلَّكُمْ “Le‘alleküm.”³⁵⁷¹ Ya‘nî belki³⁵⁷² ve ne ola ki demek gibidir. Zîrâ ümîd³⁵⁷³, ricâ³⁵⁷⁴ kelimesidir. Ol ise (33) Ḥaḳḳ’a vâcibdir. ³⁵⁷⁵تَتَّقُونَ “Tettekün.”³⁵⁷⁶ Ya‘nî n’ola ki Ḥaḳ Te‘âlâ’niñ ‘azâbından necât³⁵⁷⁷ bulasñız. Ve ba‘zılar “Dâ’imâ³⁵⁷⁸ necât (34) dilemek üzre oluñ ki ‘azâbu’l-

³⁵⁶⁰ ‘ubûdiyet: i. (a. ‘ubûdiyyet) 1. Kulluk, kulluğun gereklerini daha dikkatli bir şekilde yerine getirme, ileri derecede ibâdet ve kulluk etme. 2. mec. Aşırı derecede bağılılık. 3. tasavvuf. Kulluğun gereği olarak emir ve yasakları yerine getirip varlık âleminde vukû bulan her şeyi Hak’tan bilme, kendisiyle ilgili konularda Hak’tan râzı olma, diğer yaratık ve insanlara hoşgörü ile davranma ve kalben Hakk’a yönelip her an Hak ile meşgul olma hâli.

³⁵⁶¹ tezellül: i. (a. zillet “hor ve hakir olmak”tan tezellul) Kendini hor ve hakir gösterme, kendini aşağı kabul etme, zillete katlanma, alçalma.

³⁵⁶² in‘âm: i. (a. ni‘met “müreffeh olmak”tan in‘âm) 1. Lutuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme. 2. Lutuf, ihsan. 3. târih. Yeniçeri aylıklarına yapılan zam.

³⁵⁶³ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21: “Sizi yaratan.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁶⁴ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21

ellezi: O ki.

ḥaleḳaküm: Sizi yarattı.

³⁵⁶⁵ mişl: i. (a. mişl) 1. Eş, benzer, mânend. 2. (Sayılarla kullanıldığında) Kat.

³⁵⁶⁶ ‘icâd: i. (a. vucûd “var olmak”tan ‘icâd) 1. Yeni bir şey bulma, ortaya koyma, varlığı bilinmeyen bir şeyi meydana getirme. 2. Zihinde yeni bir düşünce veya konu tasarlama, aslı olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi zihinde kurma.

³⁵⁶⁷ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21: “Ve sizden öncekileri.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁶⁸ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21

ve’l-lezîne: Ve o ki.

min: (siz)-den.

ḳabliküm: Sizden öncekileri.

³⁵⁶⁹ ḥaḳ: i. (a. ḥaḳ) Yaratma, yok iken var etme.

³⁵⁷⁰ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21: “Belki.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁷¹ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21

le‘alleküm: Belki.

³⁵⁷² belki: zf. (a. bel “ancak, fakat”tan f. ki ile bel+ki) 1. Olabilir, olabilir ki, bir ihtimâle göre, muhtemelen. 2. Hatta, bile. 3. Olsa olsa, ancak.

³⁵⁷³ ümîd: i. (f. umîd) 1. Arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimâlinin verdiği rahatlatıcı, ferahlatıcı duygu, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut [Nazımda vezin gereği ümmid şeklinde de kullanılır]. 2. Bu duyguyu uyandıran kimse veya şey.

³⁵⁷⁴ ricâ: i. (a. recâ “ummak, ümit etmek”ten ricâ) Dilek, istek.

³⁵⁷⁵ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21: “(Allah’a karşı gelmekten) sakınasınız.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁷⁶ Ḳur‘ân, (Bakara) 2/21

tetteküne: Korunursunuz.

³⁵⁷⁷ necât: i. (a. necât) Kurtulma, kurtuluş, halâs.

necât bulmak: Kurtulmak, selâmete ermek.

³⁵⁷⁸ dâ’imâ: zf. (a. dâ’im’in tenvinli şekli dâ’imen > dâ’imâ) Her vakit, her zaman, devamlı olarak, sürekli.

lâhdan hıfz olup setr³⁵⁷⁹ olasıñız dımeğdir.” didiler. Çünki Hâk Te‘âlî sizlere (35) öyle emr ile ve ol diledigin hüküm idüp ider. ³⁵⁸⁰الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا “Ellezî ce‘ale lekümü’l-arða firâşen.”³⁵⁸¹ Ya‘nî ol Allâh ki sizlere (öyle emr)³⁵⁸² [21a] (1) yeryüzini düz yumuşak döşek eyledi. Ve yumuşaklığından sizlere yeri muṭî³⁵⁸³ u zelîl³⁵⁸⁴ itdi ki dilediñiz (2) idersiñiz. Perk³⁵⁸⁵, kavî itmedi ki üzerinde karar itmeñiz mümkün olmaz idi. ³⁵⁸⁶وَالسَّمَاءَ بَنَاءً “Ve’s-semâ’i binâ’en.”³⁵⁸⁷ Ya‘nî gökyüzini (3) siziñ üzeriñize yüce tavan eyledi. Ve ba‘zılar didi ki: İnsân bu ‘âlem-i dünyâya te‘emmül³⁵⁸⁸ ile fikr eylese (4) anı bir ma‘mûr³⁵⁸⁹ ev gibi bulur ki her lâzım olacak içinde mevcûd. Gökyüzi, üzerine yüce tavan ve yeryüzi (5) düz döşeme halı, kilîm³⁵⁹⁰ gibi ve yıldızlar çerâğlar³⁵⁹¹ ve kândîller³⁵⁹² gibi ve insân içinde eviñ şâhibi gibi. Ve anuñ (6) içinde menfa‘atlenmesi³⁵⁹³

³⁵⁷⁹ setr: i. (a. setr) 1. Gizleme, örtme, kapama. 2. tasavvuf. Kul ile Allah arasında hicap bulunması, tecellinin vâki olmaması hâli.

³⁵⁸⁰ Qur‘ân, (Bakara) 2/22: “O, yeri sizin için döşek yapan.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁸¹ Qur‘ân, (Bakara) 2/22

ellezî: O (Rabb) ki.

ce‘ale: Kıldı.

lekümü: Sizin için.

el-arða: Yeri.

firâşen: Döşek.

firâş: i. (a. firâş) 1. Yatak, döşek, yatılmak veya üstüne oturulmak üzere yere serilen yaygı. 2. eski hukuk. Kadınla erkeğin meşrû olarak, baba ile çocuk arasında nesep bağı doğuracak şekilde berâber yaşamaları durumu.

³⁵⁸² (öyle emr) 35. satırın altına eklenmiş, sonra da silinmiştir.

³⁵⁸³ muṭî: sıf. ve i. (a. itâ‘at “boyun eğmek”ten muṭî‘) 1. Uyan, itâat eden, boyun eğen, tâbi olan (kimse). 2. Yumuşak başlı, uysal, itâatli, itâatkâr (kimse).

³⁵⁸⁴ zelîl: sıf. ve i. (a. zillet “hor ve hakir olmak”tan zelîl) Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir.

zelîl etmek (kılmak): Hor ve hakir etmek, aşağılamak.

³⁵⁸⁵ Kelime metinde “perk” (berk) olarak yazılmıştır.

³⁵⁸⁶ Qur‘ân, (Bakara) 2/22: “Göğü de bina.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁵⁸⁷ Qur‘ân, (Bakara) 2/22

ve’s-semâ’i: Ve göğü.

binâ’en: Bina.

³⁵⁸⁸ te‘emmül: i. (a. emel “ümit etmek”ten te‘emmül) İyice, etraflıca düşünme.

³⁵⁸⁹ ma‘mûr: sıf. (a. ‘umrân “bayındırlık”tan ma‘mûr) 1. Gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli. 2. Yerleşik, ahâlisi olan, meskûn. 3. İşlenmiş, bakımlı.

³⁵⁹⁰ kilîm: i. (f. gîlîm) [Kelime Türkçe’den Balkan, Kafkas dillerine ve Rusça’ya da geçmiştir] 1. Zemîne veya sedir, divan vb. yerlere serilen, çeşitli renklerde motif ve çizgilerle süslü, halıdan daha ince, havsız, kıl veya yün dokuma. 2. Eskiden dervişlerin giydiği kalın sof hırka.

³⁵⁹¹ çerâğ: i. (f. çerâğ) 1. Yağ kandili ve genellikle mum, meş‘ale gibi ışık veren şey. 2. Yağa bulanıp yakılan fitil. 3. teşmil. Işık, alev.

³⁵⁹² kândîl: i. (a. kindîl < Lat. candela “mum”) 1. Sıvı hâlindeki yağa batırılmış bir fitilin yanması sûretiyle ışık veren aydınlatma âleti. 2. fizik. Işık şiddeti birimi, kandela. 3. kısa. Kandil gecesı. 4. Menzil oklarının bozulmadan taşınabilmesi için özel olarak yapılmış, içinde deliklerine okların geçirileceği bir kafes bulunan, üstü geniş, altı dar ağaç kutu, okluk, tırdan, kubur. 5. Câmilerde kandiller gibi alt alta sıralanarak sarkan tezyînat motifleri; sümbül gibi çiçekleri kandil kandil olan şekiller, kandilli salkım çiçeği gibi tâneleri sarkan çiçek ve tezyînat.

³⁵⁹³ menfa‘at: i. (a. nef‘ “faydalandırmak”tan menfa‘at) Fayda, yarar, çıkar, kâr.

āsān³⁵⁹⁴ envā‘i³⁵⁹⁵ dürlü nebātlar³⁵⁹⁶ var ve nice envā‘i hayvānlar var. Diledikleri işlerine anları (7) kullanırlar. İmdi insāna vācib olan oldur ki bunca eşyaları kendilerine musahhar³⁵⁹⁷ iden Hālīk’a dāim³⁵⁹⁸ şükr eyleye. (8) ³⁵⁹⁹ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ “Ve enzele mine’s-semā’i.”³⁶⁰⁰ Ya‘nī bulutdan indirdi. ³⁶⁰¹ مَاءً “Mā’en.”³⁶⁰² Ya‘nī yağmur. فَأَخْرَجَ ³⁶⁰³ مِنَ الثَّمَرَاتِ (9) ³⁶⁰⁶ “Fe aḥrece bihi.”³⁶⁰⁴ Ya‘nī ol inen yağmur ile yerde bitürdi³⁶⁰⁵. (9) ³⁶⁰⁶ “Mine’s-šemerāti.”³⁶⁰⁷ Ya‘nī yemişlerden niçe envā‘i dürlü yemiş ve nebātātadan niçe dürlü nebātlar. ³⁶⁰⁸ رِزْقًا لَكُمْ “Rızqān leküm.”³⁶⁰⁹ Ya‘nī (10) sizlere yiyecek ve hayvānlarınıza yiyecek. ³⁶¹⁰ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُندَادًا “Fe lā tec‘alū lillāhi endāden.”³⁶¹¹ Ya‘nī

³⁵⁹⁴ āsān: sıf. ve zf. (f. āsān) Kolay.

³⁵⁹⁵ envā‘i: i. (a. nev ‘ “çeşit”in çoğul şekli envā‘) Neviler, çeşitler, türler.

³⁵⁹⁶ nebāt: i. (a. nebāt) Bitki.

³⁵⁹⁷ musahhar: sıf. (a. teşhīr “zaptetmek”ten musahhar) 1. Ele geçirilmiş, zaptedilmiş. 2. Boyun eğdirilmiş, emir ve itâat altına alınmış.

³⁵⁹⁸ dāim: sıf. (a. devām “sürekli olmak”tan dā‘im) 1. Devam eden, devamlı, sürekli, fâsılasız. 2. zf. Her zaman, sürekli olarak, dâima.

³⁵⁹⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Gökten indirip.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁰⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/22

ve enzele: Ve indirdi.

mine: -ten.

es-semā‘i: Gök.

³⁶⁰¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Su.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁰² Kur‘ān, (Bakara) 2/22

mā‘en: Su.

³⁶⁰³ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Onunla çıkarandır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁰⁴ Kur‘ān, (Bakara) 2/22

fe aḥrece: Çıkardı.

bihi: Onunla.

³⁶⁰⁵ bitür-mek: oldurgan fiil. (< bit-i-r-mek) Tohumun filizlenip topraktan çıkmasına sebep olmak, yeşertmek.

³⁶⁰⁶ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Çeşitli ürünler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁰⁷ Kur‘ān, (Bakara) 2/22

mine: -den.

eş-šemerāti: Çeşitli ürünler.

šemerāt: i. (a. šemere’nin çoğul eki -āt almış şekli šemerāt) 1. Semereler, meyveler, verimler. 2. târih. Osmanlı Devleti’nin mülk, akar, toprak ve mukâtaalardan elde ettiği gelir, hâsılat.

³⁶⁰⁸ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Size rızık olarak.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁰⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/22

rızqān: Rızık olarak.

rızq: i. (a. rızq) 1. Allah tarafından herkese takdir edilen nîmet. 2. Yiyecek, içecek şey, azık. 3. târih. Osmanlı Devleti’nde her ay sipâhîlere verilen maaş.

leküm: Sizin için.

³⁶¹⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/22: “Öyleyse Allah'a ortaklar koşmayın.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶¹¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/22

fe lā: Öyleyse.

tec‘alū: Koşmayın.

lillāhi: Allah’a.

endāden: Eşler (denk).

sizlere böyle ihsân iden Hâlik’a tapdınız. (11) Putları aña mişl ü nazîr³⁶¹² itmeyiñ. وَأَنْتُمْ³⁶¹³ تَعْلَمُونَ “Ve entüm ta’lemün.”³⁶¹⁴ Ya’nî sizler ‘aqlınız ile bilürsünüz ki Hâk Te’âlâ birdir. Ve bu cemî’ (12) eşyâyı halk iden oldur. Ve anuñ mişli ve zıddı yokdur. Niçe yapuñ tapdığınız putları aña mişl idersiniz? (13) وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ³⁶¹⁵ “Ve in küntüm fî reybin.”³⁶¹⁶ Ya’nî, eger sizler şekk ü şübhe de iseniz. Ve Hâk Te’âlâ bilür ki anlar şekk ü şübhedir. Anuñla (14) yüzlerine urdı. مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ³⁶¹⁷ “Mimmâ nezzelnâ ‘alâ.”³⁶¹⁸ Ya’nî kulumuz Hâzret-i Muḥammed şalla’l-lâhu ‘aleyhi veselleme indirdiğimiz Kır’ân’da şekk ü şübheñiz (15) var ise kaçan ki Hâk Te’âlâ isbât-ı rubûbiyeti³⁶¹⁹ takrîr³⁶²⁰ eyledi. Ki cemî’ eşyânın Hâlik’ı ol ne zıddı ve ne mişli ve ne (16) şerîki var. Dönüp anların üzerine Hâzret-i Resûl şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellemin nübüvvetine isbât içün hücet getürdi ki (17) şekk ü şübheyi mahv ider. Çünkü mu’cizâtdır³⁶²¹ Resûl’den. Ve Hâk Te’âlâ’den aña nâzil oldı. Muḥammed’in kendi yanından (18) degildir. Zîrâ anlar

³⁶¹² nazîr: sıf. ve i. (a. nazîr) Benzer, eş.

³⁶¹³ Kır’ân, (Bakara) 2/22: “Siz de bile bile.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶¹⁴ Kır’ân, (Bakara) 2/22

ve entüm: Ve siz de.

ta’lemüne: Bile bile.

³⁶¹⁵ Kır’ân, (Bakara) 2/23: “Eğer şübhe de iseniz.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶¹⁶ Kır’ân, (Bakara) 2/23

ve in: Eğer.

küntüm: İseniz.

fî: İçinde.

reybin: Şüphe.

reyb: i. (a. reyb) Şüphe, şekk.

³⁶¹⁷ Kır’ân, (Bakara) 2/23: “İndirdiğimiz (Kur’an) hakkında.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶¹⁸ Kır’ân, (Bakara) 2/23

mimmâ: -den.

nezzelnâ: Sana indirdiğimiz.

‘alâ: -e.

³⁶¹⁹ rubûbiyet: i. (a. rubûbiyyet) 1. Rab olma durumu, Tanrılık. 2. Efendilik, sâhiplik.

³⁶²⁰ takrîr: i. (a. qarâr “sâbit olmak, yerleşmek” ve ikrâr “söylemek, kabul etmek”ten takrîr) 1. Sözle anlatma, ifâde ve beyan etme, anlatış. 2. Önerge. 3. Siyâsî nota. 4. Tapu dâiresinde bir gayrimenkül sattığını veya ipotek ettiğini sözle bildirme. 5. Yerleştirme, yerleştirilme. 6. Sağlamaştırma, tespit etme. 7. târih. Osmanlı Devleti’nde resmî dâirelerden sadrâzamlığa gönderilen yazı.

³⁶²¹ mu’cizât: i. (a. çoğul eki -ât ile) Mucizeler.

Ḳur'ân'ı kendiden da'vâ³⁶²² ıderler idi. ³⁶²³عَلَى عَيْنِنَا “Alâ ‘abdinâ”³⁶²⁴ buyurduğu, izâfe³⁶²⁵ ile ol Ḥazret-i Resûl’e (19) teşrîfdir³⁶²⁶. Çünkü Ḳur'ân Ḥak Te‘âlî katından anuñ üzerine indi. Ve hem kulluk menzili a‘lâ menzildir. Andan geldi (20) ³⁶²⁷فَاتُوا “Fe’tû.”³⁶²⁸ Ya’nî getürünüz. Bu zu‘mlarında³⁶²⁹ anları ‘âciz³⁶³⁰ itmek içün emrdir. ³⁶³¹بِسُورَةٍ “Bi sûretin.”³⁶³² Ya’nî bir sûre. Zîrâ sûre Ḳur'ân’dan (21) evveli ve âhiri ma‘lûm bir faşla âyetlerdir. Ve ba‘zılar “Sûre yüce mertebeye ismdir.” didiler. Andan sûrû’l-beleddir³⁶³³. Ya’nî, (22) velâyetin³⁶³⁴ etrâfınınñ ıal‘ası³⁶³⁵ yüce olmağla dinildi. Ve Ḳur'ân’da sûre tesmiye olmağla bâ‘is, okuyan her bir sûrede (23) bir yüce mertebeye

³⁶²² da'vâ: i. (a. da'vâ) 1. Hakkını elde etmek veya korunmasını sağlamak yâhut bir anlaşmazlığın çözümü için mahkemeye baş vurma. 2. Bir mahkemede iki taraf arasındaki anlaşmazlığın belli bir yer ve saatte tarafların da hazır bulunacağı şekilde ele alınma safhası, duruşma. 3. teşmil. Anlaşmazlık, mücadele. 4. Çözülmesi gereken mesele. 5. Bir meziyetin kendinde bulunduğunu ileri sürme, iddia. 6. Doğruluğuna inanılıp gerçekleşmesine uğraşılan görüş, ülkü, ideal.

da'vâ etmek: 1. Mahkemeye vermek. 2. Bir meziyetin kendinde bulunduğunu ileri sürüp üstünlük taslamak, iddia etmek.

³⁶²³ Ḳur'ân, (Bakara) 2/23: “Kulumuza (Muhammed'e).” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶²⁴ Ḳur'ân, (Bakara) 2/23

‘alâ: -e.

‘abdinâ: Kulumuz (Muhammed).

³⁶²⁵ izâfe: i. (a. zayf “yaklaşmak”tan izâfe) 1. Mâletme, bağlama, nispet etme. 2. Ekleme, katma, ilâve etme. 3. İzâfet.

³⁶²⁶ teşrîf: i. (a. şeref “derecesi yüce olmak”tan teşrîf) 1. Şeref verme, şereflendirme. 2. Bir yerden bir yere gelme veya gitme.

³⁶²⁷ Ḳur'ân, (Bakara) 2/23: “Haydin getirin.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶²⁸ Ḳur'ân, (Bakara) 2/23

fe'tû: Haydi getirin.

³⁶²⁹ zu'm: i. (a. zu'm) Zan, bâtıl zan, boş inanç.

³⁶³⁰ ‘âciz: sıf. ve i. (a. ‘ac “gücü yetmemek”ten ‘âciz) 1. Güçsüz, kudretsiz, zayıf (kimse). 2. Yeteneksiz, beceriksiz, elinden iş gelmez (kimse). 3. Zavallı, bîçâre, hakir (kimse), zebun. 4. “Âciz bendeleri, âcizleri, abd-i âciz” gibi söyleyişlerde tevâzu sözü olarak kullanılır.

³⁶³¹ Ḳur'ân, (Bakara) 2/23: “Bir sûre.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶³² Ḳur'ân, (Bakara) 2/23

bi sûretin: Bir sûre.

³⁶³³ sūr: i. (a. sūr) Düşman hücumlarından korunmak için şehrin etrâfına çekilen yüksek duvar, kale duvarı. beled: i. (a. beled) Şehir, memleket, diyar, belde.

³⁶³⁴ velâyet: i. (a. velâyet) 1. tasavvuf. Kulun Hakk’a yakınlığı ve Hakk’ın kulu, kulun Hakk’ı dost edinmesi durumu, velî olma, velîlik, ermişlik. 2. hukuk. Başkası üzerinde hüküm ve tasarruf sâhibi olma yetkisi.

vilâyet: i. (a. vilâyet) 1. Bir vâli yönetimindeki en önemli idârî bölüm, il. 2. Vâlinin görev yaptığı binâ, vâilîlik makamı. 3. eski. Diyar, ülke, memleket. 4. eski. Bir şeyin tasarrufunu elinde bulundurma.

³⁶³⁵ ıal‘a: i. (a. ıal‘a) Kale kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli.

nâ'il olmağla Qur'an'ı tekmi³⁶³⁶l itdikde yüce mertebeleri³⁶³⁷ kâmil³⁶³⁸ olur. ³⁶³⁹مِنْ مِثْلِهِ
 “Min mişlihi.”³⁶⁴⁰ Ya'nî bu Qur'an'ın sûrelerinden (24) bir sûreniñ mişlini getüriñ.
 Ba'zılar didi ki: Bunda ³⁶⁴¹فِي مِثْلِهِ (fî mişlihi) gelür. Zâmir³⁶⁴¹ عَبْدِنَا ('abdinā)ya rāci'dir³⁶⁴².
 Min, fî ma'nāsındadır. Ya'nî, Muḥammed (25) şalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem gibi birini
 getürüñ. Ki ümmî, okumağ bilmez ve ne yazıyı güzel yazar ve ne 'ulemā ile ve ne 'ilmi
 birinden alır. Lâkin (26) Qur'an'a rāci'dir. Ve ol ma'nāya delâlet ider. Zîrâ ol sâ'ir³⁶⁴³
 vârid olan âyâtlara muṭâbıktır³⁶⁴⁴ hudûdunda³⁶⁴⁵. Lâkin söz nâzil (27) olan sûreye düşdi.
 Zîrâ ma'nâsı, eger siz bu nâzil olan Qur'an'a Hâk kıatından degildir deyü şek ü şübhe
 iderseñiz sizler (28) anuñ gibi bir sûre getürüñ aña beñzeye. Eger zâmir Hâzret-i Resûl'e
 rāci' ise daḥı nâzil olan Qur'an mu'cizât olduğına (29) delâlet ider andaki olan

³⁶³⁶ tekmi³⁶³⁶l: i. (a. kemāl “tam olmak”tan tekmi³⁶³⁶l) 1. Tamamlama, bitirme. 2. sıf. Bütün, eksiksiz.

tekmi³⁶³⁶l etmek (eylemek): Bitirmek, tamamlamak.

³⁶³⁷ mertebe: i. (a. rutüb “bir yerde sâbit durmak”tan mertebe) 1. Kademe, derece, basamak, sıra. 2. Rütbe, pâyе. 3. (Bu, şu, o kelimeleriyle) Miktar, kadar, ölçü.

³⁶³⁸ kâmil: sıf. (a. kemāl “tam olmak, olgun olmak”tan kâmil) 1. Noksansız, tam, bütün. 2. Olgunluk yaşında olan (kimse). 3. İlim, fazilet ve hüner sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş (kimse). 4. Akı başında, ciddî (kimse). 5. i. Aruz vezninde “Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün” veya “Mütefâilün feülün mütefâilün feülün” şeklindeki bir bahrin adı, bahr-i kâmil.

³⁶³⁹ Qur'an, (Bakara) 2/23: “Onun benzeri.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁴⁰ Qur'an, (Bakara) 2/23

mişlihi: Onun gibi.

³⁶⁴¹ zâmir: i. (a. zâmir) 1. İç, derun. 2. mec. Kalp, gönül. 3. dilb. Daha önce adı geçen bir varlığın yerini tutan kelime, adıl.

³⁶⁴² rāci': sıf. (a. rucû “dönmek”ten rāci') 1. -e dönen, rücû eden. 2. ... ile münâsebeti olan, ilgili, âit, dâir.

³⁶⁴³ sâ'ir: sıf. ve zâmir. (a. se'er “artıp kalmak, artmak”tan sâ'ir “artan, geriye kalan”) Başka, diğer, öteki, öbür.

³⁶⁴⁴ muṭâbık: sıf. (a. ṭabk “uygun gelmek, rast gelmek”ten muṭâbık) 1. Herhangi bir konuda karşılıklı olarak anlaşmaya varan, anlaşan, birbiriyle uzlaşan. 2. Uygun, münâsip, muvafık.

³⁶⁴⁵ hudûd: i. (a. ḥadd “sınır; cezâ”nın çoğul şekli hudûd) 1. Bir devletin topraklarını diğer komşu devletlerden ayıran çizgi, sınır. 2. İdârî veya hukûkî bakımdan bölünmüş bir yeri etrâfındaki yerlerden ayıran çizgi. 3. Belli bir alanı kaplayan bir şeyin son çizgisi, son ucu. 4. mec. Bir şeyin varabildiği en son derece, en son mertebe. 5. Kur'an-ı Kerim'de insanların hareket ve davranışları için tespit edilmiş olan sınırlar [Daha çok Hudûdullah şeklinde kullanılır]. 6. Şeriatça tâyin edilen cezâlar, hadler.

feşāhat³⁶⁴⁶ ve belāgat³⁶⁴⁷ ile az kelāmda³⁶⁴⁸ çok ma'nā ile. Zīrā Qur'an gāh³⁶⁴⁹ bir hikāyeyi uzun (uzun)³⁶⁵⁰ (30) elfāzlar³⁶⁵¹ ile nakl ider sonra dönüp az kelām ile yine anı getirür. Hemān ma'nāda birdir, eksik olmaz. Şol kadar var ki (31) üslūbları³⁶⁵² yine³⁶⁵³ ol üslūbda ve vezinleri³⁶⁵⁴ eş'ār³⁶⁵⁵ ve hıṭbeler³⁶⁵⁶ ve risāleler³⁶⁵⁷ vezni üzre gelür. Kaçan 'Arab anı okudukda (32) ma'nālarından 'aciz olup, hayrān ḳalup faşlını ikrār itdiler. Anlar ise belāgatiñ ma'deni ve feşāhatiñ fārisi idiler. (33) Ve anlarıñ nazm ile neşr ile eş'arları var ve hıṭbeleri ve risāleleri var. Velīd ibn Muğīre Qur'an vaşfinda والله ان له حلاوة و ان عليه الطلاوة و ان اصله لفرق (Va'l-lāhu enne lehu (34) ḥalāvete³⁶⁵⁸ ve enne 'aleyhi't-ṭalāvete³⁶⁵⁹ ve enne aşluhu le farḳu.) Ya'nī va'l-lāhu anda tatlıluk, lezzet var. Ve elfāzı üzre cevāhirle³⁶⁶⁰ (35) zīnet³⁶⁶¹ var. Ve anuñ mu'cizātıdır. وَأَدْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ ذُنُوبِ اللَّهِ “Ve'd'ū şuhedā'ekum min dūni'l-lāhi.”³⁶⁶³ Ya'nī Hakk'dan gayr tapdığınız

³⁶⁴⁶ feşāhat: i. (a. feşāhat) İfādede, kelimelerden her birinin ve bu kelimelerden meydana gelen cümlelerin lafız, mânâ, âhenk ve kurallara uygunluk bakımından yerinde, düzgün ve doğru olması durumu; dilin söylenmesi güç, âhenksiz, alışılmamış kelimelere, yadırganacak yabancı sözlere, kusurlu cümle, mecaz ve terkiplere yer verilmemesi sūretiyle açık, duru ve doğru kullanılması.

³⁶⁴⁷ belāgat: i. (a. belāgat) 1. Sözüñ etkili, güzel ve hitap edilen kimseye, içinde bulunulan duruma uygun düşecek şekilde söylenmesi; fasih ve hâle uygun söz söyleme. 2. Etkili, güzel ve yerinde söz söyleme yeteneği. 3. edeb. Düzgün ve yerinde söz söyleme yollarını gösteren ilim, retorik. 4. mec. Bir şeyin kendi özelliğini veya bir gerçeği sâdece varlığı ve durumu ile anlatması, hal diliyle anlatma, sözsüz ifāde etme gücü.

³⁶⁴⁸ kelām: i. (a. kelām) 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifāde. 2. Söyleyiş, söyleme. 3. Dil, lehçe. 4. kısa. din. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhîret gibi îman esaslarından bahseden, bu esasları aklı ve nakli delillerle İslām inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelām.

³⁶⁴⁹ gāh: i. (f. gāh > geh) 1. Zaman, vakit. 2. zf. Bâzan, bâzı zaman, kâh [Tekrar edilerek kullanılır].

³⁶⁵⁰ (uzun) 29. satırın sonundaki kenar notu.

³⁶⁵¹ elfāz: i. (a. lafz'ın çoğul şekli elfāz) Lafızlar, sözler.

³⁶⁵² üslūb: i. (a. üslūb) 1. Oluş, yapış veya yapılaş biçimi, tutulan yol, tarz, usûl. 2. edeb. Bir sanatçının veya bir devrin kendine has anlatış biçimi, ifāde yolu, stil. (*Kelimenin yazılışı sözlükten farklı)

³⁶⁵³ yine: zf. (Eski Türk. yana, yan-mak “geri dönmek”ten zarf-fiil ekinin kalıplaşmasıyla yan-a > *yene > yine) 1. Bir daha, tekrar, gene. 2. Öyle de olsa, buna rağmen.

³⁶⁵⁴ vezin: i. (a. vezn) 1. Tartma, tartı. 2. Ağırlık. 3. Ölçü. 4. edeb. Manzum yazılarda hecelerin belli şekil ve sayıda sıralanışından meydana gelen ölçü.

³⁶⁵⁵ eş'ār: i. (a. şî'r'ın çoğul şekli eş'ār) Şiirler, manzum sözler.

³⁶⁵⁶ hıṭbe: i. (a. hıṭbe) Cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra hatibin minberde yaptığı, Arapça ve Türkçe olmak üzere iki kısımdan meydana gelen dînî konuşma.

³⁶⁵⁷ risāle: i. (a. risāle) 1. Genellikle belli bir konuda yazılmış küçük kitap, broşür. 2. Dergi. 3. Mektup [Eskimiştir]. 4. Sûfilerin taclarının ön kısmına sarılan siyah bezden parça.

³⁶⁵⁸ ḥalāvet: i. (a. ḥalāvet) 1. Tatlılık. 2. Hoşluk, tatlılık, zevk.

³⁶⁵⁹ ṭalāvet: i. (a. ṭalāvet) Güzellik, letâfet, zarâfet.

³⁶⁶⁰ cevāhir: i. (a. cevher'in çoğul şekli cevāhir) 1. Cevherler. 2. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

³⁶⁶¹ zīnet - ziynet: i. (a. zīnet) 1. Süs. 2. kısa. Kadınların süs olarak taktıkları yüzük, küpe, gerdanlık, iğne gibi altın, gümüş ve kıymetli taşlarla yapılmış kuyumculuk işleri.

³⁶⁶² Qur'an, (Bakara) 2/23: “Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin).” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁶³ Qur'an, (Bakara) 2/23

tañrılarınıñızı da‘vet **[21b]** (1) idüp anlardan yardım dileyiñ. Lâkin ma‘nâsı eger umūr siziñ didigiñiz gibi ‘ibâdete müstehak tapdigiñiz putlar ise (2) Hâzret-i Muhammed‘den sizlere iren hâli anlardan yardım dileyiñ, üzeriñizden def³⁶⁶⁴ eylesünler. Ve eger itmezseñiz (3) anlar ilâhdır deyü itdigiñiz da‘vâñızda bâtılsıñız. Ve ba‘zılar “Ma‘nâsı, halk getürüñ size bu da‘vâda şahidlik (4) itsünler demek.” didiler. ³⁶⁶⁵ “إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ” “İn küntüm şâdiķin.”³⁶⁶⁶ Ya‘nî eger sizler Hâzret-i Resûl şalla‘l-lâhu ‘aleyhi vesellem bu Qur‘ân‘ı (5) kendi nefsinden söyler didigiñizde şâdiķsañız³⁶⁶⁷. ³⁶⁶⁸ “فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا” “Fe in lem tef‘alû.”³⁶⁶⁹ Ya‘nî bu geçen da‘vâñızı işbât itmezseñiz (6) ³⁶⁷⁰ “وَلَنْ تَفْعَلُوا” “ve len tef‘alû”³⁶⁷¹ bâķi kalan olacak da‘vâlarıñızı daķı işbât idemeziñiz. Bu âyet anlarıñ ‘âciz (7) olmalarına delâlet itdi ki ne Qur‘ân gibi ve ne içinden bir süre gibi şey‘ getürmege kâdir olmadılar. (8) Bu hâlden îbâ³⁶⁷² iden nefslar kaçan böyle bir ‘âciz olacak şey‘ imtiḥân olunduķda kabarmadan (9) düşüp zelîllenür³⁶⁷³? Nedenkim ne Qur‘ân ve ne bir âyet süre getürmege kâdir olmadıklarından. Eger kâdir (10) olalar idi, getürürler idi. Çünkü bir şey‘ izḥâr idemediler. Hâzret-i Resûl şalla‘l-lâhu ‘aleyhi veselleme mu‘cizât (11) oldı. Ve anlarıñ ‘âcizlikleri bellü oldı. Ḥuşûşâ³⁶⁷⁴ anlar belâğat ve feşâhat ehli ve Qur‘ân anlarıñ (12) kelâmlarınıñ cinsinden. Anlar ise Qur‘ân‘ıñ nûrını söndürmek ve

ve‘d‘û: Ve çağırın.

şuhedâ‘ekum: Şahitlerinizi.

min: -dan.

dûni: Başka.

Allâhi: Allah.

³⁶⁶⁴ def‘: i. (a. def‘) 1. Öteye itme. 2. Savma, savuşturma, kovma. 3. Ortadan kaldırma, ortadan kaldırılma.

def‘ etmek: birl. geçişli fiil. (a. def‘ + Türkçe etmek, eylemek) (-i / -den) 1. Savmak, uzaklaştırmak, kovmak. 2. Gidermek, ortadan kaldırmak, yok etmek, bertaraf etmek.

³⁶⁶⁵ Qur‘ân, (Bakara) 2/23: “Ve eğer doğru söyleyenler iseniz.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁶⁶ Qur‘ân, (Bakara) 2/23

in: Eğer.

küntüm: İseniz.

şâdiķine: Doğru.

³⁶⁶⁷ şâdiķ: sıf. ve i. (a. sidķ “doğru sözlü olmak”tan şâdiķ) 1. Dostluğunda samîmî ve vefâlı olan, dostluk bağlarının gerektirdiği vefâyı gösteren, sadâkatli (kimse). 2. Doğru, gerçek, hakîkî.

³⁶⁶⁸ Qur‘ân, (Bakara) 2/24: “Eğer, yapamazsanız.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁶⁹ Qur‘ân, (Bakara) 2/24

fe in: Yok eğer.

tef‘alû: Yapmadınızsâ.

³⁶⁷⁰ Qur‘ân, (Bakara) 2/24: “-ki hiçbir zaman yapamayacaksınız-” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁷¹ Qur‘ân, (Bakara) 2/24

ve len tef‘alû: Ki asla yapamayacaksınız.

³⁶⁷² îbâ: (a.i.) Tiksindirme, tiksindirilme.

³⁶⁷³ zelîl: sıf. ve i. (a. zillet “hor ve hakir olmak”tan zelîl) Aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir.

³⁶⁷⁴ ḥuşûşâ: zf. (a. ḥuşûş‘un tenvinli şekli ḥuşûşan > ḥuşûşâ) Bilhassa, hasseten, özellikle.

emrini ibtāl³⁶⁷⁵ itmek hırşında³⁶⁷⁶ idiler. (13) Bu hırş-ı şedîd anlarda iken birisinden anlarıñ mu‘ārazaya³⁶⁷⁷ tākat³⁶⁷⁸ bulunmayınca evlādları yesir³⁶⁷⁹ (14) ve mālları ahz³⁶⁸⁰ ve katl olunmalarına rāzı oldılar. Kaçan ki mu‘ārazadan ‘aczleri³⁶⁸¹ zāhir oldu, Hāzret (15) şıdkı şahih oldu. İmdi umūr böyle olduğda ‘inādı³⁶⁸² terk itmek vācib oldu. فَاتَّقُوا³⁶⁸³ النَّارَ “Fettekū’n-nāra.”³⁶⁸⁴ (16) Ya ‘nī imāna gelüp cehennem ateşinden emīn oluñ. النَّاسُ³⁶⁸⁵ الَّتِي وَقُودُهَا “Elletī ve kūdühā.”³⁶⁸⁶ Ya ‘nī ol ateş ki anuñ yakacak (17) odunu وَالْحِجَارَةُ³⁶⁸⁷ “en-nāsu ve’l-ḥicāratü”³⁶⁸⁸ insānlar ile taşlardır. İbn ‘Abbās raḍiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdu ki: حِجَارَةٌ (Ḥicāratü)³⁶⁸⁹, (18) kibrīt taşlarıdır. Zīrā tiz³⁶⁹⁰ ve kavī yanar. Ve ba‘zılar “Cümle taşlar.” didiler. Bunda ol ateşin kavilğine (19) ve ululuğına delālet ider. Ve ba‘zılar didi ki: Taşlardan murād putlardır. Zīrā ekşer³⁶⁹¹ putlarını taşlardan (20) iderler idi. Ve insānı taşlarla berāber dimege bā’is anlara tapdıkları için ve kendilerine yarar ve şefā‘at (21) ider i’tikād itdikleri içündür. Ve öyle zan itmeleri sebebiyle Hāḫ Te‘ālā anlarıñ ‘azāblarını cehennemde anlarla (22) eyledi. أُعِدَّتْ³⁶⁹²

³⁶⁷⁵ ibtāl: i. (a. butlān “hükümsüz olmak, fāsit olmak”tan ibtāl) Hükümsüz bırakma, bozma, feshetme.

³⁶⁷⁶ hırş: (a.i.) Takdīr ve kıyas.

³⁶⁷⁷ mu‘āraza: i. (a. ‘arız “göstermek, izhar etmek”ten mu‘āraza) 1. Söz veya fikirle birbirine karşı çıkma, karşı koyma, muhālefet. 2. Kavga, çekişme, niza. 3. hukuk. Payına düşene yâhut kendisiyle ilgili bir hükme veya kânûna karşı hak talebinde bulunma.

mu‘āriz: i. ve sıf. (a. mu‘āraza “itiraz etmek, muhālefet etmek”ten mu‘āriz) Birine veya bir fikre karşı olan, karşı çıkan, muhālefet eden kimse, muhālif.

³⁶⁷⁸ tākat: i. (a. tākat) Bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman.

³⁶⁷⁹ yesir: sıf. (a. yusr “kolaylık”tan yesir) 1. Kolay. 2. Az miktarda, az.

³⁶⁸⁰ ahz: i. (a. ahz) Alma, alış.

³⁶⁸¹ ‘acz: i. (a. ‘acz) 1. Gücü yetmeme durumu, güçsüzlük, âcizlik. 2. Beceriksizlik.

³⁶⁸² ‘inād: i. (a. ‘and “gerçeği bildiği halde reddetmek”ten ‘inād) 1. Dediğinden vazgeçmeme, ayak direme, direnme. 2. sıf. İnat etme huyunda olan (kimse), inatçı. 3. zf. Bir kimseye veya şeye karşı olarak.

³⁶⁸³ Kur’ân, (Bakara) 2/24: “O halde ateşten sakının.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁸⁴ Kur’ân, (Bakara) 2/24

fettekū: O halde sakının.

en-nāra: Ateşten.

nār: i. (a. nār) Ateş, od. 2. Cehennem. 3. mec. Ateş gibi yakan duygu.

³⁶⁸⁵ Kur’ân, (Bakara) 2/24: “Yakıtı.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁸⁶ Kur’ân, (Bakara) 2/24

elleti: Ki.

ve kūdühā: Onun yakıtı.

³⁶⁸⁷ Kur’ân, (Bakara) 2/24: “İnsanlarla taşlar olan.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁸⁸ Kur’ân, (Bakara) 2/24

en-nāsu: İnsanlar.

ve’l-ḥicāratü: Ve taşlardır.

³⁶⁸⁹ ḥicār: (a.i. hacar’in c.) Taşlar.

³⁶⁹⁰ tiz: sıf. (f. tiz) Çabuk, seri, tez.

³⁶⁹¹ ekşer: sıf. (a. keşret “çok olmak”tan ekşer) 1. Çok fazla, en çok, birçok. 2. zf. Genellikle, umûmiyetle, ekseriya.

³⁶⁹² Kur’ân, (Bakara) 2/24: “Hazırlanmıştır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

“U‘iddet.”³⁶⁹³ Ya‘nî ol ateş yanıp hazırlanmıştır. ³⁶⁹⁴لِلْكَافِرِينَ “Lil kâfirîn.”³⁶⁹⁵ Ya‘nî kâfirler için. ³⁶⁹⁶وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا “Ve beşşiri’l-lezîne (23) âmenû.”³⁶⁹⁷ Ya‘nî Hâk Te‘âlî’niñ vaḥdâniyyetine ve seniñ nübüvvetiñe ve Qur‘ân’a inanıp îmân getürenler[e]³⁶⁹⁸ muştulayup³⁶⁹⁹ (24) beşâret³⁷⁰⁰ eyle. Bu emr Hâzret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâmadır. وَالْبَشَارَةِ (Ve’l-beşâret) olan sürûr³⁷⁰¹ haberi, ehline irdirmekdir. (25) Anı eşidine sürûrdan anuñ yüziniñ derisi parlamak ile böyle tesmiye olundu. Çok isti‘mâlden³⁷⁰² vardı. (26) Hayrda ve şerde isti‘mâl olundu. Andan ḳavlühü Te‘âlâ: فَبَشِّرْهُمْ ³⁷⁰³بِعَذَابِ الْيَمِّ “Fe beşşirhüm bi-‘azâbin elîm.”³⁷⁰⁴ Ya‘nî, anlara pek³⁷⁰⁵ elem virecek (27) ‘azâb olacağını muştula. Velâkin sürûr ile hayrda çok isti‘mâl olnur. ³⁷⁰⁶وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Ve ‘amilû’s-şâlihâti.”³⁷⁰⁷ Ya‘nî (28) şâlih ‘ameli işleyenlere. Anlar tâ‘atlerdir³⁷⁰⁸. Ba‘zılar “‘Amel-i şâlih dört şey’ ile olur.” didiler. Birisi (29) ‘ilm, biri niyyet ve biri şabr ve biri ḥulûşdur³⁷⁰⁹. Hâzret-i ‘Osmân ibn ‘Affân raḍiya’l-lâhu ‘anhı buyurdu ki: وَعَمِلُوا

³⁶⁹³ Qur‘ân, (Bakara) 2/24

u‘iddet: Hazırlanmış.

³⁶⁹⁴ Qur‘ân, (Bakara) 2/24: “Kâfirler için.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁹⁵ Qur‘ân, (Bakara) 2/24

lil kâfirîne: İnkârcılar için.

³⁶⁹⁶ Qur‘ân, (Bakara) 2/25: “İman edenlere müjdele.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁶⁹⁷ Qur‘ân, (Bakara) 2/25

ve beşşiri: Ve müjdele.

ellezîne: Kimseleri.

âmenû: İnanan.

³⁶⁹⁸ getürenler[e] Tarafımızca ekleme yapılmıştır.

³⁶⁹⁹ muştı: i. (f. mujde’dan) [Dil devrimi sırasında müjde karşılığında tekrar canlandırılmıştır] E. T. Türk. ve halk ağızı. Sevindirici haber, müjde.

³⁷⁰⁰ beşâret: i. (a. bişâret) 1. Müjde, iyi haber. 2. Sevinç, memnuniyet. 3. Alışılmamış, acâyip, biçimsiz ve çirkin şey, ucûbe [Özellikle acâyip giyinmiş kadınlar için kullanılır].

³⁷⁰¹ sürûr: i. (a. surûr) Sevinç.

³⁷⁰² isti‘mâl: i. (a. ‘amel “iş işlemek, yapmak, icrâ etmek”ten isti‘mâl) Kullanma.

³⁷⁰³ Qur‘ân, (Tevbe) 9/34 - (Âl-i İmrân) 3/21- (İnşikak) 84/24: “Öyle ise sen onlara elem dolu bir azabı müjdele!” Âyet üç sûrede de “fe beşşirhüm bi-‘azâbin elîm” şeklinde bulunmaktadır. Metinde “ve beşşirhüm bi-‘azâbin elîm” şeklinde yazılmıştır.

³⁷⁰⁴ Qur‘ân, (Tevbe) 9/34 - (Âl-i İmrân) 3/21- (İnşikak) 84/24

ve beşşirhüm: Ve onlara müjdele.

fe beşşirhüm: İşte onlara müjdele.

bi-‘azâbin: Bir azabı.

elîm(in): Acıklı.

³⁷⁰⁵ pek: sıf. ve zf. (Eski Türk. berk “sağlam, kuvvetli”den “r” düşmesiyle bek > pek) 1. Sert, katı. 2. Sağlam, kavî. 3. zf. Çok, fazla, ziyâde.

³⁷⁰⁶ Qur‘ân, (Bakara) 2/25: “Salih ameller işleyenlere.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷⁰⁷ Qur‘ân, (Bakara) 2/25

ve ‘amilû: Ve işleyen.

eş-şâlihâti: Salih işler.

³⁷⁰⁸ tâ‘at: i. (a. tâ‘at) 1. Allah’ın emirlerine uyma, emredileni yapma. 2. İbâdet, takvâ.

³⁷⁰⁹ ḥulûş: i. (a. ḥulûş) 1. Hâlis ve saf olma, kalp temizliği. 2. Yaranma, yaltaklanma.

الصَّالِحَاتِ (Ve (30) ‘amilū’ş-şālīhāti.) Ya‘nī, anlar ki hülüş ile ‘amellerini riyādan³⁷¹⁰ beri³⁷¹¹ itdiler. ³⁷¹² أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ “Enne lehüm cennātin.”³⁷¹³ Ya‘nī (31) cennetler anlarındır. Zīrā cennet, içinde yemiş ağaçları olan bāğçedir. Ağaçlar ve yapraklar ve yemişler ile (32) donanup örtülmesinden tesmiye olundu. Ve ba‘zılar “Cennet, hurma ağaçları olan bāğçedir. Ve firdevs³⁷¹⁴, (33) üzüm ağaçları olan bāğ bağçedir³⁷¹⁵.” didiler. ³⁷¹⁶ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا “Tecrī min taḥtihā.”³⁷¹⁷ Ya‘nī ol bāğçenin ağaçlarının ve evlerinin (34) altından akar. ³⁷¹⁸ الْأَنْهَارُ “El-enhāru.”³⁷¹⁹ Ya‘nī şu çayları. Zīrā enhār akmaz, murād şuyıdır akan. Ba‘zılar didi ki: (35) Ol şular kendileri akar. Andan Mesrūk’dan³⁷²⁰ ḥadīs: ³⁷²¹ أَنَّهَا أَنْهَارُ الْجَنَّةِ فِي غَيْرِ أَحْدُودٍ (Ennehā enhārū’l-cennete fī ġayr uḥdūdū³⁷²².) Ya‘nī, cennetiñ [22a] (1) ırmaqlarının arıkları³⁷²³ şu yolları yokdur, öyle akarlar. Zīrā أَحْدُودٌ (uḥdūd), yarıklardır. Birisine el-ḥadd³⁷²⁴ (2) dinür, yarık. ³⁷²⁵ كُلَّمَا رُزِقُوا “Kulle mā

³⁷¹⁰ riyā: i. (a. riyā’) 1. Olduğundan başka türlü görünme, özü sözü bir olmama, iki yüzlülük. 2. din. Bir ibâdet veya iyiliğin Allah rızâsı için değil gösteriş için yapılması.

³⁷¹¹ beri: sıf. (a. berā’et “uzak olmak, sâlim ve temiz olmak”tan berī’) 1. (Bir şeyden) Kurtulmuş olan, (o şeyden) uzak ve sâlim bulunan, -den ârî. 2. Arınmış, temizlenmiş olan, temiz.

³⁷¹² Qur’ân, (Bakara) 2/25: “Kendileri için cennetler olduğunu.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷¹³ Qur’ân, (Bakara) 2/25

enne: Muhakkak.

lehüm: Onlar için vardır.

cennātin: Cennetler.

³⁷¹⁴ firdevs: i. (a. firdevs < f.) 1. Cennet. 2. Bahçe.

³⁷¹⁵ Kelime hem bāğçe hem de bağçe şeklinde yazılmış.

³⁷¹⁶ Qur’ân, (Bakara) 2/25: “İçinden akan.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷¹⁷ Qur’ân, (Bakara) 2/25

tecrī: Akan.

min: -ndan.

taḥtihā: Altları.

taht: i. (a. taht) Alt, aşağı.

³⁷¹⁸ Qur’ân, (Bakara) 2/25: “Irmaklar.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷¹⁹ Qur’ân, (Bakara) 2/25

el-enhāru: Irmaklar.

enhār: i. (a. nehr’in çoğul şekli enhār) Nehirler.

³⁷²⁰ Mesrūk: Kûfe ekolüne mensup muhaddis ve fakih tâbiî.

mesrūk: sıf. (a. sirkat “çalmak, hırsızlık yapmak”tan mesrūk) Hırsızlık yapılarak elde edilmiş, çalınmış, sirkat olunmuş.

³⁷²¹ <http://www.islamport.com/w/aqd/Web/2633/1036.htm> Erişim Tarihi: 15.02.2022, Saat: 09:10.

Ahmed ibn İbrahim ibn İsa, *İmam İbn el-Kayyim’in Şiirinin Açıklanmasında Amaçların Açıklanması ve Kuralların Düzeltilmesi*, İslami Büro – Beyrut, Üçüncü Baskı, 1406.

³⁷²² uḥdūd: i. (a. uḥdūd) Hendek.

³⁷²³ arık: i. (Eski Türk. arık; kökü kesin olarak belli değildir) Ark kelimesinin Eski Türkiye Türkçesi ve halk ağzında kullanılan asıl şekli. Tarım alanlarını, tarla ve bostanları sulamak için açılan su yolu, kanal, cetvel.

³⁷²⁴ ḥadd: i. (a. ḥadd) Yanak.

³⁷²⁵ Qur’ân, (Bakara) 2/25: “Her rızık verilişinde.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

ruzikū.”³⁷²⁶ Ya‘nī anlar her yendikce. ³⁷²⁷ مِنْهَا “Minhā”.³⁷²⁸ Ya‘nī cennet ağaçlarından.
³⁷²⁹ قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ “Min şemeratin rızkan.”³⁷³⁰ (3) Yemişinden yeseler. ³⁷³¹ قَبْلُ “Kālū hāze’l-lezī ruziknā min kablu.”³⁷³² Ya‘nī dünyāda kazandığımız bu
yedigimiz (4) yemiştir. Ve ba‘zılar didi ki: Cennet yemişleri levnde³⁷³³ hep birbirine
beñzer. Lākin tatlılukda ve (5) lezzetde muhtelifdir³⁷³⁴. Kaçan bir yemiş yeseler sonra
birin dahı yedikde bu evvelki yedigimiz yemiştir dirler. (6) ³⁷³⁵ وَأُتُوا بِهِ “Ve utū bihi.”³⁷³⁶
Ya‘nī ol rızkları olan yemişi getürseler. ³⁷³⁷ مُتَشَابِهًا “Müteşābihen.”³⁷³⁸ Ya‘nī birbirine
beñzer levnleri. (7) İbn ‘Abbās rağiya’l-lāhu ‘anhümā buyurdı ki: Birbirine beñzer
şüretde, lākin lezzetde muhtelifdir. Ba‘zılar didi ki: (8) Kaması eyülikde birbirine
beñzer. İçinde hāmı³⁷³⁹ ve çürümüşi ve alçağı³⁷⁴⁰ yoktur demek. Ve ba‘zılar didi ki: (9)

³⁷²⁶ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

kullemā: Her.

ruzikū: Rızıklandırdıklarında.

³⁷²⁷ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Onların (cennetlerin).” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷²⁸ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

minhā: Onlardaki.

³⁷²⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Meyvelerinden rızık olarak.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷³⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

min: -den.

şemeratin: Meyve.

rızkan: Rızık olarak.

³⁷³¹ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık! diyecekler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷³² Kur‘ān, (Bakara) 2/25

kālū: Derler.

hāzā: Bu.

ellezī: Şeydir.

ruziknā: Rızıklandığımız.

min: -den.

kablu: Daha önce.

³⁷³³ levn: i. (a. levn) 1. Renk. 2. Yüzün rengi, beniz. 3. Çeşit, nevi, sınıf.

³⁷³⁴ muhtelif: sıf. (a. ihtilāf “farklı olmak”tan muhtelif) 1. Farklı, çeşitli, çeşit çeşit, türlü. 2. eski. Birbirine uymayan, birbirinden farklı olan, aykırı, muhâlif.

³⁷³⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Onlara verilmiştir.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷³⁶ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

ve utū: Verilmiştir.

bihi: Onlara.

³⁷³⁷ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “(Dünyadakine) benzer olarak.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷³⁸ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

müteşābihen: Ona benzer.

³⁷³⁹ hām: sıf. (f. hām) 1. (Meyve için) Yenecek kadar olgunlaşmamış. 2. Tabîî hâlinde bulunan, işlenmemiş. 3. Hareketsizlikten dolayı işlek olmayan, çabuk yorulan, idmansız (vücut veya böyle bir vücûda sâhip olan kimse). 4. Yeterince olgunlaşmamış. 5. Boş, abes, gerçekleşmesi imkânı olmayan.

³⁷⁴⁰ alçak: sıf. (Eski Türk. alçak “yumuşak huylu, uslu”, *alça-mak’tan alça-k [alça-l-mak]) 1. Yerden mesâfesi az, yere yakın, basık. 2. Eni ve boyuna göre yüksekliği gerektiğinden az olan, kısa. 3. (Ses için) Kuvvetli ve yüksek tonda olmayan, hafif, pes. 4. sıf. ve i. mec. Kötü ve ahlâksızca davranışlarda bulunan

Dünyâ yemişlerine beñzer. Andan Müslim'den Cābir'den rivāyet: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أهل الجنة يأكلون ويشربون ولا يبولون ولا يتغوطون ولا ينزفون يلهمون الحمد والتسبيح (Kāle Resūlu'l-lāh šalla'l-lāhu 'aleyhi 3741 كما يلهمون النفس طعامهم جشا رشح كرشح المسك 3741 vesellem (10) ehlü'l-cenneti 3742 ye'kulüne 3743 ve yeşrabüne 3744 velā yebülüne 3745 velā yetegavveṭüne 3746 velā yetemaḥḥaṭüne 3747 velā yenzifüne 3748 yelhimüne (11) el-ḥamdü ve't-tesbīhu kemā 3749 yelhimüne'n-nefse ṭa'āmühüm 3750 ceşşen 3751 reşḥa 3752 keraşhi'l-miski 3753.) Ve bir rivāyetde: 3754 ورشحهم المسك 3754 (Ve reşḥuhüm 3755 (12) el-miskü 3756.) Ya'nî, ehl-i cennet, cennetde yerler ve içerler. Lâkin ne kaşanurlar 3757 ve ne necāset 3758 çıkarırlar ve ne süm Kürürler (13) ve ne maḥmûrluḡdan 3759 başları ağrır. Dillerinden ḥamd ile tesbīḥ akar. Bir şey anları andan meşḡul itmez. Girüp (14) çıkan nefis alı konmadığı gibi ve yedikleri ṭa'āmın fażalāti 3760 koḡusu misk gibi olan gegirmek 3761 ile

(kimse); ḥāin, bayağı, aşāğılık, soysuz, denî. 5. E. T. Türk. ve halk ağzı. Değersiz, kıymetsiz. (Metindeki anlamı 5. Madde)

3741 <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/052/2835.htm> Erişim Tarihi: 15.02.2022, Saat: 09:25.

Müslim, Sahîh-i Müslim, Cennet Bahsi, 2835.

3742 ehlü'l-cenneti: Cennet ehli.

3743 ye'kulüne: Yerler.

3744 ve yeşrabüne: Ve içerler.

3745 velā yebülüne: İdrara çıkmazlar.

3746 velā yetegavveṭüne: Büyük abdeste çıkmazlar.

3747 velā yetemaḥḥaṭüne: Burunları akmaz.

3748 velā yenzifüne: Bir yerleri kanamaz.

3749 kemā: Gibi.

3750 ṭa'āmühüm: Yemekleri.

3751 ceşşen: Gegirme olarak.

3752 reşḥa: Sızar.

reşḥ: i. (a. reşḥ) Sızma, sızıntı, terleme, reşḥa.

3753 keraşhi: Sızıntısı gibi.

3754 <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/052/2834.htm> Erişim Tarihi: 15.02.2022, Saat: 09:35.

Müslim, Sahîh-i Müslim, Cennet Bahsi, 2834.

3755 reşḥuhüm: Terleri.

3756 el-miskü: Misktir.

misk: i. (a. misk < f. muşg < Sans. muşka) Asya dağlarında yaşayan bir ceylân cinsinin erkeğinde karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bir bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde.

3757 kaşan: i. (Eski Türk. kaşan-mak “(hayvan) işemek”ten) halk ağzı. (At, katır, deve vb. büyükbaş hayvanlar için) İşeme.

3758 necāset: i. (a. necāset) 1. Pislik, murdarlık. 2. Dışkı.

3759 maḥmûr: sıf. ve i. (a. ḥamr “şarap içirmek”ten maḥmûr) 1. İçkiden sersemlemiş, kendinden geçecek duruma gelmiş (kimse). 2. Uyku sersemliğini üzerinden atamamış, uykusunu açamamış, yarı uykulu (kimse). 3. (Göz için) Süzölmüş, baygınlaşmış.

3760 fażalāt: i. (a. fażla “artık, dışkı vb.”nin çoğul eki -āt almış şekli fażalāt) Kazûratlar, necāsetler,

pislikler, murdarlıklar.

3761 gegirmek: geçişsiz fiil. (ses taklidi k. < kē+kir-mek) Mîdede toplanan gazları sesli olarak ağız yoluyla çıkarmak.

çıkar. (15) Ve içtikleri şu ve gayr misk gibi koğan terlemek ile çıkar. ³⁷⁶² وَلَهُمْ فِيهَا “Ve lehüm fihā.”³⁷⁶³ Ya‘nî anlarıñ yine cennetlerde. (16) ³⁷⁶⁴ أَزْوَاجُ “Ezvācun.”³⁷⁶⁵ Ya‘nî hūrilerden³⁷⁶⁶ zevceleri³⁷⁶⁷. ³⁷⁶⁸ مُطَهَّرَةٌ “Muṭahharatun.”³⁷⁶⁹ Ya‘nî kaşanmadan ve necāset bırakmadan ve hayzdan³⁷⁷⁰ (17) ve evlād getürmede nifāsdan³⁷⁷¹ vesāir murdārlıklardan³⁷⁷² pāk³⁷⁷³ hūriler. Ve ba‘zılar, kocalıktan³⁷⁷⁴ ve körlükden³⁷⁷⁵ (18) vesāir dünyā ‘ayıblarından³⁷⁷⁶ murdārlıktan pāk hūriler. Ve ba‘zılar “Bed-hūyluklardan³⁷⁷⁷ pāk hūriler.” didiler. Dinür ki cennetde (19) dilediğñ kadar cimā³⁷⁷⁸ olur. Lākin evlād getürmek olmaz. ³⁷⁷⁹ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “Ve hüm fihā ḥālidüne.”³⁷⁸⁰ Ya‘nî

³⁷⁶² Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Onlar için orada vardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷⁶³ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

ve lehüm: Onlar için vardır.

fihā: Orada.

³⁷⁶⁴ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Eşler.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷⁶⁵ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

ezvācun: Eşler.

ezvāc: i. (a. zevc’in çoğul şekli ezvāc) Zevçler, karı kocalar, eşler.

³⁷⁶⁶ hūrî: i. (a. hūr “cennet kızları” ve f.. teklik bildiren -î ekiyle hūrî) Cennet kızı.

³⁷⁶⁷ zevce: i. (a. zevc “eş, çift”ten zevce) Bir erkeğñ nikāhlı eşi, karısı.

³⁷⁶⁸ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Tertemiz.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷⁶⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

muṭahharatun: Tertemiz.

muṭahhar: sıf. (a. taṭhîr “yıkayıp temizlemek”ten muṭahhar) 1. Maddî ve mânevî kirlerden temizlenmiş, pāklanmış, arınmış. 2. Mübârek, kutsal, temiz.

³⁷⁷⁰ hayz: i. (a. hayz) (Kadınlarda) Âdet hâli, aybaşı.

³⁷⁷¹ nifās: i. (a. nifās) 1. Yeni doğum yapmış kadının durumu, loğusalık. 2. Doğumdan sonra rahimden gelen kan.

³⁷⁷² murdār: sıf. (Fars. murdār < murden “ölmek”) 1. Kirli, pis, iğrenç. 2. Dinen gerektiğñ halde boy abdesti almamış, gusletmemiş, cünüp (kimse). 3. İslām dñince yenmesi yasaklanmış yāhut temiz ve yenilebilir kabul edilmeyecek şekilde ölmüş veya öldürülmüş (hayvan).

³⁷⁷³ pāk: sıf. (f. pāk) [Aslında ince olan “k” sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır] 1. Temiz. 2. Hâlis, saf, katışıksız. 3. mec. Mübârek, kusursuz, günahsız.

³⁷⁷⁴ koca: sıf. (E. T. Türk. [XIII. yüzyıl] koca “ihtiyar”; kökü bulunamamıştır) 1. Ölçüleri emsâlinde çok daha büyük olan, büyük, geniş ve iri. 2. Yaşça büyük, yaşlı. 3. mec. Büyük, ulu, kıymetli meziyetleri olan. kocalık: i. İhtiyarlık.

³⁷⁷⁵ kör: sıf. (f. kūr) 1. Görme duyusundan mahrum olan, görmeyen, âmâ. 2. İyi kesmeyen, keskinliğñ yeterli olmayan. 3. Işığñ az, az ışık veren. 4. Arkası tıkalı olan. 5. Gözünün önündeki şeyi görmeyen, dikkatsiz. 6. Gâfil, gönül gözü kapalı olan, basiretsiz. 7. Hassâsiyetini kaybetmiş. 8. i. Gözleri görmeyen insan veya hayvan.

³⁷⁷⁶ ‘ayb: i. (a. ‘ayb) 1. Utanılacak hal ve davranış. 2. Noksan, kusur, eksiklik. 3. Utanç verici, nezâket ve terbiye dışı, uygunsuz, kötü. 4. Açık saçık, utanma duygusu veren, müstehcen. 5. ünl. “Yaptığñ utanılacak şey, utanman gerek” anlamında azarlama ve kınama sözü olarak kullanılır.

³⁷⁷⁷ bed-hūy: sıf. ve i. (Fars. bed “kötü” ve hūy ile bed-hūy > bed-hū) Huyu kötü olan (kimse), huysuz.

³⁷⁷⁸ cimā: i. (a. cem “toplamak, birleşmek”ten cimā) Cinsel ilişkide bulunma, çiftleşme.

³⁷⁷⁹ Kur‘ān, (Bakara) 2/25: “Onlar orada ebedi kalacaklardır.” Âyetin tamamı alınmamıştır.

³⁷⁸⁰ Kur‘ān, (Bakara) 2/25

ve hüm: Ve onlar.

fihā: Orada.

ḥālidüne: Ebedi kalacaklardır.

anlar cennetde dā'im kalurlar. (20) Ne çıkarlar ve ne vefāt³⁷⁸¹ iderler. Zīrā el-ḥuld³⁷⁸² inkiṭā'³⁷⁸³ ve nihāyeti olmayan bākī ve dā'imlikdir. Andan Müslim ile Buḥārī'de (21) Ebī Hureyre'den ḥadīṣ ḳāle: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوَّلُ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةٍ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً، لَا يَبْرُقُونَ وَلَا يَتَمَخَّطُونَ وَلَا يَقُولُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الْأَلْوَةُ الْأَلْنَجُوحُ، عَوْدُ الطَّيِّبِ أَرْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعَيْنُ، عَلَى خَلْقٍ³⁷⁸⁴ (Ḳāle Resūlu'l-lāh šalla'l-lāhu 'aleyhi vesellem: Evvel zümrete³⁷⁸⁵ yedḥulüne'l-cennete³⁷⁸⁶ 'alā³⁷⁸⁷ şüreti'l-ḳamer³⁷⁸⁸ leylete³⁷⁸⁹ (22) el-bedr³⁷⁹⁰. Şümme'l-lezīne yelūnehüm 'alā eşedda³⁷⁹¹ kevkeb-i dūrriyyün³⁷⁹² fī's-semā'i³⁷⁹³. İzā'et lā yebzuḳüne velā yetemaḥḥaṭüne velā (23) yebulüne. Emsāṭühümü'z-zehebe³⁷⁹⁴ ve reşḥühüm el-misk ve mecāmirhüm³⁷⁹⁵ el-elüvvetü el-encūhü 'üdu't-ṭayyibi³⁷⁹⁶ ezvācühüm [ezvācühüm]³⁷⁹⁷ (24) el-ḥürī'l-'ayn

ḥālid: sıf. (a. ḥuld “uzun müddet kalmak”tan ḥālid) 1. Hāli, şekli ve sûreti bozulmayan, değişmeyen, aslı durumu ve şekliyle devam eden, dāimî. 2. Sonsuz, bākî, ebedî.

ḥālidün: i. (a. çoğul eki -ün ve -in ile) Hālit olanlar, dāimî ve bākî olanlar.

³⁷⁸¹ vefāt: i. (a. vefāt) Ölüm, ölme.

³⁷⁸² ḥuld: i. (a. ḥuld) 1. Sürekli olma, sonsuz olma, süreklilik, ebedilik, bākîlik. 2. teşmil. Cennet.

³⁷⁸³ inkiṭā': i. (a. ḳat “kesmek”ten inkiṭā') 1. Bir düziye devam etmeyip kesilme, araya bir engel girip devam etmeme, kesinti. 2. Tükenme, kesilme, son bulma.

³⁷⁸⁴ 1. <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/065/1367.htm> Erişim Tarihi: 16.02.2022, Saat: 18:45.

Buḥārî, Sahih-i Buḥārî, Kitabu'l-Enbiya, 1367-3327.

2. <https://www.dorar.net/hadith/sharh/25300> Erişim Tarihi: 16.02.2022, Saat: 18:50.

El-Buḥārî, Sahih-i Buḥārî, 3327.

³⁷⁸⁵ zümre: i. (a. zumre) 1. Topluluk, grup, câmia, sınıf. 2. Tür, cins, nevi.

³⁷⁸⁶ yedḥulüne: Girerler.

³⁷⁸⁷ 'alā: (a.zf.) Üst, üzere.

³⁷⁸⁸ şüret: i. (a. şüret) 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. 2. Tarz, yol, şekil. 3. (Yazı veya resim için) Nüsha, kopya. 4. Resim, tasvir. *5. Yüz, çehre, surat. 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. 7. tasavvuf. Cenâbıhakk'ın sıfatlarının şehâdet âleminde tecellî etmiş şekli olan her varlık. 8. mat. Bayağı kesirlerde birimin eşit parçalarından kaç tâne alındığını gösteren ve kesir çizgisinin üstüne yazılan sayı, pay.

³⁷⁸⁹ ḳamer: i. (a. ḳamer) Ay, mah.

³⁷⁸⁹ leyl: i. (a. leyl) Gece.

³⁷⁹⁰ bedr: i. (a. bedr) Ayın on dördüncü gecesindeki şekli, dolunay.

³⁷⁹¹ eşedd: sıf. (a. şiddet “kuvvetli, şiddetli olmak”tan eşedd) Çok (daha, en, pek) şiddetli.

³⁷⁹² kevkeb -i dūrri: Parlak yıldız.

kevkeb: i. (a. kevkeb) Yıldız.

dūrri: i. (a. durr) İnci.

dūrri: sıf. (nispet eki -î ile) İnci gibi parlak.

³⁷⁹³ fī's-semā'i: Gökte, gökyüzünde.

³⁷⁹⁴ meşşâ: (a.i.) Tarak yapan, tarakçı.

zeheb: i. (a. zeheb) Altın.

³⁷⁹⁵ mecāmir: (a.i. micmer ve micmere'nin c.) Buhurdanlar, içinde tütsü yapılan kaplar.

³⁷⁹⁶ 'üd: i. (a. 'üd) 1. Odun, ağaç. 2. Öd ağacı.

ṭayyib: sıf. (a. ṭib “güzel, iyi, temiz, helâl olmak”tan tayyib) İyi, güzel, hoş.

³⁷⁹⁷ [ezvācühüm]: 23. satırın sonundaki kenar notu.

‘alā halk recūlin vāhidun ‘alā şūret-i ebīhim³⁷⁹⁸ Ādem’e sittūn³⁷⁹⁹ zirā‘an³⁸⁰⁰ fī’s-semā’i.) Ya’nī, Hāzret-i Resūl (25) buyurdu ki: “Cennete evvel bir fırka³⁸⁰¹ girerler. Yüzleri ayın on dördüncü gicesi gibi parlak. Anların ardınca girenler (26) yüzleri gökyüzündedir gibi pek parlayan yıldız³⁸⁰² gibidir. Anlar anda ne tükürürler ve ne sümükürürler ve ne kaşanurlar. (27) Taraqları altundan³⁸⁰³ ve terleriniñ koşusu misk ve buhūrdānıqları³⁸⁰⁴ cevāhir³⁸⁰⁵ ve yaqdıqları hāliš³⁸⁰⁶ ‘ūd ağacı³⁸⁰⁷ (28) ve zevceleri hūriler. Ve anların cümlesi bir hūyda³⁸⁰⁸ ve boyları ataları³⁸⁰⁹ Hāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-

³⁷⁹⁸ ebīhim: Ataları.

³⁷⁹⁹ sittūn: sıf. (a. sitt “altı”dan çoğul eki -īn < -ūn ile sittīn < sittūn) Altmış, altmışıncı.

³⁸⁰⁰ zirā‘: i. (a. zirā‘) Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü.

³⁸⁰¹ fırka: i. (a. fırka) 1. İnsan topluluğu, bölük, cemâat, tâife. 2. (Siyâsî) Parti. 3. asker. Tümen.

³⁸⁰² yıldız: i. (Eski Türk. yulduz, y’den dolayı düzleşme ile yılduz, ses uyumu ile yıldız) 1. Işıklı ve sâbit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri. 2. Bir nokta etrafında tabanları bitişik olarak sıralanmış üçgenlerden ibâret şekil. 3. (Batı dillerindeki star vb. kelimelerden anlam etkilenmesiyle) Sinema, tiyatro vb.nde mesleğinin zirvesine çıkmış oyuncu. 4. mec. Şans, tâlih, baht [Bu anlam “yıldızı parlamak, yıldızı sönmek” vb. deyimlerde ortaya çıkar. Eskiden bir gök cisminin insanın kaderi hakkında hükümler çıkarıldığı için kelime “şans, tâlih, baht” mânâsını kazanmıştır]. 5. deniz. (Kutup yıldızının etkisiyle) Kuzey.

³⁸⁰³ altun: i. Altın sözünün eski metinlerde ve bugün halk ağzında kullanılan asıl şekli.

altın: i. (Eski Türk. altun; kökü kesin olarak belli değildir) [Kelime Kafkas dillerine ve Rusça’ya da geçmiştir] 1. Sarı kırmızı renkte, parlak ve ağır, kolayca işlenebilen, dış etkilere dayanıklı, paslanmayan, ziynet eşyası yapılmış, elektrik ve ısıyı çok iyi iletmeğinden hassas ve kıymetli makine ve cihaz yapımında kullanılan, yoğunluğu 19,26, erime derecesi 1063°C, atom ağırlığı 197,2, atom numarası 79, sembolü Au olan kıymetli element, zer. 2. Bu maddeden yapılmış para, lira. 3. mec. Servet, zenginlik, dünya nimeti. 4. Bu maddeden yapılmış olan. 5. mec. Çok kıymetli, çok asil ve değerli. 6. (Renk için) Sarı.

³⁸⁰⁴ buhūrdānlık: i. (buhurdan’dan, -dan ekinin fonksiyonunun unutulması üzerine ek yığılmasıyla buhurdan+lık) [Daha çok halk arasında kullanılır] Buhurdan.

buhūr: i. (f. buhūr < a. baḥūr) Özellikle dînî törenlerde kokusu için yakılan ve tüterek yanınca etrafa güzel bir koku yayan öd ağacı, amber, günlük gibi maddeler, tütsü.

buhūrdān: i. (f. buhūr “tütsü” ve -dān ekiyle buhūr-dān) İçinde buhur yakılan kap, buhurluk.

³⁸⁰⁵ cevāhir: i. (a. cevher’in çoğul şekli cevāhir) 1. Cevherler. 2. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

³⁸⁰⁶ hāliš: sıf. (a. hulūş “karışık olmamak”tan hāliš) 1. Karışksız, katksız. 2. Saf, temiz ve samîmî.

³⁸⁰⁷ ‘ūd ağacı - öd ağacı: birl. i. 1. Tropikal bölgelerde, özellikle Doğu Asya ve Malaya’da yetişen, yapraklarını dökmeyen, meyvesi armut biçiminde bir ağaç, ūd. Aquillaria agollachia. 2. Bu ağacın yakıldığı zaman çok değişik, kendine has güzel bir koku çıkaran, bu sebeple dînî merâsimlerde buhurdanlık içinde tütsü olarak yakılması âdet olan, kıymık şeklinde ufak parçalar hâlindeki odunu ve kabuğu.

³⁸⁰⁸ hūy: i. (f. hūy) 1. Doğuştan olan tabiat, yaratılış, mizaç. 2. İnsanın tabiatında yer etmiş olan, vazgeçilmesi güç alışkanlık, âdet.

³⁸⁰⁹ ata: i. (Eski Türk. ata “baba”) 1. Cet, dede, büyük baba ve aynı soydan daha önce yaşamış olan kimse. 2. E. T. Türk. ve halk ağzı. Baba. 3. Eski Türkler’de yaşlı, saygı değer ve hakîm kimse [Bu anlamda o kişinin ismine eklenir]: “Korkut Ata.”

selām boyunda (29) altmış arşun³⁸¹⁰ yüceligindedir³⁸¹¹.” Ve bir rivāyetde: *ولكل واحد منهم زوجتان، يرى مخ ساقهما من وراء اللحم من الحسن، لا اختلاف بينهما ولا تباغض، قلوبهم قلب رجل واحد، يسبحون الله بكرة وعشيا*³⁸¹² (Ve liküllü vāhīdūn minhūm zevcetāni yūrā muḥḥu³⁸¹³ sākihūmā min verā’i’l-laḥmi³⁸¹⁴ (30) mine’l-ḥūsni lā iḥtilāfī beynehūm³⁸¹⁵ velā tebāguzu³⁸¹⁶ ḳulūbūhūm³⁸¹⁷ ḳalbū reculūn vāhīdūn yüsebbihūna’l-lāhe³⁸¹⁸ būkraten³⁸¹⁹ ve ‘aşıyyen³⁸²⁰.) (31) Ya’nī, cennetde olanlarıñ her biriniñ iki ıarısı³⁸²¹ var ḥūriden. Dilberliklerinden³⁸²² baldırlarınıñ³⁸²³ kemikdeki iligi³⁸²⁴ (32) etleri başdırmayıp görünür. Mābeynlerinde³⁸²⁵ iḥtilāf yok. Ve birbirlerine buğz³⁸²⁶, kīn³⁸²⁷ itmek yok. Cümlesiniñ (33) ḳalbi bir. Şabāḥ³⁸²⁸ ve aḥşam³⁸²⁹ Ḥaḳ Te’ālī’ye tesbīḥ iderler. Ve

³⁸¹⁰ arşun - arşın: i. (arış “uzunluk ölçüsü”nün genişletilmiş şekli arış+ı+n [?]) 1. Metrenin resmen kabûlünden önce kullanılan eski uzunluk ölçüsü, orta parmak ucu ile omuz başı arasındaki mesâfe [Arşının uzunluğu çeşitlerine, kullanıldığı yerlere göre çok değişmiştir. Mîmârî arşını (zirâ-i mîmârî) 75,8 santim, çarşı arşını 65 santimdir. Yalnız ipekli kumaşlar için olan ve endâze denen arşın ise yaklaşık 65 santimdir]. 2. Uzunluğu arşın birimine göre ölçen demirden, çelikten, tahtadan âlet.

³⁸¹¹ yüce: sıf. (Eski Türk. uça “sırt, arka”, y- türemesiyle *yuça > *yuca > yüce) Yüksek, büyük, ulu, mertebesi üstün olan.

³⁸¹² <https://www.islamiokul.com/kitap/files/buh/had/064/1342.htm> Erişim Tarihi: 16.02.2022, Saat:11:10. Buhârî, Sahîh-i Buhârî, Bed’ul-Halk, 3245.

³⁸¹³ muḥḥ: i. (a. muḥḥ) 1. anat. Kemiklerin iç kısmını dolduran yağlı madde, ilik. 2. anat. Beyin, dimağ. 3. Cevher.

³⁸¹⁴ verā’: i. (a. verā’) 1. Arka, art, öte. 2. Vücûdun kuyruk sokumu bölgesi, kık, dübür.

laḥm: i. (a. laḥm) 1. Et. 2. Meyvelerin kabukla çekirdek arasındaki yenecek kısmı.

³⁸¹⁵ beynehūm: Aralarında.

³⁸¹⁶ tebāguz: (a.i. buğz’dan. c. : tebāguzāt) Sevmeme, gizli düşmanlık besleme, kin besleme.

³⁸¹⁷ ḳulūb: i. (a. ḳalb’in çoğul şekli ḳulūb) Kalpler.

³⁸¹⁸ yüsebbihūna’l-lāhe: Hak Teālā’ya tesbih ederler.

³⁸¹⁹ būkre: (a.i.) Sabah, seher, erken, tan yeri.

³⁸²⁰ ‘aşıyy: (a.i.c. : aşāyā) Günün batması, akşam.

³⁸²¹ ıarı: i. (Eski Türk. kārı “yaşlı” < kārı-mak “yaşlanmak”) 1. Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, zevce. 2. (Kaba konuşmada) Kadın. 3. sıf. ve i. E. T. Türk. ve halk ağzı. Yaşlı, ihtiyar (kadın).

³⁸²² dilber: i. (f. dil “gönül” ve ber “alan, götüren” ile dil-ber) Gönülü kendine çeken, güzel.

³⁸²³ baldır: i. (Eski Türk. baltır; kökü belli değildir) 1. Bacağın diz kapağından ayak bileğine kadar olan kısmı. 2. Bacağın diz kapağı ile bilek arasındaki kısmının yumuşak, etli ve şişkin olan arka tarafı. 3. okçuluk. Okun ayakla göbek arasında kalan kısmı.

³⁸²⁴ ilig: i. (Eski Türk. yilik - ilik) Kemiklerin içini dolduran yağlı madde.

³⁸²⁵ mābeyn: i. (a. mā “şey” ve beyne > beyn “ara”dan mā-beyn) [Kelime 1. anlamın dışındaki anlamları Türkçe’de kazanmıştır] 1. İki şeyin arası, ara. 2. Eski saray ve konaklarda haremle selâmlık bölümleri arasında bulunan ve her iki tarafa da kapısı olan dâire veya oda. 3. Saraylarda selâmlık dâiresi. 4. teşmil. târih. Pâdişah sarayı. 5. mus. Tam seslerdeki akortlara göre yarım ses tiz olan ara akort.

³⁸²⁶ buğz: i. (a. buğz) Kin, nefret, düşmanlık.

³⁸²⁷ kīn: i. (f. kīn) Kendisine yapılan bir şeyi hazmedemekten doğan devamlı ve gizli düşmanlık, garaz, buğz.

³⁸²⁸ şabāḥ: i. (a. şabāḥ) 1. Günün başlangıcı, gündüzün ilk saatleri. 2. teşmil. Güneşin doğmasından öğleye kadar olan zaman. 3. zf. Sabah vaktinde, sabahleyin. 4. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Günün bu vaktinde yapılan veya olan şeyleri ifade eder: “Sabah uykusu.” 5. kısa. Sabah namazı ve sabah ezânı.

³⁸²⁹ aḥşam: i. (Eski Türk. aḥşam) [Genellikle kelimenin Soğdca’dan geldiği ileri sürülmüştür] 1. Güneşin batma zamânı, günün sonu. 2. Güneşin batışından sonraki ilk saatler. 3. Gece. 4. kısa. Akşam ezânı ve akşam namazı. 5. zf. Akşam vakti, akşam vaktinde, akşamleyin.

Müslim ile Buḥārī’de Ebī Mūsā el-Eş‘arī’den ḥadīş: (34) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "إن (34) للمؤمن في الجنة لخيمة من لؤلؤة واحد مجوفة. طولها في السماء ستون ميلا. للمؤمن فيها أهلون. يطوف عليهم³⁸³⁰ 3831 lil³⁸³¹ mü’ mine fî’l-cennete³⁸³² li ḥaymete³⁸³³ min lü’lü’ete³⁸³⁴ vāḥidü mücevvefetün³⁸³⁵ tūluhā (35) fî’s-semā’i sittūne mīlen³⁸³⁶ lil mü’minü fihā ehlüne³⁸³⁷ yetūfu ‘aleyhim el-mü’minü felā³⁸³⁸ yerā ba‘zuhüm ba‘zān³⁸³⁹.” [22b]

³⁸³⁰ <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/052/2838.htm> Erişim Tarihi: 16.02.2022, Saat: 11:20.

Müslim, Sahîh-i Müslim, Cennet Bahsi, 2838.

³⁸³¹ lil: Bütün, her bir.

³⁸³² fî’l-cennete: Cennete.

³⁸³³ ḥayme: i. (a. ḥayme) Çadır.

³⁸³⁴ lü’lü’: i. (a. lu’lu’) İnci.

³⁸³⁵ mücevvef: sîf. (a. tecvîf “oymak”tan muccevvef) 1. İçi boş, oyuk (şey). 2. mec. Boş, anlamsız.

³⁸³⁶ mīl: i. (a. mīl < Lat.) [Kelime Latince’den İngilizce ve Fransızca gibi batı dillerine de geçmiştir; eskiden kullanılan mil kelimesiyle son dönemlerde Fransızca’dan Türkçe’ye geçen mil (mille) birbirine karışmıştır] 1. Uzunluğu ülkeden ülkeye değişen bir uzaklık ölçüsü birimi. 2. Bir yolun uzunluğunu ölçmek veya gidilen mesâfeyi belirtmek maksadıyla belli aralıklarla dikilen sivri taş veya kazık, nişan taşı, işaret direği.

³⁸³⁷ ehl: (a. sîf. c. : ehâlî) : 1. Sahip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. Maharetli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. Bir yerde oturan. 4. Karı kocadan herbiri.

³⁸³⁸ felā: (a.zf.) O halde, o zaman.

³⁸³⁹ ba‘zān: zf. (a. ba‘z’ın tenvinli şekli ba‘zan) Bâzı kere, bâzı zaman, arada bir, ara sıra.

SONUÇ

Üzerinde çalıştığımız eser XIX. yüzyılın başlarında kaleme alınmış Osmanlı Türkçesi dönemine ait bir yazmadır. Eserin 1a sayfasında eserle ilgili çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. Buna göre eserin adı *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin*’dir. Müellifi Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim, müstensihisi Şeyh Yusuf el-Mısırî’dir. Ebu’t-Tevfik eş-Şeyh İbrâhim, Nakşibendî tarikatına mensup olup Fatih semtinde Otlukçu Yokuşu’nda bulunan Samânîzâde Tekkesi’nin şeyhlerinden biridir. Eserin yazılmaya başlandığı tarih 29 Ocak 1802 (25 Ramazan Cuma 1216), tamamlandığı tarih 28 Eylül 1806 (15 Recep 1221) olarak kaydedilmiştir. Ayrıca eserin 2a sayfasının 30. satırından edindiğimiz bilgiye göre de eser dört yılda tamamlanmıştır.

Eser, Hâzin el-Bağdâdî’nin 1325 yılında tamamladığı *Lübâbü’t-te’vîl fî me’ânî’t-tenzîl* adlı Arapça Kur’ân tefsirinin Türkçeye tercümesidir. Hâzin el-Bağdâdî’nin eseri daha çok *Tefsîrü’l-Hâzin* adıyla bilinmektedir. Hâzin, Begavî’nin *Me’âlimü’t-tenzîl* isimli tefsîrini te’vîl yoluyla kaleme almıştır.

İncelediğimiz eser Ebu’t-Tevfik es-Seyyid Şeyh İbrahim’in *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* adını verdiği eserinin birinci cildir. Eserin ikinci cildi de mevcuttur. Her iki cildin her birinin tek nüshasına ulaşılabilmektedir. Eserin birinci cildi Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 3163 numara ile kayıtlıdır. Eserin ikinci cildi yine aynı yerde 3164 numara ile kayıtlıdır. Eserin birinci cildi 266 varaktan oluşmaktadır. Eser 325x225 mm. iç ölçü, 240x165 mm. dış ölçüye sahiptir. Çoğu harekesiz nesih hat ile yazılmıştır. Her sayfa 35 satırdan oluşmaktadır. 34, 36, 38 satırdan oluşan sayfaları da mevcuttur. Eserin üçüncü cildinin varlığı bilinmekle birlikte henüz bu esere ulaşamamıştır.

Esere sayfa numaraları elli sayfada bir verilmiştir. Daha sonradan yapılan numaralandırma ise her on sayfada bir şeklindedir.

Eserin birinci cildi besmelenin faziletiyle başlamış Fatiha, Bakara ve Nisa sureleriyle devam etmiştir. Nisa sûresinin 11. âyeti tamamlanmadan ferâyiz konusuna geçilmiş eser 266. sayfada sona ermiştir.

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin, XIX. yüzyıl dil özelliklerini iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Genel olarak bakıldığında eserin dili yalındır. Şeyh İbrâhim’in yaptığı düzeltme ve eklemelerde ise dil ağır ve süslüdür.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda müellifle ilgili yeterli bir bilgi elde edilememiştir. Doğum yeri, nerede eğitim aldığı, başka eserlerinin olup olmadığı gibi bilgilere ulaşılamamıştır. Eserden edindiğimiz bilgilere göre dönemin şeyhülislâmı Samânîzâde Ömer Hulûsî Efendi tarafından yaptırılan tekkede şeyhlik yapmış, dersler vermiştir. Yusuf el-Halvetî tarafından Türkçeye tercüme edilen Kâmus-ı Muhî-i Okyanus adlı eseri yazıya geçirmiştir.

Aynı eser üzerinde yüksek lisans tezi bulunan Zeynep Eski, Devlet Arşivleri Başkanlığında Şeyh İbrâhim'in imzasını taşıyan bir belgeye ulaştıklarını belirtmiştir. Bu belge, Yusuf Ziya Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Belgenin tarihi 1805'tir. Belgede yer alan bilgilere göre Şeyh İbrâhim, dönemin sadrazamı Yusuf Ziya Paşa'dan³⁸⁴⁰ Samânîzâde Dergâhı ve bu dergahta bulunan şeyhler için yardımda bulunulmasını rica etmiştir.³⁸⁴¹ Yusuf Ziya Paşa'nın adı incelediğimiz metinde de geçmektedir.

Eserin 1a sayfasında bu eserin yazılmasında katkısı olan kişilerin adları da sayılmıştır. Aynı sayfada eserin on iki adet yazılıp çoğaltılmak istendiği bunun on iki imam hürmetine yapılacağı belirtilmiştir. Metnin 2b-6a sayfaları arasında müellif tarafından yoğun düzeltme ve eklemeler yapılmıştır. Bu düzeltme ve eklemelerde hem siyah hem de kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 6b sayfasından sonra bu eklemelere daha az rastlanmaktadır. Bu düzeltmelerin sonradan yazılacak nüshalara örnek teşkil etmek için yapıldığı düşünülmektedir. Müellifin yaptığı bu düzeltmelerin dili ağırdır. Şeyh İbrâhim'in Hâzin Tefsiri'ni derslerde tercüme ettiği, Şeyh Yusuf el-Mısırî'nin de bu tercümeyi ders sırasında yazıya geçirdiği söylenebilir.

Şeyh İbrâhim eserini yazma sebebini ve eserinin tercüme usulünü metnin baş kısımlarında anlatmıştır. Müellifin aktardıklarına ve eserin tercüme yöntemine bakıldığında eserin Hâzin Tefsiri'nin birebir tercümesi olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, yazdıkları eserler ve tefsirler sebebiyle pek çok alimin hayırla yad edildiğini ve arkalarından dua okunduğunu görmüş; kendisi de Allah'ın rızasını kazanmak, eserini okuyanların hidayete ulaşmalarını sağlamak ve dualarını almak için bu eseri yazdığını belirtmiştir.

³⁸⁴⁰ Kemal Beydilli, *Yusuf Ziyâ Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul 2013, s. 34-37.

³⁸⁴¹ Bkz. Zeynep Eski, a.g.e., s. 25.

Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin önce Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî'nin zannedilerek onun adına kaydedilmiştir. İsmail Taş, yaptığı çalışmalar sonucunda bu eserin İznîkî'ye değil Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim adında bir başka müellife ait olduğunu belirlemiştir. Eserin 1a sayfasında eserin adı ve müellifi açık bir şekilde belirtilmektedir. Metin içerisinde eserin İznîkî ya da bir başkası tarafından tercüme edildiği ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Çalışmamız *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* adlı eserin birinci cildinin 1b sayfasının 8. satırında yer alan besmele ile başlayıp 22a sayfasının sonunda sona ermektedir. Çalışmamızın konularını Kur'ân okumanın ve öğrenmenin faziletleri, Kur'ân'ın tertibi, besmele, Fatiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk yirmi beş âyeti oluşturmaktadır.

1a sayfasının alt kısmında eserin yer aldığı kütüphanenin kaşesi bulunmaktadır. Kaşede yer alan bilgiler "Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım: Yazma Bağışlar, Yeni kayıt no: 3163" şeklinde günümüz alfabesiyle yazılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde incelediğimiz esere kaynaklık eden eserler ile müellifleri Begavî ve Hâzin el-Bağdâdî hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca incelediğimiz eser *Tercüme-i Tefsîr-i Hâzin* ile müellifi olan Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim de bu bölümde tanıtılmıştır.

İkinci bölümde eserin dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Eser yazım ve ses özellikleri bakımından incelenmiş, eşdizim ve zarflar hakkında genel bilgi verilmiştir. Metinde geçen belli başlı zarflar ve zarf-fiiller sayfa ve satır numaraları verilerek incelenmiştir.

Tezimizin asıl konusunu bu metinde geçen zarflar oluşturmaktadır. Önce zarflar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Zarfın tanımı yapılmış dil bilimcilerin zarflarla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Zarflar durum (hâl), zaman, miktar ve yer-yön zarfları olmak üzere dört temel başlık altında incelenmiştir.

İncelediğimiz metinde zarflarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Zaman zarflarına 76 başlık altında örnekler verilmiştir. Bu zarflar cümleye öncekilik, sonrakilik ve eşzamanlılık anlamları katmıştır.

2. Durum (hâl) zarflarına 89 başlık altında örnekler gösterilmiştir. Bu zarflar fiilin ve fiilimsinin nasıllığını ortaya koymuştur.

3. Miktar zarflarına 19 başlık altında örnekler verilmiştir. Bu zarflar fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve zarfların niceliğini belirtmiştir.

4. Yer-yön zarflarına 5 başlık altında örnekler verilmiştir. Bu zarflar yüklem yerini ve yönünü belirtmiştir.

5. Zarf-fiiller cümlede zarf göreviyle kullanılırlar. Metinde özellikle *-Up* zarf-fiil eki çok kullanılmıştır. Metinde genellikle cümlelerin devrik ve uzun olması zarf-fiilin bağlayıcılığıyla sağlanmıştır. *-Up* zarf-fiil eki bağlayıcılık göreviyle bu uzun cümlelerin kurulmasında rol oynamıştır.

6. İncelediğimiz metinde yabancı kökenli zarf sayısı oldukça fazladır:

Müdâm, evvel, evvelâ, dâima, ibtidâ, sabah, elbet, aslâ, meselâ, tahkîkân, cehren, husûsân, umûmen, ekser, gâyet, ziyâde Arapçadan; hemîşe, hemân, henüz, dem-be-dem, gâh, gâhî, serâser, serteser, sanki, berâber, hele, tîz Farsçadan dilimize girmiş olan zarflardır.

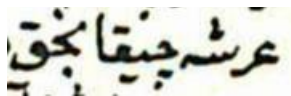
Arapça + Farsça şeklinde oluşan zarflar da mevcuttur: bel + ki gibi.

Türkçe + Farsça şeklinde oluşan zarflar da mevcuttur: san + ki gibi.

7. Metinde geçen bazı zarflar çok işlevli olarak kullanılmıştır. Bu işlevler zaman-niteleme, zaman-yer ve yer-niteleme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan hemân, tîz, yine, *-ken*, *-IncA*, *-mAdAn*, *-dIkda* zaman-niteleme; ... üzre, *+A karşı*, *serâser yer-niteleme* zarfı olarak kullanılmaktadır.

8. Metinde son çekim edatlarıyla oluşturulan zarf sayısı oldukça fazladır. Çalışmamızda bu konuda örnekler yer verilmiştir. (ile, için, gibi, kadar).

9. Metinde zarf-fiil ekleriyle ilgili farklı bir kullanım dikkati çekmektedir: *-ancağ* zarf-fiil eki. Bu ek *-IncAğ* ve *-incağ* şeklinde sadece Eski Anadolu Türkçesinde görülür. Eklendiği fiillere *-inca* anlamı katar. Başlangıç ve bitiş yönüyle birbirine bağlı olan fiilleri birbirine bağlar.³⁸⁴² XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi Dönemine ait bu metinde *-IncAğ* eki karşımıza ses değişmesiyle *-ancağ* şeklinde çıkmaktadır.

‘Arşa çıkancak

³⁸⁴² Nesrin Bayraktar, a.g.e., s. 136.

[8a] (19) 'Arşā çıkāncak va'l-lāhu a'lem.

10. Metnimizde -Up zarf-fiil ekinin yazımında ikili bir kullanım karşımıza çıkmaktadır. Metinde -Up zarf-fiil ekinin yazımında bazen *p* bazen *b* ünsüzü kullanılmıştır. Bu durum XIX. yüzyıl başlarında -Up zarf-fiil ekinin hem ötümlü hem de ötümsüz olarak yazıldığını göstermektedir. Metinde *p*'li yazılması gerekirken *b*'li yazılan bu harf “p” harfiyle gösterilmiştir.

11. -A, -iken, -mAdAn, -Up, -IncA, -dIkA, -dIkda, -dIgIndA, -dIgIndAn, -ancak (-IncAk), -ArAk metinde kullanılan zarf-fiillerdir.

Metinde zarfların işlevleri üzerinde durulmuş gerekli hâller dışında yapı konusuna girilmemiştir. Zarfların belli bir yapısı yoktur. Hemen her türden kelime, kelime grubu ve yan cümle cümlede zarf görevi üstlenebilir. Bu durum zarfların incelenmesini zorlaştırmıştır.

Üçüncü bölümde, incelediğimiz metnin 1b-22a sayfaları arası imlâ ve cümle kurgusu dikkate alınarak günümüz alfabesine aktarılmıştır. Metinde geçen âyetlerin dahil oldukları sureler, âyetlerin meâlleri, hadislerin ulaşabildiğimiz kaynakları, kelimelerin anlamları, müellifin satır aralarına yaptığı eklemeler ve düzeltmeler dipnotlarda verilmiştir. Kelimelerin anlamları verilirken aynı kelimenin metin içinde farklı anlamlarda kullanıldığı göz önüne alınarak tüm anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Metin okunurken asıl metne bağlı kalınmış, müellifin sonradan yaptığı eklemeler ve düzeltmeler konu bütünlüğünün sağlanması açısından metin içinde uygun yerlere yay ayraç içinde eklenmiştir. Ayrıca âyetler, Arapça yazılan hadisler ve bazı Arapça kelimeler metinde Arap alfabesiyle gösterildikten sonra yay ayraç ve tırnak işareti içinde günümüz alfabesine de aktarılmıştır.

İncelememiz sonuç, kaynakça ve tıpkıbasım bölümleriyle son bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞCA, Mustafa, *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*, Pamukkale Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli 2020.
- Ahmed ed-Dârekutnî, Süneni'd-Dârekutnî, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), C.II, s. 68, nr. 1161.
- AKALIN, Şükrü Halûk, "Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler", *Türk Dili Dergisi*, TDK Yayını, sayı 518 (Şubat), Ankara 1995, s.156-163.
- AKGÜN, Hüseyin, "Tirmizi'nin Kullandığı "Hadisun Garibun" Kavramı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, (2017), s. 107-124, Erişim: 20.02.2021, Saat: 10:20.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/37794/478320> Erişim: 20.02.2021, Saat: 10:20.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, 6. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- AKSAN, Yeşim, "Derlem Temelli Sözcük Anlambilimi Çalışmalarının Türkçenin Eğitimine Katkısı", *Theoretical and Applied Researches in Turkish Language Teaching* (L. Uzun & Ü. Bozkurt). Essen: Die Blaue Eule, 2011, 345-358.
- Alâüddîn Ali b. Muhammed Hâzin, *Lübâbü't-Tevîl fî Meâni't-Tenzîl*, (1317), 1: 3.
- Ali Hilmi Dağıstânî, *Fihristü'l-kütübi'l-'Arabiyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1308-10, I, 428.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 16:20.
- ARAT, Reşit Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, S. XVII, (Krakow 1953), s. 306-313.
- ATABAY, Neşe - KUTLUK, İbrahim - ÖZEL, Sevgi, *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- AYDEMİR, İbrahim Ahmet, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, 1. bs., Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s. 59-85.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938.

- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 4. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- BAYRAKTAR, Nesrin, *Orta Türkçede Fiilimsiler*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Ankara 2000.
- Begavî, Me‘âlimü't-Tenzîl, thk. Muhammed Abdullah el-Nemir, (y.y.y.: Dâru Taytibetü Li'n-neşri ve't-tevzi', 1417/1997), C. I, s. 60.
- Begavî, Şerhu's-Sünne, thk. Şuayb el-Arnaût, (Dımeşk-Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983) C. IV, s. 506, nr. 1228.
- Beyhakî, Ma‘rifetü's-Sünen), C. II, s. 364, nr. 3059. ve'l-âsâr, thk. Abdu'l-Mu‘tî Emîn Kal‘acî, (Kâhire: Dâru'l-Vefâ, 1412/1991.
- CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford 1972.
- ÇAĞATAY, Saadet, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1977.
- ÇALAR, Adem, “Beğâvî’nin Esbâb-ı Nüzûl’e Yaklaşımı (Meâlimü’l-Tenzîl Örneği)”, *Mizânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 2020, C: 0, Sayı: 11, s. 451-487.
- ÇELİK, Ahmet, *Hâzin Tefsirinde İsrâiliyyat*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 1989.
- ÇELİK, Ahmet, *Hâzin el-Bağdâdî ve Tefsirdeki Metodu*, Harran Üniversitesi SBE, Temel İslami Bilimler Anabilimdalı, Tefsir Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), Şanlıurfa 1996.
- Dâvûdî, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, I, 422-423. (nşr. Ali M. Ömer), I-II, Kahire 1392/1972.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 17:05.
- DELİCE, H. İbrahim, “Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall (2012), p. 27-34, ANKARA-TURKEY, Erişim tarihi: 01.07.2021.
- <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423933299.pdf> Erişim tarihi: 01.07.2021. Saat: 20:05.
- DENY, Jean, *Türk Dil Bilgisi*, 1. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 26. bs., Aydın Kitabevi, Ankara 2010.

DOĞAN, Nuh, “Türkçe Sözlük’te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi”, *XI. Uluslararası Büyük Dil Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Budapeşte-Macaristan, (26-27 Eylül 2016), İ.D. Bilkent Üniversitesi, Ankara 2016, s. 801-809.

EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, 6. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

EKEN, Neticeyi Tayyibe, “Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, Cilt/Volume: 13, Sayı/Issue: 33, Yıl/Year: 2016, s.28-47.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183474> Erişim Tarihi: 30.05.2022, Saat: 11:40.

EMRE, Ahmet Cevat, “Türkçe’de Bulanık e (é) Fonemi”, *Türk Dili Belleten*, seri III/ 6-7 (1946), s. 487-497.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 21. bs., Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 1993.

EROĞLU, Ali, *Müfessir Bağavi, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Doktora Tezi), Erzurum 1987.

EROĞLU, Ali, “HÂZİN, Ali b. Muhammed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C. XVII, s. 125,126.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 21:00.

ESKİ, Zeynep, *Hâzin Tefsîri’nin Ebu’t-Tevfîk eş-Şeyh İbrahim Tercümesi (Metin-İnceleme) (1. Cüz) (Fatıha Suresi-Bakara Suresi 1-141)*, İstanbul Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET003131.pdf> Erişim Tarihi: 25.12.2021, Saat: 07:40.

Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut, nşr. Dâr İhyâ’et-terâsi'l-Arabî, 1420), C. II, s. 250.

GENCAN, T. Nejat, *Dilbilgisi*, 28. bs., Kanaat Yayınları, İstanbul 1997.

GÜLENSOY, Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, 2. bs., Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995.

GÜNGÖR, Mevlüt, “Begavî, Ferrâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. V, İstanbul 1992, s. 340-341.

Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü’t-te’vîl*, thk. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut, nşr. Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1415), C. I.

HENGİRMEN, Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Engin Yayınevi, Ankara 1997.

- İMER, Kamile - KOCAMAN, Ahmet - ÖZSOY, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011.
- İNAN, Abdülkadir, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- KANARYA, Bayram, “İbn Ebî Dâvud’un Kitâbu’l-Mesâhif İsimli Eseri Çerçevesinde Mushaf’ın Form Değişikliğinin Panoraması”, *Artuklu Akademi, Journal of Artuklu Academia*, 2017 / 4 (2), 29-50, Erişim Tarihi: 12.03.2022, Saat: 19:15.
- <https://www.acarindex.com/pdfs/103181> Erişim Tarihi: 12.03.2022, Saat: 19:15.
- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 4. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KARPUZ, H. Ömer, “Türkiye Türkçesi’ndeki Zarfların İşlevsel ve Yapısal Özellikleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 1, S:1, (2000), s. 27-43. ISSN: 1302-9703, Erişim: 28.05.2021, Saat: 13:20.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10977/131401> Erişim: 28.05.2021, Saat: 13:20.
- KARPUZ, H. Ömer, *Türkçe’de Zarflar (Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi)*, Ege-Doğu Yayınları, Denizli 2013.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II, 1169-1170. (nşr. Kilisli Muallim Rifat - Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazin-ali-b-muhammed> Erişim Tarihi: 28.02.2022, Saat: 16:40.
- KORKMAZ, Zeynep, *Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara 1973.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- KÜÇÜK, Murat, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 2001.
- KÜÇÜK, Murat, “Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait (M.1401) Satır Arası İlk Kur'an Tercümesinde İmlâ ve Ses Bilgisi”, *Türkoloji Dergisi*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları: 4, C. XVI, S. 1, Ankara 2003, s. 39-72. Erişim: 18.03.2022, Saat: 10:36.
- http://isamveri.org/pdfdr/D00510/2003_1/2003_1_KUCUKM.pdf Erişim: 18.03.2022, Saat: 10:36.
- KÜTÜKÇÜ, Nimet Kara, “Orta Oğuz Türkçesinde Addan Zarf Türeten Biçimbirimler Üzerine”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 2022, s. 13-38.

Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/69113/1076972> Erişim Tarihi: 30.06.2022, Saat: 16:35.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “1869’da Faal İstanbul Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977, S.7-8, s. 277-392.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Dârü’l-Hilâfeti’l-‘Aliyye Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreseleri”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, ed. Salih Tuğ, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, C. VII: cüz.1-2, s. 1-22.

MAHDUM, Abid Nazar, *Ravzatü’ş-Şühedâ ile Hadîkatü’s-Sü’edâ Mukayyesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001.

MANSUROĞLU, Mecdut, “Şeyyad Hamza’nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi”, *TDAY-Belleten*, 1956, 125-144.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay.haz. Nuri Akbayer, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. III, s. 784.

Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, (1870-1890), Dârü’l-Kütüb el-Kavmiye Kısım’ul-Feharis el-Şarkiye, The General Egyptian Book Organization, 1987, C.II, s. 262, nr.1000.

Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 139, ISBN 978-975-19-6471-7, Seçil Ofset, İstanbul 2015.

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/Osmanli_arsivinde_seyhulislam_fetvalari.pdf Erişim Tarihi: 04.06.2022, Saat:13.30.

ÖNDER, Abdullah, “Hurûf-ı Mukatta’a II”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt, Sayı 6, 2019, s. 1-36.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1733917> Erişim Tarihi: 30.01.2022, Saat: 09:35.

ÖZCAN, Tahsin, “Ömer Hulûsi Efendi, Samânizâde”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, Cilt: 34, s. 72-73.

ÖZKAN, Bülent, “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri* (Muğla 22-24 Aralık 2011), II. Cilt, Ankara 2012, s. 93-102.

- <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/esdizim/>) Erişim Tarihi: 01.06.2022, saat:16:30.
- ÖZKAN, Bülent, “Güncel Türkçe Sözlük’te ‘Zarf’ Olarak Tanımlı Sözlük Birimlerin Derlem-Denetimi”, *Turkish Studies* (Elektronik), Vol: 5, No:3, ISSN: 1308-2140, Yıl: 2010, Sayfa Aralığı: 1764-1782.
- https://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/bulent_ozkan_gts_zarf_derlem.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2022, Saat: 18:10.
- ÖZKAN, Bülent, *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2007.
- ÖZKAN, Bülent, “Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü -Yöntem ve Uygulama-”, *e-uluslararası eğitim araştırmaları dergisi*, Cilt: 1, Sayı 2, Sonbahar 2010, s. 51-65.
- <https://docplayer.biz.tr/16396490-Turkcenin-ogretiminde-sifatlarin-esdizim-sozlugu-yontem-ve-uygulama.html> Erişim Tarihi: 30.05.2022, Saat: 10:20.
- ÖZKAN, Mustafa, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kur’an Tercümeleri Üzerine-I”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXIX, Sayı 39, İstanbul 2008, s.115-159. Erişim: 12.01.2022.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17071/178441> Erişim: 12.01.2022, Saat: 18:00.
- ÖZKAN, Mustafa – TÖREN, Hatice – ESİN, Osman, *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, 3. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2013.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 5. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2017.
- ÖZKAN, Mustafa – SEVİNÇLİ, Veysi, *Söz Dizimi*, 9. bs., Akademik Kitaplar, İstanbul 2019.
- ÖZTÜRK, Ali, “Eğirdir’de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri”, Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir, 1.Eğirdir Sempozyumu 31 Ağustos-1Eylül 2001, Eğirdir-Isparta, s. 729-740.
- ÖZTÜRK, Ali, *Hızır Bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Sûresi Tefsiri*, Ankara Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.
- POLAT, Ülkü, “Eski Türkçede Bağlı Cümle Teşkilinde Kullanılan Bağlayıcılar”, XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, Varşova-Polonya 25-28 Eylül 2018, s.48-58.

https://www.academia.edu/38082517/ESK%C4%B0_T%C3%9CRK%C3%87EDE_BA%C4%9ELI_C%C3%9CMLTE%5%9EK%C4%B0L%C4%B0NDE_KULLANILAN_BA%C4%9ELAYICILAR Erişim Tarihi: 20.05.2022, Saat: 23:50.

SANCAKLI, Saffet, “Begavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları”, *Diyanet İlmi Dergi*, 1998, C: 34, Sayı: 3, s. 79-94.

SARIKAYA, Bekir, “Arapça Metinlerin Çeviriyazılarında Yapılan Yazım Hataları Üzerine İnceleme”, *Kesit Akademi Dergisi*, (2020), 6 (24): 107-125. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44038> Erişim: 28.01.2021, Saat: 18:15.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1448065> Erişim: 28.01.2021, Saat: 18:15.

SAYLAN, Nesrişah, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, Fırat Üniversitesi SBE, (Doktora Tezi), Elâzığ 2015.

SEBZECİOĞLU, Turgay, *Türkçe Dilbilgisi*, 1. bs., Kesit Yayınları, İstanbul 2017.

ŞİMŞEK, Halil İbrahim, “Murad Buhârî”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 31, Ankara 2020, s. 185-187.

TAŞ, İsmail, *15. Yüzyıla Ait “Enfesü'l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

TAŞ, İsmail, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi” Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2016.

TAŞ, İsmail, “Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53 (2015-2), İstanbul 2016, s. 91-110.

TAŞ, İsmail, “Edatların Metin Bağlamında İncelenmesi: Faruk Nafiz Çamlıbel Şiirleri Örneği”, *trk dergisi (Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi)*, 1 (1), 2020, 59-86.

<https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/article/view/21/24> Erişim Tarihi: 04.07.2022, Saat: 19:15.

TEZCAN, Semih, *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, TTK Yayınları, Ankara 1978.

TİMURTAŞ, F. Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, 1. bs., Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

TOGAN, Z. Velidi, “Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt III, Sayı 0, İstanbul 1958, s. 132-160. Erişim: 02.01.2022.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1190/13991> Erişim: 02.01.2022, Saat: 19:50.

TOPALOĞLU, Ahmet, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

TULUM, Mertol, *Sinan Paşa, Tazarrunâme* (Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. T 800), İstanbul 1968.

TURAN, Fikret, “Türkçede Zarflar Üzerine”, *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Pars Yılı, Ankara 1998, s. 301-306. Erişim Tarihi: 28.05.2021.

http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/fikret_turan_turkcede_zarflar_uzerine.pdf Erişim Tarihi: 28.05.2021, Saat: 23:20.

Türkçe Sözlük, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul 2002.

VURAL, Hanifi - BÖLER, Tuncay, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 1. bs., Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

YAVUZ, Kemal, “XIII. XVI. Asır Dil Yادigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, İstanbul 1983, s. 1-34. Erişim Tarihi: 02.01.2022.

<https://www.altayli.net/xiii-xvi-asir-dil-yadigarlarinin-anadolu-sahasinda-turkce-yazilis-sebepleri-ve-bu-devir-muelliflerinin-turkce-hakkindaki-gorusleri.html> Erişim Tarihi: 02.01.2022, Saat: 19:50.

YAZICIOĞLU ERSOY, Habibe, “Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik”, *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator- MOĞOLİSTAN) Bildiriler Kitabı*, 2. Cilt, İstanbul 2018, s. 1499-1516.

YÜKSEL, Yahya, “Nevrüz B. İsâ'nın Manzûme-i Kıssa-i Kerbelâ Adlı Mesnevisinde Geçen Süre İsimleri, Lafzî Hadisler ve İslami Kaynaklı Sözler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 13, Sayı: 70, (Nisan 2020) & Volume: 13 Issue: 70 April 2020, s. 160-170.

<https://www.sosyalarastirmalar.com> Erişim: 07.06.2021, Saat: 11:16.

İnternet Alıntıları:

- URL-1, <https://sozluk.tdk.gov.tr/> : *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 07.06.2021, Saat: 18:35.
- URL-2, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/> Erişim Tarihi: 14.12.2021, Saat:10:48.
- URL-3, <https://www.islamiokul.com/kitap/files/mus/had/045/2408.htm> : Müslim, Sahîh-i Müslim, “Fedailu's-Sahâbe Bahsi”, 2408. Erişim Tarihi: 10.12.2021, Saat: 08:10.
- URL-4, <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=560> : Ebû Dâvûd, Vitr, 14, (72 D1453) Erişim Tarihi: 19.12.2021, Saat: 10:10.
- URL-5, <https://hadis.resulullah.org/index.php?s=oku&id=2003> : Kütüb-ü Sitte, 4. Cilt, Kur’ân’ın Tilâveti ve Kıraatı Bölümü-Birinci Bab, İkinci Fasıl-Tilâvet Âdabı. Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 11:15.
- URL-6, <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/146975/> Erişim Tarihi: 21.12.2021, Saat: 22:38.
- URL-7, <https://sunnah.com/tirmidhi:2919> : Tirmizî, Cami'at-Tirmizî, Kuran'ın Faziletleri İle İlgili Bölümler, Hadis 2919. Erişim Tarihi: 26.12.2021, Saat: 11:54.
- URL-8, <http://qaalarasulallah.com/hadithView.php?ID=30242> : Tirmizî, Cami’al-Tirmizî, Cilt: 1, Kitap: 2, Hadis: 242. Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 21:50.
- URL-9, <https://al-maktaba.org/book/33759/1033> : El-Sicistani, Ebu Davud, Sunan Ebu Davud, 764. Erişim Tarihi: 15.01.2022, Saat: 23:04.
- URL-10, <http://www.normalift.com/kitap/files/muvat/had/001-3/0181.htm> Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 09:27.
- URL-11, <https://turkcenedemek.com/kelime/kasem/> Erişim Tarihi: 19.01.2022, Saat: 11:20.
- URL- 12, https://islamweb.org/ar/library/index.php?page=bookcontents&flag=1&bk_no=53&ID=1075 Erişim Tarihi: 18.01.2022, Saat: 10:24.
- URL-13, <https://majles.alukah.net/t55153/> Erişim Tarihi: 22.01.2022, 19:00.
- URL-14, <https://quran-tafsir.net/khazen/sura1-aya1.html> Erişim Tarihi: 25.01.2022, Saat: 21:20.
- URL-15, <https://www.dorar.net/hadith/sharh/11383> : El-Buhârî, Sahih-i Buhârî, 4475. Erişim Tarihi: 28.01.2022, Saat: 11:50.

URL-16, <https://www.hadiskitaplari.com/ara/?q=iman&p=2> : Nevevî, Riyazus Salihin, 684 Nolu Hadis; Buhârî, İmân 3; Müslim, İmân 58. Erişim Tarihi: 31.01.2022, Saat: 13:07.

URL-17, <https://muhammed.org/a-kadir-1917-istanbul--1985-istanbul-sair-yazar-kara-harp-okul.html?page=104> Erişim Tarihi: 01.02.2022, Saat: 18:36.

URL-18, <http://www.islamport.com/w/aqd/Web/2633/1036.htm> : Ahmed ibn İbrahim ibn İsa, *İmam İbn el-Kayyim'in Şiirinin Açıklanmasında Amaçların Açıklanması ve Kuralların Düzeltilmesi*, İslami Büro – Beyrut, Üçüncü Baskı, 1406. Erişim Tarihi: 15.02.2022, Saat: 09:10.

URL-19, https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%A2m%C3%A2nizade_%C3%96mer_Hulusi_Efendi Erişim Tarihi: 02.03.2022, Saat: 22:15.

URL-20, <http://www.lugatim.com/s/nice> Erişim Tarihi: 27.04.2022, Saat: 11:10.

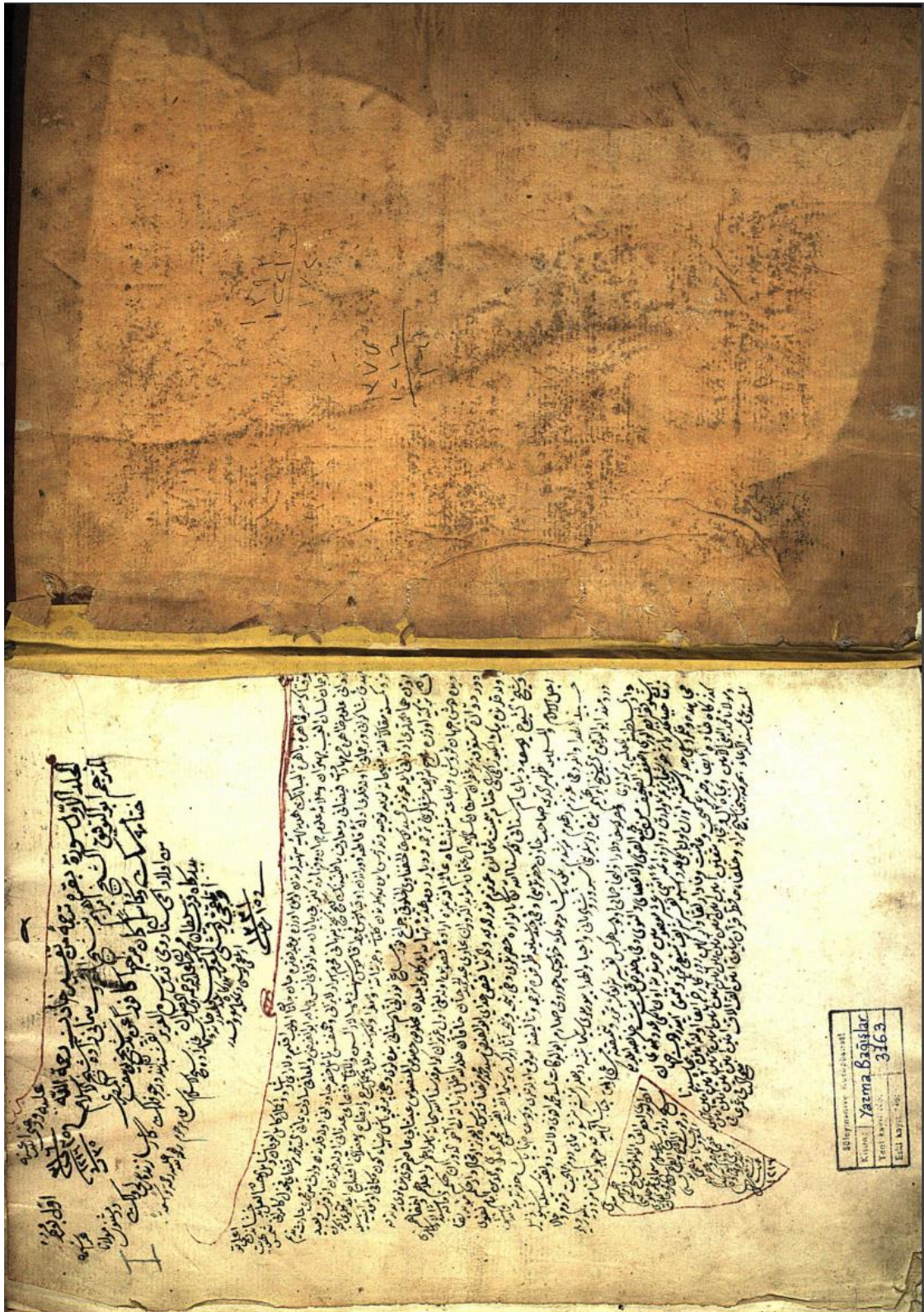
ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise öğrenimini Buldan'da tamamladı. 1999 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünden derece ile mezun oldu. 1999 yılında Şanlıurfa'da Süleymanşah İlköğretim Okulunda göreve başladı. 2004 yılından beri Safranbolu Atatürk Anadolu Lisesinde görev yapmaktadır.

EK-1

TIPKIBASIM

[illegible][illegible]

[illegible]

[illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

[illegible]

بوفظاک

[illegible]

عبد الرحمن

۷۶/۶

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

